German
Bookstore
290 Broadway
NEW-YORK

THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

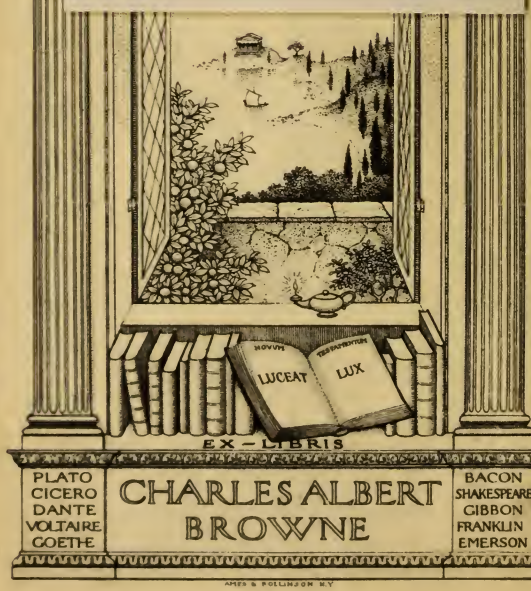

ADSPICE.
G. P. PHILES & C°.
Books of all ages
& in all languages
51, NASSAU STREET, N.Y.
RESPICE.
PROSPICE.
G. P. P. x C.

R 12.

COMMENTARII PERPETVI

IN

CLASSICOS ROMANORVM SCRIPTORES.

VOLVMEN I.

IN

IVVENALIS ET PERSII SATIRAS.

PARS I.

COMMENTARIVS

IN

D. IVNII IVVENALIS

SATIRAS XVI.

CONSCRIPTVS

A

GE. ALEX. RVPERTI.

GOTTINGAE, MDCCCIII.
SVMTIBVS HENR. DIETERICH.

PA6448
.R8

Gift
Louise McDowell Browne
in memory of her
husband C. A. Browne
April 27, 1948

C 7-26-47

COMMENTARIVS
IN SATIRAM I.

Satira haec, praefationis quasi loco ceteris praemissa, salis facetiarumque plena est, et dispositio eius praeclara. Iuuenalis nos docet, quare et scribere, et satiras potissimum scribere apud animum suum statuerit: vtriusque autem consilii tam lepidas adfert rationes, vt vel Catoni risum mouere potuissent. Nihil quoque facetius simul et modestius est iudicio illo, quod de facultate sua poetica ipse fert v. 17. 18. 79. 80. nihil aptius venustiusque pictura perditorum saeculi sui morum, et conuersione ad hoc primarium satiricae poseos argumentum, cui proinde maxime inmoratur v. 22 – 146. quibus plurima illorum temporum vitia non sine vrbanis salibus recenset. Huic itaque Satirae si secundam potissimum, tertiam sextamque adiunxeris, consummatissimam habebis picturam corruptorum illius aeui morum. Forma orationis saepe oratoria magis quam poetica videri potest: sed per maximam carminis partem regnat magnum πάθος et generosa indignatio, qua prauos huius aetatis mores insectatur poeta. Ceterum Satiram hanc esse primam omnium, quas Iuuenalis non scripserit quidem, sed euulgauerit, cum ex primis, tum ex postremis eius verbis probabile fit. Perperam tamen ex v. 15 seq. conligi, eam ad illa tempora referendam esse, quibus poeta rhetorum scholas frequentare vix desierit, ex v. 24 sq. intelligitur.

V. 1 seq. Romae olim poetae, historici et oratores, quaecumque scripserant, ante quam ea in vulgus ederent, amicis recitare solebant. Quod institutum initio praeclarum fuit et excolendis ingeniis librisque emendandis vtilissimum: pauci enim iique subacti iudicii viri inuitabantur, vt libere, quid sentirent, quaeque sibi parum probanda viderentur, expromerent. Verum consuetudo ista

mox ita inmutabatur, vt recitatores non precibus tantum, vel gratia et auctoritate sua, sed praemiis quoque propositis, pretio vestis, coenae, sportularum cet., clientes vel aliorum hominum magnam inperitamque turbam ad audiendum elicerent et quasi emerent eo consilio, vt singula ab iis ore pleniore (his vocibus: ὀρθῶς, εὖ, ὑπέρευ, θείως, καλῶς καὶ σοφῶς, *euge*, *bene*, *belle*, *pulcre*, *recte*) laudarentur, vel incondito exciperentur clamore ac plausu: (v. Plin. Ep. II, 14.) ex quo inani laudis studio mox insana scribendi et inpr. poetandi manauit libido, quae ingentem hominum multitudinem tamquam pestilenti sidere adflauit, et mirum in modum aucta est tum astutia Imperatorum, qui ciues ad otium a militari studio publicisque negotiis traducebant, tum exemplis Domitiani et Neronis, qui poeticam ipsi adfectabant laurcam. Cf. inf. VII, 40—52. et XIII, 32. 33. Hinc lepidam simul et modestam scribendi causam repetit poeta: abrupta autem oratio adfectui conuenit. 2. *Codri* huius non alibi fit mentio, nisi forte inf. III, 203 sq. vbi tamen non de malo poeta, vt h. l., agi videtur. *rauci* recitando et clamando, vt VI, 515. quo simul longitudo carminis significatur. *Theseide*, recitatione Theseidis, tragoediae vel carminis epici, qualia plures olim poetae scripsere. v. Heyne ad Apollodor. p. 433 sq. et 894 sq. 3. *togatas* fabulas, in quibus Romanorum facta et mores exhibentur, vt Graecorum in *palliatis:* nam toga Romanis propria fuit, vt pallium Graecis. 4. *Telephus ingens*, longa de Telepho tragoedia eiusque recitatio, vt mox *Orestes*. Vtriusque fabulae a multis olim poetis tractatae. v. Heyne l. l. p. 460. 673. Tragoediam de *Oreste* poeta tam prolixam fuisse dicit, vt non in interiore tantum parte, more veterum, membrana fuerit perscripta, sed etiam *in tergo*, in auersa vel inuersa charta, ὀπισθόγραφος.

7—14. Tam diu iam et tot poetis recitantibus operam dedi, tamque vulgaria sunt tum argumenta, quae ab iis tantum non omnibus pertractantur, tum descriptiones et imagines, quae carminibus vbiuis ab illis intexuntur, et a quibus potissimum petere solent colores artis, tamquam huius summa et cardo in iis vertatur; (quod etiam notat Horat. A. P. 15 sq.) vt illa mihi non minus nota inde facta sint, quam vlli domus sua. *Lucus*, quales a poetis describi solent, et *lucus Martis* (qualis Romae, in Ponto, Albae aliisque locis fuit) vt *lucus Dianae* ap. Horat. l. l. —

8. *Vulcani et Cyclopum antrum*, Aetna, *vicina* et imminens ſeptem *Aeoliis rupibus* ſ. inſulis, quae Vulcaniae etiam et Liparaeae dicuntur. (v. inf. ad XIII, 45. et Heyne ad Virg. Aen. VIII, 416 ſq. et Exc. I. ad Aen. I.). 9. *quid agant* terra marique *venti*, nubes et tempeſtates, praelia inter ſe cientes, vel homines, vt Boreas Orithyiam et Chloridem, rapientes, vel mergentes naues et ſ. p. *quas vmbras torqueat*, examinet et torquendas iudicet, *Aeacus*, iudex apud inferos; h. e. nota mihi ſunt, quae de inferis eorumque poenis poetae fabulentur. Alii non male ad id potiſſimum reſpici putant, quod Plato in extr. Gorgia et Minoe tradit, ab Aeaco Europaeo vmbras Europaeas, a Minoe et Rhadamantho Aſiaticis iudicari Aſiaticas. — 10. Nota mihi ſunt Argonautica, vt e Colchis Iaſon *furtim*, inſcio Aeeta et dolis Medeae, aureum vellus Phryxi ſubripuerit. 11. Noui pugnam Centaurorum cum Lapithis in Theſſalia, et robur *Monychi* Centauri, quem arbores cum radicibus euulſiſſe et torſiſſe fabulantur poetae. Cf. Ouid. Met. XII, 499 ſq. et Valer. Fl. I, 145 ſq.

12. 13. Aedes nobilium ditiorumque reſonant quotidie recitationibus repetitionibusque earumdem vulgarium rerum ac fabularum. Romae enim vel domi paucis amicis conuocatis, vel in laxis atriis porticibusue aedium, tenuioribus a diuite aliquo et nobili viro, vt h. l. a *Frontone* et inf. VII, 40 a *Maculono*, commodatis, vel denique publicis locis, in quanta maxima fieri poterat hominum corona, recitabatur. *Frontonis* nomine vel quilibet deſignatur vir nobilis doctorumque hominum fautor, vel Fronto ille, qui orator celeberrimus et Antoninorum magiſter, vel potius ille, qui ter et cum Traiano conſul fuit. De his aliisque Frontonibus v. Intpp. Martial. I, 55. Plin. Paneg. 60. et Ep. II, 11. IV, 9. V, 13. Gell. II, 26. Tac. Ann. II, 35. 68. *Platani*, porticus, quam platani obumbrant, et *marmora* parietes cruſtis marmoreis obtecti; vel *conuulſa marmora* non differunt a *ruptis columnis* marmoreis porticus. Cf. Prop. II, 32, 11 ſq. Verbis *conuulſa*, *clamant* et *ruptae* δεινῶς et ὑπερβολικῶς exprimuntur et recitatorum clamores, et auditorum frequentia, plauſus ac putidae adclamationes. Res enim *conuelli*, *rumpi*, *frangi* (inf. VII, 86.) et καταῤῥήγνυσθαι (ap. Polyb. XV, 32. XVIII, 29.) dicuntur, quae magno ſtrepitu et clamore impelluntur et reſonant. *clamant*, reſonant, vt *latrare*, *plangere*, *anhelare*, βοᾶν, βρέμειν, ἰάχειν de ventis, fluctibus cet. *adſiduo lectore*,

qui adſidue, ſine fine recitat; perpetua recitatione et clamore.

14. Hoc cum indignatione dictum, vt illud Horatii, *Scribimus indocti doctique poemata paſſim*

15 ſq. Praeterea frequentaui ſcholas Grammaticorum et Rhetorum, nec tantum res, ſed et verba didici ſtylumque exercui. Noua ratio, cur ſcribere et poſſit et velit. Verba *et* (h. e. etiam) *nos* δεινῶς repetuntur. *ergo*, εἶτα, porro, tum, deinde. *Manum ferulae*, qua pueri percutiuntur, *ſubducere*, ſubtrahere, prouerbialis locutio de iis, qui ſcholae valedixerunt et Grammaticorum disciplina ac poteſtate exemti ſunt.

16. Artem quoque oratoriam edoctus ſum, et in ſcholis Rhetorum vel *ſuaſorias* orationes vel *controuerſias* ficias tractare et declamare didici. Eiusmodi olim ſuaſoria vel exercitatione aliqua et declamatione (μελετῃ. ἐπιδείξει) Sullae ſuaſi, vt, perpetua dictatura omnique reipubl. cura depoſita, reliquum vitae tempus in otio transigeret; h. e. thema illud tractaui, et oſtendi, Sullam ita prudenter egiſſe. Sic ap. Quintil. Inſt. Or. III, 8, 46. *Ciceroni dabimus conſilium, vt Antonium roget. vel Philippicas exurat.* Cf. inf. ad VII, 151. et ſimilia themata ap. Senec. Suaſor. III. V. VI. VII.

17. 18. Aliam poeta ſubiungit eamque non minus modeſtam, quam lepidam rationem, qua ad ſcribendum inpellatur: Non eſt quod parcam, vel aliquis parcendum dicat *chartae perituraе*, quae, quamuis ipſe non ſcriberem, periret manibus malorum poetarum, quorum ſcil. tantus eſt numerus, vt vbiuis in eos incidas; quare nihil refert, vtrum horum, an mea manu pereat.

19—150. Cf. Argum. *hoc decurrere campo*, h. e. hoc carminum genus tractare: nota metaphora, a circo et ſtadio petita. *Auruncae alumnus*. Lucilius, qui primus Romanorum Satiras ſcripſit, et Sueſſae natus eſt, quae vrbs *Sueſſa Aurunca* ab Auruncis dicta, qui, bello inter ipſos et Sidicinos orto, profugi cum coniugibus et liberis Sueſſam commigrarunt. *placidi*, benigne.

22. Quum omnia contra naturam, et viri fiant mulieres, mulieres autem viri. *ſpado*, caſtratus, eunuchus, *tener*, mollis et effeminatus, *ducat vxorem;* cf. inf. VI, 366 ſq.

23. Mulieres et puellas inde a Domitiani temporibus deſcendiſſe in arenam amphitheatri, ibique partes gladia-

torum egiſſe, vel inter venatores ſ. beſtiarios cum feris pugnaſſe, donec a Seuero id vetitum, nota res eſt. Cf. inf. VI, 246 ſqq. Tac. Ann. XV, 32. Suet. Ner. 11. et Domit. 4. *Aper Tuſcus*, epith. orn. vt *a. Marſus* ap. Horat. Od. I, 1, 28. *nuda mamma*, habitu mulieris, non tam irritantis ſpectatorum libidinem, quam procumbentis in vulnera ferae, quo mammae e ſinu exſeruntur, vel ritum imitantis Amazonum, (quibus laeua papilla fuit nudata, et quibus Romanas mulieres comparat Statius Silv. I, 6. 53 ſq.) vel morem venatricum, quarum humerus pectusque dextrum in numis et ſtatuis nudatum conſpicitur.

24. 25. Intell. *Licinius*, Auguſti libertus et tonſor, vel *Cinnamus* tonſor, qui mulieris cuiusdam muneribus ad equeſtrem dignitatem peruenit, et poſtremo in Sicilia exſulauit, de quo v. Martial. VII, 63. al. 64. *prouocet*, cum iis certet. 25. *Quo* inperito tonſore et cum nouacula obtuſa *tondente iuueni mihi barba ſonabat grauis*, grauiter, argutum edens ſtridorem; niſi *barba grauis* eſt moleſta et minime grata iuuenibus. *Sonabat* eſt verbum gravius et h. l. aptius, quam *tondenti barba cadebat* ap. Virg. Ecl. I, 29.

26 ſqq. *Criſpinus*, a ſeruo forte cuiusdam ex infima faece plebis *Niliacae* h. e. Aegyptiae genitus, aut certe humili loco in Aegypto natus, ſed Domitiano gratiſſimus et ex ſeruili conditione ad dignitatem cenſumque equeſtrem prouectus. Si ſcholiis vett. fides habenda, Aegyptiacum habuit patrem matremque Arabicam, et fuit vnus de Liciniae conſulibus, h. e. comitibus vel conſiliariis. Cf. inf. IV, 1—28. 108. 109. *Canopus*, opp. Aegypti, ad Canopicum Nili oſtium, non longe ab Alexandria, ſitum, et libidinibus olim luxuque infame. 27. *humero reuocante lacernas*, docte pro, plures de die mutans, (vt Zoilus ille toties in hora ſyntheſes, et Criſpinus ipſe cultus ap. Martial. V, 79. et VIII, 47.) vel potius humeris delabſas iterum conligens; more hominis noui, qui his veſtibus vti neſcit, et hinc forte *pondera* quoque *maiorum gemmarum* ſuſtinere non poteſt. *lacernas* ſ. paenulas *Tyrias*, purpureas, forte dibaphas et leuiores vel tenuiores, quas delicatuli per aeſtatem geſtabant. 28. *Ventilet aurum*, annulos aureos (equitum inſigne) de digito detractos in ſublime iactet, et ita quaſi refrigeret. *aurum aeſtiuum*, annulos leuiores tenuisque bracteae, quos mollis et delicatulus homo ſibi faciendos curauit, per aeſtatem potiſſi-

mum geſtandos, quoniam ei tum nimis grauia et moleſta *maioris pondera gemmae*, h. e. annuli, cui gemma praegrandis inſerta. Sic *annulus ingens* inf. VII, 140. et contra *leuitas aeſtiua* veſtium ſericarum Plinio dicitur, vel *aeſtiue viaticatus* Plaut. Men. II, 1, 30. Singulis fere verbis noua inauditae mollitiei genera viuidisque coloribus adumbrantur. *Ventilare* autem h. l. eſt forte vltro citroque mouere, iactare et oſtentare in digitis, quibuscum ita luditur, vt annuli conſpiciantur.

31. *iniquae*, flagitioſae. *ferreus*, ſine ſenſu et adfectibus, *gefühllos*, χαλκεοκάρδιος, σιδηρόφρων, cui eſt ἦτορ χάλκεον et σιδήρειον, vel ψυχὴ λιθίνη, de quo v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. III. p. 172. *vt teneat ſe*, temperet ſibi quo minus ſatiras ſcribat.

32. *Matho* ſ. *Mathon*, *cauſidicus*, et quidem tam ventoſus, (v. ad XI, 34.) quam ventrioſus. Cf. Martial. IV, 81. VIII, 41. IX, 33. X, 46. XI, 69. Infra VII, 129. pauperibus cauſidicis adnumeratur, et quidem iis, qui, vt ſe plebi, hominum ingenia ac doctrinam ex cultu eorum et magnificentia aeſtimanti, commendent, ſimilant ſe diuites eſſe, et vana opum luxusque oſtentatione in magnum aes alienum incidunt. Hinc *nouam* h. l. *lecticam*, ſtultamque oſtentationem talis hominis et imitationem ditiorum non ſine bile notari crediderim.

33. *Plena ipſo*, propter obeſitatem corporis. *delator magni amici*, Imperatoris, (cf. IV, 74. et VI, 559.) ad quem multos detulit, vel qui magnum aliquem Caeſaris amicum detulit: (cf. ad VI, 313.) forte Egnatius Celer philoſophus, de quo v. ad III, 116 ſqq. vel potius M. Regulus, delator omnium huius aeui famoſiſſimus, de quo v. Tac. Hiſt. IV, 42. Plin. Ep. I, 5. et 20. II, 11. et 20. IV, 2. et 7. VI, 2. Fortaſſe tamen poeta non ad vnum aliquem reſpexit delatorem, ſed ad plures, quorum numerus tum in dies fere creſcebat, quique non modo ab aliis, ſed alter quoque ab altero, timebantur; vnde v. 35. *quem Maſſa timet* cet. quae verba ad Regulum proprie ſpectare non probari poteſt e Plin. Ep. I, 5, 3. et 15. Ad Heliodorum ea referrem, ſi aliunde mihi conſtaret, quod vetus Schol. tradit, non modo L. Iunium Silanum ab hoc philoſopho Stoico delatum, ſed etiam illo deferente Maſſam et Carum occiſos eſſe, eiusque futuram delationem ita metuiſſe, vt ei dederint munera. *nobilitate comeſa*, bonis ſuis ſpoliata. *rapturus;* in gratiam Imperatorum, et ſui

quoque commodi causa: nam delatores in partem praedae veniebant. *Massa* Bebius vel *Baebius*. et Metius s. Mettius *Carus* delatores, notissimi ex Tac. Hist. IV, 50. et Agric. c. 45. Plin. Ep. I, 5. III, 4. VI, 29. VII, 19. 27. 33. al. *quem palpat*, cui blanditur. 36. *Latinus*, mimus, gratissimus Domitiano, et *Thymele*, si non vxor eius, certe mima et optima saltatrix, de quibus v. inf. VI, 66. VIII, 197. Sueton. Domit. 15. et Martial. I, 5. IX, 29. Mulieri nomen ab arte scenica inditum putant: nam θυμέλη dicitur pulpitum s. ara theatri, vel huius pars ad scenam, vbi cani et saltari solebat. *submissa*, vel sensu obscoeno, ad coitum, vel simpl. pro missa, vt muneribus eum placaret, aut facundia et blanditiis. 37. *submouent* iusta hereditate. *Noctibus*, nocturno coitu, concubitu; vnde *noctem orare*, *promittere*, *negare*, *pacisci*. 38. *euehit in coelum*, ad summam opulentiam, dignitatem et felicitatem. *optima summi nunc via processus*, nunc optima vel facillima, breuissima ac tutissima via ad consulatum, summum honorem, *vesica*, cunnus, (vt κύστις et κυστη, v. c. ap. Aristoph. Lysistr. 956.) *vetulae beatae*, diuitis, (vt εὐδαίμων, μακάριος, μάκαρ) h. e. amor anus vel viduarum diuitum, quas lucri causa sectabantur multi. cf. ad IV, 4. *Processus* felix euentus, fortuna: sed *procedere* etiam proprie dicitur solennis Consulum pompa, qua primo initi magistratus die ex aedibus suis in Capitolium deducebantur. Cf. de hoc *processu* consulari ad Sil. VI, 444. et inpr. Eckhel. doctrin. num. vett. P. II. Vol. VIII. p. 335 sq. 40. Constructio verborum, quoties hunc locum legi, me obfendit. Forte pro *habet* legendum *hebes*, h. e. ad Venerem minus aptus, vel propter immoderatum eius vsum iam viribus exhaustus et enervatus. Ita et haec verba v. 40—44., vt reliqua inde a v. 32., pendent e coni. *quum*, et v. 44. signum interrog. ponendum. 40. 41. Assis partes sunt *uncia*, *sextans*, *quadrans*, *triens*, *quincunx*, *semis*, *septunx*, *bessis*, *dodrans*, *dextans*, *deunx*, et, quum percommoda esset in computationibus totius in XII partes distributio, etiam aliae res, inpr. hereditates, ad assis modum diuidebantur; vnde *heres ex asse*, cui tota hereditas, *ex uncia*, cui duodecima eius pars, *ex unciola*, cui ne haec quidem tota, *ex deunce*, cui vndecim eius partes obueniebant. *Proculeius* male, et *Gillo* bene mentulatus, adulteri, sed ignoti. Ille saltem non est idem, cuius inf. VII, 94. mentio fit, vel ad quem exstant Cic. Epist. ad

Div. XIII, 30 seq. *mercedem sanguinis* coitu exhausti, vel seminis, quod ex digestione sanguinis gignitur, profusi et amissi, roborisque adeo corporis inminuti. 43. *Palleat*, debilitatus intemperato coitu et decoloratus. *vt nudis pressit qui calcibus anguem;* imitatio Virg. Aen. II, 379 sq. et Ouid. Fast. II, 341. vel Homeri Il. III, 33 sq. — 44. Commentarii instar sunt verba Suet. Calig. 20. *Caligula instituit in Gallia, Lugduni, certamen Graecae Latinaeque facundiae, quo ferunt victoribus praemia victos contulisse, eorumdem et laudes componere coactos; eos autem, qui maxime displicuissent, scripta sua spongia linguaue delere iussos, nisi ferulis obiurgari, aut flumine proximo mergi maluissent.* Lugduni etiam *ara* fuit, ad confluentem Araris et Rhodani, Augusto dedicata. v. Dio LIV. Strab. IV. Suet. Claud. 2. *rhetor* h. l. orator, vt passim.

45 seq. Quis non indignatione ad satiras scribendas excitetur, quum tot vitia sceleraque vigere videat? *Iecur ira* vel *bile ardere, feruere, vri, tumere* dicitur: nam graui ira acerrimus excitatur motus ebullientis sanguinis et potissimum oleosarum eius partium, a quibus bilis in iecinore secernitur, quo fit, vt iecur extendatur, et bilis largius ex eo effluat. Hinc et ortae loquendi formulae: *rabie corda tument, iram coquere, esse in fermento*, חמה, οἰδάνεται κραδίη χόλῳ, πέπτειν s. πέσσειν χόλον et κήδεα, φλεγμαίνειν ὑπὸ χολῆς. Cuiuis vero adfectui propriam fere sedem adsignabant veteres, iracundiae in felle aut corde, gaudio in spiene, amori in hepate, libidini in lumbis, omnibus, at praecipue libidini ac irae, in iecinore, sanguinis officina. Cf. ad III, 188. VI, 314. 648. VII, 117. XIII, 14. 181. 182. et Mitscherl. ad Hor. Od. I, 13, 4.

46. Tutor pupillum omnibus exuit bonis, quo fit, vt hic *prostet*, corpore quaestum facere paupertate cogatur, ille vero, alienis pecuniis locupletatus, magna per vrbem pompa incedat, vel clientum seruorumue gregibus stipatus lectica gestetur, et sic populum *premat* s. vrgeat. *Comites* non tam serui, quam, vt v. 119, clientes, qui officium patronis praestabant non tantum salutando et obcurrendo, sed etiam deducendo et comitando, vnde et praecedere, et lateri haerere, et subsequi solebant. Pro *pupilli prostantis* coniicere possis *plorantis*. Sed hoc miserationem tantum, illud summam simul indignationem mouet, et hoc Horatii, illud Iuuenalis ingenio aptius est.

47 – 50. Marius Priſcus, Africae Proconſul, prouinciam expilauerat, et ob innocentes tam condemnandos quam interficiendos a ſolo Martianō DCC millia adceperat. Quum itaque ab Afris, quorum cauſam agebat Plinius iunior, a. V. c. 853 repetundarum adcuſaretur; Cornutus Tertullus Coſ. deſignatus, in cuius ſententiam plerique ſenatores diſcedebant, hanc pecuniam aerario inferendam, et Mario Vrbe Italiaque interdicendum cenſebat. Cf. inf. VIII, 59 ſq. 120 ſq. et inpr. Plin. Ep. II, 11. et 12. *Iudicium* itaque hoc non modo iniquum fuit, ſed etiam *inane*. quod neque prouincialibus quidquam profuit, quoniam repetita pecunia ipſis non reddita eſt, ſed in aerarium delata, (vnde mox *victrix prouincia ploras*) neque Mario multum nocuit: is enim *infamiam*, damnatione et exſilio ſibi adſperſam, nihil curabat, quia non omnem, qua ſpoliauerat prouinciales, pecuniam iis reſtituere coactus erat, ſed retinuerat tantum, vt nunc lautius in exſilio, quam olim Romae, viuere poſſet. 49. *ab octaua hora bibit:* nam Romae heluones iam ante nonam horam coenare ſolebant. Cf. inf. ad VI, 418. *Fruitur diis iratis*, gaudet ira deorum, h. e. damnatione, qua ſcilicet a rebus gerendis negotiisque publicis remotus, et tantum otii nactus eſt, vt genio ſuo nunc magis quam antea indulgere poſſit. Similiter Iuno de Hercule ap. Senec. in Herc. Fur. 34. *Superat et creſcit malis, iraque noſtra fruitur, in laudes ſuas mea vertit odia.* Irae autem deorum tribui et ab ea repeti, quidquid mali atque aduerſi contingat hominibus, vt bona a *diis propitiis*, vix eſt quod moneam. *victrix*, verbum forenſe, vt *victor*, *vincere iudicio*, *vincere cauſam*. – 51. *lucerna Venuſina*, ſatira, quales Horatius compoſuit, vel ſtudio et lucubrationibus Horatii, qui ſatiras ſcripſit, cuiusque patria fuit Venuſia ſ. Venuſium opp. in confinio Lucaniae et Apuliae ſitum. 52. *agitem*, infecter, perſtringam, notem; vel ſimpl. perſequar, pertractem. *Sed quid*, cur, (vt τί pro διατί) ſcil. agitem, *magis Heracleas* cet. quomodo magis conueniat ſcribere fabulas de Hercule, Diomede cet., quae ſatis notae ſunt, et a poetis, tam optimis quam peſſimis, pertractari ſolent? Nonne multo vtilius eſt, ſatiras ſcribere, quam haec fabuloſa perſequi et repetere? Cf. ſup. v. 7 – 14. *Heracleas*, Ἡρακλείας fabulas. *mugitum Labyrinthi*, fabulam de Theſeo et Minotauro, in labyrintho incluſo et mugiente. *mare percuſſum puero*, fabulam de Icaro, Daedali filio, altius

volante et in mare Icarium decidente, quae vel tironibus nota eſt ex Ouid. Met. VIII, 19; ſqq. vbi et de *fabro volante*, h. e. Daedalo, ſummo artifice, agitur, qui propr. non alarum, ſed velorum vſu, quem primus inuenit, per mediam Minois claſſem incolumis aufugit. De eius artibus operibusque v. Heyne ad Apollod. p. 890.

55—57. En ſummam morum turpitudinem! *Leno* eſt ipſe maritus, qui cupidus pecuniae pudicitiam vxoris ſuae vendit, et, moecho cum ea concumbente, vel ſurſum ſpectat, vel vigilans ſtertit, velut ebrius *ad calicem*, h. e. altum ſommum ſimilat, vt Cipius vel Cepius ille παραρέγχων, de quo v. Erasm. et Feſt. in prouerbio, *non omnibus dormio*. *Doctus ſpectare lacunar*, vt fere *tectum intuentes* ap. Quintil. II, 11, 4. vbi Spalding haec notauit: "Nihil aliud ſignificari puto, quam deſidem nihil agentis, neque in certam rem animum intendentis, geſtum, qualis ſolet eſſe eorum, qui, quum acriter videntur aliquid intueri, ne cogitant quidem de eo, quod cum maxime ſpectant. Eodem redeunt Iuuenalis verba. Similat enim iucundus iſte maritus et vxori commodus, ſe, neſcio quid nugarum agitantem totumque in illis, quae fiant, non attendere; quamquam id quoque, quod *ſurſum* ſpectat, magis eum auertit ab iis, quae *humi* peraguntur." Cf. inf. ad VI, 140. 141. Ouid. Amor. II, 5, 13. 14. Plut. in Erotico p. 759. 760. (ed. Reisk. T. IX. p. 45.) Suet. Aug. 69. Horat. Od. III, 6, 29 ſq. vbi v. Acron. et Iacobs ad Anthol. Gr. T. II. P. II. p. 350. *Leno adcipit moechi bona*, ipſe maritus leno ſubcedit adultero heres, vt per fideicommiſſum res adulteri ad adulteram veniant; Schol. Ita fraudem legi faciebant: nam Domitianus, teſte Sueton. c. 8. *probroſis feminis lecticae vſum ademerat, iusque capiendi legata hereditatesque;* quo ſpectant h. l. verba, *moechi bona capiendi ius nullum vxori*. 56. *Lacunar*, tectum triclinii caelatum aut pictum, e tabulis ligneis; de quo v. Erneſti clav. Cicer.

58. *curam cohortis*, tribunatum militum, (v. Lipſ. Mil. Rom. II, 9.) vel praefecturam cohortium praetorianarum. *bona donauit*, inſumſit, impendit, *praefipibus*, equis alendis. *caret omni maiorum cenſu*, quem dilapidauit. In gratiam Neronis multos nobilium aurigandi ſtudio captos fuiſſe, nota res eſt. *perualat citato axe*, curru. *Flaminiam* viam, omnium antiquiſſimam et celeberrimam, Roma per Etruriam Arimino tenus a C. Flaminio Cenſore A. V.

DXXXIII. perductam, (Strab. V. p. 333.) et ab Augusto munitam: (Sueton. c. 30.) a qua diuersa est alia, quam C. Flaminius Consul a Bononia ad Arretium strauit, teste Liv. XXXIX, 2. *puer Automedon*, Fuscus, vel alius, nescio quis?, auriga Neronis, vt *Automedon*, ἡνίοχος Achillis, de quo v. Homer. Il. π, 145 sq. Virg. Aen. II, 477. et al. — 62. *Ipse* Nero: nam *ipse*, vt αὐτὸς et ἐκεῖνος, saepe auctoritatis et reuerentiae significationem habet, et hinc ita *magister* dicitur, quum discipulus, (vnde illud Pythagoreorum αὐτὸς ἔφα) *dominus*, quum seruus, *imperator*, quum miles loquitur, *patronus*, si de clientibus, *animus*, si de corpore agitur, *Imperator* e. s. p. vbi ex obpositione intelligi potest, ad quod referatur. *Iactare se amicae*, quod iam Casaub. ad Pers. IV, 15. monuit, est fere Graecorum ὠρχίζεσθαι et καλλωπίζεσθαι, vel translatum a pauonibus, qui, quum picta pandunt spectacula cauda collumque incuruant, creduntur iactare se feminis easque voce sua ad Venerem tum inlicere. Cf. ad Liv. III. 1. not. 3. *Lacerna*, habitus virilis, non muliebris; vnde *amica lacernata* per ludibrium dicitur puer vel vir, qui amicae loco habetur; (vt fere *sponsae turpes* inf. v. 78.) significatur enim h. l. Sporus, quem puerum Nero, teste Suet. c. 28., *exsectis testibus, etiam in muliebrem naturam transfigurare conatus est, atque cum dote et flammeo, nuptiarum celeberrimo officio, deductum ad se, pro vxore habuit: quemque, Augustarum ornamentis excultum lecticaque vectum, et circa conuentus mercatusque Graeciae, ac mox Romae circa Sigillaria, comitatus est, identidem exosculans.*

63. Ab hoc versu pendent et v. 55—62. et v. 64—68. Oratio, etiam abrupta illa v. 64., egregie adfectui conuenit indignationis, quem tota paene satira spirat: est tamen magis oratoria quam poetica, inpr. ob frequentissimam repetitionem coniunct. *quum* a v. 22—64. *Nonne libet*, impetus mihi sit, *ceras*, tabulas ceratas, *capaces*, quae multa capiant, h. e. amplas, *implere* versibus, carmine satirico, *medio quadriuio*, in ipsa via, vbi huius carminis materia obcurrit, et quidem in quadriuio, vbi quatuor viae, adeoque plura eo carmine digna, et ab omni parte, sub adspectum veniunt. Ibi itaque summus etiam scribendi impetus est summaque ira et indignatio, quae deferuescunt domi, vbi memoria repetimus, quae oculi viderunt, et e tam multis iam quaedam animo effluxerunt.

64. Lecticam vel sellam, et quidem laxiorem, ditiorum ac potentiorum, ferebant serui (lecticarii) plerumque *sex*, nonnumquam octo: vnde illa *hexaphoros*, haec *octophoros* dicebatur. Minutam et artam, tenuiorum, vel duo serui portabant; de quo v. inf. IX, 142 sq. Cf. Lipsius Elector. I, 19. *Hinc atque inde patens signator*, homo, qui aperta, et *paene nuda*, non tecta, vectus sella ab vtraque parte conspici potest et cupit, quod superbi et inpudentis est. *cathedra*, vt καθέδρα, sella, plerumque muliebris. Sellam a lectica ita diuersam fuisse suspicabatur Lipsius l. l. vt illa ad sedendum, haec ad iacendum aptior, et in illa ceruical tantum, ad caput reclinandum, in hac vero lectus fuerit. (Cf. VI, 353. vbi tamen *ceruical* de toto lecto adcipi potest). Idem obseruat, ante Claudium Imp. semper lecticae, et post eum plerumque sellae mentionem fieri. Sellae vel lecticae apertae forma (vt verbis Lipsii vtar) simplex, afferes aliquot compacti, qui capere puluinum oblongum possent, in quo homo porrectus iaceret, (cf. inf. ad III, 245. et VII, 132. vbi *asser* pro ipsa lectica) et pedes quidam breuiores, quibus lectica deposita insisteret: eadem omnia in lectica tecta, nisi quod haec maiorum deliciarum fuit, contraque adspectum hominum siue iniurias aeris clausa vndique ac munita, et quidem pellibus atque velis, (s. plagulis, quae dimoueri poterant) ad fenestras obpansis. Cf. inf. III, 242. et IV, 21.

66. *multum referens*, exprimens, imitans, *de Maecenate*, h. e. ei simillimus. *Supinus* s. *resupinus* dicitur, qui vel supinus in lecto iacet, adeoque tum socors, otiosus et negligens, tum mollis et delicatus, vel qui supinus incedit, erecto corpore et oculis coelum intuentibus, adeoque superbus. *Supinus* Maecenas h. l. dicitur, vt inf. XII, 39. *tener*, et ap. Vellei. I, 88. *Maecenas otio et mollitiis paene vltra feminam fluens*. De mollitie eius in habitu, oratione et tota vita v. Senec. Ep. XIX. CI. CXIV. et CXX. Quintil. X, 4. Plin. XIV, 6.

67. *Falsum* in iure Rom. dicebatur corruptio, inpr. testamenti, et notissima est lex Cornelia de *falsis*, aduersus *falsarios* lata. *Lautus*, qui laute, delicate et magnifice viuit. *beatum*, diuitem, vt sup. v. 39. *Exiguis tabulis*, paucorum verborum, quibus falsarius se heredem ex asse scripsit; vt *breuiter* XII, 125. *gemma vda*, annulo signatorio, cui gemma est inserta, et qui saliua humectatus inprimitur ceraeue eam ad se trahat. Cf. ad XIII, 138. 139.

69. *Calenum* vinum a Caleno f. Calibus, Campaniae opp. ſic dictum, pro quouis generoſo. Ei tamen, vt et Caecubo, ſua aetate nullum amplius honorem fuiſſe dicit Plin. XIV, 6. *molle* ſcil. vetuſtate, vel quod vini nouitii acritudinem exuit, mite, lene, vt *durum* vinum dicitur acre vel auſterum. Sic et οἶνος μαλακὸς, et contra σκληρὸς. *rubetam*, ranam, a rubis et vepribus, in quibus degit, ita dictam, et venenatam; vnde h. l. et inf. VI, 659 pro veneno ponitur. Cf. III, 44. Plin. VIII, 31. XXV, 10. XXXII, 5. 6. *matrona potens*, Agrippina, Neronis mater et Claudii Imp. vxor, cui tam a marito, quam a filio, ſumma rerum permiſſa, (v. Tac. Ann. XII, 7. 22. 25-27. 42. XIII, 5. 12. Suet. Ner. 9.) quaeque Claudium veneno necauit, quod notum ex Tac. Ann. XII, 67. Suet. Claud. 44. et al. Verba autem h. l. ſic iungenda: *matrona potens, quae viro ſitiente miſcet rubetam, porrectura* ei *molle Calenum.* — 71. *et Locuſta melior*, veneficii peritior, *inſtituit*, docet, *propinquas rudes*, inperitiores veneficii, *efferre* cet. niſi malis: *matrona, quae miſcet rubetam, et propinquas inſtituit* tamquam *Locuſta melior* h. e. venefica peritior, vt ἀμείνων et κρείττων. *Locuſta*, venefica notiſſima ex Tac. Ann. XII, 66. XIII, 15. et Suet. Ner. 33. 47. *efferre* domo mortuos, et quidem h. l. veneno necatos, ſepelire, vt inf. VI, 175. 567. et XIV, 220. Hinc h. l. conſeq. pro anteced. et *efferre* pro necare veneno. *nigros*, veneno ſublatos, ab effectu, et colore lurido liuidoque, quem venenum efficit iisque inducit; (quo ſenſu *pocula nigra* dixit Propert. II, 27. 10.) niſi *nigros* referre malis ad efferendi ritum in toga nigra. *Per famam*, nę clam quidem, ſed palam, fama rei vulgata. *per famam et populum*, per confertam multitudinem populi, de hoc ſcelere ac funere confabulantis.

73. 74. Hoc nunc hominum vulgare eſt dictum, haec eſt communis populi ſententia! Vel poeta animo commotus et indignatione incenſus ciuibus ſuis conſilium dat, adcommodatum moribus illius aeui ac ciuitatis. Cf. inf. VI, 557—564. et Plin. Ep. II, 20 extr. *Gyarus* f. Gyara et Gyari, *breuis* inſula, h. e. parua, et admodum ſterilis, aſperrimaque fere inſularum Cycladum in mari Aegaeo, (hod. *Calairo* f. *Caloiera*, vel potius *Iura*, inter Andrum et Ceam inf. Cf. Tournefort Voy. au Levant Lettre VIII.) in quam damnati Imperatorum temporibus relegari ac deportari ſolebant; (v. inf. VI, 563. 564. X, 170. Tac. Ann.

III, 68. 69. IV, 30.) vt alii in Seriphum, (inf. VI, 564. X, 170. Tac. Ann. II, 85. IV, 21.) Amorgum, Donuſam, Pandatariam, Planaſiam, Oaſes Aegypti, aliasque ſteriles et ſaxoſas inſulas, vbi fame enecabantur. *Gyari* itaque h. l. pro quauis eiusmodi inſula, et pro poena relegationis atque deportationis, de qua v. Heyne Opuſc. Acad. Vol. IV. p. 268 ſeq. 74. *Si vis eſſe aliquis*, h. e. in honore et pretio, vt ap. Cic. ad Att. III, 15. et Perſ. I, 129. Nam *aliquis* eſt *magnus*, *eximius*, *inſignis quis*, qui ceteris praeſtat, et eximiae eſt dignitatis, vt τις id. qd. μέγας; v. c. δοκῶν μὲν τὶς εἶναι, ὢν δ' οὐδείς ap. Arrian. Epict. II, 24. In aliis libris eodem ſenſu, ſed minus docte, legitur *ſi vis eſſe aliquid*, vt εἶναί τι, et contra εἶναι μηδὲν vel οὐδὲν. *Probitas*, virtus, *laudatur* ab omnibus, etiam a malis, quia tam pulcra eſt, ſed nihilo ſecius *alget*, frigore, h. e. fame vrgetur, eget, non magnum fructum adfert, nec meritis adſcitur praemiis.

75. 76. Per ſcelera vero diuitiae parantur; ea nunc opes adferunt et honores. *debent*. adcepta referunt nunc homines, qui ea poſſident. *hortos* ampliſſimos et magnificos, in quibus ſunt villae, aliaque aedificia, ambulationes, piſcinae, lacus, fontes ſalientes, nymphaea, ſtatuae cet. Nam hi proprie *horti* dicebantur, vt minores *viridaria* et *nemora*. *Praetoria* ſunt villae, vel quaeuis aedificia magnifica, palatia, vt inf. X, 161. *menſas* marmoreas, eburneas, et inpr. citreas, ex Africae ſiluis aduectas, quas Romani inſano pretio emebant. *Argentum vetus*, vaſa argentea, a vetere quodam artifice elaborata. *ſtantem extra pocula*, exſtantem, in caelatura prominentem, *caprum*, eius ſignum, h. e. pocula, in quibus ſunt *emblemata*, ſigilla περὶ φωνῆ ſ. eminentia, ſtatuis ſimilia, et extrinſecus adligata, vt in aliis *cruſtae*, πρόστυπα, quae non, vt illa, totum ex omni parte rem, ſed vnum modo eius latus oſtendunt, neque admodum eminent. Cf. Martial. VIII, 51. 9. et Ouid. Met. V, 81. XII, 235.

77. *dormire*, ſilere, neque ad ſatiram ſcribendam inpelli. *corruptor*, ſtuprator, *nurus*, ipſe ſocer. *auarae*, quae pecuniae cupida ſe conrumpi, et pudicitiam ſuam muneribus expugnari ab adultero (qui inde propr. *corruptor* dicitur) paſſa eſt.

78. *ſponſae turpes*, viri viris nubentes. Cf. ſup. ad v. 62. et inf. II, 117. 134. *Praetextati* vocabantur, quicumque praetexta (toga alba, cui purpura vel limbus purpu-

reus erat praetextus) vtebantur, inpr. magiſtratus, ſacerdotes et pueri ingenui ac nobiles, qui eam anno vitae XVI cum toga virili permutabant.

79. *Si natura negat* verſuum faciendorum facultatem: nam, vt verba Cic. pro Arch. c. 8. mea faciam, *ceterarum rerum ſtudia et doctrina, et praeceptis, et arte conſtant; poeta natura ipſa valet, et mentis viribus excitatur, et quaſi diuino quodam ſpiritu inflatur. indignatio*, quam tot tamque varia flagitia, vbiuis viſa, vel comperta et vulgata, mouent. *verſus, quales ego, vel Cluuienus* facit: illud modeſte dictum, hoc falſe et more poetarum ſatiricorum, qui ſaepe in transitu aliquem obliquo pungunt ictu. *Cluuienus*, vel fictum vel verum nomen mali poetae, cuius non alibi fit mentio.

81—86. His verſibus, prooemii loco ſcriptis, continetur argumentum et ſumma omnium, quae poeta in carminibus ſuis dicere atque pertractare conſtituit. *Quidquid agunt* et egerunt homines, *ex quo* tempore *Deucalion* cet. h. e. inde ab vltima hominum memoria, a verae et certioris hiſtoriae initiis vsque ad haec tempora. Sic inf. XV, 30. *a Pyrrha.*

81—84. Cf. Ouid. Met. I, 260—415. et Heyne ad Apollod. p. 88—97. *nimbis*, imbribus, *aequor tollentibus*, augentibus aquarum copiam. *Nauigio* rudi, quod auctores Graeci κιβωτὸν et λάρνακα (Moſes Gen. VI, 14 ſq. תֵּבָה) Ouidius *paruam ratem* adpellat, qualis in Apamenſium numis conſpicitur. *montem*, Lycoream Parnaſſi. v. Heyne l. c. *ſortes*, reſponſa oraculi Delphici, quod, vt alia, olim etiam edebatur per *ſortes*, h. e. per fabas nigras et candidas, vel globulas, vel pumices, ſed inpr. per teſſeras ſ. talos et calculos, (κλῆρος, ψῆφος, κύβος, ἀστραγάλος, πεσσός, θριὸς) vel tabellas, verſibus aliisue notis inſcriptas, quae in vrnam ſ. ſitulam coniiciebantur, vnde ſortes ducebat vates; de qua κληρομαντείᾳ ſ. ψηφομαντείᾳ cet. v. Potter. Archaeol. II, 16. et Spanhem. ad Callim. H. in Apoll. 45. *Oracula verius dicuntur, quae vaticinatione funduntur, ſed et ſortes, quae ducuntur*. Cic. de Div. II, 33. Romani *ſortes* adpellabant quaenis oracula eorumque reſponſa, tam per ſortes, quam ore edita, quoniam illa oraculorum genera iis ſola fere nota et vicina erant, v. c. ſortes Praeneſtinae, Antiatinae cet. Sed h. l. *ſortes* etiam proprio ſenſu adcipere licet. Ceterum alii Apollinem, alii Themidem, (quae poſt Tellurem et ante Apollinem reſponſa Delphis dediſſe

traditur) alii ipsum Iouem a Deucalione consultum memorant. *anima*, cuius naturam multi olim philosophi igneam esse putabant, *caluerunt mollia saxa*; quae fabula, vt aliae, ex inepta etymologia orta, quum vetus quidam poeta λαοὺς ex λάας duxisset. v. Heyne l. l. p. 95. et Hermanni Mythol. T. II. p. 305. — 84. Rigaltius in Diss. de Sat. Inven. monet, his verbis subtiliter innui, futile esse ac perabsurdum, quod poetae fabulentur de sanctitate morum, ob quam Deucalion et Pyrrha seruati sint tamquam exempla reparandae posteritati, neque castam fuisse Pyrrham, sed potius magam et lenam.

86. *discursus*, studia hominum, diuitiarum, gloriae honorumque cupidorum, multisque propterea variisque laboribus distentorum. *farrago*, argumentum varium et mixtum; proprie pabulum quadrupedum, e tritici genere.

87. Cf. inf. v. 147 sq. VI, 292 sq. et Horat. Od. III, 6, 17 sq. 45 sq. *Quando maior auaritiae patuit sinus*, metaphora petita a sinu vel velorum, ventos excipientium, vel togae, in quo pecunia siue marsupium e collo pendens aliaeque res condebantur. *quando alea*, insana ludendi cupido *hos* et tot *animos* occupauit? vel potius, quando alea tantum adfectus, studii et cupiditatis habuit, h. e. quando haec ludendi cupiditas tam insana fuit? Abrupta oratio adfectui consentanea est. *Alea* (quo voc. omnis designatur ludus, qui fortuna magis quam arte regitur, nobisque *Hazardspiel* dici solet) Romae et turpis erat et legibus vetita: sed ipsi quoque Imperatores nullo lusus genere magis quam hoc oblectabantur exemplumque dabant. 89. *Loculi*, capsula vel crumena, quae aliquam pecuniae summam continet. 90. *Ad casum*, fortuitum ludum, fortunam, *tabulae*, aleae, in quo lusu tali vel tesserae in abacum seu *tabulam* lusoriam mittuntur. Cf. inf. ad XIV, 5. *posita*, adposita in ludo, vt nos: *aufs Spiel setzen*. *Area*, theca numaria, in qua, quidquid pecuniae numeratae aliquis habet, reconditur. 91. *Dispensator* et curator rei familiaris, οἰκονόμος, post actorem princeps seruorum, qui domino est a rationibus adcepti et expensi, pecuniamque *dispensat* Cf. VII, 219. *armigero*, domino ludenti *arma* h. e. talos, (vt inf. XIV, 5.) ludi instrumenta, vel h. l. inpr. pecuniam, subministrante: metaphora a bello petita, vnde et *proelia* pro rixis, iurgiis. 92. *Simplexne furor* est, num parua tantum vel vna insania est? Verba non dispen-

ſatoris, dominum perdentem obiurgantis, ſed ipſius poetae, vt reliqua. *horrenti* frigore *reddere*. dare.

94. *Quis auus*. quis e maioribus noſtris? *totidem villas*, quot nunc multi exſtruxerunt. Villarum Rom. multitudo, magnificentia et amplitudo a multis deſcripta. *ſecreto*, priuatim, ſolus, ſine hospitibus, *ſeptem coenauit fercula*: (vt *patinas* Hor. Epiſt. I, 15, 34.) nam, quod Seruius ad Virg. Aen. I, 637. e Catone notauit, *in atrio et duobus ferculis epulabantur antiqui. Ferculum*, vel quoduis ciborum genus et quaeuis patina; vel patinae, quae ſimul adponuntur in menſa, miſſus ciborum carniumue, quam propriam vocis vim eſſe docet Nonius.

95 ſqq. Nobiles Romani non aliquando, vt olim, pauperiores clientes ad iuſtam ſ. rectam coenam inuitabant, ſed propter quotidiana ſalutationum officia *ſportulam* dabant ſ. ſportellam, h. e. corbulam, quae vel cibaria, (et quidem, vt putant, qualia nos vulgo *kalte Küche* vocamus) vel centum quadrantes continebat. Conf. inf. v. 120. III, 127 ſq. 249 ſq. *primo limine*, in prima eius parte, ante fores aedium et atrium, in veſtibulo. 96. *parua*, nam ſportula in dies inminuebatur. *ſedet* ſtat, adponitur. *rapienda*, a famelicis, qui eam non diſtribui patiuntur, ſed alter alteri praeripiunt. *Turbam togatam* poeta non eo ſenſu, quo Virg. Aen. I, 282. *Romanos rerum dominos gentemque togatam*, (vt res Romano ciue indigna ſignificetur) ſed contemtim dixiſſe videtur. Nam Caeſarum temporibus toga non amplius vulgo in vſu erat, neque fere geſtabatur niſi a pauperibus et plebeii vel tenuioris ordinis hominibus, clientibus, ſeruis, cauſidicis et meretricibus, qui inde paſſim *togati* et *togatuli* vel poetis *toga* vocantur. — 97. *Ille* dominus patronusque ſordidus, (v. ſup. ad v. 62.) ad quem etiam τὸ *trepidat* et *iubet* v. 99 referendum eſt. — 98. *Subpoſitus*. qui, inter clientes non receptus, in eorum numerum inrepere conatur. 99. *Adnoſci* dicitur, qui olim notus fuit, *cognoſci* ignotus. 100. *Troiugenas*, viros nobiliſſimos, a Troianis adeoque omnium antiquiſſimis familiis originem ducentes, aut certe ſe ducere gloriantes. Cf. inf. VIII, 41 ſq. 46. 56. 181. XI, 95. *Limen vexare*, δεινῶς pro frequentare, vt *l. terere* ap. Martial. X, 10, 2. — 101. *nobiscum* pauperibus clientibus et plebeiis. *et ipſi*. nobiliſſimi, quos huius rei pudere debebat: ſed multi eorum ad incitas erant redacti. Cf. III, 128 ſq. *da* primam ſportulam *Praetori*, *da deinde* alteram *Tribuno*:

ſed libertinus prior eſt, primus adcipiat ſportulam. Haec ſunt verba domini ſ. patroni, qui ea ſeruo dicit, ſportulas diſtribuenti. 102. *Prior ego adſum*, adfui, ad limen veni, *inquit* libertinus, cuius verba ſunt v. 102 — 109. Ceterum tirones caueant, ne *libertinos* putent eſſe libertorum filios, quum potius iidem ſint qui liberti, et adiecto patroni nomine *liberti* dicantur. 104. *Natus ad Euphratem*, in Armenia, vel Cappadocia, vel Meſopotamia, vel Syria, ex quibus regionibus multi ſerui Romam ducebantur. *quamuis natus ad Euphraten*, etſi olim ſeruus fui. *Feneſtrae* quaeuis dicuntur foramina, aperturae, riſſurae; et aures propr. ſunt *molles*. Aurium autem perforatio ſeruitutis ſignum fuit apud multos Orientis populos. *arguerint*, probarent, indicarent. 105. *Tabernae quinque* (v. ad Liv. III, 27.) a me locantur, et quotannis mihi *parant*, reddunt, fenerant, vt ſtatum reditum praeſtant *quadringenta* ſeſtertia, cenſum equeſtrem, de quo v. inf. ad XIV, 323 ſq. *purpura maior*, conſulatus, (vt *toga maior* ap. Claud. in IV Conſul. Honor. v. 656.) vel tunica laticlavia, h. e. dignitas ſenatoria, vt *purpura latior* ap. Plin., *p. felix* ap. Martial. VIII, 8, 4. aut *latus clauus* ap. Plin. Ep. II, 9. et contra *anguſtus clauus* pro ordine equeſtri ap. Vellei. II, 88. 107. *cuſtodit*, paſcit, *oues conductas*, alienas, vel potius in agro, quem conduxit. 108. *Corvinus* pro quouis nobiliſſimo, ad inopiam redacto. (cf. ad VIII, 5.) 109. *Pallas*, Claudii libertus, cuius potentia et diuitiae ſatis notae. v. Suet. Claud. 28. Tac. Ann. XII, 53. XIV, 65 al. In gente *Licinia* familiae erant ditiſſimae, inpr. Licinii ſ. Licini Calui Stolones, pater ac filius, (v. Liv. VII, 16.) et Craſſi, cognomine etiam *Diuites* dicti. Sed praediues etiam fuit Licinius, Auguſti libertus, de quo v. vet. Schol. ad h. l. Dio Caſſ. LIV. Sen. Ep. 119. 120. Perſ. II, 36. Is h. l. innui videtur: nam cum Pallante coniungitur, et verba ſunt libertini.

109 ſqq. Verba poetae indignantis inpudentem adrogantiam hominis, qui ſeruus quondam fuerit, et temporum ſuorum conditionem, quibus diuitiae dent honorem et plus meritis valeant. 110. *ſacro honori*, tribuno, homini ſacroſancto, quod vel tironibus notum ex Liv. II, 33. III, 19. 55. — 111. *pedibus albis*, h. e. cretatis vel gypſatis, quod ſignum erat et indicium ſeruorum trans mare ex barbaris terris aduectorum, qui viliſſimo pretio vendebantur.

113 sq. *Pecunia* a Romanis quidem in Deos relata, sed neque ara, neque templum ei exstructum. *funesta*, exitiabilis. 116. *salutato nido*, σκωπτικῶς pro inuiso; nam proprie *templum*, *Dii*, *numen*, *augurium salutari* dicuntur. *crepitat Concordia*, satirice pro: Concordia, in cuius templi, vetustate conlabsi, fastigio ciconia nidum posuit, et, vbi pullos reuisit, rostro *crepitat*.

117 sq. Si vel *summus honor*, h. e. summi magistratus tam sordide et sine omni pudore sportulam petunt, quia id non minus quaestuosum quam commodum est; *quid facient comites* h. e. cur sportulam petere erubescant pauperes clientes, *quibus hinc est*, paratur, emitur, *toga* cet., i. e. quibus sola sportula et cultum et victum suppeditat? Cf. Martial. III, 30. et X, 10. *rationibus* adcepti. 119. *comites*, clientes, vt sup. v. 46. vbi v. not. 120. *fumus domi*, ligna, et quidem, qualia pauperibus emenda sunt, non ea, quae Martiali XIV, 15. *acapna*, et ICtis *recocta* vocantur, sed viridia, quibus magna vis fumi excitatur. *densissima lectica*, plurimi nobiles et summi magistratus, lecticis vecti. *centum quadrantes*, sportulam (v. sup. ad v. 95 sq.). 122. *Languida*, aegrota. *praegnans*, gravida. 123. *absenti* vxori. *arte*, quae nunc *iam* satis *nota* est. Ea festiue h. l. adumbratur. Sed forte leg. *notae iam callidus artis*. 124. De *sella* v. sup. ad v. 65. *vacuam*, vt contra *plena* sup. v. 33. *Galla*, fictum vxoris nomen, vt passim ap. Martial. *inquit* maritus seruo, qui sportulas distribuit. 126. *Profer* e sella *caput*, verba dispensatoris, at mariti *noli vexare*, *quiescit*, dormit.

127. De vulgari negotiorum diurnorum ordine ac serie v. Martial. IV, 8. *pulcro*, εἰρωνικῶς. *Sportula* petitur prima et secunda hora, qua clientes salutant patronos. v. Martial. I, 1. *Deinde forum* petitur, causarum ibi agendarum patronorumque illuc deducendorum causa, et potissimum quidem Augusti, in quo statua eburnea *Apollinis*, (v. Plin. VII, 53. coll. Horat. Sat. I, 9, 78.) et *triumphales* statuae summorum ducum, quas Augustus in vtraque fori sui porticu dedicauerat, teste Suet. Octav. 31. Apollo facete *iuris peritus* dicitur, vt *Marsyas causidicus* Martiali II, 64, 8. quod vtriusque statuae erant in foro, et quotidie illi lites quasi audiebant. Facetius dixit Horat. Sat. I, 6, 119 sq. *non sollicitus, mihi quod cras Surgendum sit mane, obeundus Marsya, qui se Vultum ferre negat Noviorum posse minoris.* 130. *Nescio quis*, contemtim de vilis-

ſimo homine. *titulos*, imagines cum titulis. *Aegyptius atque* (non *aut*, vt alii legunt) *Arabarches* eſt Criſpinus, (de quo v. ſup. ad v. 26.) ſi verum eſt, quod Schol. MS. tradit, *eum a Nerone* (caluo IV, 38. h. e. Domitiano) *Arabiae principem eſſe factum.* An poeta ſcripſit: *Aegyptius atque* vel *aut Alabandus?* Ita deſignarentur ſerui, ex Aegypto et Caria, cuius vrbs Alabanda fuit, Romam deducti ibique ad ampliſſimos euecti honores. Quidam putant, *Arabarchen* eſſe magiſtratum, ab Aegypti Nomo Arabiae ſic dictum et Alexandrinum; alii legendum h. l. *Alabarches*, vt ſit magiſter ἀλαβάρης, atramenti, h. e. ſcripturae vel vectigalis e paſcuis, quod *vectigal alabarchiae per Aegyptum* adpellauit Gratianus Imp. in L. IX. C. de Vectig. et Com. Cf. Weſſeling. de Archont. Iud. c. 8. et Intpp. Cic. ad Att. II, 17. Mitto aliorum coniecturas multo minus probabiles. 131. *non tantum meiere*, (vt VI, 309 ſq.) ſed et aluum exonerare; niſi potius *non tantum* dictum pro vulg. *tantum non*, (h. e. propemodum, hoc tantum excepto, μόνον οὐ ſ. ἔκ) vel ita legendum eſt.

132. *Veſtibulis*, vbi ſportula iis adponebatur, *primo limine* ſup. v. 95. 96. *laſſi*, et quidem non tantum ſalutando, obcurrendo, deducendo, ſectando, ſed etiam *longiſſima coenae* rectae *ſpe*, quam per maximam diei partem fruſtra aluerant. *veteres clientes;* etiam hoc ad indignitatem rei augendam valet. 133. *Vota deponunt*, ſpem coenae rectae abiiciunt. *homini*, hominibus, clientibus. Sed verba hoc forſan ordine legenda: *Votaque deponunt coenae, longiſſima quamquam Spes homini*, quae ſcil. eum ad mortem vsque comitatur; vnde prouerb. *Aegroto dum anima eſt, ſpes eſt*, et Hadriano interrogante, *quid eſt longiſſimum?* Epicteti reſponſio: *Spes. Caulis* ſ. *caules* pro quouis vilioris cibi genere.

135. *interea*, dum illi caulem emunt et coenant. *vorabit*, δεινῶς, tamquam heluo, qualis mox deſcribitur v. 137. 8. *Reges*, (βασιλεῖς) vt et *Domini*, patroni, amici, diuites ac potentes, eorumque patrocinia *regna*, adpellabantur, potiſſimum a paraſitis, qui ſaepe ab iis conuiuio excipiebantur: poetae etiam ſpecialem notionem generali ſubſtituere ſolent. Cf. inf. V, 14. 81. 92. 137. 147. VIII, 161. al.

137. 138. *Orbes* dicuntur vel patinae, vel, vt h. l., menſae, a forma rotunda. Cf. inf. IV, 132. XI, 122. *vna menſa*, vnica coena, vel adeo lance, (vt τράπεζα, de quo v. Polluc. Onomaſt. VI, 12.) *comedunt patrimonia* vel ſua,

vel ampla, exemplo Aesopi, Cleopatrae aliorumque, de quibus v. Plin. IX, 35. X, 51. Suet. Cal. 37. et Vitell. 13. al. Digna est, quae h. l. legatur docta Henninii nota: "Apud maiores ipsae adponebantur mensae cum lancibus, non vero lances in mensam: habebant autem illi duas tantum mensas, vnam carnis pisciumque, alteram pomorum, vnde *prima* et *secunda mensa*. Postquam illa saturati erant, haec admouebatur, remota priore. (Cf. Athenaei L. IX. c. 2. 12. XI, 12.) Mensae autem illae, quamdiu triclinia durarunt, in longum quadratae ad lectorum mensuram erant: (v. Varr. L. L. IV, 25.) postea rotundae mensae inuectae sunt, seu *orbes*, quum *stibadia*, siue *adcubita* et *sigmata* in vsum inducerentur, quae quum semirotunda essent, necesse erat mensas rotundari. Inualescente demum luxu non duabus, sed pluribus vtebantur mensis; et aliquando ad singulos missus singulas mensas variabant; et vel loco eodem recumbentes nouos missus mensasque exspectabant, vel locum mutantes aliis mensis adcumbebant, vnde *ambulans coena* festiue dicitur Martial. VI. vbi Annii luxum taxat, qui ducentis fere mensis epulabatur. Iam h. l. *de tot*, notanter, quum luxuriarent copia mensarum; *latis*, quo enim latiores, eo pretiosiores erant, quandoquidem tanta solum erat earum amplitudo, quantum arbor ipsa pateretur; *et pulcris*, inpr. citreis, quarum adeo immane pretium, vt aurum vincerent, et quae pulcriores censebantur, quo plures nodos et maculas haberent; *et tam antiquis*, h. e. per multas elegantium dominorum successiones ciuitati notis, vt loquitur Seneca. (*a Cethegis descendens* Plin. XIII, 10. vbi v. Hard.)".

139. *Nullus iam parasitus erit*, qui oblectationis causa conuiuio adhibeatur, si diuites porro soli coenauerint. — 140. *Sordes*, sordidam auaritiam *luxuriae*, cum luxuria coniunctam; nam diuites pauperibus amicis et clientibus nihil dant, sed soli saginantur et genio suo indulgent. — 140. *gula*, vt alibi *gurges*, et inf. II, 114. *guttur*, voracitas, et hinc homo gulosus, et edax. *sibi ponit*, adponit, et hoc pro adponi iubet. 141. *Totos*, integros, *apros* in conuiuiis, et quidem in magnis quadratisque lancibus, adponere solebant Romani; idque caput coenae nonnumquam erat. Solidum aprum primus in epulis Seruilius Rullus, (Plin. VIII, 51. f. 78.) octo apros Antonius, (v. Plut.) singulos singulis conuiuis Caranus quidam teste Athenaeo, binos ternosque in ipso coenae principio alii (v. Plin. l. c.)

adpoſuerunt. Cf. inf. V, 115, et Suet. Tiber. c. 34. *propter conuiuia*, vt pluribus in conuiuio, non vni, adponeretur et ſubficeret.

142—4. *Poena praeſens*, praeſentanea ac ſubita luxuriae atque voracitatis morbi et mors ſaepe repentina. *deponi amictus in balneo*, (cf. ad VI, 418.) et quidem in apodyterio, vbi capſariis tradebantur. *Turgidus*, cf. Perſ. III, 98 ſq. et Horat. Epiſt. I, 6, 61. Columella Praef. §. 16. *vt apti*, inquit, *veniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem Laconicis excoquimus.* Cf. Celſ. II, 17. al. *crudum*, indigeſtum, non concoctum. *Pauonem*, auem Romanis in deliciis habitam, ſed omnium difficillimae digeſtionis, Romae primus adpoſuit Hortenſius orator, et ſaginauit M. Aufidius Lurco. (v. Plin. X, 20. Varr. R. R. III, 6. Macrob. Sat. II, 9. Aelian. H. A. V, 21.) 144. *Hinc*, ex nimia ciborum copia et indigeſtione, plerorumque morborum cauſis. *inteſtata ſenectus*, mors repentina ſenis, qui idcirco inteſtato moritur. 145. *fabula*, fama et rumor de morte talis ſenis, *it*, diuulgatur, *per cunctas coenas*, vbi ſcil. de nouis rebus ſermones ſeruntur: niſi poeta ſcripſit *Es* vel *Eſt*, vel *Fis* vel *Fit noua — fabula*, quo ſenſu *fabulam* ſ. *ſermonem eſſe* ſ. *fieri* dicunt eum, de quo multi loquuntur, *nec triſtis fabula:* quoniam enim clientibus amicisque nec bene fecit viuus, nec quidquam legauit, ab inteſtato mortuus, nemo quoque eius mortem luget, et *irati ſunt amici.*

147—149. Cf. ſup. ad v. 87 ſq. *Nil* vitii flagitiique. — 148. *minores* ſcil. natu, poſteri, vt inf. II, 146. VIII, 234. XIV, 189. vbi *veteribus* obponuntur, vt *maioribus* ap. Ouid. Triſt. IV, 10, 55. — 149. *Omne vitium* iam *ſtetit in praecipiti*, in ſummo quaſi faſtigio, vltra quod adſcendere nequeat. — Verbis, *vtere* igitur *velis; totos pande ſinus*, poeta ſe ipſum ad ſcribendum exhortatur, quum tam larga ad id ſubpetat materies. Metaphora paſſim obuia et petita a nauigantibus, qui, ſecundum nacti ventum, ſinus velorum pandunt, vento inflandos.

150. *Vnde* ſc. tibi eſt. *ingenium eſt* in multis legitur libris. Sed hiatus Iuuenali ſolennes ſunt: (Cf. II, 26. III, 70. VI, 274. VIII, 107. IX, 118. X, 11, 54, 281. XII, 36, 110. XIII, 65. XIV, 49. XV, 7. 126.) niſi pleraque exempla librariorum incuriae debentur. *Ingenium par materiae*, h. l. libertas iudicii, qualem talis materies eiusque tractatio requirit, *illa priorum*, veterum poetarum, Lucilii, Catonis Cenſorini, Terentii Varronis, Horatii aliorumque, *ſcri-*

bendi ſimplicitas h. e. libertas, παῤῥησία, quae ſimpliciter et aperte, ſine diſſimilatione vel ambagibus, ſine reſpectu periculi vel potentiae ac gratiae hominum, expromit quod ſentit. Ea non modo legibus reſtricta erat, ſed etiam penitus obpreſſa metu delatorum iudiciisque maieſtatis, a Tiberio inſtitutis et reductis a Domitiano. Illa tamen ſublata atque denegata ipſum quoque *ingenium* hebetatur, poetarum in primis ſatiricorum, qui hinc fictis nominibus ac ſermone obſcuro verbisque tecto vti cogebantur his temporibus. 152. *animo flagrante*, irato, propter ſcelera cuiuscumque generis et vbiuis obuia. (Cf. ſup. v. 79.) 153. *Simplicitas, cuius non audeo dicere nomen:* ita libertas ſcribendi, nec non cogitandi et loquendi, periit, vt ne audeam quidem eam nominare, quaſi id nefas ſit, et periculoſum. — 154. Quid refert et nocet, viros nobiles inſectari, potiſſimum ſi vel mortui ſunt, vel fictis nominibus, non nominatim, notantur? Verba poetae monitori reſpondentis; niſi malis vſſ. 154—157 monitori tribuere hoc ſenſu: Impune quidem vitia hominum multorum, etiam nobiliorum, notabis, non vero virum potentem et Imperatoribus gratum, qualis Tigellinus eſt. *Mucius*, h. e. nobiles et primores populi, vt ap. Perſ. I, 114. 5. *Secuit Lucilius vrbem, Te Lupe, te Muci, et genuinum fregit in illis.* — 155. *Pone* loco Mucii (niſi *ponere* docte dictum pro effingere, deſcribere; propr. fingere, formare, de pictoribus et ſtatuariis; vt τιθέναι, et *ponere* ap. Perſ. I, 76. Hor. A. P. 34 al.) *Tigellinum*, propter ſimilitudinem morum vitiorumque Neroni et Galbae amiciſſimum; de quo v. vet. Schol. ad h. l. Suet. Galb. 15. et inpr. Tacit. *taeda lucebis in illa* tunicae moleſtae, *qua ardent ſtantes*, ad palum deligati, *et fixo gutture fumant*, vnco gutturi inpacto. v. inf. ad VIII, 235. et cf. Tac. Ann. XV, 44. Sen. Ep. XIV, et de Ira III, 3. al. 157. *Et latum ſulcum* in *media arena diducit*, mediam arenam ſulco aperit ac diuidit defoſſus et igne circumdatus. De quo crudelitatis genere v. Sen. de Ira III, 3 extr. Gell. III, 14. et Intpp. ad hh. ll. Sed, niſi totus verſus interpolatrici debetur manui, legendum videtur *qui ducit arena.* 158. 159. Reſponſio poetae; patienterne ferendum eſt, ſceleratiſſimos homines ſuperbos et ſublimes ferri in lecticis et nos deſpicere? 158. Haec verba proprie ad Tigellinum ſpectant, ſi fides habenda Probo Grammatico. *aconita* venenum, propr. herbae genus, de quo v. Ouid. Met. VII, 418 ſq. et Plin. VI, 1.

XXVII, 2. et 3. (*Wolfswurz*, *Eiſenhütlein*, *Sturmhut*, *Mönchskappe*). *plumis*, in lectica, in qua lectus eſt ſ. pulvinus, plumis fartus, adeoque molliſſimus. *Penſilibus*, in lectica, quae ſublimis ſ. ſublime fertur a ſeruis.

160—170. Verba et conſilium admonitoris. *Quum veniet* Tigellinus vel eiusmodi homo *contra*, obuiam, *compeſce labellum*, comprime, coerce linguam, *digito* indice ſ. ſalutari, vel digitis, manu, (*leg' die Hand auf den Mund*) h. e. tace, vt ne ſuſpicio quidem vllius verbi prolati in te cadere poſſit: alioquin ille mox *adcuſator* vel delator *erit*, qui Imperatori dicet, *hic eſt* ille improbus, qui famam tuam laedit, tibi maledicit; niſi malis: qui Caeſari te, obuiam ei venientem, digitis monſtrabit, dicens, *hic eſt* ille! nam hoc ſubficit, et crimen, cuius te inſimilat, probare nihil adtinet. Cf. Perſ. I, 28. et Martial. V, 13. Sed praeſtiterit *quum verbum dixerit*. 162-164. Tutius ac ſine periculo tragicum vel epicum ſcribes carmen, mortuorumque vitam ac facta expones. Idem conſilium Trebatius dat Horat. Sat. II, 1, 10 ſq. qui locus Iuuenali ante oculos fuit. *licet — vt committas*, carmen ſcribere licet, quale Virgilius ſcripſit, de proeliis certaminibusque *Aeneae* et *Rutuli ferocis*, fortis, h. e. Turni. *Committere*, vt *comparare* et *componere* par pari, vocab. propr. de gladiatoribus, athletis, hiſtrionibus, pantomimis et certaminibus vel oratoriis vel poeticis. *nulli gravis eſt*, timendus et periculoſus, quia neminem obſendit, *Achilles*, carmen heroicum de Achille, (vt mox *Hylas*) *percuſſus*, qui a Paride per inſidias ſagittis transfixus eſt, adeoque nec nocere poteſt. 164. *Hylas*, *multum quaeſitus* ab Hercule, *vrnamque ſequutus*, vna cum vrna delabſus in Aſcanium flumen, et raptus a Nymphis: quae fabula, a multis poetis (*nam cui non dictus Hylas puer?* Virg, Ge. III, 6.) variis modis eſt tractata. Cf. Heyne ad Apollod. p. 185.

165—9. Si vero, Lucilii exemplo, viuorum hominum vitia notaueris, hi *criminibus*, criminum conſcientia, (vt mox *tacita culpa*) *frigidi*, exagitati, anxii, (quibus *formidine turpi frigida corda tremunt*, vt vtar verbis Sil. II, 338.) *rubent*, rubore ſubfunduntur; (nam mala conſcientia modo frigus ſ. metum, modo calorem ſ. pudorem gignit) et *inde irae* ſunt, ad vindictam inflammantur, in vltionem excandeſcunt. Verbis *ardens ira infremuit* ſc. indignabundus, et *enſe velut ſtricto* vis et acrimo-

nia Lucilianae ſatirae exprimitur, de qua v. Perſ. I, 114. 5. Horat. Sat. I, 4, 1—6. II, 1, 62 ſqq. Venuſte autem h. l. verba a rebus corporeis ad animum traducuntur, et ſimul obpoſita illa *frigere* et *ſudare* de eadem fere re adhibentur. Poſſunt etiam iungi verba *enſe velut ſtricto rubet auditor*, et ad auditorem referri, qui ſceleris conſcientia et metu cruciatur, velut *deſtrictus enſis cui ſuper impia ceruice pendet*, vt poeta reſpexerit ad locum Horat. Od. III, 1, 17 ſq. et ad hiſtoriam de Dionyſio tyranno et Damocle, notiſſimam vel ex Cic. Tuſc. V, 21. — 168. Ex Terent. Andr. I, 1, 99. *Hinc illae lacrumae. — Ergo tecum haec*, quae dixi et monui, vt caueres, *prius voluta animo*, ſolertius perpende, *ante tubas*, antequam tuba claſſicum canatur, et in hoſtem impetum facias, ante initium pugnae, h. e. antequam ſcribas, et carmine proſcindas aliquem. — 169. *galeatum*, qui iam galeam armaque induit et proelium iniit, vnde pedem referre non poſſit, *duelli*, pugnae, *poenitet ſero*, poſtquam victus et vulneratus eſt. Ita te conſilii ſero poenitebit, ſi aliquem laceſſiueris carmine, et ad vindictam prouocaueris. 170. 171. Poeta reſpondet monitori: Si viuos ſine periculo carpere non poſſum, mortuorum vitia vocis libertate perſtringam. Huic quidem promiſſo non ſatisfecit, et paſſim vitia ſui aeui et hominum tunc temporis viuentium notauit, ſed numquam fere aliorum, quam ignobilium et qui minus gratia Imperatorum valebant adeoque minus ei nocere poterant; de potentibus autem vel ipſis adeo Caeſaribus mutatis tantum et fictis nominibus egit, vel ita, vt, quae diceret, ad alios etiam referri poſſent. 171. Ad vias, praecipue *Flaminiam*, *Latinam* et Appiam, ſepulcra ſolebant Romani exſtruere, quorum latebris ſaepe latrones ſe obcultabant.

COMMENTARIVS IN SATIRAM II.

Poeta egregie docet, quanta ſit Romae morum corruptela, quum ne philoſophi quidem ſummique viri a foedis abſtineant vitiis. Prima huius Satirae pars (v. 1—63) a Crenio in Animaduerſſ. philol. et hiſt. P. XIII. p. 17. refertur ad collegium a Domitiano Mineruae inſtitutum: ſed ſpectat potius ad omnes philoſophos, tunc temporis viuentes, po-

tiſſimum vero ad Cynicos, qui reliquos illa aetate et multitudine, ſi Stoicos exceperis, et vitiis ſuperabant. Hi non modo propter corporis ſpeciem cultumque ab omnibus ludibrio habebantur, (quod ne aegre quidem ferebant ambitioſi homines, quum mirificam ita patientiam atque ἀπάθειαν oſtentare poſſent) ſed ob animi quoque morumque prauitatem merito contemtu laborabant. Nam de virtute quidem multa diſputabant praeclare et in vitia acerrime inuehebantur: ſed turpiſſimos mores nefandamque obſcoenitatem triſtitia ac toruitate vultus, ſuperciliorum frontisque grauitate, ac pallio reliquoque philoſophorum habitu contegebant. Quum itaque tales eſſent philoſophi, ſapienter egit Domitianus, qui eos edicto Vrbe et Italia expulit. Hic vero tyrannus maius in ipſam philoſophiam, quam in philoſophos, tamquam malos homines, odium habebat, etſi hoc illi praetendebatur; (cf. Sulpiciae Sat.) nec Iuuenalis adulator eius fuit, qualis Quintilianus, qui nimio ei placendi ſtudio etiam philoſophis ſummam inuidiam feciſſe videtur, inpr. in Prooem. lib. I. Inſt. Or. §. 15. *Veterum quidem ſapientiae profeſſorum multos et honeſta praecepiſſe, et, vt praeceperunt, etiam vixiſſe facile conceſſerim; noſtris vero temporibus ſub hoc nomine maxima in plerisque vitia latuerunt: non enim virtute ac ſtudiis, vt haberentur philoſophi, laborabant, ſed vultum et triſtitiam, et diſſentientem a ceteris habitum peſſimis moribus praetendebant.* Conf. omnino Luciani *Cynicus*. *Nigrinus* aliique dialogi his ſimiles, (nam Lucianus praecipue philoſophis tum viuentibus infeſtus erat, eorumque vitia paſſim miro ſale perfricuit) et loca claſſ. Gell. I, 2. IX, 2. XIII, 8. et 23. Martial. IX, 47. al. 48 in Pannicum, inpr. vero Dionis Chryſoſt. oratio Alexandriae habita περὶ σχήματος, quam huic Sat. ex aſſe reſpondere iam monuit Henninius. Alia loca de philoſophis, *qui vitia facundiſſime adcuſant, intercutibus ipſi vitiis madentes*, (Gell. XIII, 8.) conlegere Iacobs ad Anthol. Gr. T. I. P. I. p. 134. Gataker. ad M. Anton. p. 270. et Wetſten. ad Ep. ad Rom. II, 24.

1. *Vltra Sauromatas*, ad extremum terrae terminum, ad barbaras et remotiſſimas orbis terrarum gentes, *fugere*. Cf. inf. XV, 172. *Sauromatae* ſ. Sarmatae, populus ſeptemtr. in Sarmatia, quae et Europaea et Aſiatica eſt, ac dirimitur Tanai fluuio, qui terminus Europae atque Aſiae a veteribus habebatur. *Oceanum glacialem*, ſeptemtrionalem, borealem. *audent* ſc. diſputare ſ. praecipere; niſi leg. *docent*.

3. Philoſophi, qui bonorum virorum ſpeciem prae ſe ferunt, et tamen turpiſſime viuunt. *Similant Curios* ſe eſſe, vel ſimpl. imitantur, ſcil. externo habitu, ſpecie et vitae ratione, vt *ſimilare Catonem* ap. Horat. Epiſt. I, 19, 13. M'. *Curius* Dentatus, perfectiſſimum virtutis ac frugalitatis vel continentiae exemplum. v. inf. ad XI, 78 ſq. *Bacchanalia* ſc. ſacra, in quibus ſub praetextu religionis omnia ſcelerum genera exercebantur; de quo v. Liv. XXXIX, 8—18. *viuunt Bacchanalia*, h. e. ritu eorum, qui haec ſacra celebrabant, vel Bacchanalium modo, ita vt ea vivendo exprimant. Sic fere *Cyclopa mouetur* dixit Horat. Epiſt. II, 2, 125. — 4 ſqq. Haec eſt deſcriptio horum hominum. *Primum* ſunt *indocti;* deinde (v. 8 ſq.) *fronti nulla fides* eſt; praeterea (v. 11 ſq.) *hiſpida membra quidem* cet.; denique (v. 14 ſq.) *rarus ſermo illis* cet. — *omnia* eorum muſea ſ. bibliothecae, (quae virorum doctorum imaginibus plerumque ornabantur) vel omnes aedium partes, inpr. atrium, eiusque parietes. *gypſo*, ſtatua ſ. imagine gypſea, ex gypſo. Cf. Plin. XXXV, 12. XXXVI, 24. *Chryſippi* Stoici. — 5. *perfectiſſimus horum* philoſophorum *eſt* ipſorum ſcil. ſententia, vel iis videtur. 6. *Si quis* pro ſimpl. *qui*. *Ariſtotelem vel Pittacon ſimilem*, h. e. ſtatuas ſ. imagines eorum, iis ſimiles, quae illos referant. — 7. *Et iubet pluteum ſeruare*, in eo reponit, recondit, *Cleanthas*, Cleanthis Stoici imagines. *Pluteus* ſ. *pluteum* propr. dicitur alſer, parieti adfixus, vel armarium, repoſitorium, ſcrinium, parieti incluſum, in quo imagines ſeu libri reponebantur; et hinc ipſa quoque bibliotheca aut muſeum, vt forte ap. Perſ. I, 106. et Sidon. *grammaticales plutei. archetypos Cleanthas*, imagines archetypas Cleanthis. Ἀρχέτυπον exemplar primum, ad quod alia effinguntur, (*Original*) quodque maximi putatur. Sermo eſt de hominibus, quales etiam nunc reperiuntur paſſim, qui, quamuis ſint indocti, vt fucum faciant imperitis, vtque docti et bonarum artium cultores videantur, oſtentationis cauſa, muſea ornant multis et imaginibus virorum doctorum et libris, quos neque legunt neque intelligunt.

8. *Fronti nulla fides* eſt vel habenda; vt *nolito fronti credere* ap. Martial. I, 24. *Frons* h. l. vel proprie dicitur, vel facies atque externa ſpecies; et *veriſſima frons* obponitur *perſaepe mentienti* a Cic. Rabir. Poſt. 2. et ad Qu. Fr. I, 1, 11. Cf. Perſ. I, 116. — 9. *Triſtibus*, philoſophis fronte ſeueris ac grauibus, iisdemque *obſcoenis*, vita mo-

ribusque turpiſſimis; quos *vultum et triſtitiam*, h. e. adfectatam morum ſeueritatem, *et diſſentientem a ceteris habitum peſſimis moribus praetendere* dicit Quintil. Prooem. lib. I. Talis fuit Sextus inf. v. 21 ſq. et ille, qui notatur a Lucillio Epigr. VI. in Brunck. Anal. T. II. p. 318. Cf. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 441. — 10. *Foſſa* cunnus, vt *βόθρος*, *ſcrobs*, *cauerna* et *veſica* ſup. I, 39. hinc h. l. cinaedus, qui Auſonio *foſſor* vocatur. Cf. ad IX, 45. *Cinaedus*, draucus ſ. pathicus, (inf. v. 99.) qui muliebria patitur. *Socratici cinaedi*, qui, quum turpiſſime viuant, de moribus tamen more Socratis disputant, eiusque diſciplinam et philoſophiam profitentur: niſi poeta etiam eo reſpexit, quod Socrates olim *παιδερασίας* inſimilabatur. Sic *Socraticum dogma* exagitauit et Martial. IX, 47. et *Socraticos paedicones* ex aſtris arceſſiuit Firmic. VII, 14. Fuere tamen qui legere mallent *Sotadicos cinaedos*, vt hi ita dicti ſint a Sotade, obſcoeno ſcriptore, *ὃς ἦρξε πρῶτος κιναιδολογεῖν*. v. Strab. XIV. Athen. XIV. al.

11—13. Exterior quidem, quam prae ſe ferunt, ſpecies horrida eſt et vere maſcula videtur, ſed clam muliebria patiuntur et foedis indulgent libidinibus. Cf. inf. ad IX, 15. XIV, 194. et inpr. Martial. VI, 56. *Promittunt*, vt *ſpondere* inf. VII, 134. *animum atrocem*, grauem et maſculum. *podice leui*, *λείῳ*, (vnde male *laeui* ſcribitur) leuigato reſina ſ. pumice, (v. inf. ad VIII, 16. 114. 115.) vel potius h. l. turpi adtritu ſ. adſidua fricatione virilis membri et vrinae. Cf. Perſ. IV, 37—41. et Martial. IX, 27. al. 28. *Caeduntur*, vt eamdem repetere poſſint turpitudinem. *Mariſca* genus ſicorum, h. l. vlcus, quod et *ficus*. *fungus* et *σύκωσις* dicitur. Cf. Martial. I, 66. IV, 52, 2. VII, 70, 6. XIV, 86. *medio ridente*, cui nota eſt turpis cauſa. 14. Hoc proprium eſt hominibus, grauitatis opinionem inepte adfectantibus. v. Caſaub. ad Theophr. Char. XV. pr. Alii deſignari putant imitatores ſectae Pythagoricae, cuius auctor nihil prius docuerit diſcipulos ſuos, quam tacere, vel linguam coercere ac meditari. 15. *Coma breuior ſupercilio* iis eſt, vt Stoici videantur, quorum ſecta ac diſciplina omnium rigidiſſima erat ac ſeueriſſima: nam Stoici non, vt reliqui philoſophi, crinem barbamque promittere ſolebant, ſed comam ſtrictim ad cutim tondere, *ἐν χρῷ κείρειν*, qui mos fuit frugi hominibus et elegantiarum incurioſis. Sed poeta potius falſe perſtrinxiſſe videtur philoſophorum illius aeui ſingularem ſuperbiam, quam inpr. ſu-

percilio adducto et alte sublato (v. Sen. de const. Sap. 3.) prodebant; vnde dicebantur ἀνατείνειν, ἀνάγειν, ἐπαίρειν, ἀναστρῶν, ὑπεραίρειν τὰς ὀφρῦς, de quo v. Heyne ad Epictet. c. 22. Re itaque festiue et σπωττικῶς in maius aucta *coma* eorum dicitur *breuior supercilio*, per fastum quasi extento et alte sublato. Hinc et *supercilium*, vt ὀφρύς, simpl. fastus adpellatur. Cf. Plin. XI, 37. f. 51. *Verius*, apertius et simplicius sc. facit, agit, qui vitia sua non dissimilat, sed palam profitetur, *Peribomius*, homo impudicus. Nomen hoc forte effictum ex Gr. περιβώμιος, qui circa aram est, Archigallus. 16 seq. Eiusmodi homines non malitiose et repugnante intus ratione, vel scientes prudentesque peccant, sed vel inuiti et tam coeco ad voluptates et flagitia rapiuntur *furore*, impetu, vel motu furentis animi et adfectuum, vt ne sciant quidem, se male agere, quasi penitus esset in iis exstincta ratio; vnde poeta eorum *morbum* et intemperantiam *fatis imputat*, quemadmodum Aristoteles eos Nicomach. II. natura s. naturae vitio peccare dicit: nisi *fata* h. l. referenda ad influxum siderum et natiuitatem, coll. Manil. V, 105 sq. Omnino autem v. 17 *quem* pro *qui* legendum crediderim: *ego fatis imputo hunc morbum, quem multa incessuque fatetur*, h. e. indicat, manifestat, ostendit, prodit, vt X, 172. et XV, 152. — 18. *Horum*, Peribomii et qui ei similes sunt, *simplicitas*, ignorantia virtutis vitiorumque, vel potius ingenua confessio morbi ac vitii, quod scil. facie et incessu produnt, est *miserabilis*, commiseratione digna cet. Cf. Pers, III, 31 sq. — 19 sq. *Peiores* his simplicibus sunt illi, qui *talia* vitia, quibus et ipsi contaminati sunt atque obruti, dissimilant, et *inuadunt*, infectantur, reprehendunt, *verbis Herculis*, grandibus ac magnificis, qualibus Hercules vteretur; vel grauissimis ac seueriss imis, qualibus Hercules ille Prodicius Voluptatem increpuit et a se repulit, quod vel tironibus notum e Xenoph. Memor. Socr. II, 1. — 21. *Clunem agitare* id. qd. *ceuere*, quod proprie significat σαίνειν κέρκῳ, de canibus hero adulantibus, deinde τὸν πρωκτὸν αἰσχρῶς κινεῖν, more lasciuorum et libidine in coitu inflammatorum. Cf. Intpp. Prop. II, 16, 27. *Ego te ceuentem*, mollem et effeminatum, *verebor*, reuerear et colam, *Sexte*, Stoice pathice? Nomen fictum, vt mox *Varillus*. 22. *Infamis* stupro, libidine, flagitiis. *quo*, quanam re, quo modo, quam ob rem, *te deterior* sum?

23—28. Quicumque alteri exprobrat naturae vitia, iis ipse careat necesse est. *Loripes*, ἱμαντόπους, s. βλαισόπους, valgus, cui *pedes*, vel crura distorta sunt in modum *lori*, ἱμάντος. Cf. Plin. V, 8. extr. et ibi Intpp. *Rectus* obponitur *curuo*.

24. *Quis tulerit* patienter. *Gracchos*, Tiberium et Caium, tribunos pl. ac fratres, agrariis aliisque legibus rogatis multisque motis turbis trucidatos.

25. Similiter *coelum ac terras miscere* dixit Liv. IV, 3. vt Lucian. in Prometh. 9. τῇ γῇ τὸν ἐρινὸν ἀναμεμίχθαι, ac nos: *Himmel und Erde bewegen*, h. e. magnos motus turbasque concitare, de homine, qui indignatione et iracundia furit, vel qui monstra vidit ac audiuit, et tum clamando elementa ciere solet. Cf. inf. VI, 283. 284. et versum Lucret. III, 854 leuiter immutatum, ibique Wakef. Sententia δεινῶς expressa! 26. *Verri*, cuius furta in Gallia, Cilicia et praecipue Sicilia nota e Cic. *Miloni*, qui Clodium interfecit. 27. *Clodius* infamis incestu sororis suae, et adulterio Pompeiae, vxoris Caesaris. *C. Cethegus* socius *Catilinae* in coniuratione. Cf. ad VIII, 231. et X, 287. *tres discipuli*, imitatores, *Sullae*, qui idem, quod Sulla, fecerunt, eiusque exemplum imitati sunt, Octauius, Antonius et Lepidus, triumuiri. *tabulam* proscriptionis. *Dicere in*, contra, *aliquid*, de iudice, sententiam dicente, vel de adcusatore.

29—33. *Qualis* rigidus aliorum censor fuit Domitianus, qui *Iuliam*, Titi fratris filiam, adhuc virginem, oblatam in matrimonium sibi, quum, deuinctus Domitiae nuptiis, pertinacissime recusasset, non multo post, alii conlocatam, vltro conrupit, et quidem viuo etiam tum Tito; mox patre ac viro orbatam, ardentissime palamque dilexit, vt etiam causa mortis exstiterit, coactae conceptum a se abigere. Ita Sueton. Domit. c. 22. Cf. Plin. Ep. IV, 11, 6. *tragico*, horrendo, nefando. *Leges* de adulteriis, Iuliam scil. et Scatiniam, *reuocabat amaras omnibus* adulteris. v. Suet. Domit. c. 7. et 8. ibique Intp. Ex h. l. intelligitur, leges illas paulo ante mortem Iuliae editas fuisse vel reuocatas, Legem tamen Iuliam de adulteriis a Domitiano renouatam esse, quod Intpp. h. l. monent, haud legere memini. 31. *Veneri Martique* facete, diis adulteris, et a Vulcano etiam in concubitu deprehensis: nec minus false *omnibus*, quo ingens adulterorum copia innuitur. *abortiuis* scil. medicamentis, vt inf. VI, 368. *offas*,

maſſas deformes, fetus inmaturos ſ. embryones, *patruo*, Domitiano, qui earum et patruus et pater erat, *ſimiles* deformitate: nam Domitianus in iuuenta quidem pulcer ac decorus fuerat, ſed poſtea deformis caluitio, obeſitate ventris et crurum gracilitate, teſte Suet. c. 18. — 34. *vltima*, extrema, ſumma, maxima, *vitia*, h. e. vitioſiſſimi, flagitioſiſſimi homines, vt *labes ac coenum*, *ſcelus*, *ſcelus hominis* cet. *fictos cauros*, h. e. homines inprobos et ſimilatores, (vt ap. Horat. Sat. I, 3, 62.) qui vitia ſua diſſimilant et obcultant, ſimiles M. Aemilio Scauro, qui teſte Salluſt. Iug. 15. (al. 18.) *nobilis homo fuit, inpiger, factioſus, auidus potentiae, honoris, diuitiarum, ceterum callide vitia obcultans.* Poſſunt tamen ita quoque dici homines, qui, quum flagitioſi ſint, veris moribus diſſimilatis, ſpeciem *Scaurorum*, h. e. bonorum, grauiumque hominum, (vt inf. XI, 91.) vel morum ſanctitatem grauitatemque prae ſe ferunt. *victos* MS. Scriuerii, qui inde coni. *victos Condemnant Scauros.* — *caſtigata vitia remordent*, h. e. inprobi verbis caſtigati, ſimiles cani remordenti, viciſſim caſtigant, et mordacibus verbis vel dente iocoque mordente laceſſunt inprobos cenſores ſuos, qui iisdem vel aliis vitiis dediti ſunt. Cf. Horat. Epod. VI, 1—4. et Lucret. III, 839. IV, 1128.

36. *ex illis* ſimilatoribus. *Lauronia*, (al. *Laronia*, *Latonia*, *Latronia*) mulier inpudica et dicax. *quemdam torum*, ſeuerum, qui ſemper temperantiam crepabat et virtutem: niſi malis iungere, *clamantem torum*, vt ap. Virg. Aen. VII, 390. et Sil. XI, 99. — 37. *lex Iulia* de adulteriis ſ. pudicitia, ab Auguſto, non a Iulio Caeſare, lata. *dormis*, nonne vim amplius habes et exerces? num inpunita dimittis tot ſcelera? Sic Martialis X, 62, 11. et Plautus Curc. I, 2, 66. *ferulas* et *peſſulos dormire* dixerunt, et Appianus Pun. c. 112. κοιμᾶσθαι οἱ νόμοι τήμερον. 38. *Ad quem ſubridens* (vt ap. Virg. Aen. X, 742.) Lauronia dixit, non irata vel indignabunda, ſed cauillans et ludibrio eum habens. Quaecumque enim reſpondet εἰρωνικῶς dixit. *te* tamquam exemplar virtutis *obponunt moribus* prauis. *habeat iam Roma pudorem*, pudeat iam Romanos peccaſſe, aut nunc peccare te praeſente, vel quum tale probitatis exemplum habeant. Tu *tertius* quaſi *Cato* es, poſt Cenſorium illum et Vticenſem, virós ſumma grauitate ac ſeueritate conſpicuos: vt *Stertinius ſapientum octauus* ap. Horat. Sat. II, 3, 296. *e coelo cecidit*, ſingulari deorum bene-

ficio ac fauore nobis datus est. *De coelo veniſſe* vel *demiſſum* dicebatur ac putabatur olim, quodcumque vel repente ac praeter omnium opinionem conſpiciebatur, ac potiſſimum hominibus inſperantibus et in ſummo periculo verſantibus ſaluti erat, (v. Liv. XXII, 29.) vel tam eximium, ſingulare, et admirabile videbatur, vt prorſus diuinum et a vi aliqua ſuperiore profectum exiſtimaretur: (Cf. inf. XI, 27.) populi enim, in rerum cauſis indagandis rudes, omnia inſolita et quae praeter naturam fieri putant, ſiue ſint bona ſiue mala, ab inmediata deorum vi, ope et influxu repetere ſolent.

40 ſq. Facile ſentis vim interrogationis et ſarcasmum, quo hypocrita mollitiei conuincitur. *opobalſama*, vnguenta. De balſamo, opobalſamo, xylobalſamo et carpobalſamo v. Plin. XII, 25. *hirſuto collo* cf. ſup. v. 11 ſq. — 42. *tabernae* vnguentariae, vbi obobalſama emiſti. 43. *Si leges vexantur*, vexandae quaſi in ſomno, ex eo excitandae ſunt, h. e. citandae et in memoriam hominibus reuocandae, vt tu ſemper crepas legem Iuliam: nam eas *dormire* ſup. v. 37 dixerat ſimilator. *Scatinia* vel *Scantinia* lex *de nefanda Venere*, lata a P. Scantinio Pont. (Liv. XXIII, 11.) vel a Scatinio trib. pl. nam a Scantinio, qui ea damnatus ſit, illam nomen adcepiſſe, e Valer. Max. VI. 1, 7. iudicio parum probabili conligitur. v. Chriſtii hiſt. legis Scatin., et Erneſti clav. Cic. in Ind. Legum. — 45. *plura* reprehenſione et poenis digna.

46. Peccantium multitudo et conſuetudinem et licentiam peccandi parit. Se inuicem iunctis viribus tuentur a legibus iudicibusque, vt milites ſe ab hoſte tutantur *phalange* denſata, qua impetus vel hoſtis excipitur vel in eum ſit, et viris atque *umbonibus*, h. e. ſcutis, *iunctis*.

47. Notum eſt prouerb. *Simile ſimili gaudet*, et verba Catulli Epig. LVIII. *Pulcre conuenit improbis cinaedis*. — 49. *Lambere*, vt *lingere* et *fellare*, de obſcoeno libidinis genere. *Clunia*, *Flora* et *Catulla* (cf. X, 322.) nomina ficta mulierum inpudicarum, vt *Hiſpo* (al. *Hippo*) viri cuiusdam infamis. 50. *ſubit*, paedicat. Cf. Prop. III, 19, 14. *morbo vtroque*, lambendo et patiendo, vel fellando et paedicando; vel quia cum vtroque ſexu rem habet.

51 ſq. Nos non virilia agimus, vt vos muliebria. — 52. *fora*, iudicia, *mouemus*, turbamus, cauſas agimus. Sed v. VI, 242 ſq. *Luctantur* paucae, v. ad I, 22. 23. *Colipkium* arida validaque caro in coxis boum, alibilis ath-

letarum cibus, Germ. *Ziem.* v. Schneider ad Scriptt. rei ruſt. T.IV. p. 104. et Böttigeri London und Paris V. Jahrg. No. III. a. 1802. p. 262. 263. — *Lanam trahere*, ducere e filo, vel potius carere, carminare. *peracta vellera*, lanam et ſtaminá in filum deducta. *Calathus*, vas vimineum, cui ancillae, lanam facientes, penſa diurna *referebant*, h. e. in quo ea reponebant, τάλαρος εἰροχαρὴς ſ. εἰροπόμος. v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. I. P. II. p. 68. et Spanhem. ad Callim. H. in Cer. v. 1. *Fuſum tenui ſtamine praegnantem*, plenum, repletum, *leuius*, velocius, *torquetis*, vt *leui teretem verſabat pollice fuſum* Arachne ap. Ouid. Met. VI, 22. et Penelope λέπτ' ἠλάκατα ſρωφῶσα ap. Hom. Od. ρ, 97. Ars *Penelopes* nota ex Hom. Od. τ, 137 ſq. et *Arachnes* ex Ouid. Met. VI, 5 — 145.

57. *Codex*, ligneus ſtipes, quem adligati ſerui, qui deliquerant, trahebant, cuique inſidebant vincti, Germ. *der Stock*. *quale* ſtamen *facit*, net, *pellex horrida*, inculta. — 58. *Hiſter* Pacuuius, homo infamis et captatione teſtamentorum ditatus. Cf. inf. XII, 111 ſq. *cur liberto* eodemque drauco ſ. pathico *ſolo tabulas* teſtamenti *impleuerit*, h. e. eum heredem ex aſſe teſtamento reliquerit vel ſcripſerit. Cf. inf. VI, 601. — 59. *multa* dona *cur dederit puellae*, vxori, vt ſcil. pateretur draucum in eodem lecto ſecum *dormire*, cubare, (cf. vſ. ſeq.) vtque eius maritique turpitudinem celaret; vnde *arcana* cet. v. 61. *Puellae*, et *virgines* poetis Rom., vt παρθένος et νύμφη Graecis, dicuntur, quaecumque in flore aetatis ſunt, etiam eae, quae iam alicui nuptae ſunt, vel adeo pepererunt. 60. *Dines erit*, multis donis a marito adceptis, *quae tertia*, cum marito et pathico, *dormit*, cubat, in *magno lecto*, qui tres capere poteſt. — 61. *arcana*, ſilentium. Cf. ad v. 59. *Cylindri*, lapilli pretioſi, teretes, oblongi, inſtarque cylindri. v. Plin. XXXVII, 5. Quidam putant, eosdem inf. VI, 458 *elenchos* dici.

62. *De nobis* niſeris mulieribus, ſcil. ſi in aliquam, etſi falſam, inpudicitiae ſuſpicionem inciderimus, vel ex infirmitate et ſimplicitate forſan peccauerimus. *poſt haec* flagitia veſtra; h. e. quum vos contra inpune feratis ſcelera. *triſtis*, ſeuera ac dura, *ſententia fertur*, a maritis, aediilibus, ſenatu vel Imperatoribus. Inpudicitia matronarum ſeueris vtique coercebatur legibus ac poenis, inpr. lege Iulia, cuius poena fuit relegatio in inſulam, cum publicatione dimidiae partis dotis et tertiae bonorum. Alii poſt *fertur* colon ponunt, vt ſenſus ſit: poſtremo, vel ſi porro

ita fiet, de nobis valebit, quod vulgo prouerbii loco dicitur, *dat veniam coruis* cet. 63. Nos dicere solemus: *Kleine Diebe hänet man, grosse läst man laufen.* Simili apophthegmate Democrates, Zaleucus et Anacharsis leges comparasse dicuntur aranearum telis, retinentibus infirmiora animalia, validiora transmittentibus. Cf. Terent. Phorm. III, 2, 16 sq. *censura*, cognitio et iudicium. *corvis* h. e. iis, qui multa ac magna commiserunt delicta, h. l. viris malis et improbis. *vexat*, exagitat, castigat, punit. *columbas*, eos qui minus vel nihil deliquerunt, innocentes; h. l. mulieres.

64. 65. *Stoicidae* contemtim dicuntur philosophi libidinosi flagitiosique, sed Stoicorum speciem prae se ferentes eorumque more de virtute disputantes; quales Comicus quidam sic adloquitur apud Athenaeum: Ἀκήσατ' ὦ Στωϊκὲς ἔμποροι λήρε, λόγων ὑποκριτῆρες. Cf. sup. ad v. 15. Alii putant, voc. *Stoicidae* femineum esse, et contumeliose dici, vt *Phrygiae* ap. Virg. Aen. IX, 617. et *Troiades* ap. Pers. I, 4. *canentem vera* Lauroniam, quae pudorem iis incusserat. *Canere* significat clare dicere et indicare, (vt *canere* passim ap. Plaut.) vel simpl. loqui aut docere, quoniam antiquissimis temporibus omnia et dicta et praecepta versibus continebantur. *quid falsi* dixerat?

65 sq. Quid non facient alii, quum iudices et cognitores vitiorum ipsi iis dediti ac molles sint? *Multicia* scil. vestimenta, subserica s. bombycina et Coa, tenuissima et perlucida, (vnde inf. v. 78 *perluces;* de quo v. Heyne ad Tibull. IV, 6, 13. et Iacobs ad Anthol. Gr. T. II. P. II. p. 279.) quibus tunc temporis etiam viros vti non pudebat, quamvis ne feminas quidem decerent. Cf. inf. ad VIII, 101. Senec. Ep. 90. 115. 123. et de Ben. VII, 9 extr. Plin. XI, 22 extr. et 23 extr. Dicta autem *multicia* quidam putant a *multum* et *icio*, quod bene densata et radio bene percussa, ideoque tenuia et leuia, fuerint; alii a *mulcendo*, quod mulceant et gratae sint tenuitate sua; alii a *mollitie*, vnde et *molliciuae* vestes vocentur Naeuio ap. Non. 14. n. 33. alii denique a *multis liciis*, quibus texta fuerint, qualia Graecis πολύμιτα dicuntur, (v. Plin. VIII, 48 et ibi Harduin.) quod tamen perlucidis vestimentis non conuenit, quae eo minus perlucent, quo pluribus liciis compacta sunt. 67. *Cretici* nomine nonnulli putant quemuis nobilem significari et principem ciuitatis, qualis fuerit Metellus Creticus; alii causidicum inlustrem, qualem sub Ca-

ſaribus Iul. Creticum fuiſſe nouimus, quia *peroret;* alii vero rectius iudices ſeueriſſimos, quales fuerint Minos et Rhadamanthus Cretenſes. Cf. v. 69. 72. (ex quo intelligitur, de ſummo magiſtratu agi) 75. 77. *perores*, cauſam ores, agas, orationem habeas, (quod propr. de patrono cauſae, ſed h. l. de iudice, ſententiam multis verbis ferente ac declamante dicitur) *in Proculas et Pollitas*, contra adulteras et meretrices, lege Iulia damnandas. 67—69. Adulterae non tam molli ac delicato habitu vtuntur, quo tu, iudex et cenſor earum, palam incedis, et cuius elegantiam populus miratur.

70. Matronis ſtupri *damnatis* deponendae erant ſtola, inſtita, vitta; et ſumenda toga meretricia. Cf. ſup. ad I, 96. et Intpp. Horat. Sat. I, 2, 63. 82. Tibull. I, 6, 67. IV, 10, 3. Tac. Ann. II, 85. *Sed Iulius ardet, aeſtuo*, verba Cretici, cauſantis, ſe tam tenui veſte vti propter nimium Iulii menſis aeſtum.

71 ſq. Reſpondet poeta; *Nudus agas* cauſam, (vt *perores* ſup. v. 67.) *minus eſt infania turpis*, minus turpe eſt, nudum incedere vel perorare, et hinc inſanum haberi, quam multicia indutum prodire in publicum, et ſpeciem ſimul ſeueri vitiorum iudicis prae ſe ferre; vel, praeſtat inſanum haberi, quam mollem et effeminatum. In quibusdam libris *infamia* legitur minus grauiter.

72—74. Intpp. quotquot conſului h. l. ita exponunt: O quam dignus habitus et iudex, quem ſpectent priſci illi Romani, militiae et agriculturae adſueti. Sed vera, ni fallor, ſententia eſt haec; Veſtitus iſte perlucidus (v. 66. et 78.) tam ridiculus eſt, vt, ſi eo indutus leges ac iura ferres, vel *populus modo victor*, qui modo, vix, rediit victor, *vulneribus crudis*, recentibus, nondum ſanatis, *et montanum vulgus poſitis aratris*, relicto opere ruſtico, *te audiret*, te videndi audiendique cupiditate adcurreret. *En habitum*, amara inriſio, vt IV, 1. *Ecce iterum Criſpinus*, 74. *Montani* ſ. *pagani* dicebantur ciues Romani, ruri et in locis montanis habitantes. v. Erneſti clav. Cic. *poſitis*, depoſitis, relictis, *aratris*. 75. *Quid non proclames?* proclames, vt Tullius, *O tempora, o mores! — iſta* eiusmodi perlucida vel multicia veſtimenta.

76. Ne teſtem quidem decent, multo minus iudicem.

77. *Acer et inde mitis*, in libidinibus adfectibusque animi; vel *acer* ſeuerus iudex. *magiſter libertatis*, immoderatae viuendi licentiae, quam exemplo ſuo docet, et in-

punitatis flagitiorum. 78. *Cretice perluces*, veſte perlucida indutus es. v. ſup. ad v. 66. et 67. *Hanc labem*, animi maculas et morbos, vitia, inpr. mollitiem, *dedit* tibi et aliis, vel potius vulgauit, diffudit, (vt mox *dabit*) *contagio*, commercium, conſuetudo hominum malorum ac mollium.

79. 80. Cf. Colum. VII, 5. Virg. Ge. III, 441 ſq. 468 ſq. *Scabiem* deſcribit Celſ. V, 28. ſect. 16. et *porriginem* hominum (*Erbgrind*) pecorumque (*Räude*) idem VI, 2. et al. *prurigine* in aliis libris legitur, quod vulgo pro genere, vt *porrigo* pro ſpecie habetur, ita vt haec ad caput tantum ſpectet, illa ad totum corpus, et prurientem cutem, inpr. ſuum. 81. Hoc ex vulgi opinione dictum, cenſentis, vbi liuere et nigreſcere coeperit vnus uvae acinus, protinus propinquum eo conſpecto, velut inuidia quadam, ſimilem ab eo trahere vel *ducere* colorem, et quidem *liuorem*, h. e. nigrum colorem, quem *ducunt* uvae matureſcentes, *βότρυες μέλανες* ſ. *μελανόχρωτες*. Quae opinio abiit in prouerbium, quale ap. Suid. *βότρυς πρὸς βότρυν πεπαίνεται*, et *Vva uvam videndo varia fit. conſpecta*, etiam ab inanimatis, quae prope adſtant, et propinqua vel obpoſita ſunt.

82 ſq. Aliquando etiam, quod turpius eſt, veſtes feminarum indues, earumque ſacra, vitam, vultum, inceſſum ac mores imitaberis: ita paulatim, velut per gradus, ad maiora turpioraque ſcelera progredieris. 83. *venit* pro *fuit* in quibusdam antt. codd. legitur, et doctius eſt, quam vt librariis debeatur, (v. ad VII, 29.) vel a docta manu margini adſcriptum. *Adcipient*, recipient *te* in conſortium.

84 ſq. Quinam ſint ii, de quibus h. l. agatur, non liquet. Interpretes tantum non omnes haec referunt ad Albanos vel Flaviales ſacerdotes, quorum collegium Domitianus Mineruae in Albano praedio inſtituerit, (cf. inf. ad IV, 61. 100. 145.) et a quibus Quinquatria non minore turpitudine celebrata ſint, quam ſacra Bonae Deae (eo tantum discrimine, vt non mares, ſed feminas excluſerint et arcuerint a ſacris) et Orgia Graecorum vel potius Bacchanalia Romanorum. Sed de his illorum ſacerdotum ritibus nihil alicubi legere memini. Videntur potius Romae illis temporibus alii homines effeminati fuiſſe, qui clandeſtina ſacra peragerent, imitati matronas Bonam Deam colentes, viri nubentes, qui mulieres vel matronas illas, habitu, vultu, inceſſu moribusque, quin etiam proſtibula obſcoe-

nitate factorum verborumque (v. inf. v. 95. 107. 110 sq.) referrent. *Redimicula* fimbriae s. fasciae pendulae, quae subligabantur mento, et vel pendebant de pectore, vel *frontem* ornabant. De hoc mulierum ornamento v. Winkelm. Monum. ant. ined. p. 155. et Gesch. d. Kunst. p. 308. — 86 seq. De his *Bonae Deae* sacris cf. inf. VI, 314 seq. Macrob. Sat. I, 12. et Heins. ad Ouid. A. A. III, 244. et Fast. III, 418. vbi etiam agitur de *abdomine porcae*, et *magno cratere*, obuoluta vini amphora, vel mellario vase. 87. *more siniſtro*, peruerso, contrario: nam ad sacra Bonae Deae feminae tantum admittebantur. 89. Nota est formula initiorum, qua *profani*, non initiati, *βέβηλοι*, *ἀτέλεστοι*, *ἀμύητοι*, voce praeconis vel sacerdotis a sacris submouebantur: *ἐκὰς*, *ἐκὰς*, *ὅσις ἀλιτρὸς*, vel *ἐκὰς*, *ἐκάς ἐστε βέβηλοι*, *procul*, *procul este profani*.

90. Sententia h. l. est, in illo turpissimo coetu seminirorum, sacra Bonae Deae celebrantium, feminas omnes, tamquam profanas, submotas fuisse, ita vt nulla ibi tibicina cornu inflauerit, vt in veris sacris Deae illius aliorumque Deorum factum, sed omnia seminirorum ministerio sint peracta; Ferrar. Elect. II, 14. *Tibicinam* non tibiam, sed *cornu* inflare, non est quod nos offendat: non enim omnes tibiae rectae, sed quaedam incuruae, vel obliquae erant, *πλαγίαυλοι* et *γίγγροι* s. *γίγγραι* dictae, inpr. Phrygia, cuius frequens in sacris vsus, et quae inde *cornu* passim vocatur. Cf. inf. ad III, 63. 64. VI, 315. Spanhem. ad Callim. H. in Del. v. 253. et Gronov. Obss. I, 17. *Gemere* de quouis sono et strepitu.

91. 92. *Talia*, non minus nefaria et obscoena, *Orgia*, sacra nocturna et enthusiastica, *coluerunt*, egerunt, *Baptae*, *Βάπται*, molles effeminatique sacerdotes Cotyttus, quo titulo Eupolis comoediam, quam alii Cratino tribuunt, (nisi haec alia est) scripsit, in qua, teste vet. Schol., Athenienses induxit ad imitationem feminarum saltantes, et praecipue perstrinxit Alcibiadem, a quo propterea necatus est. Dicti forte *Baptae ἀπὸ τῦ βάπτειν*, *inficere*, *fucare*; non quod sacris initiandi aqua calida *lauarentur*. *Cotytto*, *δαίμων Φορτικὸς* ap. Hesych. Dea nefandae libidinis, cuius sacra *Κοτύττια* s. *Κοτυττὶς* ab Edonibus in Thracia primum culta, et deinde in Phrygiam, inde vero Athenas translata; vnde h. l. dea *Cecropia*, h. e. Athenienſis, vocatur. Ab ea forte non diuersa, certe ei similis *Cotys*, *Κότυς*, libidinum Dea, a Corinthiis et Chiis culta, a qua homo mollis et ef-

feminatus Κότυος θιασώτης. *Cotyos ſodalis*, dictus putatur; niſi forte et prouerbium hoc et ipſa Dea originem debet Cotyi, libidinoſiſſimo Thraciae regi, de quo v. Athen. XII, 8. Cf. loc. claſſ. Strab. X. p. 470. al. 721. B. et Mitſcherl. ad Horat. Epod. XVII, 56. *taeda ſecreta*, nocturna ſ. myſtica, qualem geſtabant δαδοῦχοι in Eleuſiniis. *ſoliti laſſare* ipſam *Cotytto*, cuius tamen libido inſatiabilis eſt. Poeta, opinor, fingit, homines iſtos in foedas libidines adeo ſe mergere, vt ipſa Cotytto eorum adſpectum velut refugiat, vel prius, quam ipſi, delaſſaretur atque ſatiaretur, ſi iisdem voluptatibus ſe dederet.

93—95. Alii ex illis, more mulierum, decoris ſtudioſi, ſupercilia fuco inlinunt, et *fuligine*, ſtibio ſ. ceruſſa, denigrant. Cf. Plin. 11, 37. 28, 11, 30, 15. 33, 6. et Lowth. ad Ieſaiae III, 16. *Tangere* docte dicitur pro tingere, inbuere, adſpergere. v. Heyne ad Tibull. I, 8, 52. Hinc lectio aliorum librorum *tinctum* gloſſam redolet. *Supercilium producit*, vt ſ. *proferre de pyxide* ap. Petron. 100. et Martial. IX, 38, 6, vel *nigro puluere oculorum exordia producuntur*. ap. Tertull. de hab. mul. c. 2. *obliqua acu*, crinali, quae ipſa non obliqua eſt, ſed ſupercilium obliquat, *producit*, criſpat, vel extendit. An τὸ *producere* ſpectat ad *confinia ſupercilii*, quae pulcra olim cenſebantur? Cf. Petron. 126. Claudian. nupt. Honor. et Mar. 267. et Ouid. A. A. III, 201. *pingit*, fucat. *oculos trementes*, paetos, palpitantes, tremulos, vt ſolent eſſe ſcortatorum: *oculos vdos ac tremulos, ac prona libidine marcidos, iam iamque ſemiaopertulos*. Apul. Met. III, p. 135. ed. Elmenh. Cf. inf. VII, 241. Ouid. A. A. II, 721. Perſ. I, 18. — 95. *ille bibit* e *vitreo Priapo*, h. e. poculo, formam membri virilis, vel ipſius Priapi referente; vt ſimilis formae panis Martial. XIV, 69 *Priapus ſiligineus* dicitur. Cf. Plin. XIV, 2. 13. 22. XXXIII Praef. et c. 1. — 96. *Reticulum*, muliebre capitis tegmen, κεκρύφαλος, *auratum*, vt *aureum* ap. Petron. 67. Cf. Varr. L. L. IV, 67. et Salmaſ. Obſſ. ad Ius Att. c. 5. p. 162. Henninius non male *auratum* putabat dictum, vel quod auro intextum eſſet, vel quod *comae* illae *ingentes*, quae ſignum ſint animi plane effeminati, auri puluere eſſent reſperſi, quales in Othone delicias, nec non in Elagabalo notarunt auctores.

97. Color *caeruleus* et *galbinus* ſiue *galbanus* mulierum eſt, non virorum, vnde *galbani mores* h. e. molles ap. Martial. I, 97, 9. *Galbanus* ſ. *galbanum* gummi ſ. reſina

male olens et ſuccus viſcidus ferulae, *νάρθηκος*, in Syria naſcentis, *χαλβάνη*, et חלבנה, Chald. et Syr. חלבניתא, vnde *chalbanum* rectius ſcribitur. Color exterior flauus eſt, et ipſa ferula, quae initio albet, vetus flaueſcit, albicantibus tamen maculis diſtincta. Res haec, ex oriente a Phoenicibus forte ad Graecos primum perlata, dicta videtur ab hebr. חלב *lacte* (ſcil. arboris fruticisue) vel Syr. חלב *gummi*, et לבן *albus*: inde vero color albidus et flauus, qui galbano eſt, Lat. *galbus* et *galbanus* vel *galbinus*, — *ſcutulata* ſcil. veſtimenta, non eadem, quae *virgata*, *ῥαβδωτὰ*, (*geſtreifte*), de quibus v. ad Sil. IV, 155.) adeoque non dicta a *σκυτάλη*, virga; ſed *πλινθία*, texta in formam ſcutularum, h. e. quadrarum, quales in retibus, vel tela araneārum cernimus; *Stoffe mit Rauten oder Würfeln, gewürfelte oder mit Queerlinien durchſchnittene Kleider; à la quadrille* v. Hard. ad Plin. VIII, 48. ſ. 73. et Böttigers Vaſengemälde T. I. Faſc. II. p. 77. *raſa* veſtimenta, *ξεστὰς ἐσθῆτας*, ſine villis vel pilis, vt *toga raſa* ap. Martial. II, 88. et Plin. VIII, 48. ſ. 74. cui obponitur toga ſ. veſtis *pexa*, *ἡ μαλλωτὴ ἐσθὴς*, eminentioribus villis.

98. Mulieres Romae *per Iunonem* vel aliam Deam, et ſeruae per Iunonem ac Genium herae, viri autem per Iovem, Herculem, Genium ſuum et Principis, ac ſerui per Genium heri iurare ſolebant. En itaque nouum mollitiei indicium! Virorum effeminatorum Genius eſt Iuno, per quam iurant, more mulierum, et quam maxime colunt: hinc et *miniſtri*, h. e. ſeruì, qui per Genium heri iurare ſolent, *per Iunonem domini* iurant.

99—101. Aliud muliebris mollitiae argumentum, frequens ſpeculi vſus et veſanum tam formae ad id explorandae, quam comae ad illud ornandae ſtudium; quod ne moratas quidem virgines ac matronas, nedum militem ac ducem decet. Quae vero maior inſania fingi poteſt, quam quod imperator eo ipſo temporis momento, quo ancipiti proelio de ſalute, vita ac imperio contendendum eſt, formam ſuam in ſpeculo contemplatur eiusque elegantiam curat? Cf. Spanhem. ad Callim. H. in Pallad. v. 17. *Speculum* tale h. l. forſan deſignatur, quale deſcripſit Sen. Nat. Qu. I, 16. Specula autem veterum non e vitro erant facta, vt noſtra, ſed ex aere, ſtanno argentoque polito, nonnumquam et ex auro. *Speculum, geſtamen Othonis*, non quod Otho olim geſtarat, quodque ille, de quo v. 99. agitur, ei occiſo abſtulerat, ſed quale Otho geſtare ſolebat; etſi illi

explicationi fauent loca Virgilii, e quibus haec et seqq. verba facete huc translata sunt, Aen. III, 268. (*clipeus, magni gestamen Abantis*) *Actoris Aurunci spolium*, h. e. quod speculum Otho non minori in pretio habebat, aut quo non minus gloriari solebat, quam Turnus hasta, qua Actora Auruncum spoliauerat: nam ita heroum arma ornantur a poetis et commendantur. *pathici*, παθικῶ, cinaedi. v. sup. ad v. 10. De *Othonis* Imp. voluptatibus muliebribusque munditiis v. Suet. Oth. c. 2. et 12. Tac. Hist. I, 71. et al.

100. *ille*, Otho. 101. In his verbis obscoeni quid latere nonnulli putarunt. *Vexillum*, tunica russa siue velum purpureum, signum futurae pugnae, quod a duce proponi, et in praetorii fastigio extendi in hasta ac *tolli* solebat, vt eo conspecto milites se et arma pararent, disperseque conuenirent. v. Lips. de Mil. Rom. IV, 12.

102. 103. Speculum inter sarcinas militum esse, tam stolidum est et inauditum, vt singulari historia dignum sit. Haec δεινῶς magis, quam εἰρωνικῶς dicta. Cf. Tac. Hist. I, 88. *belli ciuilis*, inter Othonem et Vitellium, proelio, apud Bebriacum, vicum inter Veronam Cremonamque situm, confecti, quo Othoniani a Vitellianis victi: quod notum e Tac. Hist. II, 14-62. et Suet. Oth. 8. 9.

104—107. Suetonius in Oth. c. 9. et 12. memorat, multos, nec frustra, credidisse, Othonem, nuntio adcepto de infelici pugnae Bebriacensis euentu, magis pudore, ne tanto rerum hominumque periculo dominationem sibi adferere perseueraret, quam desperatione vlla, aut diffidentia copiarum, necem sibi ipsum conscisse, et magnam partem hominum, incolumem grauissime detestatam, mortuum laudibus tulisse, multos etiam militum, *fortissimum virum*, *vnicum Imperatorem*, praedicasse. Poeta vero h. l. inridet tum hoc iniquum vulgi iudicium, tum inertiam Romanorum, feminiri illius imperium patienter ferentium. *Nimirum* (quod amare et εἰρωνικῶς dicitur, vt *scilicet*) *summi ducis est, occidere Galbam*, (v. Suet. Galb. 19. et Tac. Hist. I, 41 seq.) virum non id meritum, et senem, manibus pedibusque articulari morbo distortissimis, (Suet. Galb. 21. 23.) *et summi ciuis constantia* in adferenda libertate Rom. *curare cutem*, in ipso *Bebriaci campo*, vbi de imperio decertare conatur, insano formae studio indulgere. *Curare cutem*, vt *c. corpus*, *genium*, *pelliculam*; et *cutis* h. l., vt passim, et Gr. χρώς, totum corpus, et cutis cor-

porisque siue mollities leuorque, siue nitor, qualis vel pinguibus, vel delicatis esse solet. *summi ciuis*, Imperatoris. 106. Cf. ad v. 103. *Bebriaci in campo* rectius forsan legitur. *Bebriacum* aliis *Bedriacum*, Plut. in Othone p. 1070 Βητριακὸν, et Iosepho B. Iud. IV, 23 Φρηγδιακὸν dicitur. *spolium adfectare Palatii*, ad summum imperium adspirare: nam imperium quidem Otho iam susceperat, sed eodem tempore Germaniciani exercitus inrarant in Vitellii verba, et pugna Bebriacensi decernendum erat, quisnam ex illis regnaret, adeoque *Palatium*, domum sedemque Augustam, obtineret. *Spolium Palatii*, δεινῶς de imperio, quod illis temporibus vi rapiebatur. 107. *Otho fuisse traditur munditiarum paene muliebrium; vulso corpore: quin et faciem quotidie rasitare, ac pane madido linere consuetum: idque instituisse a prima lanugine, ne barbatus vmquam esset;* Suet. Oth. c. 12. *pressum in faciem panem*, scil. madidum lacte asinino, quod psilothri loco erat, cuiusque inlitu splendor genis conciliabatur, facie siligineo hoc tectorio inducta, vel cute hoc smegmate adtrita: nam molles Romani *cutem in faciem erugari* (vel extendi) *et tenerescere, et candorem custodiri lacte asinino* (crassissimo) *putabant; vnde Poppaea vxor Neronis, quocumque ire contigisset, secum sexcentas asellas ducebat*, si fides habenda Plinio XXVIII, 12. Cf. Plin. XI, 41. s. 96. Dio Cass. LXII. p. 714. et inf. VI, 461-473. ex quo loco probabili iudicio conligitur, *panem* istum non modo ex oryza et fabis, vt apud Medicos in compositione psilothrorum legimus, sed etiam ex farina siligineа factum esse.

108. 109. Tantum formae explorandae ornandaeque studium in ipsis castris et acie ne impudicissimis quidem luxuriosissimisque mulieribus fuit. *Quod nec fecit* scil. in castris et acie. *Semiramis*, *Assyriae* regina, non magis animi magnitudine ac rebus gestis, quam mollitie ac libidinibus famosa, vnde et A. Gabinius Cic. Prov. Cons. 4. *Semiramis* adpellatur. *Orbis Assyrius*, vt *orbis Romanus*. Epitheton *pharetrata* ad virtutem spectat. *Cleopatra*, regina Aegypti, cuius mollities notissima. *Maesta*, victa nauali proelio ad *Actium* prom.

110. *Hic*, Romae, vel potius in consortio conuentibusque turpissimorum horum hominum, de quibus inde a v. 84 agitur, inter eos, vel iis est. *reuerentia mensae*, quae veteribus sacra erat: τράπεζα μὲν ἱερὸν χρῆμα. δι' ἧς ὁ θεὸς τιμᾶται φίλιός τε καὶ ξένιος, Synes. Epist. LVII. –

111. *Hic turpis libertas Cybeles*. h. e. quali in Megalesiis aliisque enthusiasticis Cybeles sacris vtebantur eius sacerdotes, Corybantes vel Curetes, Idaei et Galli, seminiri obscoeni et furentibus similes. *voce fracta*. delicata, molli et feminea: nam *frangere* significat inminuere, mollire, effeminare.

112 sq. Quod indignationem auget, inter hos nuptos, qui ritu et more siniſtro *sacra* Bonae Deae celebrant, (v. sup. ad v. 84 sq.) reperiuntur decrepiti, quos aetas et experientia sapientes et continentes reddere debuerat, immo *antistes* eorum *senex* est et gulosus. Tangit forte poeta aliquem sui temporis, nobis incognitum. *crine albo*, cano. Sed forte leg. *alto*, vt significetur capitis rotatio, in fanaticis his sacris solennis; de qua v. inf. ad VI, 316. *Senex fanaticus*, numine adflatus, et ab eo in furorem actus. 114. *Gutturis*, vt *gula* sup. I, 140. vbi v. not. *conducendus magister* ad erudiendos et instituendos gulosos.

115. 116. Quum tamen molles isti et effeminati homines habitu et moribus mulieres sacerdotesque Cybeles imitentur ac muliebria quoque patiantur, *quid*, cur, (vt τί pro διὰ τί) *exspectant*, cessant ac dubitant, *more Phrygio* h. e. sacerdotum Cybeles, Deae Phrygiae, *abrumpere cultris carnem supernacuam*, genitalia, quibus non opus est iis, (pondus inutile pathicis) vt per omnia Gallis mulieribusque similes sint, nec vllum virorum argumentum relinquatur? Sic fere *vilia membra* a Gallis caedi vel secari dixere Ouid. Fast. IV, 243. et Tibull. I, 4, 70. vbi v. Heyne. In aliis libris legitur *abscindere*, vt ap. Claudian. Eutrop. I, 280. *Inguinis reliquum Phrygiis abscindere cultris*, vtque *secare* inf. VI, 514. Cf. Heyne l. l. Sed *abrumpere* aptius est, si lapideis, non ferreis cultris se castrauerunt Galli. Cf. ad VI, 514.

117 sq. De aliis exemplis virorum viris nuptorum v. sup. ad I, 62. et 78. *Gracchus*, fictum forte nomen viri nobilis ac diuitis, quem notat poeta. *dedit dotem*, pro dote, dotis nomine, *quadringenta sestertia*, h. e. ingentem vel maximam dotem, (v. inf. ad VI, 137.) *Cornicini, sine hic recto cantauerat aere*, h. e. aut tubicini. (*Tuba directi, aeris cornua flexi* Ouid. Met. I, 98.). 119. *tabulae* dotales s. dotis, s. nuptiales. *Feliciter!* vel *felix hoc sit!* (*Gluck zu!*) fausta et boni ominis adclamatio, praecipue in conditione nuptiarum aliisque pactis conuentis. 120. *Ingens coena sedet*, h. e. ingens conuiuarum multi-

tudo, multi coenantes ſiue conuiuae adcumbunt. *Coena* pro coenantibus, vt *conuiuia* pro conuiuis inf. V, 82. Cf. ſup. ad v. 34. Alii τὸ *ſedet* dictum putant pro, ponitur, adpoſita eſt, vt ſup. I, 96. et ap. Ouid. Triſt. II, 481. vbi v. Heinſ. Sed illa ratio praeſtat. *nona nupta*, Gracchus, *iacuit gremio*, in ſinu, *mariti*, cornicinis, more nuptiali, de quo v. Lipſ. ad Tac. Ann. XI, 2. et 27. vbi etiam monet, mulieres olim cubantibus viris ſediſſe, poſtea etiam adcubuiſſe, et quidem ita, vt vxores in virorum, amicae puerique meritorii in amatorum ſinu recubuerint, quod vocauerint infra *aliquem adcubare*, vel *interiorem* (aut potius *inferiorem*) *iacere*. Cf. Intpp. Gell. VII, 12 extr. Sic et Ioannes, discipulus Ieſu dilectiſſimus, ἦν ἀνακείμενος ἐν τῷ κόλπῳ Ἰησοῦ, Ioh. XIII, 23. Sed illae loquendi formulae etiam ad proximum in lecto locum referri poſſunt: nam veteres in tricliniis ita adcumbebant, vt caput alterius ſinum quaſi et pectus alterius ſibi proximi tangeret et expleret. Cf. inf. ad V, 17.

121. Exclamatio cum indignatione ad primores ciuitatis, eiusmodi vitiis magnam partem infectos. *Cenſore*, qui mores turpiſſimos corrigat, et talem furorem poenis legum comprimat. *haruſpice*, qui inſpectis extis futura praedicat et ſacrificio portenta haec iramque deorum expiet.

122. 123. Quaſi maius monſtrum eſſet, ſi bos agnum vel mulier vitulum pareret, quam videre virum viro nubentem et mulieri habitu moribusque ſimilem. *Monſtra* adpellantur omnes res inſolitae et portentoſae, vel quae praeter naturam fiunt, v. c. monſtroſa ſcelera, phaenomena, oſtenta, prodigia, vt inf. v. 143. IV, 2. 45. 115. VI, 286. 645. al. *Scilicet* ironice et cum vi atque amaritudine dicitur, vt *nimirum* et noſtrum *freilich*. Sic negat cum et ſine interrogatione.

123. Eiusmodi monſtra ac prodigia, (quorum vanitatem obculte poeta ridere videtur) vt et procuratio eorum, vel tironibus e Liuio nota. De eorum generibus et cauſis et v. Heynii Opuſc. Acad. Vol. III. p. 198 ſq. 255 ſq.

124. *Segmenta* qs. *ſecamenta* a *ſecando* ſic dicta, fimbriae ſeu faſciae ſeu virgae purpureae et aureae, ſolis olim matronis conceſſae, et muliebribus tunicis in extrema parte adſutae, ſed poſtea virilibus quoque veſtimentis adtextae. Cf. VI, 89. et Ferrar. R. V. III, 17. *habitus longos*, muliebres, ſtolas et ſyrmata. *Flammeum* velum, pannus

bombycinus vel rica, tegmen capitis rutilum, lutei vel ignei coloris, (vnde *flammeum*, non *flameum* ſcribendum videtur) quo nubta, velata ſponſa tradebatur ſponſo, vnde orta loquendi formula *nubere alicui*. Cf. ſup. ad I, 62. inf. X, 334. et Plin. XXI, 8. vbi flammeo *luteus color* tribuitur, ſed et haec laudantur Verrii Flacci verba: *Flameum nubtae amiculum vocabant, non quidem a flammae colore, ſed quia Flaminica. cui diuortium facere non licebat, eo perpetuo vtebatur.* Ex quibus verbis ſimul intelligitur, ſignate et acerbo cum aculeo dici inf. VI, 225 *flammea* priora *conterit*, lacerat, vel quaſi conculcat, quod contemtus ſignum eſt, h. e. priora connubia adſpernatur et ſaepius nubit.

125. 126. Gracchus, qui et nobiliſſimus ditiſſimusque eſt, et olim Salius, ſacerdos Martis, Dei bellicoſi et animi maxime virilis, fuerat, nunc habitum ſponſae induit ac nubit. *ſacra* ſcuta, *ancilia*, *nutantia*, huc illuc vergentia, ac ſurſum deorſum iacta motu ſaltantis, *ferens* laeua manu *loro arcano*, obculto, quippe quod interius adnexum erat: niſi epitheton *arcano* referendum eſt ad *ſacra*, vel ad coeleſte ancile. *clypeis ancilibus:* nam *ancile* adiect. eſt, ita dictum, non *quod ab omni parte anciſum vel reciſum eſſet, et omnis abeſſet angulus*, quae Ouidii, (Faſt. III, 377) Varronis, Feſti aliorumque ſententia eſt, ſed quod περιφόρειαν ſinuoſam, paſſim incuruatam, et in apices excurrentem, haberet, teſte Plut. in Numa p. 69. vnde ἀγκύλιον ab ἀγκύλος, *curuus*, adpellatum, et *ancyle*, non *ancile*, ſcribendum eſt. *Sudauit* ferendo ancilia et ſaltando; de quo v. Plut. l. l.

126—132. Summa vis indignationis in hac expoſtulatione et compellatione Martis, inpr. in vſſ. 131. 132. Cf. Perſ. I, 87. *Pater Vrbis* h. l. non Romulus, ſed Mars; et exquiſite pro eius nomine. Poeta Deum quaſi admonet paternorum officiorum, quae negligat. *et pater Vrbis* MS. Cantabrig. vnde Wakef. ad Lucret. III, 1104. non male emend. *En! pater Vrbis*, cet. 127. *Latiis paſtoribus*, Romanis, oriundis a paſtoribus, quorum maiores fuere homines rudes et agreſtes, omnium voluptatum ignari. Cf. inf. III, 67. et ad VIII, 275. — 128. *vrtica*, quaeuis cupido, inpr. pruritus libidinis, vt inf. XI, 166. vbi eſt ſynon. *τὸ inritamentum Veneris*. Sic et κνίδη, κνίδωσις et κνισμὸς. v. Iacobs ad Anthol. Gr. T. II. P. I. p. 141. et 201. *nepotes*, poſteros, ἀπογόνους. 129. *Traditur viro vir*, tamquam res emta, ritu nuptiali. Vir viro nubit.

130. Haec δεινῶς dicta pro: nec iraſceris, nec ira ardes? Cf. inf. XIII, 113 ſq. Mars iratus *quaſſat galeam* et caput, vt Ἐνοσίχθων πυνίσσας κάρη ap. Hom. Od. ε, 285. — 131. *Nec quereris Patri* tuo, Ioui, mollitiem ac ſcelera Romanorum, vel de iis apud patrem tuum? Martem ſine patre fuiſſe, non niſi Romanorum poetarum commentum eſt. Summa vero vis indignationis in his et reliquis verbis, quaſi Mars ipſe talem ignominiam moruinque prauitatem vlciſci et auertere nequeat.

131. 132. Curam gentis, cuius auctor es, et quam tu *negligere* videris, alii Deorum permitte! Cf. Hor. Od. I, 2. 35. 36. *cede*, diſcede a *iugeribus campi*, a campo, eum relinque. *Campum* Martium exquiſite poeta pro tota vrbe eiusque imperio poſuit, quod is locus Marti potiſſimum conſecratus erat, et in eo comitia magiſtratibus creandis, ferendis legibus et iudiciis quoque publicis extra ordinem exercendis habebantur; vnde h. l. *ſeuerus* dicitur.

132 ſq. Satiricorum more aliquos repente conloquentes inducit poeta. *Officium* Romanis dicebatur, quidquid honoris vel ſtudii et operae, vel patronis a clientibus, ſalutando, deducendo, ſectando, obcurrendo cet., vel amicis et cognatis, ſolenni aliqua occaſione, praeſtabatur, de quo v. Plin. Ep. I, 9. — 133. *Primo ſole*, p. ſolis ortu. *in valle Quirini*, collis Quirinalis. Sic Horat. Epiſt. II, 2, 68 de ſimili re dixit: *cubat hic in colle Quirini, Hic extremo in Auentino; viſendus vterque.* Olim ſuſpicabar legendum eſſe *in colle Quirino*, h. e. Quirinali, vt ap. Ouid. Met. XIV, 836. vel *in valle Quirina*, quod exſtat in MS. Schurzfl., vel *in colle Quirini*, vt ap. Horat. l. l. ſed *το valle* doctius videtur. 134. *quid quaeris?* quaſi id non facile diuinare poſſis, quum his temporibus non raro eueniat? *nubit amicus*, cf. ſup. ad v. 117. et I, 62. 78. *Nec multos adhibet* teſtes, vel ad nuptiarum ſolennia et coenam.

135. 136. Si modo paululum vixero, haec palam fieri videbo. Verbum *fient* δεινῶς repetitur. *iſta* matrimonia *cupient et in Acta* publica populi *referri*, quibus res rationesque populi, iudicia publica, ſupplicia, comitia, aedificia, natiuitates, inluſtres mortes, matrimonia, diuortia, continebantur; de quo v. Lipſ. Excurſ. ad Tac. Ann. V, 4. Alii ſenſum h. l. putant eſſe: liberos habere cupient, quorum nomina patres profeſſi in Acta referebant; quod adridere poteſt propter verba ſeq. et locum ſimil. inf. IX, 84. vbi v. not.

137. *tormentum* animi, dolor, aegritudo, *nubentibus* viris *haeret*. eos perpetuo angit. 138. *partu retinere maritos*, maritorum amorem firmare: nam liberi amoris coniugiique vincula sunt ac pignora, steriles autem vxores saepe minus amantur, nec raro etiam repudiabantur a Romanis. Cf. inf. VI, 142 seq. et Claudian. in Eutrop. I, 72 sq.

139. 140. Bene consuluit hominibus natura, quae prohibuit, mares concipere, etsi maxime id cupiant 141. *Lyde* nomen vnguentariae promittentis ac venditantis medicamina, sterilitatem amouentia, qualia a medicis commendantur, et quibus *pyxis* eius *condita* h. e referta fuit. *Turgida*, obesa, epitheton aptum vel anui, vel mulieri, quae turgidas s. grauidas reddit matronas. 142. *Luperci*, Panis sacerdotes; nudi per vrbem discurrebant, (vnde h. l. *agili* Luperco) et scuticis vel ferulis, e caprino corio factis, terga vel humeros (h. l. *palmas* s. manus, vt ap. Plut. in Caes.) caedebant obuiorum, praecipue mulierum, quas inde fecundas reddi putabant: quod notum ex Ouid. Fast. II, 425 seq. et V, 102. vbi v. Heins.

143 – 148. Viros nubere turpissimum quidem est, sed turpius, quod nostris temporibus vidimus, viros nobilissimos arenae operam edere, et ad artes inhonestas gladiatorum, qui omnes infames habiti, descendere. Cf. IV, 99 sq. et simil. loc. inf. VIII, 192-194. et 198-210. vbi singula h. l. verba inlustrata videbis. *Vicit*, superauit rei turpitudine, *hoc monstrum*, hanc rem inauditam ac foedam, scil. quae de viris nubentibus dixi. Cf. sup. ad v. 122. *Tunica* et galerus, habitus Retiarii, vt arma eius *fuscina* et rete. *Lustrauit*, percucurrit, *arenam fuga*, vt *fugit*, inf VIII, 208.

145. *Generosior*, antiquiori ac nobiliori genere natus, Manliis *Capitolinis*, *Marcellis*, *Catulis* et Aemilii *Paulli minoribus*, h. e. posteris, vt sup. I, 148. vbi v. not. — 147. *Omnibus ad podium spectantibus*, h e. nobilissimis aliis. *Podium* in circo et amphitheatro dicebatur proiectura seu pars proiectior et prominentior muri, arenam proxime cingentis, inter arenam et imum orchestrae gradum, in quo gradu primi e Patribus sedebant. v. Lips de Amphith. c XI qui tamen non male suspicabatur, inter ipsum podium imumque orchestrae gradum planum aliquod et vacuum latioris spatii fuisse, in quo spectauerint magistratus curules, Praetores vel Editores munerum, in sellis curulibus ac tribunalibus, ipsosque deinde Principes in Sug-

geſtu vel cubiculo, (*Loge*) idque proprie dictum eſſe, *ad podium ſpectare;* in hoc enim plano commodiſſime ſellas curules potuiſſe poni, non in ipſis gradibus.

147. 148. *His* nobiliſſimis viris *licet* vt *Admoneas*, h. e. addere poteris, etiam *ipſum*, qui *tunc* munus edidit, in quo Gracchus *retia miſit*, Retiarii partes egit, h. e. Praetorem, munerarium, vel potius Imperatorem, Neronem aut Domitianum. Tum ſenſus eſt: ipſi quoque Imperatori antiquitate ac nobilitate generis antecellit Gracchus, quem non puduit, infames gladiatorum artes exercere.

149 ſqq. Interpretes tantum non omnes hanc poetae ſententiam eſſe putant: haec ſcelera inde oriuntur, quod inferos fabulas eſſe aniles credant omnes, nec quisquam vllo futurarum metu poenarum vel religionis pietatisque ſenſu a peccando absterreatur; tu vero, qui virtuti convenienter viuere cupis, caue iis adſentiaris, et puta inferos eſſe. Sed ipſe poeta noſter h. l. (vt XIII, 15 ſeq.) Manes inferosque tamquam vana nomina ac nugas inridet v. 150. exemplo Ariſtophanis in Ranis, (Act. I. Sc. 4.) et v. 151 exemplo Petronii Sat. 121. extr. (*vix nauita Porthmeus Subficiet ſimilacra virum traducere cymbâ; Claſſe opus eſt*) et aliorum, inpr. Stoicorum et Epicureorum. Meo qualicumque iudicio planiſſima ſunt omnia, ſi hoc ſenſu ea ceperis: Nemo quidem hodie, praeter paruulos pueros, ſibi perſuadet, *Manes* ac inferos *eſſe aliquid:* (ſic recte pro vulg. *aliquos* legitur in MS. Schurzfl. et hoc ſenſu dicitur εἶναί τι, et *eſſe aliquid*, v. c. Ouid. Met. VI, 543. et inpr. Prop. IV, 7, 1. *Sunt aliquid Manes; letum non omnia finit* cet. qui locus Iuuenalis animo obuerſabatur, vt forte Propertii Hom. Il. ψ, 105. vbi v. Erneſti: cf. Mitſcherl. ad Horat. Od. I, 4, 16. et Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. I. P. II. p. 305.) quis enim non rideat certe, ſi in poetis legerit, in Styge *nigras* eſſe *ranas*, et a Charonte *cymbam conto* propelli, vel *tot millia* vmbrarum *vna cymba vadum*, h. e. fluuium vel aquam Stygis, *transire*? (cf. Virg. Aen. VI, 302 ſeq.) *ſed tu* (Gracche, et vos, turpes mollesque homines) *puta*, fac, pone, *vera* eſſe, quae tibi falſa et vana videntur; (vt inf. V, 7. *hoc ipſum defeciſſe puta*) *quid* tum cenſes ſenſuros eſſe *Curium* aliosque viros praeclaros fortiſſimosque, qui patriam olim defenderunt ab hoſtibus, et nunc in inferis ſunt, perfectiſſima illa piae ſimplicitatis, continentiae, fortitudinis aliarumque virtutum exempla, *quoties talis vmbra hinc ad illos veniret*, tam ſpurci eſſe-

minatique homines ex ſuperis locis ad inferos deſcenderent? Cf. ſimil. loca inf. XV, 172 ſqq. et Silii V, 59 ſq. et inpr. XVII, 465 ſq. In MS. Norimb. 4. verſu 150 legitur *Et cantum et Stygio ranas* cet. h. e. ranas cantantes; quod placere poteſt coll. Ariſtoph. l. l. vbi Charon, ad remum agendum excitans Bacchum, ſuauiſſimos dicit ab eo auditum iri ranarum cantus, ſi remo incumberet. Sed noſtra quoque lectio non ſpernenda eſt, eaque numerus rerum fabuloſarum augetur. 152. *pueri*, inpuberes, nondum quadrimi, *qui nondum lauantur* in balneis vel thermis publicis *aere:* nam, qui lauabantur, quadrantem ſoluebant. *Nec ſenes credunt, nec qui nondum aere lauantur* MS. Scriuerii, teſte ac prob. Crenio in Animadv. philol. P. XIII. p. 19. — 154. *Scipiadae*, Scipiones, (vt *Memmiades* pro *Memmius* dicitur Lucret. I, 27.) *ambo*, vel duo fratres, pater et patruus Africani maioris, vt ap. Sil. VII, 107. vel potius Africanus maior et minor, vt *gemini Scipiades* ap. Virg. Aen. VI, 842. qui κατ' ἐξοχήν ita adpellantur. 155. *Cremerae legio*, Fabii, ad Cremeram fl. a Veientibus caeſi, ſex et trecenti milites, omnes patricii et vnius gentis, qua non alia *legio*, h. e. exercitus, vel minor numero vel fama clarior fuit. Res nota vel ex Liv. II, 48 ſqq. *Cannis*, ad Cannas, *conſumta iuuentus*, ab Hannibale caeſa ac deleta. 156. *animae bellorum*, virorum, qui in bellis perierunt, vel animae bellatorum, et hinc ſimpl. bellatores, viri fortes, quo ſenſu Hom. Il. α, 3. dixit πολλὰς ἰφθίμους ψυχὰς ἡρώων. 157. *Cuperent luſtrari*, tamquam polluti talium vmbrarum viſu et contagione, *ſi qua darentur*, eſſent, ſcil. in inferis, *fulfura*, et *ſi laurus foret* ibi. Luſtratio fiebat circumlatis circa aliquem *fulfure* vel *taedis*. *Laurus humida*, vt *vda* ap. Ouid. Faſt. V, 677. laurea virga inmerſa in aquam, qua adſpergi ſolebant, qui luſtrabantur.

159. *Illuc*, ad inferos: niſi potius reponendum *Illic*, (in inferis) quod legitur in MS. Scriuerii et tribus aliis. Tum verbum *traduci* eo ſenſu capiendum, de quo inf. ad VIII, 17 dixi. 160. *Iuuernae*, vt ap. Mel. III, 6. et Ptolem. in cod. Palat. Ἰουερνία; nam vulgo legitur Ἰουερνία, vt ap. Agathem. II, 8. In aliis libris h. l. reperitur *Iubernae*, et *Viuernae*, quod nomen Hiberniae, addito duplici digamma, effictum putant ex Gr. Ἰέρνη, quo vtuntur Strabo, Ariſtot. et Claudianus. Hibernia autem Romanis parum nota erat ante et poſt Agricolae tempora, qui eius occupandae conſilium propter aliarum gentium motus exſequi

non poterat. v. Tac. Agric. c. 24. *Orcadas* insulas, supra Scotiam sitas, quae nunc *Orkneys* dicuntur, et in quarum numero definiendo non consentiunt veteres geographi, *modo captas;* nam Agricola has *incognitas ad id tempus insulas inuenit domuitque*, si fides habenda Tac. in eius vita c. 10. Eusebius tamen in Chronico tradit, Claudium Imp. iam de Britannis triumphasse, et Orcadas insulas Rom. adiecisse imperio. Tum τὸ *modo* de longiori tempore accipiendum, de quo v. sup. ad v. 73. *Britannia* Romana Caesaris et Claudii adhuc temporibus exiguis finibus continebatur, qui prolati sub Nerone ac Flauiis, virtute Suetonii Paullini et Agricolae, ac deinde sub Hadriano et Antoninis. *minima contentos nocte Britannos;* cf. Plin. II, 75. Caes. B. Gall. V, 10. et Tac. vit. Agric. c. 12. vbi v. Lipsius.

162. *quae*, foeda, turpia, scelera, monstra.

163—166. Qui tamen Romam veniunt, mox nostros induunt mores et in patriam suam referunt. Sed malim hunc locum διαλογικῶς explicare, ita vt verba aduersarii sint *et tamen — Tribuno*, ad quae poeta v. 166 respondeat: vnde post *vicimus* maiorem posui distinctionem. Sic pictura personis animatur, et in v. 166 maior est sarcasmi vis.

164. 5. Sic et Caligula quosdam obsides dilexisse fertur, commercio mutui stupri, teste Suet. c. 36. *Zalates* nomen propr. obsidis. *Armenius* cum dilectu dicitur: nam Armenios poetae temporibus Romanis obsides tradidisse, memorat Tac. Ann. XIII, 9. et XV, 1 sq. *mollior cunctis ephebis*, quippe qui ad libidinem proniores sunt. *sese indulsisse*, tradidisse, exhibuisse, ad foedum scil. obsequium. *ardenti* amore acri ac libidinoso. *Adspice*, vide, en. v. ad V, 67. *commercia* populorum, vel conuersatio cum malis.

167. *Hic*, Romae, *homines fiunt*, praeclare formantur, instituuntur; quod σωφρονικῶς dicitur. *Si mora longior Vrbem Indulsit*, commorationem, praesentiam in vrbe nostra concesserit *pueris* illis exterorum, qui vel inter obsides Romam missi sunt, vel alia occasione ad nos venerunt, h. e. si diutius Romae commorati fuerint, *non vmquam deerit amator* vel cinaedus, qui eos corrumpat.

169. 170. *Mittentur*, omittentur, exuentur, *bracae*, vestimenta, quibus in patria vtebantur, et *cultelli*, (nisi potius leg. *clitellae*) *frena*, *flagellum*, arma patria et studia venationum exercendorumque equorum; et pro viribus institutis patriisque moribus, simplicibus atque honestis, *mores praetextatos*, Romanos, qui perditissimi sunt

ac profligatiſſimi, *Artaxata*, domum vel in patriam, *referent*. *Braca*, vt Gr. ἡ βράκα et τὸ βράκος, etſi *bracca* vſitatior eſt ſcriptura. *Bracae* non modo Gallis Narbonenſibus, qui inde *Bracati* inf. VIII, 234. dicuntur, in vſu erant, ſed et Dacis, Getis, aliisque populis. Laxa autem erant feminalia ſ. femoralia, ἀναξυρίδες; ſed *Scythae totum bracati corpus, et niſi qua vident, etiam ora veſtiti*, teſte Mela II, 1. *Artaxata*, caput Armeniae, ad Araxem fl. *Praetextati mores*, vt *verba praetextata*, quae *puris honeſtisque* obponuntur, iunguntur*que impudicis* et *dicacitati ſordidae ſcurrilique* ap. Gell. IX, 10. Macrob. Sat. I, 1. med. et Suet. Veſp. 22. Ita mores ac verba turpia et obſcoena dici putant, quod *praetextatis*, h. e. nobilibus primoribusque ciuitatis, qui praetexta vtuntur, indigna ſint et indecora, vel quod illis tunc temporis in vſu fuerint, vel quod praetexi ac velari ſoleant; quae explicatio videtur ſimpliciſſima, vt olim in vſu fuerit verbum *praetextare*, ſynon. vel frequentat. τῷ *praetexere*, h. e. ſpecioſa nomina ſ. verba ac cauſas alicui rei praetendere, ſpecioſo verborum praetextu in ea exprimenda vti.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM III.

Venuſtiſſima Satira, qua Iuuenalis, imaginem Romae ciuiumque eius viuis coloribus picturus, inducit Vmbricium, Ὀμβρίκιον, haruſpicum in illo aeuo peritiſſimum, (de quo v. Plin. X, 6. Tac. Hiſt. I, 27. et Plut. Galb. T. I. p. 1064.) propter grauitatem morum, Romae vigentium, et propter varia, ibi ciuibus imminentia, pericula Cumas migrantem, et de iis copioſe diſſerentem. Eam ante oculos habuiſſe videtur *Smollet* in libello, quem cum illa comparaſſe neminem poenitebit, *a ſatirical deſcription of London and Bath*, in *the Expedition of Humphry Clinker by the Author of Roderic Random*. Lond. 1771.

1. *Quantus confuſus*, perturbatus, commotus, triſtis ſum. *amici*, Vmbricii, de quo v. ad v. 21. *veteris*, quod iacturam doloremque auget. 2. *Cumae*, vrbs Campaniae, vnde *Sibylla Cumaea*, cuius ibi antrum fuit ſ. μαν-

τεῖον. Cf. Virg. Aen. VI, 1 ſqq. et ibi Heyne. *vacuis*, infrequentibus et quietis vel otioſis, reſpectu Romae, vrbis celeberrimae ac turbulentae. Cf. inf. X, 102. et Horat. Epiſt. I, 2, 81 ſq. 7, 46. *vnum ciuem donare*, addere, *Sibyllae*, Cumis.

4. Laudatur conſilium amici, quod amoeniſſimum petiit locum. Cumae ſunt quaſi *ianua Baiarum*, quae Baias euntes excipiat atque emittat; h. e. Baias proficiſcentibus Roma per Cumas iter eſt. Cf. ad VIII, 160. *Baiae* autem Romani aeſtiuo tempore, tam voluptatis, quam valetudinis, aquis calidis firmandae, cauſa petebant. *gratum litus amoeni ſeceſſus*; nam et Cumae et Baiae ſitae in ora maritima et amoeniſſima regione Campaniae, vbi ditiores Romani paſſim non in continenti tantum, ſed in ipſo quoque mari, proſpectus ac frigoris gratia, villas exſtruxerant.

5. Quodſi vero amicus meus vel locum minus amoenum migraſſet, non damnarem eius conſilium: ego certe in deſerta inſula mallem, quam Romae commorari. Pro Roma exquiſite ponitur *Subura*, vicus regionis ſecundae, ad radices Coelii montis, frequentiſſimus atque infamis, vbi fures et ſcorta habitare, et cibaria aliaeque res vendi ſolebant, vnde *clamoſa Subura* dicitur Martiali XII, 18, 2. Cf. inf. X, 156. XI, 51. 141. et de orthographia atque origine vocis, quae etiam *Suburra* et *Sucura* ſcribitur, vnde dicta tribus *Suburana* vel *Sucusana* et *Succusana*, Varr. L. L. IV, 8. Quintil. I, 7, 28. Feſt., et Adleri Beſchreib. d. Stadt Rom. p. 118. *Prochyte* (hod. Procita) in ula, in ſinu Cumano ſ. Baiano, Cumis et Miſeno prom. obiecta, quae Stat. Silv. II, 2, 76. *aſpera* dicitur. 6—9. Quis enim locus eſt tam *miſer*, inamoenus ac triſtis, vel *ſolus*, h. e. ſolitarius ac deſertus ab incolis, (v. ad Sil. III, 429.) vt non Romae eum praeferas, vel ibi malis eſſe, quam in hac vrbe, vbi *aſſidue* varia pericula *horreas*, metuas neceſſe eſt, quod multo *deterius* cenſendum, quam quod in locis deſertis habites. Frequentiſſima fuiſſe Romae et *incendia* et *ruinas* aedificiorum (inpr. propter horum altitudinem et anguſtias viarum) docet Heubach in Comm. de politia Roman. §. 17. et 45. Cf. Lipſ. ad Tac. Ann. XV, 43. — 8. *Vrbis ſaeuae*, in qua tot metuenda ſunt pericula.

9. Facete inter ſumma Vrbis pericula atque incommoda recenſetur importuna malorum poetarum recitatio, praecipue *menſe Auguſto*, quo enecantur auditores et flagrantiſſimo aeſtu et recitatione poetarum, quorum et numerus et ſtudium

ſcribendi recitandique eſt tantum, vt eo quoque anni tempore, quo plerique ſe ſubtrahunt a negotiis et Vrbe discedunt, miſeros homines vel precibus, vel auctoritate ac praemiis ad audiendum adliciant.

10. *tota domus*, familia et ſupellex Vmbricii. *vna rheda*, quo tenuitas ſupellectilis denotatur. 11. *Subſtitit*, Vmbricius, cum poeta pedibus rhedam praegreſſus, moratur, exſpectans currum, et extremum contemplaturus varias ac ſaepius a ſe viſitatas partes vrbis, quam nunc relinquit, vt ſolent, qui aliquo emigrant. *Veteres arcus* forte aquaeductuum, vel Romuli, qui lateritii primum et poſtea marmorei fuerunt; quam ſententiam propter epith. *veteres* ceteris praeferrem, modo conſtaret, hos arcus ad portam Capenam fuiſſe. *Capenam* portam, per quam Capuam itur, ad viam Appiam, vnde etiam *Appia* dicebatur; (hod. *S. Sebaſtian*) *madidam*, quia ſupra eam aquaeductus eſt, quem nunc adpellant *Arcum ſtillantem*, (ita vet. Schol.) vel potius propter fontes, qui ibi erant, vnde et *Fontinalis* vocabatur, de quo v. Feſt. et Liv. XXXV, 10. extr. Cf. Martial. III, 47.

12 ſqq. Lucus erat in valle Aricina, Dianae ſacer, et *Camenis* a *Numa* ſacratus, quem medium ex opaco ſpecu *fons* perenni rigabat aqua, et vbi rex ille ſimilabat ſibi cum Dea Egeria congreſſus *nocturnos* eſſe; vnde h. l. *nocturnae amicae*. v. Liv. I, 19, 21. Dionyſ. II, 60 ſq. et al. Sed lucus iſte ad Ariciam aliquantum aberat a porta Capena; vnde pro *Hic* legendum credíderim *Hinc*, vt ſenſus ſit: Hinc progreſſus Vmbricius ſubſtitit paululum ad lucum Camenarum. *conſtituebat amicae* horam tempusque congreſſus concubitusque: haud dubie enim poeta his verbis ſignificat, Egeriam non Nympham vel Muſam, ſed *amicam* h. e. pellicem Numae fuiſſe, quod etiam illis temporibus fama vulgauerat. *Conſtituere* dicuntur, qui de aliqua re pacíſcuntur, inter quos de ea conuenit. Venuſte h. l. de *nocturna amica*.

13. *nemus*, lucus Camenarum, in quo *fons* et *delubra*, aedes a Numa iis ſacrata. *ſacri*, vt omnes fontes, fluuii, aquae, propter *numen aquae* inf. v. 19. Numa lucum praeterea campumque, quem fons inrigat, Camenis conſecraverat et ὕδωρ ἱερὸν ἀπέδειξε ταῖς Ἐσιῶσι παρθένοις, ὅπως λαμβάνουσαι καθημέραν ἁγνίζωσι καὶ βαίνωσι τὸ ἀνάκτορον, teſte Plut. in Numa p. 68.

14—16. *Iudaeis*, primum Claudii, deinde Domitiani temporibus Roma pulsis, locatus erat locus, *Camenis* olim sacer, (vnde hae δεινῶς *eiectae* dicuntur) ita vt quotannis *mercedem* s. tributum penderent. Hinc poeta perstringit auaritiam Imperatorum, qui et loca religiosa profanarent, et quaeuis, etiam sacra, locarent, lucrum ex *omni arbore*, ex omnibus, vel leuissimis, rebus capientes, et tributa exigerent a *sylua*, h. e. Iudaeis, in sylua s. luco Camenarum habitantibus, iisque hominibus pauperrimis, qui nihil haberent praeter *cophinum foenumque*, ac mane ex luco in Vrbem *mendicatum* vaticinatumque venirent, similes hodiernis Aegyptiis et Bohemis s. Zigeunis. *Ordinis res erat, vt Aegyptius Pharao incedat cum diademate, Israelita cum cophino*, Sidon. Epist. VII, 6. Cf. inf. v. 296. VI, 542 seq. et Intpp. Suet. Domit. c. 12. *Cophinus*, κόφινος, canistrum, corbis, omneque vas vimineum. Iudaei, itinera facientes per gentilium aut Samaritanorum terras, cophinis secum ferebant et quisquilias suas, et edulia, ne gentilium cibis polluerentur. *Foenum*, quo iumenta sua alebant Iudaei, vel potius durum cubile, quo in syluis pernoctantes vtebantur: vnde inf. VI, 542. *foeno relicto* Romam venire dicuntur mendicandi vaticinandique causa. Contra eos, qui vectigales etiam arbores fuisse, ex h. l. conligunt, ita disputat Burm. de Vectig. Pop. Rom. c. 2. p. 15. "Non id sententiae poetae conuenit, sed melius ab Intpp. ad Iudaeos refertur, qui Vrbe expulsi vagabantur, et in syluis pernoctabant, conductis arboribus, quibus vt aedibus et tectis vtebantur, et sub quarum vmbra latebant, et sacra perficiebant: quod et ex voce *mercedis* colligi potest, quae hic pretium locationis, non pecuniam pro vectigali solutam notat, de quo v. Cuper. Obss. I, 17. et Suet. Caes. 20. Non infcite vero Ruben. Elector. II, 26. hunc locum ad Iudaeorum sacra, quae in syluis et sub arboribus peragebantur, refert, et Braun. select. sacr. de Sambatheio p. 77; Iudaeos προσευχὰς in locis, vbi arbores erant, amasse docet. Quod si verum sit, referendum ad templorum vectigalia opima, quibus sacrificia et sacerdotes tuebantur, vnde et *magna sacerdos arboris* inf. VI, 544."

17. *descendimus* Vmbricius et ego. *Speluncas*, antra, (*Grotten*) *dissimiles veris*, naturalibus ac simplicibus, vt mox *ingenuum tophum*. 18. *Quanto praestantius esset numen aquae*, h. e. fons sacer, vt sup. v. 13. Sed legen-

dum videtur; *quanto praesentius* (magis propitium) *esset numen aquae* cet. Cf. inf. XI, 111—117. ibique not. *Quanto praestantius*, purius suauiusque, *isset Flumen aquae* emend. Wakef. ad Lucret. I, 231. — 19. 20. Cf. Ouid. Met. III, 157—162. *viridi*, gramineo, *margine*, vt olim, non, vt nunc, muro marmoreo. *nec ingenuum*, naturalem, *ἀντοφυῆ*, non opere aut arte factum atque expolitum, *tophum* (qui lapis ex aquis calci mixtis ac destillantibus oritur, mirasque saepe figuras effingit) *marmora*, arte posita, *violarent*, dedecorarent; nam ars naturam et adscititius color natiuum *φθείρει*, *conrumpit*; vnde *ebur ostro violare* dixit Virg. Aen. XII, 67, et Hom. Il. Δ, 141, *μιαίνειν ἐλέφαντα φοίνικι*.

21. *Hic tunc Vmbricius* haec mihi dixit.

21—25. Imitat. Plaut. Mercat. V, 1, 7 sq. — 23. *Res* familiaris proborum hominum *hodie minor est*, *here quam fuit*; nam artes laboresque honesti Romae neque in honore ac pretio sunt, neque commoda ac praemia consequuntur. *here ἀρχαϊκῶς* et metri causa pro *heri*. *Deteret*, minuet, inminuet. Proprie res familiaris deteritur, non deterit. 25. *Ire illuc*, *vbi Daedalus exuit alas*, h. e. Cumas. Cf. ad Sil. XII, 89 sq. et Heyne ad Virg. Aen. VI, 14—19. — 26. *Noua canities* est eius, cui capillus canescere incipit. *Recta senectus* est eius, qui erectus adhuc vadere potest, necdum incuruus est, qui *pedibus se portat suis*, *nullo* cet. 27. Quamdiu vitae quid mihi supereſt, et per fata licet. Cf. Hor. Od. II, 3, 15. 16. *supereſt* scil. filum, et quidem h. l. vitae. *Torquere*, vt et *versare*, de fuso et de ipso stamine ac filo, pro nere.

29. *Cedamus*, excedam, discedam, vt sup. II, 131. *Artorius et Catulus*, ignobiles et sordidi, ac malis artibus viuentes homines, qui ex sordidis rebus diuites sunt facti; vet. Schol. Tales homines nunc Romae gratiosi sunt et felices. *qui nigrum* vel *nigra* (vt legitur in MS. Scriuerii) *in candida*, falsa in vera, vitia in virtutes, *vertunt*.

31 sq. Designantur homines sordidae olim conditionis, qui redemturis auxere patrimonia, (Liv. XXIII, 48.) vel alia quacumque via ad tantas opes prouecti sunt, vt nunc publicani aut certe redemtores esse possint. Romae non modo pleraque, quae publico, sed et multa, quae priuato sumtu perficiebantur, locari a Censoribus Aedilibusque solebant, *conduci* vero vel redimi ab iis, qui ea curanda suscipiebant, et *redemtores*, *conductores*, *mancipes* (*Entre-*

preneurs) vocabantur. Publicani, homines ditissimi, qui plerumque Equites erant, publica vectigalia, scripturam, decimas et portorium, redimebant, vnde scripturarii s. pecuarii, et decumani dicebantur: sed iidem quoque saepe redemtores erant aedificii alicuius aut operis publici, *aedem* scil. faciendam, exstruendam seu reficiendam, et quidem vel sacram, vel publicam, vel etiam priuatam; non enim Grammaticis fides habenda, qui docent, *aedem* constanter dici templum aedificiumue sacratum aut inauguratum, *aedes* vero priuatam domum; aut legendum h. l. *aedes*. Cf. inf. VII, 37. 40. (vbi illud discrimen seruatur) Iani ad Horat. Od. I, 30, 4. et Bentl. ad Horat. Epist. II, 2, 90 seq. *flumina*, alueos fluminum, inpr. Tiberis, purgandos: ni i potius haec vox spectat ad piscationem vel aes piscatorium, de quo v. Fest. Sic et lacus a Censoribus locari solebant propter piscationem, qui fructus eorum est. v. Burm. de vectig. pop. Rom. c. 1. p. 10. Possis etiam de vectigali, in pontibus ripisque fluminum pro transitu soluendo, capere, de quo v. Burm. ibid. c. 5. p. 53. 54. *portus* faciendos vel reficiendos. Sed praestat referre ad *portorium*, vectigal, quod ex portubus Italiae et prouinciarum exigebatur pro inuehendis atque euehendis mercibus, quodque proprie *vectigal* adpellabatur. v. Burm. l. l. c. 5. Sic ap. Cic. Verr. II, 70. 74. et III, 7. *portum et scripturam societas* (publicanorum) *habebat*, et *magister portus*, vt *m. scripturae* dicitur. 32. *eluuiem* h. e. cloacas, quarum cura olim ad Censores, et postea sub Imperatoribus ad Curatores pertinebat, purgandas et reficiendas redimunt. v. Burm. l. l. c. 11. p. 198. — Verba *portandum ad busta cadauer* vulgo referuntur ad redemtores funerum, (*designatores*, *libitinarios*) qui in templo Libitinae adparatum exsequiarum vendebant; de quibus v. Kirchman. de Funer. Rom. I, 9. p. 58 sq. Quoniam tamen h. l. de hominibus, olim quidem vilibus ac sordidis, sed nunc ad magnas opes prouectis, et de vectigalibus agitur, malim haec verba adcipere de vectigali, quod praestabatur pro cadauere hominis, in itinere mortui, in alium locum, quam vbi obierat, transferendo, quod non nisi permissu Pont. max. vel Principis licebat. Ita tacite simul Imperatorum sacerdotumque, qui omnia, etiam sepulturas, vectigalia fecerint, notaretur. Cf. Burm. l. l. cap. 5. p. 54.

33. Eamdem ob causam h. l. neque homines liberos, qui, aere alieno obruti aut cupidi pecuniae, *caput* suum

h. e. se ipsos vendi sub hasta passi sint, neque mangones s. venalitiarios, *capita* seruorum venalia exponentes, designari crediderim, sed redemtores *vectigalis rerum venalium*, quod exigebatur pro rebus, quae in foro (non quae alibi) vel sub *hasta*, publice posita, venales erant, quo praecipue pertinebant mancipia s. serui, qui proprie *venales* s. *venalitii* vocabantur, et coemebantur a venalitiariis, vt iterum eos venderent. Augustus quum pecunia egeret ad bella et nocturnos vigiles alendos, vectigal *quinquagesimae mancipiorum venalium*, (v. Dio LV extr.) quintae vero et vicesimae Caligula forte instituit. v. Intp. Tac. Ann. XIII, 31. et Burm. l. c. p. 68 – 76. *caput* h. l. vel proprie dicitur, vel, vt passim, de hominis statu, libertatis ac ciuitatis iure, atque adeo vita. *Hasta*, in foro posita, signum auctionis publicae, (forte etiam priuatae, de quo v. Duker. ad Flor. p. 346.) vnde *sub hasta vendere* ac *venire*, *ad hastam locare*, *subhastare* cet. *hasta domina*, cuius quasi potestati et imperio omnia sunt subiecta in auctione. *domina* saepe ponitur adiective.

34 – 36. Homines illi, qui *quondam* fuerant *cornicines* in ludis scenicis vel theatris, (non in muneribus gladiatoriis vel amphitheatris) *et perpetui comites municipalis arenae*, operam locantes gladiatoribus, et ne Romae quidem, sed in municipiis, *notaeque per oppida buccae*, municipales vilesque causidici, (vt inf. XI, 34.) vel potius praecones, buccas inflantes, hi itaque sordidi homines et peregrini, malis artibus nunc Romae tantas conlegerunt opes, vt etiam munera edant. 36. *Munera* magnis sumtibus olim a magistratibus, postea a Principibus, et denique ab omnibus, etiam priuatis et vilissimis, qui tum vtebantur insignibus magistratuum, (vt a sutore et fullone ap. Martial. III, 16. et 18. al. 59.) *edebantur*, vt ita gratiam populi captarent et viam sibi munirent ad honores. Infamia variis sensim SCtis legibusque coercebatur. *Munera edunt* vocabula propria de spectaculis gladiatoriis, (vt *ludos facere* s. *dare* de scenicis) vnde *munerator*, *munerarius*, *editor*, *editio* Populus si victum gladiatorem occidi vellet, *pollicem vertebat* s. *conuertebat*; si seruari, *pollicem premebat*. Versus pollex etiam *infestus* dicitur; nam *infestus* est in aliquem vel aliquid directus, id petens, (v. ad Liv. I, 14.) et *pollex vertebatur* h. e. dirigebatur in pectus, quo indicabatur, ni fallor, illud gladio transfigendum esse; non vero, vt alii putant, vel in altum tollebatur, quod

non bene *verti* dicitur, vel ſub veſte recondebatur, vel denique comprimebatur, reliquis digitis erectis. *verſo pollice vulgi*, eo poſtulante, *quemlibet*, quemcumque plebs occidi vult, *occidunt*, occidi patiuntur et iubent: niſi potius inuidioſe tribuitur muneratiis, quod plebi proprium, vel qui muneris effectus eſt, cuiusque rei auctores illi ſunt. *populariter*, ſtudio gratiae populi captandae: nam *popularis* dicitur ſtudioſus populi, qui eius gratiam adfectat. Similis locus eſt ap. Prudent. adv. Symm. II, 1095 ſq. de virgine Vestali, munus edente: *quoties victor ferrum iugulo inſerit, illa Delicias ait eſſe ſuas, pectusque iacentis Virgo modeſta iubet conuerſo pollice rumpi.* Quae inhumanitas etiam h. l. adumbratur. In quibusdam libris legitur: *verſo pollice vulgus, Quum libet, occidunt.*

37. *Inde*, a muneribus et amphitheatro *reuerſi* domum, et quidem inmenſis ſpectaculorum ſumtibus exhauſti et ad inopiam redacti; niſi malis, *inde*, hinc, hanc ob cauſam, propter magnas inpenſas, in munerum editionem factas, *reuerſi* ad priſtinam vitae conditionem. 38. Opibus ita adflictis adtritisque non amplius honeſta ac maiora vectigalia *conducunt*, redimunt, ſed ſordida ac minora, vt foricarum, vrinae, aliaque his ſimilia, quae auari Imperatores commenti ſunt: ex muneratiis ſiunt foricarii. *Foricae* ſunt latrinae publicae, in quibus praetereuntes alvum exonerare poterant, et vilibus locabantur hominibus, qui inde *foricarii* dicebantur, et vectigal exigebant ab his, qui ſubita neceſſitudine deprehenſi ventris ibi onus deponere cogebantur. v. Burm. de Vectig. pop. Rom. c. XI. p. 99. et Cuiac. Obſſ. XXII, 24. et 33.

40. Fortuna, (vt et Dii) ſi indignos *ex humili* loco ſ. faſtigio *extollit* et dignos deprimit, deinde vero hos extollit et illos iterum deprimit, (vnde *inproba* inf. VI, 605.) dicitur *ludibrium* caſus edere, (Liv. XXX, 30.) vel *iocari* ac *ludere*, h. e. pro ludibrio habere homines, eos quaſi ludum iocumque facere. Cf. inf. VI, 608. VII, 197. 198. Mitſcherl. ad Hor. Od. I, 35, 1 ſq. III, 29, 49 ſq. et Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. III. p. 47. et 256. —

42. Neſcio ita adulari, vt, qui nunc mos hominum eſt, malum librum, qui recitatur, *laudem*, et *poſcam* transſcribendum. Haec enim olim edendorum, diuulgandorumque librorum ratio erat, vt recitarentur amicis et ab his deſcriberentur.

43. 44. Ignoro aſtrologiam ſ. matheſin, quae ars hodie *in tanto* pretio eſt, cuique et viri et mulieres deditae ſunt. Cf. ſimil. loc. XIV, 248. et ad VI, 553-571. *Promittere*, vt *ſpondere* inf. VI, 548. *funus*, mortem. *patris* viuacis, qui diutius viuit, quam filius perditus ac diſſolutus optat. Cf. ad VI, 565 ſq. *ranarum* rubetarum *viſcera numquam inſpexi*, vt ſcil. venenum ex iis pararem; h. e. veneficas artes non polleo, vt hodie multi. Cf. ſup. ad I, 70. Verba *viſcera inſpexi* non ad vaticinationem ſpectant, ſed facete iis vſus eſt poeta; nam loquitur h. l. Vmbricius haruſpex, qui propr. *viſcera* ſ. exta *inſpicere* dicitur.

45. *quae mittit*, literas et dona. 46. *quae mandat* nubtae dicenda, obculta conſilia cet. *narint* in quibusdam edd. legitur, et praeſtiterit.

47. *Fur* vel proprie h. l. dicitur, vel in genere pro homine nequam ac ſceleſto. *ideo*, quoniam nefariae artes, quae nunc vigent, mihi et ignotae ſunt et displicent, *nulli comes exeo*, nemo malorum hominum me ſibi comitem ſociumque iungit.

48. Homines ſceleſti me repudiant et ſpernunt, tamquam eum, qui ſibi inutilis ad operam praeſtandam, et nullius vel pretii ſit vel ingenii ad artes, quas tractant. *corpus*, truncus. *exſtinctae*, emortuae. Sed *exſtincta dextra* legere malim.

49. *conſcius* ſcelerum obcultorum. *Conſcius* etiam abſolute dicitur ſocius alicuius et adiutor in rebus gerendis. *Vis fieri dives, Bithynice conſcius eſto*, Martial. VI, 50. *cui aeſtuat animus*, agitatur, torquetur obculto metu et anxia haeſitatione, quia dubius eſt, taceatne ſecreta conſilia, an proferat. Praeclare de curis ac ſollicitudine hominis ſcelerum ſibi alienorum conſcii. *obcultis*, arcanis, et *ſemper tacendis*, flagitiis. quae numquam diuulganda, quaeque omni tempore probro ſunt ac dedecori. Nam honeſta etiam poſſunt eſſe arcana, quae aliquamdiu tacenda ſunt.

51. 52. Comparant Martial. VI, 50. *nil conferet* ſcil. praemii tibi, vt contra ii, quorum ſcelera tibi nota ſunt, ne commiſſa enunties. 53. Carus et adceptus erit ſcelerato viro, qualis *Verres* fuit, qui nefaria eius conſilia ac facinora nouerit, quique adeo quouis tempore, quo vult, eum adcuſare poteſt; quin munera ab eo adcipiet, vt taceat.

54—57. Sapiens ne ampliſſimorum quidem *praemiorum* ſummique lucri ſpem ſibi oblatam *tanti* faciet, vt ſce-

leſtorum alicuius conſiliorum ſecretorumque particeps fiat, et idcirco ſemper *triſtis* ſit, h. e. ſollicitudine ac curis angatur, quibus ne per *ſomnum* quidem vacuus ſit animus, quoniam perpetuo verendum eſt, ne arcana diuulgentur et ipſe quoque ſupplicium ſoluat, vel adeo ab amico, qui conſcios *timet*, occidatur. 55. *Tagus* (hod. *Taio* ſ. *Teio*) fluuius Hiſpaniae χρυσορρόας, qui *in mare* Atlanticum influit adeoque *aurum volvit*, et in quo etiam nunc non *arenae* quidem, ſed numi tamen et globuli *aurei* aliorumque metallorum partes reperiuntur. *opaci*, vmbroſi, vmbris arborum obſcuri. Cf. Martial. I, 50, 16. qui ipſe Hiſpanus fuit. 56. *praemia ponenda*, quae ab amico proponenda, conſtituenda, (vt Gr. τιθέναι ἄεθλα) promittenda erant, vt ad ſocietatem ſceleris cum eo coeundam te perliceret; vel potius deponenda, h. e. abiicienda, ſpernenda, recuſanda, non ſumenda; nam cum *ſumere* iungitur eique obponitur. *magno*, potente ac diuite, *amico*, vt I, 35. VI, 313.

58. *adceptiſſima*, gratiſſima. *gens*, ſcil. Graeca. 60. *Nec pudor obſtabit*, etſi ne ſine pudore quidem de hoc hominum genere loqui, et quale ſit dicere poſſim. Cum hac vero deſcriptione morum ingeniique Graecorum v. 58-125. conf. Cic. orat. pro Flacco, cuius maxima fere pars ad perfidiam eorum leuitatemque probandam ſpectat. *Quirites*, ciues Romani, quo nomine poeta non tam vſus eſt more eorum, qui in orationibus ad populum habendis eum ita adloquuntur, quam quia *Graecis* h. l. vel potius Romanis, Graecorum ritu viuentibus, obponuntur. *Graecam vrbem*, Romam, quae Graecorum nunc lingua, moribus, guſtu, luxuria, cultu, deliciis, ludis, vitiisque conrupta eſt et a priſca virtute degeneraui; cuius ciues ſunt molles et effeminati. Sic *Graeca* et *Graecula* paſſim per contemtum dici, et Romanis obponi ſolent. Cf. inf. VI, 185 ſq. et ad Sil. III, 178. XII, 41. 49. 69.

61-85. Neque tamen id ſatis eſt vel maxime dolendum, quod *Achaei*, Graeci, Romam migrauerint; haec enim eſt minima *portio*, pars, *faecis*, viliſſimorum turpiſſimorumque hominum: *iampridem Syrus Orontes in Tiberim defluxit*, h. e. Syri, inpr. Antiocheni, Orontem fl. adcolentes et luxuria laſciuiaque (a Iuliano Imp. in Miſopog. notatis) infames, vt et alii orientis populi, (cf. inf. VIII, 159.) ex Aſia (vnde primus luxum inuexit Cn. Manlius, de quo v. loc. claſſ. Liv. XXXIX, 6. quem Iuuenalis etiam in ſeq. vſ. expreſſit) cum vitiis ſuis Romam, ad Ti-

berim ſitam, confluxere. Cf. loca ſimil. inf. VI, 295 ſq. et in ſacris literis Eſaiae VIII, 6. 7. vbi v. Lowth. 63. *cum tibicine*, cum tibiis, tam obliquis (πλαγιαύλοις) quam rectis, quod genus vtrumque a Phrygibus inuentum dicitur, *chordas obliquas*, ſambuca trigonalia et inaequalium neruorum, nec non lyras. citharas aliaque id genus ἔγχορδα inſtrumenta, quorum latera et cornua, πηχεῖα et κέρατα, fuere obliqua. v. Spanhem. ad Callim. H. in Del. v. 253. in Dian. v. 243-246. et Boettiger in Wielandi Attico Muſeo T. I. Faſc. 2. p. 345 ſq. *Tympanum*, τύμπανον ſ. τύμπανος, hebr. תֹּף, Arab. دَفّ, Turc. *Diff*, Barbar. *Tarr*, Hiſpan. *Aduſe*, lignum excauatum corioque obductum, quod manibus, a virginibus plerumque, pulſabatur, et nonnumquam in laterum inciſuris hinc illinc crepitacula aenea habebat, quae in axiculo inter ſe conliſa tinnitu ſuo ſuauiter temperabant complosae membranae boatum; inſtrumentum muſicum varii generis ac formae, in Oriente frequentiſſimum, (vnde h. l. *gentilia*) et inde in Hiſpaniam translatum. 65. *puellas*, ambubaias Syrias, (v. Suet. Ner. 27. et Horat. Sat. I, 2, 1.) et Submoenianas meretrices, ad Moenianum ſ. Maenianum aedificium *in Circo proſtantes*, quas, vt verba Prop. II, 23, 21. mea faciam, *Euphrates. et quas miſit Orontes. Proſtare* voc. propr. de ſcortis publicis, corpore quaeſtum facientibus. 66. *Ite* in malam rem! *barbara lupa*, Syra meretrix, cum *mitra* Phrygia, faſcia capitis et redimiculis, *picta* acu. v. ſup. ad II, 84. et Heyne ad Virg. Aen. IV, 216.

67. Magna vis in apoſtrophe ad *Quirinum*, Romulum, vt ſup. II, 128 ad Martem. *Ruſticus ille tuus* populus, ciuis. Cf. ad II, 127. et VIII, 275. *Trechedipna* quidam exiſtimant endromides eſſe, vel veſtimenta et calceos paraſitorum, qui certe Athenaeo et Plut. τρεχέδειπνοι dicuntur, h. e. *ad coenam* ſ. ſportulam *curſitantes*. Alii putant, hieronicas, de publico coenantes ἐν τῷ παρασιτίῳ et ad eas epulas currentes, proprie τρεχεδείπνους vocatos eſſe, τρεχέδειπνα vero vel τροχάδας *niceteria* eorum, h. e. victoriae praemia, quae *collo* geſtauerint, vt hoc ſymbolo agniti admitterentur ad σίτησιν δημοτικὴν ἐν τῷ πρυτανείῳ, quae hieronicis in omni agone ſacro communis fuerit.

68. Poeta perſtringit inſanum artium gymnaſticarum ſtudium, ex Graecia Romam translatum, et, de Graecis loquutus, verba etiam Graeca adfectat. Cf. Horat. Epiſt. II, 1, 32. 33. et Plin. XXXV, 12. 13. *Niceteria*, νικητήρια,

praemia victoriae et insignia pugilum. *Collum ceromaticum*, ceromate unctum. *Ceroma*, κήρωμα, vnguentum Athletarum, ex oleo, cera, certisque terrae partibus confectum.

69—74. Graeci (nam ad hos oratio redit) ex omnibus Graeciae partibus ac locis Romam confluunt, et alienis pecuniis locupletantur. Cf. inf. ad VII, 14 sqq. *Sicyon*, vrbs Achaiae antiquissima in Peloponneso, ἐπὶ λόφου ἐρυμνοῦ, teste Strab. VIII. p. 587. vnde h. l. *alta*. *Amydon*, opp. Paeoniae, partis Macedoniae, notum etiam ex Hom. Il. β, 849. *Andros* inf. in mari Aegaeo e Cycladibus. *Samos* inf. in mari Icario. *Tralles* opp. Ioniae, (sec. Strab. p. 648.) vel Cariae, (sec. Plin. V, 29. et Ptol.) vel Lydiae, de quo v. Wesseling. ad Hierocl. p. 659. *Alabanda*, vrbs Cariae ditissima, cuius ciues luxuria diffluebant. v. Strab. p. 658. 660.

71. *Esquiliae*, mons, et *Viminalis collis* pro tota vrbe ponuntur, et quintam eius regionem complectebantur, quae omnium latissime *patebat*. *Exquilias* scribunt alii, (v. ad Ouid. Fast. III, 245.) et *Aesquilias*, vt Gr. Ἠσκυλίος, Ἐσκυλ., Ἰσκυλ. et Αἰσκυλ. λόφος, vnde *Esquyliae* saltem dicendae vel *Esquuliae*. *collem a vimine dictum*, a sylua viminum, vel viminetis, vbi et ara Ioui Viminio consecrata; Fest. et Varr. L. L. IV, 8. — 72. *Viscera magnarum domuum*, Graeci *ingenio* et artibus suis in secreta intimamque familiarum ditissimarum familiaritatem se insinuantes, et ita *domini futuri* in aedibus alienis, dum omnia viuis dominis legitimis arbitrio eorum permittuntur, vel adeo, his mortuis, iure hereditario iis obueniunt. *Viscera*, vt *venae* ac *medullae*, interior alicuius rei pars. *Ingenium* eorum est *velox*, acutum, solers et promtum ad omnia, quae opus sunt, celeriter inuenienda; vt contra *ingenium tardum* dicitur. 74. Duo exstiterunt *Isaei*, praestantissimi rhetores, vnus Demosthenis praeceptor, qui Chalcide Athenas migrauerat, (v. Quintil. XII, 10. et Philostr.) alter Assyrius, quem Suidas Romae sub Hadriano viguisse et plurima scripsisse tradit, cuiusque facultatem, copiam et vbertatem pleniore ore laudat Plin. Ep. II, 3. Vox *Isaeo* h. l. adiect. ponitur. *torrentior*, concitatior, vberior, *fermo*. Sic alibi *flumen*, inf. X, 119 *largus et exundans ingenii fons*, et X, 9. *torrens dicendi copia* dicitur vbertas ac vis ingenii vel orationis, quae torrenti vel rapido amni comparatur.

74. *Ede*, dic, *quid illum*, Graeculum, Graecos Romae nunc viuentes, *esse putes?* quales censeas eos esse homines? 75. *hominem*, *quem vis*, *secum adtulit ad nos*, Graeci, qui huc confluxere, tam astuti sunt atque versuti ad omnia, vt nulla sit ars, quam non profiteantur: sunt enim Grammatici, Rhetores cet. et erunt, quidquid velis. *Aliptes*, ἀλείπτης, *uictor*, vel seruus dicitur, qui dominum, et minister balnearius, qui lauantes, postquam sudarant, in balneo, et quidem in elaeothesio s. ἀλειπτηρίῳ vngebat, (vt VI, 422.) vel h. l. medicus ocularius, lippos vngens oculisque inlinens collyria, vel potius is, qui athletas in gymnasiis vngebat, quique praeterea eos in arte gymnastica instituere, diaetae vel victus eorum curam agere, vnguentisque et perfrictionibus corporis morbos sanare solebat, vnde et ἰατραλείπτης vocabatur. *Schoenobates*, σχοινοβάτης, funambulus.

78. Praeclare de hominibus, qui omnia se posse profitentur, inpr. si *esuriunt*, si fame premuntur, quae ingenia studiaque excitat. *Graeculus* (v. sup. ad v. 61.) *esuriens in coelum*, si *iusseris*, *ibit*, volabit, (cf. Hor. Od. I, 3, 38, ibique Mitscherl.) Daedali exemplo, qui Graecus fuit, *mediis*, ipsis, *Athenis natus*, filius vel nepos Metionis, qui Erechthei, regis Athenien., filius fuit. Poeta vero ludit in ambiguo, nec tam Daedalum volatumque eius fabulosum (de quo v. sup. ad I, 54.) tangit, quam eum, qui Daedalum imitaturus Neronis tempore *pennas sumsit*, sed, vt Icarus, primo statim conatu decidit, v. Suet. Ner. 12. et Martial. de Spectac. X. *Ad summam*, (vt *in summa*, et *in vniuersum*) breuiter, vt paucis multa dicam, artifices, qualis Daedalus fuit, non nisi Athenis, in Graecia, nascuntur.

81. Nonne ego Roma profugiam, vbi non sine indignatione videre possum Graeculos illos tam diuites factos ac superbos vel nobiles, vt *conchyliatis* h. e. purpureis vestibus, conchyliorum liquore infectis, vtantur? Cf. inf. ad VIII, 101. et Plin. VIII, 1.

82. 83. Haec summa cum indignatione dicta. Huic Graeculo principatum concedam? Ille primarium obtinebit locum, et *me prior*, prius, *signabit* tabulas nuptiales, testamenti cet.? *fultus* capite, vel potius cubito, vt ἐρείδειν ἀγκῶνι. *recumbet toro*, in lecto tricliniari. *meliore*, aulaeis ditioribus strato, aut pluma delicatiore farto, aut digniore, scil. in medio lecto, qui locus honestior erat.

83. Graeculus ille vel Syrus, qui Romam venit e Syria eo *vento* eaque naui, qua *pruna* et *cottana* sunt aduecta, vt rerum vilium mercator, vel potius ipse venalis. (cf. Stat. Silv. II, 1, 73.) *pruna* Damascena, quae cum *cottanis* etiam iunxere Plin. XIII, 5. s. 10. XV, 13. s. 12. et Martial. XIII, 27. et 28. *Cottana* (κόττανα Hesych.) paruarum ficuum genus e Syria. v. Plin. XIII, 5. s. 10. Athen. III, 32. et IX. Bochartus Geogr. Sacr. p. m. 805. *cottana* dicta putabat ab hebr. קטון *paruus*.

84. 85. Loquitur Romanus, et generosae indignationis plenus. Tam parum itaque nobis prodest, neque vllum nobis principatum dat, quod *coelum Auentinum*, aërem Romanum, *hausimus*, h. e. Romae et nati sumus et nutriti? *Auentinum* pro vulg. *Auentini* reposuimus e quatuor MSS., quos ipsi contulimus, et e MS. Cantabr. quem laudauit Wakef. ad Lucret. II, 1038. *bacca* s. *baca Sabina*, fructibus patriis Italicisque, (vt contr. *pruna* et *cottana* Syra) et quidem oliuis, quibus abundabat ager Sabinus.

86 sqq. Iuuenes comparent de adulatoribus Horat. A. P. 428 seq. Theophr. Char. II. Terent. Eun. II, 2. III, 1. Ammiani Epigr. XXV in Brunck. Anal. T. II. p. 389. (cui conf. inf. v. 100 sq. Ouid. A. A. II, 200 sq. et Plaut. Amphitr. III, 3, 4 sq.) et Plut. de discr. amici et adulat.

88. *Collum longum* infirmitatis et *inualiditatis* signum, vt breue roboris. Hercules μορφὴν βραχὺς, ψυχὰν δ' ἄκαμπτος Pind. Isthm. IV, 83-89. *Herculis*, *Antaeum procul a tellure*, matre sua, cuius tactu nouas vires conligebat, *tenentis* et elidentis brachiorum lacertorumque vi; de qua lucta v. Lucan. IV, 590-655. et Heyne ad Apollod. p. 417. 418.

90. 91. *Miratur vocem angustam*, exilem vel raucam, quae non minus ingrata est, quam vox gallinacei, (qui περιφραστικῶς h. l. designatur, vt caprae, *olentis vxores mariti*, ap. Horat. Od. I, 17, 7. vbi v. Iani) vel potius, quam vox galli gallinam mordentis, h. e. si gallinam mordet; tum enim vltra vires vrgere solet vocem acriusque intendere. Quintil. XI, 3. *Vox*, inquit, *vltra vires vrgenda non est: nam et subfocata saepe et maiore nisu minus clara est, et interim elisa in illum sonum erumpit, cui Graeci κλωγμὸν nomen a gallorum* (et graculorum) *immaturo cantu dederunt.* Videtur autem h.-l. legendum: *qua deterius nec Illa sonat, quae mordetur gallina marito*, (s caes. pro *a marito*) vel: *Ille sonat, cui mordetur*

gallina, *maritus*, vel potius leuiſſima mutatione: *Ille ſonat*, *cui mordetur gallina marito*, vt *ille*, *cui marito* doctius dictum ſit pro *ille maritus*, *cui*, h. e. a quo, *mordetur gallina*. Cf. Horat. Sat. I, 10, 16. et Sil. I, 280. 281.

92. *illis* Graecis tantum, non nobis *creditur*, fides habetur.

93 ſqq. Neque mirum eſt, illis fidem haberi, quum omnes quaſi formas induere, et quascumque velis partes agere exacte poſſint. Non tantum egregii adulatores ſunt, ſed et hiſtriones. Num quisquam Graecis *melior* eſt *comoedus*, quum alienam perſonam et partes, vel mulierum, *ſuſtinent*? *Thaida*, meretricem. Nomen in Terentii aliorumque comoediis paſſim obuium. 94. *Vxorem*, matronam. *Dorida nullo cultam palliolo*, ſcortum nudum. Doricae et Spartanae puellae *φαινομηρίδες*, et veſte pellucida vtebantur, inpr. quum ſaltarent vel exercerentur; vnde et *Δωριάζειν*, pro *παροχθαίνειν καὶ παραγυμνοῦν πολὺ τοῦ σώματος*. v. Euſtath. ad Hom. Il. XIV, 170. et Heſych. *Palliolo* caput obnubebant meretrices, (Martial. IX, 33, 1. XI, 28, 8.) molles et aegroti: atqui Graeculus in ſcena, ne palliolo quidem tectus, coram tot ſpectatoribus meretricem pudore proſtituto ſcientiſſime agit. *Perſona*, *πρόσωπον*, larua, facies ficta hiſtrionis; vel vir perſonatus, hiſtrio, qui personas fert, gerit, tuetur.

96. 97. Iurares, omnia, etiam pudenda, illis muliebria, non virilia, eſſe; tam bene mulierum partes agunt. *rima* cunni. *σχισμα* Polluc. lib. II. p. 126.

98 ſqq. Ne praeſtantiſſimi quidem hiſtriones, e Graecia oriundi, quos tantopere hic miramur, *illic*, in patria ſua excellerent, facerentque mirationem: nam tota haec *natio eſt comoeda*, a natura ad artem hiſtrionicam aptiſſima eſt, eo ingenio nata. *Demetrius* et *Stratocles* clariſſimi hiſtriones, notiſſimi ex Quintil. Inſt. XI, 3. De *Haemo* cf. inf. VI, 198.

100 ſqq. Feſtiua imago adulatoris, qui ſe totum fingit ad arbitrium ingeniumque amici, eique placere ſtudet. Vt indicet, quantopere magni amici iocos ſalesque probet, non contentus ridenti adridere, (*σκώψαντι ψυχρῶς ἐπιγελάσαι* Theophr. Char. II.) in effuſiorem riſum ſoluitur, *ἐκθυπίσκει γέλωτι* Plut. *cachinno concutitur*, v. Wakef. ad Lucret. I, 918. et V, 706. vbi etiam monet, in MS. Cantabr. veriſſime atque longe elegantiſſime legi *meliore* pro vulg. *maiore*, quod ex gloſſemate procul dubio ortum ſit.

Id quoque mihi haud dubium videtur, et hinc τὸ *meliore* recepi: cur tamen hoc multo elegantius sit, vix adsequor. *Nec dolet* reuera, sed dolorem fingit, vt omnia. 102. *brumae*, hyemis. 103. *Endromis*, vestis Gallica, crassior et villosa, qua potissimum vtebantur in gymnasiis post cursum aliasque corporis exercitationes, ne calefacti frigescerent. Cf. ad VI, 246. et Spanhem. ad Callim. H. in Dian. v. 16.) Ἐνδρομίδες tamen Graecis non vestimenta dicebantur, sed calceamenta, quibus cursores vtebantur in certamine.

104. *pares* Graeco moribus venustis, artibus et ingenio, vel potius h. l. gratia diuitum; vnde et *melior*, qui magis placet hominibus, magis amatur et colitur.

106. *Manus a facie*, ab ore, quo eas osculatus est, *iactare* et porrigere, h. e. iacere oscula; quod adulationis venerationisque signum est. Cf. Tac. Hist. I, 36. Plin. XXVIII, 2. et inf. ad IV, 118. *laudare*, ad laudandum, *paratus*, vel laudare solitus. 107. Neque haec aliena ab adulatorum ingenio.

108. Quidam haec verba adcipiunt de homine, *trullam* s. pateram profundiorem ebibente, et *fundo inuerso* totoque vino epoto labris fugente strepitumque edente; alii de κοττάβῳ, ludicro, quo id, quod a potu reliquum erat in poculo, ita in altum iaciebatur, vt in aereas caderet phialas et strepitus (λάταξ) ederetur; alii vero rectius forte de lasano s. sella familiarica, in quam *fundus inuertatur*, sordes alui cum *crepitu* ventris inmittantur, vel de ipso diuitum ventre *crepitum* edente, *fundo inuerso*, h. e. ore eius s. ano ima spectante, metaphora petita a vase, quod fundum inuersum habeat, quum os spectet ima, sed ad fundum sublimia. Omnia saltem bene ita cohaerent: Graecus quauis occasione laudat amicum, si vel bene ructauit, minxit, pepedit.

109. *nihil sanctum* et venerabile *est* Graecis, ac Romanis. *inguine*, libidine. 110. *laris*, domus, *matrona*, mater familias. 111. *Leuis*, λεῖος, proprie politus, non asper tactu; hinc tener, mollis, inberbis.

112. Si tales non adsunt homines in domo amici ditioris, nec quisquam alius reperitur, cui stuprum inferre possit, *auias* seu vetulas *resupinat*, h. e. cum iis concumbit. 113. Cum mulieribus, quae in domo sunt, etiam vetulis, rem habent Graeci, et quocumque modo in earum familiaritatem se insinuant, vt ita rescisant

secreta domini, et propterea ab eo timeantur. Cf. sup. v. 57.

114. 115. *Transi* silentio, omitte nunc vulgus Graecorum et *gymnasia*, artes exercitationesque eorum, de quibus supra dixi; (cf. ad v. 68.) nisi malis: *transi* cogitationibus quasi tuis a plebe ad *gymnasia*, h. e. ad philosophos Graecorum, in gymnasiis disputare solitos. *atque audi facinus*, scelus, *abollae*, philosophi Graeci, Egnatii. *Abolla*, sagum militum, vel lacerna ac toga aliorum, inpr. philosophorum. *maioris*, quia philosophica erat fusior, longior, amplior, maior instar pallii; vel *abolla maior* dicitur pro philosophis sanctiorem vitam professis, pro Stoicis, quorum secta erat rigidissima. *Egnatius*, teste Tac. Ann. XVI, 32, *auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus, subdolus, auaritiam ac libidinem obcultans.*

116 sq. P. Egnatius Celer, Stoicus, *Baream* Soranum, exemplar virtutis, (v. Tac. Ann. XVI, 21.) et praeterea *amicum* suum ac *discipulum*, (vtrumque ad augendam rei indignitatem valet) falso testimonio circumuentum, *occidit*, h. e. perfecit, vt damnaretur occidereturque, quo sensu etiam *damnare* et *condemnare* passim dicitur de adcusatore. v. ad Liv. VII, 16, 5. Ernesti clav. Cic. v. *condemnare*, et ad Suet. Tib. c. 8. Historia ipsa notissima ex Tac. Ann. XVI, 32 sq. et Hist. IV, 10. 40. — 117. 118. Nonnulli haec verba referunt ad Tarson, Ciliciae vrbem, ad Cydnum fl. sitam, cuius conditor fuerit Perseus, qui nomen ei indiderit ἀπὸ τοῦ ταρσοῦ, quia ipsi siue Pegaso ibi vna ex talaribus pinnis exciderit, vel huic planta pedis (ταρσὸς) fracta sit, vel Bellerophon ex eo delabsus sit, quum coelum adscenderet; alii ad Cretam; alii ad Thebas Boeotiae et Heliconem, in quo Pegasus terram scalpendo fontem eduxerit Hippocrenen; alii denique ad Corinthum, cuius vrbis insigne fuerit Pegasus, et vbi primum Bellerophon eum prehenderit. Verba varie explicari possunt, et Egnatii patria nobis ignota est; nisi quod Dio Nicaeus eum Berytium facit. Quod si verum est, poeta forte ad mythum nobis ignotum respexit. *penna caballi Gorgonei*, Pegasi, equi alati, e sanguine Medusae Gorgonis, e Neptuno grauidae, nati, quum Perseus vel Minerua caput eius recidisset. *Caballus*, καβάλλης, propr. iumentum dossuarium aut pistrinense; nomen inhonestius equi, quod forte electum odio Graecorum, vel fabulae deridendae causa.

119. Cf. ſup. v. 21. 22.

120. Nomina adulatorum Graecorum, vt vulgo putant, ficta. *Protogenes* tamen temporibus Caligulae crudeliſſimus delator fuit. v. Dio LIX.

121. 2. Graeci artibus ſuis alios omnes a gratia excludunt patronorum, et ſoli in ea eſſe volunt, vt ſoli fructum inde percipiant. *habet*, poſſidet. 122. *in aurem facilem* amici et patroni, qui facile credit mala, quae calumniator Graecus de aliis refert. *Venenum naturae patriaeque*, calumnia, vitium Graecis naturaliter quaſi inſitum atque innatum. 124. *Limine*, domo patroni, vel vt ſup. I, 96. *Seruitii*, propter multa ac moleſta clientum officia. Cliens vetus fidusque cedit nouo. *nusquam*, quam Romae. *minor eſt*, minus curatur vel aeſtimatur.

126—130. Cf. ſup. ad I, 95 ſq. 100 ſqq. 127 ſq. *Quod officium*, quale et quam oneroſum, ſalutandi, deducendi, obcurrendi cet. *meritum*, praemium. *ne nobis blandiar*, vt verum dicam. *curat togatus*, pauper cliens, *nocte currere*, ſummo mane ſalutatum ire, ac ſportulas petere; quod et *Praetor* facit. *Currere* cogitur, ne prior ſalutet Praetor, vel adeo ſportulam ei praeripiat. Cf. ad I, 96 ſq. *Albina* et *Modia* matronae *orbae* ac diuites, quas et *Praetor* eiusque *conlega* ſalutat, ſportulae hereditatisque cauſa. Hinc certamen officiorum inter conlegas oritur.

131. *Hic*, Romae, *filius ingenuorum*, ingenuus, *claudit latus ſerui*, libertini, (qui nuper ſeruus fuerat, et ſerviles nondum mores exuit; vnde etiam nunc *ſeruus* falſe dicitur) *diuitis*, ad eius eſt latus, eum comitatur; vel potius, ad ſiniſtram, laeuus, loco inhoneſtiore incedit, quo ſenſu *latus alicuius claudere* vel *tegere*, *latus alicui dare*, et *exteriorem eſſe* paſſim dicitur. (Cf. Horat. Sat. II, 5, 17. 18. et Lipſ. Elect. II, 2.).

132 ſq. *alter*, non filius ingenui luxurioſus, ſed *ſeruus diues*. Sententia h. l. et ratio, a poeta adlata, haec eſt: nam ille ſeruus diues eſt, ingenuus vero pauper. Hanc notionem, more ſuo et poetarum, non generaliter, ſed ſpecialiter expreſſit. *Tribunorum* militum ſalaria prouerbii velut loco pro magna pecuniae ſumma ponuntur etiam ap. Plin. XXXIV, 3. Eorum ſtipendium a temporibus Domitiani, qui nouem aureis, quos gregarius miles habebat, tres addidit, et ſic omnia auxit ſtipendia, XLVIII aurei erant: nam quod pedes adcipiebat, id duplex centurioni, triplex equiti, quadruplex tribuno dabatur. Cf. Lipſ. de Mil.

Rom. V, 16. et inpr. I. Fr. Gronov. de Seſtertt. III, 2. p. 129. *Caluina* et *Catiena* nobiles meretrices. Illius forte mentio fit ap. Tac. Ann. XII, 4. 8. vbi v. Lipſ. 134. *palpitet* h. l. ſenſu obſcoeno dicitur. *at tu*, ingenue, qui pauper es. 135. *Scortum veſtitum* ſc. bene, nitide, venuſte; niſi malis togatum, more meretricum, (v. ad I, 96. et II, 70.) nam *to a* proprie *veſtis* dicitur. 136. Meretrices in *alta ſella* ſedebant, vt adcedentes ſcortatores venalem mercem adtentius conſiderarent, ac membra omnia curioſius perluſtrarent, ſicut ſerui etiam venales in cataſta proſtabant; nam licet togatae eſſent, pellucebant nihilominus, Cois indutae: et tale tamen ſcortum diobolare non auderet pauper ex *alta ſella* deducere, quod paucis obolis careret. Ita iam Ferrar. Elect. II, 8. coll. Sen. de Ben. I, 9. Plaut. Poen. I, 2. 54-58. et Horat. Sat. I, 2, 101 ſq. Idem ab illa meretricum *ſella* denominatos putabat *ſellarios*, *ſellularios*, *ſellariolas popinas* et *ſellarias*, de quibus v. Intpp. Tac. Ann. VI, 1. Martial. V, 71, 3. et Suet. Tib. c. 43. *Chione* nota e Martiale I, 35. 93. III, 30, 34. 83. 86. 96. al.

137 ſq. *Dare* verbum forenſe, vt *dare teſtes*, *iudices*, *cognitorem*, *litem*, *iudicium*, *cognitionem* cet. *Hoſpes numinis Idaei*, P. Cornelius Scipio Naſica, qui, a ſenatu vir optimus de toto populo Rom. iudicatus, ſimulacrum et ſacra Matris Deum, e Phrygia aduecta, hoſpitio excepit, (vt olim Abinadab et Obed Edom arcam foederis, oraculum ſignumque praeſentiae diuinae, 1 Sam. VII, 1. 2 Sam. VI, 10 ſq.) et deinde templum Deae conditum conſecrauit. Cf. Liv. XXIX, 14. XXXV, 10. et Plin. VII, 34. *Numa* rex, vir inſtitiſſimus idemque religioſiſſimus, inſtructus disciplina tetrica ac triſti veterum Sabinorum; quod vel tironibus notum e Liv. I, 18.

139. Intell. L. Caecilius Metellus Coſ. a. V. DII et DVI, Dictator, Mag. Eq. et Pontifex Max, qui, quum Palladium ex incendio aedis Veſtae raperet, oculos amiſit, vnde inf. VI, 265 *coecus* dicitur. v. Plin. VII, 43. Ouid. Faſt. VI, 437 ſq. al. *Trepida* fingitur Minerua templo ardente, propter periculum et ſuum, et Rom. imperii, cuius pignus erat Palladium. 140. *Protenus ad cenſum* oratio flectitur, confeſtim quaeritur, quantas poſſideat opes? Cf. Cic. Off. II, 20. extr. *de moribus vltima fiet quaeſtio*, cf. Hor. Epiſt. I, 1, 53 ſq.

141. Primae quaeſtiones ſunt, *quot paſcit ſeruos* cet. Diuitiae etiam ex numero ſeruorum aeſtimabantur. *Pa-*

ropſis, πυροψὶς, vas, in quo opſonia adponuntur, patina, lanx. Alii legunt *parapſide* coll. Heſych. et Iſidoro, qui ita dici monet *quadrangulum et quadrilaterum vas, i. e paribus abſidis.* 143. 4. Cf. Ouid. Faſt. I, 217. 8. Horat. Sat. I, 1, 62. et ab hoc petita verba Lucilii, a vet. Schol. laudata: *Aurum atque ambitio ſpecimen virtutis virique eſt, Tantum habeas, tantum ipſe fies, tantique habearis.* 144 ſq. Pauperi, etiam iuranti, nulla fides habetur. *iures aras*, vt ὄμνυμι τοὺς θεούς, h. e. per aras, quas iurantes tangebant, (v. inf. ad XIV, 219.) et hoc pro: per Deos, *Samothracum et noſtrorum*, h. deos et peregrinos et Romanos. Samothracum dii Cabiri ſ. magni dicebantur, de quibus v. Heyne Exc. IX. ad Virg. Aen. II. et Hermann. Mythol. T. III. p. 159-176. — 145. 6. *Pauper*, quem fames vrget, cuiusque praeſens malum futuri metum vincit, ad periuria pronior eſſe et hinc deos eorumque iram ac poenas minus timere creditur diuitibus: Dii quoque ipſi facilius ignoſcere putantur, quod neceſſitate magis quam improbitate peccauerit.

148 ſqq. Caſaub. ad Theophr. Char. XIX, 3. Veteribus, inquit, in foro honeſte veſtiri moris erat, domi quod ſatis eſſet: aliud enim homini, aliud humanitati ſatis eſſe cenſebant, vt ait Varro. Cf. Sen. Ep. 93. Suet. Aug. 73. Plut. in Sulla. Qui igitur foede veſtiti in publicum prodirent, odio erant et inriſui. *hic idem* pauper. *ſi foeda — pelle patet:* conf. Martial. I, 104, 5. 6. et Horat. Sat. I, 3, 31. 32. *vulnere*, ruptura, rima, fiſſura, vt ap. Valer. Fl. I, 480. vbi v. Burm. *cicatrix*, ſartura.

152. 3. Cf. Plaut. Stich. I, 3, 20 ſq. al. — 153 ſq. Homines ad inopiam redacti etiam publice inriſui ſunt, et de loco honeſtiore, quem olim occupauerant, nunc deiiciuntur. *inquit* ſc. deſignator, qui in ludis ſpectaculisque ordinis curam agit, et cuiuis ſuum deſignat locum. — 154—159. Cf. omnino inf. ad XIV, 323-326. *exeat* e quatuordecim. *pulpino equeſtri:* nam Caligula primus Senatoribus, ne nudis aſſeribus inſiderent, pulpillos ſubſterni iuſſit; idque poſtea Equitibus etiam conceſſum videtur. Cf. Lipſ. de Amphith. c. 13. *cuius res* familiaris *non ſubſicit legi*, non tanta eſt, quanta debet eſſe Equitum, ſecundum legem theatralem Roſcii *Othonis*, de qua v. ad XIV, 323 ſq. *lenonum pueri, praeconis filius*, et *iuuenes laniſtae hic*, in quatuordecim, *ſedeant*, quia cenſum habent equeſtrem, vel artibus ſuis, quae quaeſtuoſae erant, vel alio quo-

cumque modo, v. c. connubiis, malisque artibus, paratum. *Fornices* cellae fornicatae ſ. concameratae ac ſubterraneae, quas ſcorta inhabitare ſolebant. 157. *nitidi*, vnguentis delibuti, vel lauti, et id. qd. mox *culti:* nam diues eſt. *plaudat*, exquiſite pro, ſedeat. Adplaudi ſolebat et hiſtrionibus, et Imperatoribus aliisque viris apud populum gratioſis, quum theatra ingrediebantur. 158. *Pinnirapus*, gladiator, qui, cum Samnite compoſitus, eius *pinnas*, h. e. criſtas galearum *rapit*. Cf. Lipſ. Saturn. II, 11.

159. *vano* cum vi et indignatione dictum; qui in hac lege ferenda non mores virtutesque hominum, ſed opes tantum et diuitias (res vanas atque inutiles) reſpexit. — 161. *Sarcinulae*, ſupellex, vel id. qd. *cenſus*, bona, quae quis poſſidet, opes, facultates. 162. *In conſilio eſſe* vel *adeſſe* dicuntur, et inde *conſilium* quoque vocantur iudices, adſeſſores magiſtratus, qui priuato vel publico iudicio praeeſt, eosque in conſilium aduocat, adhibet. *Aediles* ſunt ex infimis magiſtratibus, qui ius dicunt; et poeta forte eo quoque reſpexit, quod iis praeter alia fuit cura fornicum, popinarum et ſcortorum, in quae ſingularem exercebant iurisdictionem, v. Lipſ. not. et Excurſ. ad Tac. Ann. II, 85.

163. Grauis ſententia: *tennes Quirites*, pauperes Romani, *olim*, quum aere alieno obruti et a patriciis vexati in Sacrum montem receſſiſſent, (quod notiſſimum e Liv. II, 32. 33. III, 50-52.) *debuerant agmine facto*, omnes ſimul, *migraſſe*, prorſus deſeruiſſe Vrbem, neque vmquam rediiſſe, quia exinde ſemper contemtu laborarunt atque obpreſſi ſunt.

164. *Haud facile* vllibi *emergunt* (vt ἐξαναδύναι) quaſi ex luto vilitatis, h. e. ex inopia et humilitate, atque ad honores adſcendunt pauperes, *quorum virtutibus obſtat res* familiaris *anguſta*, exigua, tenuis; vt ap. Sil. XIII, 773. *Pigra extulit arctis haud vmquam ſeſe virtus*, et ap. Lucret. II, 13. *ad ſummas emergere opes.* 165. *Romae durior*, difficilior, quam alibi, *conatus* emergendi. *magno* pretio conſtat.

168. *pudet* hodie Romanos. *quod turpe* eſſe *negauit*, h. e. negare ſolet, (χορίσως) cet. Nonnulli verba haec ad P. Cornelium Scipionem, plerique vero ad Curium Dentatum (cf. ſup. ad II, 3.) referunt: ſed praeſtat ea vniuerſe dicta adcipere. 169. Cf. inf. ad XIV, 180. *veneto*, coerulei coloris. *duro*, craſſioris villi, denſo, vili, villoſo.

Cucullus, humerorum capitisque tegmen, (*Capuchon*) quo imber frigusque arcebatur, et quo non viri tantum ſed mulieres quoque, neque ſerui ſolum, ſed, quod vel ex h. l. intelligitur, ingenui etiam vtebantur, inpr. noctu, vagantes per tabernas et lupanaria, ne cognoſcerentur. Cf. inf. VI, 118. 330. VIII, 145.

171 ſqq. In *parte magna Italiae* non *vltra vires nitor habitus*, vt Romae, v. 180 ſqq. Noua Romae deferendae cauſa. In municipiis vix togam, nedum pictam vel purpuream, induebant, contenti tunica. cf. v. 179. Martial. XII, 18, 17. Plin. Ep. VII, 7. Lipſ. Epiſt. Quaeſt. I, 5.

172. In Italia *mortui* toga, in Graecia pallio operiebantur. Cf. Cuper. Obſſ. II, 9. extr. Artemidor. II, 3. et Lipſ. Elect. I, 6. — 173. *theatro herboſo*, non ligneo vel lapideo, ſed e viridi ceſpite, ſeruata ſimplicitate antiqua. Cf. Ouid. A. A. I, 103 ſqq. et Prop. IV, 1. Verba *ſi quando* et *tandem redit* ad infrequentiam ludorum ſpectant. — 174. *ad pulpita*, in ſcenam. cf. ad XIV, 257. *Exodia*, ἐξόδια, carmina riſum mouentia, (*Nachſpiele*) quae fine fabulae, Atellanae potiſſimum, vt εἰσόδια initio, et ἔμβολα medio, cani ſolebant. Cf. VI, 71. Exodiarius apud veteres in fine ludorum intrabat, quod ridiculus foret, vt, quidquid lacrumarum atque triſtitiae coegiſſent ex tragicis adfectibus, huius ſpectaculi riſus detergeret; vet. Schol. *notum*, non nouum, ſed ſaepius recantatum; quod non minus priſcae rudique ſimplicitati conuenit. *Exodium* etiam de exodiario adcipi poteſt.

175. 6. Poeta adunco naſo ſuspendit ſpeciem non minus ridiculam, quam horribilem *perſonarum* ſ. laruarum, (nam *perſona*, πρόσωπον, ficta facies, qua hiſtriones olim vtebantur) inter quas in fabulis, praeſertim Atellanis, circumferebantur etiam manduci ſ. μορμολυκεῖα, magnis malis lateque *hiantia*, ſ. ore inmodice patente deformia, et clare crepitantia dentibus. Στόμα κεχηνὸς πάμμεγα ὡς καταπιόμενος τοὺς θεατάς, Lucian. περὶ ὀρχήσ. n. 27. Cf. Ruhnken. Epiſt. crit. II. p. 26. et Boettiger de perſonis ſcen. *pallentis* forte quia *peruncti faecibus ora*, vt vtar verbis Horatii A. P. v. 277. qui eſt locus claſſ. de veteri comoedia. 177. *ſimilem* habitu *Orcheſtram*, h. e. decuriones ſ. ſenatores, et *populum*, h. e. plebem. 178. *clari velamen honoris*, Aedilium habitus, *tunicae albae*, quales vulgo omnibus erant, ſed eo forte discrimine, vt Aedilium tunicae eſſent candidae, vel recens lotae. Cf. Lipſ.

Elect. I, 13. et Ferrar. de re veſt. III, 10. — 179. *Aedilis* magiſtratus municipalis, et in quibusdam municipiis coloniisque vel vnicus, vel *ſummus*. Cf. Cic. ad Div. XIII, 11. et Otto de Aedil. col. et municip.

180. *Hic*, Romae. *vltra vires*, opes, facultates. 181. *ſumitur* habitus, veſtitus, *aliena arca*, aere alieno, mutuato; vel ex ciſta aliena, h. e. veſtis ipſa mutuata, conducta, vt inf. VI, 352. — 182. *Ambitioſa paupertas* eſt eius, qui, quum pauper ſit, diues vult videri, et maiores facit inpenſas, quam facultates patiuntur: qualis paupertas deſcribitur VI, 352 ſq. Caſaub. ad Theophr. Char. XXI. pr. hanc eſſe ait μικροφιλοτιμίαν eorum, qui vellent quidem laudem poſſe mereri alia ratione, ſed quia inopes ſunt et iis praeſidiis deſtituuntur, quae ad conſequendos honores veros deſiderantur, qua poſſunt ratione tentant innoteſcere cet. Cf. ad VII, 50.

183. *Omnia Romae cum pretio*, magna inpenſa ſiunt, magno conſtant et comparantur.

184. 185. Qui ad nobiles viros admitti cupit, ab eo domeſticis illorum ac ſeruis munera ſunt danda. Cf. Hor. Sat. I, 9, 57. *Vt te reſpiciat clauſo labello*, vt te nutu tantum, non ſermone ſ. conloquio dignetur; quo ſuperbia hominis ſignificatur. Cf. Martial. IV, 84. X, 10, 5. Suet. Ner. 37. extr. De Fabricio *Veientone* cf. inf. ad IV, 113.

186. 7. Barba et coma ali ſolebant ad annos pubertatis, tum vero *meti*, poni ſ. tonderi, et *deponi*, ἀνατίθεσθαι, tamquam ἀνάθημα deo alicui conſecrari. Dies, quo id fiebat, feſtus erat, eoque a clientibus *liba* aliaque dabantur munera. v. Lipſ. ad Tac. Ann. XIV, 15. Caſaub. ad Theophr. Char. XXI pr. ibique Fiſcher. in Ind. v. ἀποκείρει, et inf. ad VI, 105. Non tamen adſequor, cur alius, non ipſe *amatus*, h. e. filius, vel puer ſ. ſeruus, quem patronus in deliciis habet, huius crinem numini conſecret. Hinc *amatus* legendum videtur, vt ſenſus ſit: ſi vel *ille amatus barbam*, vel *hic crinem ponit; plena domus libis.* Sic ap. Martial. IX, 17. *Conſilium formae ſpeculum dulcesque capillos Pergameo poſuit dona ſacrata deo Ille puer tota domino gratiſſimus aula.* 187. *libis venalibus*, quae a ſeruis venduntur, peculium inde ſibi comparaturis. In quibusdam edd. legitur *libis genialibus*, vt IV, 66. et X, 334. Non male: illud vero ſeruis aptius. *Liba* autem ſunt placentae, confectae ex farre, quae priſcis hominibus pro panibus, et (vt *puls* inf. XIV, 171. et XVI, 39.) tum cibi,

tum munera sacrificiaque simplicissima erant, adeoque diis libari in omnibus sacris, et mitti adferrique solebant diebus festis laetisque. *Adcipe*, audi, *et istud fermentum*, hanc irae causam, *tibi habe;* nisi legendum est: *Adcipe et* (etiam) *istud* vel *illud*, *Fermentum ac tibi habe:* scil. hoc, *praestare* cet. *Fermentum* farinam fermefacit, adtollit tandemque rumpit, et tam acorem habet, quam tumorem; vnde vox illa transfertur ad animi adfectus, praecipue iram, quae et tumorem, et acerrimum motum ebullientis sanguinis excitat. v. sup. ad I, 45. — 189. *Peculium*, pecunia ac bona, quae seruus conligit permissu domini.

190—222. Noua Vrbis relinquendae causa, frequens aedium ruina et incendia, quae non timenda sunt in parvis oppidis. *Praeneste*, vrbs Latii, celebris Fortunae templo, oraculo ac sortibus, haud procul Roma, in monte amoeno sita, teste Strab. V. p. 365. (vnde h. l. *gelida*, vt *frigidum* Hor. Od. III, 4, 22. *altum* Virg. Aen. VII, 682.) hodie *Palestrina*, in vallem deducta. 191. *Volsinii* s. Vulsinii, (nunc *Bolsena*) Etruriae opp. in summo lacu Volsiniensi situm, quod totum fulmine concrematum est. v. Plin. II, 52. 53. *Gabii* vrbs Latii, inter Romam et Praeneste, Sex. Tarquinii dolo capta, (v. Liv. I, 53. 54.) vnde h. l. *simplicibus*. *Tibur*, (hod. *Tivoli*) opp. Latii, in adcliui *arcis*, h. e. montis s. collis, (nam ἄρκα, vt Gr. ἄκρα et ἄκρον, poetis proprie, quidquid altum est, adeoque mons et collis, vel eius vertex, deinde, quod in colle et editis locis positum est, inpr. ἀκρόπολις, et hinc simpl. vrbs dicitur) latere conditum, vnde h. l. *proni*, et *supinum* ap. Hor. Od. III, 4, 23. Cf. ad Sil. IV, 187.

193. *Tibicen*, fulcrum aedificiorum. Festus: *dici ita existimantur tibicines a similitudine tibiis canentium, qui vt canentes sustinent, ita illi aedificia, h. e. eorum tecta.* Vet. Schol. explicat: tibicinatam, tamquam tibicina i. e. materia gracili. 194. *sic*, exilibus fulcris atque columellis, *labentibus*, ruentibus vel certe ruinam minantibus aedificiis, *obstat*, subuenit, *Villicus*, dominus, eo modo aedes reparans, quo villicus rustica aedificia, contentus obducere vel obstruere rimas parietumque vitia, vt sumtibus parcat; vel Praefectus Vrbi, qui et inf. IV, 77. satirice ita dicitur, et forte sub Imperatoribus aliquam aedium priuatarum curam gessit; vel Aediles, qui certe hanc curam reipublicae et Papiniani temporibus habuere;

(nam qui ante Papinianum et post Augustum eam habuerit, non satis constat) vel denique procuratores et diuitum Romanorum et rei priuatae Caesaris. Villicus proprie dicitur, qui villae, et deinde, qui aliis quoque rebus praefectus est, v. c. *villicus aerarii, hortorum, aquae.* 196. *iubet securos dormire* scil. inquilinos aedium priuatarum insularumque, quasi sarta tecta sint. *pendente*, impendente. Oratio h. l. scabra est: *obstat — et contexit — iubet* cet. Fluet, si rescripseris *iubens.*

197. *Viuendum est illic*, Gabiis, Volsiniis, Praenestę, Tibure aliisue oppidulis: (Cf. v. 190 sq. 223. 224.) nisi poeta scripsit *multa incendia, multi metus*, vt de Roma sermo sit.

198. *poscit aquam*, quia domus ardet. *iam friuola*, res, sarcinas et vasa viliora, *transfert*, postquam res maioris pretii iam seruauit. 199. *Vcalegon*, is, cuius aedes ardent. Poeta hoc nomen petiit e Virg. Aen. II, 312. vbi v. Heyne.

199—201. Si domus ardet, dominus vel friuola quaevis prius exinde transfert, quam de periculo imminente inquilinos pauperes, quibus summa aedium tabulata locauit, certiores faciat, vel iis subueniat. *tabulata tertia*, coenaculum, ὑπερῷον, summa pars aedium, in qua pauperes habitant. Cf. inf. ad VII, 118. et X, 18. *tibi*, in perniciem tuam. 200. *ab imis gradibus*, tabulatis. 201. *Vltimus ardebit*, postremo ardebit coenaculum summum, quod pauper conduxit sub tegulis. 202. Poeta forte respexit ad originem ac vim voc. ὑπερῷον, quod quidam compositum putant ex ὑπερ et ὠὸν, vt sit quasi locus, in quo columbae *oua* sua ponant, *columbae molles*, quae et tenerae sunt et lasciuae.

203—222. Pauperi bonis suis exuto nemo est qui subveniat; sed diuitem, eadem calamitate adflictum, omnes fere iuuant. Cf. Martial. V, 83. al. 81. *Codro*, pauperi cuidam. Cf. ad I, 2. *lectus* tricliniaris *Procula minor*, tam paruus, vt ne vxorem quidem cum eo discumbentem caperet. Poeta forte respexit prouerbium Gr. Κλεομένης τῆς κλίνης ὑπερέχει, *Cleomenes cubile superat*, h. e. tam pauper est, vt ne lectum quidem sibi aequalem comparare possit. 204. *Abacus*, mensa marmorea, quae et *Delphica*, *ministerium*, ac *repositorium* vocabatur, et in qua tam ad vsum, quam ad magnificentiam exponebantur vasa aurea et argentea, inpr. potoria, h. l. *ex vrceoli* s. vasa potoria, quae non pretiosa, vt ipse abacus, quem ornant, cen-

ſenda ſunt. 205. *Cantharus*, poculum capax et anſatum, ex quo vinum in minora pocula diffundebatur. *ſub eodem marmore*, ſub menſa marmorea et ex eadem materia: quales abaci Romae vulgares erant, vt contra ditioribus menſae citreae cum eburneis fulcris. *Chiron*, trapezophorus, ſtatua ſ. columna vel pes menſam ſuſtinens, et effigiem Chironis Centauri referens. 207. *diuina carmina* εἰρωνικῶς dictum exiſtimant de Theſeide Codri, de qua v. ad I, 2. Sed poſſunt etiam proprie carmina praeclara *Graecorum* poetarum ſignificari. An *carmina Opici* ſunt c. Ennii, qui trium linguarum, Oſcae, Graecae ac Romanae, peritus fuiſſe dicitur? *Opici* vel *Opſci* et *Oſci*, priſca Auſonum gens, quae cis et vltra Lirim, in Latio et Campania, habitabat. (Cf. Strab. V. p. 242. C. et Heyne Exc. VIII. ad Virg. Aen. VII, 730.) Hinc facete mures potius putant *Opicos* dici, quaſi barbaros et Graecae linguae ignaros, (cf. inf. VI, 455.) vel turpes ac foedos, quoniam Oſcis frequens rerum turpium vſus fuerit, de quo v. Feſtus voc. *Oſcus*. *Opicum* inter conuitia fuiſſe, quibus Graeci Romanos peterent, et hinc mulierem putide doctam inf. VI, 455 *opicam* dici, monet Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. I. p. 232. coll. Plin. XXIX, 1. ſ. 7, Schol. ad h. l. "Ὀπίζειν Graeci dicunt de iis, qui inperite loquuntur et male pronunciant: alii de iis, qui foedam vocem habent."

212. *Aſturici*, diuitis ac nobilis viri: nomen fictum, et in libris valde conruptum. *horrida*, inornata, inculta, *mater* eſt, h. e. tum matronae ſordidae ſunt ac ſqualidae, vt in publico luctu. 213. *Pullati proceres*, Patres Equitesque veſtes mutant, *togasque pullas*, fuſcas ſ. nigricantes ſqualore, induunt, et *differt vadimonia Praetor*, iuſtitium edicitur: quae omnia fiunt in publico luctu et calamitate. 214. *Tunc gemimus caſus Vrbis*, quaſi hac calamitate tota vrbs, non vnus homo adfligeretur. *tunc odimus ignem*, exſecramur: nam odium iramque in cauſas malorum, etiam inanimas ſenſuque vacuas, euomere ſolemus.

215—222. Viuidis imaginibus ac coloribus adumbratur ſummum ſtudium, quo amici diuitibus opitulantur. *Ardet adhuc* domus ditioris nobilisque viri. *donet marmora et conferat inpenſas* ad nouas aedes exſtruendas. 216. *Signa nuda*, v. c. Achillea, quae obponuntur velatis, palliatis, togatis, paludatis, loricatis, chlamydatis. Cf. Plin. XXXIV, 5. *Signa candida*, e candido marmore. 217. *aliquid prae-*

clarum, aliquam imaginem vel ſtatuam, mira arte effictam. *Euphranor*, ſtatuarius et pictor celeberrimus Olymp. CIV. v. Plin. 34, 8. 35, 11. et Quintil. XII, 10. De *Polycleto* v. inf. ad VIII, 163.

218. *Haec*, niſi malis *Hic*, vel potius vtriusque ſexus ſtudium deſignari cenſeas. *Aſianorum* cet., h. e. ſimulacra deorum aliaque templorum ornamenta, et quidem vetera, variis temporibus ex Aſia Romam deportata. Pro *Haec Aſianorum* alii legunt *Phecaſianorum* vel rectius *Phaecaſianorum*, quos putant eſſe deos Graecorum phaecaſiis indutos: vnde *Phaecaſiatorum* potius ſcribendum. Φαικάσιον ruſtici Atticique calceamenti genus, a quo et *Phaecaſii* dicti ſacerdotes Athenienſium et Alexandrinorum.

219. *forulos*, capſulas, armaria, in quibus libri aliaeque res reponuntur. *Minerua* ſapientiae ſymbolum artiumque praeſes, cuius ſtatuae vel imagines in bibliothecis reponi ſolebant. *Mineruam mediam*, h. e. ſtatuam Mineruae, vel diuturnitate temporis iam inminutam ac mutilatam, (vt *dimidius* inf. VIII, 4. et XV, 5.) vel potius dimidiatam, a vertice ad vmbilicum ſeu humeros vsque effictam, quales ſtatuae proprie *imagines*, nonnumquam et *thoraces*, Graecis προτομαὶ, nobis *Büſten* et *Bruſtbilder*, vt contra integrae *ſtatuae iconicae* vel *ſimilares*, Gr. ἀγάλματα εἰκονικὰ, ἰσομέτρητα, nobis *Statüen in Lebensgröſse* dicuntur. 220. *reponit*, in locum eorum, quae incendio periere, ſubſtituit. 221. *Perſicus*, diuitis, cuius aedes conflagrarunt, nomen fictum; vel Fabius Perſicus, de quo v. ad VIII, 14. — 222. Cf. ſimil. loc. Martial. III, 52.

223. *Si potes anelli*, carere, *Circenſibus* ludis. *Anelli*, δεινῶς, quaſi vi, violentia. Praeclare et σφριγητικῶς, de inſano ludorum ſtudio. Cf. inf. VI, 87. VIII, 118. X, 80. 81. XI, 53. 293 ſqq. XIV, 262 ſq. *Sora*, *Fabrateria*, et *Fruſino*, vrbes Latii. 225. *tenebras*, domum tenebroſam. 226. *Hortulus hic*, in his oppidis tibi eſt. *puteus breuis*, non altus vel profundus, *nec reſte mouendus*, vnde aqua non fune, ſed manu poteſt hauriri. 227. *In tennes*, adeoque rigandas, *plantas diffunditur*, aqua eius late et vbiuis diſpergitur. Minus apte vulg. *defunditur*. 228. *Vnc*, ſis ibi, *amans bidentis*, ouium, vel potius raſtri, h. e. rei ruſticae, agriculturae intentus. 229. Cuius horti fructibus centum alere poſſis homines. *Pythagorei* oleribus, herbis leguminibusque plerisque veſcebantur, et quibusdam leguminibus, (fabis, lathyro, erebintho) animaliumque

carne abstinebant, ob frugalitatem et μετεμψύχωσιν. (Cf. inf. ad XIV, 173).

230. 1. *Est aliquid* magnum, eximium quid, vt Gr. ἔστί τι, (cf. ad I, 74.) et praestat, *quocumque* alio vel qualicumque *loco* agellum et hortulum, vel res tenues ac nullius fere pretii, quam Romae multas aedes ingentesque opes possidere. Vox *lacertae* Intpp. admodum torsit. Nonnulli eam adcipiunt de vermiculo, h. e. re vel leuissima; alii, coll. Martial. XI, 19., de agello aut hortulo quam minimo, vbi vix vnica lacerta latitare possit ac discurrere, vt soleat. Alii *lacertae* pro *lacerti* dictum, vel hoc reponendum putant, vt vel designetur cibus, quo vescebantur vt plurimum mendicabula hominum pediculosa, (v. ad XIV, 293. et Heins. ad Ouid. Fast. II, 578.) vel tantum agri, quantum lacertus s. brachium sanum firmumque colere valeat, aut quantum sit spatium brachii inter scapulae et cubiti ossa, quemadmodum nos dicimus *ein Fuss Landes* vel *eine Hand voll Erde*. Nihil horum mihi satis facit, et crediderim potius legendum *tabernae* h. e. casae, quo sensu *tabernas pauperum* et *obscuras* dixit Horat. Od. I, 4, 20. et A. P. 229.

232. *Hic*, Romae. 233. *Languorem*, morbum. *cibus imperfectus*, haud concoctus, vel potius non satis ac bene coctus, crudus, adeoque non facilis ad concoquendum. — 234—248. Cf. Martial. XII, 57. *Meritoria* dicuntur, quaecumque mercede locantur, h. l. forte cubicula vel *tertia* illa *tabulata*, a pauperibus conducta, de quibus v. sup. ad v. 199. Id firmatur verbis, quae sequuntur: *magnis opibus dormitur in Vrbe*, h. e. Romae magni paratur domus, quae cubicula habeat remota a strepitu, qui in vicis est. Cf. Martial. l. l. Alii *meritoria* putant esse deuersoria; plerique vero, coll. eodem Martial. loco, tabernas vel officinas aerariorum, numulariorum, pistorum, malleatorum cet., qui eas mercede conduxerunt, aut in illis diurna nocturnaque opera victum merentur, et continuo strepitu somnum vicinorum interrumpunt. 236. *caput*, origo, prima ac praecipua causa. *Rhedarum transitus* et obcursus, difficilis, quia *mandrae*, h. e. iumenta vel plaustra, in vnum coacta, vias, inpr. *in flexibus* earum, occupant et claudunt, vt *transiri* non possit, vnde *conuicia stantis mandrae*, h. e. quae mulio vel rhedarius dicit aliis rhedariis et mandrae suae stanti nec vlterius progredienti, quoniam aliae mandrae in arctis obliquisque vicis obuiam

veniunt. *Mandra*, μάνδρα, ſpelunca, ſtabulum, caula, ouile, (v. Schol. ad Theocrit. IV, 61.) ſed h. l. et ſimili Martial. V, 22. al. 23, 6. iumenta vel carri, et hinc quoque aurigae ſ. equiſones.

238. *Druſo*, Ti. Claudio Druſo Caeſari, de cuius ſomnolentia v. Suet. Claud. c. 5. et 8. Ille vero non bene iungitur cum *vitulis marinis* h. e. phocis. Hinc quidam emend. *Druſo vetulisque maritis*, h. e. ſenibus ſomnolentis, alii vero rectius *ſomnum vrſo* vel potius *ſomnos vrſo*, quod etiam in 3 edd. antt. legitur. Notum eſt, *vrſos* eſſe ſomnolentos, et per hiemem potiſſimum in luſtris ſuis deliteſcere, indulgentes ſomno et nihil comedentes. v. Ariſtot. hiſt. anim. VIII, 22. et Plin. VIII, 36. ſ. 54. qui etiam lib. IX, 13. ſ. 15. docet, *nullum animal grauiore ſomno premi* phocis, iisque *vitulorum* nomen inditum eſſe, quod *ipſis in ſono* (non *ſomno*) *mugitus ſit*, ὁμοία Φωνῇ βοί Ariſtot. H. A. VI, 11. vnde et Gallis *veaux de mer* dicuntur. Sententia itaque h. l. eſt: ſtrepitus curruum aurigarumque tantus eſt, vt vel animalia ſomniculoſa expergefacere queat. Legendum vero videtur *Eripiant* vel *Eriperent*.

239. *officium*, negotium, vel honos, qui alicui habetur ſalutando, deducendo, obcurrendo cet. *vocat*, aliquo ire iubet diuitem, vt nos dicimus, *ein Geſchäft ruft mich*. *vehetur* lectica vel ſella. 240. *Liburno*, ſeruo e Liburnia, vt inf. IV, 75. et VI, 477. h. e. humeris eius ceruicibusque, vel lectica, ab eo geſtata. *ingenti Liburno*, vt *longorum ceruice Syrorum* inf. VI, 351. nam vt ſublimiores ferrentur Romani, ſeruos eligebant grandes et erectos. Cf. Lipſ. Elect. I, 19. *curret ſuper ora*, quo ſenſu Plinius dixit Paneg. c. 24. *illos humeri ceruicesque ſeruorum ſuper ora noſtra vehunt*, et Seneca, *quos ſupra capita hominum ſupraque turbam delicatos lectica ſuſpendit*. 241. *obiter* h. l. propr. ob iter, h. e. in itinere, dum vehitur, παρέργως, ἐν παρέργῳ, ἐν παρόδῳ, (Gall. *en paſſant*) vt inf. VI, 481. *intus*, in lectica. 242. Feneſtrae, quae in *lectica* vndique *clauſa* ad proſpectum erant, velo ſiue linteo tegebantur, quod et dimoueri et adduci poterat. Cf. ſup. ad I, 65. et Lipſ. l. l. 243. *Ante*, prius quam nos pauperes, *tamen*, etiamſi legit ac dormit, *veniet*, quo volet. 244. *Vnda*, multitudo populi. Cf. Virg. Ge. II, 462. et Sil. IV, 159. *Vnda prior*, multitudo clientum, qui officii cauſa patronum deducunt, et lecticam praecedunt, quibus obponitur *populus*, *qui ſequitur* lecticam. 245. *aſſere*,

ligno, pertica, amite oblongo ac prominente, quo lectica ſuſtinetur. Cf. ad I, 65. — 246. *Metreta*, ὁ μετρητής, menſura liquidorum Attica, cadus vel amphora. 248. *clauus*, non calcaris, caligis infixus, et inde *caligaris* dictus. Cf. inf. ad XVI, 25.

249 ſq. Alia hominum multitudo deſcribitur, qua pauperes in vicis premuntur et conculcantur. *Nonne vides* δεικτικῶς dicitur. *quanto fumo celebretur ſportula*, quanto hominum confluxu et ſtudio petatur ſportula, quod ex fumo intelligitur, quem vides. Cf. ad I, 95 ſeq. — 250. *conuiuae*, qui adceperunt ſportulam et domum redeunt: hos *ſequitur ſua quemque culina*, h. e. ſeruus capite ferens ſportulam ſ. cibaria, foculo vel calefactorio inpoſita, ne intepeſcant aut frigeſcant. Cf. Sen. Epiſt. 79. al. 78. *Tumultus eſt coquorum, ipſos cum opſoniis focos transferentium: hoc enim iam luxuria commenta eſt, ne quis intepeſcat cibus, ne quid palato iam gulоſo* (al. *callоſo*) *parum ferueat, coenam culina proſequitur.* 251. *Corbulo*, h. e. vir tam robuſtus ac validus, qualis fuit athleta illius temporis, (ſic vet. Schol.) vel Domitius Corbulo, dux Claudii ac Neronis fortiſſimus, et corpore ingens, de quo v. Tac. Ann. XIII, 8. — 252. *quot* pro *quas* rectius legitur in quibusdam edd.

253. *ventilat ignem* illum opſoniis ſubiectum, de quo v. ad v. 250. — 254. *Scinduntur* in turba hominum *tunicae ſartae*, quales ſeruis ac pauperibus eſſe ſolent.

254 ſq. Aliud inpedimenti periculique genus *a longo vehiculorum ordine*, quo, vt verbis Sen. Ep. 90. vtar, *pinus aut abies defertur vicis intrementibus*: quod olim lege vetitum, et deinde edicto Traiani (v. Plin. Pan. 51.) et Hadriani. (v. Spartian. c. 22.) Cf. Heubach de politia Rom. §. 16. Horat. Epiſt. II, 2, 72 ſq. et Sat. I, 6, 42. 43. *coruſcat*, vltro citroque mouetur, tremit, nutat. — 255. *Sarraco*, plauſtro. Vtrumque coniunxit etiam Vitruv. X, 1. *nutant altae populoque minantur* verba Virg. Aen. II, 628. 629. — 257. *Saxa Liguſtica*, marmor, quo omnis Alpium maritimarum tractus totumque litus Liguſticum, praecipue vero Luna, vrbs Etruriae, eiusque portus, litori Liguſtico adiacens, abundabat. Cf. Strab. V. p. 222. Plin. XXXVI, 6. et 18. et Sil. VIII, 480. — 258. *agmina*, hominum turbam. *Montem* pro ingenti ſaxo, e montibus exciſo, dixit poeta, augendi phantasmatis gratia, vt Virg. Aen. XII, 687.

260. 1. Corpora tam minutatim conciſa *obteruntur*, vt non magis fere conſpiciantur, quam *anima*, et prorſus euaneſcant vel oculorum aciem fugiant. Lectio MSS. Baſil. et Cantabrig. *Morte* pro *More* longe exquiſitior videtur Wakef. ad Lucret. III, 1102. Sed vellem eam ſimul expli-cuiſſet. 261 ſqq. Lepido commento rem imaginemque exornat poeta, fingens, ſeruum, qui ſportulam petierit, (v. ſup. v. 250 ſq.) tali plauſtro vel ſaxo *obtritum periiſſe*, et conſeruos, huius calamitatis ignaros eiusque aduentum exſpectantes, coenam balneumque paraſſe domino, ſportulam cum ſeruo petenti. *ſecura*, non ſollicita de morte ſerui, ignorans eum plauſtri caſu periiſſe. *domus*, vt *familia*, ſerui. 262. *bucca*, buccarum halitu, *foculum excitat*, ignem adcendit.

263. Balneum paratur, quo ante coenam vtebantur veteres. *Strigilis*, ξύστρα, ξυστρὶς, inſtrumentum balneare et vnctorium, quo corpus radi vel defricari, ſudorque *deſtringi* ſeu detergi ſolebat poſt vnctionem et balnei vſum. *Striglibus* pro *Strigilibus*, vt metro conſulatur; nam prima ſyll. voc. *ſtrigilis* breuis eſt; etſi vulgo putant, quatuor ſyll. breues reſpondere duabus longis. *vnctis*, vnguento delibutis, vt minus laederent ſuauemque ſpargerent odorem. *lintea* vela, quibus corpus madidum ſiccabatur. *Guttus*, vas vnguentarium, ampulla, λήκυθος, μυροθήκιον, ἐλαιοθῆκον, *guttatim* oleum fundens odoriferum vel vnguenta, quibus corpora lota linteisque iam ſiccata perfundebantur in vnctario ſ. elaeotheſio, ἀλειπτηρίῳ.

264. *pueros*, ſeruos. *ille*, ſeruus, plauſtro ſaxoue obtritus. 265. *ſedet in ripa* Stygis, cupiens transmitti a Charonte, et cymbam eius exſpectans, (cf. Virg. Aen. VI, 313 ſq. et Prop. II, 27, 13 ſq.) vel triſtis, quia non transmittitur: nam inhumatus eſt, de quo v. Virg. l. l. v. 325 ſq. Hanc tamen cauſam, etſi praecipua eſt, praetermittit poeta ſatiricus, (niſi latet in verbis, *horret porthmea*, *nec ſperat* cet.) vtque fabulas poetarum ὡς ἐν παρόδῳ rideat, adfert aliam et quidem lepidam, quia *ore non habet trientem*, *quem porrigat*, det Charonti, tamquam naulum, de quo v. inf. ad VIII, 97. Os enim infelicis ſerui ita obtritum erat plauſtri ruina, vt triens vel quadrans vel obolus ei non poſſet inſeri, et hinc Charon fingitur recuſare, quo minus eum traiiciat. *nouicius*, inperitus, rudis inferni moris, vel qui nunc demum Charontem vidit et in inferos venit locos. *Porthmea*, πορθμέα, portitorem, Charontem, qui

vmbras rate traiicit. *tetrum*, qualis exhibetur a Virg. Aen. VI, 298 ſq. Sen. Herc. Fur. 764 ſq. et aliis. *coenoſi gurgitis*, cf. Virg. Aen. VI, 296. et 416. vbi v. Heyne Excurſ. IX. *aluum*, Charontis cymbam, nauem.

269 ſq. Reputa, quaeſo, quam altae ſint aedes Romae. Quae quo altiores ſunt, eo maius eſt periculum a teſtis, quae ex iis decidunt vel deiiciuntur, potiſſimum noctu. *curta*, fracta.

272. *ignauus*, ſocors, tui negligens, incautus, inprudens. 274. *tot fata*, tot mortis pericula, ſc. tibi imminent. 275. *Feneſtrae vigiles*, h. e. conclauium, in quibus homines adhuc vigilant: vt fere *vigiles lucernae* ap. Hor. Od. III, 8, 14. Cf. inf. ad VIII, 158. — 277. *Vt ſint contentae* feneſtrae, h. e. homines, qui e feneſtris aliquid *defundunt*, deorſum fundunt, deiiciunt. *pelues*, h. e. lotium vel ſordes, quae in matulis ſunt; vt vrina potius et excrementis inquineris, quam ipſis vaſis teſtisque deiectis occidaris.

278—301. Aliud deſcribitur periculum pauperibus inpendens a iuuenibus ebriis ac petulantibus, qui comiſſari, (κωμάζειν) h. e. poſt compotationem nocturnam per Vrbis vicos et plateas vagari, et non modo cum taedis et ſymphoniâ vel ad amici cuiusdam, vel ad puellarum domos ire, ianuamque pulſare aut effringere, ſed etiam, nocturnorum graſſatorum more, inualidum quemque obuiorum vexare et conripere, redeuntes a coena verberare, ac repugnantibus vulnera infligere ſolebant; quod de Nerone et Othone, quos poeta forte reſpexit, referunt Suet. Ner. 26. et Oth. 2. Tac. Ann. XIII, 25. Plin. XIII, 22. al. *Dat poenas*, adeo diſcruciatur indignaturque, ſi nemo ei obuiam veniat, quem caedere poſſit, vt ne ſomnum quidem capiat. Summa iuuentutis proteruia morumque conruptela grauiter deſcribitur.

279. 280. Non magis dormire poteſt, quam *Pelides*, h. e. Achilles, *amici*, Patrocli, mortem lugens, Ἄλλοτ' ἐπὶ πλευρὰς κατακείμενος, ἄλλοτε δ' αὖτε Ὕπτιος, ἄλλοτε δὲ πρηνής, τότε δ' ὀρθὸς ἀναστάς, Hom. Il. ω, 10. 11. quem locum poeta noſter expreſſit. Cf. Iacobs ad Anthol. Gr. T. II. P. I. p. 379.

281. *Ergo non aliter poterit dormire?* verba poetae, interrumpentis ſermonem Vmbricii, qui reſpondet: *Quibusdam ſomnum rixa facit* cet.

282. *improbus*, audax; *annis*, propter robur iuuenile. (Cf. Heyne ad Virg. Aen. XI, 512.) — 283. *cauet hunc* cet. parcit ditiori, potenti ac valido, a coena redeunti, nec nisi inopem et infirmum ludibrio habet ac vexat. *Laenâ*, χλαίνα, pallium apertum ac breue, chlamydi aut lacernae simile, idque villosum, crassum et arcendo frigori adhibitum togaeque superiniectum: in ipsis conuiuiis vsitatum, et quidem hyeme, vt aestate syntheses, quum depositis togis sola vestis coenatoria non subiiceret; Ferrar. de Re Vest. II, 13. IV, 2. 11. et 19. *coccinâ* s. coccinea, h. e. purpurea, vt *endromis Tyria* inf. VI, 246. quam diuites, vt colore ac pretio differret a vulgari, purpura suebant. Cf. Pers. I, 32 ibique Casaub. 285. *aenea lampas*, vt *a. candelabra* ap. Cic. Verr. IV, 26. ex aere Corinthio, de quo v. Plin. XXXIV, 2. ex quo loco quidam colegisse videntur, eam Tribunis praeferri solitam.

287. Mos pauperum et parcorum apte notatus et graphice expressus. *Candelae*, *cuius filum dispensо*, dispono, *et tempero*, temporibus partior, ne citius aut ardeat aut exstinguatur; vet. Schol.

288 sq. Audi nunc, quaenam sint *prooemia*, h. e. quodnam sit initium (cf. ad V, 26.) *rixae*, *si rixa* vocanda *est*, vbi alius caedit, *et ego tantum vapulo*, caedor: (nam *rixa* propr. est inter altercantes atque vtrimque pugnantes) principium eius est, *stat* ille *contra* me in gradu, (vt pugnantes solent et gladiatores) meque stare iubet cet.

292 sqq. Insultat pauperi, quasi vilissimis alicubi cibis onusto atque referto. *aceto*, vino acido ac vapido. 293. *Conchis*, fabae genus, cibus vilis. Cf. inf. ad XIV, 131. *tumes* adpositе dictum, quia conches ventrem inflant. *sectile porrum*, v. ad XIV, 133. *Sutor* pro quouis homine sordido et infimo, vt *cerdo* inf. IV, 153. et VIII, 184. vbi v. not. *veruecis labra*, caput veruecinum, cibus pauperum. (Cf. Martial. XIV, 211. al. 209.) 295. *adcipe calcem*, ictum calcis: quod et ignominiosum est, et graue, si calcem fingas immundam, aut clauis confixam. 296. *Ede*, dic, quale sis mendicabulum. *Proseucha*, προσευχή, propr. preces, deinde locus, precibus ad Deum fundendis idoneus, spec. aedificium, quod a Iudaeis extra oppida illa, in quibus synagoga non erat, ad fluuium vel mare exstrui, et, vt legis in eo interpretationes audirent, vel sacra ac preces statas ter singulis diebus facerent, frequentari sole-

bat, *oratorium*, *προσευκτήριον*, בֵּית תְּפִלָּה. Iudaei autem tunc temporis mendiciſſimi omnibusque ludibrio erant. (v. ſup. ad v. 13 ſqq.) — 297. Pro *ſi* forte leg. *ſeu*. 298. *pariter*, non minus ſi reſpondeas, quam ſi taceas. *Vadimonia irati faciunt*, clamant adeo, ſe a te caeſos iniuriaque adfectos eſſe, et litem tibi intendunt; proprie, iubent te datis vadibus ſ. ſponſoribus polliceri, te ad diem certam ad agendum de ea re cauſamque dicendam in ius aditurum.

299. *Libertas* h. l. *εἰρωνικῶς* dicitur. 300. *adorat*, ſupplex rogat. 301. Beneficii loco habent pauperes, quod non omnes iis excutiuntur dentes.

304. *catenatae*, catenis firmatae aduerſus fures, vel petulantes, qui tabernas noctu effringere et expilare ſolebant, vt ipſe Nero. v. Suet. Ner. 26. et Tac. Ann. XIII, 25. *clauſis domibus*, *poſtquam ſiluit tabernae compago*, h. e. taberna; nocte intempeſta, qua opifices iam *ſilent*, quieſcunt, a labore ceſſant. 305. *Graſſatorum* multitudo et in Italia, et Romae erat. Cf. Suet. Aug. c. 32 et 43. vbi v. Caſaub.

306—8. Graſſatores ex locis latrocinio aptis, cuſtodiis ibi diſpoſitis, pulſi Romam confluunt. 307. De *Pomtinis paludibus* et campis v. ad Sil. VIII, 379 ſeq. *Gallinaria pinus*, non illa *villa ad Gallinas* vel nemus Caeſarum, quod loco iuxta Tiberim celebri graſſatoribusque parum apto, ad nonum ab Vrbe lapidem, erat, (v. Harduin. ad Plin. XV, 30. et Intp. Suet. Octav. 43. et Galb. 1.) ſed Gallinaria ſylua, inter Vulturni ac Literni oſtia, in Campania et ſinu Cumano, adeoque in eodem tractu, quo *Pomtina palus*, *ὕλη ἄνυδρος καὶ ἀμμώδης*, *ἣν Γαλλιναρίαν ὕλην καλοῦσι*, Strab. V. p. 168. al. 243. — 308, *Viuarium* receptaculum ferarum, auium piſciumque, qui in eo aluntur et ſaginantur; (cf. ad IV, 51.) vnde tam parata, quam opima praeda deſignari videtur.

309 ſqq. In omni *fornace graues catenae* conficiuntur, quibus graſſatores conſtringantur; ſed horum tanta eſt multitudo, vt illae omnibus conſtringendis non ſubficiant. *Maximus modus*, maxima copia *ferri in vinculis* fabricandis conſumitur, *vt timeas*, ne deſit mox ferrum, vnde ruſtica fiant inſtrumenta. *Marra*, genus ligonis; quae vox Gallis etiam, Italis et Hiſpanis hodie in vſu eſt. *Μαῤῥὸν ἐργαλεῖον σιδηροῦν*, Heſych. Wakefield ad Lucret. III, 255. e MS. Cantabr. reponendum putat: *Maximus in vinclis ferri*

modus est: timeas nunc, Vomer deficiat; ne marrae et falcula desint, neque dubitat, quin pulcra haec constructionis varietas scribis inposuerit.

312 sqq. Poeta praeclare saeculi sui infelicitatem et corruptelam morum comparatione prisci aeui declarat, vt XIII, 34 sq. et al. Verbis *prauorum atauos* remotissima designantur tempora; nisi legere malis *prauorum*, hominum nunc male viuentium, *atauos*, maiores. 313. *Sub Tribunis*, temporibus liberae rei publicae, quibus summa fuit Tribunorum plebis potestas. 314. *contentam*, quia pauci erant malefici. *vno carcere* publico, ab Anco Marcio ad terrorem increscentis audaciae in media vrbe ad forum aedificato, cuius firmissima pars, a Seruio Tullio adiecta, ab eo *Tullianum* dicebatur. v. ad Liv. I, 33. et Lips. ad Tac. Ann. IV, 29. Sed iam alius carcer ab App. Claudio decemviro in IX Reg. Vrbis prope theatrum Marcelli, aliique postea ab aliis exstructi carceres et lautumiae. Cf. Liv. III, 57. Plin. VII, 36. et Götting. Anzeigen 1790. pl. 186.

315. *causas*, cur Roma discedam. 316. *Iumenta vocant* me, muli, iam longius progressi, me monent vt sequar. 317. *commota multo virga aduuit*, cf. ad VIII, 153.

319 sq. Quoties Vrbis taedio Aquinum secesseris, *pro perons refici*, recreari cupiens, *a Cumis*, quo nunc migro, (v. sup. v. 2 sq.) *me conuelle*, quasi auelle inuitum a loco illo gratissimo, et illuc, quo secessisti, arcesse. (*Conuerre* legitur in aliis, sed paucioribus libris,) *Aquino tuo*, patriae tuae, Latii noui oppido. v. ad Sil. VIII, 401. *Cererem* et *Dianam*, deas Aquini prae ceteris cultas, et h. l. pro ipsa vrbe positas. *Heluinam* s. *Eluinam* putant *Cererem* dictam vel ab *eluendo* h. e. lauando, quod sacris huius deae initiandi lauarentur; vel ab *heluino* s. heluo et heluolo, h. e. flauo spicarum colore; vel ab *Heluino* s. *Eluino* fonte prope Aquinum, quem adhuc ab incolis ita adpellari, et iuxta quem etiam nunc quaedam templorum vestigia conspici, nescio qua fide, docet Britan. Vetus Schol. hanc epitheti causam originemque tradit; "Namque apud Aquinum colunt numina earum Dearum, quas colunt in Galliis." Videtur itaque eam deduxisse ab *Heluiis* s. *Helu s*, populo Gallico. *Eluinam* legitur in cod. Amstel. forsan rectius, modo praepos. *ad* ante *Cererem* ponatur.

321. 2. Hennin. ita ad h. l. commentatur: "Minatur Vmbricius, grauissimi supercilii homo, et se satiras scripturum, et adludit ad originem earumdem, Sibylla relicta ad

Heluinae Cereris *ſaturam lancem* et *ſaltantes Satyros*, dicteria ſalſa per iocum et feria iactantes ea libatione, ſe comitem Iuuenali additurus." *ni pudet illas* mei, ſ. auxilii mei, *Adiutor veniam* cet. niſi poeta ſcripſit: *ſatirarum ni pudet, illuc Auditor* (vt in quibusdam libris legitur) *veniam* cet. *in agros* Aquini *gelidos*, propter flumina, ſylvas et colles. Cumis contra thermae ſalubres, et, vt in tota Campania, tepida aeris temperatio, *caligatus*, vt vulgo putant, velut audax miles et acer vitiorum hoſtis; vel multis ſymbolis inſtructus et quaſi armatus, vt nos dicimus, *wohl geſtiefelt*.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM IV.

Maxima huius Satirae pars (v. 28 – 149.) continet narrationem, tot facetiis ac ſalibus, a principio ad finem ſparſis, conditam, et tanta contextam arte, vt Iuuenalis in hoc ſatiricae poeſeos genere ingenium Horatii, qui in eo princeps eſt, adſequutus fere videatur. Quid facetius inuocatione Muſarum, tamquam in re graui, et honorifica, qua ſalutantur, *puellarum* adpellatione? (v. 34 ſq.) Quid feſtiuius deſcriptione illa Patrum amicorumque Imperatoris, in primis *Pegaſi*, villici Vrbis, rapta abolla properantis, (75 ſqq.) *Criſpi*, fenis ingenii mitis, et diſſimilatione tuti in aula tyranni, (81 ſqq.) *Rubrii*, rei obſcenſae veteris atque tacendae, et improbiſſimi, (104 ſqq.) *ventris Montani*, abdemine tardi, cuius lepida vincit ſententia, (v. 107. et 131 ſqq.) *Criſpini*, matutino ſudantis amomo, quantum vix redolent duo funera, (108. 109.) *Fuſci*, marmorea meditantis prodelia villa, (112.) *Catulli* caeci, qui numquam viſae flagrat amore puellae, et in laeuam conuerſus maxime admiratur rhombum, dextra illi iacentem, (113 – 122.) *Veientonis*, qui diuino quaſi ſpiritu inflatus vaticinatur? (123 ſqq.) Quanta adumbrantur arte et quam acerbo ſale perſtringuntur inſana luxuria et Criſpini, (1 – 27. 108. 109.) et Domitiani, omnes vniuerſi terrarum orbis delicias ſibi vindicantis, (28 ſq. 45 ſqq. 136 ſqq.) delatorum improbitas, (47 ſqq. et 110.) Imperatoris ſaeuitia et nugae, (73 – 103. et

150 ſqq.) ſeruile ingenium et adulatio ſcita hominum tam infimo quam ſummo loco natorum? (65—71. 75—94. 119—129.) — Satiram hanc poſt Domitiani mortem ſcriptam eſſe, ex v. 153. et 154. intelligitur; ſed quo anno, non liquet.

1. *Ecce*, et *en*, de re tum mira, tum ſubita ac improviſa. *Ecce Criſpinus* ſcil. *adeſt*, (quod in multis libris pro *et eſt* legitur) vel *Criſpinus iterum et ſaepe mihi vocandus in partes eſt.* Cf. Horat. Sat. I, 4, 13. 14. *iterum*, quoniam eius mentio facta iam ſup. Sat. I, 26 ſq. vbi v. not. *eſt mihi*, a me, *ſaepe vocandus ad partes* operis mei, et in ſcenam quaſi producendus, ſumta metaphora, ni fallor, non a conuiuio, vel a re iudiciali, ſed a comoediis et ſcena, vbi hiſtriones primas, ſecundas, tertias partes agunt. Sic et Liuius III, 10. dixit *Hernicos ad partes paratos.* — 2. *redemtum* captiui aut ſerui inſtar *a vitiis*, ab eorum poteſtate, *nulla virtute*, tamquam pretio; niſi malis, qui ne vlla quidem virtute vitia redimit, h. e. compenſat. — 3. *aeger* et infirmus, eneruatus, debilis et animo et corpore. *ſola libidine fortis*, vt ap. Senec. Controv. I. p. 62. *iſti vulſi atque expoliti, et nusquam, niſi in libidine, viri.* — 4. *Delicias viduae*, amorem viduarum, quas lucri cauſa pauperes ſectantur, (cf. Martial. XI, 88, 3.) *adſpernatur tantum*, tamquam ignobilem Venerem, vel quoniam nitimur in vetitum ſemper cupimusque negata, et *quod licet ingratum eſt*, *quod non licet acrius vrit*, Ouid. Am. II, 19, 3 ſq. et A. A. III, 603 ſq. *ſpernatur* pro vulg. *adſpernatur* tum in edd. aliquot, tum in vet. Schol. et cod. antiquiſſ. Pithoei legitur, et mutatum forte, quod non alius eo verbo vſus eſt; quod tamen deponens ab act. *ſpernere* deduci potuit.

5 ſq. Quid refert, quam dives ſit, quum nemo malus ſit felix? *quantis iumenta fatiget porticibus* exquiſite pro: quam amplas habeat porticus. In immenſis his porticibus geſtationibusque Romani aeſtiuo pluuioque tempore vel geſtabantur a ſeruis, vel iumentis eſſedo iunctis vehebantur. 6. *nemorum*, h. e. viridarii in impluuio conſiti. (v. Heyne ad Tibull. III, 3, 15. et Mitſcherl. ad Hor. Od. III, 10, 5. 6.). 7. *Iugera*, hortes ingentes. 8. *Nemo malus felix*, ſcelerum ſibi conſcius. *minime* felix eſt *corruptor*, ſtuprator; vel qui alios ad nequitiam abducit. *Inceſtus*, qui ſtuprum nefarium, legibus moribusque contrarium, infert

cognatis, Veſtalibus et ingenuis. *vittata ſacerdos*, virgo Veſtalis, cuius caput vittis redimitum.

10. Virgo Veſtalis, inceſti conuicta, ex inſtituto Numae vel potius Tarquinii Priſci, Pontificum iudicio damnata, in campo ſcelerato viua defodiebatur.

11. *Sed nunc de factis leuioribus* ſcil. loquimur, ſ. querimur. *factis leuioribus* Criſpini, cuius alia ſunt ſcelera multo grauiora ac turpiora.

12. *caderet*, litem perderet, damnaretur. Sic *fabula* et *cauſa*, vel homo *in iudicio cadere* et contra *ſtare* dicuntur. *ſub iudice cadere*, vt *ſub iudice dicere* inf. VII, 13. *ſub quo crimine ceciderit* X, 69. *nullo ſub teſte hoc canebat* XV, 26. — *ſub iudice morum*, cenſore, vel, quo titulo Caeſares vtebantur, praefecto morum. Poeta reſpexit ad acerbam Domitiani cenſuram et damnationem Corneliae, de qua v. Suet. Dom. 8. et Plin. Ep. IV, 11. Simul iniqua eius correctio morum taxatur, cui vel pulcrum in Criſpino, homine ipſi gratiſſimo, viſum ſit, quod in aliis grauiſſimo dignum ſupplicio fuiſſet. Praeterea Domitianus ipſe fratris filiam inceſto polluerat, de quo v. Plin. Ep. IV, 11. et Suet. Domit. 22. Ceterum qui Veſtalem vitiauerat, virgis in comitio ad necem caedebatur. 13. 14. Notatur ſtultitia hominum, qui vulgo e cenſu ac dignitate mores metiuntur, et honeſta vel laudabilia eſſe putant in diuitibus, quae turpia ipſis videntur per ſe et in pauperibus. Cf. inf. VIII, 182. XI, 1 ſq. et 174 ſq. *Titio Seioque;* nomina nota ex *l. Titius et Seius D. de heredibus*, et paſſim obuia in Iure Ciuili.

14. Haec verba, ni fallor, pendent a v. 11. *Nunc de factis leuioribus* ſc. agimus: *quid* vero *agas*, facias, vel dicas, cet.

15. *Mullus* genus piſcis, (*Seebarbe, Rothbart*) quod Romanis in deliciis et tanto pretioſius, quanto maius fuit. Cf. inf. V, 92 ſq. Plin. IX, 17. et 18. ſ. 30. et 31. Athen. I, 5. VII, 21. vbi v. Caſaub.

15. 16. Pretium huius mulli fuere *ſex millia* numorum ſiue ſex ſeſtertia, et totidem, h. e. ſex, libras pependit. *Sane* eleganter et *εἰρωνικῶς* adhibetur, vt Gr. δὴ vel δήπου, et Germ. *fürwahr*, *in der That*, *traun*. Poeta loquitur de re dubia ac fabuloſa; quo etiam ſpectant verba *vt perhibent* cet. *qui de magnis maiora loquuntur*, qui rem verbis adaugent. Notantur fabulatores et rumigeruli.

18—21. Faceta et illis temporibus adcommodata obſervatio: Non reprehenderem Criſpini luxuriam, ſi mullum

tanti emtum dono miſiſſet *ſeni orbo*, aut *magnae* h. e. illuſtri locupletique *anicae*, vt hereditatem, certe gratiam eorum, captaret. 19. *Praecipuam ceram*, p. partem hereditatis, *in tabulis* ceratis teſtamenti conſignatae: vel *praecipua cera* eſt prima tabula, in qua primi heredes, et quidem in ſecundo eius verſu, ſcribuntur, vt in ſecunda ſecundi, et ſ. p. Cf. Intpp. Hor. Sat. II, 5, 53. 54. Suet. Caeſ. 83, Ner. 17. et al. — 20. *vlterior*, alia. 21. *Antrum clauſum*, ſella vel lectica *clauſa* ſ. tecta. Cf. ad I, 65. *Specularia* feneſtrae e lapide ſpeculari. Cf. ad Plin. XXXVI, 22 et 26.

22. *Multa videmus* Criſpinum feciſſe. 23. De tribus *Apiciis*, hominibus opulentis, prodigis gulaeque magiſtris, (vnde *Apicius* de quouis guloſo inf. XI, 3. et *Apicia* ſ. *Apiciana condimenta*, *coctura*, *uua* cet.) quorum vnus auctor libr. de re culinaria fuiſſe creditur, multi paſſim egerunt ad Tac. Ann. IV, 1. Plin. VIII, 51. IX, 17. X, 48 al. *mijer et frugi* homo, *εἰρωνικῶς*, et ſi Criſpino comparetur.

24. *Criſpinus* Aegyptius et ſeruus quondam. Cf. ad I, 26 ſq. *Papyrus* (ἡ πάπυρος) *patria*, Aegyptia, (vt v. 33. *municipes ſiluri*) ex qua Aegyptii *chartas praeparant et nauigia texunt*, *vt e libro vela tegetesque*, *nec non et veſtem*, *etiam ſtragulam*, *ac funes*, Plin. XIII, 11, ſ. 22, 23. *Subcinctus πλέγματι* papyraceo, loco fibulae; nam ſeruorum tunicae, vbi miniſtrabant, ſubcingi, vel nodo quodam ſupra collum aut humeros religari ſolebant. Similis eſt locus Anacr. IV, 4 ſq. qui Iuuenalis oculis vel menti obuerſabatur, Ὁ δ' Ἔρως, χιτῶνα δήτας Ὑπὲρ αὐχένος παπυρῳ, Μέδυ μοι διαφανέστω. Cf. ad VIII, 162. *hoc tu*, *Criſpine*, ſc. feciſti? tu, qui olim ſeruus fuiſti? *hoc pretio ſquamae* (h. e. piſcis) ſc. a te emuntur ſ. emtae ſunt? quod verbum mox ſequitur, omittiturque in adfectu. *Hoc pretium ſquamae* (h. e. mullo ſ. mulli, piſcis ſquamoſi, a te emti, ſc. eſt?) in aliis libris legitur: ſed piſcem potius *ſquamas*, quam *ſquamam* dici crediderim. Neque tamen placet duplex illa ellipſis; et ſuſpicor poetam ſcripſiſſe: *hoc tu*, — *Criſpine*, *hoc pretio ſquamas* ſc. emiſti? 25. *potuit fortaſſe minoris piſcator*, *quam piſcis*, *emi*, cf. Plin. IX, 17, ſ. 31. de Aſinio Celere. 26. 27. Quidam ſuſpicantur, oblique notari tum delicatos Romanos, indulgentes potius gulae, quam agrum colentes, et patrii ſoli faſtidio in *prouinciis* agros pluris, quam *maiores* fertilioresque in ipſa Italia, in fertili Apulia (cf. IX, 55.) ementes, tum Apulos,

qui, vt gulae obſequerentur, agros ſuos viliori pretio vendiderint. Alii vero putant, minoris quam alibi veniſſe agros Apuliae, quod magna eius pars et montibus aſpera ſterilisque fuerit, (v. Horat. Sat. I, 5, 77 ſq. et Sen. Ep. 87. et 91.) et infeſtata Atabulo vento, frigore plantas adurente. v. Plin. XVII, 24. Sen. Nat. Qu. V, 17. Gell. II, 22. Ceterum pro *ſed* forte leg. *et*. *Apulia* vero ſcripſi, ne metrum laboraret.

28—33. Quam lautas fuiſſe putemus epulas Domitiani, *quum ſcurra* eius ac paraſitus deglutiuerit *tot ſeſtertia* h. e. mullum ſex millibus ſeſtertiorum emtum? (cf. v. 15. 16.) *nunc* pro *tunc* recepi ex duobus MSS. et ed. pr. *glutiſſe* et mox *ructarit* egregie de hominibus gulosis, qui ita ſe cibis ingurgitant, vt ructent. *Eudoperatorem* ἀρχαϊκῶς et facete pro *Imperatorem*; (v. inf. ad X, 138.) ex Ennii Lucretiique imitatione, et quoniam epica poeſis recentiorem ſcripturam reſpuit. 29. *tot ſeſtertia*, ferculum, tot ſeſtertiis emtum, et tamen non niſi *exiguam coenae partem*, ſi cum coena Caeſarea conferatur, vel potius *coenae*, qualis Criſpini eſſe ſolet, ac tum fuit. *ſumtam de margine coenae*, ferculum minus, in margine, non maius, in media menſa conuiuis adpoſitum.

31—33. Cf. ad I, 26—29. *ſcurra* aulicus per contemtum vocatur Criſpinus. *magni Palatii*, aulae Caeſareae; niſi malis *magni palati*, h. e. gutturis ſ. voracitatis eximiae.

32. 33. Criſpinus ex ἱχθυοπώλης Eques factus. *Princeps Equitum* qui inter Equites praecipuum obtinuit locum propter diuitias et gratiam Domitiani, vel relatus inter *equites inluſtres*, de quibus v. ad VII. 89. et X, 95. *magna voce*, more eorum, qui merces venum dandas per vicos euntes exclamant. 33. *pacta mercede* pro opera aliis praeſtita in vendendis ſiluris. Ita repoſui ex emendat. Graevii. In MSS. et edd. legitur *pacta*. *faria*, *farta*, *facta* et *fracta de merce*, quae omnia ſunt inepta. Suſpicari poſſis *Pharia*, h. e. Aegyptia, (vt XIII, 85.) *de merce*. *Siluri* piſces Nili, nullius pretii, quos inopes in Aegypto venditant, vet. Schol. Cf. inf. ad XIV, 132. *municipes*, eiusdem municipii et patriae, Aegyptios, vt nos dicimus: *ſeine Landsleute*, (v. ad XIV, 270. et ſup. ad v. 24.) vel piſces, qui propter vilitatem non Romae, ſed in municipiis venduntur.

34—6. Faceta Muſarum inuocatio in re ridicula et vili, tamquam graui, ſeria ac difficili, vt ap. Homer. Batrach.

v. 1 ſq. et Horat. Sat. I, 5, 51 ſq. quos recentiores poetae imitati ſunt. *Calliope* pro omnibus Muſis, quia princeps earum eſt, προφερεστάτη ἁπασέων, Heſiod. Θ. 79. Cf. ad Sil. III, 222. XII, 390. Virg. Aen. IX, 525 al. *licet et conſidere*, inſtar iudicum aut eorum, qui vel de re magni momenti deliberant, vel inmorantur in re graui, quae moram poſtulat et adtentionem: niſi ex aliis libris reponere malis *libet hic conſiſtere*, aliquamdiu ſubſiſtere, inmorari placet in re tam memorabili et honorifica Imperatori, quae non leniter obiterque tractanda eſt. *non eſt cantandum*, vt in re ludicra, aut ficta et fabuloſa, quae a poetis decantari ſolet. Sic *cantare* pro fingere, ficta canere inf. X, 178. *res vera agitur;* cuius tamen veritas non aliunde conſtat, *Pierides*, notiſſ. Muſarum nomen, a monte Macedoniae, iis ſacro. Cf. inf. ad VII, 8. 58. 59. *profit mihi*, h. e. propitiae mihi ſitis vel propterea, quod vos dixerim *puellas*, quod vos honori habebitis, quum tam rara nunc ſint caſtae virginitatis exempla, quumque iam vetulae ſitis, et a poetis ab antiquiſſimis inde temporibus amatae, vel quum adeo non defuerint, qui vos vitiatas eſſe adfirmauerint et liberos peperiſſe. Ratio lepidiſſima.

37, 38. Adcurate tempus deſignatur, vt ab hiſtoricis, res magnas dignasque memoria narraturis; et magnificum eſt exordium, tamquam res memorabiles et grandiori dicendi genere memoraturi. *ſemianimum* (v. ad VI, 82.) *orbem*, imperium Rom. ſaeuitia inertiaque Imperatorum adflictum atque exhauſtum. *Flauius vltimus*, Domitianus, poſtremus e gente Flauia et ſimul vltimus Caeſarum. *ſerviret* cum delectu dicitur et reſpectu nominis *Domini*, de quo v. Suet. Dom. c. 13. *Neroni* alteri, et quidem *caluo:* nam Domitianum primum quidem pulcrum, poſtea vero deformem fuiſſe caluitio eoque maxime obfenſum tradit Suet. c. 18. Sarcasmus ex famoſis forte libellis carminibusue petitus. Caluities vero riſui olim iocisque obnoxia eſſe, (cf. Suet. Caeſ. 45.) et hinc in comoediis paraſiti, lenones thraſonesque calui ſolebant induci. v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 425. Nota ſunt Auſonii verba: *Et Titus imperii felix brevitate: ſequutus Frater, quem Caluum dixit ſua Roma Neronem.*

39. *Incidit inpleuitque ſinus* retis, h. e. rete. *ſpatium admirabile rhombi*, h. e. immenſus, permagnus rhombus, vt inf. IV, 81. *Criſpi ſenectus*, v. 107 *Montani venter*, XIII, 184. *mite Thaletis ingenium*, Hom. βίη Ἠελένοιο vel Ἥρη-

κλησίη, ἱερὸν μένος Ἀτρείδαο, ἱερὴ ἰς Τηλεμάχοιο, σθένος Ὠρίωνος, *virtus Catonis*, *sapientia Laelii*, *pondera clauae* vel *conti*, *plumbi*, *baltei*, et alia, passim obuia. *Rhombus*, ignotum genus piscis plani, (Plin. IX, 20. s. 36.) quem vulgo putant esse nostrum *Meerbütt*, *Tarbütt*, *Steinbütt*, cui tamen *fides*, *pinnae*, (*Flossfedern*) in lateribus tantum, non *in tergo* sunt. v. inf. v. 128. Prae ceteris laudabantur rhombi *Adriatici*, inpr. ad Rauennam capti, vt ostrea Lucrina et Tarentina, (cf. inf. v. 140 sq.) lupus Tiberinus, muraena Sicula, elops Rhodius. v. Plin. IX, 54. s. 79. et conf. loc. simil. Ouid. Halieut. 125. — 40. *Ante domum*, templum. *Ancon*, Ἀγκών, vrbs, vulgo, vt etiam nunc, *Ancona* dicta, (quia *in angusto duorum promontt. ex diverso coeuntium inflexu cubiti* (ἀγκῶνος) *imagine sedet*, vt Melae II, 4. vel, vt Plinii III, 13. verbis vtar, *quia adposita est prom. Cumero*, hod. il Monte Guasco, *in ipso flectentis se orae cubito*) et in agro Piceno ad oram maris Adriatici condita a Siculis, (Plin. l. c.) et quidem, si Straboni V. p. 166. 214. 241. fides habenda, a Syracusanis, Dionysii tyrannidem fugientibus, qui a Graecis originem ducebant, vnde h. l. *Dorica*, h. e. Graeca, vt ap. Valer. Fl. II, 573. et Virg. Aen. II, 27. Ibi *templum Veneris* (cf. Catull. 36, 13.) et portus, a Traiano refectus, in cuius honorem arcus triumphalis e pulcro marmore exstructus, qui a temporis iniuria integer fere mansit. 41. *neque enim* hic rhombus, qui nunc *haeserat*, adhaeserat retibus, h. e. captus erat, *minor* fuit *illis*, qui in *Maeotide* palude, (hod. Mar delle Zabacche, nobis dicta *das Asowsche Meer*) quamdiu constricta gelu est, detinentur, et verno tempore, *glacie solis* radiis *rupta*, inde enatant in *Pontum* Euxinum, (hod. mare nigrum) qui septemtr. versus per Bosporum Cimmerium (Bocca di S. Giovanni s. Stretto di Caffa, *Strasse von Caffa*) cum Maeotica palude coniungitur. *quos Maeotica* palus, *glacie* adstricta, *operit et effundit*, emittit, et quidem ingenti multitudine. *ad ostia*, exitum paludis Maeot. in Pontum per Bosporum Cimm.

45. *magister*, rector *cymbae et lini*, retis, (h. e. piscator, vt *magister*, gubernator, *nauis* Sil. IV, 717. ἄναχτες πώπης et νεῶν, παιδώναξ, et alia. 46. *Pontifici summo*, Domitiano: nam pontificatum maximum Imperatores ab Augusto vsque ad Gratianum sibi vindicabant soli, et quidem sapientissimo consilio, vt sacris quoque praeessent, et religione, efficacissima ad animos plebis mouendos impe-

riumque continendum re, rationibus consiliisque suis conveniente possent vti; simul poeta respexit *Pontificum coenas*, ex quarum luxu vel prouerbia nata.

46. *Quis enim talem*, tantum piscem, *proponere* venalem, vendere, scil. alii, quam Imperatori, *aut emere* scil. alius, praeter eumdem, *auderet*, propter leges sumtuarias, aut gulam Caesaris et metum delationis, *quum et litora*, ipsa etiam litora, non fora tantum omnesque Vrbis partes, *plena forent delatoribus?* 48. *Dispersi*, per omnia litora eorumque loca passim huc illuc volitantes, *inquisitores algae*, delatores, ipsam quoque algam explorantes, ne piscator in ea lateat, *protenus agerent* precibus, argumentis ac minis, *cum remige nudo*, piscatore (paupere ac misero,) (vt inf. VII, 35.) vel solo, vel inermi, vel praesidii experte; nisi malis, *agerent* causam suam s. lege *cum remige* apud iudices ipsumque Imperatorem: *non dubitaturi* cet. Graphica imago delatorum et gulosi tyranni, singulaque verba ei aptissima, si hoc modo ea exposueris et distinxeris. Pro *algae* suspicari possis *alti*, h. e. maris, *inquisitores*, vel *alto*, in mari, per mare etiam *dispersi*, vel denique *aulae Inquisitores*, i. e. delatores Caesaris. Sed vulgata quoque lectio aptissima. Ceterum de multitudine delatorum illius aeui, et de *fisco* Imperatoris cf. mox v. 54 sq. et Suet. Domit. c. 9. et 12.

51. *Viuaria* propr. quorumuis animalium viuorum receptacula, inpr. immanes piscinae, quas delicatiores ditioresque Romani, vt numquam piscibus marinis carerent, vel in ipso mari vel in continenti exstruebant. (Cf. ad III, 308.) *Depastum viuaria*, in iis saginatum.

53. In Scholiis vett. haec leguntur: "*Palfurius* Sura, Consularis viri filius, in agone cum virgine Lacedaemonia sub Nerone luctatus est. Post inde a Vespasiano Senatu motus, transiuit ad Stoicam sectam, in qua quum praeualeret et eloquentia et artis poeticae gloria, abusus familiaritate Domitiani, acerbissime partes delationis exercuit. Quo interfecto Senatu adcusante damnatus est: quum fuissent inter delatores potentes apud Domitianum, et hi *Armillatus*, Demosthenes, et Latinus archimimus, sicut Marius Maximus scripsit." Cf. Suet. Dom. 13.

55. *Donabitur ergo* piscis Imperatori, etiam ea, quae iure naturali communia sunt, sibi vindicanti, *ne pereat*, sc. piscator: nisi poeta scripsit *donabit is ergo*, (piscator piscem) *ne pereat*. Verba poetae, hoc suadentis propter

iniquam, quam notat, legum iurisque fiscalis rationem interpretationemque. Vulgo haec a piscatore dici putant, et comma post *pereat*, punctum vero post *aegris* ponunt. Tum *pereat* dictum pro conrumpatur s. putrescat sc. piscis. At sic vera, opinor, h. l. sententia prorsus turbatur.

56—58. Oratio insurgit, more poetarum satiricorum, quoties res, de qua agitur, poeticam tractationem admittit. *Auctumni* aestus in terris australibus, potissimum in Italia, intolerabilis esse, et, *austro* per mare mediterr. flante humidisque particulis grauato, morbos gignere solet, vnde h. l. *letifer* dicitur. *cedente pruinis*, hyemi, eum excipienti, auctumnum, qui iam praeterit, sequenti, vt ap. Sophocl. Ai. 675. *νιφοστιβεῖς χειμῶνες ἐκχωρῶσιν εὐκάρπῳ θέρει.* 57. *iam quartanam* febrim, h. e. morbos, *aegris sperantibus*, metuentibus: nam *sperare*, *ἐλπίζειν*, saepissime significat exspectare, suspicari, cogitatione praecipere futurum aliquid, siue sit bonum siue malum, et hinc metuere, quemadmodum et nos dicimus: *ich will nicht hoffen, dass dieses geschehe.* Sed vulgata quoque verbi notio h. l. aptissima est: aegrotantes enim plerumque cupiunt febrim, quam quotidie sentiunt, in quartanam commutari, (v. Cels. III, 15 extr.) et auctumno potissimum exeunte phthisis, tabidae aliaeque febres acutae se inclinare sensimque decedere solent, vel earum vis in quartanam conuerti. 58. Proprie venti, turbines, procellae *strident*, strepunt, sonant. *hyems deformis*, turpis, et ingratus adspectu, h. e. tristis, praecipue propter deformitatem, tristemque faciem naturae, vt contra *ver gratum*. *praedam*, captum piscem, *recentem seruabat*, a conruptione ac putredine defendebat. 59. *properat hic* piscator ad Imperatorem. *Auster*, quo flante grauissimus oritur aestus, qui carnes et opsonia conrumpit. Cf. ad v. 56. et XIV, 130.

60 sqq. Intell. *Albanum* s. *villa* Domitiani *Albana*, sub collibus Albae sita, quo secessu adeo delectabatur, vt eam quasi domum et regiam vel *arcem*, (*ὥσπερ τινὰ ἀκρόπολιν* Dion.) immo et curiam haberet, quo saepissime vel *Patres* vel Pontifices euocabat in consilium, vt nunc super rhombo. Cf. mox v. 64 sq. et 145. Plin. Epist. IV, 11, 6. Suet. Domit. 4. et 19. Stat. Sylv. IV, 2, 18 sq. 62 sq. et Tac. Agric. c. 45. vbi v. Lips.

60. *Vtque lacus* Albani *suberant*, prope, non longe remoti erant. *Lacus* Albanus, (hod. *Lago di Castel Gandolfo*) ad Albam Longam et radices montis, de quo v. Liv.

V, 15 sq. al. *Alba* Longa vrbs Latii condita ab Ascanio, et *diruta* a Tullo Hostilio, quod vel ex Liv. I, 3. 25. 29 sqq. notissimum. 61. *Vestam* cum *igni* aeterno Troia in Italiam ab Aenea, deinde Lauinio Albam Longam ab Ascanio, et denique Albà Romam à Tullo Hostilio translatam. Cf. Heyn. Exc. IX. ad Virg. Aen. II, 293. *Alba diruta seruat ignem Troianum et Vestam colit:* vrbs euersa praeter templum Vestae, teste Strab. V. p. 160. *Vestam minorem* poeta dixit respectu maioris templi, Romae conditi à Numa, qui in eius atrio aliquamdiu habitabat, et maioris religionis, qua Romae colebatur, quam in vrbe deserta, vbi inhonorata quasi remanebat. Sacra tamen Vestae Symmachi nondum aeuo Albae desisse, patet ex eius Epist. IX, 120. et 121.

62. *Obstitit parumper intranti* piscatori *turba miratrix:* sed *vt cessit* ei haec turba, stupore remisso, facilis illi patuit aditus. 63. *facili cardine*, qui facile mouebatur, mobili, volubili, vt contra *difficilem forem* (ob ianitorem) dixit Ouid. Amor. I, 6, 2. *Facilis* autem aditus erat homini, et munus et rem valde mirabilem adferenti. *valuae* villae, Albani: quae *valuae* (*duplices fores* Ouid. Am. I, 8, 22.) palatiis vel domibus nobilium earumque atriis propriae erant; vnde *iunge ostia* inf. IX, 105. vt *iunctae feneſtrae* ap. Horat. Od. I, 25, 1.

64. *Exclusi* Vrbe et arcessiti ab Imperatore, qui in Albano commorabatur. *Spectare*, vt *βλέπειν*, adspicere cum admiratione vel voluptate. *opsonia*, piscem, rhombum. *Atridem*, Domitianum, principem Romanorum, vt Agamemnon fuit Graecorum, et huic parem arrogantia. *Picens*, piscator ex Piceno, prope mare Hadriaticum, oriundus. 66. *priuatis maiora focis*, piscem maiorem, quam vt ab hominibus *priuatis* (v. ad VI, 114.) tenuiorisque conditionis in foco coqui et consumi possit ac debeat. Rhombus quoque est cibus exquisitior ditiorumque, non pauperum, mensis adcommodatus. *genialis dies*, laetus, festus, vt passim: nam qui laetitiae voluptatique se dat, *Genio indulgere* et *obsequi*, vel *illum curare* ac *placare*, et contra *defraudare*, dicitur. 67. *Stomachum laxare*, exonerare, euacuare, vt plus cibi capere possit; vel potius h. l. extendere, ampliare, quod fit *πολυφαγία*. *Sagina* h. l. cibus exquisitior et copiose sumtus; proprie fartura, et deinde cibus, quo animalia redduntur pinguia. Haec ridicule dicta, vt reliqua v. 68. 69. adulatorie.

69. 70. Haec vulgo ita interpretantur, vt verbis piſcatoris, *ipſe* rhombus *capi voluit*, iudicium ſuum interponat poeta: *quid apertius*, manifeſtius, ſcil. hac adulatione; *et tamen illi*, Domitiano, *ſurgebant criſtae*, ille animo efferebatur, adulatione intumeſcebat, metaphora deſumta ab auibus criſtatis, quarum criſtae erectiores alacritatis ac ſuperbiae indicia ſunt; quo ſenſu Galli dicunt *lever* et *baiſſer la crête*, vel nos, *ihm ſchwillt der Kamm*. Sed haec verba potius omnia piſcatori tribuenda, εἰρωνικῶς et adulatorie dicenti: *ipſe* piſcis *capi voluit*: *quid enim apertius*, manifeſtius eſt, quam ſponte eum captum eſſe? *et tamen* miror, *criſtas*, ſpinas, pinnas, (*Floſſfedern*, vt *ſudes in tergo erectas* v. 128.) *illi* piſci *inſurrexiſſe* prae indignatione, quaſi *noluerit* capi. 70. 71. Sententia communis et epiphonema, quo poeta narrationem ſuam interrumpere ſolet: Multi hominum, praecipue ii, qui diuinam ſibi poteſtatem maieſtatemque vindicant, etiam iis credunt, qui ſine pudore adulantur. Domitianus quoque, (v. Suet. c. 13.) vt Caligula, (Suet. Cal. 22.) Aurelianus, Carus, Diocletianus, Antiochus et inpr. reges Orientis, (Curt. VIII, 5.) non ſalutari, ſed adorari, nec niſi *Dominus ac Deus* adpellari volebat. *Diis aequa poteſtas*, Reges et Imperatores θεοείκελοι, ἐναλίγκιοι ἀθανάτοισιν.

72. *patinae menſura*, patina ſatis magna, vt integrum caperet piſcem. 73. *vocantur in conſilium*, vt de rhombo et patina, tamquam de publicis iisque grauiſſimis rebus, ſententiam dicant, *Proceres*, Patres, ampliſſimus ordo, *quos oderat Ille* Domitianus, more tyrannorum. In libris non paucis h. l. et inf. v. 145. *concilium* pro *conſilium* legitur: male, ſi verum eſt, haec vocabula ita differre, vt illud de coetu hominum, qui audiendi, hoc de conuentu, βουλῇ, eorum, qui deliberandi cauſa conueniant, dicatur. Crediderim tamen, voc. *concilium* (a *concieo*) de omni conuentu adhiberi poſſe, neque ei ineſſe vim audiendi. *Ille* eo ſenſu dicitur h. l. quo *Ipſe* ſup. I, 62. vbi v. not. niſi *Ipſe* reponendum e cod. Gaybac. I.

74. *pallor amicitiae*, metus, quem ipſis incutiebat *amicitia magna*, Imperatoris, (cf. ad I, 33.) et *miſera*, cum miſeria periculisque quotidianis coniuncta, quum a *magni amici* nutu et arbitrio omnium ſalus penderet. Hunc metum non vanum fuiſſe, patet vel ex Suet. Domit. c. 11. *Pallor in facie ſedebat*, conſpicuus erat, metus ipſa facie prodebatur.

75. *Liburno*, praecone, e Liburnia oriundo, ne Romano quidem; vel ferno, praeconis vicem fuſtinente. Cf. III, 240. Senatus edici et conuocari ſolebat vel per edictum, vel per praeconem. 76. *Currite, iam ſedit*, verba praeconis, et quidem pauca, more clamantium trepidantiumque, qui graphice adumbratur, vt et mox feſtinatio ſenatorum, verentium, ne longiore mora iram tyranni concitent. *ſedit* Imperator, in conſilio de piſcis coquendi ratione deliberaturus. 76. *Abolla*, lacerna, quam Pegaſus, depoſita toga, Albam iturus, induerat, vel pallium Stoicorum et Cynicorum, quo habitu forte inceſſit, quia et Stoicus fuit. Cf. ad III, 115. ICti et plurimi nobilium Rom. ea aetate erant fere Stoici, homines, qui liberos ſe, immo reges eſſe iactabant, et ne vultu quidem inſtantis tyranni mente quati ſolida. En igitur ridiculam imaginem Stoici et ſimul praefecti Vrbi, qui *primus* ſeruiliter *properat*, vix circumiecta *abolla*, quam *rapuerat* feſtinantiſſime! 77. *Pegaſus*, trierarchi filius, ex cuius liburnae paraſia (παρασήμῳ) nomen adcepit, iuris ſtudio gloriam memoriae meruit, vt *Liber* vulgo, non *homo* diceretur; vet. Schol. Idem ſub Veſpaſiano Praefectus Vrbi fuit, et antea Conſul ſubfectus cum Puſione, quo tempore factum eſt *SCtum Pegaſianum de fideicommiſſis hereditatibus*, ab eo adpellatum. *adtonitae* metu tyrannorum, grauius quam trepidae, et amarius dictum in ignauiam Romanorum, iugum ſeruitutis patienter ferentium. Valeſius in Hiſt. de l'Acad. des Inſcr. T. I. p. 140 ſq. hoc epitheton ad tempus, quo L. Antonius, Germaniae ſuperiori praefectus, a Domitiano deſciuerit, refert coll. Plut. in vita Aemilii Pauli Opp. T. I. p. 268. *poſitus*, praepoſitus, praefectus, *Vrbi modo*, non niſi, tantum, (non, vt alii, nuper, ſub Veſpaſiano) *villicus*, procurator Caeſaris. v. ſup. ad III, 195. Praefectura Vrbis maxima olim poteſtas erat, ſed, vt reliquorum magiſtratuum, ſub malis Imperatoribus ſenſim inminuta.

78. *quorum* tamen *optimus* fuit Pegaſus. 80. *putabat* metu tyrannorum. *Inſtitia inermi*, debili, inefficaci, ſine vi vel ſeueritate. Poeta reſpexiſſe videtur ad imaginem *Inſtitiae*, quae in quibusdam nummis ac monimentis vett. non pateram ſceptrumque, ſed altera manu gladium ſ. haſtam, altera libram tenet, vt Themis, vel Aſtraea, Dice et Aequitas, quae Deae paſſim confunduntur.

81. *Criſpi ſenectus*, h. e. Criſpus ſenex, vt inf. VII, 35. et X, 75. Cf. ſup. ad v. 39. De Vibio *Criſpo* (nam de eo

ſermo eſt, non de Criſpo Paſſieno, qui ſub Claudio periit fraude Agrippinae vxoris ſuae, matris Neronis) v. Tac. Ann. XIV, 28. et Hiſt. II, 10. IV, 41. 43. Suet. Dom. 3. de eius *facundia* Tac. Dial. de Orator. c. 8. et 13. ac de eiusdem et ſtyli eius *iucunditate* Quintil. Inſt. Or. V, 13. VI, 2. X, 1. et XII, 11. — 83. *maria ac terras populosque regenti*, Imperatori. 84. *clade et peſte ſub illa*, ſub Domitiano, homine pernicioſo, et multarum cladium malorumque auctore, quo ſenſu etiam *pernicies*, *labes*, *lues*, ὄλεθρος, πῆμα et al. dicuntur. 85—88. Quam vere haec dicta ſint, intelligitur vel ex Suet. Domit. c. 10-12. *Fatum pendebat*, incertum, dubium erat, niſi malis, calamitas ac mors inpendebat, *amici loquuturi de pluuiis aut aeſtibus* cet., h. e. de rebus leuiſſimis, vt nos: *vom Wetter ſprechen*. 87. *Ver nimboſum*, vt *madidum* inf. IX, 51. et *imbriferum* ap. Virg. Ge. I, 313. Cf. inf. ad V, 79. 89—91. Vtebatur prudentia, quam tempora ſuadebant, quam tamen nemo admirabitur, vt animi conſtantiam et παῤῥησίαν Thraſeae Paeti, Heluidii Priſci, Herennii Senecionis, et Aruleni Ruſtici. *Dirigere brachia contra torrentem* prouerbio dicitur pro, maiori poteſtati repugnare tyrannique voluntati refragari, vt Gr. ἀντιπνέειν ἀνέμοισι, et noſtrum, *wider den Strom ſchwimmen*. 91. *Verba animi* Iuuenalem dixiſſe vix crediderim, etſi non ignoro, in priſca rudiumque populorum lingua *cogitationes* animi vocari *verba*, et *loqui* ſimpl. vel *loqui in corde* (אמר בלבו, vel אמר בלבו, et λέγειν ἐν ἑαυτῷ vel ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ in libris ſacris V. et N. T.) idem eſſe quod ſentire ſ. cogitare. Forte leg. *animo proferre*, vel *Senſa animi*. *Vitam inpendere vero*, veritatem conſtanter, etiam cum mortis periculo, profiteri ac defendere. 92. *Sic*, hac agendi viuendique ratione, *multas hyemes et ſolſtitia*, annos, vidit, diu vixit, *his armis*, his artibus, ſcil. diſſimulatione, taciturnitate, adulatione et obſequio, *tutus illa quoque in aula*, ſub imperio tam crudeli Domitiani, in tali ſ. tam ſaeua aula, in qua nemo fere tutus erat. *Solſtitium* ſemper fere aeſtiuum dicitur, vt hibernum *bruma*, et hinc vel brumae, vel a poetis, vt ſynon. aeſtatis, hyemi obponitur. v. Heyne ad Virg. Ge. I, 100. et Erneſti clav. Cic. 93. Vulgo perperam comma poſt *armis* in omnibus quas vidi, editt. ponitur: nam iungenda verba *tutus his armis*, et in voce *illa* magna vis ineſt, quae augetur, ſi ei τὸ *quoque* iunxeris. Quidam punctum poſt *Solſtitia*, et comma poſt *aula* ponunt.

94. *Acilius*, qui *eiusdem*, cuius Crispus, erat *aeui*, aetatis, (LXXX annorum) *proximus*, proxime post Crispum, *properabat* ad Domitianum; (vt v. 76.) pater, ni fallor, Acilii Glabrionis, *iuuenis* clarissimi et virtutibus ornatissimi, qui sub Domitiano collega Traiani in consulatu fuit, et, vt tyranni saeuitiam effugeret, *Bruti* exemplo, stoliditatem similasse et hanc quoque ob causam, vel iussu tyranni, cum leone pugnasse dicitur, sed ita potius mortem suam maturauit et quinto post consulatum anno iussu Domitiani, propter inuisas ei corporis animique vires, in exsilio occisus est. Cf. Dio Cass. LXVII, 13. Suet. Dom. 10. Plin. Epist. I, 14. Hic itaque Acilius Glabrio est *iuuenis*, *indignus, quem mors tam saeua* in exsilio *maneret, et tam festinata*, maturata, in flore aetatis, *gladiis Domini*, Domitiani, de quo v. sup. ad v. 71.

96. *olim*, iam dudum, vt VI, 346 et al. 97. Perraro nobiles senectutem adipiscuntur regnantibus tyrannis, qui bonis eorum inhiant et hinc illos interimere solent. 98. *fraterculus gigantum*, (al. *gigantis*, pari auctoritate) ignobilis, obscurus, vt al. *terrae filius*, *progenies terrae*, *terra ortus*, γηγενής, *ein Erdensohn*. Ita dici solebant, quorum genus ignorabatur. Sed cur h. l. *fraterculus*, non frater? Serius forte h. l. est: malim pumilio esse quam gigas, h. e. homo obscurus et ignobilis, quam nobilis. At vix dubito, quin poeta scripserit, *vt nolim fraterculus esse gigantis*, h. e. amicus Caesaris, scil. propter nobilitatem et potissimum diuitias, quibus hic inhiat. Cf. omnino ad V, 135 sq. Ita et diminutiuum est aptissimum, quoniam de *gigante*, Caesare, agitur, et sententia tum satirico ingenio consentanea, tum ei conuenienter expressa.

99 sq. Cf. ad v. 94 sq. *misero* iuueni, Acilio Glabrioni, qui in *arena Albana*, h. e. amphitheatri, in Albano (v. sup. ad v. 60.) exstructi, cum feris pugnabat, vt ita se insinuaret in gratiam Domitiani, (cf. I, 22 sq. II, 143 sq. VIII, 192 sq. 198 sq.) qui in Albano saepe venationes edebat, et ipse summa arte conficiebat feras. v. Suet. Dom. c. 4. et 19. — 99. *Vrsos Numidas* (h. e. Numidicos, de quo v. Heins. ad Ouid. A. A. II, 183.) vel *Libycos* memorant Virg. Aen. V, 37. Strabo, Herodotus et alii. Plinius quidem VIII, 36. extr. et 58 extr. negat, vrsos, frigidiore plaga gaudentes, gigni in Libya et inueniri. Sed vt taceam, Romanis Libyam parum notam fuisse, et feras in multis repertas esse terris ac locis, in quibus postea deletae

ſint, non tàm quaerendum videtur, fuerintne in hac orbis terrarum parte vrſi, quam quid veteres crediderint, et poeta ad vulgi opinionem, non ad phyſicorum rationes exigendus eſt. 100. *venator nudus*, ſine veſtibus, vt expeditior eſſet, vel amentiam ſimilaret. Alii, ſine armis: nec ignoro, ita beſtiarios quosdam pugnaſſe et potiſſimum eos, qui capitis damnati eſſent. v. Dio Caſſ. LX, 13. LXXVI, 10. et Senec. Epiſt. 7. Sed *vrſos fixiſſe* dicitur. 101 ſq. Profuit nihil Acilio Glabrioni, quod cum feris pugnauit, vt gratiam tyranni captaret, quodque, exemplo *Bruti*, (v. Liv. I, 56 ſq.) ſtoliditatem ſimilauit, vt mortem ſaeuitiamque Domitiani effugeret: (cf. ad v. 94 ſq.) quis enim nunc non *intelligit*, haec et ſimilia *arte* ac dolo fieri? praeterea artes iſtae tam vulgares ſunt, vt nemo eas amplius admiretur; neque Domitianus et Romani nunc tam facile decipiuntur, vt Tarquinius Superbus et homines *priſcis* temporibus viuentes, (vnde *priſcum acumen*) qui rudes ac ſimplices erant. 103. *Inponere alicui* aliquid pro vero eſt eum ſeducere, fallere, (vt noſtrum: *einem etwas aufbinden*, *aufheften*) vnde *inpoſtores* vocantur homines fraudulenti. *regi barbato*, Tarquinio Superbo, priſca ac rudi aetate viuenti, qua Romani adhuc tum barbati erant ac intonſi, (v. ad VI, 105.) tum ſimplices magis et ſinceri, quam aſtuti et fallaces.

104. *Nec melior*, laetior, hilarior; non minus triſtis ac pallidus metu, ne Domitiani iam ſedentis exſpectationem diutius, quam par eſſet, moraretur et ita tyrannum obſenderet. Cf. v. 73 ſqq. Praeterea *reus* erat *veteris obſenſae* cet. *Quamuis ignobilis* eſſet adeoque tutior ab inſidiis tyranni videri poſſet; tamen non minus Domitianum metuebat, quoniam is in infimos ſaeuiebat aeque ac in ſummos. *Rubrius* Gallus, vt vulgo putant, de quo tamen nihil legere memini, praeter ea, quae memorat Tac. Hiſt. II, 51. et 99. Idem meminit Rubrium equitem Ann. I, 73. et Rubrium Fabatum Ann. VI, 14. Quaenam *vetus* eius *obſenſa atque tacenda* fuerit, non conſtat. Nonnulli male ſuſpicantur, quod Caecinae proditionis miniſter fuerit; (v. Tac. Hiſt. II, 99.) rectius, opinor, vet. Schol. quod aliquando *Tibiam* (forte *Iuliam*, de qua v. ſup. ad II, 29 ſqq. vel *Titi filiam;* nam *filiam* pro *Tibiam* in cod. Schurzfl.) in pueritia conruperit; vel Gloſſ. et Comment. Lubini, quod cum Domitiani coniuge concubuerit. 106. Haec referenda ad Neronem, qui ipſe *cinaedus* fuit, et tamen

Afranium Quinctianum, mollitia corporis infamem, probroſo carmine diffamauit. v. Tac. Ann. XV, 49. *Improbior*, nequior, vel maledicentior.

107. *Montanus* pinguis et ventrioſus erat, et acerbe *ventrem* potius, quam ipſum venire dicit; vet. Schol. Cf. ſup. ad v. 59. Forte is fuit *Curtius Montanus*, de quo v. Tac. Ann. XVI, 28. 29. 33. et Hiſt. IV, 40. forte et inf. XI, 34. vel *Montanus Atticinus*, quem meminit Plin. Ep. VI, 22. Plures Montanos memorat Tacitus Ann. IV, 42. XI, 36. XIII, 25. Hiſt. III, 35. IV, 31. V, 19 al. — 108. De *Criſpino* eiusque mollitie cf. v. 1 ſq. et I, 26 ſq. *Amomum* fruticis Indici genus, et vnguentum inde paratum. v. Intpp. Virg. Ecl. III, 89. IV, 25. et Ouid. Ep. Her. XV, 76. *matutino*, quo iam tempore matutino et ſingulo mane, quod ſummae luxuriae indicium eſt, non, vt vulgo fit, ante coenam dumtaxat, vngebatur. 109. Magna aromatum odorumque vis in lectum feralem, in buſtum, in vrnam, qua cineres continebantur, in oſſa mortuorum ab amicis conlecta, et quotannis in ſepulcrum ſpargi ſolebat; quae nota res eſt. v. Kirchman. de fun. Rom. III, 5.

110. *Pompeius*, neſcio quis? Vulgo intell. *Pompeius Rufus*, de quo v. Plin. Ep. III, 9, 33. IV, 9, 3. vel *Pompeius Falco*, ad quem idem Plinius ſcripſit Epiſt. 23. lib. I. Sed illi potius *Pomponio* nomen erat, et ambo viri probi fuiſſe videntur, non flagitioſi vel delatores, quod perperam certe ex Plinii ll. ll. conligitur. *Iaculor aperire* cet. graece, vt ap. Hor. Epiſt. I, 15, 30. *Tenui iugulos aperire ſuſurro*, iugulare homines, h. e. ſupplicium iis parare ac necem obculta obtrectatione, calumnia ac delatione fictorum vel leuium criminum, quae inſuſurrantur quaſi in aures tyranni. *Inſidiantes ſuſurros* dixit Plin. Paneg. 62.

111. 112. Cornelius *Fuſcus*, praefectus praetorio, qui a Domitiano aduerſus *Cattos* miſſus, magna adcepta clade periit. v. Dio LXVIII, 9. Suet. Domit. c. 6. et Tac. Hiſt. II, 86. III, 4. 12. 42. 66. IV, 4. *vulturibus ſeruabat viſcera*, cf. Plin. X, 6. *ſeruabat*, reſeruabat: nam a publicis ſe negotiis aliquamdiu ſubtraxerat, ne citius quaſi periret. Cf. Tac. Hiſt. II, 86. et ibi Erneſti. Hinc et *meditatus praelia* in *villa*, quod σαρκαστικῶς dicitur de homine ignaro militiae ac luxuria diffluente, qui non in campo vel caſtris, ſed in ſeceſſu otioque ad bellum ſe comparat, eiusque gerendi artem diſcit et exercet. Cf. VII, 128. — 113. A. Fabricius *Veiento*, ſenator, adulator ac delator; *prudens*, qui adu-

latione ac prudentia, qua tempori seruiebat, Domitiani obsensionem crudelitatemque effugiebat. Cf. de eo sup. III, 185. inf. VI, 113. Plin. Ep. IV, 22. IX, 13. Tac. Ann. XIV, 50. vbi v. Lipsi. *mortifero*, exitioso delatore, *Catullo* Messalino, de cuius caecitate et saeuo ingenio v. Plin. Ep. IV, 22. (vbi iidem quoque delatores, qui h. l. coniunguntur) Dio LXVII. Ioseph. B. Iud. p. 996 sq. et Tac. Agric. 45. *num. quam vidit*, quia caecus erat. 115. *nostro quoque tempore*, δεινῶς, quo multa sunt monstra. 116. Catullum non omnino *caecum* fuisse, vitiumque corporis a Plinio et Iuuen. in maius elatum relatumque esse ad animum, suspicabatur Catan. ad Plin. l. l. *a ponte* (nisi malis *e ponte*) ex homine infimi generis et mendico, qui olim in ponte sublicio stipem a transeuntibus petebat, (v. ad XIV, 134.) factus *satelles*, amicus Principis et aulicus, contemtim ita dictus, vel potius minister crudelitatis Domitiani; (vt *satelles audaciae, potestatis, scelerum* ap. Cic.) vnde et *diruit*. Sed de infimo eius genere nihil constat, et durissima est verborum *a ponte* explicatio. Aptissima autem prodit sententia, si emendaueris: *dignusque in ponte satelles* cet. h. e. *dignus, qui*, ob coecitatem, *in ponte*, (v. ad XIV, 134.) tamquam *satelles* s. custos pontis, *dignus*, qui ad Aricinum cliuum *mendicaret*.

117. 8. *Dignus, qui mendicaret ad axes*, currus, *Aricinos*, h. e. ab iis, qui Ariciam vehuntur, et *basia iactaret rhedae deuexae*, h. e. e cliuo Aricino descendenti. Sed vix dubito quin legendum sit: *Aricinas — ad arces*, h. e. ad collem s. cliuum Aricinum. v. sup. ad III, 192. *Aricia*, oppidum Latii, in via Appia, post Albanum montem, et in colle situm, vbi lucus Dianae et in eo fons Egeriae fuit, a quo nemore et nunc *Nemi* dicitur. Mendici autem iis locis, ad quae multitudo hominum confluit, in cliuo, vel ad nemus, vel ad vias celebres, qualis Appia fuit, sedere solent. Hinc ortum vetus prouerb. *Multi Manii Ariciae*. de quo v. Casaub. ad Pers. VI, 56. Hinc et Martialis dixit, *Debet Aricino conuiua recumbere cliuo*, et XII, 32. *Irus tuorum temporum sequebaris; Migrare cliuum crederes Aricinum*. Verba *iactare basia* spectant ad veterem, Orientis praecipue, ritum notumque venerationis signum, quo quis manui suae oscula infigit, et tum ea quasi porrigit iacitque ad eos, quibus honorem habet, etiam deos; vnde et *adoratio* dicta. Cf. inf. ad VI, 584. et sup. ad III, 106.

119. *Nemo magis* quam caecus Catullus, qui ne rhombum quidem videre poterat, quod feſtiue verbis ſeqq. exprimitur. *ſtupuit rhombum*, vt XIII, 16. 164. — 121. *Sic* alia laudauit, quae non vidit. *Cilicis*, gladiatoris e Cilicia. 122. *Pegmata*, πήγματα, (a πήγνυμι *compingo* ſic dicta) in theatris erant machinae ligneae vel tabulata tanta arte confecta, vt paulatim in ſublime creſcerent, et plerumque ſumma celeritate vel diſſoluerentur ac delabſcerent, vel decreſcerent ac ſubſiderent: quibus nonnumquam *pueri* h. e. ſerui ſ. gladiatores, et latrones vel maleſici, capitis damnati inponebantur, vt, compagibus pegmatis ſubito ſolutis, vel in caueas ferarum praecipitati aut repentina contriti ruina, oblectamento eſſent ſpectatoribus; nam plicatiles hae et confixiles machinae, ſimiles turribus plurium tabulatorum, quae in obſidionibus muro admoueri ſolebant, in ſcena demum Rom. adhiberi coeperunt iis temporibus, quibus omnis ſpectaculorum voluptas ad auribus ad oculos migrauerat. *pueros inde*, ex hoc pegmate et e ſcena, ſubito alia et occulta quadam machina, quae γέρανος ſ. *grus et demolitor corvus* dicebatur, (v. Polluc. IV, 130. et Vitruv. X, 19.) in ſublime *raptos ad velaria*, ad vela, ſuper theatrum et amphitheatrum, quibus tectum haud inpendebat, non vero ſuper ſcenam, funibus ducta, vt ſpectatores, ſub diuo ſedentes, aduerſus ardorem ſolis defenderentur, et ſub vmbraculo velorum acutius discernerent omnia, quae in ſcena aperta claraque luce perfuſa agerentur. v. Intpp. Suet. Calig. 26. Lipſ. de amphith. c. 17. 18. 22. et Böttiger in Proluſ. de deo ex machina Vimar. 1800. p. 6 ſq.

123. *Non cedit* Catullo in admiratione rhombi et adulatione Principis. Vtraque res feſtiue adumbratur v. 123-129. et ſubtiliſſime ſimul exploduntur peregrinae ſuperſtitiones, a Romanis adſcitae, fanaticorum hominum, quorum magnus tum numerus Romae erat, furor ſ. ἐνθουσιασμός, et fides his vaticinatoribus eorumque praeſtigiis a plebe habita. Conf. loca claſſ. de Bellonae ſacris inf. VI, 511 ſqq. et inpr. Tibull. I, 6, 43 ſqq. vbi v. Heyne. *fanaticus*. ἔνθεος. *oeſtro*, furore ſacro eiusque quaſi ſtimulo, á Dea inculſo. *Oeſtrus*, οἶστρος, ſ. *tabanus*, *aſilus* et μύωψ, proprie eſt inſectum, e veſparum genere, quod aculeo, qui ei in cauda acutiſſimus eſt, cuti armentorum oua inmittit, eaque non ictu tantum, ſed vel bombo quoque ſuo, procul audito, ad inſaniam adigere perhibetur; vnde ad

quemuis furorem, etiam vaticinantium, a numine inmissum, transfertur. (v. Intpp. Virg. Ge. III, 146 sqq.

125 sq. His verbis Veiento Domitianum adloquitur. — 126. *Britanni* cum insigni adulatione et delectu nominantur e gentibus bellicosis, quos Domitianus olim in ditionem redacturus esset. Romani maximam Britanniae partem (barbaram) frustra expugnare conati sunt, nec nisi meridionalem (Romanam) in formam prouinciae redegerunt. Haec quoque ipsa sensim demum amplificata est, eiusque populi saepius rebellarunt. Veiento itaque auguratur, Domitianum id perfecturum, quod fortissimi olim duces, et inter hos ipse eius pater, exsequi non potuerint: quae spes etiam non vana forte fuisset, nisi Agricola virtute sua prosperoque rerum subcessu in odium inuidiamque tyranni venisset. v. Tac. Agric. c. 13-40. *de temone Britanno excidet*, curru excutietur bellico, h. e. vincetur ac capietur. Nota sunt *esseda Britanna* ac *Belgica*, vehicula leuia et agilia, quae facile flecti poterant; vnde et Romani, delicatiores potissimum, nec tamen in bello, vt Britanni, iis vtebantur. *Aruiragus*, rex Britanniae, qui, si Polydoro Virgilio fides habenda, a Iosepho Arimathaeo ad Christianam religionem amplectendam adductus est, vel ei certe eiusque comitibus sedem aliquam in regno suo (Glasconem) adtribuit et euangelii praedicandi potestatem concessit. Lucius, pronepos eius, temporibus Eleutheri Pont. Rom. baptizatus dicitur. *peregrina belua*, in mari Adriatico capta. Cf. v. 39. *fudes*, pinnae, spinae, vt *cristae* sup. v. 70. vbi v. not. His spinis praeacutis et telorum instar horrentibus vel erectis tela, tergis hostium infigenda, significari monet adulator. 128. 129. Εἰρωνικῶς de adulatore, tam scite interpretante singula, et tot praeclara ominante. *Fabricio* Veientoni. Cf. ad v. 113.

130. *Quidnam igitur censes? conciditur?* verba Domitiani quaerentis, num integer, an in partes concisus coquatur piscis? 131. *Testa alta*, vas fictile et profundum, patina capax, qualis fuit illa Vitellii, de qua v. Suet. Vitell. c. 13. et Plin. XXXV, 12. Cf. inf. XI, 19. *muro*, margine, extremitate. *tenui*: nam laus est figulorum, vt tenuem cretam in conficiendis patinis ducant, Plin. l. l. *conligat*, circuitu comprehendat, ambiat, includat, *orbem*, patinam, vel interiorem eius partem. (Cf. ad I, 137.) — 133. *Debetur*, requiritur, opus est. *Prometheus*, peritus figulus, (cf. ad VI, 110.) qualis fuit Prometheus, cui

non modo variae fraudes, quas vel Ioui nectere auſus ſit, tribuuntur, ſed etiam ignis, immo omnium fere artium, inpr. fictilium ſimulacrorum, inuentio, et creatio primi hominis (πρωτοπλαστου) e limo: quam duplicem fabularum ſeriem inde natam eſſe, quod προμηθεια ſ. ſolertiae animi duplex vis ſit, altera ad artes inueniendas, altera ad excogitandas fraudes, docet Ill. Schütz in Excurſu 1. et 3. ad Aeſchyli Prometh. vinct. Cf. inf. VI, 13. XIV, 35. XV, 85. Heyne Comm. de Theog. Heſiodi, et Hermanni Mythol. T. I. p. 48 ſqq. *ſubitus*, qui ſubito vel veniat, vel patinam fingat ex *argilla* et luto.

134. Et haec Montani verba ſunt, non Domitiani. *rotam* figularem, (Plin. VII, 56.) *properate*, propere arceſſite. *figuli tua caſtra ſequantur*, cum reliquis fabris, vt ſemper apud te et in promtu ſint, neque opus habeas eos arceſſere. Sarcasmi vis per ſe ſatis manifeſta eſt, et ex v. 137 ſq. perſpicua.

136. *Vicit ſententia*, ſolennis formula. *digna viro* tali, Montano; acerbe dictum. 137. *imperii*, aulae, Imperatorum. *Neronis*, non Domitiani, vt ſup. v. 38. (v. Suet. Dom. 21.) *noctes iam mediae* ſunt tum epulae Neronis a medio die ad mediam noctem protractae, (v. Suet. Ner. 27. et Tac. Ann. XVI, 20.) tum noctes, in quibus Veneri indulgebat, et Cererem Liberumque, vt vulgo fit, *alia fames* ſequebatur, excitata potiſſimum largiore vſu *Falerni*, quod vinum Varro ſcite *Juſcitabulum Veneris* adpellat. Cf. inf. VI, 302. 303. Petron. c. 27. et Tac. Ann. XIII, 20. *Pulmo ardet* potu, non quaſi hic in illum deſcenderet, ſed ob magnam inter vtrumque cognationem, de qua v. Marſil. Cognat. Varr. Obſſ. I, 22. *Pulmo arderet* quidem cuiusuis vini immoderato vſu, ſed inpr. *Falerno*, vino auſtero vel amaro, et ardente, vnde paſſim *ſeuerum*, *ardens*, *ferox*, Lucan. X, 165 *indomitum*, et inf. XIII, 216 *acre*, vocatur, eamque ob cauſam Chio, dulciori vino, aut aqua temperari ſolebat.

139. *Nulli*, quam Montano. Quidam ad Neronem referunt, et alii ad Domitianum. *vſus edendi*, peritia in delectu et adparatu ciborum.

140—3. Similiter delicatorum hominum ſubtile palatum gulaque luxurioſa notatur ab Horat. Sat. II, 2, 31 ſqq. 4, 1 ſqq. Perſ. VI, 24. Plin. IX, 18. ſ. 32. et 54. ſ. 79. Macrob. Sat. II, 11. III, 16. Gell. VII, 16. (qui locus claſſ. eſt) Athenaeo III, 13. et al. quibus locis, inpr. Plin., etiam de

praeſtantioribus *oſtreorum* generibus agitur. *Circaea* oſtrea ſic dicta a *Circeiis* opp. Latii et colonia Rom. in promont. *Circaeo*, (hod. *Monte Circello*) quod Circe olim inſediſſe ferebatur. (v. Heyne Exc. I. ad Virg. Aen. VII.) *Oſtrea Lucrina* in lacu Lucrino, prope Baias, in Campania, capiebantur. *Rutupiae* (nunc *Richborough*) opp. Cantiorum in Britannia cum portu. Oſtreas orae Britannicae dulciſſimas laudat Plin. IX, 54. ſ. 79. et XXXII, 6. ſ. 21. *fundo* maris, ſ. in mari, *edita*, vt *nata* v. 140. *Echini*, concharum genus, in cibis Romanorum exquiſitioribus paſſim referuntur. Cf. Plin. IX, 31. ſ. 51. Athenaeus III, 13. et Horat. Sat. II, 4, 33.

144. *Conſilio* (al. *concilio*, de quo v. ſup. ad v. 73.) *miſſo*, dimiſſo. Qui ſenatum habebat ſiue coegerat, eum dimittebat etiam his verbis, *Nil vos moramur P. C.* vel, *Nil vos tenet.*

145 ſq. Cf. ſup. ad v. 60 ſqq. *dux magnus*, Domitianus, Imperator. 146. *adtonitos*, cf. v. 74 ſq. — 147. Pro *Cattis* vulgo contra metri leges legitur *Getis*. Domitianus quoque non cum his, ſed cum *Dacis*, *Sarmatis*, *Cattis* aliisque *Germaniae* populis, bella geſſit. v. Suet. Dom. 2. 6. 13. al. *Sygambri*, bellicoſa Germaniae gens, a Rheno vsque ad Lupiam fines imperii ſui propagauerant, et Romanis magnas nonnumquam intulerant clades. Dio LIV, 20. 22. et 32. Flor. IV, 12. Oroſ. VI, 21. Horat. Od. IV, 2, 33 ſq. et 14, 51. quibus locis *feroces* vocantur et *caede gaudentes*, vt *torui* h. l. *Sygambri* vel *Sugambri*, vt Gr. Σύγαμβροι et Σούγαμβροι, non *Sicambri*. 148. *Dicturus*, relaturus. 149. *Epiſtola anxia*, anxietatis, periculi ac metus plena, ſ. index et cauſa. *praecipiti pinna* forte ſimpl. pro *celeriter* dixit poeta, quoniam pennae ſunt velocitatis ſymbolum: vel potius deſignauit ita pinnatos curſores ſ. tabellarios veredariosue, qui, teſte Dione, pennas, celeritatis indicium, in capite geſtabant, et quidem nigras, ſi triſtem, albas, ſi laetam rem nuntiabant, (v. Martial. X, 3, 10. et Stat. Sylv. V, 1, 92. 93.) vnde πτεροφόροι dicuntur Heſych. et πτηνοφόροι Plut. in Galba.

150 ſq. Praeclarum epiphonema poetae, mortem tot tantorumque virorum, Domitiani iuſſu interemtorum, lugentis. Cf. Suet. Domit. c. 10. 11. *his magis*, qualis fuit conſultatio de rhombo. 152. *animas*, homines, *claras inluſtresque*, ψυχὰς ἰφθίμους Hom. Il. α, 3. et al. *inpune et vindice nullo*, quibus verbis ignauia nobilium, tyranni tem-

poribus viuentium, notatur. 153. 154. *Periit* Domitianus, poſtquam plebs eum *timere* coepit et trucidari, nobilitate et ſenatu iam exſtincto. Ex h. l. manifeſtum eſt, poetam Domitiano ſuperſtitem fuiſſe. *Cerdonibus*, hominibus ſnfimis ac ſordidis, vt inf. VIII, 182. vbi *Voleſis Brutisque*, vt h. l. *Lamiis*, h. e. nobilibus, obponuntur. Cf. ibi not. et ad III, 294. Intell. Clodianus, Maximus et Saturius, qui tyrannum trucidarunt. v. Suet. Domit. c. 17. *Lamiarum*, nobilium, a Domitiano occiſorum, inter quos etiam Aelius *Lamia* fuit, (v. Suet. Dom. 10.) qui cum delectu et acerba imperatoriae crudelitatis nota memoratur, cum ob leuem mortis cauſam, (Suet. l. l.) tum ob cognationem, quae cum principe ei erat, (Suet. Dom. 1.) tum ob antiquum eius et nobile genus, de quo v. Hor. Od. III, 17.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM V.

Satira pulcerrima, qua non modo diuitum ſuperba atque iniqua ingenuorum clientium tractandorum ratio notatur, ſed etiam (v. 1—11. et 161—173.) horum ſtultitia et humilis animus, qui tantam ignominiam patienter ferat. Comparentur cum ea Plin. Epiſt. II, 6. Petron. Sat. c. 31. ibique Intpp.

Vſ. 1—5. Sententia horum verborum, quibus ipſum Satirae argumentum continetur, eſt haec; Paraſiti a diuitibus tam ignominioſe tractantur, vt fieri non poſſit, quin homines ingenuos paraſiticae pudeat vitae: tantum abeſt, vt quis iniurias illas patienter ferat, vel adeo hanc vitam putet *ſummum bonum* eſſe. Nihilo tamen ſecius non deerant tunc temporis eiusmodi homines. Hinc poeta ſumma vi et indignatione ipſum adloquitur paraſitum: Si alienum panem comedere et *propoſitum*, h. e. vitae tuae rationem et inſtitutum perſequi, *nondum*, quum iam diu ita vixeris, *te pudet* ac taedet, et ſi aequo potes animo pati indigna illa, quae paraſito ferenda ſunt, vel adeo hanc vitam putare beatam; *metuam* (praeſ. coni.) *tibi credere teſti*, quamuis iures: nam ita verendum eſt, ne periuria vel quamcumque inhoneſtatem nulli habeas religioni. 2. *Viuere*

aliena quadra, menſa eſcaria, quae initio *quadrata* erat, et poſtea rotunda, (v. ſup. ad I, 137.) vel alienis inpenſis et pane, praecipua victus parte, propr. fragmentis paniceis placentisque triticeis in orbem deductis, et poſt epulas in *quatuor* partes diſſectis, (v. Scalig. ad Virg. Moret. v. 49.) quibus epulae etiam inponebantur, vt hodie patinis lancibusue; vnde et *quadrae* dicebantur patinae et menſae, v. c. Virg. Aen. VII, 115. coll. III, 257. — 3. *Sarmentus*, ὁ δὲ Σάρμεντος τῶν Καίσαρος (*Caeſaris* Auguſti) παιγνίων παιδάριον, ἃ δηλικίας (*delicias*) Ῥωμαῖοι καλοῦσιν, Plut. vit. Anton. p. 943. D. Cf. Horat. Sat. I, 5, 5: ſqq. et vetus Schol. ad h. l. cuius verba ſunt: "*Sarmentus* natione Thuſcus, e domo M. Fauonii, incertum libertus, an ſervus, plurimis forma et vrbanitate promeritis, eo fiduciae venit, vt pro equite Rom. algeret; (f. *vt liber equitem Rom. ageret*) decuriam quoque quaeſtoriam compararet. — Iam autem ſenex in maximis neceſſitatibus, ad quas libidine luxurieque deciderat, coactus auctionare cet." *menſas iniquas*, conuiuia, in quibus vel conuiuae inique, iniuſte, indigne tractantur, vel potius, in quibus alii cibi aliaque vina domino, alia conuiuis praebentur. *quae* ne *ad menſas* quidem *Caeſaris* Auguſti *viles* ſcurrae *tuliſſent* patienter. Magna vis ineſt in verbis *Caeſaris* et *vilis*. *Galba*, eiusdem Auguſti paraſitus et ſcurra. v. Quintil. VI, 3. Martial. I, 41. X, 101. et Plut. Erotic. p. 759. 760. vel ed. Reisk. T. IX. p. 45. vbi in nonnullis codd. Κάλβας dicitur, in aliis Κάββας, vt h. l. *Gabba* in quibusdam libris et vet. Schol. qui monet, Apicium Gabbam ſub Tiberio ſcurram nobilem fuiſſe. 5. *iurato* a verbo depon. *iurari*, vt paſſim. 6. *Ventre nihil frugalius*, ſi non delectari vult, ſed tantum inpleri: nam natura paucis eſt contenta.

7—11. At finge, panem etiam et pauca haec, quae natura deſiderat quaeque *inani* ventri inplendo et fami propulſandae ſubficiunt, tibi deeſſe: ſatius tamen eſt mendicare, quam paraſitari. — Verba illa vſ. 6. et 7. paraſito quoque tribui poſſunt, et iuſtam vitae talis excuſationem continere. Sed ita poetae reſponſio v. 8 ſq. nimis abrupta videtur, et verba *ventre nihil frugalius nouit* paraſito parum apta. 8. *Crepido* et *pons* loca, vbi mendici ſtipem a praetereuntibus petunt. De *ponte* v. ad IV, 116. et XIV, 134. *Crepido* locus eminentior in ripa, in portubus interioribus, ad quem naues adpellunt, in muro, vel vico, vel ponte. *Teges* ganſape ſ. matta ex iunco ſ. cannabo, ſcirpo cet. *tegumen-*

tum ac cubile mendicorum. Cf. VI, 117. VII, 221. IX, 140. al. *tegetis pars dimidia* parte *breuior*, quae adeo non totum tegit corpus. 9—11. *Tantine* pretii eſt tibi, vel a te aeſtimatur *iniuria coenae*, h. e. coena iniurioſa, conuiuium, in quo tot talesque iniuriae tibi ferendae ſunt? tanti facis coenam diuitum nobiliumque, vt propter eam illas toleres iniurias? *tam ieiuna fames*, (vt ap. Ouid. Met. VIII, 791.) tantane et tam dira eſt fames tua, vt tantas ob eam et tot iniurias patienter feras? *quum pol*, profecto, (vt edepol, ecaſtor, hercle, mecaſtor, mehercle) *ſit honeſtius*, *illic*, in crepidine vel ponte, *et tremere*, frigore horrere, (vt pauper ſolet, male veſtitus, et ficte etiam tremens, vbi ſtipem mendicat, vnde et *tremens Iudaea* dicitur inf. VI, 543.) *et ſordes farris mordere canini*, panem ſordidum edere, qualis canibus datur? (Cf. Martial. X, 5, 5.) In plerisque libris v. 10 legitur *quum poſſis*, in nonnullis *quum poſſit*, in vno alteroque *quum poſcis*, *quin poſſis*, *quum poſſes et:* quae omnia vel inepta ſunt, vel a legibus metri aliena. Hinc Graeuius emendauit: *quin poſcis?* h. e. cur non mendicas? *honeſtius — canini*. Sed τὸ *poscere* ſimpl. poni pro *mendicare* vix crediderim. Plerique Intpp. h. l. tacent, et difficultatem eius vel non ſenſiſſe videntur, vel ſapienter diſſimilaſſe. Ego repoſui *quum pol ſit:* quam leniſſimam mutationem viri docti probarunt.

12. *Primo loco*, primum, *fige*, vt *fige intra te* inf. IX, 94. h. e. fige, infige animo, (vt ap. Virg. Aen. III, 250.) hoc fixum in mente tua tene, expende ſollerter. 12—15. Inuitatio ad coenam diuitum eſt *merces ſolida*, plenum integrumque praemium omnium, quae ipſis praeſtitiſti, officiorum; eam tibi diuites quaſi in ſolutum *imputant*, pro beneficio venditant, vel tanti habent, vt ea tibi abunde officia tua compenſaſſe gratiamque retuliſſe ſibi videantur. 14. *amicitiae magnae*, quae tibi cum *magno* h. e. nobili ac potente viro eſt. Cf. I, 33. IV, 20. 74. *Imputare* proprie dicuntur, qui, quod alicui datum vel ab eo adceptum eſt, in rationes ſuas inferunt, ἐλλογοῦσι; deinde qui beneficia quaſi adnotant et loco remunerationis officiorum putant. Sic et nos dicimus *zurechnen*, *hoch anrechnen*. *Rex;* v. ad I, 136. — 16. *adhibere* ſcil. conuiuio ſ. ad conuiuium. Cf. Iani ad Hor. Od. IV, 5, 32. *poſt duos menſes* cet. Qualis merces veterum officiorum ſalutationumque quotidianarum? Et tamen ea multis quoque ſatis magna videtur noſtro aeuo, cui et reliqua conueniunt, quae poeta dixit.

17. Salſe monet poeta, clientes non aliam ob cauſam a diuitibus nobilibusque ad coenam vocari, quam vt iuſtum conuiuarum expleant numerum, (Germ. *Lückenbüſſer* diceres) neque vacuus ſit locus in lecto, deſtinatus forte alii, qui venire non potuit. Veteres autem Romanos in *tribus* plerumque lectis, circa menſam ſtratis, et ternos in quouis lecto, discubuiſſe, (vnde *triclinii* nomen, et vnde ſordidum plebeiumque habebatur, vnum lectum a pluribus occupari) vel tironibus nota res eſt. Cf. ſup. ad I, 137 ſq. *Culcita*, puluinar, ceruical, προσκεφάλαιον, quod ſingulo conuiuae ſubſternebatur, adeoque locus in lecto, *tertio* conuiuae deſtinatus. *Tertia* vero *culcita* ſimul h. l. per contemtum dici videtur infimus in imo lecto locus, pauperi ſcurrae aut balatroni deſtinatus, vt Porcio ap. Horat. Sat. II, 8, 23. vbi v. Wielandi not. 3. et 5. Cf. ad Tac. Ann. III, 14, 2.

18. *Vna eſſe* et *apud aliquem eſſe* h. e. coenare, formulae ſolennes de conuiuiis. *votorum* tuorum haec *ſumma* eſt: *quid* enim *vltra quaeris*, optas? Ita ad ſummam, quam in votis habebas, felicitatem peruenisse tibi videris, et digito quaſi coelum adtingere. Ridet poeta ſtultitiam paraſitorum, qui tanti ducunt, a diuitibus nobilibusque nonnumquam ad coenam vocari. Sic et ea, quae ſequuntur v. 19-23, εἰρωνικῶς intelligenda: Hoc ſane ſatis amplum eſt praemium tot officiorum! haec ſatis iuſta cauſa, quare ſummo mane et hiberno quoque tempore patronum ſalutes et deducas! Cf. inf. v. 76 ſq. et Martial. III, 36. *Trebius* fictum clientis et paraſiti, vt v. 39. 43. 99. 128. 134. 156. IX, 35. *Virro* patroni vel diuitis hoſpitis nomen. 20. *ligulas*, corrigias calceorum, *dimittere*, calceamenta non ligare, prae nimia feſtinatione.

21. *orbem peregerit*, omnes patronos ex ordine ſalutaverit: (vt Gall. dicitur *faire la tour*) niſi malis, circa patronum orbem conlegerit, in orbem conſtiterit; vt vereatur Trebius, ne excludatur, quia tardius venerit.

22. 23. *Sideribus dubiis*, quorum fulgor iam die inluceſcente hebetatur; luce adhuc dubia, nondum ſatis certa ac clara, primo diluculo; vt *dies*, *lux*, *ignes dubii*. Nam hoc eſt *illud tempus*, *quo* ſolae *ſe circumagunt* ſ. flectunt adhuc, vel ſuperſtites ſunt et conſpiciuntur Vrſae et *Bootes*, poſtquam reliquae ſtellae iam occiderunt. Vrſas etiam, quae in polo ſeptemtrionali, ſupra horizontem noſtrum elevato, ſemper ſub adſpectum noſtrum veniunt, ſolas num-

quam occidere vel Oceani aequore tingui fingunt Graeci et hinc Romani poetae. Cf. Stat. Theb. III, 683 fq. Anacr. III, 1 fq. al. Poeta itaque dicit, clientes, ne quis prior veniat, iam ante diei ortum patronos salutare; quo et summum in officiis praestandis studium, et molestia eorum declaratur. 23. Quatuordecim versus polum arcticum stellae dicebantur primum *triones*, vel proprie *teriones* h. e. boues, (a *terendo*) et ἅμαξαι, *sarraca* s. plaustra, quoniam eas olim sub plaustri boumque, iugo iunctorum, specie animo sibi informabant homines, postea vero Ἑλίκη et Κυνοσουρά, Vrsa maior et minor, Ἄρκτος μεγάλη et μικρά, quae nomina forte inuenta ab Arcadibus, quia ἄρκτος et vrsam et septemtrionem significat; vnde efficta videtur fabula Arcadis, filii Callistus, in vrsam transmutati et cum matre translati in coelum; ad quam simul forte hominum ingenia duxit similitudo nominum Arcas et Ἄρκτος. Hinc et sidus, quod Vrsas pone sequi et quasi regere vel seruare videtur, *Bootes* primum, (Βοώτης, bubulcus) et deinde Ἀρκτοφύλαξ adpellabatur. v. Hermanni Mytholog. T. III. p. 5-30. et 108-132. *Bootes* h. l. *piger* dicitur, vt Ouid. Met. II, 177. *tardus*, quia tarde mouetur. Praeterea frigus *pigrum* vocatur poetis ab effectu, et bubulci *tardi*, v. c. Virg. Ecl. X, 19. a lento boum incessu. *Frigida*, ob frigus diluculi, vel quoniam septemtrionale est sidus. *sarraca*, al. *serraca:* sed illud h. l. et alibi in plerisque et optimis legitur libris; etsi origo vocis incerta est.

24—37. Clientibus et parasitis non idem, quod patronis hospitibusque ditioribus, vinum ac cibus propinatur. Quae itaque dementia illorum est, si tanto sibi honori ducant, ab his ad coenam vocari, vbi tam indigna patiuntur? *Vinum* faeculentum, quod *sucida nolit lana pati*, inbibere. Varro R. R. II, 11, 6. *Tonsurae*, inquit, *tempus inter aequinoctium vernum et solstitium, quum sudare inceperunt oues; a quo sudore recens lana tonsa sucida adpellata est. Tonsas recentes eodem die perungunt vino et oleo: non nemo admixta cera alba et adipe suillo.* Alii *sucidam* putant adpellari lanam, quae recens ex oue *succisa*, vel *suci* plena et pinguis, nec dum lota sit: quae posterior sententia non abhorret a Varroniana, si *sudor* ille est *sucus*, h. e. squalor, quo sordida est lana modo tonsa, et qui sudore potissimum gignitur. Cf. Plin. XXIX, 2. et ibi Harduin. *sucidus* autem rectius scribitur, quam *succidus*, vt *sucus*, *sucosus*, *suculentus*, a *sugendo*. Sic et

fucina, non *fuccina*, VI, 573. ita dicta, quod veteres *fucinum* arboris *fucum* esse credidere.

25. *Videbis* te factum vino nouitio vel conrupto *Corybanta*, temulentum ac mente turbatum, similem Corybantibus, qui armatam saltationem cum clamore, tumultu et cymbalorum tympanorumque strepitu instituere, capita quassare, et furorem non ipsi tantum concipere, sed aliis quoque inmittere solebant. *Iurgia proludunt*, sunt quasi prolusio pugnae. Cf. III, 288. et XV, 51. 52. *Prolusio* autem proprie gladiatorum est, qui ante certamen arma ventilabant.

26 sqq. Cf. Prop. III, 8. et Hor. Od. I, 27, 1 sq. *Saucius*, et vino, et poculo. *rubra* cruore pugnantium. 28. *Inter vos* clientes et parasitos, a *libertinis* ac seruis patroni, eo nonnumquam iubente eiusque oblectandi causa, ludificatos prouocatosque ad rixam. Alii clientes cum famulis ad viles epulas admissos intelligunt. 29. *lagena Saguntina* epith. orn. dicuntur pocula fictilia et parasitis adposita, non domino. cf. v. 38 sq. *Saguntus*, vrbs Hispaniae, cuius gleba et argilla, adeoque vasa terrena, a quibus ipsa nomen adcepisse credebatur, prae ceteris laudantur. v. Plin. XXXV, 12. s. 46. ibique Harduin.

30. *Ipse*, patronus, vel diues ille ac nobilis hospes, *rex* v. 14. Nam *ipse* poetis dicitur, de quo potissimum sermo est. Cf. sup. ad I, 62. *diffusum* vinum, quod e torculari, vel lacu, vel doliis in amphoras et cados diffundi, et in iis condi solebat, corticibus cadorum pice, vel gypso et cera inlitis, vt veterasceret et multos demum post annos promeretur. *Consule:* nam cadis inscribebantur nomina Consulum, quibus vinum condebatur, qui eorum *titulus* est et *nota*, qua patria aetasque vini designari solebat. *consule capillato*, intonso, adeoque iam ante a. V. c. 454. *diffusum*. (v. ad VI, 105.) 31. *tenet*, tamquam sibi proprium retinet, solus bibit. *vnum calcatam*, vinum conditum, *bellis socialibus*, tempore belli socialis s. Marsici et Italici, quod ab a V. C. DCLX vsque ad DCLXII in Italia gestum est. Sic *cadum Marsi memorem duelli* dixit Horat. Od. III, 14, 18. His tamen verbis simpl. vinum et nobilissimum et ob vetustatem rariſſimum designatur, neque in iis argutandum videtur, quasi veteres vina, in primis dulcia, non tam diu conseruare potuerint, et ne grata quidem illis fuerit nimia eorum vetustas. Cf. Athen. I, 24. Plin. XIV, 4. et Intpp. ad Horat. Od. I, 9, 7. III, 8, 12. 14, 18. 21, 1 sq. IV, 11. 1.

Memorantur etiam vina vetuſtiora, v. c. Opimiana, ſic dicta ab Opimio, quo conſule (a. V. DCXXXIII) propter coeli temperiem copioſus fuit generoſorum vinorum proventus, quae vel in ducenteſimum annum ſervata ſunt. v. Plin. XIV, 4. et 14. Vellei. II, 7. al. Neque tamen propterea vinum Opimianum h. l. ſignificari crediderim. — 32. Ne paululum quidem vini generoſi iis daret, quibus vinum eſt medicina, et quidem amicis. *Cardiaci*, καρδιακοὶ, qui καρδίας, h. e. ſtomachi dóloribus laborant, quibus anguſtiae gignuntur pectoris et inmodicus ſudor. v. Celſ. III, 19. Cardiacorum vero morbo vnicam ſpem in vino eſſe, monent Plin. XXIII, 1. ſ. 25. Celſ. l. l. et Senec. Ep. 15. *Cyathus* pars duodecima ſextarii.

33. *aliquid* vini. *Albanum* vinum, in agro et monte Albano proueniens, lene ac dulce, cui Dionyſ. Hal. I, 12 ſolum Falernum, ſed Plin. XIV, 6. etiam Setinum praefert. Cf. Plin. XIV, 2. et Mitſcherl. ad Horat. Od. IV, 11, 2. *Setinum* vinum, ſic dictum a *Setia* (nunc *Sezze*) colonia Rom. haud procul a paludibus Pomtinis ſita, praeſtantiſſimum. Cf. inf. X, 27. Plin. l. l. et XXII, 1. al. — 34. Vinum deſignatur tam vetus, vt, nota *tituloque* vetuſtate deleto, aetas eius et annus, quo ſit conditum, non amplius cognoſci queat. (Cf. ad v. 30.) 35. *teſtae*, cadi, amphorae. *fuligine*, mucore et ſitu, vetuſtate inducto. 36. 37. Dulciſſimi verſus, qui ſummum libertatis deſiderium odiumque tyrannidis ſpirant, quo ipſum poetam inbutum fuiſſe haud obſcure intelligitur. Ita paſſim obculta erectioris animi indicia deprehenduntur, quae, quo magis inprouiſa ſunt, eo fortius feriunt lectores; v. c. I, 17. IV, 15< ſq. VIII, 260. XIV, 41 ſq. 254 ſq. *Quale* vinum, ſcil. praeſtantiſſimum, adcommodatum laetitiae, qua memoriam Brutorum et Caſſii, τυραννοκτόνων, celebrabant. *Thraſea* Paetus et gener eius, *Helvidius* Priſcus, veneranda illis temporibus virtutis, grauitatis, conſtantiae liberiorisque animi exempla, notiſſima ex Tacito, Sueton. et aliis. *Brutorum*, D. et M. Brutorum, qui cum C. *Caſſio* coniurarunt in Caeſarem, eumque interfecerunt, vt patriae libertatem reſtituerent, cuius poſtremi fuere vindices. Horum *natalibus bibebant*, more annuorum parentalium, de quo v. Meurſ. de Fun. c. 36. *coronati*, more veterum, qui in epulis hilarioribus lautioribusque capillos non vngere tantum, ſed et coronare collaque ſertis cingere ſolebant.

37. *capaces*, grandes: quod tam ad bibendi cupiditatem, quam ad luxum et magnificentiam ſpectat. 38. *Cruſtae Heliadum*, phialae ex electro; *vaſa potoria cruſtata* ap. Feſt. *Cruſtae* proprie dicuntur ea, quibus res aliqua inducitur, deinde ornamenta vaſorum argenteorum, ſigna quaſi et ſimilacra, extrinſecus adligata, πρόσωπα; de quibus v. ſup. ad I, 76. *Heliadas*, Phaethontis ſorores, nimio fletu in populos, ſeu alnos, ſeu lariçes, electrum ſtillantes, earumque lacrumás ad ripas Eridani ſolis vi in electrum transformatas fingunt poetae, v. c. Ouid. Met. II, 340 ſq. et al. Patria et origo *electri* ſ. *ſucini*, de quo mira commenti ſunt veteres, ne hodie quidem ſatis nota eſt; etſi naturam eius ab initio liquidam eſſe probabile ſit ex eo, quod animalcula plerumque incluſa tenet. Cf. ad VI, 573. Munker. ad Hygin. fab. 152. et 154. Heyne ad Virg. Aen. X, 190. Intpp. Tac. Germ. 45. et Plin. XXXVII, 2. et 3. Wigandus, Hartman. et alii in hiſtoria ſucini. Alio autem ſenſu *electrum* dicitur pro poculis et vaſis ex electro conflatis inf. XIV, 307. vbi *electrum* propr. non ſucinum eſt, (*Bernſtein*, *Agtſtein*) ſed exquiſitius metalli genus, aurum, cui quinta argenti portio admixta eſt. De quo v. Heyne ad Virg. Aen. VIII, 402. Plin. IX, 40. XXXIII, 4. ſ. 23. *Phialae* cur *inaequales beryllo* dicantur, intelligitur forte ex Plin. XXXVII, 5. *Poliuntur* beryllı *figura ſexangula*, *quoniam hebeſcunt*, *niſi color ſurdus repercuſſu angulorum excitetur; aliter enim politi non habent fulgorem eumdem:* niſi potius ſunt pocula, in quibus inſerti berylli *inaequali* numero, vel ſpatio, vel magnitudine; aut aurea inſertis lapillis aſpera. Salmaſius Exerc. Plin. XXXVII, 5. "Quia viridis, inquit, color optime cum auro conuenit, gemmas viridantes in ornandis poculis vt plurimum adhibebant veteres, inter quas ſmaragdus tenet primatum. Beryllus quoque, quia viridis, ad hunc vſum translatus. Hoc ergo loco poeta dicit phialas beryllo textas, et per hoc *inaequales*, aſperitate et extuberantia gemmarum."

39. *Virro*, v. ſup. ad v. 19. *non aurum*, aureum poculum et vas, (vt inf. X, 27.) ſed fictile, in quo *cuſtode* non opus eſt, de quo v. Martial. XII, 71. (al. 74.) 5 ſq. XIV, 102. al. 106. *cuſtos*, ſeruus, qui te manusque tuas obſeruet, *adfixus* tibi et lateri tuo, qui ſemper tibi praeſens ſit. *gemmas*, aureis poculis inſertas. Cf. Martial. XIV, 103. al. 107. et inf. X, 27. Pocula etiam ditiorum ipſa ſaepe gemmea erant. *qui numeret*, veritus, ne clanculum ali-

quas ſubripias et ſubpiles. *vncues obſeruet acutos*, ne furtim gemmas vel aurum abradas. Pro *acutos* alii legunt *aduncos*, et *amicos*, de quo v. N. Heinſ. ad Ouid. A. A. I, 585. et Triſt. I, 9, 65.

42. Neque hoc aegre ferendum eſt tibi: nam gemma ſaepe magni pretii phialae inſerta eſt. *illic*, in poculo.

43 ſqq. Romani, vt magnificentius biberent, gemmas ſ. annulos, quibus digiti erant onuſti, detractos iis inſerebant in fiſſuras et cauitates marginis poculorum; quae vniones propr. ἐμβλήματα dicebantur. (Cf. Martial. IV, 107. al. 109.).

44. 45. Gemmae, armorum olim, nunc poculorum ornamenta. Poeta reſpexit verba Virg. Aen. IV, 261. 262. *illi* Aeneae *ſtellatus iaspide fulua enſis erat. inuenis*, Aeneas, *praelatus zelotypo Iarbae* (al. *Hiarbae* et *Hyarbae*) a Didone, quod notum e Virg. Aen. IV, 36. et 196 - 218.

46 ſqq. Tibi dantur *calices* vitrei et deformes, quales erant Vatinii ſ. Vatiniani, ſic dicti a Vatinio *Beneuentano*, homine foediſſimo, *ſutore* et vitreario artifice, qui gratia Neronis et optimi cuiusque criminatione valebat. Cf. Martial. X, 3. XIV, 96. Tac. Hiſt. I, 37. et Ann. XV, 34. vbi v. Lipſ. *Siccabis calicem* (cf. inf. ad XIII, 44.) *quatuor naſorum*, roſtrorum, quae nobis *Dillen*, *Schneppen*, *Schnauzen*, *Schnäbel*, dicuntur. Calices, qui naſos ſ. roſtra habent, *Vatinianos* putant dictos, quod grandis Vatinio naſus fuerit. Is quidem ei tribuitur a Martiale l. l. ſed forte quoniam acer et ſagax fuit inquiſitor criminatorque: quam argutiam recte, opinor, cepit Lipſ. l. l. 48. Vitra fracta ſolebant *ſulphure* et maltha conglutinari, vel ſulphuratis ramentisue ſulphureis permutari.

50. *decocta* aqua. Nam aqua, quia poſt decoctionem frigidior eſt, decoqui vitroque demiſſa in niues refrigerari ſolebat, vt frigoris voluptas ſine vitiis niuis perciperetur. v. Plin. XXXI, 3. et ibi Harduin.

51. *vobis*, clientibus, paraſitis. *poni*, adponi in menſa. 52 ſqq. Alii quoque iique viliores ſerui clientibus ac paraſitis miniſtrant, quam dominis. *curſor*, ſeruus a pedibus, ante rhedas currens, vel tabellarius, *Laquais*. Olim vero delicatis viris mulieribusque pueri *Gaetuli* ac *Mauri*, h. e. Afri, (*ſuperus Hydaspes* Hor. Sat. II, 8, 14.) παῖδες Αἰθίοπες. θεράποντες Ἰνδοὶ et θεράπαιναι Ἰνδαί. miniſterium praeſtabant, et αἰκροφιλοτίμου indicium eſt ap. Theophr. Char. XXI. ἐπιμεληθῆναι, ὅπως αὐτῷ ὁ ἀπόλουθος Αἰθίωψ ἔσται.

Cf. ibi Casaub. Videtur itaque poeta ex nigro tantum colore ridendi occasionem captasse, et deformem puerum obposuisse formosissimo. Serui quoque, ex barbaris regionibus a venalitiariis vel mangonibus Romam ducti, vilissimi erant omnium et minimo vendebantur pretio. Cf. ad I, 111. *manus ossea Mauri*, Maurus exilis, macilentus, et *niger*, cuius species verbis seq. festiue adumbratur. Sic et *graciles Indi* dicuntur inf. VI, 466. nam nimius aestus maciem gignit, vt humor frigusque pinguedinem. 54. *cui* ob nigredinem maciemque *nolis obcurrere*, ne terrorem tibi incutiat, tamquam *μορμὼ* s. *μορμολύκη*, osseum spectrum, phantasma et vmbra mortui, quae et ossea et nigra esse fingitur. Cf. inf. ad VI, 572. et 601. Sic ex obcursu Aethiopis et Mauri M. Brutus cladem, et Hadrianus mortem sibi inminentem augurabatur, si fides habenda Plut. et Spart. 55. v. ad I, 171. *monimenta*, sepulcra.

56. *Flos*, decus, *Asiae*, formosissimus puerorum seruorumque Asiaticorum; vt ap. Cic. Phil. II, 5. III, 5. Sic et *flos iuuenum* et *iuuentutis* ap. Liv. *ἄνθος τῶν Ἀθηναίων* ap. Thucyd. IV, 133. et *ἡρώων ἄνθος* ap. Pind. Nem. VIII, 15. Ad lautioris conuiuii adparatum pertinebant etiam serui formosi et bene vestiti, (cf. IX, 46 sq. XIII, 44. et Cic. de fin. II, 23.) nec non eleganter comti vnguentisque delibuti. Contra de coena modica v. inf. XI, 145 seq. Maximi autem aestimabantur serui, ex Phrygia, Lycia aliisque Asiae minoris regionibus petiti. Cf. inf. XI, 147. *ante ipsum* patronum scil. stat, paratus ad ministerium. Sic *στῆναι, παραστῆναί τινι* seu *ἐνώπιόν τινος*, οἱ *ἑστῶτες* et *παρεστῶτες*, de famulis s. ministris.

56. 57. Quam immenso saepe pretio Romani seruos, Graecos potissimum et formosos, emerint, docent Plin. VII, 12. Suet. Caes. 47. Liv. XXXIX, 44. et al. Poeta itaque taxat insanum luxum saeculi sui, quo pretia seruorum superent facultates *Tulli* Hostilii et *Anci* Marcii, regum Rom. qui tamen olim ditissimi ciuium fuerint. Ancus recte quidem *pauper* dicitur Claud. bell. Gild. v. 111. respectu diuitiarum et magnificentiae serioris aeui, sed idem quoque et Tullus *dines*, priscorum scil. temporum ratione habita, Horat. Od. IV, 7, 15. *Tulli pugnacis*, quod notum ex Liv. I, 22 sq. Cf. Virg. Aen. VI, 813 sq. — 58. *ne te teneam*, te multis verborum ambagibus morer, vt paucis dicam. *omnia* priscorum regum bona *friuola*, exilia, nullius pretii, nihili aestimanda, si comparentur cum summa pecuniae.

qua Asiaticus ille puer emtus est; nisi *frivola* est substant. vt III, 198.

59. Satirice poeta iungit contraria, *Gaetulum*, fuscum ac deformem, (vt v. 5.) *Ganymedem*, pocillatorem: nam Ganymedes proprie formosissimus puer fuit et hinc raptus a Ioue eiusque pincerna factus. 60. *Respice* pone adstantem, h. e. eum sine tibi ministrare, et iube *miscere*, h. e. infundere vinum: nam veteres vinum admixta aqua, nec nisi nepotes merum bibebant. De hac vini cum aqua miscendi ratione v. Iani et Mitscherl. ad Horat. Od. III, 19, 12. et Potteri Archaeol. Gr. L. IV. c. 18. extr. *sed forma, sed aetas digna supercilio*, fastu, (v. sup. ad II, 15.) pulcritudo et iuuentus faciunt, vt et superbiat, et superbire possit; excusant quodammodo fastum eius.

63. De vsu *calidae* aquae, ad potum, (nam vino miscebatur, de quo v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. III. p. 18.) ad delicias, et ad vomitum mouendum, si stomachus cibis esset obrutus, copiose multi diseruere, inpr. Lipsius Elect. I, 4. et ad Tac. Ann. XIII, 16. De vsu *gelidae* aquae v. sup. ad v. 50. — 64. *clienti veteri*, quod vetera quaevis euilescunt, seu quod senes vt plurimum, praesertim horriduli, ludibrio sunt iuuenibus; nisi malis: *clienti* quamuis iam *veteri* adeoque honore digniori. Cf. I, 132. — 66. Serui enim mores dominorum imitari solent.

67 sqq. Cf. Plin. XIX, 4. *Ecce*, de re mira ac noua, vt *adspice* v. 80. *murmure δεινᾷ* pro indignatione. *alius*, diribitor. *panem vix fractum*, quem vix fregit et frangere, nedum secare, potuit ob duritiem. 68. *solidae*, durae, vt contra v. 70 *tener* et *mollis*. 69. *agitent*, vexent, plurimum ei facessant negotii. *genuinum* dentem, qui tamen ad duras res mordendas aptior est reliquis, adeoque h. l. cum delectu ponitur. *Genuini* dentes sunt posteriores s. nouissimi in extrema gena s. gingiua, *κραντῆρες*, *σωφρονιστῆρες*. Cf. Plin. XI, 37. s. 63.

70. *Siligo* candidissimum tritici genus, et sine pondere, (vnde h. l. *molli*) ex quo lautissimus conficiebatur panis, *siligineus*, quem *plebeio* obponit Seneca Ep. 119. *memento*, *μέμνησο*, *cohibere*, pro cohibe (sed maiore cum vi) *dextram*, manum, a tali pane, caue eum tangas aut sumas. Cf. VI, 572. et IX, 93.

72. *artoptae* alii, alii *artocopi* legunt, et has voces varie interpretantur; nonnulli pistorem, (qui Gr. *ἀρτοκόπος* et *ἀρτόπτης* dicitur ab *ἄρτος* et *κόπτω* scindo s. tundo, et

ὀπτάω, torreo, coquo) alii dispenſatorem vel obſeruatorem et cuſtodem panis, vt ἀρτόπτης dictus ſit ab ὄπτομαι, vt λινόπτης et οἰνόπτης; alii ſeruum, qui panem ſecuerit; (ἀρτοκόπος, κόπτων τὸν ἄρτον) alii panem ſiligineum, multo labore (κόπῳ) confectum; Ferrar. Elect. II, 10. panem aſſatum ſ. eſcharitidem, non male, iudice etiam Henninio, cuius nota eſt: "Panis nonnihil aſſatus intelligatur, quem Belgae *geraſpt wittebrood* adpellant, i. e. panes triticeos raſos in cruſtis exterioribus, qui beatioribus in deliciis ſunt; vt poeta parasitum, mirifice indignitatem rei exaggerans, moneat, *tenerentiam* deberi, i. e. abſtinendum eſſe, tamquam re ſacra, pane regis, tenero, niueo et molli ſiligine facto, et potius comedenda *mucida ſolidae farinae fruſta*, i. e. panem atrum et ſecundarium ex *caniſtris conſuetis*." Cf. Intpp. Plin. XIX, 11. et Plaut. Aulul. II, 9, 4. *Salua ſit*, non violetur. *finge*, fac, pone, *te improbulum*, ſatis audacem eſſe, vt panem ſiligineum ſumas, vel rapias.

74. 75. Verba ſunt ſeruuli dispenſatoris ad clientem, huius temeritatem increpantis. 76—79. Verba ſeu cogitata clientis, indignantis et conquerentis, ſe pro tot officiis patrono praeſtitis tam indigne tractari. *Scilicet*, v. ad II, 122. *hoc* praemium tot incommodorum laborumque, haec inhoneſta tractatio. *relicta coniuge* in lecto, vt mane ſalutarem patronum procul habitantem. *montem et Esquilias*, h. e. montem ſ. collem Esquilinum. *gelidas*, vento obnoxias, vel gelida ſ. frigida tempeſtate. 79. *Iupiter*, aër, *vernus:* nam toto veris tempore aer mutabilis ac ſaepe pluuius eſt. Tempeſtates quoque in Italia frequentius ingruunt ſub auctumni initium et veris exitum. v. ad IV, 87. Heyne et Voſs ad Virg. Ge. I, 311 ſq. et Bentl. ad Hor. Od. IV, 4, 7. *Iuppiter* vulgo perperam ſcribitur: nam vox *Iupiter* contracta ex *Iouis pater*, primaque eius ſyll. vbiuis producitur.

80. *Adſpice*, v. ad v. 67. *diſtendat lancem* docte pro diſtendatur, porrigatur in lance, (cf. Heinſ. ad Ouid. Met. IV, 467.) vel repleat, expleat lancem. v. Heyne ad Virg. Ge. IV, 164. et ad Tibull. II, 5, 84. Deſignatur magnitudo et ſquillae et lancis, cui *exigua patella* v. 85 obponitur. *domino*, v. ad I, 136. *Squilla*, concharum vel cancrorum genus, nec tamen paruus, ni fallor, ille piſcis, qui Graecis πιννοτήρης vel πιννοθήρης, πιννοφύλαξ, καρκίνιον et καρίδιον dicitur, (de quo v. Cic. Nat. D. II, 48. et Harduin. ad Plin. IX, 31. ſ. 51. et 42. ſ. 66.) ſed maior eius ſpecies: nam

piſciculus ille ab h. l. alienus eſſe videtur. Apicius, ſi Suidae fides habenda, in Libyam et Galatiam nauigauit, quum ibi longe maiores ſquillas, quam alibi, capi audiviſſet, easque comedens multa ſeſtertiorum millia conſumſit.

82. *Asparagi* altiles in ſummis olim habiti deliciis. v. Plin. XIX, 8. *conuiua*, conuiuas, clientes. v. ad II, 128. *cauda*, quae in ſquilla, vt in locuſta, optimi olim habebatur ſaporis; Brit. *deſpiciat*, deorſum adſpiciat quaſi contemtim, (vt ſup. I, 19.) alte ac ſuperbe geſtata *manibus excelſi miniſtri*: nam diuites Romani, omnia maiora, ſublimiora auguſtioraque videri cupientes, proceros etiam ferculorum miniſtros, vt lecticarios, (v. ad III, 240.) amabant. 84. *Cammarus*, κάμμαρος, cochlearum ſpecies, h. l. pro piſce vilis ſaporis, qui nobis, vt putant, *Hummer* dicitur, et Gr. ἀστακός, quem tamen Apicius ab eo diſtinguit art. coq. II, 3, et cuius ſapore, non minus quam ſquillae captum Apicium tradit Suidas. *Ponitur*, adponitur, *tibi cammarus conſtrictus*, circumdatus in patina, *ouo dimidio*, ſectis ouis. Sic Martialis dixit V, 79, 5. *diuiſis cybium latebit ouis*, et X, 48, 11. *ſecta coronabunt rutatas oua lacertas* (Cf. Caſaub. ad Athen. II, 16.) — 85. *feralis coena*: nam Diis inferis maenae aliique piſciculi et vilia quaeque conſecrari ſolebant. v. Heinſ. ad Ouid. Faſt. II, 578. 654. 651. *exigua* epith. augens diminutionem, vt XI, 144.

86 ſq. Cf. Horat. Sat. II, 2, 59 ſq. 3, 125. 4, 50. *Ipſe* patronus. *Venafrano* oleo, quod optimum erat, ex agro Venafri, opp. Campaniae. v. Plin. XV, 2.

87. *Ne pallescentes moueant faſtidia caules*, *Nitrata viridis braſſica fiet aqua* Martial. XIII, 17. al. 14. *olebit laternam*, oleum, quale lucernis infundi ſolet. Cf. Horat. Sat. I, 6, 124. Πατρὸν ἔλαιον, h. e. oleum vetuſtate corruptum ac rancidum, locis ſimil. dixit Theophr. Char. XI, 4. et XIX, 3. ad quae cf. Caſaub. Poeta videtur reſpexiſſe illud in Demoſthenem iactatum, τὸν λύχνον ὄζει.

88 ſq. Deſignatur oleum Numidicum vel Afrum, quod adeo foeteat, vt nemo cum *Bocchare*, h. e. Afris eo inunctis, ſuſtineat lauare, neque his noceant ſerpentes, qui eius graueolentiam ferre non poſſint. *Alueoli* vaſa concaua, lances, aut catini, Gall. *faucières*. *illud* ſc. oleum, *quod canna Micipſarum ſubuexit*, h. e. quod ex Numidia aduectum eſt Romam. *Canna*, cymba, lembus. Laudant Plin. VII, 2. (vbi v. Hard.) *in India arundines tantae pro-*

ceritatis, vt singula internodia alueo nauigabili ternos interdum homines ferant, et cap. 56 *naues in Nilo ex papyro, et scirpo, et arundine.* — *Micipsarum*, Numidarum: nam *Micipsa* rex Numidiae, Masinissae filius, qui moriens regnum reliquit Adherbali et Hiempsali filiis suis, et Iugurthae fratris filio. *Bocchar* rex Numidiae, v. Liv. XXIX, 30. Alius fuit dux Syphacis. v. Liv. XXIX, 31. 32. *Bocchore* legitur in 2 libris antt. Non male, vt significetur oleum Aegyptium pessimi odoris, sesaminum vel cicinum, quod in cibis foedum et lucernis vtile esse dicunt Plin. XV, 7. et alii. *Bocchoris* rex et legislator Aegyptiorum, notissimus ex Plut., Diodoro, Euseb. al. Versus 91 ante v. 90 legitur in cod. Schurzfl. quod adridere potest; sed abest ab antiquiss. MS. et edit. Pithoei, quod omnino probandum videtur: admodum certe languet, et magis sapit grammatici, quam poetae acumen. Quis etiam ferat h. l. *το quod* toties repetitum, et triplicem olei notationem? Ceterum variae lectiones *Afros*, *Afris* et *atris* probae sunt omnes.

92—98. Patronis optimi maximique pisces adponuntur, et quidem ex prouinciis et mari Siculo vel longinquo petiti, quoniam *Tyrrhenum* mare, Italiae proximum, a gulosis Romanis iam iis exhaustum est. *Est autem et haec natura, vt alii alibi pisces principatum obtineant* cet. Plin. IX, 18, f. 32. Cf. sup. ad IV, 140 sqq. *Mullus Domini*, v. ad I, 136, et IV, 15. *Corsica* et *Taurom. rupes* pro mari Siculo. *Tauromenium* s. *Taurominium*, hod. *Taormina*, opp. in orientali ora Siciliae, ad euripum (*Golfo di Taormino*, Plin. II, 9.) et in Tauro monte (vnde eius nomen, et h. l. *rupes*) conditum, quod vino ac marmore inclaruit, et, Naxo excisa, eius incolis auctum est. v. Diodor. XIV, 60. XVI, 7. et Cluuer. Sic. I, 7. *Mare est peractum*, consumtum, (propr. quod in eo fuit, pisces) vel potius vbiuis quasi peragratum, lustratum, penetratum remis, retibus, nauibus, vt *peragere* (peruagari) *freta remo* et *carinis* dixere Ouid. Her. XV, 65. et Petron. de mutat. reip. Rom. v. 4. *iam defecit*, deficitur, defectum est, h. e. caret piscibus. *gula*, gulositas et luxuria, *saeuit*, inmensa est ac perdita. 95. *penitus scrutante proxima maria ac flumina*, praeclare, omnia loca, angulos, recessus maris diligenter perueștigante, vt nihil reliquatur piscium. Sic et *omne perscrutari profundum* dixit Sen. de Consol. ad Helv. c. 10. *macello*, macellario, cetario, vel piscatore: nam in *ma-*

cello edulia ac cibaria cuiuslibet generis, etiam pisces, vendebantur, vnde et *macellum cetariorum* memoratur Varr. R. R. III, 17, 7. Cf. Burm. de Vectigal. pop. Rom. c. 12. p. 211. *Instruit* piscibus.

98. *Captator* hereditatis, heredipeta, qualis describitur inf. XII, 93 - 131. Eiusmodi homines viris matronisque diuitibus et orbis pisces aliosque cibos delicatiores muneri mittere solebant, vt eos ita *captarent* vel *venarentur*, quae sunt vocabula propria in hac re. *Aurelia* vel mulier, quae distrahebat pisces; vel diues orbaque matrona seu vidua, (vt *Gallita* XII, 99.) quae ab heredipetis tot pisces cibosque delicatos dono adcepit, vt partem eorum *vendere* coacta sit, ne conrumperetur: sed haec ratio longius petita.

99. *Virroni*, vt sup. v. 39. *Muraena*, μύραινα s. μύραινος, genus piscium, quod rapto viuit, nobisque etiam nunc *Murène*, (Gall. *mourène* s. *murène*, Linn. *Helena*) non *Lamprete*, (*marinus*) nec *Pricke* s. *Neunauge* dicitur, et cuius species est anguilla. Cf. Athen. I. p. 4. VII. p. 313. et Plin. IX, 23. Quanto in pretio quantisque in deliciis fuerit Romanis, docent Plinius IX, 54. et 55. Macrob. Sat. II, 11. et alii; qui etiam docent *muraenas maximas* et optimas capi in freto *Siculo*.

100—102. *Austro* h. e. vento non flante, *temeraria lina*, retia, h. e. temerarii eorum domini, piscatores, (vt *macellum* v. 95.) quos lucrum audaces facit, in periculoso mari Siculo inter charybdes et Scyllas piscantur. De *Charybdi* et Scylla v. ad XV, 17 sq. *Auster continet se*, in carcere Aeolio, vel vim suam. *sedet*, quiescit, vt ἧσθαι et καθῆσθαι, vel residet, quo sensu ventus etiam *cadere*, et contra *surgere* dicitur. 101. *in carcere* Aeolio, vt X, 181. in quo Aeolus ventos tenet inclusos. *siccat madidas* a pluvia. Iuuenalis iocatur et ridet mythos poetarum de *carcere* et *alis* ventorum.

103. *Vos* clientes ac pauperes *manet*, vobis destinatur, seruatur et adponitur, *anguilla colubrae cognata*, similis; quae similitudo *anguis* etiam *anguillae* nomen dedit. Nonnulli putant, poetam sequi vulgarem opinionem de coitu *anguillae* cum *colubris* h. e. serpentibus s. anguibus. De *muraenis* quidem id tradit Plin. IX, 23. s. 39. vbi v. Intpp. De *anguillis* idem legere haud memini: ad idem tamen piscium genus pertinent.

104. *Tiberinus* sc. lupus, piscis, *adspersus maculis*. qui minoris pretii est, (*Lupi sine macula, nam sunt et varii, maxime probantur*, Colum. VIII, 16, 8. al. IX, 17, 8.) et praeterea in *cloacis* vrbis immunda esca pastus. Alioquin enim lupus Tiberinus non vilis, vt h. l. et vt omnino lupi fluuiales, sed delicatior cibus erat: (v. Macrob. Sat. II, 12. Colum. VIII, 16, 4. Plin. IX, 54. et Horat. Sat. II, 2, 31 sq.) nisi forte temporibus Iuuenalis non amplius in pretio fuit. *glacie*, frigore, per hyemem; nisi pro *glaciei* positum est, vel legendum *varie. et ipse* lupus, vel alius piscis Tiberinus, *vernula*, vernaculus et quasi indigena *riparam*, qui circa ripas haerere solet. Hinc etiam vilior forte est, vt contra delicatior, qui intra pontes Tiberis commoratur. v. Horat. l. l. *torrente cloaca*, confluuio sordium eius, quae in Tiberim deferuntur. Vis epith. *torrente* intelligitur vel ex loco class. de cloacis Plin. XXXVI, 15.

106. *Crypta*, obcula (κρυπτὴ) ac subterranea cauerna fornicata, h. e. cloaca. De *Subura* v. ad III, 5.

107. *Ipsi* Virroni, et qui ei similes sunt, *pauca velim* dicere. *facilem si praebeat aurem*, benigne ac libenter audiat: nisi legere malis *facilis* coll. Horat. Sat. I, 1, 22. et Prop. II, 21, 15. Sed vulgata quoque lectio non spernenda.

108—113. Verba poetae, quibus Virronem adloquitur. *Nemo petit* a te larga munera, *quae* cet. *amicis modicis*, vt *a vilibus* inf. v. 146. pauperibus, quos *modicos pecuniae et originis* adpellat Tac. Ann. III, 72. VI, 39. — 109. *Seneca* similiter cum *Pisone* inter exempla liberalitatis laudatur a Martiale XII, 36, 8. *Piso* forte C. Piso, auctor coniurationis in Neronem, de cuius liberalitate aliisque laudibus v. Tac. Ann. XV, 48. et Paneg. ad Pison. Diuersi ab eo *Piso* Frugi Licinianus, a Galba Imp. adoptatus et cum eo occisus, et L. Calpurnius *Piso*, Consul. a. V. 810. Cf. omnino Wernsdorf Poet. Lat. Min. T. IV. p. 36 sqq. *bonus*, liberalis; vel dives, lautus, splendidus, Gr. ἐσθλός; nisi cognomen potius *Frugi*, Pisonibus familiare, respexit poeta. *Cotta* ex gente Aurelia, forte is, cuius mentionem facit Tac. Ann. XIII, 34. Cf. inf. ad VII, 95. — 110. Glorioſius olim putabatur, liberalitatem exercere, quam *titulis*, honoribus, *et fascibus*, summis magistratibus, consulatu et praetura, fungi.

112. *ciuiliter*, more ciuium, et vt decet ciuem, qui alios non contemnit, vel iniuria adficit, nec sibi quid adrogat, sed aequo omnes tractat iure, et ita se gerit, vt,

eos quoque ciues esse, meminisse videatur. Cf. Ernesti clav. Cic. v. *ciuilis*. *Coenat ciuiliter*, qui non sibi vel paucis optima quaeuis, ceteris vilia, sed sibi ac conuiuis omnibus eadem adponi iubet. 112. 3. Quod si feceris, per me licet multorum hominum more viuas, ita vt *diues* sis *tibi*, tui tantum causa diuitias conligas iisque solus fruaris, et *pauper amicis*, vt amicis nihil des dono et de re tua familiari impertias.

114. *Ante ipsum* Virronem s. patronum diuitem. *Iecur anseris*, lacte, sicu, mulso et carica farti, Romanis in summis deliciis erat. v. Pers. VI, 71. Horat. Sat. II, 8, 88. et inpr. Plin. VIII, 51. s. 77. et X, 22. s. 27. Epitheton *magni* etiam ad iecur anseris spectat, de quo Plin. l. l. *fartilibus in magnam amplitudinem crescit: exemtum quoque lacte mulso augetur;* et Martial. XIII, 58. *Adspice quam tumeat magno iecur ansere maius* cet. — *anseribus par* magnitudine *altilis* auis, inpr. gallina, alendo saginata. Cf. Plin. X, 50. s. 71. et Martial. XIII, 62. — 115. *aper dignus ferro Meleagri*, non minor apro Calydonio, quem Meleager interemit, quod vel pueris notum ex Ouid. Met. VIII, 272 sq. Cf. Martial. XIII, 92. Apri in viuariis etiam pasci solebant, vbi milliarii quidam facti. v. Lips. Poliorc. IV, 1. *aper* solidus, integer *fumat* in magna lance adpositus. v. ad I, 140. *Flauus*, pulcer, vt Gr. ξανθός: est vulgare epitheton non modo puellarum (vt inf. VI, 354.) sed etiam virorum fortium heroumque, quos et pulcritudo decebat; flaui autem crines olim non minus ac nunc pulcri censebantur; et Meleager tum pulcer, tum fortis fuit et heros. *post hunc* aprum: nam *non tota quidem coena, sed in ipso eius principio, bini ternique pariter manduntur apri*, Plin. VIII, 51. s. 78. *tradentur*, adponentur diuiti et porrigentur, *tubera*, de quibus v. inf. ad XIV, 7.

117. *Tubera dicuntur nasci, si imbres fuerint auctummales et tonitrua crebra: tenerrima sunt tempore verno*, Plin. XIX, 3. *coenas*, cibos, h. l. tubera.

118. *Alledius* nomen equitis forte Rom., saltem hominis gulosi, sed nobis ignoti. Forte leg. *Atedius*, vel *Asellius*, (praetor, qui vsum ciconiarum condendarum primus reperit, teste Acrone ad Horat. Sat. II, 2, 50.) vel *Vedius*. Cf. ad Tac. Ann. I, 10. Is festiue adloquitur *Libyam*, terram fertilitate insignem et horreum Rom. populi, vbi et ditiores Romani ac publicani inmensos agros possidebant: per me in Libya et in agris meis Libycis frumentum non

feratur, dummodo inde tubera Romam et ad me mittantur. Tubera Africana ceteris praestabant, et *Missy* vocabantur. v. Plin. XIX, 3.

120—4. Cf. inf. XI, 136 sq. et Lipsi. Sat. Serm. II, 2. *Structor* servus, vel qui mensas adparat, ferculaque ordine ac commode in mensis *struit* h. e. disponit et conlocat, (cf. inf. VII, 184. quae propria verbi vis est) vel qui, vt inf. XI, 136. et al., cibos scindit, et vulgo *carptor*, (inf. IX, 116.) vel *carpus*, vel *sciffor*, et *cheironomon* dicitur, a quo tamen h. l. distingui videtur. *Cheironomon*, χειρονομῶν, s. *chironomon*, est synon. τοῦ *cheironomus*, χειρονόμος, qui certa quadam lege (νομῷ) et ad numerum manus (χεῖρας) concinne motitat, ita vt continue gesticuletur, propr. pantomimus, histrio, et h. l. ciborum sector. Nam, teste Petron. 36, *sciffor ad symphoniam ita gesticulans lacerat opsonium, vt putes Darium hydraule cantante pugnare;* vnde h. l. *saltantem* h. e. gesticulantem, quae solennis verbi notio et satis nota est. Cf. Senec. Ep. 47. Plin. X, 50. s. 71. extr. et inf. ad VI, 63. *volanti* cum *cultello*, qui agili manu versatur a scissore. 122. *magistri*, qui eum artem cibos scindendi in pergula sua docuit. Cf. ad XI, 136 sq. *dictata*, vt ap. Horat. Epist. I, 1, 55. et 18, 13. — 123. 4. Multum interest inter sectionem leporis et gallinae, vel plurimum refert, quibus gestibus cibi disecentur. Vtrumque forte ridet poeta.

125 sq. Alia adfertur causa, cur coenae nobilium ditiorumque vitandae sint: *duceris planta*, pedibus traheris foras, vi eiicieris e triclinio, si forte inter coenandum *hiscere*, loqui, ausus fueris, *tamquam habeas tria nomina*, h. e. tamquam et tu ciuis sis optima lege vel ingenuus, qui libere loqui possit: nam ciuibus Rom. tria plerumque erant nomina, praenomen, nomen et cognomen, ac ciuitas Rom. multum dignitatis iuriumque conferebat. Sed rectius, opinor, in altero cod. Gaybac. legitur *quamquam habeas tria nomina*, h. e. ingenuus sis s. ciuis, dummodo inopia labores. Vulgo exponunt, tamquam et tu sis nobilis. Verum non nobiles tantum, sed quilibet fere ciuium tria habebat nomina: fauent tamen illi explicationi verba Ausonii: *Tres equitum turmae, tria nomina nobiliorum. Cacus ab Hercule* saxis, stipitibus et claua *ictus*, et, quum occisus esset, pedibus e spelunca protractus: quod notum vel e Virg. A. VIII, 249 sq.

128. *Virro*, v. sup. ad v. 39. *Propinare*, προπίνειν, propr. dicitur, qui poculum s. vinum summis delibat labris, aliique ebibendum tradit; quod honoris signum erat. — 130. *Perditus* δεινῶς pro, inprobus, sceleſtus. *vt dicat regi. bibe*, h. e. vt diuiti ac nobili patrono (v. ad I, 136.) poculum propinet. 131. Comparant prouerbia: *veſtis virum facit — lacer pannus — τῶν γὰρ πενήτων εἰσὶν οἱ λόγοι κενοί.* — et Theogn. τῷ γὰρ πενίῃ ξεδμημένῳ δέδεται ἡ γλῶσσα, etſi Πολλάκι καὶ πηπωροῖς ἀνὴρ μᾶλλα καίριον εἶπεν. *homines pertuſa laena*, lacera ac ſarta veſte induti, h. e. pauperes. Cf. ad III, 285.

132 ſq. Si munere Deorum aut hominum diues repente fieres, *homuncio*, tu, qui nunc in contemtu viuis et quem nobiles vix hominem putant; quam magnus confeſtim et honoratus euaderes! *Quadringenta* ſc. ſeſtertia, cenſum equeſtrem, vt I, 106. et II, 117. *ſimilis Diis*, homo diues, (πλούτῳ δ' ἄρετὴ καὶ κῦδος ὀπηδεῖ. Δαίμονι δ' οἷός ἔησθα Heſiod. Ἔργ. v. 313. 314.) vel homo dignitate et potentia ceteris praeſtans, inpr. Imperator: nam Imperatoribus Rom. diuini honores decernebantur, et ad eos transferebatur notio, quam Graeci de regibus et heroibus animo ſibi informabant, quorum βασιλεῖς ſ. ἄνακτες et ἥρωες erant θεοείκελοι, ἐπιείκελοι, ἐναλίγκιοι ἀθανάτοισιν, θεοειδεῖς, θεῖον γένος, ἡμίθεοι, διοτρεφέες *melior*, benignior, *fatis*, quae voluere te pauperem eſſe.

134. Cf. Ouid. Faſt. I, 117. et ſup. I, 112. — 135. *Da Trebio* ſc. poculum, vel cibum delicatiorem, et *pone ad Trebium*, verba diuitis ad ſeruum, et *vis frater ab ipſis ilibus?* ad Trebium, quod eſt fictum nomen pauperis clientis, (vt ſup. v. 19.) qui nunc repente diues factus eſt. *frater* blandius nomen, quo amici ſe inuicem compellant. *vis* dari tibi *ab ipſis ilibus*, lumbis, parte delicatiore, v. c. apri. v. Plin. VIII, 51. ſ. 78. — 136. 7. Honor et blanditiae ad numos ſpectant, iisque tribuuntur, non homini, vel meritis et virtuti. 137—140. Diues ille et ſuperbus Virro etiam clientis inſtar, te, qui repente diues factus es, vt patronum ſuum colet et venerabitur, ſi tibi non erunt liberi, et ipſi adeo ſpem hereditatis adipiſcendae concipere licet. Cf. ſimill. Epigr. XXXI Palladae in Brunckii Anal. T. II. p. 413. *Dominus*, v. ad I, 136. *Domini rex*, maior patrono ac potente amico, *fieri*, ab eo coli ſummo honore. 138. 9. Poeta feſtine vtitur verbis Virg. Aen. IV, 328. *filia dulcior*, ſaepe et multis parentibus, *illo* filio.

Nonnulli *τὸ illo* ad Virronem ſ. heredipetam referunt. — 140. *facit* cet. ob ſpem hereditatis. Cf. Martial. X, 18. et XI, 56.

141 — 145. Sed quamuis *Mycale*, vxor tua, *pariat nunc*, quum ſis locupletatus, honorabit te et tuos ac munuſcula iubebit adferri, quia dies es, et ſperat, gratiam a te relatum iri. At *Mycale* h. l. meretrix potius eſt, et ſententia horum verborum: at tua concubina vel *tres pueros ſimul pariat licet*, h. e. eam parere licitum eſt; (*ſie mag gebähren*) non indignabitur Virro, ſed gaudebit, nihil veritus, ne propter filios adulterinos ab hereditate excludatur. Pro *Mycale* forte leg. *Migale* a *μίγνυμι* ſ. *μιγνύω*, coeo. Si hoc eſſet vxoris, non pellicis nomen, poeta *vel vnum puerum*, non *tres pueros* dixiſſet. Sed ſigna interrog. ſi poſt *nido* v. 143. et v. 145 poſt *infans* poſueris, non inepta prodibit ſententia: Si vxor tua vel vnum, vel adeo tres pueros pepererit, (quo ſpes hereditatis Virroni inminuitur) putasne hoc ipſi gratum fore, et munera ab eo infantibus datum iri? Tum vero pro *licet* leg. *fac.* 142. *loquaci nido*, pullis auium, *νεοσσοῖς τρύζουσι*, h. l. pro puerulis loquacibus, forma loquendi Virg. Aen. XII, 475 ad ſenſum inpropr. ac figuratum translata. Sic et *χρηστοῦ πατρὸς νεότητα* dixit adulator apud Theophr. Char. II. Cf. Burm. ad Anthol. vet. lat. Epigr. I. p. 130. — 143. *viridem thoracem* laneum, ſubuculam, vel tunicam. 144. *minimas nuces*, Auellanas, vel potius res minimi pretii, quales ſunt nuces. *aſſem rogatum* a puero, more infantum, numulos petentium. 145. *infans paraſitus*, blandiens et adpetens ciborum.

146 — 155. Haec ad menſam ſecundam ſpectant. *Vilibus amicis*, clientibus. Cf. ad v. 108. *ponentur*, adponentur. *fungi anceps*, vt ap. Plin. XXII, 23., ſuſpectum cibi genus, cui male creditur, de quo dubites, venenatum ſit, nec ne. 147. Cf. loca ſimil. Martial. I, 21. et III, 60, 5. *Boletus* praeſtantiſſimum fungi genus. v. ad XIV, 8. *Domino*, v. ad I, 136. *jed boletus* non venenatus, *qualem Claudius Imp. edit*, *ante* quam ederet *illum*, quem ei dedit Agrippina vxor veneno infectum, *poſt quem nil amplius edit*, feſtiue pro, quo periit. Cf. inf. VI, 620 ſq.

149. *Virronibus*, conuictoribus et amicis, Virroni paribus nobilitate ac diuitiis. *pascaris*, delecteris, vel potius nutriaris, quia *ſolo odore* dicitur. Poeta reſpexit gentem quamdam Indicam, quae ſolo pomorum odore victitaſſe

dicitur. Solinus certe de India: *Odore viuunt pomorum filueſtrium, et eorum olfactu aluntur.* 150. *Phaeacum* inſ. in mari Ionio prope Epirum, Corcyra, (hod. *Corfu*) eorumque rex Alcinous, et huius hortus notiſſima ex Hom. Odyſſ. η. vbi etiam v. 114 ſqq. poma praeſtantiſſima ac perennia, propter Zephyrum ſemper ſpirantem, laudantur, vnde h. l. *perpetuus auctumnus.* Pro *habebat* forte leg. *alebat*, vt ap. Hom. Od. η, 119. αἰεὶ Ζεφυρίη πνείουσα τὰ μὲν φύει, ἄλλα δὲ πέσσει.

152. *ſororibus Afris*, Heſperidibus, quarum horti in extrema *Africa* et poma aurea vel tironibus nota. v. Heyne ad Virg. Aen. IV, 48 ſq. et ad Apollod. p. 406 ſq. *ſubrepta*, vt olim ab Atlante et Hercule. 153—155. *Tu* pauper cliens *frueris*, cum voluptate prae inedia veſceris, *ſcabie mali*, malo ſcabioſo et carioſo, *quod*, quale, *in aggere*, in caſtris praetorianis prope moenia Romae, (cf. inf. ad VIII, 43.) *rodit*, ab otioſis praetorianis rodendum adcipit ſc. ſimia, quae *parma galeaque tecta*, in militari habitu, et *hirſutae capellae* inequitans *flagelli metu iaculum torquere diſcit* ſ. docetur: quod in militis etiam Aſiatici ludicris memorat Leo Africanus. Ita capiendus videtur locus hic obſcurus, in quem dici non poteſt quot nugas confuderint interpretes. Cf. inf. ad XVI, 13. — 156. *impenſae parcere*, te pauperem tam ignominioſe tractare ob parſimoniam et ſordes. Immo *hoc agit*, facit, vel illud molitur, operam dat, *vt doleas*, vt te vexet, angat, discruciet, et ludibrio habeat.

157. 8. Paupertas ridiculos facit homines. v. ſup. ad III, 152 ſq. et Plaut. Stich. I, 3, 64. *plorante gula*, famelico paraſito, qui fame maceratur.

159. *bilem*, iram, *effundere per lacrumas*: nam, vt verbis Ouid. Triſt. IV, 3, 38 vtar, *expletur lacrumis egeritur que dolor.* Cf. ad I, 45. *preſſo*, compreſſo, *diu molari* ſ. maxillari dente *ſtridere*, frendere dentibus, vt irati ſolent.

161. *Tu tibi liber homo videris*, qui tamen ſervus es gulae aliarumque cupiditatum. Cf. loca praeclara Perſ. V, 73-90. et Horat. Sat. II, 7, 32 ſq. 80-94. 111. et Epiſt. I, 16, 63 ſqq. vbi Stoice philoſophatur. *Regis*, v. ad I, 136.

162. Cf. Horat. Sat. II, 7, 38. Martial. I, 93, 9. et V, 45, 7 ſq.

163 ſq. *Quis* eſt *tam nudus* opibus, inops, omnibus aliis praeſidiis deſtitutus, *vt illum* Virronem, eius ſuperbiam et contumelias, *bis ferat*, vt iterum inuitatus ad coenam

veniat, *Etruſcum — loro*, h. e. ſi ingenuus eſt et nobilis genere, vel tantum libertinus et pauper. *aurum Etruſcum* bulla aurea, cordis fere figura, ex collo in pectus dependens; quod inſigne puerorum ingenuorum, vt multa aliorum, inpr. regum, ab Etruſcis petitum videtur. Tarquinius Priſcus *filium XIII annorum, quod in proelio* (in bello forte per nouem annos cum Etruſcis geſto) *hoſtem percuſſiſſet, praetexta bullaque donauit; vnde haec ingenuorum puerorum inſignia eſſe coeperunt*, Aurel. Victor de vir. ill. c. 6. Pueri nobiles ac diuites vtebantur bulla aurea, humili vero loco nati, pauperes et libertini ſcortea, h. e. e corio facta, vel *loro;* niſi potius *lorum* eſt ligamentum cum nodo, ſine bulla, ex eo pendente. De origine cauſaque huius moris et forma *bullae* v. loca claſſ. Macrob. Sat. I, 6. Plin. XXXIII, 1. Plut. in Romulo p. 30. et Feſtus h. v.

166. *Ecce dabit — altilis*, verba vel potius cogitationes pauperis clientis. 168. *altilis*, gallina, vt ſup. v. 115. *minor*, ſemeſa. *inde*, quia ſperatis, partem ciborum delicatiorum vobis datum iri, *tacetis*, non poſtulatis *panem paratum*, quem ſumere cuiuis licet, et *ſtrictum*, ſecatum, (vt ap. Virg. Ge. I, 317.) adeoque in pleno conuiuio eſuritis. An ſenſus eſt: *tacetis*, ſuſpenſi exſpectatione et inter ſpem metumque, *paratum* ſemper et in promtu habentes, ac *ſtringentes*, imminuentes, panem, cum illis cibis comedendum, quem tamen *non tangitis*, editis, quoniam illi cibi vobis non exhibentur. 170—4. Verba cum indignatione dicta! *Ille* Virro *ſapit*, *qui te ſic vtitur*, tam contumelioſe ac ſuperbe te tractat: facit id merito tuo; dignus es, qui ita tracteris. *ſi potes*, *et*, etiam, *debes*: quae apta et grauis eſt ſententia. 171 ſq. Haec ſpectant ad turpe hominum genus, ad pantomimos, a quibus, riſus ciendi cauſa, res vitae quotidianae viliſſimae laſciviſſimaeque tum oculis obiici, tum verbis ſcurrilibus obſcoenisque exprimi ſolebant, et in ſcenam plerumque induci ſerui, qui *capite raſo* et vili centunculo induti erant, vel alii infimae conditionis homines, *capita* ſua *pulſantes*, h. e. colaphis percutientes, (vnde *Mamercorum alapae* inf. VIII, 192.) aut contundentes ſe caeſtibusque mutilantes, aut ſcortatorum cinaedorumque *turpitudinem* exercentes cet. Cf. Martial. II, 72. et V, 62. Alii haec referunt ad duram paraſitorum conditionem, qui tum ridiculi (γελωτοποιοί) tum plagipatidae fuerint, et eo, quod

vel ſerui vt plurimum olim fuerint tonſi, vel ſcurris potius et morionibus capita ad ludibrium raſa. *quandoque*, aliquando, vel nonnumquam.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM VI.

Quemadmodum poeta in reliquis Satiris prauos potiſſimum mores virorum perſtringit, ita in hac acerrime inſectatur mulierum vitia, occaſione carminis ſumta ab eo quod Poſtumus amicus conſilium ducendae vxoris ceperat. A quo vt eum auocet, omnia feminei ſexus vitia tamquam in picta adumbrat tabula, et ad viuum quaſi reſecat, nihil fere praetermittens, quod ad diſſuadendum valere poſſit; ita vt haec Satira omnibus eloquentiae floribus diſtincta ſit, et in conſummatiſſimis Iuuenalis operibus referenda. Si quid in illa vituperandum eſt, eo non retulerim vinos colores, turpium rerum picturae inductos, qui et argumento, quod pertractatur, et ſatiricae poſcos indoli, et potiſſimum conſilio poetae, quod modo memoraui, aptiſſimi ſunt, ſed potius eorum mixturam, qua ordo ſententiarum paſſim perturbatur. Nam alia bis recenſentur, v. c. philtra, incantationes et veneficia, (v. 133 ſq. et 610 ſqq.) ſuperbia, (v. 161 ſq. et 457 ſq.) vinolentia, (v. 300 ſq. et 425 ſq.) durum in maritos imperium; (v. 139 ſ. et 212 ſq.) alia aptiore, opinor, loco, v. c. quae de luxuria, omnium vitiorum fonte, praeclare diſputantur, (v. 286 ſqq.) vel initio, vel in fine carminis, inculcari poterant; alia denique, quia ſibi cognata ſunt, magis placerent elucerentque, ſi non ſeiuncta eſſent, ſed connexa, v. c. quae v. 67 ſq. et 379 ſq., v. 184 ſq. et 434 ſq., v. 413 ſq. et 475 ſq., leguntur. In ipſa quoque carminis diſpoſitione non magna inventi laus ingenio poetae debetur, nec ſingulae eius partes, etſi egregie adumbratae, arte quadam inter ſe inplicatae ſunt, ſed (aeque ac in Sat. X.) eo ſe excipiunt ordine, quo in declamatione aliqua rhetor alias aliis ſubiungeret. Non aliam tamen antiquum ſcriptorem legere memini, qui idem argumentum tali modo et tam copioſe tractauerit; etſi non ignoro, multa mulierum vitia paſſim notata eſſe

ab aliis, et praecipue ab Euripide (qui inde Μισογύνης olim dictus) et Ariſtophane, inpr. in Θεσμοφοριαζούσαις. Ceterum haec Satira inſigni documento eſt, quanta illis temporibus Romae fuerit morum conruptela. Eam tamen Traiani temporibus confectam eſſe, iudicio parum probabili ac certo conligitur ex vſ. 407-412. vbi v. Comment.

Vſ. 1. 2. In aureo ſaeculo, in quo Saturnus rex Latii fuit, *Pudicitia* cum reliquis virtutibus in terra et inter homines verſata creditur. De qua fabula ſatis nota v. Heyne Exc. III. et IV. ad Virg. Aen. VII. Exc. II. ad Virg. Aen. VIII, 314-329. et ad Tibull. I, 3, 35 ſqq. Cf. inf. XIII, 38 ſqq. et de ſaeculis ſ. aetatibus mundi ad XIII, 28 ſq. *Credo*, de re adhuc dubia. *rege*, regnante. 2—63. De aurea aetate pauca quidem poeta, ſed, vt ſolet, feſtiue et ad conſilium ſuum apte dixit. Animo autem oculisque eius obuerſabatur praeclarus locus Lucret. V, 905-1026. de vita, ingenio moribusque primorum hominum, e terra natorum. *frigida — domos;* nam priſco aeuo ſyluae, *antra et ſpecus erant pro domibus*, Plin. VII, 56. Cf. Lucret. V, 951 ſq. Neque in habitationibus ſpectabatur magnificentia et elegantia, ſed, quae ſumma rei eſt, tutela contra aëris iniurias praeſtanda. *frigida*, quoniam ſub terra eſt; et hinc aptior ad vim ſolis arcendam aedibus noſtris. *ignem*, focum. *Larem* familiarem. 4. *communi umbra* ſc. ſpeluncae, vel ſyluae, ſpeluncam continentis et obumbrantis. *communis* legitur in MS. Gaybac. 2. et in Lactantii ſchol. ad Stat. Theb. I, 583. idque elegantius videtur Wakef. ad Lucret. V, 954. non nobis. 5—10. Illis temporibus pudicitia ſeruata eſt labore, aſpero vitae cultu, propria liberorum nutricatione, et agreſti parcoque victu. Cf. inf. VI, 286 ſq. et XIV, 161 ſq. — 5. *montana vxor*, in montibus eorumque ſyluis et cauernis habitans, *quum ſterneret torum*, lectum, non culcitis plumeis vel mollibus ſtragulis, ſed *frondibus*, *culmo*, palea, ſtramine, et *pellibus ferarum*, quibus et priſci homines, non tamen feri adhuc et per ſyluas vagantes, qui frondibus foliisque tecti vel nudi erant, ſed iam mitiores facti, veſtiebantur. *ferarum vicinarum*, quae eadem in ſyluis et vicina habebant latibula. 7—9. Mulier illa montana non erat mollis et delicata, ſed dura et horrida. Cf. Lucret. V, 923 ſq. *Cynthia* puella, a Propertio amata et ex eo notiſſima, cuius verum nomen Hoſtia erat, et quae modo hunc modo illum amabat. — 8. Deſignatur *Lesbia*, amica Catulli poetae, quae propr.

Claudia vocabatur, et mortem *passeris* diu multumque deflebat. Cf. Catull. III, 18. al. Martial. VII, 13. *cuius extinctus*, mortuus, *passer*, h. e. cui mors passeris *turbavit*, contristauit, (Gr. συγχέῦν ὄμματα) quod verbum a coelo vel mari, ventis turbato, ad animum vultumque transfertur: nisi forte leg. *Turpauit. ocellos*, blande, et de pulcris oculis, vt ap. Catull. l. c. 9. Conf. omnino egregia ac prolixa disfert. Fauorini philosophi ap. Gell. XII, 1. qua suadet nobili feminae, vt liberos, quos pariat, non nutricum, sed suo lacte alat. Idem praecipiunt Macrob. V, 11. Plut. et al. *potanda*, non tantum fugenda, adeoque plena lactis. *infantibus magnis:* nam primis saeculis nascebantur grandiores, (v. inf. XV, 65-70.) et erat tum *genus humanum maioribus et solidis magis ossibus intus fundatum*, vt verbis Lucret. V, 925. vtar. 10. *horridior* ingenio, et in victu atque amictu; non, vt nunc, mollior et delicatior. *Glandes* aliique fructus arborum et herbarum primi erant cibi. *ructante*, quia multas glandes et auide comedit. 11. Verba Lucret. V, 905. *tellure nouta caeloque recenti.* 12. 13. Facete ac per risum poeta memorat fabulas de origine hominum, et inde docet, cur primis illi temporibus caste ac pudice vixerint; quod scil. durum adhuc horridumque fuerit ingenium eorum, non luxu corruptum, quodque (nati scil. e robore s. terra et luto) nondum *habuerint parentes*, qui lasciuum ipsis sanguinem infuderint, vel prauis eos exemplis et educatione eneruauerint. *rupto robore nati*, vt *Gens virum truncis et duro robore nata* ap. Virg. Aen. VIII, 315. quod commentum inde ortum, quod feri homines canis arborum truncis loco aedium vtuntur. *rupto* melius quam *duro* ap. Virg. vt roboris quasi partus simul exprimatur, vt ap. Ouid. Met. X, 512. *Arbor agit rimas, et sissa cortice viuum Reddit onus.* 13. Alia de origine hominum eaque notissima fabula memoratur, qua Prometheus primum hominem (πρωτοπλαστὸν) ex aqua, vel *luto*, limo, argilla, terra (in quam scil. morte resoluimur) finxisse dicitur. Hinc homo ὁ πηλὸς Προμηθεύς vocatur in Callim. fragm. 87. Cf. Hesiod. Ἔργ. 61. Phocyl. 2 sq. inf. XIV, 35. et sup. ad IV, 133.

14 sqq. In argentea quoque aetate, qua Iupiter regnauit, (v. Ouid. Met. I, 113 sqq. et Tibull. I, 3, 49 sq.) sancte etiamnum ac pudice vixerunt homines, sed primis tantum eius temporibus; vnde pocta facete ac false dixit *Ioue nondum barbato*, nondum adulto et toties adulterante. (Cf. v. 59. et XIII, 41.)

16—18. Quum homines adhuc iuſte vinerent ac ſine fraude, neque periuria et furta h. e. ſcelera vel eſſent ac vigerent, vel timerentur. 18. *Graecis nondum iurare paratis*, vt nunc. Nam olim *Graeca* et Attica fides vel prouerbii loco optima, *Punica* vero mala dici ſolebat: ſed a leuitate, perfidia ac periuriis non abhorrebant mores et ingenia Graecorum, qualia deſcribuntur ſup. III, 58-125. et a Cic. in orat. pro Flacco. Verba *parata iurare*, et *iurare per caput alterius* ſpectant ad leuitatem in iurando. Recte enim Seneca de Conſol. ad Helv. c. 10. *Maiores noſtri*, inquit, *per fictiles deos religioſe iurabant, et qui illos inuocauerant, ad hoſtem morituri, ne fallerent, redibant.* Sed poſteri eorum, more Graecorum huius aeui periuria ſaepe faciebant, et, vt poenam eorum effugerent, non per Deos iurabant, ſed per homines eorumque *capita*, oculos, oſſa, cinerem, per genium, fortunam vitamque hominum, inpr. Imperatorum, immo per res non modo vinas et caras, ſed etiam inanimas et nullius fere pretii. Cf. XIII, 90 ſq. *quum furem nemo timeret*, tam ob inopiam, quam ob iuſtitiam integritatemque animorum, *caulibus*, oleribus, *aut pomis*, cibo illorum hominum, *et* nemo *operto*, *clauſo*, *viueret horto*, vel adpoſito eius cuſtode, Priapo. Cf. Tibull. I, 3, 43. 44. et Plin. XIX, 4. In omnibus, quos vidi, libris perperam legitur *et aperto*, vel ex emend. Barthii *ſed aperto*. Neutrum conuenit h. l. vbi ſubiectum eſt *nemo*. Hinc leviſſima mutatione repoſui *operto*. 19. 20. Deos inter homines in aureo ſaeculo verſatos eſſe, eorumque inprobitate praeter modum creſcente terram reliquiſſe, vel tironibus nota fabula eſt. *Aſtraea*, Iuſtitia, *receſſit ad Superos paulatim* et poſtremo. Cf. Ouid. Met. I, 150. et Faſt. I, 249. Virg. Ge. II, 473. et Hermanni Mythol. T. III. p. 136. 141. *receſſit Hac* Pudicitia *comite*, *atque* ſic *duae pariter fugere ſorores*, Aſtraea et Pudicitia, vt ap. Heſiod. Ἔργ. καὶ Ἡμ. 199. quem locum poeta in animo habuiſſe videtur, Αἰδὼς καὶ Νέμεσις. (Aſtraea, Ἀστραῖα et Νέμεσις, nec non Δίκη, Παρθένος et Erigone a poetis confunduntur. Cf. Herman. l. c. p. 134. 140. et al. Fides ſoror Iuſtitiae ap. Horat. Od. I, 24, 6.) Proprie haec expreſſa inf. XI, 54. 55.

21 ſq. *Antiquum* iam *eſt* adulterium; iam in argentea aetate, h. e. priſcis temporibus, adulteria viguere. Cf. Horat. Sat. I, 3, 107 ſqq. *Poſtumus*, amicus Iuuenalis, non aliunde notus. Cf. ad v. 38. *Concutere*, vexare, turbare,

lectum alienum, iura coniugialia aliorum adulteriis; nisi malis, libidinando quatere lectum. Cf. Catull. VI, 10. 11. *Geniumque sacri fulcri*, coniugalis tori, h. e. religionem connubii, quam violare nefas est. *Fulcrum* lecti pro ipso lecto. *Geniorum*, qui genitos tuentur, iisque adsunt perpetui custodes ac comites, praecipua quoque religio esse debuit in nuptiis: vnde et *lectus genialis* inf. X, 334. et al. dicitur nuptialis, quia Genio et Iunoni sacer erat. 23. 24. Cf. Ouid. Met. I, 127 sq. Perperam hi versus in omnibus, quos vidi, libris, praeter MS. Vlm. transpositi sunt. Error manifestus est: vnde eum correximus.

25 sqq. Etsi inde a Iouis temporibus vel saeculo argenteo tot iam commissa sunt adulteria, *tamen* nuptias paras, et quidem *nostra tempestate*, aetate pessima, qua virgines et matronae, iuuenes et mariti fere omnes inpudice viuunt? Quae haec est insania? 25. Verba prisci iuris huic rei propria: quum enim solus esset *conuentus*, et de conditionibus ageretur, puellae *speratae*, quum *pactum*, quo sponsus stipulabatur et pater se filiam ei daturum spondebat, *pactae*, quum *sponsalia*, mutuus contractus, qui vel solo perficiebatur consensu vel in tabulas, a signatoribus obsignandas, *sponsae* dicebantur. 26. Iam nitidus esse cupis et placere puellae. *Tonsores* non modo barbam, capillos vnguesque tondebant, sed crines quoque *pectebant* et in gradus formabant, vel calamistro conuertebant. Romani anno demum V. c. CCCCLIV tonderi comique coeperunt; (Plin. VII, 59.) antea barbati erant atque intonsi, cultumque corporis negligebant. Delicati autem et formosuli homines comam non modo alere, sed et colere, et comto *pexoque* capillo nitidi esse solebant. Cf. Tibull. I, 8, 9-16. Voc. *magistro* adiectiue positum et exquisite, significans crinem summa arte comtum, vel a *docta manu artifices*, vt ap. Tibull. l. l. 27. *pignus*, annulum pronubum, qui sponsalibus rite factis obsignatisque tabulis sponsae *pignoris* vel arrhabonis loco, aut in fidem mutui amoris, a sponso dabatur vel mittebatur, et temporibus Plinii (v. XXXIII, 1.) ferreus, sed postea aureus fuit. *digito*, qui in manu sinistra minimo proximus erat; de quo v. Gell. X, 10. et Macrob. VII, 13.

28. *Certe sanus eras* adhuc: quare miror, te de vxore ducenda cogitare potuisse, quod est insanientis; nisi malis *certe sanus eras?* quum hoc consilium caperes? 29. *Tisiphone* pro quacumque Furia, et pro insania: nam ho-

mines a Furiis in furorem infaniamque inpelli credebantur. *colubris*, quia Furiae ὀφιοπλόκαμοι, de quo v. Herman. Mythol. T. II. p. 488. Interrogationes augent vim h. l.

30—32. Nonne insanis, qui perpetuam seruitutem ac longam quasi mortem eligis, quum tot tamque faciles et breues ad mortem pateant viae? vel qui tam miseram tolerare possis vitam, quum eam finiendi tot sint modi? Multone satius est, necem sibi consciscere, quam ducere vxorem? Similis orationis color ap. Valer. Fl. VII, 531 sq. *Dominam*, non Homer. ἄλοχον δέσποιναν, sed vxorem, quae propter amplam dotem (quam auari tum Romani in matrimoniis contrahendis sectabantur) marito imperat. Cf. inf. v. 136 sq. 457 sq. Plaut. in Menaechm. V, 2, 1 sq. in Asin. I, 1, 74. et in Aulul. III, 5, 60. Contra apud Scythas Getasque *non regit virum dotata coniux*, Horat. Od. III, 24, 19. *saluis tot restibus*, quum tot in promtu sint laquei, quibus fauces tibi elidere, vel te suspendere queas? — 31. *altae fenestrae*, e quibus, et *pons*, a quo te praecipitem dare possis. *fenestrae caligantes*, quae tam altae sunt, vt quasi excaecent et despici vix sine oculorum animique vertigine possit; vt fere *caligat in altis obtutus saxis* ap. Sil. III, 492. *Aemilius pons* pro quouis ponte: propr. is, qui Tiberim iungit, et tum Aemilius a M. Aemilio Scauro censore, (v. Aurel. Victor de vir. ill. c. 72, 8.) tum Miluius seu rectius Muluius (v. Corte ad Sall. Cat. 40.) dictus est.

33—37. Sed *si exitus* vitae *de multis*, quos dixi, h. e. mortem tibi consciscere vllo modo, non *placet; nonne melius putas*, cum puero pathico, vt soles, quam cum coniuge dormire? nonne satius est, cum scortis, etiam exoletis, rem habere, quam vxorem ducere? Illud cur melius sit, variis probatur rationibus. Hanc autem non veram poetae mentem esse, sed falso ita notari Postumum, *notissimum moechorum*, (v. 42.) quilibet vel me non monente intelliget. *Pusio* puerulus, vt ap. Cic. Coel. 15. ac Tusc. I, 24. et quidem h. l. catamitus, quem Postumus paedicat: nisi potius leg. *Pygio*, verbum effictum a πυγή, *nates*, *clunes*, vnde πυγαῖος, salax s. cinaedus. *dormit* dicitur, non *dormiat*, de eo, qui re vera παιδεραστὴς fuit. 35. *litigat*; cf. inf. 268 sq. 36. *illic*, in lecto. 37. *quod lateri parcas*, h. e. libidini non satis indulgeas: nam *latera* dicuntur vires, quarum defectus in *latere* potissimum percipitur; vnde *latus deficit*, *rumpitur* cet. de oratoribus, cantantibus, currentibus, potantibus, et amori obsequentibus

vel intemperanter Venerem exercentibus. Cf. Erneſti clav. Cic. *anheles* in concubitu.

38—40. Facete et εἰρωνικῶς poeta (nam eius verba haec ſunt, non Poſtumi) conſilium vxoris ducendae ab *Vrſidio* Poſtumo propterea captum dicit, quod adulteria non amplius voluptati ſint ipſi, vel ſuſpicionem nefandae libidinis effugere cupiat, et tum praemia, *lege Iulia* iis, qui vxores duxiſſent liberosque, *heredes* bonorum ſuorum, procreaſſent, propoſita adfectet, tum poenas eadem lege in adulteros conſtitutas (relegationem ſcil. in inſulam et publicationem dimidiae partis bonorum) metuat; quaſi haec lex illis adhuc temporibus magnam habuerit vim, quam *dormire* dixerat ſup. II, 37. *Iulia autem lex* h. l. non modo videtur eſſe illa *de adulteriis* ab Auguſto a. V. 737 lata, ſed etiam *lex Iulia et Papia Poppaea* de *maritandis ordinibus*, a. V. 757 perlata, qua Auguſtus illam legem ſeuerius emendauit auxitque praemia, vt ciues ad iuſta matrimonia contrahenda vel adigeret vel adliceret; quaque etiam praeter cetera cautum erat, vt caelibes neque hereditatem, neque legatum ex teſtamento niſi proximorum caperent. Cf. inf. ad IX, 87 ſq. *Vrſidio* Poſtumo. *tollere*, creare, gignere. Infantes recens nati, vt vulgo putant, humi deponebantur, et, quos pater *tollebat*, adnoſcebat pro ſuis liberis, quos vero non tollebat, exponebantur. Ritus tamen ille dubius eſt, et *tollere* forte id. qd. educare, alere; vnde et matres *ſuſtuliſſe* dicuntur liberos. *dulcem* et δεινῶς et εἰρωνικῶς. 39. *heredem*, filium legitimum e coniuge. *cariturus turture* cet., h. e. donis, quae ab heredipetis mittuntur iis, qui diuites ſunt nec liberos habent. Cf. IV, 18 ſq. V, 98. 137 ſq. et al. *Turtur* auis in deliciis erat Romanis; (v. Martial. III, 59, 7. 80, 21. XIII, 53. al.) vnde eam h. l. deſignari crediderim, non piſcem illum rapacem, qui Rom. et Gall. paſtinaca, Gr. τρυγών, nobis *Giftroche* ſ. *Stachelroche*, nec niſi Ambroſio *turtur* dicitur. 40. *Mullorum iubis*, h. e. mullis iubatis, vel propr. *barbatis*, quorum corpora rubra ſquamis et cirris geminis auratisque tecta ſunt. Cf. ſup. ad IV, 15 ſq. *captatore macello*, opſoniis, quae in macello emuntur venduntur que, et quibus *captantur* orbi eorumque hereditates.

41 ſq. Iam omnia vel praeter naturam fieri poſſe crediderim, ſi Vrſidius vxorem ducit, vel ſi *vlla* reperitur mulier, quae tali moecho nubere velit. Color orationis ductus e ſimili loco Virg. Ecl. VIII, 26 ſqq. — 43. *Stulta*, ſtultus,

demens, vel dementer. *Capiſtrum maritale* iugum et vincula perpetuae ſeruitutis, quam matrimonium ei iniungit. Cf. Palladae Epigr. XIII in Brunck. Anal. T. II. p. 409. Metaphora petita eſt a tauris vel equis qui *dant mollibus ora capiſtris* Virg. Ge. III, 188.

44. Vrſidius moechus, *quem toties* h. e. ſaepius adultera ſuperueniente marito in *ciſta* abscondidit, ne ab eo deprehenderetur, et *periret;* qualem adulterum *Latinus* mimus egit. Cf. Horat. Sat. II, 7, 59 ſqq. et de *Latino* ſup. ad I, 36. *perituri* manu irati mariti, niſi tectus fuiſſet ciſta. *perituram* duo MSS. forte rectius.

45 ſq. Summa eſt ſtultitia Vrſidii, qui *vxorem antiquis moribus*, h. e. caſtam et pudicam, *quaerit* temporibus noſtris, quibus nemo talem reperire poteſt. *antiquis moribus vxores*, quales vixere priſcis Romanorum temporibus.

46. Facete; quo ſenſu inf. XIV, 252 dicitur *ocius Archigenem quaere* et XIII, 97. *eget Anticyra et Archigene*, vel ap. Horat. Sat. II, 3, 166. *nauiget Anticyram. Vena media* ſ. *nigra* et *communis*, vulgo *mediana*, quae in *medio* eſt *baſilicae* et *cephalicae*, et cum iis ab hepate deſcendit, in furore et delirio *pertundi*, h. e. feriri ſ. ſecari ſolebat. (v. Aetius VI, 8. et Paul. Aeginet. III.) — 47. *Delicias hominis*, en delicatum nimis hominem; vel ridiculum, qui ſperet, ſibi vni daturam eſſe fortunam, quod haud vlli detulerit, h. e. caſtam a ſe vxorem inuentum iri, quam omnes alii fruſtra quaeſierint. Cf. inf. XIII, 140.

47—49. Non ſine ſingulari Deorum prouidentia ac fauore continget tibi tam felici eſſe, vt caſtam inuenias vxorem, quod neſcio an vlli contigerit; et quidem *tibi*, moechorum notiſſimo, qui indigniſſimus es tali fortuna. Cf. inf. X, 65 ſq. *Limen Tarpeium*, templi Iouis in monte Tarpeio ſ. Capitolino, *adora pronus*, vt ap. Ouid. Met. I, 375. *Vt templi tetigere gradus, procumbit vterque Pronus humi,* (προσκυνεῖ, השתחוה) *gelidoque panens dedit oſcula ſaxo.* 48. *Iunoni*, quae ſcil. ζυγία erat et γαμηλία, τέλεια, προτέλεια, *pronuba. iuga, iugalis, iugatina*, cui vaccae immolabantur. v. Virg. Aen. IV, 59 ſq. et Ouid. Am. III, 13, 3 ſq. *iuuencam auratam*, cornibus auratis. v. Intpp. Hom. Od. γ, 384. 426. 437. Tibull. IV, 1, 15. Val. Fl. I, 89. III, 431. Magnitudo beneficii diuini et gratiae, pro illo perſoluendae, adumbratur eo, quod tam victima, et quidem maxima, non thus vel ouis, quam auratis cornibus, ſacrificanda eſt Diis.

50. Tam paucae hodie ſunt pudicae. *Cereris vittas contingere*, eius ſacerdotes eſſe, quippe quae *vittis*, quibus, vt et ſtolis, ſolae vtebantur matronae et virgines ingenuae, in Thesmophoriis olim redimitae erant et caſte debebant viuere. Sed ſimplicior explicandi ratio eſt, ſi dixeris, notionem pudicitiae h. l. inde petitam eſſe, quod Cererem, deam caſtam, eiusque effigiem ſacram, vittis in capite ornatam, *contingere*, h. e. manibus inpuris contrectare nefas ſit. Iuuenali ante oculos fuit locus Virg. Aen. II, 167. *Conripuere ſacram effigiem*, (Mineruae, vt h. l. Cereris) *manibusque cruentis* (h. l. inpudicis) *Virgineas auſi diuae contingere vittas*. Ceres autem caſta erat dea, vnde et Thesmophoria aliaque eius ſacra non niſi a caſtis matronis virginibusque agebantur. Cf. omnino inf. XV, 140. et Spanh. ad Callim. H. in Cer. v. 1. et 5.

51. *Quarum oſcula non timeat pater*, quas filias oſculari non horreat pater, ob peſtiferum halitum et corpus tabidum libidinibusque eneruatum; vel quarum oſcula non magis caſta ſint, quam quae patri dabantur a Myrrha, de qua v. Ouid. Met. X, 344. 362 ſq. Cf. Plin. XIV, 13. et Plut. Quaeſt. Rom. VI.

51 ſq. *Necte coronam poſtibus* cet., h. e. iam igitur duc vxorem, quum talis ſit aeui noſtri conditio. Per ludibrium haec dicta. In nuptiis vero aliisque ſolemnibus, et in laetitia tam publica quam priuata fores templorum et aedium ornari ſolebant *coronis* ſ. ſertis, floribus frondibusque *corymborum* h. e. hederae, lauri, oleae, myrti, roſarum. Cf. inf. v. 79. 227. 228. IX, 85. X, 65. XII, 84. 91. *necte*, adnecte, adplica *poſtibus*, vel *necte coronam* in ornatum *poſtium*.

53 ſq. Num *Iberina*, quam ducturus es vxorem, (vel verum, vel fictum ſponſae nomen) vno viro contenta, h. e. caſta erit, vt putas ac ſperas? Immo vero *ocius illud extorquebis*, facilius illam in hanc inpelles mentem, ſ. eam perpelles, vt *vno oculo*, quam vt vno viro, *contenta ſit*. Nonnulli poſt *ſubficit* punctum vel ſignum exclam. ponunt, vt Poſtumi ſint verba: *Vnus Iberinae vir ſubficit*, h. e. mea vxor caſta eſt vel erit, et erras, qui nullam inueniri putas pudicam.

55—59. At dicat forſan aliquis, virginem vel matronam ruri viuentem (qualis forte ſponſa fuit Poſtumi) caſtitatem ſeruare, et in agris, vbi mores minus, quam in oppidis corrupti ſint, mulieres etiam nunc pudicitiae laude

conſpicuas reperiri. Audio: ſed quae *in agro* caſte *vixit*, ita etiam *Gabiis* et *Fidenis*, h. e. in oppidis, *viuat!* (niſi malis: at eadem mulier, quae in agro caſte vixit, iam viuat in oppidis, quamquam paruis ac defertis, vel adeo Romae; quomodo tum viuet?) *Et in agello* quidem *paterno* eam caſte vixiſſe *cedo*, concedo: *Quis tamen adfirmet*, contendat, *in montibus aut ſpeluncis*, agro paterno vicinis, et, ſi non palam, certe clam, *nihil* inpudici cum et ab ea *actum*, nec ſtuprum ei inlatum eſſe? Mutata diſtinctione ita expeditiorem h. l. ſententiam feciſſe mihi videor. At forte leg. *Viuet Gabiis*, (viuetne in oppidis, quamquam paruis ac defertis, nedum Romae) *vt vixit in agro? Viuet* ita *Fidenis? Et agello* cet. Gabii opp. Latii, et *Fidenae* Sabinorum. Vtraque vrbs Romae propinqua, et olim magna fuit ac frequens, ſed poſtea ignobilis et deſerta. Cf. inf. X, 100. et Horat. Epiſt. I, 11, 7. 8.

59. *Iupiter et Mars*, qui in montibus, ſpeluncis ſyluisque tot virgines conrupiſſe dicuntur, *adeone ſenuerunt*, adeone viribus prae ſenectute exhauſti ſunt, vt non amplius amori indulgere poſſint? h. e. putasne, ruri et in locis agreſtibus non amplius, vt olim et iam antiquiſſimis temporibus, (cf. Tibull. II, 1, 67 ſq.) ſtupra ac adulteria committi, omnesque ibi moechos ſenes eſſe, quorum pectora non amplius amoris ignibus incaleſcant? Facete enim poeta, quae ad moechos ſpectant, Ioui Martique tribuit, et hominum, non deorum amores poetarum fabulis declarari innuit. Similiter Seneca ap. Lactant. I, 16: *Quid ergo eſt, quare apud poetas ſalaciſſimus Iupiter deſierit liberos tollere? vtrum ſexagenarius factus eſt, et illi lex Papia ſibulam inpoſuit?*

60 ſqq. Poeta iam deſcribit libidines mulierum Rom., ac primum loca, quas frequentent, et vbi caſta reperiatur nulla. De his, ſcil. porticibus, theatris, circis, foris, cf. ſimil. loc. Ouid. Art. Am. I, 49 ſq. 67-264. vbi copioſe docet, *frequens quo ſit puella loco*, et *vnde legas quod ames, vbi retia ponas. Porticus* ambulationes columnis ſuſpenſae exedrisque inſtructae circa et ante templa aedificiaque tam publica quam priuata, vel in atrio et inpluuio, quae ſolis ardorem pluuiamque arcebant. 61. *ſpectacula*, theatra et amphitheatra. *Cunei* ordines ac ſedilia theatri, de quibus v. Lipſ. de Amphith. c. 13. *excerpere*, eligere, capere.

63—66. Feminae etiam caſtiſſimae, Veſtales et ruſticae, inpudicitiam, libidines laſciuiamque diſcunt in ludis ſce-

nicis, inpr. ab Atellanarum hiſtrionibus et pantomimis, eoque citius et facilius, quo maiore hi arte res obſcoenas in ſcena ſaltando et geſticulando exprimunt, quoque facilius diſcuntur ea, quae oculis ſubiiciuntur. Cf. ad V, 171. *Bathyllus*, Maecenatis libertus ac deliciae, (vnde *mollis*; quod tamen epitheton ad communem quoque pantomimorum mollitiem referri poteſt) et Pylades Auguſti temporibus, ſi non primi, certe clariſſimi fuere *pantomimi*, h. e. actores ſ. hiſtriones, ludii, ſaltatores, qui non, vt *mimi*, verbis, ſed ſola *ſaltatione*, et manuum corporisque geſtibus, quidquid in ſcena ageretur, muti exprimere et mores hominum imitari (αμειϐεσθαι) ſolebant. *Saltare Ledam*, *vomimos orchestesthai Ledan*, vt *ſaltare Satyrum*, *Medeam* cet., h. e. Ledam eiusque amores manuum geſticulatione exprimere, χειρονομεῖν, vnde h. l. *Leda cheironomos*, χειρονόμος. v. ſup. ad V, 121. *Tuccia* (al. *Tutia*, *Tucia*, *Tuſcia*) virgo Veſtalis, quae hauſta cribro aqua pudicitiam ſuam adſeruit. v. Valer. Max. VIII, 1, 5. et Plin. XXVIII, 2. et 8. Similem hiſtoriam de Claudia narrant Plin. VII, 35. Suet. Tib. 1. et al. *Veſicae non imperat*, non continet vrinam, (cf. XI, 168.) propr. pudenda, κύστην. (v. ad I, 39.) *Appula*, matrona ſ. puella peregrina, *pudica mulier*, *Sabina qualis aut peruſta ſolibus Pernicis vxor Appuli*, Horat. Epod. II, 39 ſq. Ea dum ſpectat laſciuos pantimomorum geſtus, *gannit*, ſubat vel vocis murmure exprimit libidinem, quaſi eſſet *in amplexu* cuiusdam. *Gannire* id. qd. *garrire*; propr. de murmure canis adhibetur. *Amplexus* honeſta vox, quae transfertur ad res Venereas ac turpes. *gannit ſubitum et miſerabile*, ſubito et miſerabiliter, repente emittit vocem, qua miſerationem ardensque deſiderium exemplo pantomimi exprimit: niſi legendum *ſubat et miſerabile. longum adtendit*, diu obſeruat, *Thymelen*, doctiſſimam ſaltatricem, (v. ſup. ad I, 36.) eiusque tremulos et venereos motus adtenta ac ſtupens ſpectat *ruſtica*, et *tunc* paulatim *diſcit Thymelen*, eius artem. *Thymelen* recepi e tribus libris antt. et diſtinctionem mutaui. Vulgo legitur: *Appula gannit, Sicut in amplexu: Jubitum et miſerabile, longum Adtendit Thymele; Thymele tunc ruſtica diſcit.*

67—70. Aliae matronae virginesque, quoties ludi publice non dantur, ipſae priuatis in aedibus eos agunt. *Aulaea* vela picta, in aedibus, porticibus ac theatris; vnde h. l. pro ipſis theatris ludisque. 68. *ſonant ſola ſora*, in foris tantum, vbi cauſae aguntur, ſtrepitus auditur,

non in theatris. 69. *Megalesia* sacra et ludi, (vt *Megalesia ludi* passim) quae in honorem et memoriam Magnae Matris Deum, (μεγάλης μητρὸς) Pessinunte Romam translatae, vel prid. Non. Apr. (v. Ouid. Fast. IV, 179 sq. et Calend. Rom.) vel prid. Id. Apr. (v. Liv. XXIX, 14. vbi cf. Duker. et Drak.) agebantur. *Plebeii* sc. ludi (*quos exactis regibus pro libertate plebis, aut pro reconciliatione plebis post secessionem in Auentinum* institutos tradit Ascon. in Verr. II.) ab Aedilibus pleb. plerumque XIII vel XVII Cal. Nov. (sed nonnumquam sacpius vno eodemque anno, nec statis diebus; quod ex Liuio aliisque scriptoribus Rom. probabile fit) adeoque sex fere integris mensibus ante Megalesia edebantur. Verba, *a plebeiis longe Megalesia* sc. distant, non eo referenda, quod in longo illo interuallo nulli Romae acti sint ludi, (contrarium enim satis notum est e fastis vett.) sed quod illud plebis, hoc patriciorum fuerit festum. v. Gell. II, 24. XVIII, 2. et Heins. ad Ouid. Fast. IV, 353.

70. *Personam*, vt III, 175. vbi v. not. *Thyrsi*, hastae pampinis et hedera cinctae, quibus vtebantur histriones, partes Bacchi vel Baccharum, quibus propria sunt haec arma, agentes. Poeta etiam eo forte respexit, quod prima theatra Baccho fuere sacra; vnde et primi ludi dicebantur διονυσιακά, et histriones διονυσιακοὶ τεχνῖται, *perunicti faecibus ora*, Horat. A. P. 277. *Subligar*, περίζωμα, tegumentum pudendorum. *Scenicorum mos tantam habet a vetere disciplina verecundiam, vt in scenam sine subligaculo prodeat nemo: verentur enim, ne, si quo casu euenerit, vt corporis partes quaedam aperiantur, adspiciantur non decore;* Cic. Off. I, 35. *Accius* poeta tragicus et annalium scriptor, qui circa a. V. DC. floruit; sed h. l. histrionis forte vel pantomimi nomen.

71. *Vrbicus* poeta ap. Martial. I, 42, 11. sed h. l. exodiarius, et quidem vel nomen eius, vel synon. *Atellana* sc. fabula, ab Atella, ant. oppido Oscorum in Campania, sic dicta, plena ioci, (*Farce*, *Possenspiel*) cui *exodia*, saturae, (*Intermezzi*, *Nachspiele*) inseri vel adiungi solebant. v. Liv. VII, 2. et sup. ad III, 174. 175. *Autonoe* non videtur h. l. Cadmi soror esse, cuius fabulam Vrbicus saltauerit gestibus; (nam illa tragoediae magis quam exodio conuenit, et exodiarius non saltare s. gesticulari solet) sed fictum nomen matronae, verba iocosque extemporales exodiarii *gestibus* s. gesticulatione, histrionum more, expri-

mentis. v. Liv. VII, 2. *Aelia* matrona, e gente Aelia, quae *pauper* fere et plebeia fuit. v. Valer. Max. IV, 4, 8. 9. Paupertas matronarum non obstat, quo minus libidini indulgeant; sed commendat iis amorem, qui non tanto constat, quanto *comoedi fibula.*

73. 74. *Soluitur his*, ab aliis matronis ditioribus, *magno* pretio *comoedi fibula*, h. e. magno pretio conrumpit histrionem s. cantorem ac citharoedum, vt fibulam, quae a coitu eum prohibet, soluat, et tum cum ipsis concumbat; *sunt, quae*, h. e. aliae, *vetant cantare Chrysogonum*, h. e. histriones coitu, qui voci nocet, ita delassant, vt rauci facti in scena *cantare* nequeant. Cantores olim vocis, vt alii valetudinis conseruandae causa, infibulari, h. e. glandes siue summae partes genitalium *fibulis* muniri ac transfigi solebant, vt a coitu abstinerent, qui voci valde nocet. *Fibula* aliis est circellus vel tenue filum, aeneum s. argenteum s. aureum, quod praeputio virilium ab vtroque latere super glandem perforato addebatur, aliis id. qd. *subligar* v. 70. — 74. *Chrysogonus*, citharoedus, (vt inf. VII, 176.) forte quia hoc nomen fuit insignis citharoedi, qui Alcibiadis aeuo vixit palmamque tulit in Pythiis ludis; de quo v. Plut. Opp. T. I. p. 209. *Hispulla* nomen matronae, vt inf. XII, 11. Nota illa, cuius fratris filia nubserat Plinio minori. vid. ei. Epist. IV, 19. *Gaudet*, delectatur, h. e. amore eius capitur. 75. *an exspectas. vt Quintilianus ametur*, sperasne, vel putasne, a lasciuis istis mulieribus virum castum, grauem ac doctum, qualis *Quintilianus*, insignis ille Rhetor, fuit, magis amatum iri, quam lasciuos histriones? *exspectas*, vt inf. v. 239. et XIV, 25. *Quintiliani* nomen pro quouis rhetore h. l. et inf. v. 180, vel potius pro quouis erudito et graui viro positum, vt *Palaemonis* pro Grammatico inf. v. 452. et forte *Postumus* fuit vir doctus, qui eo significatur.

76. 77. Conf. Martial. Epigr. in Cinnam VI, 39. *vxorem, de qua* non tu, aut vir aliquis eximius, (quod maiori esset solatio) sed minus *pater fiet. Glaphyrus* tibicen clarissimus aeui Augustei. v. Martial. IV, 5, 8. et Antipatri Epigr. 28. et 29. in Brunck. Anal. T. II. p. 116. ad quae v. Iacobs in Animadv. ad Anthol. Gr. Vol. II. P. I. p. 310. *Echionis* et *Ambrosii* nomina ignota. *choraules*, χοραύλης, qui in choro tibiis canit.

78—81. Quae quum ita sint, nuptias, suadeo, faciant viri nobiles, vt vxores eorum ex histrione vel gladiatore liberos pariant. Quod non sine amara inrisione suadet

poeta. 78. Verba obſcura. *Pulpitum* quodlibet ſubgeſtum, inpr. in theatro, vt III, 174. VII, 93. XIV, 257. vnde putant, die nuptiali theatra in *vicis* exſtructa et ludos in iis actos eſſe: de quo tamen ritu nihil legere memini; niſi eo ſpectant verba Apuleii, (Met. IV. p. 157. ed. Elmenh.) *feralium nuptiarum miſerrimae virgini choragium ſtruitur.*

79. Cf. ſup. ad v. 51. *grandi lauro*, arbore integra poſtibus adpoſita, (cf. Catull. LXIV, 290.) vel *longis ramis* eius, vt inf. XII, 90. — 80. *Lentulus*, cognomen gentis Corneliae, h. l. pro quouis nobili viro, qualis Poſtumus fuiſſe videtur. Cf. ad VIII, 188. *teſtudineo conopeo*, in cunis, vel lecto puerperae, ſegmentis ornato teſtudinis. Cf. inf. ad v. 89. et XI, 94 ſqq. *Conopeum*, κωνωπεῖον, non velum, vel papilio, ſed, vt verbis Schol. Crucq. ad Horat. Epod. IX, 16. vtar, *genus retis ad muſcas et culices* (κώνωπας) *abigendos, quo Alexandrini potiſſimum vtuntur propter culicum illic abundantiam.* Cf. Anthol. IV, 32. Eiusmodi rete tenuiſſimum ſuper lectum expandi, et aurea ei fila intexi ſolebant. (Cf. Plut. Ant. p. 927.). 81. *Nobilis infans*, qui de te nobili natus exiſtimatur, quum tamen adulterinus, et quidem gladiatoris filius ſit. *exprimat*, ore ſ. vultu referat; quae dictio petita eſt e re ſtatuaria, in qua *ſigna expreſſa*, quae *adumbratis* obponuntur, ſunt ea, quae plane elaborata ſunt, vt confeſtim adpareat, quem referant. *mirmillonem*, v. ad VIII, 200.

82 — 113. Quod vniuerſe de matronarum effrenata libidine dixit poeat, iam probat inluſtratque exemplis, et quidem h. l. *Hippiae*, quae vxor Fabricii Veientonis *ſenatoris* (de quo v. inf. v. 113. et ſup. ad IV, 113.) cum Sergio gladiatore in Aegyptum migrauit. Simile quid narratur a Parthen. Erotic. c. 27. de Alcinoe et Xantho. *Ludii* ſ. *ludiones* olim dicebantur hiſtriones et ſaltatores, at ſeqq. temporibus propr. gladiatores, horumque ſchola *ludus;* vnde et *ludia* inf. v. 104. Hippia, ludii, h. e. Sergii gladiatoris, vxor. *Ludium* vero διασύλλαβος vox eſt, efferenda per συνίζησιν, vt IV, 37. *ſemianimum.* 83. 84. Aegyptus deſignatur more poetarum. *Pharos* nunc continens, at olim parua inſ. Aegypti, cum Alexandria aggere (heptaſtadio) et ponte iuncta, vbi turris fuit excelſa et marmorea eiusdem nominis, iuſſu Ptolemaei Philad. a Soſtrato Cnidio exſtructa, cum ſpeculo et ignibus nocturnis. *famoſa moenia*, Alexandria, vrbs *Lagi*, h. e. Aegypti, vel vbi Ptolemaeus Lagi f. e Graecis regibus primus regnauit poſt Alexandri M.

mortem. Sic et *annis Lageus*, *flumina Lagi* et similia. *famosa*, vel infamia ob luxum perditosque mores incolarum regumque, (vt *famosus Canopus* inf. XV, 46.) vel, quod malim, incluta et clarissima.

84. Ita vt ipsi *Canopitani*, quamuis libidinibus et luxu infames, (v. ad I, 29.) *prodigia et mores*, h. e. prodigiosos mores, *Vrbis*, Romae, damnarent. Cf. inf. ad V, 286. — 85 — 113. Scelus et insania Hippiae viuidis adumbratur coloribus. *Nil patriae indulsit*, patriae nihil eorum, quae petere quasi ac postulare videbatur, concessit, vel nihil officiorum, patriae debitorum, nihil pietatis et amoris praestitit.

87. Σαρκαστικῶς poeta monet, illud maxime esse mirandum, quod ludos circenses et scenicos, nec non ludiones relinquere potuerit; quo taxatur insania et Hippiae, illos pluris, quam coniugem liberosque, facientis, et Romanorum, inexplebili ludorum spectandorum cupiditate ardentium, de quo v. sup. ad III, 223. *Paris* celeberrimus histrio et deliciae Domitiani, a quo ad magnas opes eximiamque potentiam euectus, sed deinde, quum Domitia Augusta eius amore arderet, occisus est. v. inf. VII, 87 sq. Suet. Domit. 3. 10. et Dio Cass. Alius eiusdem nominis histrio inclaruit sub Nerone, et ab eo interemtus est. v. Suet. Ner. 54. Tac. Ann. XIII, 20. 22. 27. et al.

88 — 94. Quamuis Hippia molliter esset educata in domo paterna, lasciuus tamen amor tam audacem eam fecit, vt pericula nauigationis sperneret. Cf. Ouid. Met. VII, 62-68. *Pluma* lectus pluuinusque, plumis tumens vel fartus, adeoque molliissimus. (v. ad I, 159.) 89. *Segmentatae cunae*, ornatae *segmentis*, h. e. fimbriis s. fasciis s. virgis purpureis vel aureis, quae cunis seu stragulis adsutae sunt ornatus causa, vel per foramina cunarum vtrimque transmissae, ne infans excidat; nisi malis, ornatae tessellis, s. tesserulis ligneis varieque coloratis, et emblemate vermiculato, (v. sup. ad II, 124.) vel segmentis testudinis, quo sensu sup. v. 80. *testudineum conopeum* dicitur.

90. Non mirum est, eam varia maris discrimina sprevisse, quippe quae famae pudorisque iacturam nihili fecit; quam qui pro nihilo putat, facile omnia contemnit et audet. 91. Quae tamen famae iactura minima videtur *mollibus cathedris* h. e. feminis, quae in mollibus sellis sedere vel per vrbem ferri solent. Cf. ad I, 65. IX, 51. Martial. III, 62, 7.

92. *Ionium* mare, inter Italiam, Siciliam, Graeciamque, auſtro patet, et *late ſonat* impetu fluctuum, ſcopulis inliſorum. *ſonantem Ionium* ſcil. *fluctum*, vel ſinum, (vt ap. Horat. Epod. X, 19.) vel pontum, vt ὁ Ἰόνιος ſc. πόντος. Romanis tamen *Ionium* ſc. mare ſemper dicitur: vnde *ſonorum* coni. Bentl. ad Horat. l. l. 94. *Mutandum toties mare:* nam Romanis in Aegyptum traiicientibus tria transmittenda ſunt maria, Tyrrhenum ſ. Inferum, Ionium et Aegaeum.

94 ſqq. Eaedem mulieres, quae libidinis explendae cauſa tam audaces ſunt, anxiae ac trepidae eſſe ſolent, vbi honeſta nauigationis periculorumque ſubeundorum ratio et occaſio obfertur. *Gelantur pectora* pauore, vt *rigere*, *dirigere*, *frigeſcere*, *glaciari*, *torpere*.

97. Cf. inf. v. 284. 285. et Plaut. mil. glor. II, 5, 54 ſq. — 98. *durum eſt*, vxori videtur. 99. *Sentina*, aquarum ſordiumque conluuies in fundo nauis, cuius odor *grauis* eſt et teter. *Eum procul fugiunt piſces;* Plin. X, 70. ſ. 90. *ſummus vertitur aer*, vertiginem ſimilat oculorum animique, quae faciat, vt coelum verti ſummaque eius pars ima fieri ſibi videatur.

100. Hippia *ſtomacho valet*, non laborat vomitione vel nauſea, quae viris etiam nauigantibus obrepere ſolet. *Iula* mulier, quae inuita et iuſſu coniugis nauigat, nauſeans *maritum conuomit*, vomitu conſpurcat. *haec*, quae moechum ſequitur. *rudentes tractare*. funes ducere.

103—117. Hippia Sergii amore capta eſt, non ob formam et iuuentutem, quod iuſtiorem haberet excuſationem, (nam deformis ille eſt et prouecta iam aetate) ſed quia gladiator eſt et arma tractat. *exaſtit forma*, v. ad Sil. V, 15. *forma* et *iuuenta* pro formoſo homine et iuuene. *Ludia*, nunc ludii vxor, quum antea Senatoris eſſet. v. ſup. ad v. 82. *Juſtinuit*, paſſa eſt, non recuſauit.

105. *Sergiolus* feſtiue adpellatur *Sergius*, et blando nomine, quo Hippia nunc vti ſolebat, vel ἐφωνικῶς, quia non amplius iuuenis erat: *nam coeperat iam puttur*, mentum, barbam, *radere*, quod viri tantum faciunt. Quae verba nemo intpp., quod mireris, intellexit: quare haec tenenda ſunt. Priſci Romani intonſi erant barbamque alebant vsque ad a. V. C. CCCCLIV, quo primum tonſores Romam adduxit e Sicilia P. Ticinius Meno, (f. Titinius Maena) vnde illi vocantur *intonſi*, *barbati* et *capillati*. Cf. ad IV, 103. V, 30. et Plin. VII, 59. Ratio autem *barbae tondendae*

ſ. *metendae* (ſup. III, 186.) duplex erat, vel ſtrictim ſ. ad cutem, quod proprie *radere* dicitur, et Gr. σκαφίον, ſiue ξυρὸν τὸν πωγωνικὸν, et ἐν χρῷ κείρειν, vel paulo longius a cute, interpoſito pectine, quod propr. eſt *tondere* et Gr. κεῖρος. Cf. Plaut. Capt. II, 2, 16 ſq. Iam pueri ac iuuenes lanuginem ſeu barbulam alebant vsque ad annum aetatis XXI, quo ea poni non ſine ſolennitate et deo alicui ſacrari ſolebat. v. ſup. ad III, 186. Hinc *nondum barbatus* dicitur puer ſup. 15. 16. *barba* iuuentus inf. v. 215. (*ſenior, cuius barbam*, iuuentutem, h. e. quem iuuenem, *tua ianua vidit*, qui a iuuentute tua aedes frequentauit) *prima barba* iniens iuuenta inf. VIII, 166. *barbati* et *barbatuli* iuuenes, qui nondum lanuginem depoſuere vel tondentur, inf. XIII, 56. Hanc vero mollem teneramque barbam iuuenes tondebant tantum (cf. I, 25. X, 226.) vsque ad virilitatem vel annum aetatis XL, quo, quum viri vellent videri, primum radebantur; quare h. l. inmittur, Sergium ad virilem iam peruenisse aetatem. Quotidie radi primus inſtituit Scipio Africanus minor, vt leuis eſſet facies; vnde et pſilothro alioue medicamento poſtea pili exſtirpabantur. v. ad II, 107.

106. *lacerto ſecto*, vulnerato, vel exciſo nerno, *ſperare requiem*, miſſionem; quam ſperare ac petere licebat gladiatoribus, membro aliquo mutilatis, vel graui vulnere ictis. 107. *ſicut*, verbi cauſa. 108. *galea adtritus* fronte. Galea ſi non omnes gladiatores, praeter retiarium, (cf. VIII, 203.) plerique certe vtebantur. 109. *Gibbus*, tumor, forte ex percuſſione crebra. *acre*, graue vel pertinax *malum*; niſi potius epitheton ad acritudinem ſuci humoriſque ſpectat. *ſtillantis*, lippi; quo oculorum morbo multi laborabant Romae. *ocelli*, non *oculi*, quo deformitas augetur, inpr. ob *ingentem gibbum* in medio naſo.

110. Lector dudum ſuſpenſo animo exſpectat, quae tandem cauſa fuerit inſani amoris, quae Sergio dotes virtutesque vel animi vel corporis, quibus capta ſit Hippia: et iam repente nihil aliud in laudem eius dici poſſe audit, quam quod gladiator fuerit. *illos*, gladiatores. *Hyacinthos*, formoſos et amabiles, vt *Prometheos* ſup. IV, 133. pro figulo perito. *Hyacinthus* puer formoſiſſimus, cuius amore capti Zephyrus, Apollo et Thamyris. v. Ouid. Met. X, 162 ſqq. et Heyne *Antiquar. Aufſätze* P. I.

112. *Ferrum*, gladius, *eſt*, *quod amant* tales feminae, qualis Hippia fuit. 113. *Idem Sergius adcepta rude*, ſigno libertatis, miſſione, h. e. ſi miſſus eſſet e ludo, vel deſiſſet

gladiator esse et arma tractare, quod tantopere Hippiae placet, *coepisset* ei *Veiento*, tam vilis quam maritus, *videri*, Hippia eum aeque ac maritum fastidiuisset ac dereliquisset. Cf. sup. ad v. 82. *Rudis* vel gladius ligneus, quo batuebant tirones, vel ferula, qua vtebantur lanistae, et qua donati gladiatores seu vacationem dumtaxat a pugna munusque lanistarum, seu libertatem impetrabant. Cf. inf. ad VII, 171.

114 sqq. Si iam miraris et indigne fers libidines privatae mulieris; audi nunc simile exemplum Messalinae, Augustae, vxoris Claudii Imp. de cuius libidinibus v. inf. X, 331 sq. Tac. Ann. XI, 12. 26. 30. Suet. Claud. 26. 29. 36. 37. Dio Cass. LX, 14 sq. Plin. X, 63. s. 83. *Priuati* magistratibus, et temporibus Imperatorum etiam his obponuntur. Cf. I, 16. IV, 66. XII, 107. *Riuales*, qui eamdem mulierem amant. *Riuales Diuorum*, concumbentes cum vxoribus Imperatorum Rom. qui post mortem inter Deos referri Divique adpellari solebant: nisi poeta *riuales Diuorum*, h. e. deorum, ridens dixit ipsos Imperatores, diuinam sibi maiestatem adrogantes. 116—120. Mutaui distinctionem: at ne sic quidem omnia bene procedunt ac fluunt, nisi v. 117 post *cubili* culpa librariorum excidit copula *et*, vt *τὸ sumere* etiam, vt *praeferre*, a voc. *ansa* pendeat, et verbum *linquebat* v. 119 ad *virum* dormientem v. 116 referatur; quae sermonis durities passim in poetis concoquenda. *virum*, Claudium. *vxor*, Messalina.

117. *Palatino*, imperatorio, in palatio. *tegetem*, v. ad V, 8. — 118 sq. Cf. Horat. Sat. II, 7, 53 sq. Suet. Ner. 26. Calig. 11. et Oth. 12. *Sumere* ansa, ne adnoscceretur. *meretrix Augusta*, vt *meretrix regina* Cleopatra ap. Prop. III, 11, 39. et Plin. IX, 35. s. 58. *cucullos*, v. ad III, 170. *nocturnos*, qui noctu potissimum sumebantur. 120. Messalina *nigrum crinem* suum abscondebat *galero*, galericulo, adscititio capillamento, *flauo*, vt vel formosior videretur amantibus, (v. sup. ad V, 115.) vel difficilius adnoscceretur; non, quia matronis *niger crinis*, et *flauus* meretricibus fuerit, quae sunt nugae grammaticorum.

121. *calidum*, quod valde frequentatum, vel ab alia meretrice vix relictum est. *centone*, vili veste, e variis pannis conflata, qua cubile stratum erat.

122. *Cellam vacuam*, sibi semper paratam, *atque suam*, a lenone sibi datam vel ab ipsa conductam: nam in fornice quaenis meretrix suam et distinctam habebat cellam.

nuda conſtitit, more proſtibulorum, quae ſic nuda *ſtare* vel propr. *proſtare* dicuntur. Cf. inf. XI, 170. *nuda*, non tam plane nuda, quam tenuitate veſtium. *papillis auratis*, pulcris, vt Gr. χρυσοῦς, χρυσῆ Ἀφροδίτη et al. vel potius auro ornatis. *titulum Lyciſcae mentita*, commenta, h. e. falſo addito eius titulo, vt pro Lyciſca haberetur. Cellis meretricum, in fornice proſtantium, praefigebantur *tituli*, in quibus nomina earum ac ſtupri pretium (*aera* v. 125.) conſignata erant: vnde Martialis XI, 46, 1. *inſcriptae limina cellae* dixit. Cf. Sen. Controv. I, 2. et inf. ad VIII, 168. *Lyciſca*, meretrix famoſa, nota etiam ex Martiale IV, 17. — 124. *Oſtendit ventrem* non in loco plane tenebroſo, ſed *ſub clara nuda lucerna* Horat. Sat. II, 7, 48 ſq. *tuum ventrem*, in quo tu conceptus, et e quo natus prodiiſti: nam *Britannicus* Claudii et Meſſalinae filius: vnde *generoſus*. Meſſalinae libidines inpr. nefandae propterea, quod vxor Claudii et mater Britannici fuit. Hic vero verſus forte poſt v. 125 ponendus.

125. *blanda*, blande, more meretricum. *popoſcit aera*, ſtupri mercedem, earumdem more, et vt pro Lyciſca haberetur. 126. Cf. Plin. X, 63. ſ. 83. *abſorbuit*, vt *exſorbere viros* inf. X, 223. et *vorare puellas* ap. Martial. II, 51, 6. VII, 66, 3. et 15. Cf. Horat. Sat. II, 7, 49. Ceterum hic verſus in quibusdam libris poſt v. 128 vel 129 legitur, a pleriſque vero prorſus abeſt ob rei obſcoenitatem.

127. *dimittente puellas*, ſub vel poſt mediam noctem. Aditus ad fornices vel ex more, vel ex lege, patebat a nona hora, vnde meretrices *nonariae* dicuntur Perſ. I, 135. vbi v. Caſaub.

128. *Triſtis*, nondum expleta libidine. *quod potuit* ſolum, non denegante lenone. *tentigine*, tendore et pruritu libidinis.

131. *Obſcuris*, obſcuratis fumo lucernae, vel potius ſordidis ſqualore et inluuie, oſculis et tactu inpurorum hominum: niſi *Obſcoenisque* legere malis. *fumo lucernae lupanaris*, ſolitae ſuspendi ad lenonias aedes et ianuas.

132. *puluinar*, torum in palatio, cuius puluini mollibus plumis farti ſunt. Quidam reſpici putant ad puluinaria vel lectiſternia Deorum, in quos etiam Imperatores referantur.

133—135. Poeta breuiter h. l. (ſed copioſius inf. v. 610 ſqq.) alia memorat mulierum ſcelera, adulteriis graviora, philtrorum vſum, incantationes, veneficia. *Hip-*

pomanes, τὸ ἱππομανὲς, vel herba Arcadica, qua gustata equi in furorem incidunt; (v. Theocrit. II, 48. 49.) vel liquor virulentus, ab inguine equae, ardore coeundi flagrantis, destillans; (v. Intpp. Plin. XXVIII, 11. f. 80. et Virg. Ge. III, 280 sq.) vel caruncula nigra, caricae magnitudine, fronti pulli recens editi adhaerens, quam equa feta statim edito partu deuorare, quaque praerepta in rabiem olfactu agi, nec partum ad vbera admittere dicitur. (Cf. inf. v. 616. Intpp. Plin. VIII, 42. f. 66. et Virg. Aen. IV, 515. 516.) His omnibus superstitio vtebatur in veneficiis et philtris, quod ex locis laudatis intelligitur. Praeterea fagae adhibebant *carmen*, magicas formulas, ἐπῳδὰς, et *venenum*, τὰ κακὰ φάρμακα. 134. *Privigno datum* a saeua nouerca, bonis eius inhiante. Cf. inf. v. 628. Virg. Ge. II, 128. III, 282. Horat. Od. III, 24, 17. 18. V, 5, 9. *Faciunt graviora* adulteriis flagitia mulieres *coactae imperio*, dominatu, impetu, vi, *sexus* sui, qui acrioribus incenditur cupiditatibus adfectibusque, ira, odio, dominandi cupiditate, superbia, inuidia cet., eorum imperio facile obsequitur, et sic ad omne rapitur scelus, quia nimis infirmus est, quam vt illis resistere possit; *minimumque libidine peccant*, peccata libidinis, vel quae sola libidine inpulsae committunt, sunt minima.

136—141. Mulieres, ob grandem dotem, omnia agunt ex arbitrio, et auari ita imperium vendunt. Cf. inf. v. 457 sqq. — 136. Verba vel poetae, vel Postumi, vt et inf. v. 142. 161. et al. *Optima* mulier et pulcerrima censetur s. iactatur *teste marito*, iudicio mariti. *Cesennia* (al. *Caesennia* et *Caesonia*) nomen diuitis mulieris. 137. *dedit*, adtulit marito auaro grandem dotem, *bis quingenta*, mille sestertia, vel, vt Romani dicunt, decies sestertium: inf. X, 335 *decies centena* sc. sestertia, vel sestertiorum millia. Quae ab Augusti inde temporibus fuit summa census senatorii, et h. l. pro ingenti vel maxima ponitur dote: non pro solenni et quasi legitima inter honestiores, quod ex X, 335. et aliis locis conligitur. Quomodo enim certa dotis summa legibus constitui potest? Verba autem *ritu decies centena dabuntur antiquo* inf. X, 335. ita interpretor: ritu antiquo dos dabitur, et quidem amplissima; vt verba *ritu antiquo* ad morem dotis dandae, non ad solennem eius summam spectent. Cf. sup. ad II, 117. *tanti*, tanto pretio, ob tantam dotem.

138. 9. Non incalefcit et flagrat amore vxoris, fed opum eius; non vxorem amat, fed dotem. *Pharetrae* refpondent *fagittis*, et *lampas facibus*. *Sagittas* (et quidem ardentes, *lovς πυρϕόρους*) poetae ac fculptores non modo Amoribus et Cupidini, et *lampadem* f. *facem* non modo iisdem et Hymenaeo, fed et *Veneri* tribuunt. *macer eft* acri amore, qui macerat, vrit, conſumit, conficit. *Inde*, ob dotem, et ab ea. 140. *Libertas* inpune ex arbitrio omnia agendi et imperium *emitur* ab vxore grandi dote. Cf. ſup. ad v. 30. *coram*, praefente marito, *licet* vxori vt *innuat* moechis f. amatoribus, *atque rescribat* literis eorum. Cf. ſup. ad I, 55 ſq. *locuples*, bene dotata mulier, *quae nubſit auaro, vidua eſt*, quibuscum libuerit concumbit et aeque libera eſt, ac ſi eſſet vidua et ſui iuris, nec maritum haberet; *viuit tamquam vicina marito* inf. v. 509.

142—160. Aliae vxores ob ſolam amantur pulcritudinem, quae forma pereunte repudiantur, vel, quamdiu illa viget, imperioſe agunt, et quodcumque libuerit, a marito expoſcere vel extorquere ſolent.

142. Cf. ad v. 136. — 143—8. Cf. Terent. Heaut. II, 3, 9 ſq. et ſup. ad II, 138. *Excutere*, ſcrutari, expendere; propr. excutere togam alicuius, et videre, ſi quid in ea condiderit. 144. *Tres*, paucae, *rugae ſubeant*, veniant, a ſenectute aut morbo. *Cutis arida*, ſuco exhauſto, *ſe laxet*, fiat laxior, macilenta, et flaccida. 145. *Dentes fiant obſcuri*, putrefcant et nigrefcant. *Oculi fiant minores*, contrahantur, ob defectum humoris et ſenectutem.

146. Eiusmodi mulier aedibus exigetur. Solennes divortii formulae erant, *conlige ſarcinulas; exi, vade foras; res tuas tibi habeto; res tuas tibi agito*. Diuortia vero, a Romulo plane interdicta, (v. Plut. in Rom. p. 31.) et lege X Tab. VI. non ſine grauiſſima cauſa conceſſa, nec ante a. V. C. DCC, (v. Valer. Max. II, 1.) vel DXXIII, (v. Dionyſ. II.) vel DC (v. Tertull. in Apolog.) conſueta, moribus Romanorum conruptis tam vulgaria erant, vt mariti, quin et vxores, (quibus olim ea facere non licebat) ſaepe ea vel leuiſſima, vel adeo ſine cauſa facerent per diffarreationem, aut remancipationem, aut vſurpationem, vtque Seneca de Ben. III, 16. conqueratur, *nullam iam repudio erubeſcere, poſtquam inluſtres quaedam ac nobiles feminae non conſulum numero, ſed maritorum, annos ſuos computent, et exeant matrimonii cauſa, nubant repudii*. Cf. inf. v. 229. 230. *Sarcinae* et vaſa *conliguntur* a militibus, iisque,

qui in alium locum migrant. *dicet libertus:* nam dimiſſuri vxorem cum ſeptem teſtibus ad eam mittebant libertum, qui illam iubebat res ſuas ſibi habere. v. Paulus in L. IX. ff. de diuort. 147. *Iam nobis es grauis*, faſtidio. *et ſaepe emungeris*, (niſi malis *vt ſaepe emungeris!*) emungis naſum mucoris plenum, mucoſa es ſ. mucida, vt contra mox *altera ſicco naſo.*

148. *altera*, noua nubta, cui cedas.

149. *Interea*, dum ſ. quamdiu aetate floret ac ſpecie. *calet*, feruet, *et regnat*, imperitat; ardenter omnia et imperioſe agit; feruida eſt ingenio et ſuperba. *poſcit maritum*, vel a marito, res pretioſiſſimas et quodcumque ipſi placuerit. Cf. Plaut. Aulul. III, 5, 24-61. — 150. *onem* et lanam *Canuſinam*, quae nobiliſſima erat et pretioſiſſima. *Lana laudatiſſima Apula — Tertium locum Mileſiae oues obtinent. — Circa Tarentum Canuſinumque* (opp. Apuliae) *ſummam nobilitatem habent;* Plin. VIII, 48. ſ. 73. *vlmos*, vites; vlmis ſultas. v. inf. ad VIII, 78. *Falernus* ager in Campania ferax vini generoſiſſimi v. ad Sil. VII, 162-211.

151. *Quantulum in hoc* ſc. poſcit? Haec, quae dixi, parui momenti ſunt prae aliis, quae poſtulat. *Pueros omnes* et *ergaſtula tota* ſcil. poſcit, h. e. ſeruos quam plurimos, tam in vrbe, quam in agris ac villis. Quindecim plerumque ſeruos confeciſſe *ergaſtulum* ex Apuleio docet Lipſ. Elect. II, 15. Cf. inf. ad XIV, 24.

152. Auara ac inuida mulier adpetit, quodcumque alius habet, et iubet vt *ematur* ſibi.

153—7. Verba obſcura, quae olim ita explicabam: *Menſe brumae*, hiberno vel Decembri, in quo eſt *bruma*, ſolſtitium hiemale, adeoque ipſo tempore hiemali, quo *mercator Iaſon*, audax et longinqua traiiciens maria, vel proprie ipſum mare frigore *clauſum* eſt, et *nautae* quidem *armati*, ad nauigandum parati ſunt, (nam *arma* et *armamenta* dicuntur omnia nauium aliaque inſtrumenta, et *armari* omnia ea, quae rebus neceſſariis inſtruuntur) ſed a nauigatione prohibentur frigore, (*caſa* in naui *candida*, nine conſperſa) ornamenta pretioſiſſima et peregrina vel transmarina vxor ſibi comparari iubet et adferri, vel ab ipſo peti marito. Sed veram h. l. ſententiam e veteri Scholio ſatis perplexo eliciendam eſſe recte, opinor, monuit cl. Lenz in Annal. liter. Goth. a. 1802. p. 262. Menſe Decembri Saturnale feſtum excipiebant Sigillaria, quibus mercatores ſigilla ſ. imagunculas, libros aliaque mercium et

munuſculorum, quae ſibi inuicem miſſitabant Romani, genera venalia exponebant (v. Macrob. Sat. I, 10. extr. et Intpp. Gell. II, 3. V, 4.) plerumque in tabernis linteis ſ. linteo obductis, (*cariis candidis*) quae tum aliis Vrbis locis, tum inpr. in porticu Neptuni ſ. Argonautarum (v. Reimar. ad Dion. Caſſ. LIII, 27.) poni ſolebant, et huius parietibus ita ſe adclinare, vt conſpectum tabularum, quibus illi ornati erant et nauigatio Argonautarum depicta, eriperent: hinc *mercator Iaſon*, qui mercaturae potiſſimum cauſa Colchidem petiit, *clauſus*, et *nautis*, qui fere heroes et *armati* erant, vel proprie conſpectui eorum in pictis tabulis aut caelaturis *obſtat caſa candida*. Saturnalibus autem et Sigillaribus munera mitti ſolebant, et vxor itaque hanc occaſionem, pretioſiſſima munuſcula *tollendi*, h. e. emendi, vel potius auferendi et extorquendi a marito, non praetermittit. *cryſtallina* et *murrhina* ſ. *myrrhina murrhea*, *murrea*, *myrrhea*, ſcil. vaſa. Quibusdam *murrha* videtur eſſe cryſtallum, a quo tamen h. l. et ap. Plin. diſtinguitur, aliis porcellana Sinica, aliis onyx, ſpecies marmoris, non gemmae, aliis ſcoria ferri, Chriſtio dendrachates, Velthemio lapis, qui vulgo *Chineſiſcher Speckſtein* dicitur. Hanc coniecturam nuper probauit praeter alios Gurlitt, qui et reliquas recenſuit. (*uber die Gemmenkunde Magdeb.* 1798. p. 5 ſq.) *Adamas* duritie, nitore ac pondere in gemmis primum tenet locum, eiusque vſus primum in ſolis annulis et monilibus, poſtea vero et in vaſis potoriis aliaque ſupellectile fuit, vnde h. l. *notiſſimus*. Mordaci autem ioco poeta dicit, pretium adamantis, vel annuli adamantini, quem Bibula ſ. vxor ſuperba popoſcerit, eo auctum eſſe, quod eum in digito geſtauerit *Beronice* ſ. *Berenice*, quae regina quidem, ſed *inceſta* fuerit, eumque ab inceſto fratre dono adceperit. Nam Agrippa maior, rex Iudaeae, filius Ariſtobuli et Beronices, neposque Herodis Magni, tres filias, *Beronicen*, Mariam ſ. Mariamnen et Druſillam habuit, vnumque filium *Agrippam*, non maiorem, qui in Actis Apoſt. XII. Herodes dicitur, ſed minorem ſ. iuniorem, vltimum Iudaeorum regem, qui multum auctoritate apud Claudium Imp. valuit, quemque inceſtus cum Berenice ſorore commiſſi ſuſpectum fuiſſe et adcuſatum, memorat Ioſephus Ant. Iud. lib. X. p. 673. vnde praeterea diſcimus, hanc Berenicen primum Herodi, patruo ſuo, deinde Polemoni, regi Pontico, nubſiſſe, bisque fuiſſe Romae, vt Titum Caeſarem amore inflammaret. *Barbari* Graecis dice-

bantur peregrini, qui haud Graeci, Romanis, qui nec Romani nec Graeci erant. *inceſtae*, v. ſup. ad IV, 9. Poeta h. l. verba *hunc dedit* in adfectu repetiit, iungendaque ſunt *barbarus Agrippa* et *inceſtae ſorori*.

159. *vbi*, h. e. in Iudaea, vbi ipſi *reges mero*, puro ac nudo, *pede ſabbata obſeruant feſta*, feſta agunt ſ. celebrant. Nam Ioſephus Bell. Iud. II, 15. et Hegeſippus bell. Iud. lib. II. tradunt, Berenicen reginam, Agrippae regis ſororem, vt Deo vota ſolueret pro ſalute, Hierosolymam veniſſe, ac pro more hoſtiis caeſis capillisque derasis nudipedem tum ſacra feciſſe, tum ante tribunal Feſti, Praeſidis Syriae, atroci caede in Iudaeos saeuientis, ſtetiſſe, vt pro his ſupplicaret. Eo reſpexiſſe videtur poeta h. l. vbi obiter Iudaeos ritusque eorum ridet. Ἀννησθησίαν in ſacris antt. populorum, inpr. Hebraeorum, in graui luctu, vel ſtatis ieiuniis, et quum vota ſolueren tur, vſitatam fuiſſe, ſed Iuuenalem ignoratione Iudaicorum rituum eam in genere ad *ſabbata* retuliſſe, vel hac voce ſignificaſſe ieiunia, copioſe et erudite docuit Spanhem. ad Callim. H. in Cer. v. 125. Cf. inf. ad XIV, 96.

160. Et vbi Iudaei clementia ducti iam a priſcis temporibus et ritu a maioribus tradito ſuibus parcunt, eosque ſeneſcere patiuntur, vnde *ſenibus porcis;* niſi forte poeta Iudaicorum rituum aeque ignarus fuit, ac vetus Schol. qui monet, Iudaeos maioribus porcis parcere, et minores manducare. Non minus vrbane Auguſtus dixiſſe fertur: *Melius eſt, Herodis porcum eſſe, quam filium.* Cf. inf. ad XIV, 98.

161. Verba Poſtumi, quibus poeta v. 162 ſq. reſpondet. Cf. ſup. ad v. 136. *gregibus*, multitudine puellarum, vt inf. v. 175. *Grex* in contemtum dici ſolet: quod tamen ab h. l. alienum eſt, ſi haec ſunt verba Poſtumi. An e cod. Goth. I. reponendum potius *Vllane*, vt ea poetae tribuantur? *digna* connubio.

162 ſqq. Fac in vna eademque muliere plures ineſſe dotes fortunae ac virtutes, (quod tamen rariſſimum eſt) propter eas ipſas ſuperba erit; qua vxore nihil eſt intolerabilius. Faſtum vero gignunt mulierum pulcritudo, diuitiae, (v. inf. v. 457 ſq.) fecunditas, (v. inf. v. 172 ſqq.) nobilitas generis et caſtitas. (v. mox v. 167 ſq.) *Decens* dicitur, cui conſummata eſt totius corporis pulcritudo et gratia huic adiuncta, v. c. Venus et Gratiae. 163. *vetuſtos porticibus disponat auos*, eorum imagines; h. e. ſit nobilis. v. inf. ad VIII, 1. *intactior*, caſtior, *Sabina*, vt ap.

Prop. II, 6, 21. *rapere intactas Sabinas:* nam *tangere* feminam de re Venerea dicitur honesto vocabulo, vt γυναικὸς θίγειν ap. Eurip. Hippol. 1014. vnde ἄθικτος et ἀθίγης inmubta et casta. (v. Mitscherl. ad Hor. Od. III, 11, 10.) — 162. Haec notissima ex Liv. I, 13 pr. Sabinarum autem castitas et ipsarum virorumque rigidi mores passim laudantur. v. sup. III, 169. inf. X, 299. et ad XIV, 180.

165. Qualis mulier admodum rara est, phoenicis instar nigrine cycni, et vix ac ne vix quidem reperitur. Proverbiales poetae locutiones passim obuiae. Cf. inf. VII, 202.

166. *Quis ferat* (al. *ferat;* non male) *mulierem*, h. e. superbiam mulieris, *cui omnia* corporis animique bona *constant*, sunt, insunt? *Si qua voles apte nubere, nube pari* Ouid. Heroid. IX, 32. vt τὴν κατὰ σαυτὸν ἄλα ap. Suid. et Plut. T. II. p. 13. F. et Callim. Epigr. 37. in Brunck. Anal. T. I. p. 470.

167. Repetitio verbi *malo* auget eius vim. *Malo* vxorem ducere *Venusinam*, h. e. pauperem ac humilem, s. peregrinam et rusticam, cuius animus et incorruptus est, et a superbia alienus. Cf. ad I, 51. Ei cum delectu opponitur *Cornelia*, Scipionis Africani maioris filia, Ti. Sempronii Gracchi vxor, Tiberii et Caii *Gracchorum mater*, quae ornata quidem fuit *magnis virtutibus*, nobilitate, opibus, eximia castitate, facundia, fecunditate, (nam XII liberos peperit) pietate, animi magnitudine cet. sed non sine fastu nobilium feminarum, quae maiorum cognatorumque facta laudabilia, vel stemmata sua crepare solent et iactare. Eadem saepe filiis, vt ad res magnas gerendas eos excitaret, exprobrasse dicitur, quod a populo Rom. nondum *Gracchorum mater*, sed socrus Scipionis vocaretur. His tamen occisis eidem statua aenea publice posita cum inscript. CORNELIA MATER GRACCHORVM, quo poeta respexisse videtur. Cf. Plut. in vita Ti. et C. Gracchi Opp. T. I. p. 824. 827. 836. 843. et Plin. XXXIV, 6. Alia Cornelia, non minus fere clara, iactantius de se et gente sua loquitur ap. Prop. IV, 11.

169. *Supercilium*, ὀφρύς, fastus. v. sup. ad II, 15. et V, 62. *numeras in dote triumphos*, gloriam maiorum cognatorumque in dotem quasi inputas, loco dotis, vel pro dote habendam censes. Poeta ipsam adloquitur Corneliam; quo viuida fit oratio. 170. 1. Apage te cum laudibus patris tui, quem praedicas deuicisse *Hannibalem, Syphacem*, et *Carthaginem. In castris*, quae Scipio et Masinissa concre-

marunt. Verba *cum tota Carthagine* etiam simul ad Scipionem Africanum minorem referri possunt, qui hanc vrbem diruit, et cui nubta erat Sempronia, Corneliae filia. *migra*, vt sup. v. 146. *confige sarcinulas et exi.*

172—177. Aliarum mulierum adrogantiam gignit fecunditas, et nonnumquam eam, quae ipsos lacessat Deos, et totam eamque innoxiam familiam in perniciem agat. Id probatur exemplo *Niobes*, quae filia Tantali et *Amphionis*, Thebani regis clarissimique lyricinis, vxor, multitudine et insigni forma liberorum (super quorum numero et nominibus mira est scriptorum diuersitas) ferox, *Latonam*, matrem Apollinis et Dianae, insolenter despexit, et ita obfendit Deos, vt liberos omnes, Apollo mares, Diana filias, sagittis transfigerent: nam antiquus sermo, quod acuta febri factum est, sagittis et irae illorum deorum tribuit. v. Homer. Il. ω, 602 sqq. Ouid. Met. VI, 146 sq. 271 sq. et Heyne ad Apollod. p. 587-596. Bene autem Amphion eiusque sermo inducitur. *Parce* liberis meis, qui *nil* mali *fecerunt*, commiserunt, nulla iniuria adfecere vos et matrem vestram. *Paean*, nomen Apollinis, deinde hymnus, carmen. *tu*, *dea*, (Diana) *pone* ex emendat. Graeuii receptum pro vulg. *tu depone*. 173. *matrem*, quae sola est noxia. — 174. *Sed Paean*, nil motus Amphionis precibus, *arcum* (propr. eius cornua) *contrahit*, adducit, intendit, ἕλκει s. ἀνέλκεται νεῦρα s. τόξον. 175. *Extulit* domo mortuos (vt sup. I, 72.) *Niobe*, *dum* cet. *gregem*, vt sup. v. 161. *ipsumque parentem* liberorum, Amphionem, qui ferro per pectus adacto vitam doloremque finiit, vel vna cum liberis ab Apolline sagittis est confixus: nam poetae variant.

177. Haec non sine sarcasmo dicta, quasi fecunditas tam iusta superbiae causa sit. *Scrofa* s. sus *alba*, triginta enixa fetus, quae h. l. innuitur, notissima e Virg. Aen. III, 388 sq. VII, 29 sq. (vbi v. Heynii Exc. II.) VIII, 42 sq. 81 sq.

178 sq. *Grauitas* vxoris (h. e. auctoritas, quam debet splendori natalium, et morum honestati, qualis Corneliae fuit) vel *forma* non *tanti* est facienda, vt propterea feras superbiam ei admixtam, qua inflata perpetuo se tibi iactet, exprobretque, quantum illi debeas. *Huius* enim, quamuis *rari summique*, *boni* np. grauitatis et formae, *nulla* est *voluptas* cet. *plus aloes*, amaritudinis, *quam mellis*, dulcedinis.

181. *deditus* vt inf. v. 206. *vxorius*, vxori obnoxius, vel eius amore captus. *in diem*, quouis die, *horis septe-

nis, ſeptem, adeoque maxima parte diei naturalis, (nam is in XII horas diuiditur) h. e. magis *oderit*, quam amet. 184. *Quaedam*, alia mulierum vitia, ſunt *parua* cet. 185—199. Ridet poeta ſtultitiam feminarum, quae tum temporis Graecorum (vt hodie Francorum) ſermonem moresque adfectabant. Cf. ſup. III, 58-125. *rancidius*, ingratius vel putidius. Nam *rancida*, vt σαπρὰ, propr. dicuntur cibaria, oleum, carnes aliaeque res diutius adſeruatae et conruptae; hinc etiam res deformes et ingratae, quae faſtidio ſunt, vel ineptae, turpes ac malae. v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 506.

186. *Formoſam*, ſatis venuſtam ac delicatam, ſecundum mores geniumque ſaeculi. *Tuſca* et *Sulmonenſis* pro Romana et Italica, vel prouinciali. *Sulmo* Pelignorum opp., patria Ouidii. *Graecula*, v. ad III, 58. *mera*, pura, vera ac tota. *Cecropis*, Attica ſ. Athenienſis: nam Cecrops Athenarum conditor primusque rex fuit; huius autem vrbis incolae elegantia ſermonis morumque ceteris antecellebant Graecis. *Omnia Graece* (vt hodie Gallice) exprimunt et loquuntur mulieres noſtrae. 188. Verſus haud dubie ſpurius, qui magis acumen orationemque rhetoris, vel interpolatoris, qui loci ſimil. Cic. Brut. c. 37 memor erat, quam ſatirici poetae redolet, atque a duobus MSS. abeſt. Sententia quoque eius manca et ab h. l. aliena eſt, et inportuna ſaltem vox *magis*. 189. *Hoc*, Graeco, *ſermone pauent* h. e. pauorem exprimunt, reliquosque animi adfectus et ſenſus. *effundunt*, proferunt, indicant, inpr. ea, quae ante reticuerant, aut quae reticenda erant; qui verbi ſignificatus h. l. aptiſſimus. *Quid vltra* ſc. faciant, vel facere poſſint? quid vltra eſt, quo progredi poſſit ſtulta Graecorum imitatio et aemulatio? Venuſte pro ſimpl. immo, quin adeo, vel quod peſſimum eſt et turpiſſimum. *Concumbunt Graece*, Graeco more; Graecos non in ſermone tantum, ſed in omnibus, etiam turpibus, aemulantur rebus, et in his quoque lingua eorum vtuntur. *Dones*, condones, condonanda ſunt et excuſanda. 192. 3. At quis condonabit id vetulis? *Pulſat*, ſollicitat, vexat, vel debilitat, vt *quatere*, *quaſſare*, *ferire* cet. *adhuc Graece* ſc. loqueris, vel loqui adfectas? *pudicus*, honeſtus, qui vetulam ſ. anum deceat. 194. 5. *quoties laſciuum interuenit* ſermoni ſ. verbis *illud* dictum Ζωὴ καὶ ψυχή, quo meretrices vti ſolent. Cf. Martial. X, 68, 5 ſq. Mireris tamen, neminem haeſiſſe in his verbis, quorum iunctura admo-

dum inportuna, et ſcabra eſt oratio. Suſpicari poſſis, poetam ſcripſiſſe: *Non eſt hic ſermo pudicus, Si vetula toties laſciuum interſeris illud* Ζωὴ καὶ ψυχή, *et modo ſub lodice relictis Veteris in turba.* Haec certe eſt ſententia h. l. cui tamen lenior vellem medicina adhiberi poſſet. *modo ſub lodice relictis*, h. e. verbis, quibus paulo ante in lecto vſa es, *veteris in turba*, coetu hominum, palam. Cf. Ouid. Am. III, 14, 7 ſq. *Lodix* propr. opertorium lecti. 196. *excitet inguen*, eius pruritum et tumorem. *Vox blanda et nequam* ſ. inproba, vt ap. Ouid. A. A. III, 795. 6. De proprio voc. *nequam* vſu, etiam in libidinibus, v. Gell. VII, 11. Vox illa (λόγος πορνικὸς in Straton. Epigr. VI. in Brunck. Anal. T. II. p. 36c.) etiam *habet digitos*, h. e. vim digitorum, qui palpando excitant inguen. (Cf. Martial. VI, 23. IX, 42. XI, 23. 95. et 105.) 197—199. *Vt tamen omnes ſubſidant pennae* — hoc fit propterea quod *facies tua computat annos*, quod vetula es. (*Tu licet et manibus blandis et vocibus inſtes; contra te facies imperioſa tua eſt.* Martial. VI, 23, 3.) Sed ſtructura verborum eſt perplexa, quae lucebit, ſi *et* pro *vt* legeris. *Et tamen omnes ſubſidant pennae*, vereor, ne tua voce non excitetur inguen ſ. libido, ſed potius flacceſcat, *quamquam haec mollius dicas Haemo:* nam *facies tua computat annos.* Prouerbialis locutio eſt *ſubſidunt pennae*, cui fere reſpondet illa: *incidere alicui pennas* ſiue *pinnas*, quae in piſcibus natationis, et in auibus volatus inſtrumenta ſunt. Sic et nos dicimus, *die Flügel hängen oder ſinken laſſen*, et, *einem die Flügel beſchneiden.* Metaphora illa petita videtur ab auibus, quae, vel volatu fatigatae viribusque exhauſtae, vel conreptae morbo, alas demittunt. *quamquam haec* blanda verba *dicas mollius*, laſciuius, vel dulcius, delicatius, mollibus mimis vel hiſtrionibus, *Haemo* (cuius et ſup. III, 99 mentio fit) et *Carpophoro*: nam *facies tua ſenilis et rugoſa computat*, indicat, *annos*, numerum annorum tuorum, ſenectutem tuam, te arguit vetulam. *Computare* enim proprie ſignificat rationem putare, ponere, inire, ſubducere, et hinc numerare, vt inf. X, 249. Cf. inf ad v. 651.

200—224. Poeta Poſtumum ferit hoc dilemmate: aut vxorem amaturus es, aut non: ſi non amaturus es, non eſt cur eam ducas et inutiles facias ſumtus; ſi amaturus es, miſer eris et veluti ferus. *tabellis* nuptialibus, vt ſup. II, 119. *ducendi* rite, matrimonio legitime contracto, et nuptiis paratis. 202. *coenam* nuptialem. *perdas*, quia

magni illi ſumtus inutiles ſunt. *Muſtaceum* ſc. libum, ſ. *muſtaceus* ſc. libus, genus placentae nuptialis, de quo Cato R. R. c. 121. ita: *Muſtaceos ſic facito. Farinae ſiligineae modium vnum muſto conſpergito; aniſum, cuminum, adipis P. II. caſei libram, et de virga lauri deradito, eodem addito; et vbi definxeris, lauri folia ſubtus addito, quum coques.* Hinc *laureolam in muſtaceo quaerere* prouerbii loco ap. Cic. ad Att. V, 20. dicitur pro, gloriam quaerere in rebus minimis. (Cf. Hard. ad Plin. XV, 30.) — 203. *Labente*, dilabente, diſſoluto, *officio*, coetu eorum, qui *officii* cauſa conuenerant: nam conuiuis diſcedentibus dabantur apophoreta, de quibus v. Martial. XIV. et Potteri Archaeol. IV, 20. extr. *crudis*, conuiuis cruditate laborantibus ob lautiores epulas. 204. 5. Deſignatur dónum illud, quod pro virginitate amiſſa nouae datur nubtae, et Gr. ὄρθριον δῶρον, Longobard. morganatica, nobisque *Morgengabe* dicitur: *lanx*, in quam cognati aureos coniiciunt numos. *quum* in *lance beata*, diuite, pretioſa, argentea ſ. aurea. v. ſup. ad I, 39. *Dacicus et Germanicus*, vt *Philippus* et *Darius* ap. Auſon. ac Gall. *Louis d'or*, ſcil. numus, et quidem cuſus ſ. ſignatus effigie Domitiani, qui cognomina *Dacici* et *Germanici* ſumſit, quibus tamen titulis plane indignus fuit. v. Suet. Dom. 2. 6. 13. Tac. Agric. 39 ſq. et al. *auro ſcripto*, numis aureis, *conciſus in titulos faciesque minutas*, vt inf. XIV, 291. vbi v. not. vel quibus literae ſunt quaſi inſcriptae, h. e. inſculptae. Sic et γράφειν pro inſculpere dicitur, et ap. Martial. XI, 5, 3. *ſcriptus aeterno Iupiter auro.*

206. *Si tibi* eſt *ſimplicitas vxoria*, ſtultum obſequium vxorium; (nam *vxorius* dicitur, qui totus pendet ab vxoris arbitrio) niſi malis, ſi non niſi vnam cupis vxorem habere. At ſic ſaltem leg. *ac* vel *et deditus vni* ſc. mulieri, vxori. Forte ita interpungendum: *ſi tibi (ſimplicitas vxoria) deditus vni Eſt animus.* 207. *ſubmitte*, inclina, *caput cervice parata ferre*, ad ferendum, *iugum*, ſeruitutem et imperium vxoris, vel ſimpl. amorem coniugalem: Poetae enim amantes pullis ſ. equis, iuuencis et bobus, ſub iugum miſſis, amorem vero iugo comparant, vnde πῶλος, ἄζυγα ſ. κάλλιστος κόρα, *iugare*, *coniugium* cet. (Cf. inf. ad XIII, 22. et ad Horat. Od. I, 33, 12. 35, 2. II, , .) — 208. *quae amanti parcat*, non moleſta ſit viro, et quidem eam amanti.

209. *Ardeat*, ardenter maritum amet. *gaudet tormentis amantis et spoliis*, vexare virum et spoliare. Cf. sup. v. 149 sq.

210. *s.* Vxor tanto grauior erit et damnosior marito, quanto melior is est. 212 sq. Cf. Plaut. *Men.* I, 2, 5 sq. — 214. *Haec dabit*, imperabit quasi et iniunget marito, *adfectus*, iubebit eum odisse et amare, quem ipsa volet. *excludetur*, eiicietur e domo tua, non amplius admittetur. 215. v. sup. ad v. 105.

216 sq. *Testandi* ex arbitrio. *lenonibus, lanistis* et *arenae*, (h. e. arenariis, qui in arena amphitheatri depugnant) hominibus sordidissimis atque infamibus. Testamenta facere non nisi ciuibus Rom. licebat: sed temporibus Imperatorum etiam ingenui et nobiliores adeo arenae operas locabant.

218. Tibi contra testamentum scribendum erit ad arbitrium vxoris, quae tibi *riuales* tuos, moechos suos, et quidem *non vnum*, sed plures, *dictabit*, quos scribas heredes.

219—223. Imperiosa et obstinata mulier seruum, sibi inuisum, quamuis innocentem, iubebit occidi. Verba vxoris *pone crucem seruo*, et mariti *meruit — longa est*, quibus deinde illa respondet *O demens — voluntas*.

219. *Crux* apud Romanos supplicium hominum viliorum, plurimumque seruorum. *Crucem pone*, fige, (vt ap. Cic. Verr. V, 6.) *seruo*, eum cruci s. in cruce fige, adfige, subfige. 219. 220. Conf. inf. X, 69. 70. *quis detulit* nomen eius et crimen ad praetorem, h. e. quis adcusauit eum? Nam qui aliquem adcusare suscipit, *nomen* eius *defert* sc. ad praetorem, vt illud *recipiat*, h. e. inter reos scribat. Cf. inf. v. 552.

221. *Nulla cunctatio*, deliberatio, *de morte hominis* nimis *longa est*, quaestio de tam graui re non subito et inconsiderate, sed lente et adcurate habenda. Vulgo putant, haec verba vel vxori tribuenda esse, quae dicat, de nece hominis, ne ingenui quidem, nedum serui, diu deliberandum esse, vel poetae, qui ridens moneat, non longam huius rei deliberationem esse mulieri. Sed praestat, opinor, ea marito adsignare, blande roganti vxorem, vt in re tam graui, quae ad mortem hominis, quamuis serui, spectet, non temere agat. Tum hoc v. 222. refellit mulier, cui id stolidum videtur. 222. Demens es, qui seruum putas esse hominem. His verbis et superba mulier, et Romani taxantur, qui seruos vix hominum loco numeroque habebant. *ita*, itaque, vel ita, vt putas et dicis. *Esto* autem, quod

nil mali *fecerit;* fac, eum nihil mali vel flagitii commisisse. 223. Verba, vt tyrannis, ita et mulieri, qualem poeta adumbrauit, aptissima.

224—230. Vxores nonnumquam, primis maritis relictis, aliis multis nubunt. *regna*, maritum, cui imperauerat, vel domum eius lectumque, in quo regnare et deliciis frui solebat. *Permutat domos* maritosque crebris diuortiis. *flamea conterit*, v. sup. ad II, 124. — 226. Ad priorem maritum reuertitur. 227. 8. *Ornatas fores et in limine ramos*, v. sup. ad v. 51. *Vela*, aulaea, peristromata s. peripetasmata, praetenta foribus diuitum. Cf. inf. IX, 105. *pendentia — et adhuc virides*, adeoque paulo post nuptias.

229. 230. Cf. sup. ad v. 140. *numerus* maritorum. *auctumnos*, annos. *titulo res digna sepulcri* mordaci ioco dixit poeta, vt Martial. IX, 16. *Inscripsit tumulo septem celebrata virorum Se fecisse Chloe. quid potest simplicius?* nam propr. mulieres vniuirae in laude erant apud Romanos. Nomina autem maritorum inscribi solebant sepulcris vxorum. *titulo*, epitaphio.

231—241. Nulla est coniugalis fides et concordia, *salua* h. e. viuente socru, quae praeterea filiam malis artibus moribusque instituit. 232. Cf. sup. v. 147 sq. et 210. *docet* filiam suam. *nudi*, nudati opibus, vel ad paupertatem redacti ab vxore. 233. 4. Cf. inf. XIV, 25—6. *tabellis*, literis amatoriis: nam Romani in tabulis cera inductis scribebant; vnde et *tabellarii* dicti, et *cerae* eodem sensu inf. XIV, 29. *rescribere*, vt sup. v. 141. *Nil rude*, rusticum et inpolitum, h. e. scite, concinne, venuste. *nil simplex*, stolidum, h. e. callide, cum arte et ingenio. 235. *Custodes* pudicitiae, vxori a marito adhibitos, *illa* socrus aut *decipit* variis commentis artibusque, *aut aere domat*, pecunia expugnat et conrumpit. Cf. inf. ad v. 347. 348. *corpore sano*, quum filia sana sit et salua, *aduocat* socrus *Archigenem* medicum, simulans morbum filiae, maritumque a congressione filiae prohibens, vt aditum locumque det moechis, qui specie officii, vel absente marito aduenient, et in ipso lecto latent. *Archigenes*, qui h. l. et inf. XIII, 98. XIV, 252. pro quouis medico ponitur, vt *Heliodorus* inf. v. 373, clarissimus fuit medicus, ab Apamea, Syriae oppido, oriundus, qui multos physici ac medici argumenti libros scripsit, artemque suam Romae exercuit temporibus Domitiani, Neruae ac Traiani. Nonnulli putant, obiter h. l. taxari medicos, adulteria exercentes sub specie faciendae medicinae,

de quo v. Plin. XXIX, 1. Martial. XI, 72. et al. *pallia*, ſtragula, operimenta, vt ἱμάτιον. *iactat*, reiicit ſc. vxor, *onerosa pallia*, quaſi nequeat ferre, quod in febris aeſtu fieri ſolet, vt ap. Ouid. Ep. Her. XXI, 169 ſq. Sed reliqua verba, *docet*, *decipit*, *domat* et *aduocat*, ad matrem ſpectant; vnde rectius forte interpretaberis: mater multa pallia filiae, velut aegrae, iniicit, vt ſcil. adulter eo melius in vel ſub illis latere poſſit.

237. *et ſecurus* e tribus libris antt. recepi pro vulg. *et ſecretus*, quod languet, quia cum *abditus* et *latet* iungitur. Quidam emendarunt *arceſſitus*, et tum mentem poetae hanc fuiſſe putarunt: interea dum medicus arceſſi fingitur, ſub eius perſona veniens moechus clanculum intrat, atque ita cuſtodes decipit. 238. *pauet*: nam *pauorem* aliquid medium eſſe inter ſpem metumque, et hinc *laetum pauorem* ac *horrorem* dici Stat. Theb. I, 493. VI, 392 ſq. 802 ſq. et Sil. III, 215. monet N. Heinſ. ad Sil. XVI, 432. In quibusdam libris *ſilet* legitur. *praeputia*, virilia, *ducit*, extendit, paratus ad rem veneream, vel potius manu ſua fricat, maſturbat.

239 ſq. Conf. ſimill. loc. inf. XIV, 25 ſqq. *Scilicet exſpectas*, cf. ſup. ad v. 75. et II, 122. — 240. *Vtile porro*, praeterea, eſt *vetulae*, matri, *turpi*, *filiolam turpem producere*, quoniam ex adulteriis et ſcortationibus filiae quaeſtum facit. *producere*, parere, (vt inf. VIII, 271. et al.) vel potius educare, inſtituere, formare, vt inf. XIV, 228.

242 - 5. Femina promta eſt ad lites contrahendas. 243. Exemplum hoc (praeter quod alia v. ap. Valer. Max. VIII, 3.) notum e Gell. IV, 14. (vbi tamen in bonis quoque libris *Manulia*, *Mamilia* et *Mamilla* legitur) *A. Hoſtilius Mancinus aedilis curulis fuit. Is Manliae meretrici diem ad populum dixit, quod de tabulato eius noctu lapide ictus eſſet, vulnusque ex eo lapide oſtendebat. Manilia ad tribunos plebei prouocauit, et dixit comeſſatorem Mancinum ad aedes ſuas veniſſe; eum ſibi fas recipere non fuiſſe aede ſua, ſed quum vi inrumperet, lapidibus depulſum. Tribuni decreuerunt aedilem ex eo loco iure deiectum — et, ne cum populo aedilis ageret, interceſſerunt.* Itaque deſignatur h. l. mulier litigioſa, quae vel cauſam ſuam ipſa agit, ſi rea eſt, vel ſi non rea eſt, alios adcuſat.

244. *per ſe*, ipſae, non adiuuante pragmatico ſ. iuris perito. *libellos* adcuſatorios. 245. Iuris adeo peritae ſunt, vt vel ſummos ICtos, quae ſcribenda ſint, docere poſſint,

lisque *dictare*, vt magister discipulis. *Principium atque locos*, modum actionis instituendae causaeque probandae. Loci, vt Gr. τόποι, in arte tam oratoria quam memoriae dicebantur fontes sedesque argumentorum, quibus res aliqua vel probatur vel refutatur. An *principia et loci* legum sunt verba earum initialia, quae a pragmaticis adlegari solent? *Celsus* h. l. forte aequalis poetae, P. Iuuentius Celsus, Praetor a. V. C. 854 sub Traiano, et Consul II. a. V. C. 882 sub Hadriano, celeberrimus ICtus, qui commentarios librosque epistolarum, Digestorum et quaestionum scripsit; vel pater eiusdem nominis, cuius nonnumquam in Digestis fit mentio.

246 seq. Mulieres etiam non pudet, artes inhonestas et gymnicas athletarum vel gladiatorum exercere. Cf. sup. ad I, 23. *Endromidas Tyrias*, v. ad III, 103. et 283. De *ceromate* v. ad III, 68.

247 sq. Commentarii instar sunt verba Vegetii de re mil. I, 11. *Antiqui ad palos exercebant tirones — non solum milites, sed etiam gladiatores. Scuta de vimine in modum cratium conrotundata texebant — iidemque clauas ligneas pro gladiis tironibus dabant. — Contra illum palum, tamquam contra aduersarium, tiro cum crate illa et claua, velut cum gladio se exercebat et scuto; vt nunc quasi caput aut faciem peteret* cet. Itaque *vulnera* h. l. sunt imaginaria *palo* inflicta *sudibus*, h. e. clauis ligneis, quibus tirones vtebantur pro gladiis. Cf. Liv. XL, 6. extr. 9. extr. et Sil. I, 321. VIII, 552. nisi coll. Liv. XXVI, 51. vbinis pro *sudibus* substituendas censueris *rudes*, quae etiam *vectes* et ῥάβδηκες παχεῖς dicebantur, quibusque donabantur gladiatores exauctorati. Cf. Serv. ad Virg. Aen. X, 494. qui *rudibus* h. l. legit. 249. *omnes implet numeros*, omnia lanistae dictata peragit, et quidem perfecte, adcurate, secundum artis regulas. Verba seq. cum graui indignatione dicta: haec *matrona*, quae ad palum ita exercetur, *dignissima* est, quae *tubae* cantu ad ludos Florales cum meretricibus agendos vocetur: vel, quae fit inter inpudicas mulieres meretricesque, summa lasciuia et petulantia verborum celebrantes *Floralia*, et flagitante populo nudae etiam in scenam prodeuntes; qua ratione admissa *tuba* paulo durius dicta est pro ipsis ludis Floralibus, qui, vt omnes ludi, etiam scenici, tuba canente committebantur vel incipiebant: nam tuba non nisi commissionis huius signum erat, non ad eius cantum in his ludis saltabatur.

250. 1. Haec feſtiue dicta: *niſi in illo pectore* muliebri *quid plus*, aliquid virilius et magis maſculum, altior ſenſus animusque, *agitat*, h. e. ſe agitat ſ. mouet, agitatur, mouetur. Ita enim permulta verba actiua paſſiue, abſolute et intranſitiue adhibentur. (v. ad Sil. I, 47. 288. 539. 647. 693. III, 466. XVI, 373. et al.) *verae arenae*, ad veram gladiaturam iuſtamque pugnam in arena amphitheatri, omiſſa illa vmbratili figurataque pugna, vel exercitio ad palum. *paratur*, ſe praeparat.

252. 3. Omnem exuet pudorem femina, quae, muliebribus armis, exercitiis, officiisque contemtis, virilia eaque inhoneſta amat et ſectatur: vel mulier cooperta non erubeſcet, cuius nuda facies non rubore ſubfunditur. Poſſis etiam ita diſtinguere: *Quem praeſtare poteſt mulier galeata pudorem? Quae fugit a ſexu, vires amat;* vel ſuſpicari: *pudorem, Quae fugit a ſexu, et vires amat?* Sed nihil muto. *Galea* non modo militibus, ſed et gladiatoribus, excepto Retiario, communis erat. *fugit*, abhorret, *a ſexu* ſuo, et ſtudiis eius; ſpernit et repudiat, quae mulieribus conueniunt. *Vires amat*, h. e. adpetit fortitudinem virorum, eorumque exercitationes et ſtudia, quae duriora ſunt maioresque exigunt vires.

254. Lepida ratio: *nam quantula*, quam parua, *noſtra*, virorum, *voluptas* rei Venereae prae feminea? Cf. inf. XI, 166. Ouid. Met. III, 320 ſq. et Heyne ad Apollod. III, 6, 7. p. 619. 623 ſq.

255 ſqq. Ironice dicitur: Quam pretioſae res venderentur, et quantus earum adparatus, *ſi coniugis* h. e. armorum ſ. inſtrumentorum opumque eius *auctio fiat*, fieret, vel ſi coniux opum ſuarum auctionem faceret? Sed haec verba ſic quoque diſtingui poſſunt: *Quale decus, rerum ſi* cet.

256. Haec ſunt arma gladiatoria, et quidem omnia Samnitium, quorum armaturam, vt nobiliorem, forte adfectabant feminae nobiles. Conf. omnino loc. claſſ. de armis Samnitium Liv. IX, 40. vbi eadem, quae h. l., arma memorantur, non vero *manicae*, ſed *tunicae:* et ita h. l. recte forſan legit vet. Schol. niſi *manicae* h. l. non ſunt chirotecae ſ. χειρίδες, manuum tegmina, (quae feminis quidem, non vero gladiatoribus in vſu fuiſſe nouimus) ſed tunicae manicatae ſ. manuleatae, χειριδωτοί, quod genus tunicae mollius erat feminisque aptius quam viris. v. Gell. VII, 12. Caſaub. ad Sueton. Caeſ. 45. et Intpp. Virg. Aen.

IX, 616. Tunica vero eaque ſola induti erant retiarii, (v. ad II, 143. et VIII, 200-208.) et forſan alii quoque gladiatores. *Cruris ſiniſtri dimidium tegimen* ſ. *tegmen*, ocrea, qua *dimidium* crus tegebatur, et quidem *ſiniſtrum*, quod in pugna vel certamine ſingulari protenditur. (Cf. Liv. l. l. Sil. III, 279. VIII, 419. Heyne ad Virg. Aen. VII, 689. et in Exc. VIII.) Reliqui gladiatores vtrumque crus ocreis tegebant, vnde mox poeta *ocreas* in plur. num. dixit. *ſi* vxor *diuerſa* a Samnitium pugna, vel varia aliorum gladiatorum, *proelia mouet*. εἰρωνικῶς autem, vt reliqua, *tu*, marite, *felix* praedicandus es, quoniam tum vxor non vnam, ſed plures *ocreas* in auctione vendit. *puella*, vxore adoleſcentula. v. ad II, 59.

258. 9. Eaedem mulieres, quae virorum robur et exercitationes, etiam inhoneſtas, ſectantur, et tam fortiter arma tractant, nec vllum in turpi facinore ſentiunt laborem, in aliis rebus temporibusque femineam produnt mollitiem, et tam delicatae ſunt, vt tenuiſſimis veſtibus indutae ſudent. Cf. I, 27-29. et ad II, 65 ſq. *Cyclas*, κυκλάς, tunica muliebris, cuius oram extremam ambiebat paragauda ſ. limbus auro intextus, eique in circuitu, κυκλῷ, adſutus. v. Burm. ad Prop. IV, 7, 40. p. 836. *delicias*, delicatum, molle, tenerumque corpus. *pannieulus bombycinus*, veſtis ſ. induſium tenue e telis bombycum araneorum modo textis. De triplici genere bombycum, qui omnes toto genere, ortu, forma, nido et opere differunt a vermiculis noſtris ſ. moris, e quibus ſericum ducitur, v. Ariſtot. hiſt. anim. V, 18. 19. Plin. XI, 22. et 23. ibique Harduin. *vrit*, propr. feruefacit; vel etiam vexat, premit, cruciat.

261 ſqq. Graphica deſcriptio ſ. imago pugnae gladiatoriae mulierum, vt virorum inf. VIII, 202 ſqq. *Adſpice*, *quo fremitu*, clamore, anhelitu, gemitu et vociferatione, *ictus monſtratos* a laniſta gladiatoribus (vt militibus a campidoctore) *perferat*, aduerſario inferat. Ita et mox v. 267. *ad palum genit vxor:* nam, vt vtar verbis Cic. Tuſc. Qu. II, 23. extr. *ingemiſcunt, vt ſe intendant ad firmitatem, curſores in ſtadio exclamantes, quam maxime poſſunt, athletae, quum exercentur, pugiles vero etiam, quum feriunt aduerſarium, in iactandis caeſtibus; non, quod doleant animoue ſubcumbant, ſed quia profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga vehementior.* Cf. ibid. cap. 24. — 262. *Galea* omnes vtebantur gladiatores praeter retiarium. *curuetur*, non, vt ictus declinet, ſed quia

tam grauis eſt galea. *quanta*, quam grandis ac firma ſ. valida. 263. *Poplitibus*, genibus poſitis ſ. flexis, *ſedeat*, ſubſidat in ſ. ſub clipeo aliisque armis, more mirmillonis, pugnantis cum Threce, qui contra ἐπιβαίνει, inſurgit in eum. Cf. Lipſ. Saturn. Serm. II, 10. et de vi verborum *ſubſidere* (ὑφιζάνειν) et *inſurgere* not. ad Sil. I, 401. 492. IV, 382. 610. V, 294.

263. Verba *quam denſo faſcia libro* vulgo interpretantur: quam denſis voluminibus complicatas ſinuatasque veſtes conligat faſcia, h. e. vt ſubcincta (*ſubligata* ap. Martial. VII, 66, 4.) pugnet. Sed Ferrarius Elect. II, 14. recte, opinor, ſuſpicabatur, quemadmodum Samnitibus, teſte Liv. IX, 40. *ſpongia* fuerit pectori adpreſſa pro lorica, (v. ſup. ad v. 256.) ita pro eadem lorica fuiſſe huic matronae *faſciam*, ex pluribus tiliarum contabulationibus *denſatam*, veluti quamdam tabellarum, inſtar *libri* ſ. codicis, compagination em, muniendo pectori aduerſus ictus.

264. Ridebis, quum videris armis virilibus poſitis muliebria ſumere et mulierem eſſe, quam virum eſſe credideras. Hoc lepide expreſſit poeta, vt fere Plaut. Bacch. I, 1, 35 ſq. *Scaphium*, σκάφιον, vas concauum et oblongum, et hinc vel poculi rotundi genus, vel trulla ſ. matula, matella, vas, cui inmeiunt mulieres, quodque iis proprium eſt, vt *laſanum* viris. Quidam deſignari putant vel capillitium, *ſcaphae* formam referens et meretricibus vſitatum, vel vulgare capitis muliebris tegumentum, Gall. *eſcofion*. Sed hae vocis notiones admodum dubiae ſunt.

265 ſq. Poeta praeclare adloquitur ipſas feminas, *neptes* ſummorum virorum, et quidem vel turpes illas poſteras, tunc temporis viuentes, de quibus antea ſermo fuit, quaeque dedecorant maiorum nobilitatem, vel probas potius honeſtasque principum antiquitatis virorum filias ac neptes. Has rogat, num ſuo aeuo vel infimo loco natae mulieres tam nefaria commiſerint, quam nunc matronae. Nomina autem virorum illorum cum delectu poſita. M. Aemilius *Lepidus* Cenſor a. V. DLXXIV, bis Conſul, Pont. Max. et princeps Senatus. Idem nomen etiam Triumuiro pluribusque Conſulibus fuit. De *coeco Metello* v. ſup. ad III, 139. In duobus MSS. antt. legitur *Creteiue Metelli*, h. e. Q. Metelli Cretici Coſ. a. 674. qui Cretam expugnauit. Poſſis etiam ſuſpicari *Caluiue*, h. e. L. Metelli Calui Coſ. a. 611. Sed vulgata quoque lectio bene ſe habet. 266. Q. (al. M.) *Fabii Gurgitis* Coſ. a. 462 et 478. ac princ. Sen. qui iuuenis

a deuorato patrimonio cognomen illud adcepit, ſed prioris aetatis vitia multis poſtea virtutibus compenſauit. (Cf. Macrob. Sat. II, 9. Plin. VII, 41. Plut. vit. Fabii.) Idem Fabius, Maximi Rulliani filius, aliquot matronas, ſtupri damnatas, mulctauit pecunia, et ex hoc mulctaticio aere Veneris aedem prope circum faciendam curauit. v. Liv. X, 31. *ludia*, comoeda ſ. mima, item gladiatoris vxor, (v. ſup. ad v. 82.) ſed mox ſequitur *vxor Aſylli*, (al. *Aſyli*, *Aſili*, *Aſilli*) quod gladiatoris nomen eſſe putant. *Hos habitus* ſcil. gladiatorum. *ad palum gemat*, v. ſup. ad v. 247. et 261.

268 ſq. Coniux ſemper litigat cum marito, ita vt hic ne noctu quidem capere poſſit quietem. Cf. Ouid. A. A. II, 153 ſq. III, 373 ſq. et Am. II, 2, 35 ſq. Plaut. Caſin. II, 5, 9 ſq. *Lectus habet lites*, in eo lites ſunt ſ. ſeruntur. 270. *Tunc*, quum in lecto iacet. *grauis*, moleſta, irata, *viro*, maritum vexat. *tunc peior*, iratior, ſaeuior, *tigride orba*, orbata catulis, a venatore ſubreptis: tum enim nullum animal nec velocius dicitur eſſe, nec truculentius. Cf. Plin. VIII, 18. ſ. 25. Senec. Med. 861 ſq. al.

271—278. Vxor *conſcia* ſibi *obculti facti*, h. e. adulterii, vt omnem de ſe ſuſpicionem amoliatur, vltro *fictum* marito exprobrat adulterium, gemens ac plorans, quaſi *pellex* ab eo magis ametur, *aut odit* vexatque *pueros*, ſeruos, tamquam fidos eius in furtiuis amoribus miniſtros et adiutores, vel ſeruos meritorios, quos marito in deliciis eſſe ſingit, ſcorta maſculina; (non filios) qua *ſimilata* triſtitia et *zelotypia* ita illum decipit, vt vtramque ex vehementi in ſe amore proficiſci laetus ſibi perſuadeat. *Tunc ſimilat* in quibusdam legitur libris: non male, ſi poſt *peior* comma ponitur. 273 ſq. Cf. Ouid. A. A. III, 291 ſq. 677 ſq. et Am. I, 8, 79 ſq. — 274. De hiatu h. l., qui multas peperit lectionis mutationes, v. ſup. ad I, 151. Olim ſuspicabar poetam ſcripſiſſe: *atque exſpectantibus*, *illa Quo iubeat manare modo;* vel totum potius v. 274., qui ſaluo ſenſu eiici poteſt, acumen interpolatoris ſapere. Sed verba *exſpectantibus illam* cet. doctius et graece dicta videri poſſunt. Metaphora autem deſumta a militibus, qui *ſtationes* ſ. cuſtodias excubiasque agunt, vel, acie diſpoſita, parati ſtant in loco ſibi deſignato, et ſignum profectionis aut impetus *exſpectant*. 275 ſeq. Facete poeta adumbrat credulitatem et incautum ſtolidumque errorem mariti, qui fraudes vxoris non intelligit. *Tu tibi tunc places*, gratularis, et gaudes, quod tantopere ab vxore ameris. *Curruca* ſ. *cu-*

ruca, vt vulgo putant, auicula dicitur, Gr. ἐπιλαὶς vel ὑπολωΐς, fouens pullos alienos, ſcil. cuculi, qui in eius nido oua parit. v. Ariſtot. hiſt. anim. VI, 7. IX, 29. et 37. Hard. ad Plin. X, 9. Bochart. de animal. P. II. lib. I. c. 12. p. 88. Quae ſi vera ſunt, ſenſus h. l. eſt: tu ſimilis curucae, adulterinos educans liberos, quos tibi vxor tamquam tuos peperit; qualis nobis *Hahnrey* dicitur. Apta et praeclara ſententia, modo et vox ipſa et notio eius minus dubia eſſet. In quibusdam libris legitur *eruca* et *vruca*. Illud eſt inſectum paruiſſimum, braſſicas depaſcens, Gr. κάμπη, Germ. *Raupe;* vnde ita vocari poſſit homo nihili ſtolidusque, quemadmodum Plautus Truc. V, 5, 50 *campas* pro *nugis* dixit. Vetus Schol. haec notauit: *Vruca* mimologi ſtupidi nomen, vel, vt alii dicunt, genus animalis foedi, ſpinoſi, vt ericius, ſed propr. illud, quod in faba naſcitur, vt gurgulio. *Cucurra* ſ. *cocurra* emend. Scriver. et ſic a Cariſio h. l. citari monet. *Fletum*, lacrumas vxoris falſas, *labellis*, ore et oſculando, *exſorbes*, conſolans plorantem. Cf. Ouid. A. A. II, 325 ſq. et al. — 277. *ſcripta et tabellas*, literas a moechis ſcriptas. Cf. ſup. ad v. 233. Vox *quae* ad indolem argumentumque epiſtolarum, et *quot* ad earum moechorumque, a quibus ſcriptae ſunt, multitudinem ſpectat. *Zelotypae*, quae zelotypam ſimilauerat, vt ita te deciperet, ſuaque celaret adulteria.

279—285. Vxores non modo ad quaeuis flagitia et adulteria, cum *ſeruis* et *equitibus* h. e. infimis ac ſummis viris promiſcue committenda, propenſae ſunt, ſed etiam in iis deprehenſae mira audacia defendunt cauſam ſuam, quamvis haec tam anceps ſit, vt vel *Quintilianus*, ſummus rhetor, *haereat*, h. e. neſciat, quo pacto quibusque argumentis rem adeo manifeſtam turpemque excuſare, nedum tueri poſſit. *Dic* δεινῶς repetitur. *Quintilianum* h. l. et inf. VII, 186 ſqq. ob inuidendas opes eamque artem, quam profitebatur et mire callebat, ſtruendi ac deſtruendi verſutia ancipitem, currente ſeuerioris ſatirae ſtilo perſtringi, ac propterea forte a nobiliſſimo rhetore, quum auctores ſatirarum cenſuiſſet, laudato Perſii libro, Iuuenalem praeteritum eſſe, exiſtimabat Rigalt. in Diſſ. de Sat. Iuuen. Verba tamen h. l. etiam in laudem tanti rhetoris dicta videri poſſunt, et ſatirae Iuuenalis nondum ſcriptae erant, certe non editae, quum ſcriberet Quintilianus. Cf. inf. ad VII, 186 ſq. De voce *ſodes* v. Schelleri Lexic. *colorem*, χρόαν, ſpeciem honeſtatis, praetextum, excuſatio-

nem, ſpecioſa ac ſplendida verba, quae culpae huic praetendere poſſis. Forma loquendi ducta a picturis, quibus colores inducuntur. Hinc Quintil. III, 8, 3. (10.) dixit *colorem dare rebus deformibus*, vt nos, *der Sache eine Farbe, einen Anſtrich geben*. Cf. inf. ad VII, 155.

281. Reſpondet Quintilianus: *haeremus*, haereo, dubius ac neſcius, qua ratione rem tam manifeſtam poſſim defendere; (vel *haeremus* ſc. ego, poeta, et Quintilianus) itaque *dic ipſa*, vxor. *Olim conuenerat — homo ſum* verba vxoris proteruae, adulteria ſua argute non minus, quam audacter excuſantis. 283. *Indulgere*, concedere, *mihi* ſcil. quod vellem, vel *indulgere*, obſequi, *mihi*, animo et cupiditatibus meis. *mare coelo confundas*, v. ſup. ad II, 25. *homo ſum*, qui erroribus obnoxius eſt, et mulier, quae ex imbecillitate ſexus peccat, adeoque digna ſum, cuius peccatis, ex infirmitate humana profectis, veniam des. Cf. Terent. Heaut. I, 1, 25. et Plaut. Merc. II, 2, 46 ſq.

284. 5. Acerbe notatur ingenium quarumdam mulierum, quae *deprehenſae in crimine* non animo perturbantur ac mente concidunt, ſed *iram* potius inde concipiunt *atque animos*, animum, h. e. audaciam ſuperbiamque; quod ſummae eſt proteruitatis inprobitatisque perditae.

286—300. *Haec* vitiorum flagitiorumque muliebrium *monſtra* luxu, opulentia et otio gignuntur, vnde priſcis Romanis, caſte ac frugaliter viuentibus, ignota erant. Praeclara autem h. l. eſt veterum recentiorumque temporum morumque deſcriptio et comparatio. Conf. inf. ad XI, 77-180. *Monſtra*, vt *prodigia* ſup. v. 84. Cf. ſup. ad II, 122. *quo de fonte* profluxerint, *requiris*, quaeras forſan, Poſtume.

287 ſq. Cf. ſup. v. 5-24. Paupertas laboris, caſtitatis aliarumque virtutum mater, magiſtra ac cuſtos. Conf. Horat. Od. I, 12, 41 ſq. III, 2, 1 ſq. et 6, 17-48. Ouid. Rem. Am. v. 135-168. et 745 ſqq. *contingi*, contaminari, pollui. — 289. *Tecta parua*, caſae humiles aedesque lateritiae, h. e. homines in iis habitantes, laborioſi et frugales. *vellere*, lana, h. e. lanificio, *vexatae*, fatigatae, et *durae*, induratae. *Tuſco*, vt paulo ante *Latinas*; vtque Latium et Etruria pro tota Italia poni poſſunt: non memini certe lanam lanificiumque Etruſcum ab aliis laudari. 290. 1. *Metus hoſtilis in bonis artibus ciuitatem retinebat*, Salluſt. B. Iug. 41. (45.) Pro bello metuque hoſtili exquiſite dicitur *proximus vrbi H.* — *mariti*. Res ipſa nota vel ex Liv.

XXVI, 10. *Collina in turre*, ad portam Collinam turribus munitam, vel in caſtris, quae ad portam Collinam poſita erant turribusque munita.

292. *longae pacis mala;* nam nimium otium gignit luxuriam, et haec multa mala. Cf. ſup. ad I, 87.

293. *Luxuria* cum malis, quae inde proficiſcuntur, *incubuit*, ingruit, inruit in nos, Romanos, nos obpreſſit: praeclare de vi et grauitate mali. Nam res noxias poetae comparant hoſtibus vel exercitui hoſtili inruenti omniaque infeſtanti. Sic *circumfilit agmine facto morborum omne genus* inf. X, 218. Cf. Horat. Od. I, 3, 31. ibique Intpp. *ſaeuior armis:* nam plura, quam bellum, gignit mala, ipſosque victores vincit ac domat, vt olim Alexandrum, Hannibalem, Romanos, Graecos. *vlciſcitur orbem* terrarum, a Romanis (qui id iactabant) *victum* et iniurias malaque ei a nobis inlata, dum nos victores domat ac perdit. Cf. Horat. Epiſt. II, 1, 56. et Rutil. Itin. I, 395 ſq.

294 ſqq. Cf. Horat. Od. III, 24, 42 ſq. et Liv. Praef. extr.

295. *Hinc*, inde, ex eo tempore, *fluxit ad iſtos cólles*, h. e. Romam, in ſeptem collibus conditam, (cf. inf. IX, 131.) *Sybaris*, *Rhodos*, *Miletos*, *et Tarentum*, h. e. luxus, deliciae et vitia iſtarum vrbium, quae cum delectu nominantur, quippe quum omnes luxuria fuerint infames. Similiter *Iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes* ſup. III, 62. Cf. ibid. v. 69 ſq. *Sybaris* opp. Lucaniae, cuius perditos mores Athenaeus atque Aelianus copioſe deſcripſere, et a quo *luxus Sybaritis*, *ſus* et *menſa Sybaritica*, ac *libelli Sybaritici* vel prouerbii loco dicuntur. *Rhodos*, v. ad VIII, 113. *Miletus*, caput Ioniae, vrbs clariſſima diuitiis mercatura partis. *Tarentum* vel *Tarentus* opp. antiquiſſimum ac celeberrimum Meſſapiae ſ. Calabriae, cuius luxuria h. l. tribus epithetis adumbratur. Ex his *coronatum* ſpectat ad lautas epulas, in quibus conuiuae ſertis redimiuntur, *petulans* ad ebrietatem, et *madidum* ad eamdem ebrietatem, ad vnguenta et diuitias adfluentes. Similiter *Tarentum* dicitur *molle* et *inbelle* Horat. Sat. II, 4, 34. et Epiſt. I, 7, 44. it. *vnctum* Sidon. V, 430. vt *vncta Corinthus* inf. VIII, 113.

298 ſqq. Liv. XXXIX, 6. *Luxuriae peregrinae origo ab exercitu Aſiatico inuecta in Vrbem eſt: inde primum lectos aeratos* cet. Poetae autem ante oculos fuiſſe videntur verba Creontis in Sophocl. Antig. 299. *fregerunt*, conruperunt, propr. eneruarunt, emollierunt, quo ſenſu τὰ ὦτα

κατεαγότας dixit Phot. c. 242. et τὰ κατεκλασμένα μέλη, molles effeminatosque modos, et τὴν κατεαγυῖαν μουσικὴν oppositam τῇ ἀνδρώδει Plut. de Muſ. Opp. T. II. p. m. 1136 et 1138. *Frangitur ipſa ſuis Roma ſuperba bonis*, Prop. III, 13, 60. *Diuitiae molles*, quae homines faciunt molles et effeminatos.

300—351. Nonnumquam et *Venus ebria* h. e. libido vinolentiae iuncta eſt, et ſic furor furore auctus nihil *curat*, nullam honeſtatis rationem habet, nec vlla turpitudine abstinet. Cf. Valer. Max. II, 1, 5. Sen. Ep. 83. et al.

301. *Inguinis et capitis*, coitus et fellationis, obſcoeniſſimi generis libidinum, quod Graecis dicitur τὸ λείχειν ſ. λειχάζειν, λεσβιᾶν ſ. λεσβιάζειν, φοινικίζειν, μολύνειν τὸ στόμα ſ. τῷ στόματι μολύνεσθαι, Latinis *ore morigerari* et *capiti inludere*, (Sueton. Tiber. c. 44. et 45.) vel *baſium Florentinum*, oſculum, lingua in os alterius inſerta linguamque eius lambente, datum. 302. De *mediis noctibus* et *Falerno mero* v. ſup. ad IV, 137. 138. *Oſtrea* et vinum ardens, quale *Falernum* eſt, Venerem excitant. *Grandia oſtrea* et *mediae noctes* ad rem augendam pertinent.

303. Cf. Plin. XIII, 3. ſ. 5. et XIV, 3. Οἶνος μυρρινίτης ſ. μυρρίνης notus ex Aeliani V. H. XII, 31. et al. *Merum* vinum bibebant ebrioſi, aqua mixtum ſobrii homines. 304. *Concha* vas ad conchae formam factum, et forte h. l. amplum. Cf. inf. ad v. 419. — 304. 5. Egregie adumbratur conditio temulentorum hominum, quibus *vertigine* conreptis omnia *ambulare* (h. e. circumagi, ἀναστρέφεσθαι) et ſimul, neruis oculorum nimio potu debilitatis ac distentis, radiisque eorum distractis, vel muſculis oculorum nimio vini ardore contractis ſolutisue humiditate, congeminari videntur. Cf. Theogn. Sent. v. 503 ſq. Sen. Ep. 83. Horat. Sat. II, 1, 25. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. III. p. 87. et ſimilia de furioſis in Eurip. Bacch. v. 916 ſq. et Virg. Aen. IV, 470.

306—313. Turpiſſimi ebrietatis effectus nimis ad viuum quaſi reſecantur, ſummusque, qui tum temporis vigebat, deorum contemtus et libidinis furor adumbrantur. *I nunc*, verba reprehendentis et inridentis vel irati, vt inf. X, 166. 310. XII, 57. *Sanna*, diriſio, μῶκος, cum distortione oris, vel criſpatione et corrugatione naſi, vel nudatione dentium, vel alio geſtu. Hinc *ſubſannare*, Gr. μυχθίζειν, μυκτηρίζειν, χλευάζειν, naſo ſuſpenſo deridere. (De variis *ſannarum* generibus et origine vocis v. Caſaub. ad Perſ. I, 58. 62. III, 86. V, 91.) Verba itaque *qua ſorbeat aëra ſanna*

non exprimere videntur morem ſtertentis temulentae et ronchos ducentis, ſed geſtum inridentium, qui extentis paululum labiis cum certo ſibilo aëra ſorbere ſolent; vt adeo ſenſus ſit, Tulliam ore distorto et hiante reſpirare, quum *praetereat aram Pudicitiae*, h. e. cum contemtu et inriſione eam praeterire. 307. *quid dicat*, quam multa contemtim et maledice de Pudicitia dicat, *Maurae Tullia conlactea* ſ. *conlactanea*, σύντροφος, ὁμογάλακτος, eodem lacte nutrita: vnde *notae*, familiari, dicaculae confabulatrici; niſi malis famoſae. In quibusdam libris reperitur *Collacia*, et tum certe poſt *Tullia*, non poſt *Janna* comma ponendum. In MS. Gaybac. II. hic verſus legitur poſt v. 308. a nonnullis vero codd. plane abeſt, eoque extruſo haud quidquam h. l. deſideratur, nec nomen *Maurae* repetitum languet.

308. *Pudicitiae* templum ſ. ſacellum duplex Romae erat, *vetus* maiusque patriciae in foro boario, recentius minusque plebeiae in vico Longo; et in vtraque ara priſcis temporibus nulla, niſi ſpectatae pudicitiae matrona, et quae vni viro nubta erat, ius ſacrificandi habebat: quae religio dein vulgata a pollutis, nec matronis ſolum, ſed omnis ordinis feminis, poſtremo in obliuionem venit. v. loc. claſſ. Liv. X, 23. *Maura praeterit aram* ridens, non ritu antiquo ac religioſo, quo adorandi gratia manus labris admouetur. 309. *Hic ponunt lecticas*, lecticis vectae conueniunt, et egrediuntur, vt micturiant et concumbant. *micturiunt*, mictum eunt, vel ſimpl. mingunt in aram, in contemtum Deae, et ob furorem libidinis, vt deinde coeant. (Cf. ad I, 131.) — 310. *Siphon*, Gr. σίφων, canna ſ. ſtipula, deinde canalis, tubus et fiſtula, a ſono, quem efficit, ſic dicta, qua vinum e pleno dolio elicitur, vel per quam emittitur liquor, vt cernimus in ſalientibus aquis (*la fontaine*): h. l. forte vrina, *longo* tractu in *effigiem* Deae proiecta. 311. *In vices equitant*, ſe inuicem ineunt, vt Λεσβιάδες vel τριβάδες, quae ſe mutuo ſolebant ὀλισβῷ τρίβειν, vel maſculam libidinem exercere. Hinc et *frictus* inf. v. 322. et *frictrices*. (Cf. Phaedr. IV, 14, 1 ſq. et Epiſt. Pauli ad Rom. I, 26. 27.) *Equitare* de re Venerea, (vt noſtrum *reiten*, et Gall. *chevaucher*) *in vices*, vt *facere vicibus* inf. VII, 240. *Luna teſte* (cf. VIII, 149.) ac conſcia flagitiorum, quae matronae pudoris oblitae ne obſcura quidem nocte, ſed ſplendente luna committunt. *mouentur* voluptati indulgentes et equitantes. Τὴν κεφαλὴν σείεις,

καὶ τὴν πυγὴν ἀνασείεις· Ἓν μὲν μαινομένου, ἓν δὲ πεφαινομένου, Epigr. XXV. in Huſchkii Anal. crit. p. 246. — 312. *Coningis* tuae *vrinam calcas*, praeteriens aram Pudicitiae et *viſurus*, ſalutaturus, *amicos magnos*, potentes ac nobiles, patronos, qui a clientibus *luce* prima ſalutantur. Cf. ſup. I, 33. et III, 184.

314—345. Alii nec minus foedi deſcribuntur nimisque ad viuum quaſi reſecantur effectus ebrietatis, et ſtupra nefanda, quibus ſacra etiam et ceremoniae Deorum, inpr. *Bonae Deae*, polluuntur. De hac Dea eiusque ſacris, quae in ſummam ſenſim turpitudinem degenerabant, cf. ſup. ad II, 86 ſq. *Nota* propter ſumma flagitia, in his ſacris committi ſolita. Et haec vtique notiora ſunt, quam ipſae, quibus Dea colebatur, ceremoniae. *Nota* autem facete dicuntur *ſecreta*, h. e. arcana Deae ſacra, a ſolis feminis, et hinc in locis *ſecretis*, forte ſubterraneis ac fornicatis, vt Priapi ſacra non minus inpura in cryptae receſſu, celebrata, vnde *antrum* inf. v. 328. et *opertum* Cic. Parad. 4. *tibia incitat lumbos* ad ſaltandum, (nam ad tibiam in his ſacris ſaltaſſe mulieres, et hinc Clodium quoque habitu pſaltriae iis adfuiſſe, praeter alios docet Plut. in Caeſ. et Cicer.) vel potius ad libidinem et pruritum venereum, vt *criſſent* lumbis, (vt mox v. 322.) nam *lumbi* ſedes libidinis, et haec maxime excitatur laſciuo cantu ſonoque. v. ad I, 45. IX, 59. Perſ. I, 20. et IV, 35. — 315. *Cornu* forte id. qd. *tibia*, niſi in his ſacris vtriusque fuit vſus. Cf. ſup. ad II, 90. *vino*, vt *magno cratere* ſup. II, 87. vbi v. not. *Adtonitus*, vt ἐμβροντηθεὶς ſ. ἐμβροντητὸς, voc. propr. de ſenſuum ſtupore ac furore, etiam ſacro, vel enthuſiasmo diuinitus inmiſſo. Cf. Mitſcherl. ad Hor. Od. III, 19, 14. *Ferri* inpr. dicuntur furentes quique animo ita commouentur, vt neſciant, quid agant. 316. Poeta ad has matronas transtulit verba Lucani I, 566. de Gallis, fanaticis ſacerdotibus: *crinemque rotantes Sanguinei populis vlularunt triſtia Galli.* Quintil. XI, 3. *caput*, inquit, *iactare et comas rotare fanaticum eſt.* Apul. Met. VIII. p. 214. ed. Elm. de ſacerdotibus Iſidis: *Demiſſo capite ceruices lubricis intorquentes motibus, crinesque pendulos rotantes in circulum.* In Antipatri Epigr. XXVII, 2. (Anal. Brunck. T. II. p. 13.) Gallus ῥομβητοὺς δονέων λυσσομανεῖς πλοκάμους, et v. 18. ἐδίνησε δ' εὐστροφάλιγγα κόμαν. Cf. Epigr. adſcriptum ſup. ad v. 311. Catull. LXIII, 23. et illud ῥίψαι πλοκάμους ap. Eurip. in Bacch. v. 150. 864. et Iphig. in Aul. 758. *Vlulare*

de quonis ſono et cantu vel clamore, tam laeto quam triſti, adhibetur, vt ὀλολύζειν et ὀλολυγή. *Maenades*, vt Μαινάδες, propr. furioſae et ἔνθεοι mulieres, inpr. Bacchae, ἀπὸ τοῦ μαίνεσθαι ſic dictae. *Maenades Priapi* facete dicuntur mulieres tam vino quam libidine furentes, et Priapum, deum inpurum, vt Bacchae Bacchum, tum colentes, tum *vlulatu* inuocantes in Bonae Deae ſacris, quae Priapeiis et Bacchanalibus ſimilia erant; de quo v. Plut. in Caeſ. et Cic. 318. *quae vox*, quam laſciuae ſunt et canorae voces earum? Verbum *ſaltare* de vehemente cupiditate dicitur, vt καρδία πηδᾷ vel ἐκπηδᾷ Ariſtoph. Nub. v. 1395. (vbi v. Kuſter.) forte et ἅλλεται ὀφθαλμός Theocrit. III, 37. inpr. vero κακὰ δ' ἐξάλλεται γαστήρ ap. Callim. H. in Cer. v. 89. vbi haec et alia iam notauit Erneſti. 319. Quantum *meri veteris* (vtrumque cum delectu) ad pedes defluit matronis laſciuis, ſe commingentibus!

320. *Saufeia*, (al. *Laufeia*, *Laufera*, *Laufela*, *Laufella*) matrona laſciua et tribas, cuius etiam mentio fit inf. IX, 117. et ap. Martial. III, 72. Cf. inf. ad XII, 45. *Lenonum ancillas*, meretriculas, proſtibula, *prouocat* in certamen libidinis, *poſita corona*, propoſito victoriae praemio, vt τιθέναι ἄεθλα ap. Hom. Il. ψ, 653. 740. et al. *Corona* h. l. vel proprie dicitur, vel de quocumque alio victoriae praemio. Poſſis etiam exponere, depoſita corona conuiuali: nam a v. 300-351 ſermo eſt de Venere ebria lautisque conuiuiis, in quibus veteres coronari ſolebant. Sed illa ratio firmatur verſu ſeq. vbi Saufeia *praemia tollit*, h. e. adcipit victrix, *pendentis coxae*, vt quae ſcitius pluresque λεσβίαδας ſ. τριβάδας in hac muliebri κλινοπάλῃ vicerit, et, vt Photis ap. Apul. Met. II. (p. 122, 19. ed. Elmenh.) *crebre ſubſiliens, lubricisque geſtibus mobilem ſpinam quatiens, pendulae Veneris fructu ſatiarit.* Poeta h. l. reſpexiſſe videtur ſimile certamen victoriamque Meſſalinae, (v. ſup. v. 126. et Plin. X, 63. ſ. 83.) niſi ei h. l. *Saufeiae* nomen dedit. At *coxam pendentem* vetus Schol. cepit de perna in carnario ſuſpenſa, et praemii loco propoſita. Ita quoque Rigaltius, et Heinſ. ad Ouid. Met. VIII, 647. vbi ad idem carnarium, foco proximum, in quo carnes herbasque ſiccandas ſuſpendi et fumo exponi, furca autem deferri ſolitas fuiſſe copioſe docet, praeter alia poetarum loca recte refert *ſiccum petaſunculum*, et *ſicci terga ſuis rara pendentia crate*, inf. VII, 119. et XI, 82.

322. *Ipſa* Saufeia ſubigitur et agitatur ſubſultu frequenti a *Medullina*, ſub qua iacet, cuiusque *fluctum*, h. e. motum fluctuantem, *adorat*, maximi putat, tamquam nihil eo diuinius dici aut cogitari poſſit. Grangaeus: "*Criſſare* verbum Tarentinum, quod *prurire* ſignificat a Gr. κνισσᾶν ſ. κνιζᾶν." In quibusdam libris legitur *criſantis*, vt et ap. Martial. X, 68, 10. *Medullina* mulier inpudica, vel ficta vel vera. Alia, opinor, fuit ſponſa Claudii, de qua v. Suet. Claud. 26. *fluctum* pro vulg. *frictum* (de quo v. ad v. 311.) e vet. Scholiis (quae ita legenda ſunt: "*adorat*, habet potiorem in obſcoenis motibus: *fluctum*, motum ſiue ſinum: *criſare* autem mulierum, *ceuere* virorum eſt.") ſubſtitui cum Pithoeo et Henninio, prob. Wakef. ad Lucret. III, 721. et IV, 1264. vbi hanc flexibilem corporis mollitudinem deſignari etiam monet verbis Priap. carm. 18. *Criſſabit tibi fluctuante lumbo*, et *Quinctia*, *vibratas docta mouere nates*, Virg. Copae v. 2. *Criſpum ſub crotalo docta mouere latus*, Apul. Met. I. p. 21. ed. Oud. *in flexibus tortuoſis eneruam et exoſſam ſaltationem explicat*, Met. III. p. 213. *membris leuiter fluctuantibus*, Arnob. l. II. p. 73. *coxendicibus ſubleuatis lumborum criſpitudine fluctuare*, l. 7. p. 239. *clunibus fluctuare criſpatis* (vt *extortis*, h. e. ſe vehementer torquentibus ap. Petron. c. 21.) Achill. Tat. I, 12. ὁ δὲ ἵππος τοῖς νώτοις ἐκυμαίνετο.

323. *Inter dominas* et matronas, quae tam turpiter de principatu in libidinis exercitio contendunt, nulla nobilitatis ratio habetur, ſed *virtus*, maior ars, vel vis et poteſtas coeundi et maſculam libidinem exercendi, *palmam* ſ. victoriam in hoc obſcoeno certamine *aequat natalibus*, ſummae nobilitati, h. e. talis victrix non minoris aeſtimatur, quam quae nobiliſſima eſt. 324 ſq. Non ſimulacra ibi rei Venereae effinguntur vel ludus phantaſiae; ſed *omnia fiunt ad verum* ac viuum, verus eſt ac manifeſtus concubitus mulierum cum mulieribus, tamquam cum viris; *quibus incendi* ad libidinem vel decrepiti poſſint ſenes.

325. 6. Cf. Ouid. Amor. III, 7, 41. 42. et Martial. XI, 61, 3. 4. *frigidus aeuo*, ſenectute, vt contra *calidus* et *feruidus iuuenta*. *Laomedontiades*, filius Laomedontis, Priamus. *Neſtoris hernia*, (vt *pondus Neſtoris* ap. Plaut.) h. e. Neſtor, quamuis hernioſus; quo rei miraculum augetur. *Hernia* tumor ſcroti, (κήλη) qui, delabſis in illud inteſtino (ἐντερῶ) et omento, (ἐπιπλοῶ) *ramum* (ἔρνος) facere videtur, vnde dicta *hernia*, *ramex*, (inf. X, 205. et al.) *entero-*

cele, Gr. ἐντεροκήλη, ἐπιπλοκήλη, ἐντεροεπιπλοκήλη. Cf. Celſ. III, 24, 9. et V, 18.

327 ſqq. Ad ſacra Bonae Deae, de quibus v. 314-345 agitur, non niſi mulieres admittuntur. Quae itaque poſtquam aliquamdiu rebus diuinis interfuerunt et maſculam exercentes libidinem eam excitarunt magis quam ſatiarunt, iam intelligunt dolentque, ſe *ſimplices*, h. e. non niſi *feminas* eſſe, nec arte tribadum ſibi voluptatem, e concubitu cum viris capiendam, praeſtari: hinc *morae inpatientes* et *prurigine* ſ. laſciuia ac libidine incenſae virorum praeſentiam verumque deſiderant coitum. *Morae inpatiens* h. l. mulier, vt ſup. v. 238. adulter.

328. *clamor* mulierum. *ab antro*, v. ſup. ad v. 314.

329. *Iam fas eſt*, viros intra aedes ſacrorum vocari. *admitte viros*, verba mulierum, ſacra Bonae Deae agentium, aedituae vel ancillae dicta. Si *adulter dormit*, non adeſt ſpemque mulieris eum exſpectantis fallit, *illa iubet* alium quemcumque, et quidem *iuuenem*, *properare*, quam primum arceſſi et adcedere, *iuncto cucullo;* (v. ad III, 170.) niſi *iuuenis* eſt ipſe *adulter*, e ſomno excitandus et arceſſendus. Pro *iam dormit* in plerisque libris legitur *dormitat*, et in altero MS. Pithoei non male *ſi dormit*. Sed illud *ſi* ortum videri poteſt e gloſſa et ſubplendum; vnde comma pro puncto poſui poſt *adulter:* niſi potius haec verba ſunt aedituae reſpondentis, vel etiam earumdem feminarum cum interrog. legenda. 331. *Si nihil eſt* amatorum et ingenuorum, qui venire velint aut cupiant, *incurritur ſeruis*, cum iis concumbitur, et quidem ſummo cupiditatis ardore. Si *abſtuleris* his mulieribus *ſpem ſeruorum*, *venit aquarius*, arceſſitus ab iis, et *conductus:* nam *aquarii* ſ. *aquarioli*, περιχύται ſ. πυρχύται, aquam adferebant, qua in balneis et lupanaribus vtebantur, et Feſtus dicit, eos fuiſſe inpudicarum mulierum ſordidos adſeclas et internuntios. v. Salmaſ. ad Vopiſci Carin. c. 21. et Caſaub. ad Lamprid. in Commodo c. 2. — 333. *mora nulla per ipſam, quo minus ſubmittat*, h. e. non cunctatur, nec dubitat ſubmittere cet. vt inf. XII, 111.

334. *clunem ſubmittat*, ſubcumbat, *aſello;* cuius prodigioſae libidinis mentio quoque fit in libris Moſaicis, (Exod. XXII, 19. Lev. XVIII, 23. XX, 15. 16. Deut. XXVII, 21.) in Luciani Aſino et Apul. Mileſ. X. et XI. Cf. Michaelis Ius Moſ. §. 258.

335 sq. Etiam sacra tali turpitudine polluuntur, et vel antiquissima ac publica. *ritus* religiosi. 337. *omnes nouerunt Mauri atque Indi* prouerbii loco dicitur de re peruulgata, vt *omnibus et lippis et tonsoribus notum* ap. Horat. Sat. I, 7, 3. Res autem eo augetur, quod populi nominantur tam longinqui, ad quos fama huius rei peruenerit.

337 sq. Innuitur Clodius, qui habitu *psaltriae* sacris Bonae Deae interfuit, stuprumque intulit Pompeiae, Caesaris vxori.

338. Mentem poetae recte cepit Grangaeus: "Facete significat mentulam Clodii duplo maiorem Caesaris mentula fuisse, et propter tam opulentum peculium Pompeiam, Caesaris vxorem, magis dilexisse Clodium, quam Caesarem. Quare autem Caesaris mentulam *Anticatonem* vocet, in promtu est. Nam Caesar conrupit Seruiliam Catonis sororem; vnde merito illius penis *Anticato*. (Cf. inf. ad X, 319.) Praeterea Caesar librum aduersus librum Ciceronis, cui titulus *Cato*, composuit *Anticatonis* nomine. At studiosi antiquitatis sciunt libros, (qui ob id dicti *volumina*) in orbem plicatos, et penis quodammodo seu longitudine, seu rotunditate similitudinem prae se tulisse." *duo Anticatones*; nam duo fuere libri. (v. Plut. Caes. p. 733. Gell. IV, 16. Suet. Caes. 56.) At totius quoque operis titulus *Anticato* fuit, et ita h. l. ἐνάργεια augetur.

339. Facete et ad sceleris Clodiani atrocitatem declarandam apte fingit poeta, tantam Bonae Deae pudicitiam et sacrorum eius religionem fuisse, vt non modo haud admitti fas fuerit animalia mascula, nedum viros, sed illa quoque sponte sanctissimo e loco sacrorum profugerint: plurimum etiam salis orationi eo admiscuit, quod non canem memorauit, sed *murem*, nec masculum dixit, sed *testiculi sibi conscium*, qui meminerit, se habere testiculos.

340. 341. Cf. Sen. Ep. 97. *alterius*, masculini, *sexus*, maris, *figuram*, imaginem, *imitata est*, expressit, exhibuit.

342 sq. Et pauci iam *tunc*, Clodii temporibus, (non, prisco, vel adeo aureo saeculo, cuius nulla praemissa est mentio, etsi reliqua verba magis ei conueniunt) ita, vt ille, antiquam sacrorum religionem spernebant: at *nunc Clodii*, h. e. sceleSti homines, Clodio similes, (cf. sup. ad II, 39.) qui ipsa templa et aras adulteriis probrisque profanent, vbivis reperiuntur. Nam Clodii temporibus iam magna quidem, nec tamen tanta, quanta iis, quibus poeta vixit, morum conruptela fuit.

343 sq. Nemo olim contemnebat ridebatue adeo aut ipsa numina, aut vasa parua, siue lignea, siue fictilia, quorum vsus in sacris seruabatur. *Simpuuium* al. *sympuuium*, *symptuium*, *simpluuium* et *sympinium*, quod a συμπίνειν dictum putant, vt *simpuuium* vetus Schol. inde, quod omnes sacerdotes *simul bibebant*. At forte leg. *simpulum*, vel, si secunda syll. breuis est, *simpullum*. Festus: *Simpulum*, inquit, *vas parvum*, (forte *simplum* s. simplex, vel ligneum, vel fictile) *non dissimile cyatho*, *quo vinum in sacrificiis libabatur*. Cf. Varro L. L. IV, 26. et Harduin. ad Plin. XXXV, 12. s. 46. *Numae*, qui sacra cum ceremoniis, totumque Deorum cultum instituit. *Catinus* s. *catinum nigrum*, vas fictile e nigra terra. *patellas*, bene, non patinas, *fragiles*, non aureas, sed fictiles, quales in *monte Vaticano* et ex eius terra argillosa fingebantur.

346–351. *Audio*, non ignoro quidem, quale consilium mihi *olim*, h. e. iam dudum, (vt sup. IV, 69. et al.) tamquam optimum ac primum, dedissent *amici veteres*, aetate et vsu docti: sed illud vanum est et inutile nostris temporibus, quibus *summae* aeque ac *minimae*, h. e. infimae, mulieres ad quamcumque libidinem pronae sunt. *Pone*, adpone, *feram* ianuae coniugis, et *cohibe*, include eam, adhibitis etiam custodibus, more Graeco.

347. 8. Cf. Prop. II, 6, 37 sq. Ouid. A. A. III, 611-658. et Am. III, 4, 1 sq. Tac. Ann. XI, 35. et sup. v. 234. 235. Lepidus autem lusus verborum: *custodire custodes*. *ab illis incipit vxor*, custodes vel pecunia corrumpens, (vt sup. v. 234.) vel adeo ad concubitum sollicitans.

350. Describitur puella vaga et paupercula, quae *pedibus* incedit per *silicem atrum*, h. e. plateas lutulentas silice stratas. Cf. Prop. II, 23, 15. et Prudent. contra Symm. v. 582. *Silicem atrum* ad pauimentum Rom. ex liquefactis montium ardentium eiectamentis congelatisque compositum refert Wakef. ad Lucret. I, 316.

351. Descriptio matronae nobilis, quae lectica vel sella vehi, et a *Syris*, h. e. seruis, gestari solebat. *longorum Syrorum*, v. ad III, 240. et I, 64.

352–365. Vitium aliud mulierum notatur, quod, quamvis pauperes, tamen prodigae, in libidines potissimum, et ambitiosae sint, adeoque diuites nobilesque videri cupiant. Cf. sup. ad III, 180-183. *conducit vestem* cet. cf. inf. VII, 143. et sup. ad III, 181. 181. Μὴ πρίασθαι θεραπαίνας, ἀλλὰ μισθοῦσθαι εἰς τὰς ἐξόδους, apud Theophr. Char. XXII.

ἀνελευθερίας, inliberalitatis, vt h. l. ambitionis, indicium eſt. Cf. ibi Caſaub. qui etiam monet, raro olim matronas pedem domo extuliſſe, nec in publicum prodiiſſe niſi ſtipatas gregibus ancillarum. *ſellam*, in qua deferatur in theatrum ibique ſedeat. *ceruical*, lectum in ſella. v. ad I, 65. *amicas*, quas *honeſtas clientas* dixit Horat. Od. II, 18, 8. vbi v. Iani. 354. *Nutricem*, vt tam diues ac nobilis, quam fecunda videatur mater. *flauam*, pulcram. v. ſup. ad V, 115. — 355. 6. Cf. Martial. IV, 28. *athletis*, quos amat et quibuscum concumbit. Quidam putant, hoc eſſe obſcoenum verbum pro iis, qui cum ea caput limarent, vt Gall. *les piqueurs*. *Leuibus*, mollibus, teneris, inberbibus, (v. ad III, 111.) vel potius depilibus ſ. vulſis, qui exemplo mollium virorum, glabri vt eſſent, barbam pilosque ſibi vellebant vel euelli curabant. *vaſa nouiſſima*, extrema, quae adhuc reliqua ſunt. Cf. XI, 42.

357–365. Multi ſunt pauperes; ſed mulieres plerumque minus, quam viri, paupertatis ac facultatum rationem habent. *Multis* eſt *res* familiaris *anguſta*, exigua, parua. *nulla* vxor *habet pudorem paupertatis*, reformidat eius turpitudinem et infamiam, vel nullam pudet paupertatis, in quam ſe ſua culpa, prodigalitate luxuriaque detruſit; niſi malis, *nulla habet pudorem*, modeſtiam honeſtatemque, quae cum *paupertate* coniuncta eſſe ſolet. 358. 9. Cf. inf. XI, 35 ſq. *ad modum* rei familiaris (vt *menſura cenſus* XIV, 316.) *ſe metitur*, vitam disponit.

361. *Formica magiſtra*, cf. Horat. Sat. I, 1, 33 ſq.

363. Verſus delectu verborum pulcerrimus. *Ac* recepi ex dimidia fere librorum parte pro *At*, et v. 365 *reputat* ex aliquot edd. antt. pro *reputant* vel *repetunt*; nec non *recidiuus* ex 2 MSS. et 5 edd. antt. pro vulg. *rediuiuus*, quod Feſtus exponit: ex vetuſto renouatum, v. c. aedificium ſ. lapis. Quae notio aliena eſt ab h. l. at aptiſſima vox *recidiuus* et metaphora, petita vel a *caedendo* et ſurculis ſ. plantis arboribusque, quae recidendo renaſcuntur aut e radicibus repullulant, (vnde et h. l. *pullulat*) vel potius, quoniam ſyll. ſec. breuis eſt, a *cadendo* et a ſeminibus, quae etſi temere cecidiſſe aut penitus adeo interiiſſe videantur, tamen reſurgunt ac renouantur. Cf. Intpp. Virg. Aen. IV, 344. *e pleno ſemper tollatur aceruo* verba Horat. Sat. I, 1, 51. *gaudia*, voluptas Venerea, vt paſſim ap. Tibull. et al.

366—378. Aliae mulieres amore *Eunuchorum* capiuntur, quod molles sunt isti, et ad libidinem, non vero ad generationem idonei. Cf. sup. ad I, 22. et Martial. VI, 67. *inbelles*, inutiles ad concubitum, vel potius effeminati. *oscula mollia*, suauia, vel muliebria, quia os inberbe et glabrum est, vnde ea *duro ori* obponit Martial. XI, 73, 1. *desperatio barbae*, quod nulla iis spes est barbae alendae, et semper sunt inberbes. 368. *quod abortivo* medicamento, quo conceptum a se abigant, (vt sup. II, 32.) *non est opus*, quia scil. non concipiunt, vel grauidae fiunt e spadonibus.

369 sqq. Matronae Rom. vt eo maiorem ex et cum eunuchis voluptatem caperent, vernas suos non, vt vulgaris mos ferebat, ab ipso vbere materno raptos, sed iam bene adultos, quorum genitalia satis grandia et ad rem Veneream aptiora essent, castrandos curabant. Domitianus aliique post eum Imperatores mares castrari vetuere. v. Intp. Suet. Domit. c. 7. *calida iuuenta*, v. sup. ad v. 325. *matura*, iustae magnitudinis, et ad generandum idonea. 370. *traduntur*, vt testiculi exsecentur. *pectine nigro*, inguine nigris crinibus horrido; vt Gr. κτείς. 371. *spectato*, insignes, iustae magnitudinis. *Spectata*, h. e. certis experimentis, an proba sint, nec ne, explorata et cognita, dicuntur proprie metalla, numi, histriones ac gladiatores; vnde *spectatio*, *spectamen*, *spectaculum*. 373. *Tonsoris damno*, quia tum barba non crescit, e cuius tonsura lucrum capere possit. Eodem ioco Aristoph. in Nub. dicit, Socraticorum nudipedalia futoribus fraudi esse. *tantum* tonsoris damno, non matronarum. *Heliodorus* pro quouis medico, vel chirurgo (nam veteres medici omnes erant chirurgi) et castratore, vt *Archigenes* sup. v. 236. De eo v. Paul. Aegineta IV, 49.

374. *Conspicuus*, insignis, spectabilis magnitudine genitalium. Cf. inf. v. 512. 513. *Balnea*, quae probris infamia erant, *intrat*, nudus, vt adspectu grandis mentulae oculos pascant lauantes mulieres virique molles. Cf. inf. IX, 35. XI, 156. Martial. I, 97, 11 sq. — 376. *Prouocat* magnitudine penis ipsum *custodem vitis et horti* Priapum, cuius mentula enormis fingitur, et cui non modo hortorum, sed etiam vinearum, agrorum villarumque custodia committebatur. Cf. Antipatri Epigr. IV. in Brunck. Anal. T. II. p. 7. *a domina*, eius iussu. *Domina*, vxor. Cf. sup. ad v. 30.

376—378. Obſcurus locus, cuius ſenſum ita recte mihi cepiſſe videor: Talis Eunuchus, etſi bene mentulatus, *dormiat*, concumbat cum *domina*, coniuge tua, Poſtume, quae ex eo non grauida fiet; ſed *Bromium*, puerum vel ſervum, concubinum tuum, (forte formoſum et comatum, vt Βρόμιος, Bacchus) qui *iam durus* eſt, h. e. duratus ac firmus ad labores corporis, vel robuſtus ac virilis, *iamque tondendus* h. e. barbatus, huiusmodi *Eunucho committere noli*, h. e. caue patiaris, illum quaſi cum hoc deſcendere in certamen ſtupri, vxori tuae inferendi, quum verendum ſit, ne haec ita confeſtim concipiat. *Committere* eſt id. qd. *componere* et *comparare*, quae ſunt verba theatri, arenae et certaminis publici. Similis locus ſup. I, 162. 163. vbi v. not.

379—397. Aliae mulieres maxime delectantur citharoedorum hiſtrionumque cantu, ac muſicis inſtrumentis, quae in maximo pretio habent. *nullius fibula durat*, nullus cantor infibulatus (v. ſup. ad v. 73.) poteſt tam longum canendi laborem perferre: niſi malis, nullus eſt citharoedus vel cantor, qui non, pretio ab ea conruptus, fibulam ſoluere cogatur, vt cum illa coeat. Mulieres certe, de quibus h. l. agitur, muſicis inſtrumentis potiſſimum gratia eorum, qui illis vtuntur, et cantu propter canentium pulcritudinem, qua capiuntur, delectari videntur. *nullius* cantoris, *vocem vendentis Praetoribus*, qui ludos ac munera edunt, et hinc cantores, hiſtriones et gladiatores emunt vel pretio conducunt. Similiter *funera ſua vendere Praetoribus* inf. VIII, 194. vbi v. not. *Organa*, ὄργανα, inſtrumenta quaeuis, inpr. muſica. *In manibus* mulierum ſunt.

381. *Teſtudo*, lyra, χέλυς, ſic dicta a teſtudine, ex qua eam primum Mercurius feciſſe dicitur, intenſis neruis ouium vel boum Apollini abactarum. *Sardonyx* gemma pretioſiſſima, (cf. inf. XIII, 138. 139.) lapis Sardius, (Σάρδιος) colorem humani vnguis (ὄνυχος) referens. Senſus h. l. eſt: tota cithara pretioſis gemmis adornata eſt. 382. *chordae* lyrae ſ. citharae a muliere *numerantur*, numero h. e. ordine iuſto ſcite pulſantur, *pectine*, plectro, *criſpo*, fiſſo, vel potius chordas criſpante, h. e. tremulo celerique motu agitante ac percutiente. 383. *tener*, vt ſup. I, 22. vbi v. not. vel inuenis, vel delicatus, h. e. pulcer, iucundus, dilectus. *Hedymeles*, citharoedus, cuius nomen a dulci cantu (ἡδὺ μέλος) fictum videtur. *operam dedit* cantui, in canendo vſus eſt. *hunc* pectinem *tenet*, ſemper in manibus

habet, memor amoris ac consuetudinis cum citharoedo, vel absente vel mortuo, cuius et grato plectro vel cithara *solatur se*, h. e. amati viri desiderium, et absentiam vel mortem, gaudens se instrumenta tam *grati* carique viri possidere, quae ipsi tam grata sunt, vt et *basia* iis *indulgeat*, h. e. frequenter oscula det. Proprie amori *indulget*, dum osculatur.

385 sqq. Fuit matrona quondam nobilissima, quae Deos, facto prius sacrificio, (vt voti sui fieret compos) rogaret, an Pollio citharoedus, cuius amore arderet, victoriam consecuturus esset in certamine Capitolino. Poeta forte historiam veram, nobis ignotam, memorat. *Lamiarum*, h. e. nobilium. v. sup. ad IV, 154. *nominis alti*, antiqui, h. e. veteris originis ac nobilitatis. Cf. VIII, 40. 131. et Heins. ad Ouid. Fast. IV, 305. vbi etiam ingeniose coni. *nominis Aelii* h. e. Aelii, quia *Lamiae* cognomento *Aelia* gens dicta. Fauet ei MS. Scriuer. in quo legitur *Alli*. Sed vulgata lectio non sollicitanda videtur. 386. *Cum farre et vino*, οὐκ ἄνευ σίτου καὶ οἴνου. *Farris*, vel molae salsae, ac *vini* perpetuus fere vsus fuit in sacris. *Ianum Vestamque* cur potissimum e Diis memorauit poeta? Vel in eo non argutandum, vel ratio potius petenda ex Cic. Nat. D. II, 67. *Quum in omnibus rebus vim habeant maximam prima et extrema, principem in sacrificando Ianum esse voluerunt. — Vestae vis ad aras et focos pertinet: itaque in ea Dea, quae est rerum custos intimarum, omnis et precatio et sacrificatio extrema est.* Praeterea *Ianus* antiquissimus Divum, (v. ad v. 393.) et qui ad quoscumque Deos aditum dare, (Ouid. Fast. I, 172 sq.) primusque in Italia tum diis templa fecisse, tum ritus instituisse sacrorum, et ideo in sacrificiis praefationem perpetuam meruisse credebatur. (v. Macrob. Sat. I, 9.) *Vesta* autem, symbolum ἑστίας et ignis, deaque tutelaris aedium et familiarum, sanctissime olim et ante omnes deos colebatur, inpr. libationibus: vnde ortum prouerb. ἀπ' Ἑστίας ἀρχόμενος, et ἀνέστιος dictus inpius. v. Pausan. V, 14. Spanhem. de Vesta in Thes. Ant. Rom. Graev. T. V. p. 664. 668. 676. et ad Callim. H. in Cer. 129. — 387. *Capitolinam quercum*, coronam quernam, praemium victoris in agone Capitolino, quem Domitianus exemplo Olympicorum ludorum instituit, quique quinquennalis et triplex fuit, musicus, equester ac gymnicus. Cf. ad VII, 86. et Intpp. Suet. Dom. 4. *Pollio* citharoedus. Cf. VII, 176. et Martial.

388 sq. Amor coniugalis ac maternus non maior, quam amor, quo citharoedum complectebatur, esse, aut luculentius significari, nec mulier magis anxia esse poterat pro salute et conualescentia aegrotantis mariti ac filii, quam pro fama victoriaque citharoedi fuit! Exclamatio poetae cum iusta indignatione. 389. *medicis tristibus*, si medici tristes essent *erga*, propter, *filiolum* eius, de cuius salute desperant. *Medicis* autem poeta dixit, non *matre*, quae adulteri magis, quam filii cura et amore tangitur.

390. 1. Qui precabantur deosque salutabant, primum *aram* tangere, et *stare* ante eam *capite velato*, ne sacrificii religio malis ominibus turbaretur, (v. Intpp. Virg. Aen. III, 405 sq.) tum corpus dextrouersum in orbem circumagere, procumbere etiam, dextramque ori admouere (adorare) solebant. Cf. ad Suet. Vit. .. *cithara*, citharoedo. 391. *Pertulit* ad deos, vel ab initio ad finem repetiit, (nisi malis cum aliis legere *Protulit*, vel emendare *Retulit* s. *Rettulit*, h. e. repetiit) *verba dictata* a sacerdote s. haruspice, qui precantibus solennes precum formulas de scripto praeire solebat, ne quid praeteriretur verborum, aut praeposterum diceretur. Ita Plin. XXVIII, 2. *palluit* anxia de responso haruspicis, ex *apertae* h. e. disfectae siue mactatae *agnae* extis futura mox diuinaturi

393—5. Apostrophe ad Ianum cum summa indignatione, nec sine inrisione deorum. Cf. II, 126-132. et ibi not. Magna vis ineſt in repetitione *τοῦ dic* et in verbis *antiquissime Diuum*. Ianus *antiquissimus* Italiae deus vel heros. v. Heyne Exc. V. ad Virg. Aen. VII. Hinc et *κατ' ἐξοχήν pater* dicebatur: hoc enim est vōc. honoris, reuerentiae, amoris ac religionis, quod proprie ac primum senioribus maioribusque diis, (etiam maris ac fluuiorum) deinde vero et reliquis inditum est. *his*, tam putidis nefariisque mulieribus, et de talibus rebus, responsa das, vel adeo talibus votis *respondes*, talesque preces exaudis? Quod si facis, *magna* sunt vtique *otia coeli*, h. e. magnum est otium Deorum, nec aliud grauioris momenti, quod *agant* ac curent. Poeta respexisse videtur dogma Epicureorum, qui Deos in perpetuo otio tempus feliciter transigere, neque res humanas curare putabant. At multo inuidiosius dicit, Deos quidem curare res humanas, sed eas tantum, quae ipsorum cura indignissimae sint, grauissimas vero negligere.

396. *Haec* et *illa* sc. mulier, *consulit te*, propr. haruspex exta, et deinde, his inspectis, deum. *Varicosus* dicitur,

qui *varices*, h. e. venas intumeſcentes in cruribus, (*flemina* ap. Plaut. Epidic. V, 2, 5.) habet, ſanguine craſſiore, propter diuturnam potiſſimum ſtationem, deorſum in pedum venas delabſo, quales fuere Cicero, Marius et alii; h. l. *haruſpex*, quem inportunae mulieres, reſponſa ab eo petentes, nimis diu ſtare cogunt.

398—412. Magis tamen toleranda eſt vxor, quae muſicam artem tractat et ſummam ex ea voluptatem capit, quam vagabunda et curioſa, quae vagatur per vrbem et res nouas perſcrutatur. 398. 399. Mulieres ingenuae Romanorum non in gynaeceis quidem includebantur, vt in Graecia; eas tamen in publicum conuentumque virorum prodire nefas habebatur et inhoneſtum. 400. *ducibus paludatis*, iam ad iter paratis; nam conſules praetoresque paludati vel chlamydati Roma proficiſcebantur ad bellum. 401. *Loqui facie recta*, erecta, vt *rectis oculis intueri*, ὀρθοῖς ὄμμασιν, ἀσκαρδαμυκτὶ βλέπειν, ἀντοφθαλμεῖν, quod vel audaciae animique intrepidi, vel inpudentiae ſignum eſt: nam pudibundi ac timidi oculos non adtollunt, ſed demittunt in terram et auertunt. *mamillis ſtrictis*, conſtrictis, et ita exſertis ac nudatis; more inpudicarum mulierum.

402—412. Venuſta ac luculenta ſummae curioſitatis vel πολυπραγμοσύνης et λογοποιΐας deſcriptio. (Cf. Theophr. Char. 8. et Plaut. Trinum. I, 2, 168 ſq.) — 403. *Seres* (Sinenſes) et *Thraces* pro extremi orientis ſeptemtrionisque populis, in Scythia Aſiatica et Europaea. *ſecreta*, ſecretos amores, *nouercae et pueri*, priuigni. *diripiatur*, a pluribus ametur mulieribus, vt nos dicimus: *ſich um einen oder etwas reiſſen*. Alii legunt *decipiatur*.

406. Cf. Ovid. Am. II, 8, 27. 28. quem locum poeta ante oculos habuiſſe videtur. *quibus verbis*, conloquiis.

407—412. Ex h. l. Lipſius in Epiſtol. Quaeſt. IV, 20. coniicit, Iuuenalem Traiani temporibus vixiſſe; haec enim referenda eſſe ad Traiani expeditionem in Armenios ac Parthos, et ad famoſum terrae motum, qui eodem tempore Antiochiam et vicina loca concuſſerit, et in quo ſubſederint montes fluuiique eruperint. Cf. Dio Caſſ. LXVIII, 24 ſq. et Xiphil. LXVIII, 17—23. Sed locus Suet. Veſp. 23. noſtro potius ſimilior eſt, et animo forſan oculisque obuerſabatur poetae, qui h. l. tum ſuperſtitionem vulgi ridet, ex qua cometae adparitione euerſionem regnorum, clades, peſtem, famem aliaque mala

generi humano portendi atque inmitti credebantur, tum vanitatem et huius diuinationis, ex feminea interpretatione ſiderum et ſuperſtitione ſuspenſae, et rumorum, et muliebris denique metus, qui illos augere ſolet, et adfingit *diluuium* motumque terrae, quo vrbes nutauerint et ſubſederint terrae: de qua λογοποιίᾳ v. Theophr. Char. VIII. et ibi Caſaub. Signate autem dicit, *cometen* ſeu crinitum ſidus *regi Armenio Parthoque inſtare* h. e. inminere exitio eorum et illud minari: nam populi iſti prolixa erant coma criniti. v. Spanhem de vſu et Pr. Num. Diſſ. V. p. 427. 459. et Triſtan. comment. T. II. p. 83.

408. *Famam* Quintilianus I. O. V, 3. dicit eſſe conſenſum ciuitatis, velut publicum teſtimonium; *rumorem* vero ſermonem ſine vllo auctore certo diſperſum, cui malignitas ortum dederit, incrementum credulitas. *rumores excipit ad portas* vrbis, ſciſcitans ſingulos peregre redeuntes, ecquid noui audierint. *Excipere* auribus *rumorem*, vt *ſermonem* et *voces* ap. Liv. II, 2. XL, 7. quod nos dicimus *auffangen*, *auffchnappen*, locutione deſumta a venatoribus. qui ex inſidiis vel dolo ac fraude feras *excipere* ſ. capere, δέχεσθαι et ἐκδέχεσθαι, ſolent. *Niphates* mons Armeniae maioris et pars Tauri vnde Tigris oritur; ſed h. l. fluuius, forte eiusdem Armeniae, vel ipſe Tigris, (vt ap. Lucan. III, 245. Sil. XIII, 768. Virg. Ge. III. 30. et Martial. XII, 21.) etſi eius mentionem non faciunt veteres geographi. v. Mitſcherl. ad Hor. Od. II, 9, 20. *Jacit*, dicit, fingit, *Niphaten iſſe*, ſ. iniſſe, h. e. inruiſſe, *in quosdam populos*, vel eos inundaſſe. 411. *vrbes nutare*, concuti terrae motu. *ſubſidere terras*, in imum deſidere, in profundum ruere, vt paſſim *ſidere* (ad ima) et *deſidere*. Cf. ad Tac. Ann. II, 47, 3.

413 – 418. Gravius eſt iracundiae ſaeuitiaeque vitium, cui aliae mulieres obnoxiae ſunt. *id vitium* curioſitatis credulitatisque. *quam* vitium eius mulieris, *quae-ſolet*. 414. *Vicinos humiles*, pauperes miſerosque, *rapi* ad ſupplicium, vel conripi, comprehendi, et *loris* caedi iubet, ſi forte ſomnus ei interruptus fuerit latratu canum. Tale quid tum temporis euenisſe videtur, quod poeta reſpexit. Idem valet de v. 418 ſqq. *Exornata*, quamuis valde orata, rogata a miſeris vicinis, qui inmeritam deprecantur poenam: niſi malis, precibus mitigata, quippe quae alias eos ad mortem caedi iuberet. *Exornata* coni. Scriver.

417. *dominum*, herum canis.

418—433. Eadem mulier ſaeua et imperioſa, de quâ v. 413 ſq. ſermo eſt, quae nocturno demum tempore lauat, et poſtquam diu conuiuas, fruſtra eam exſpectantes, fame macerauit tandemque domum rediit ex balneo, ſitim ibi contractam largo vini hauſtu explet ante coenam. Romani non modo poſt coenam, (cf. I, 143.) ſed et ante eam, et tum quidem ab hora plerumque octaua ad nonam lavabant. Ante Imperatorum tempora nona hora balnei, et decima coenae erat; ſed poſtea hyeme nona, aeſtate octaua hora balnei haberi coepta. Cf. inf. XI, 204 ſq. Mulieres autem vinum bibere, nefas olim habebatur, nec minus, quam adulterium, vel mortis poena dignum. (v. Athen. Deipn. I. p. 440. et Plin. XIV, 13.) — *Grauis obcurſu*, aſpera et terribilis eſt obcurrentibus. *Balnea* priuata, puto. *conchas*, inſtrumenta balneatoria a ſeruis ancillisque tanto tumultu ad balnea perferri iubet, quanto *caſtra mouentur*. *Conchae* proprie vaſa parua, formam concharum referentia, quibus vnguenta, oleum aliaque ſervabantur. Sed h. l. vaſa grandiora, integro corpori lauando apta, vt λουτῆρες Veneris, deſignari, ſuſpicabatur Barth. ad Claud. Epigr. 14. p. m. 1030. vbi de vario voc. *conchae* ſignificatu copioſe egit. 420. *gaudet magno tumultu*, labore motuque corporis vehementi, ſudare, ſudorem elicere in ſudatorio ſeu cella caldaria, quod potiſſimum fiebat vel ferendo vel mouendo pondera, inpr. halteres ſ. *maſſas graues* h. e. plumbeas, quibus vtebantur ad ſaliendum ſeque librandum, aut agitandum corpus, manibus plumbo grauibus ſiue ſublatis ac depreſſis, ſiue huc illuc iactatis.

422. *Aliptes*, v. ſup. ad III, 76. *Inprimere digitos*, infricare vnguenta, *criſtae*, μεσουηρίοις, interfeminio ſc. membro, vel κλειτορίζειν; nam *criſta* pars muliebris pudendi, Gr. νύμφη, μύρτον, ὑπαδερὶς, ſ. κλειτορὶς. *Callidus*, verſutus et doloſus, qui ſciat dominam ſuam huiusmodi titillatione et contrectatione gaudere, cuius moechus forſan eſt. 423. *exclamare*, reſonare ſ. crepare, vt *clamare*, *gemere* et βοᾶν de quouis ſono et ſtrepitu. Non autem crediderim, *ſummum femur* cunnum dici poſſe aut nates, ſed deſignari h. l. *crepitum manus aliptae*, *humeris inliſae*, *quae prout plana peruenit*, *aut concaua*, *ita ſonum mutat*, vt vtar verbis Senec. Ep. LVI. pr. *dominae*, v. ſup. ad v. 30.

424. *interea*, dum lauatur domina.

425. *rubicundula* a balneis et sudore. 426. *sitiens*, bibere gestiens, postquam sitim sudore conlegit. *Oenophorum*. οἰνοφόρον, vas, quo vinum fertur, vel propr. quod vinum fert; vas vinarium, et quidem h. l. amplum. Romani, vt stomachum cibo large sumto exonerarent, solebant statim a balneis vno ductu vel ἀμυστὶ bibere, et post coenam vomere. Cf. v. 429 sq. Cic. pro Deiot. 7. Sen. ad Helv. 9 extr. Suet. Aug. 77. et Vitell. 13. Cels. I, 3. *quod tenditur*, plenum est, repletur, capax est. *Vrna* continebat quatuor congios, vel XXIV sextarios et dimidiam amphoram. 427. *admotum pedibus*, mensae; vel aduolutum pedibus dominae, ob magnitudinem. A *domina* bibitur *Falernum*, (v. 430.) deinde *ante cibum*, forte et vinum, aqua calida mixtum, more Romanorum, (v. Lips. Elect. I, 4.) denique *sextarius alter* s. secundus, adeoque duo sextarii. Hinc vomitus. *Sextarius* sexta pars congii, capiens XII cyathos, vel binas cotylas s. heminas. 428. *ducitur*, exhauritur, defunditur ex oenophoro; vel bibitur. *rabidam orexin*, ὄρεξιν, adpetitum, h. l. edendi, *facturus*, excitaturus, exinanito per vomitum ventriculo aluoque exonerata. 429. *Dum redit* e stomacho, remittitur vomitu, euomitur. *loto intestino*, abluto ventriculo, et aluo purgata. 430. *Marmoribus*, in marmoreo pauimento, (quale in magnifico triclinio esse solebat) *riui properant*, δεινῶς pro, multum vini fluit, eiectum ex *pelui*, in quam illud inspuerat, quaeque inde *olet*. Cf. XI, 173. Horat. Od. II, 14, 26 sq. et Cic. Phil. II, 41. *lata*, ampla, *peluis*, vomitione repleta. *Falernum* nobilius vini genus. Verbum autem *olere* et quarto et sexto casui iungitur.

431. 2. Serpentes auidissimi sunt vini, vnde et eo in sepibus inposito olim capiebantur ebrii. (v. Aristot. hist. anim. VIII, 8. et Plin. X, 72. s. 93. XXII, 23.) 433. Maritus *oculis apertis*, clausis ob tantam turpitudinem, *substringit bilem*, iram et indignationem coercet ac reprimit: non effundit, metuens iram imperiosae vxoris.

434—456. *Grauior* tamen, h. e. molestior et minus tolerabilis est vxor, quae nimis docta esse aut videri vult, cuiusque oratio est volubilis. *discumbere* ad mensam: nam modo sermo fuerat de vxore, quae ante coenam in balneum iuerat. Antiquo autem et a Graecis recepto more etiam in conuiuiis de rebus, ad philosophiam aliasque artes ingenuas pertinentibus, disputari, et potissimum in missuum interuallis aut remotis mensis loca

quaedam poetarum recitari ſolebant: vnde mox conuiuis occaſio fabulandi data. Facile tamen intelligitur, quanti habenda ſint haec iudicia, a parum ſobriis profecta, et ab iis qui oblectandi ſui cauſa, non ſerio literas tractant. Cf. inf. ad v. 448 ſq. XI, 177 ſq. Petron. 55 et 59. Perſ. I, 29. ibique Caſaub.

435. *perituraе ignoſcit Eliſſae*, non tam miſeretur Didonis et excuſat eam, quod ex inpatientia amoris perire voluerit poſt diſceſſum Aeneae; quam excuſat laudatque Virgilium, qui tam ſcite et amores Didonis in carmen ſuum intulerit, et iuſtas ſtruxerit finxeritque cauſas, quare ipſa ſibi mortem conſciuerit. De vtraque re vide, quae disputauerit Heyne in princ. Aen. IV. et Exc. I. Praeclare autem h. l. vbi de laude Virgilii agitur, amorum Didonis mentio fit, quoniam et mulier iudicium fert, et poeta ille in hac carminis ſui parte ſummam artem vario modo declarauit. *Eliſſae*, Didoni. *Committit et comparat*, verba ſynon. de quibus v. ſup. ad v. 378. et ad I, 163. *in trutina ſuſpendit*, ponit, h. e. Criticorum more eorum virtutes examinat eosque *comparat*. *Trutina* propr. foramen, in quo lingula lancis mouetur deinde ipſa bilanx libra. Cf. ad Perſ. I, 7. IV, 10. et Tibull. IV, 1, 40 ſq. *Maronem inde* h. e. ex vna parte, ex *alia* ſ. altera *parte Homerum ſuſpendit;* et ſuſpenduntur ſ. ſuſpenſae ſunt, h. e. alte pendent propr. trutinae, indeque et res iis inpoſitae. 438 ſq. Tam clara eſt vox eius et tanta orationis copia, vt, qui his virtutibus in primis excellant, immo magna hominum *turba*, ei cedant ipſaque loquente taceant. *loquatur*, loqui conatur. 440. *Altera nec mulier:* nam multae mulieres et vocales ſunt vel ſonorae, et loquaces vel diſertae. *verborum vis*, vt Gr. δύναμις, orationis copia, et ſimul vocis contentio ac vigor vel claritas. *cadit*, excidit ore, effunditur.

441 ſqq. Egregia volubilis ac ſonorae linguae deſcriptio! Quot verba (plerumque inania) fundit argutae garrulitatis mulier, tot *pelues* ac *tintinnabula pulſari dicas* ac putes. Hinc prouerb. τὸ Δωδωναῖον χαλκεῖον, et comparatio linguae, adpulſu ſuo ad palatum vocem ſonumque efficientis, cum malleolo mobili, quo tintinnabulum pulſatur, ap. Horat. Serm. II, 3, 274. Sympoſ. Aenigm. LXXIX. de tintinnabulo: *Aere rigens curuo patulum componor in orbem; Mobilis eſt intus linguae crepitantis imago; Non reſonat poſitus, motus quoque ſaepe reſultat.* Hinc et

tympana eloquentiae dixit Quintil. V, 12, 21. et τύμπανον φυσᾷν Theodor. in Brunck. Anal. T. II. p. 43. (v. Iacobs ad Anthol. Gr. T. II. P. I. p. 126. 127.) et ἄνδρα κρόταλον Eurip. in Cycl. v. 104.

442. 3. Feſtiua ſententia, qua ſimul vulgaris ſuperſtitio ridetur: Nil opus eſt amplius tot tubis et peluibus, quibus plebs laboranti Lunae ſubcurrere conatur; quod iis effici creditur, haec mulier ſolo linguae ſuae ſtrepitu ac ſono praeſtare poteſt. Veteres, rerum phyſicarum ignari, Lunam propterea, quod magicis ſagarum incantationibus cogeretur in terram deſcendere, ac ſpumam vel virus, quo veneficae vterentur, in herbas effundere, deficere putabant, ac reluctari vel *laborare:* ne itaque vinceretur carminibus ac coelo deuocaretur, ſed ad carmina illa obſurdeſceret, in hac lucta ei *laboranti aerium* ſono, crepitu *peluium*, ac *tintinnabulorum*, *tubarum* cornuumque concentu *ſubcurrere* conabantur. Quae anilis ſuperſtitio eſt notiſſima, et per omnem fere Orientem etiam nunc diuulgata.

444 ſq. Vide, vt inflectat ſe ſenſim oratio ad grauitatem. Senſus nexusque vſſ. 444 ſq. hic eſt: Sapiens etiam pulcris honeſtisque rebus modum ac finem ponit ſ. ſtatuit: (Cf. Horat. Sat. I, 1, 106 ſq. et 2, 111 ſq.) hinc ingenium quidem et diſciplina et bonorum librorum lectione ſubigere, vel animum liberali doctrina excolere, non feminas minus quam viros decet; at omnem curam operamque ad ſtudium philoſophiae, rhetoricae, grammatices aliarumque artium conferre, non niſi viris proprium, vel decorum ac fas eſt, et, ſi mulier haec virorum ſtudia ſectatur, eorum quoque et habitu vtatur, et reliqua negotia agat, adeoque plane mulier eſſe deſinat. In vſſ. 446. 447. habitus negotiaque virorum, non philoſophorum tantum aut oratorum poetarumque deſignantur.

446. Virorum tunicae erant ſubſtrictae et breues, circa humerum deſinentes, feminarum autem molliumque hominum manicatae ac talares, h. e. prolixae, et ad talos demiſſae. 447. *Siluano*, agreſti horridoque Deo, viri ſacrificabant, feminae Iunoni et Cereri. *quadrante lauari:* nam lauaturi vulgo quadrantem dabant balneatori; (v. ſup. ad II, 152.) feminae vero, ſi Schol. mſſ. fides habenda, vel publica balnea thermasque non adire ſolebant, (quod tamen haud probabile eſſe ex Vitruv. V, 10. et al. intelligitur) vel potius gratis, aut ſe ipſas pro pretio dantes.

448 sq. Poeta feminas infectatur literatas, et proprie forsan Statiliam Messalinam Neronis vxorem, quae, si vet. Schol. fides habenda, opibus, forma ingenioque plurimum viguit, et vsum eloquentiae confectata est vsque ad studium declamandi, vel Sulpiciam, Caleni vxorem doctissimam, quae satiras quoque scripsit, et ad quam et haec verba et sup. v. 436 sq. referri commode possunt. Hanc forte in societatem eiusdem gloriae venire aegre ferebat Iuuenalis, inuidia motus. *Non habeat dicendi genus* adcuratum, ad rhetoricae grammaticesque regulas exactum; (cf. v. 453.) vel *non habeat*, h. e. non noscat diuersa *dicendi genera*, rectum ac prauum, vel sublime, mediocre et tenue, vel demonstratiuum, deliberatiuum et iudiciale, vel denique Asiaticum, Rhodium, Atticum et Laconicum, quae in libellis rhetoricis memorantur.

449. *aut curtum* cet. h. e. aut Dialecticae artis perita sit. *Enthymema*, ἐνθύμημα, proprie quaelibet cogitatio, et deinde conclusio e sententiis contrariis, vel forma syllogismi, qui Aristoteli μονοληψματος dicitur, in quo vna praemissarum propositionum deest, quam ἐνθυμέομαι, cogito, h. e. in mente retineo. *Curtum* vocatur, quoniam est decurtata et trunca quaedam argumentandi ratio. Cf. Heins. ad Ovid. Fast. II, 408. Verba *fermone rotato* spectant ad rotundam breuitatem propositionum vel sententiarum omnisque conclusionis, quae, quo breuior ac rotundior est, eo fortius ferit; vnde et praeclare dicitur *torqueat*, metaphora petita a iaculis, quae, quum breuia sunt, *rotando torquentur*. Hinc *iaculator* dicitur rhetor inf. VII, 193. et ap. Senec. in Epist. *Eadem illa sententia, velut lacerto excussa, torquetur*, ap. Cic. Or. 70. *Demosthenis vibrant fulmina*, ap. Petron. 109. et Quintil. XI, 3. §. 120. *iaculari dicta et sententias*.

452. *artem Palaemonis*, h. e. Grammaticam. Nam M. vel Q. Remmius *Palaemon*, magister Quintiliani, sub Tiberio et Claudio principem locum inter Grammaticos tenuit, et adrogantia fuit tanta, vt secum et natas, et morituras literas, iactaret. Cf. inf. VII, 215 sq. et Sueton. de ill. Gramm. 23. *voluit* verbis et lingua, vel secum s. animo, expendit, examinat, vel tractat; quae notiones etiam verbo simili *versare* subiectae sunt. 454. *Antiquarii* dicuntur vel veterum poetarum, historiarum et antiquitatis studiosi, vel qui vsu et inuestigatione antiquarum obsoletarumque vocum ac locutionum eruditio-

nis famam adfectant, vel denique qui priſcos libros legunt et tractant. 455. *amicae opicae*, quae Opice, ſ. Oſce, Oſcorum more, h. e. barbare, indocte ac male loquitur, v. ſup. ad III, 207. *verba nec curanda viris*, ne viris quidem anxie circumſpicienda, vel ab his in mulieribus reprehendenda et caſtiganda.

456. Vxor non ſit tam docta, vt intelligat, maritum barbare et vitioſe loqui, neque tanta eius ſit eruditionis adfectatio, vt mariti barbarismos caſtiget. Cf. Martial. XI, 20. et Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 49[illegible].

457 ſqq. Aliae mulieres, in primis diuites, nitorem munditiemque adfectant, vt non maritis, ſed moechis placeant, earumque mira eſt inpudentia ſuperbiaque. Cf. ſup. ad v. 30 et 136 ſq. *virides gemmas*. ſmaragdos, vel zmaragdos. 459. *commiſit*, tradidit, h. e. adpendit. *magnos elenchos*, vniones ſ. margaritas oblongas, in piri modum turbinatas. v. Plin. IX, 35. ſ. 56 ibique Harduin. *auribus extentis* pondere margaritarum.

460. Cf. ſup. ad V. 30 et 136 ſq.

461—473. Femina, vt moechis placeat, pane ſiligineo, in lac aſininum intincto, et vnguentis oblinit faciem. 461. *Pane tumet facies*, v. ſup. ad II, 107. Haec verba et quae ſequuntur referenda ad incruſtationem panis madidi, quo femina domi, vt cutem molliret, linebat faciem, eique velut *tectorium* quoddam, h. e. cruſtam vel κατάπλασμα et ἐπίχρισμα, inducebat, quod deinde foras proditura abstergebat lomento vel σμήγματι ex lacte aſinino, vt moechis placeret, et cutis poliretur. Hinc *foeda adſpectu ridendaque facies*, nondum lota ac polita, et mox *tectoria prima:* nam *tectorium* proprie dicitur albedo et incruſtatio, quae creta potiſſimum et gypſo muris aut parietibus et pauimentis inducitur. Hinc et *labra mariti*, faciem incruſtatam exoſculantis, *viscantur* et adglutinantur, h. e. tamquam in viſco et glutine inhaereſcunt: vnde *miſeri mariti* — *Poppaeana* non videntur eſſe medicamina faciei, ex madido pane et lacte aſinino confecta, quae nec *pinguia* ſunt, nec *ſpirant*, ſed vnguenta ſuauis odoris aut magni pretii, ita (forſan primum a poeta noſtro) adpellata a Poppaea, Neronis vxore, (vt *Cosmiana*, et *Nicerotiana*) ob inuentionem eius, vel vſum frequentem. *Poppaea* notiſſima e Suet. Ner. 35. et Tac. Ann. XIII, 45. 46. XIV, 1. 60. XV, 23. XVI, 6. Cf. ſup. ad II,

107. 463. *Spirat Poppaeana*, odorem eorum emittit ſ. fundit, vt *ſpirare odorem*, *Amores*, πνέειν Ἔρωτας cet.

464—6. Hos verſus alieno ſuſpicor loco a librariis poſitos eſſe, et poſt v. 470 legendos. In plerisque libris legitur *veniet*, in nonnullis *veniunt;* quae quidem perſonarum permutatio doctior eſt et ſolennis, ſed h. l. parum placet, vbi tot verba in ſing. num. iunguntur. Poetae autem animo obuerſata videntur verba Lucilii Sat. XV. *Quum tecum eſt, quiduis ſatis eſt: viſuri alieni Sint homines, ſpiram, pallas, rédimicula promit.*

465. *Foliatum* vnguentum, ſ. nardinum et malobathron, paratum ex nobili oleo, quod habent *folia* nardi et malobathri, inpr. in *India*, de cuius magno pretio et indole v. Plin. XII, 26. ſ. 59. XIII, 1 extr. et 3 extr. *moechis parantur*, in eorum gratiam praeparantur, vel vt mox *his emuntur.* 466. *quidquid* odorum, aromatum, gemmarum cet. quibus India abundat. *huc*, Romam. *mittitis*, pro vulg. mittunt. *Indi graciles*, v. ſup. ad V, 53.

467. *aperit*, retegit, *vultum*, cruſta quaſi obtectum, forte per totam noctem, vt eo mollior fieret, (vnde *tandem*) et *reponit*, remouet, *tectoria prima*, incruſtationem panis: (v. ſup. ad v. 461 ſq.) nam *tectoria ſecunda*, quae nunc faciei inducit, ſunt lac, vnguenta (*foliata*) et fuci. Iam facies *incipit adnoſci*, *atque fouetur*, abluitur, tenereſcit et candorem adcipit, *lacte* aſinino. v. ſup. ad II, 107.— 469. 470. Id fecit Poppaea, in exſilium miſſa. v. ſup. ad II, 107. *ad axem Hyperboreum*, h. e. ad extremas easque ſeptemtrionales terrae partes. *axem*, plagam coeli, vt paſſim. De *Hyperboreis* loc. claſſ. Plin. IV, 12. Cf. Virg. Ge. III, 196. ibique Heyne.

472. *offas*, micas vel fruſta, *ſiliginis coctae et madidae* lacte aſinino. v. ſup. ad II, 107. et V, 70. — 473. *facies dicetur*, *an vlcus:* nam et vlcera ſic medicamentis et emplaſtris fouentur.

474—485. Alia crudelis feminae negotia, quae mane agit, poſtquam e lecto ſurrexit. Saeuit in familiam, et iram, in maritum quacumque de cauſa conceptam, in ſeruos ſeruasque effundit. Talis Circe ap. Petron. Grauis vero cauſa irae h. e. adfertur: *ſi nocte maritus auerſus* ab vxore *iacuit*, h. l. libidini vxoris non ſatis fecit; quae ſententia lepide ita exprimitur.

476. *periit*, actum eſt de ea, δεινῶς pro, male tractatur, vel magnum ei inpendet malum. *Libraria* non,

quae libros transscribit, sed quae lanam librat, et quasillariis adpendit, vel pensa lanificis ancillis distribuit. 477. *Cosmeta*, non κοσμήτρια, ornatrix, ancilla, quae dominam exornat, componens crinem cet. (Cf. inf. 490. 495.) sed κοσμήτης, seruus, qui mundum muliebrem curabat. *ponunt*, deponunt, *tunicas*, exui iubentur, vt nudi vapulent. *Liburnus*, lecticarius. v. sup. ad III, 240. *posuas somni alieni*, non sui, sed mariti, qui nocte auersus iacuit.

479. *frangit ferulas* dorso suo, dum iis caeditur: vt *Marius frangebat vertice vitem* inf. VIII, 247. — 480. *Scutica*, paruum flagellum, e loris vel corio bubulo (τὸ σκύτος, corium) factum. Leuia peccata *ferulis*, grauiora *scuticis*, et grauissima *flagellis* puniuntur. Cf. Horat. Sat. I, 3, 119. 120. vbi similiter hae voces iunguntur.

480. *annua* salaria; quia toties seruos caedi iubent.

481—485. Saeuissima mulier adeo omnem exuit humanitatem, et tam parum suppliciis seruorum innoxiorum mouetur, vt, dum hi, quos ne homines quidem esse putat, (cf. sup. v. 219—222) caeduntur, *obiter*, quasi aliud agens, (v. sup. ad III, 241.) *faciem linat* medicamentis s. fuco, *audiat amicas* secum confabulantes cet. *Verberat* et v. 483. 484. *caedit* pro: verberari ac caedi iubet.

482. *considerat* et miratur *aurum pictae vestis*, vestem acu pictam auroque intextam. 483. *Diurnum*, s. diarium sc. scriptum, ἐφημερὶς, (cf. Gell. V, 18.) liber, in quo acta diurna s. quotidiana, rationesque potissimum adcepti et expensi, consignantur. *Transuersa diurni*, diurnum, in transuersa charta scriptum, ὀπισθόγραφον, al. *aduersaria*. Ita dicuntur libelli, in quibus et *aduersa* parte, perque *transuersum* scribebatur, et in quos sine ordine omnia coniiciebantur, transferenda deinde in tabulas adcepti et expensi.

484. *Exi*, iam abi, furcifer cet. 485. *Intonet horrendum*, horrende femina, vt ap. Virg. Aen. XII, 700. et inf. v. 517. *grande sonat* sc. Semivir; vel τὸ *intonet* inpersonaliter adcipiendum est. *Intonet* autem grauius, quam resonet. *cognitione peracta*, non recognitis rationibus, sed finita quasi causae cognitione, et sumto de seruis supplicio.

486. *Praefectura*, administratio et gubernatio, *domus non mitior* est *aula Sicula*, h. e. matrona s. femina, quae

domui et familiae praeeſt, non minus crudelis in ſeruos, quam tyranni Siculi, Phalaris et Dionyſii, in ciues.

487. *Nam ſi conſtituit*, ſtatuit, *ornari* cet.

488. *exſpectatur in hortis* a moechis. 489. *Sacraria*. aediculas et templa *Iſidis*, apud quae in porticibus et in quibus multa admittebantur ſtupra et adulteria. Cf. inf. IX, 22 ſq. Ovid. A. A. I, 77 ſq. III, 635 ſqq. et inpr. Ioſeph. Antiq. XVIII, 4. et 10. In octo regionibus Romae templa Iſidis erant. *lenae Iſiacae*, mulieris, quae apud aedem Iſidis lenocinatur, vel ſacerdotis; nam ſacerdotes Iſidis lenocinium quoque faciebant. (v. Ioſeph. l. l.) Malim de ipſa Iſide quaſi lenocinante adcipere; quae tamen ratio paulo durior eſt: nam ſic *Iſiacae* poeta dixit pro *Iſidis*. 490 – 507. Conf. Senec. de breuit. vitae c. 12. et Martial. II, 66. *Disponere crinem*, vt *ponere*, *componere*, *fingere*, *aptare*, *colere*, *ornare*. — *laceratis* ab irata et crudeli domina *ipſa capillis*.

491. *Nuda humero*, diſciſſa veſte ab irata domina, vel poſita veſte, vt caedatur, ſi quid peccet. Cf. ad v. 476. *Pecas*. puella ornatrix, capillis balſamum, aut odoratos pulueres, medicatos ſuccos cet. inſtillans eosque apte disponens, ſic dicta a ψεκαζειν, inrigare, h. e. vnguentis delibuere.

492. *Altior hic quare cincinnus*, verba dominae increpantis ſeruam. *Taurea* ſcutica e corio taurino. 493. *crimen*; quaſi graue peccatum commiſerit Pſecas. *capilli* non bene, apte et aequaliter *flexi*, non decenti inflexione criſpati.

494. 495. Verba poetae miſerantis ancillam, et dominae deformitatem deridentis. *Si tibi diſplicuit naſus tuus*, h. e. facies, quam in ſpeculo contemplaris, non placet, quia deformis eſt, nec pulcra reddi poteſt arte; vnde ira. 495. *Altera* ancilla *laeuum*, a ſiniſtra parte, *extendit*, componit, *comas* confuſas.

497 – 501. Sic *de ſingulis capillis itum in conſilium* dicit Sen. de brev. vitae c. 12. et ſup. IV, 72 ſq. de rhombo piſce deliberant proceres. *matrona*, ancilla vetula, ob aetatem vſumque peritior, quae nunc *lanis*, lanificio, *admota* eſt, poſtquam *ceſſauit emerita acu*, h. e. emeritis quaſi ſtipendiis, propter aetatem et hebetatam oculorum aciem, vacationem adcepit a tenuiori ac ſubtiliori manuum opera, a ſuendo, vel pingendo acu, vel potius comendo, criſpando et componendo crine, vt *acus* ſit

crinalis. Vox *emerita* praeclare e re militari petita eſt, vt reliquae, *ſententia prima Huius erit, poſt hanc aetate atque arte minores Cenſebunt* e curia vel ſenatu, in quo princeps ſenatus ſenioresque Patres primi *ſententiam* dicebant vel *cenſebant*, et ceteri ordine rogabantur. 500. Tamquam *fama* aut *anima*, ipſa vita, in periculum et discrimen vocetur, vel in discrimine verſetur.

502. *Tot ordinibus* vel gradibus cincinnorum cirrorumque *premit caput, tot compagibus*, faſciis, vittis, vel potius tabulatis quaſi et contignationibus, (*Etagen*) *aedificat*, quod *καταχρηστικῶς καὶ σκωπτικῶς* dicitur. Talis ſtructura vel ſtrues capillorum, a fronte in verticem reductorum et in gradus formatorum inſtar turris et coni, dicitur *tutulus*, Statio Sylv. I, 1, 113. *celſae frontis honores ſubgeſtusque comae*, Lucan. II, 358. *corona matronae*, Hebraeis Syrisque בניתא aedificium, Luciano *ἐπανάστασις τριχῶν*, et, quod graecus Thucydidis interpres, a Scriverio laudatus, docet, *κρώβυλος* in viris, in feminis *κόρυμβος*, in pueris *σκορπίος*.

503. 504. Mulier, cui ita in priori capitis parte crinis in formam turris alte ſtructus eſt, *a fronte* videtur eſſe procera, vt *Andromache*, vxor Hectoris, (de qua v. Ovid. A. A. II, 645 ſq. III, 777. 778. al.) *poſt*, h. e. a tergo, *minor eſt*, vt *aliam credas*. Quae poeta h. l. aſperioribus facetiis perſtringit, noſtris quoque temporibus ridendi occaſionem dabunt. 504. *cedo*, dic, quid credas, vel, quanto magis ſcil. aliam credas, *ſi breue lateris ſpatium ſortita eſt*, ſi nimis breui eſt corporis ſtatura, vel adeo mutilata aliqua corporis parte? German. verterem: *wie, wenn ſie gar von Natur ſehr klein, oder verwachſen iſt?* Cf. inf. XIII, 210. vbi *cedo*, *ſi* eodem ſenſu dicitur. Hinc v. 507. interrog. ſignum poſui. Staturae breuitas facete mox adumbratur v. 506. et inpr. v. 507. *virgine Pygmaea*, cf. inf. ad XIII, 167. *Cothurni* calceamenta ſublimiora ſubere conferta, quibus multi, vt grandiores fierent, inpr. tragoedi (vt comoedi *ſoccis*) vtebantur, auguſtam referentes deorum heroumque ſpeciem; vnde etiam ſtylus tragicus vel grande dicendi genus, ipſaque tragoedia *cothurnus* dicitur inf. v. 634. VII, 72. et XV, 29. —

507. *ad oſcula* non tam mariti, quam moechi; vt eum oſculetur. *leuis*, agilis, *ἐλαφρὰ. κούφη*.

508. Mulier talis, quae et adultera eſt et cultus ſtudioſiſſima, nullam mariti rationem habet, vel ſumtuum,

quos facit: dum se ornat et moechatur, non curat rem familiarem. *Viuit, tamquam vicina marito*, (al. *mariti*) non coniux eius esset. Cf. sup. v. 141. et ibi not. — 510. 511. Festiue et σκωπτικῶς poeta dicit: *Hoc solo propior* est, h. e. ostendit, se vxorem, non vicinam esse, et in iisdem aedibus habitare, *quod amicos et seruos coniugis odit*. eique *grauis est rationibus*, multis expensis. Nimis vero abrupta est oratio, et vnus forte alterque versus excidit culpa librariorum. Verba enim *grauis est rationibus* ne copula quidem reliquis iunguntur, et in extrema huius versus parte poeta repente, sine vlla transitus nota, progreditur ad aliud argumentum, quod copiosissime omnium, vsque ad v. 592, pertractatur.

511—592. Aliud feminarum vitium est nimia propensio ad stultam cuiuscumque generis superstitionem, quam potissimum peperit futurorum scrutandorum et praescendorum cupiditas, qua homines omni aeuo flagrarunt. Qua ratione et quo ordine singula huius rei momenta tractauerit poeta, Henninius iam docuit his verbis: "Subtilissime ab hoc versu vsque ad v. 592. traducit omne genus diuinationum, quae in vsu erant apud Iudaeos 542—550. Armenios et Syros 550—552. Chaldaeos 553-571. Aegyptios, quorum mirificam superstitionem obiter exagitat 572—581. Phrygas 582—592. Indos 592. perstringit Romanorum Bellonarios 511. 512. Graecorum Gallos Magnae Matris 513—541. hi enim populi, quos modo dixi, maxime diuinationum erant studiosi. ridet lustrationes cuiuscumque generis et expiationes 518—529. noctes viduas diebus sacris 535. 536. preces meditatas, vel et cum lacrumis susas 539. sacrificia 541. 542. procurationem fulgurum 587. quin immo per satiram etiam adoritur reuelationes sacras 544. 545. risui propinat dein enthusiasmos 511. 512. somnia et praedictiones ex illis 530. 531. extispicinam, harusp icinam, vbi obiter inpia homicidia ad expiscanda futura notat 549—553. auguria et auspicia 585. Satirica hinc bile perfundit oracula in genere, et speciatim Hammonis Libyci ac Apollinis Delphici 554—556. Mathematicos 557—568. Apotelesmaticos 569—571. Astrologos 572—581. Ophthalmomanticen 578. 579. Medicos, qui Medicinae Astrologiam adcommodant 580. 581. sortes, metoposcopos, chiromanticen 83. 584. Paucis, omnem Gentilium religionem subsannat, quam acutissime ad ineptas superstitiones, in quas sequior sexus

eſt procliuior, refert, et ſumma ſtyli acrimonia omnes etiam abſurdiſſimas aliarum gentium ſuperſtitiones Romam, tamquam in ſentinam, confluxiſſe indignatur." De harum ſuperſtitionum cauſis et claſſibus v. Heyne Opuſc. Acad. T. III. p. 203 ſq. 270 ſq. 291 et 312 ſq.

511 ſq. De ſacris *Bellonae* et Bellonariis cf. ſup. IV, 123 ſq. et loc. claſſ. Tibull. I, 6, 43 ſq. vbi v. Heyne. Similia erant ſacra magnae *Matris Deum* ſ. Cybeles, ſimilesque Bellonariis eius ſacerdotes, Galli. Epitheton *furentis* et Bellonae et Matri Deorum, earumque ſacerdotibus ſacrisque fanaticis aptum eſt. *chorus* ſacerdotum *Ecce intrat:* facete poeta, de ſacris fanaticis locuturus, ipſe quaſi enthuſiasmum et tam viuidos excelſosque phantaſiae ſenſus concipit, vt coram cernere iam omnia ſibi videatur; quae etiam abrupti forte transitus cauſa eſt. *intrat* aedes feminae, arceſſitus ab ea, vt conſulatur: nam ſacerdotes Bellonae, Cybeles, Iſidis cet. a ſuperſtitioſis hominibus conſulebantur. 513. *Semiuir*, eunuchus, *ingens*, Archigallus, antiſtes ſacrorum Gallisque praefectus. *Ingens* non corpore, ſed auctoritate ac veneratione. *facies*, perſona, *reuerenda minori obſcoeno*, reliquis Gallis, dignitate inferioribus; vnde *minori*, non quia Galli minus habent *obſcoenum*, h. e. membrum virile. *Obſcoeni greges* dicuntur Galli Ovid. Met. III, 537. et *viri molles, obſcoeni* ac *ſemiuiri* iunguntur Liv. XXXIII, 28.

514. v. ſup. ad II, 116. *Teſta* Samia (de qua v. inf. ad XVI, 6.) citra perniciem Gallos ſibi virilitatem ſecuiſſe tradit Coelius ap. Plin. XXXV, 12. ſ. 46. extr. vbi v. Intpp. Cf. Ovid. Faſt. IV, 237 ſq. et Catull. LXIII, 5. (*Deuoluit illa acuta ſibi pondera ſilice*, h. e. lapideo cultello.) Eos tamen *ferro* ſibi virilia amputaſſe, contendit Lactant. V, 9.

515. *Cui* Archigallo *cedunt*, ob ſummam dignitatem, ſanctitatem ac reuerentiam, adeoque eum vel venerantur, vel ſequuntur, dato ei primo loco, *cohors* reliquorum ſacerdotum, Gallorum, *rauca*, ob continuum clarumque cantum, vt ſup. I, 2. (cf. inf. ad VIII, 59.) vel potius propter acutam exilemque vocem: quae cur eunuchis ac mulieribus ſit, docent Macrob. Sat. VII, 10. Ariſtot. et alii. 516. *Plebeia tympana*, ſacerdotes minores vel inferioris ordinis, tympana pulſantes, more Gallorum in ſacris Cybeles. *Tiara*, vt *mitra*, paſſim dicitur faſcia et diadema, vt et inf. X, 267. ſed h. l. *tiara Phrygia* eſt pileus,

de quo fimbriae ſ. faſciae pendebant, quibus ſub mento conſtrictis *bucca veſtitur*, malae ac tempora obducuntur ſ. operiuntur. (Vid. Heyne ad Virg. Aen. IV, 216. VII, 247. IX, 616.) Galli autem ſacerdotes erant deae Phrygiae.

517—521. Archigallus, a muliere conſultus, (more ſuperſtitioſorum hominum) iam oraculum edit, in quo magna minatur mala, ab irato numine mox peccatoribus inmittenda, hortaturque, vt ira Deorum tam donis ac muneribus, quam expiationibus luſtrationibusque mitigetur. Similiter vaticinatur ſacerdos Bellonae ap. Tibull. I, 6, 51 ſqq. Eamdem vero ſuperſtitionem Seneca de vita beata c. 27. inridet. *Grande ſonat*, grandia praedicit et miranda, vel clara vtitur voce, (vt *exclamat* ap. Senec. l. l.) vel oratione vaticiniorum grandiore. Praeclare autem ac facete deſignatur verſuta Archigalli ſimiliumque ſacerdotum auaritia ac fraus, qui morborum aliorumque malorum inminentium metu terrent ſuperſtitioſas mentes, ſuadentque, vt irae numinis ſedandae cauſa dona ac munera Diis, vel, quod idem ſit, ſacerdotibus eorum dent. *metui iubet aduentum Septembris et Auſtri*, h. e. auctumni, in quo morbi ac febres graſſari ſolent. v. ſup. ad IV, 56. Facilis praedictio rerum, quae vulgo fiunt, et apta ad deſignandam vanitatem vaticinii ac ſuperſtitionis ſtultitiam. Sed grauiores quoque morbos vel inſolentiores, eique mulieri, quae eum conſulit, inpendentes diuinaſſe cenſendus eſt Archigallus.

518. *Quorum* vſus erat ſolennis in luſtrationibus. (Cf. ſup. ad V, 85.) 519. *Xerampelinae*, ξηροπελίναι ſc. veſtes, quae colorem arefacto (ξηρῷ, arido) pampino vel vitis folio ſimilem, adeoque pullum forte vel ſubrubrum ac pallidum, referebant. Cf. inpr. Suidas in voc. Ἀραβικάς. Epitheton *veteres* ad modeſtiam petentis referri poteſt: niſi cum aliis leg. *veſtes*; nam Archigallum nouarum magis, quam veterum veſtium fuiſſe cupidum, quis dubitet? *donauerit ipſi*, Archigallo.

521. En aſtutiam ſacerdotis, qui ſuperſtitioſis mulieribus, quae et ſtupidae vulgo ſunt et credulae, facile perſuadet, omnia infortunia, ipſis inpendentia, in has veſtes deriuatum iri, et ſic *totum annum*, h. e. totius anni peccata *expiata* eſſe *ſemel*, hoc vno munere, ita vt iam in totum annum libera ipſis denuo ſit peccandi poteſtas. *In tunicas* has *eat* forte per riſum dixit poeta pro, tali donatione auertatur: is certe verborum ſenſus

eſt. At ipſa haec oratio ab ingenio talium praeſtigiatorum non abhorret. Ceterum Gallis mollibus paſſim in monimentis antt. tribuitur ſtola muliebris, et habitus pullus (xerampelinus) vel lugubris.

522—530. Nihil non mulieri ſuadent ſuperſtitio et aſtutia ſacerdotum.

522—524. Genus hoc luſtrationis (quae aqua, vel fluuiali, vel fontana fiebat) notiſſimum ex Perſ. II, 15. 16. Horat. Sat. II, 3, 290 ſqq. et al. *Hibernum*, congelatum. Ipſa quoque hyeme fluuio mergi non recuſabit mulier, et *abluet timidum caput*, h. e. ſe ipſam, cui ſuperſtitio ac verſutia ſacerdotum timorem incuſſit. 523. *mergetur Tiberi matutino*, h. e. matutino tempore, vt *mane* ap. Perſ. et Horat. ll. ll. Nam ante luſtrationem nihil neque ſacri, neque profani agebatur, (vnde vel prouerbio dicebatur, *ἀνίπτοις χερσὶν* ſ. *ποσὶν*, *inlotis manibus* ſ. *pedibus* aliquid facere) et ipſa nox polluere credebatur. *Ter*, vt ap. Perſ. l. c. Virg. Aen. VI, 519. et aliis locis, vnde intelligitur, toties eamdem plerumque luſtrationem repetitam eſſe. Huius quoque numeri et myſtica fuit vis, et vulgaris vſus apud poetas: quare nolim haec referre ad *τριῶν βαπτισμάτων* ritus, quibus Chriſtiani tum initiabantur. 524. *Vortex* vel *vertex* (nam illa eſt antiqua ſcriptura, vt *vorſus*, *vortere* cet.) eſt *contorta in ſe aqua*, *vel quidquid aliud ſimiliter vertitur*, Quintil. Inſt. Or. VIII, 2, 7.

525. 6. Hunc ſuperſtitioſorum ritum memorant etiam Tibull. I, 2, 85. et Seneca loco ſup. ad v. 517. laudato. *Regis* Tarquinii *Superbi agrum* inter vrbem ac Tiberim, conſecratum Marti, vnde campus deinde Martius fuit; quod vel tironibus notum e Liv. II, 5. *Totum agrum erepet*, quo ridicula ſuperſtitionis vanitas augetur. *genibus cruentis* rependo ſuper arenam, lapides cet.

526. *candida Io*, Inachi filia, in *candidam* vaccam a Ioue mutata, quae in Aegypto, recepta forma humana, nubſit Oſiridi regi, poſt mortem vero in Deos relata eſt et *Iſis* adpellata. Fabula notiſſima vel ex Ovid. Met. I, 588—747. de cuius origine et indole v. Heyne ad Apollodor. p. 249—258. *ſi Io*, h. e. Iſis, *iuſſerit* ſcil. per ſacerdotem, qui hoc mandatum ſibi per ſomnium a Dea datum eſſe mentitur. Cf. v. 530. 531. Nam aliae nunc ſuperſtitiones ridentur, earumque auctores, ſacerdotes Iſiaci ſ. Iſidis, qui non minus verſuti praeſtigiatores, quam Bel-

lonarii, Galli cet., erant, et fraudulenti coniectores, h. e. somniorum interpretes. v. Cic. Div. I, 58, et Suet. Domit. 1.

527 sq. Grangaeus iam monuit, sensum h. l. esse: quamvis in templo Isidis aqua Nili tantum similata sit, (cf. Virg. Aen. IV, 512.) tamen *si Io iuberet*, vel pedibus hanc religiosam seu potius superstitiosam matronam ad Nilum vsque (et vel *ad Aegypti finem*, quin *Meroen*, vltra aut supra Aegyptum sitam) ituram, veramque Nili aquam (quali vtuntur Aegyptii in templis Isidis) adlaturam. *Meroe* insula maxima Nili in Aethiopia, et vrbs eius, regia Aethiopum sedes, si fides habenda Strab. I, 75. Herodoto II, 29. al. Sed eam potius peninsulam esse, docuere geographi recentiores. (v. Harduin. ad Plin. V, 9. s. 10. et d'Anville Mémoires sur l'Egypte III, 51.) *calida*, sita sub zona torrida. *vt spargat in aedem Isidis*; vt ap. Tac. Ann. XV, 44. aqua ex proximo mari hausta *templum et simulacrum deae* Iunonis *prosperşum est.* 529. *Ovile* locum campi Martii dictum putant, et quidem vel septa, vel vbi *antiquis* temporibus Romulus et pastores adsueverint pecora pascere, aut ouilia fuerint Tarquiniorum, et postea, horum agro Marti consecrato, septa sint exstructa. *surgit* doctius quam *est*, vt passim. Nam *surgere*, *exsurgere*, *exstare*, *exsistere*, *erigi* et *adtollere se* dicuntur montes, aggeres, muri, columnae, aedificia, quae alta sunt, vel quasi emergunt et eminent, vel conspiciuntur.

530. *Credit enim* mulier superstitiosa, quae et credula esse solet, quod astutus sacerdos comminiscitur, *se moneri voce ipsius Dominae*, Deae, Isidis, quia per somnium id sibi Deam indicasse ac iussisse fingit sacerdos, et huius vox ipsi oraculi instar diuini est, vel Deam per eum loqui putat. *Domina*, vt δέσποινα, etiam passim Dea dicitur. Vocabulum est honoris, vt *regina*, *rex*, *mater*, *pater*. — *Monere* et *monita* vocabb. propria de oraculis, Diis ac vatibus, qui vel somniis vel prodigiis aliisque signis voluntatem suam et futura significant.

531. Ἐπιφώνημα εἰρωνικόν, q. d. scilicet, vel vtique dignus est talis sacerdos, cum quo Dii nocte loquantur!

532. *Ergo*, quia cum ipsa Dea conloquia eum habere existimant mulieres superstitiosae, praecipue illum colunt.

533. *Qui*, antistes forte vel princeps sacerdotum Isidis, *grege*, choro sacerdotum Isiacorum, qui et *calui* erant, h. e. capite raso, et *linigeri*, vel lineis vestibus induti,

vt ipsa Isis, quae regina Aegyptiorum fuisse videtur, eosque *lini* vsum docuisse. Alias et huius et illius ritus causas pete e Plut. de Is. et Os. Opp. T. II. p. 352. ed. Frft. vel T. VII. p. 390. ed. Reisk. — 534. *Anubis*, Osiridis vel Typhonis filius, perpetuus Isidis et Osiridis, h. e. Lunae et Solis, comes atque custos, factus nuntius inter Superos et Inferos, (vt Mercurius Graecorum) qui symbolice horizontem, siue ortum occasumque solis, designabat, et quasi ianitor coeli et ostiarius erat, qui soli in hemisphaerium nostrum ingredienti ianuam aperiret, eumdemque abeuntem in hemisphaerium inferius emitteret: vnde capite etiam canino effingebatur, quia canis olim aedium ianuis tamquam ostiarius vel custos ac vigil addebatur, huiusque symbolum erat. v. Plut. l. l. p. 355 sq. 368. 380. 407. Herodot. II, 66. 67. Diodor. II, 4. et Jablonski Panth. Aeg. V, 1. T. III. p. 4—14. et 35 sq. Caput caninum, eius effigies, sacerdotum humeris inpositum per vrbes circumferebatur. Hoc loco ita dicitur summus Isidis sacerdos, qui personam Anubidis sustinet, forte vt risum moueat, vel quod deriforis partes agit. *curit* per vrbem *derisor*. deridens ipse stultitiam et credulitatem *populi plangentis*, cum luctu et planctu quaerentis Apim; de quo v. inf. ad VIII, 29. Poeta forte respexit illa sannae genera, quae declarant, qui ringuntur vel risu diducunt rictum, quique linguam exsertant. Vtrumque et canibus proprium est, et hoc quidem *currendo* fessis ac sitientibus. Inde elucebit ars et ingenium Iuuenalis, superstitionem subsannantis. Alii iungunt verba *grege caluo plangentis populi*.

535—7. In sacris Isiacis, vt Bacchi et Cereris, feminae ac matronae, (vt θεσμοφοριάζουσαι apud Athenienses) nouem per dies ac noctes debebant abstinere concubitu, et stramentis incubare in templo, vel peruigilia in eo agere, quod vulgo dicebatur *incubare*, et *in cajte Isidis* vel *Cereris esse*. De quo secubitu v. Intpp. Prop. II, 33. (al. 24.) 1 sqq. et Tibull. I, 3, 23 sq. *Ille* itaque sacerdos, qui cum Iside sibi conloquium esse similat, mulieri huic vel vxori admodum superstitiosae, quae etiam peregrina sacra colit, (quales feminae non abhorrere solent ab amore) *veniam petit* ab Iside, *quoties* illa *non abstinet concubitu* cum marito suo, vel adeo cum adulteris suis; vnde forsan *violato cadurco*, lecto, h. e. castitate lecti matrimonialis, quae maxime violatur *diebus* tam *sacris et obseruandis*,

religiose, pie ac rite colendis. *Cadurcum* stramentum s. stragulum, lodix, culcita, vt inf. VII, 221. et deinde totus lectus, vt h. l. Originem vocis docet Plin. XIX, 1. *Nullum est candidius* (linum) *lanaeue simulius, sicut in culcitis praecipuam gloriam obtinent Cadurci* in Gallia, quorum regio nunc *Quercy*, et oppidum *Cadurcum* olim Divona s. Dueona, hodieque *Cahors* dicitur.

538. *mouisse caput*, admisse capite precibus sacerdotis; (vt καταvεύειν κεφαλῇ ap. Homer. Il. α, 524 sq. et *adnuisse deam* ap. Liv. V, 21.) nisi malis: quassasse caput prae ira. Tum minor distinctio post *cadurco* ponenda. *visa est*; quod fingit sacerdos. *argentea serpens* simulacrum Isidis in templo. Nam inter varia huius deae symbola ac species etiam haec pertinent, quod vel caput eius vel dextrum brachium serpentibus cinctum est, vel currus duobus draconibus vehitur. 539. *murmura*, ψιθυρισμος, preces sacerdotis et vota cum murmure s. susurro concepta: nam vota, quae clara voce facere pudebat precantes, in primis parum honesta, vel improba, vel inuidiosa, tacite aut cum murmure concipiebantur, ne quis ea audiret, aut faceret contraria. De qua superstitione v. inf. X, 289. 290. Casaub. ad Pers. II, 6-9. et Heyne ad Tibull. II, 1, 84 sq. *meditata*, praeclare, quia non sunt instae preces, ex vero animi sensu profectae, sed murmura inania, fraudulenter excogitata. 540. 541. Facete ridetur superstitio mulieris, cuius preces exaudiuntur, cuique datur *venia culpae*, concubitus, quia *Osiris*, vel vxor eius Isis, donis *conrumpitur*, h. e. sacerdos munera adcipit. *Anser* vero et *popanum* s. placenta *tenuis* (λαγαρὸν) et Isidi sacra erant, et in deliciis sacerdotibus Aegyptiis. Cf. Jablonski Panth. Aeg. lib. V. c. 1. T. III. p. 9. Philippi Epigr. X. in Brunck. Anal. T. II. p. 214. ad quod v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 150. 151. et Intpp. Ovid. Fast. I, 453. 454.

542 sq. *Quum ille* Isidis sacerdos *locum dedit* aliis superstitionis auctoribus, et recessit, *Iudaea* mulier, vel Iudaei subcedunt, qui *cophino foenoque relicto*, h. e. relicta sylua ac supellectile sua, in Vrbem venerunt, et mendicandi et vaticinandi causa. Vid. sup. ad III, 14 sq. *arcanam mendicat in aurem*, in aurem matronae superstitiosae clam insusurrat fata eius futura. *Mendicare* facete pro susurrare, quoniam mendici Iudaei susurrant, vel simul clam stipem rogant. Clam vero vaticinantur

et mendicant, et in *arcanam aurem* ac *trementes*, h. e. timide, pauide; quoniam Iudaicam religionem profeſſi vel Vrbe eiiciebantur, vel grauius tributum pendebant. Cf. Intpp. Suet. Dom. 12. Sed vid. ſup. ad V, 11. — 544. *Interpres legum Solymarum*. Hieroſolymitanarum, h. e. Iudaicarum; nam *Solyma* olim dicta Hieroſolyma, et *Solymi* Hebraei. *Arboris magna ſacerdos*, v. ſup. ad III, 15. 545. *internuncia*, quae voluntatem Dei hominibus indicat. *fida*, cui fides eſt habenda; *εἰρωνικῶς*. *ſummi coeli*, h. e. Dei. Cf. inf. ad XIV, 97.

546. *Inplet et illa* Iudaea ſ. ſacerdos ſibi *manum* praedicendo futura. *parcius*, quam manus ſacerdotum Iſidis, (de quibus vid. vſ. 540. 1.) et clam. *aere minuto*, trientibus, quadrantibus cet.

547. Fallaces Iudaei pro mercede ad conſulentis votum et ſomnia aliorum interpretantur, et quae ipſi ſomniaverint conſingunt.

548 — 552. *Armenius* quoque *vel Commagenus haruſpex* ſuperſtitioſis mulieribus, quae peregrinis haruſpicibus non minorem, quam Romanis fidem habent, ex inſpectis extis futura praedicit, et huic *ſpondet amatorem tenerum*, dulcem, vel tenero ac blando amore flagrantem, illi *teſtamentum ingens*, ampla bona teſtamento legata ei vel relicta. *Spondere*, vt *promittere* ſup. III, 43. ſed grauius eſt, fidiſſimamque promiſſionem ac praedictionem ſignificat. *Commagene* pars Syriae inter Amanum montem et Euphratem. Haruſpex *tractabat*, h. e. inſpiciebat exta, et quidem potiſſimum *pulmonem*, iecur et cor. In contemtum huius artis, quae profecto admodum inepta erat et ridicula, non maiorum animalium, ſed *columbae*, *pullorum* et *catelli exta* memorari videntur. *columbae calidae*, recens mactatae et adhuc fumantis, vel ſpirantis, h. e. palpitantis, *ἀσπαίροντος*. *rimatur*, ſcrutatur, inſpicit et conſulit exta. *exta catelli*, cf. Pauſan. VI, 2. §. 2. —

552. *Interdum et pueros* occidet, vt talia perſcrutetur. *faciet*, *quod deferat ipſe*, vt praemium delationis adcipiat. Vetus Schol. "Heic, ait, Egnatium philoſophum ſignificat, qui filiam Bareae Sorani, quam, quum ipſe ad magicam diſcendam eſſet hortatus, detulit Neroni, ob quam rem mori cum patre iuſſa eſt a Nerone." Cf. Tac. Ann. XVI, 30. et ſup. III, 116.

553 — 581. Locus claſſ. de alia ſuperſtitione et arte, quae a communi fere omnis ſuperſtitionis fonte, a futu-

rorum perſcrutandorum ac praenoſcendorum cupiditate, qua omnis aeui homines flagrarunt, profecta eſt, et cui tum viri aeque ac mulieres dediti erant. Eam profitebantur homines vbiuis vagantes, qui *Chaldaei*, (v. 553) *aſtrologi*, (v. 554) *mathematici*, (v. 562) Babylonii, aſtronomi, genethliaci, planetarii, ἀποτελεσματικοί, (germ. *Nativitätſteller*) vocabantur, vt ars eorum *matheſis*, ἀστρολογία πινακική, γενεθλιαλογία, μετεωρολογία, ἀποτελεσματική. Haec ars nitebatur ſuperſtitione, quae magnam vim in res humanas tribuebat planetis et ſideribus, praecipue iis, quae in zodiaco ſunt, quaeque eo momento, quo quisque naſcebatur, et ſurgebant, et his vicina, et ab iis remota, et denique iis obpoſita erant. Ex his ſideribus quaedam putabantur eſſe felicia ac benigna, (ἀγαθοποιοὶ ἀστέρες) vt *Venus*, (v. 570) Iupiter, Luna, Virgo, Libra, Taurus; alia infauſta, *triſtia* et malefica, (κακοποιοὶ ἀστέρες) vt *Saturnus*, (v. 569. 570.) Mars, (cf. inf. X, 313. 314. et Ovid. Am. I, 8, 29.) Scorpio, Capricornus; alia vero communia, (ἐπίκοινοι ἀστέρες) vt Mercurius. Proſperorum tamen ſalutariumque ſiderum et coniunctione et obpoſitione noxiorum vis infringi, et feliciſſima ſaepe geneſis effici credebatur. Hinc aſtrologi illi e *geneſi*, (v. 579) ſ. genitura, et ſidere natalitio, eiusque *inſpectione* (v. 579) vel obſeruatione ac comparatione, quae *horoſcopus* et *thema*, (Suet. Aug. 94. extr.) ὡροσκόπος et θέμα, vocabatur, fata cuiuis imminentia augurari ſolebant. Eo conſilio vtebantur *libris*, (v. 578) ſiue *tabellis*, (v. 558) *ephemeridibus* (v. 574) et diariis, quae Graecis ἐφημερίδες et πίνακες, nobisque *Calender*, *Journale*, *Almanache*, *Tagebücher*, dicuntur, et in quibus ortus, motus, coniunctiones, diſtantias et obpoſitiones planetarum ſiderumque ad quemcumque diem notabant. Cf. III, 43 ſq. VII, 194 ſq. IX, 33. XIV, 248 ſq. XVI, 4. Cic. Div. II, 42 ſq. Plin. II, 8 ſq. VII, 49. Prop. IV, 1. et Intpp. Hor. Od. I, 11. II, 17, 17 ſq. vbi v. inpr. Mitſcherl. Anal. T. II. p. 696 – 704.

553 ſq. Chaldaeis maiorem fidem habebunt ſuperſtitioſae mulieres, quam Bellonae, Cybeles, Iſidisque ſacerdotibus, vel Iudaeis et haruſpicibus, quorum antea mentio facta eſt. 554. *Quidquid dixerit Aſtrologus, credent*, tamquam ab ipſo Iouis *Hammonis fonte*, h. e. oraculo, *relatum*, petitum ac profectum eſſet; et quidem duplicem ob cauſam *credent*, quoniam tum *oracula* vbiuis fere terrarum, ne Delphico quidem, clariſſimo omnium, excepto,

ceſſant aut ſilent, adeoque ea ab illis non amplius conſuli poſſunt, (cf. Plut. de orac. def. et Euſeb. Praep. Evang. V.) tum *genus humanum futuri* temporis, rerum fatorumque futurorum, *caligine* et ignorantia angitur, eorumque praenoſcendorum cupiditate ardet. Iuuenalis tangit primum et ſuperſtitionis et oraculorum vanitatem, deinde aſtutiam vaticinatorum, non a Delphico oraculo, quod obticuiſſe nemo ignorabat, ſed e longinquo mendacia, quae difficilius ita exquiri poſſunt, petentium, denique fabuloſam oraculi Iouis Hammonis originem. Quum enim Bacchus in expeditione Libyca aquae inopia laboraret, aries ſubito ex arena exiuiſſe, et ad *fontem* aliquem perduxiſſe Bacchum, is autem pro Iove habuiſſe arietem, et hinc eo loco, quo reperta ſit aqua, Ioui *Hammoni* magnificum exſtruxiſſe templum perhibetur: vnde *Hammonis* nomen vulgo ab arena, ἀπὸ τῆς ἄμμου, deducitur, et arietina ei cornua tribuuntur. (v. Herman. Mythol. T. III. p. 288.) Templum quoque Hammonis cinctum eſt denſa ſylua, quae in illo terrarum tractu vnica eſt, et *fonte* vel multis potius fontibus alitur. Praeterea in eodem vel alio Hammonis nemore eſt *fons Solis*, fano vicinus, qui medio die friget et calet noctu. v. ad Sil. III, 669 ſq. Hinc *fons* h. l. pro ipſo oraculo. 556. Cf. Horat. Od. III, 29, 29 ſq. ibique Mitſcherl. *damnat* forte cruciat ſ. vexat, niſi alterutrum potius, aut aliud, neſcio quid, reponendum eſt.

557 – 564. Eo maior fides habetur aſtrologis, eoque maior et eorum et artis, quam profitentur, fama eſt, quo ſaepius vel in exſilium, vel in carcerem, vel in deſertam inſulam miſſi ſunt, ſcil. propter mala, quae praedixerunt, vel motus tam animorum, et ciuiles, quam bellicos, quos vaticiniis ſuis excitarunt. Nam ſi euentus praedictis forte reſpondit, non modo reuocantur et libertatem recuperant, ſed magnam quoque famam conſequuntur. Hiſtoria etiam omnium temporum docet, fanaticis ac vatibus eo melius conſilia ac coepta ſua proceſſiſſe, quo pluribus obnoxii fuerint periculis et inſectationibus. *Praecipuus*, iudicio hominum vulgari, *eſt horum* aſtrologorum, *qui ſaepius exſul* fuit, qualis ille, ex cuius adfirmatione et *tabellis* aſtrologicis (v. ad v. 553) iisque *conducendis*, magna mercede emendis, ſpem imperii praecipuam cepit Otho, et cuius potiſſimum inſtinctu is *magnum cinem*, Galbam Imp., trucidauit; qui *amicus* Othonis *Se-*

leucus dicitur Suet. Oth. 4-6. ſed Ptolemaeus Tacito Hiſt. I, 22. et Plutarcho, vnde nonnulli putant, haec eiusdem hominis diuerſa nomina fuiſſe. Eum tamen fuiſſe *ſaepius exſulem*, non alii, quod ſciam, tradunt; et v. 558. 559. ex ingenio forte interpolatoris profecti.

560. *fides* eſt ſ. fit *arti* aſtrologicae. *ferro*, ferreis catenis ſ. manicis. 561. In caſtris ſtatiuis carcer erat, iisque motis malefici catenis trahebantur. Cf. ad Tac. Ann. I, 21. et III, 22, 6.

562. *indemnatus*, non ſ. numquam damnatus. *habebit* iudicio hominum vulgari, adeoque habere putabitur. *genium*, peritiam artis, vel ingenium. 563. 4. *cui vix contigit* tam felici eſſe, vt relegaretur tantum, non occideretur, vtque *tandem*, multos poſt annos, de exſilio revocaretur. *Cyclada*, vnam e Cycladibus inſ., v. c. *Seriphum* et alias; vel pro quauis inſula, in quam damnati relegabantur. Cf. ſup. ad I, 73. *Seripho parua*, vt inf. X, 170. (et ſic forte *paruamque Seriphon* leg. ap. Ovid. Met. VII, 464.) nam Seriphus (hod. *Serfino*) patuit tantum circuitu XII mill. paſſ. Vid. Plin. IV, 12. ſ. 22. Eadem inſ. deſerta fuit et ſaxoſa. v. Strab. X. p. 487. et Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. I. P. II. p. 175.

565 ſqq. Eiusmodi aſtrologos *conſulit Tanaquil tua*, vxor futura, et quidem *de lento funere*, de ſera ſ. tarda et nimis morante morte *matris* tuae, *ante* omnia *tamen de te*, de tua morte, Poſtume, cet. Quae inpia vota tum temporis frequentia erant, et de iis ſaepius conſulebantur aſtrologi. Cf. ſup. III, 43. et Perſ. II, 10 ſq. vbi v. Caſaub. *ictericae;* quo inpia mortis ſpes creſcit. *Ictericus*, ἰκτερικὸς, qui laborat *ictero*, morbo regio ſ. arquato, qui e bile per totum corpus ſubfuſa naſcitur, et nobis dicitur *Gelbſucht*, Gr. ἴκτερος, ab aue eiusdem nominis, quae eum, ſi ſpectaretur, ſanare et tum ipſa mori credebatur. v. Plin. XX, 9. XXX, 11. XXXVI, 31. XXXVII, 10. *Tanaquil*, coniux, *tua*, ſimilis Tanaquili, Tarquinii Priſci vxori, quae et imperioſa ac ſuperba, et aſtrologiae diuinationumque vel coeleſtium prodigiorum, vt vulgo Etruſci, peritiſſima fuit; quod vel ex Liv. I, 34. 39 et 41. notum eſt. 567. *Efferat* domo mortuam, h. e. ſepeliat. (Cf. ſup. ad I, 72.) 568. *Quid enim maius*, optabilius, quam longam adulteri vitam, et praematuram mortem matris, mariti aliorumque conſanguineorum, quorum opes hereditate adcipiat?

569—581. Tales mulieres aſtrologiam ignorant; at ſunt aliae, non minus vitandae ac cauendae, quae ipſae hanc artem callent et profitentur, quae non amplius *consulant* aſtrologos, ſed iam ipſae *conſuluntur*, quaeque manibus ſemper terunt *ephemeridas*, nec quidquam negotii ſuſcipiunt aguntque, niſi illis antea conſultis conſilioque inde capto. 570. *Saturni ſidus triſte*, h. e. noxium, (vt *graue* Prop. IV, 1, 84. et *inpium* Horat. Od. II, 17, 22.) *Veneris* autem *laetum*, h. e. proſperum et ſalutare. *quo aſtro*, cum quo ſidere (ſcil. cum Luna) coniunctum, *laeta*, laete, proſpere, *ſe proferat*, prodeat, (vt ap. Suet. Ner. 6. extr.) ſe oſtendat, *Venus*, h. e. ſalutaris ſit. (v. ſup. ad v. 563 ſq.) 571. Quibus anni temporibus ſidera vel proſpera et ſalutaria, vel noxia et infeſta ſint, quibusque vel damnum, vel lucrum ipſis portendant. *lucro dentur*, in lucro ponantur, ſint lucro, h. e. proſpera. 572. *Obcurſus illius*, tamquam rei mali ominis, cui vel obcurrere periculoſum ſit. Cf. ſup. V, 54. Tac. Ann. IV, 60. et Hiſt. III, 85. *vitare memento;* v. ſup. ad V, 71.

573. *In cuius manibus cernis ephemeridas*, tabulas mathematicas, (v. ſup. ad v. 563 ſq.) *tritas* adſiduo vſu, loco *ſucinorum*, quibus mulierum manus ornari ſolent; (cf. inf. IX, 50. et Plin. XXXVII, 2.) vel tamquam monilia ex electro, quae ab ipſa ſaepe contrectantur; vel quas manibus ſemper terit, quemadmodum teruntur ſucina, vt magis redoleant odoremque ſpirent iucundiorem. Poſterior ratio ceteris praeferenda. Cf. Dioſcor. I, 9. et Martial. III, 65, 5. De *ſucino* v. ad V, 38. Cur *ſucinum* ſcribam, non *ſuccinum*, v. ad V, 24. Epitheton *pinguia* ſpectat ad naturam ſucini, de qua Tac. Germ. 45. *Si naturam ſucini admoto igne tentes, in modum taedae adcenditur, alitque flammam pinguem et olentem: mox vt in picem reſinamue lenteſcit.*

575. 6. Ephemeridibus conſultis et hora inde natali explorata, omnis Aſtrologorum ars in conſtituendis diebus horisue, ad quaelibet vitae negotia eligendis aut vitandis, continebatur ſubputatione, quae fiebat per tabulam calculatoriam vel calculos computatorios, qui Gr. ψηφίδες, Horat. Od. I, 11, 2. *numeri Babylonii*, et Cic. Div. II, 47. *Chaldaicae rationes* dicuntur. *reuocata* ab itinere et admonita *numeris*, calculationibus, ſubputatione, *Thrasylli*, aſtrologi, ſeu potius aſtrologica, (nam ipſa hanc artem

profitetur) quasi periculum ei, *pariter* h. e. vna cum marito iturae, inmineat. *Thrasyllus* celeberrimus mathematicus, Tiberii Imp. comes, contubernalis et praeceptor, qui forte et libros scripsit de re medica, quos Plinius passim laudat. v. Dio LV, 11. cf. et Tac. A. VI, 20. 22. 577. *Ad primum lapidem*, milliarium ab Vrbe, *vectari* vehiculo aut lectica, h. e. vel breuissimum iter facere. *hora* vectationi idonea ac prospera *sumitur ex libro*, ephemeride. Ad summam autem superstitionis vanitatem declarandam inpr. valet h. l. rerum triuolarum minimarumque, de quibus ephemerides consuluntur, commemoratio.

578. *Pruritus* membri alicuius corporis ominosus, vt et sternutatio ac palpitatio. 579. *inspecta genesi*; v. sup. ad v. 553 sq. *Collyrium* medicamentum oculorum coloris cinerei e spodio, h. l. forte crocus vel collyrium διὰ κρόκου, quo *pruritum* tolli dicit Plin. XXI, 20. s. 81. 82. vbi v. Hard.

581. *dederit*, definiuerit. *Petosiris* pro quouis astrologo, vt *Thrasyllus* sup. v. 576. *Petosiris* enim Aegyptius clarissimus fuit mathematicus ac philosophus. v. Suidas, Plin. II, 23. VII, 49. Salmas. de ann. clim. p. 76 et 353. et *Iacobs* ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 470.

582—4. *Si mediocris* conditionis aut pauper *erit* mulier superstitiosa; mediocres etiam s. viliores et circulatorios hariolos consulet mediocri pretio. *lustrabit*, adibit vel peruagabitur, *spatium vtrimque metarum*, h. e. ab vna meta ad alteram percurret Circum, qua in longum patet, inpr. Maximum, in quo viliores astrologi, diuinatores, sortilegi, coniectores, quaestus causa versabantur multi. 583. *Meta*, νύσσα, tres turriculae s. columellae, ad *vtramque* extremitatem spinae, qua medius Circus erat diremtus, conlocatae, circum quas currus sinistrorsum flectendus erat. *sortes ducet*, consulet sortilegos, qui in Circo, foro ac viis passim versabantur. Cf. inf. v. 588 sq.

583. *frontem manumque praebebit* inspiciendam *vati*, hariolo, et quidem *frontem* Metoposcopo seu Physiognomoni, qui ex fronte et vultu s. ore, eiusque lineamentis, *manum* χειροσκοπῷ s. χειρομάντει, qui e manuum lineis et incisuris, hominum mores et fata futura diuinat.

584. *Poppysma*, πόππυσμα s. ποππυσμὸς dicitur proprie palpus, s. sonus, lingua aut manibus excitatus, quo adsensum vel admirationem significare et blandiri solemus,

inpr. equis, qui ποππύζεσθαι, h. e. demulceri et adplaudi amant; hinc fauor, adfenſus, adulatio, blanditiae. Poeta itaque, ni fallor, facete depinxit eiusmodi hariolos, Zigeunis hodiernis ſimiles, quorum mos erat, per (ſ. κατὰ) *crebrum poppysma*, vel crebris poppysmis ſ. baſiis iactatis, *rogare*, mendicare, blandiri et ad beneuolentiam homines artisque ſuae vſum adlicere, vel honoris ac venerationis ſignum dare. Sic *blanda baſia iactare rhedae deuexae* ſup. IV, 118. (vbi v. not.) et *fulgetras poppysmis adorare* apud Plin. XXVIII, 2. vbi v. Intpp. Forte tamen leg. *crebrum ad poppysma roganti*. Verſus etiam 585.-586. et 587. ante v. 582. ponendi videntur, ne poeta v. 588 ſq. ad plebeias ſ. pauperes redeat mulieres et eadem fere repetat.

585. *Diuitibus* mulieribus. *Phryx augur:* nam *Phryges, et Piſidae, et Cilices, et Arabum natio, auium ſignificationibus plurimum obtemperarunt*. Cic. de Div. I, 41 extr. *Indus*, non philoſophus, (Gymnoſophiſta, Brachmanes) ſed *augur*, et, ni fallor, magus: nam *India* Romanis tam lato ſenſu dici ſolet, vt etiam Perſidem, Arabiam, Aethiopiam partemque Aegypti complectatur, et Perſarum Magi tum philoſophi, tum augures erant. v. Cic. l. l. *Conductus* mercede ſ. pretio, et quidem magno.

586. *aſtrorum mundique peritus*. Aſtrologus et Mathematicus, ſed eo ſenſu dicti, de quo v. ſup. ad v. 553 ſq. *Mundus* etiam paſſim pro coelo ponitur. v. ad Sil. III, 611.

587. *aliquis ſenior* Etruſcus haruſpex, qui et fulminum procurator eſt et expiator. Cf. Lucan. I, 584 ſq. et 606 ſq. *condit* ſepulcro *fulgura*, fulmina, (quae aut *publica* erant aut priuata) h. e. eorum reliquias aut veſtigia, et fulmine icta: nam fulmine icti, quo loco exſtincti erant, non cremari ſolebant, vel inde transferri, ſed vel relinqui, vel ſepeliri, locus autem ſepiri, et caeſa bidente (vnde *bidental* dicebatur) arisque exſtructis conſecrari. Cf. Plin. II, 52. et 54. Sen. Quaeſt. nat. lib. II tot. Caſaub. ad Perſ. II, 27. al.

588. *Plebeium*, plebeiarum pauperumque mulierum, *fatum poſitum eſt in Circo*, ibi illis praedicitur. Cf. ſup. ad v. 582. *in aggere*, v. inf. ad VIII, 43.

589. Plebeiae et vitae liberioris mulieres (vt hodie et elegantiores) *cervicem*, humeros lacertosque denudare, et *longum aurum* ſ. monile, (cf. Ovid. Rem. Am. 43 ſq. et A. A. II, 297 ſq.) geſtare ſolebant. Matronae olim omnia

corporis membra, praeter faciem, operiebant ſtola talari et manuleata.

590. *Conſulit* hariolos *ante phalas delphinorumque columnas*, h. e. in Circo. v. ſup. ad v. 582. *Phalae* ſ. *falae* turres ligneae, non autem erectae in Circo in vſum ſpectatorum, ſed quae vulgo ab ouali figura *oua* dicuntur, obeliſci aut *columnae* mobiles ſeptem, vel *ouorum* vel *delphinorum* figuram referentes, quae in ſpina Circi ponebantur, et quarum vna tolli ſiue auferri ſolebat, quoties vnum e ſeptem curriculis (nam tot fuiſſe conſtat) peractum erat. Ludi circenſes priſcis temporibus Neptuno equeſtri vel Conſo ſacri erant, vnde machinas illas etiam *delphinorum* imaginem retuliſſe ſuſpicari poſſis. Vtrum vero et cur praeter *oua* etiam *delphines* eiusdem rei cauſa, ad curricula ſcil. bigarum quadrigarumque numeranda, eodemque tempore adpoſiti fuerint, haud liquet. Cf. tamen Plin. XXXVI, 5.

591. *caupone*, priore marito, *relicto*, deſerto.

592—597. *Illae* mulieres plebeiae ac pauperes, quamvis ſuperſtitioſae ſunt, et de nubendo hariolos conſulunt, *tamen* concipiunt, pariunt, et editos infantes, non ſine multis magnisque laboribus, ipſae alunt; (cf. ſup. ad v. 9.) nobiles vero ac diuites feminae aut non concipere ſolent, aut certe non parere, ſed conceptum partum medicamentis in vtero exſtinguere et abigere, vt et *partus discrimen*, periculum vitae, quod parientes ſubeunt, et *nutricis labores* vel educationis incommoda effugiant. *fortuna* mediocri, vel miſera ac tenui, *urgente*, premente eas, et cogente, labores ſuſcipere, quos matronae nutricibus delegant.

594. *aurato* in *lecto*, qualis nobilium eſt.

595. *huius* ſc. veneficae, vel inprobae obſtetricis. *medicamina*, qualia memorat Plin. XX, 22. XXVII, 5. et 9. *homines*, fetus conceptos et formatos, quae iam homines ſunt. Verbum magna cum vi dictum, vt et mox vocab. iuris, facete ſimul translatum, *conducit* pro, ſuſcipit certo pretio. Nam *conducere* non modo dicuntur, qui operam ſuam, vel rem opusque faciendum alicui *locant*, ſed etiam qui illud *redimunt*, h. e. qui certo pretio aliquid ſiue faciendum ſiue praebendum in ſe recipiunt. Forte tamen leg. *necandos conducet. At gaude* cet.

597—601. Lepide ac falſe poeta dixit: At *gaude*, *infelix* Poſtume ſ. marite, quod abortum faciat vxor tua,

quin ipſe ei *porrige quidquid* medicaminis *erit*, quamlibet potionem abortiuam; nam alioquin *fortaſſe* illa pareret nigrum *Aethiopis* moechi filium, cuius te *patrem* certe profiteri, quemque *heredem* ſcribere deberes.

598. *Distendere vterum*, grauidam fieri. *vexare vterum*, quoniam *pueri* in eo *ſaliunt*, h. e. ſe mouent. Nota etiam plur. *pueris*, quo infortunium augetur.

600. *Aethiopis*, forte ſerui tui. *decolor*, fuſcus, ex Aethiope patre et matre Romana natus; quum tu ſis albus. 601. *Impleret tabulas* teſtamenti, h. e. heres ſolus vel ex aſſe ſcriberetur; quod non minus ad augendam rei indignitatem valet. Cf. ſup. ad v. 218. et II, 58. *numquam tibi mane videndus*, cuius conſpectus obcurſusque tibi ſedulo vitandus eſt, tamquam malum omen. Facete ita ſuperſtitionem vulgarem in rem ſuam conuertit poeta, vt ſup. v. 572. et V, 54. ad quae loca v. not. *mane;* nam ſpecies nouae et inſolitae rei maxime in omen et diras vertebatur, ſi vel multo mane, et omnino ſub exordia rerum gerendarum, vel vt ſup. V, 54, *per mediam noctem*, obferretur. Cf. Heynii Opuſc. Academ. T. III. p. 270 ſq. Cic. Div. I, 45 ſq. Plin. XXVIII, 2.

602—609. Notantur mulieres diuites nobilesque, quae *ſubpoſitos*, h. e. nothos, ſpurios, ſubditicios ſ. ſubditiuos pueros maritis pro ſuis obtrudunt. *Transeo*, praetereo ſilentio, iam nihil de iis dicam, vt inf. X, 273. *gaudia* patrum de liberis, et *vota* eorum, quippe qui omnibus votis expetierant, vt ſibi naſcerentur filii; ſed *vota ſaepe decepta*, quae ad inritum ceciderunt *ad ſpurcos* illos *lacus*, vbi olim liberi recens nati exponebantur: ex his enim expoſitis infantibus nobiles ſterilesque matronae formoſiſſimos *petebant*, ſubponebantque pro ſuis; hi autem ſpurii et adulterini ita mirifico ac caeco caſu in *Scaurorum* h. e. nobilium familiam recipiebantur, et ad ſummos adſcendebant honores. Miſeri itaque patres, fraudis huius muliebris ignari, nothos filios pro ſuis alebant, falſoque ducebantur *gaudio*, et quidem *ſaepe*.

603. *Spurci lacus* forte ad columnam lactariam, vbi infantes recens nati plerumque exponebantur, in foro olitorio, quod propinquum erat monti Capitolino et Velabro, h. e. planitiei inter Capitolinum, Auentinum et Palatinum montes, in quam ſaepe exundabat Tiberis, quaeque cloacis in hunc fluuium ductis ſiccabatur. Cf.

Heyne ad Tibull. II, 5, 33. *inde petitos* infantes ſpurios, e quibus ſic fiunt olim *Salii* et *Scauri*, h. e. ſummi ſacerdotes et magiſtratus, vel nobiles. *Pontifices Salios*, h. e. Salios ſummos ſacerdotes. Sed hoc ſenſu nemo *Pontifices* dixit, et forte leg. *Pontifices altos*, h. e. maximos. *Salios* exquiſite dixit poeta: nam non iuuenes modo nobiles ad honores per ſacerdotia adire ſolebant, ſed in hoc ſacerdotum quoque collegium non niſi patricii iuuenes, iique patrimi et matrimi, cooptabantur. *Scaurorum* h. l. pro quibusuis nobilibus, quorum *nomina* adcipiunt ſubpoſiti illi, ſed *falſo corpore*, h. e. quia falſo, per errorem, eorum filii putantur.

605 ſqq. Venuſta Fortunae imago, quam et perſonam fecit poeta. *Fortuna inproba*, ſaepe indignis ſecunda et dignis aduerſa, vnde *exiſtimata caeca*, *volubilis*, *vaga*, *inconſtans*, *incerta*, *varia*, vt vtar verbis Plin. II. *Stat* quaſi ad ſpurcos illos lacus. *noctu*; nam tum pueri clam et exponebantur ad lacus ſpurcos vel columnam lactariam, et *inde petebantur* eum in finem, qui v. 602 ſq. deſignatur. 606. *Fortuna adridens* etiam prouerbii loco Romanis ac nobis dicitur. *nudis infantibus*, expoſitis. *fouet*, adiuuat; aut fouet eos, vt gallina pullos, ne frigore laedantur; aut potius *fouet et inuoluit ſinu* quaſi togae, de intimo amore, vt *in ſinu geſtare aliquem*, vel in gremio, amplectens eos et veſtimentis inuoluens, vt matris nutricisue perſona Fortunae inponatur. Sed pro *omnes* forte leg. *alma* vel *alis*. *porrigit*, tradit, infert, ingerit, *domibus altis*, excelſis, h. e. diuitum ac principum virorum, vel familiis nobilibus et antiquis, *alti nominis*, vt ſup. v. 385. vbi v. not.

608. *Secretum ſibi mimum parat*, vt *iocatur* ſup. III, 39. cf. ibi not. et Hor. Od. III, 29, 49 ſq. — *his ſe ingerit*, ſe obfert, vel ſe praebet benignam, vel, quod malim, his inſciis et paene inuitis ſponte quaſi ſe obtrudit, iis fauet, non quaeſita aut captata; quo fere ſenſu nos dicimus, *das Glück ſucht ſie*, et contra, *ſie ſuchen das Glück*. Cf. Plin. Paneg. c. 86. vbi formae dicendi *ingerere ſe* et *ſubtrahere ſe* ſibi obponuntur.

609. *producit*, prouehit ad honores et opes, (vt ap. Cic. Dom. 9.) niſi malis fingit, inſtituit, vt inf. XIV, 228. *vt ſuos alumnos*; quo ſenſu tales homines etiam nobis, vt Romanis, (v. c. Horat. Sat. II, 6, 49.) *Fortunae filii* dicuntur.

610—626. Notantur iterum, sed copiosius, non ὡς ἐν παρόδῳ. vt sup. v. 133-5., magicae artes et philtra, quibus multae mulieres, et superstitiosae et inprobae, vtantur, quibusque nonnumquam maritos in furorem inpellant. Noua causa, quare vxor non sit ducenda. Ipsa superstitio notissima, et tunc temporis vulgaris; quam et animis mulierum, inpr. misere amantium, valde adrisisse non est quod miremur. Vis autem magicarum artium ad amorem tam inspirandum animo, quam ex eo pellendum spectare putabatur. Cf. Tibull. I, 2, 41 sq. 8, 17 sq. Virg. Ecl. VIII, 69 sq. Hor. Od. I, 27, 20. 21. *Hic* magus et veterator *adfert magicos cantus* mulieri, h. e. venit ad eam, vt illam doceat artem suam eiusque vim, profitetur se docturum esse insignem vsum artis suae, et hanc commendat, haud nescius, se benigne exceptum iri; *hic*, ille alter *vendit* mulieri philtra. *magicos cantus*, ἐπῳδάς, incantamenta. *Philtra*, φίλτρα, pocula amatoria. *Thessala*, vt *Marsa* et *Ibera*, epitheta orn. in re magica passim obuia, quoniam hi populi et veneficii magicarumque artium studio olim infames erant, et terrae eorum feraces venenorum, φαρμάκων, h. e. herbarum, in quarum sucis non minor vis magica, quam in carminibus inesse credebatur.

611. *mentem mariti vexare*, ad insaniam adigere. Cf. Plaut. Amphitr. IV, 3, 10. et Tac. Ann. XII, 66. — 612. *solea pulsare nates* mariti, facete pro, indignissimo eum tractare modo, ad lubitum: quid enim grauius esse potest homini libero et viro, quam a muliere adfici hac castigatione puerorum aut stultorum, quibus non modo caput, sed et nates soleis s. sandaliis caeduntur? Sic σανδάλῳ εἰς τὰς πυγάς, ὥσπερ τὰ παιδία, παίεσθαι ἄξιοι ap. Lucian. in Philops. Cf. ad Pers. V, 169. Nos prouerbii loco dicimus: *unter dem Pantoffel stehen.*

612 sqq. Ἀποστροφή ad maritum vel Postumum. *inde est*, illo philtro efficitur. 615. *auunculus Neronis*, C. Caligula, frater Agrippinae, matris Neronis. Huius monstri furor, cuius effectus mox v. 618—625. memorantur, non tam philtro Caesoniae vxoris, (cf. Suet. Cal. 50. et Ioseph. Ant. XIX.) vel graui morbo, in quem octauo imperii mense incidit, tribuendus videtur, quam aliis causis, de quibus disputaui *in Grundrifs der Geschichte der Roemer* cet. p. 341 sq. De *Caesonia* v. Suet. Cal. 25. Plin. VII, 5. et Dio Cass. LIX, 12. 23. — 616. *frontem pulli*, hippomanes, de quo v. sup. ad v. 133. *totam frontem* poeta

dixit propter ſummum Caii furorem. *tremuli*, trementio frigore, h. e. recens nati. *Infudit* in philtro.

617. *Quae* mulier *non faciet*, *quod Principis vxor* fecit, tali exemplo incitata? Cf. inf. ad VIII, 198.

618. *Cuncta*. vniuerſum imperium Rom., *ardebant* tamquam igne furoris Caligulae, *et ruebant fracta compage*, h. e. res publica, capite eius furente, conlabebatur, inſtar aedium, quae ruunt, commiſſura lapidum rupta; *non aliter*, *quam* coelum totusque orbis terrarum nutaret vel adeo periret, Iove a Iunone (vt Caligula a Caeſonia vxore) in furorem verſo, qui res humanas, vt Caligula Romanas, regit.

620 ſqq. Scelus *Agrippinae*, ſororis Caligulae, quae maritum ſuum Claudium Imp. *boleto* venenato exſtinxit, (de quo v. ſup. ad V, 146 ſqq.) *minus nocens* fuit vel nocuit imperio Romano, quam flagitium Caeſoniae, quae venenis philtro infuſis Caligulam impulit in furorem, quo inſtinctus ille in omnes ſaeuiit: illo enim ſcelere non niſi vnus, et quidem ſenex ac foedus, homo, hoc permulti periere. 621. *praecordia preſſit*, cor compreſſit vi veneni, h. e. necauit ſenem. Claudius exceſſit anno aetatis LXIV. v. Suet. 45. et ibi Caſaub. 622. 3. Alia et quidem lepida cauſa, cur facinus Agrippinae non adeo turpe ac ſceleſtum ſit, a deformitate Claudii petitur, quo ſpectant *tremulum caput* et *labra manantia longam ſalivam*. (Al. *longa ſaliua:* ſed in hac lectione tot ὁμοιοτέλευτα aures obſendunt, illa autem et maiori auctoritate firmatur, et doctior eſt. verba certe *manare*, *pluere*, *flere*, *ſtillare*, *rorare* et ſimilia nunc quarto caſui, nunc ſexto iunguntur.) Res nota vel e Suet. Claud. 30. et Dione Caſſ. LIX. *caput deſcendere iuſſit in coelum*, falſe de Claudio talisque hominis conſecratione, pro *ad inferos;* vt *nondum ſtelligerum ſenior demiſſus in axem* ap. Stat. in Sylv. Cf. Senecae libellus de morte Claudii, quem facete non ἀποθέωσιν inſcripſit, ſed ἀποκολοκύνθωσιν, quia ἀποθέωσις Claudii effecta quaſi eſt eſu boleti vel κολοκύνθης ſ. κολοκύντης, quod cibi genus ei gratiſſimum erat, et in quo adceperat venenum; vnde boletos *Deorum cibum* adpellare ſolebat Nero teſte Suet. c. 33.

624 ſqq. *Haec potio* amatoria, philtrum, a Caeſonia Caligulae datum, *poſcit ferrum* cet., exquiſite pro, effecit, vt Caligula in furorem verteretur, eoque inſtinctus *ferro* atque *igni* ſaeuiret in omnes, eos *torqueret*, h. e.

exquisitis excruciaret tormentis, (cf. Suet. Cal. 32.) et *laceraret*, h. e. crudeliter tractaret ac perderet, (nisi proprio sensu capere malis coll. Suet. Cal. 28.) *Patres* atque *Equites*, quorum *sanguis mixtus est*, quorum caedes mixtae sunt, h. e. qui simul ac sine discrimine trucidati sunt.

626. *Tanti* pretii *constat*, constitit, h. e. tantopere reipubl. Rom. nocuit; vt nos dicimus: *so viel kostete*, *so hoch kam zu stehen*. *partus equae*, hippomanes, in philtro Caesoniae. Cf. sup. ad v. 133 et 616. *quanti vna venefica constat*, quantum eheu! nocere potest? Sed languent haec verba, etsi ita adcipere malim, quam aliorum rationes sequi; et recte, opinor, in editt. Brix. 1501. et Venet. 1512. et 1515. legitur: *Tanti partus equae! tanti vna venefica constat!* in qua repetitione voc. *tanti* magna vis inest. Cf. sup. v. 595. et VII, 31.

627—661. Vltima causa, quare vxores non sint ducendae, quoniam scil. multae, quaestus potissimum cupiditate vel turpi amore ductae, non modo priuignis, (v. 628 sqq.) sed et suis filiis, (v. 634 sqq.) quin etiam maritis suis, (v. 652 sqq.) veneno, immo, vt olim Clytaemnestra, ferro mortem moliantur. *Oderunt* vxores liberos, maritis *natos de pellice*, et *nemo repugnet* vel *vetet*, nemo, opinor, eas propterea reprehendet; at minime ferendum est, quod *iam fas est*, h. e. fas esse vel sibi licere putant, quod non dubitant aut verentur, *priuignum occidere*, vel quod iam inpune hoc faciunt. Nouercarum non modo odium in priuignos, sed et veneficia passim memorantur. Vid. sup. ad v. 134. — 629. *pupilli*, orbi, quorum bonis inhiat nouerca. *amplior res* familiaris, magnae opes. 630. *Custodite animas*, solliciti estote de vita vestra, cauete vobis ab insidiis nouercae.

631. *Adipata* sc. edulia vel quaeuis opera pistoria, adipe confecta et condita, pinguia. *Liuida*, quibus mixta sunt venena liuida, pallida, seu liuidos facientia; nam veneno necati fiunt liuidi. Sic et *lurida* ac *pallida aconita* et *vina* dicuntur.

632. *Mordeat*, edat, *ante aliquis*, *quidquid* cibi *porrexerit* tibi *illa quae peperit*, h. e. mater ipsa, quae nonnumquam filios ex priore marito venenis necat, vt secundo gratificetur marito, et ad hunc bona vel opes illorum transferat, (quod mox probatur exemplo Pontiae) *et pappas praegustet pocula*, quod facit *praegustator*, προγεύστης, προτένδης, ἐδέατρος et *a potione*, h. e. minister,

qui cibos et vina, ante quam dominus aut rex, guſtat, vt is ſine ſuſpicione veneni edere ac bibere poſſit. *timidus*, metuens de vita ſua. *Pappas*, πάππας, venerationis nomen, quo blandientes vtebantur infantes; propr. pater, et h. l. forſan paedagogus, *diſcipuli cuſtos* inf. VII, 218.

634—644. Dicat forte aliquis, haec mulierum ſcelera, quae tam atrocia ſint, a me fingi, vt facinora Procnes et Medeae a Tragicis Graecorum, et e fabulis vel tragoediis repeti, adeoque haec Romanis inaudita iis adſingi: ſed Pontiae exemplum docet, vera eſſe, quae et a me, et a Tragicis memorentur. *altum ſatira jumente cothurnum*, inducta ſatirae meae tragica grandiloquentia et ſublimi ſtylo, quo res nimis augeri ſolent. Cf. ſup. ad v. 506. *finem legemque*, terminos normamque, *priorum* poetarum ſatiricorum, qui communis tantum vitae carpſerunt vitia, nec niſi vera ac nota vel vulgaria tractarunt argumenta, prout natura carminis ſatirici exigit.

636. En grandiorem orationem, qua et Satirici vtuntur, quoties res, quas tractant, eam admittunt vel adeo poſtulare videntur. Sic et mox v. 649 ſqq. *bacchamur carmen grande*, magnifice pro, tragicas res cano diuino ſpiritu ac furore inſtinctus. *Bacchantur* proprie Bacchae vagantes ac furentes; hinc et poetae ἐνθουσιάζοντες, ipſique hiſtriones tragici propter oris *hiatum* vehementemque vocis contentionem. *grande*, ſublime, tragicum. *Sophocleo hiatu*, vt *S. cothurno* ap. Virg. Ecl. VIII, 10. pro Sophoclea grauitate ac maieſtate. *Hiatus* (oris) proprie tribuitur iis, qui grandia ſiue dicunt, ſiue dicere conantur, et hinc potiſſimum vel actoribus tragicis, qui perſonas induebant e cauato factas ligno oreque hiante, per quas ſonus edebatur multo grauior grandiorque ſolito, et rebus tragicis aptus, vel poetis tragicis ac dithyrambicis, qui ampullatis et ſesquipedalibus verbis vti ſolent.

637. *Carmen*, argumentum carminis, *ignotum montibus Rutulis coeloque Latino*, Italiae ſ. Latio, h. e. res Romanis inauditas, ſcelera, qualia numquam Romae et in Latio edita ſunt. Cf. ſup. III, 84. 85. et inf. XII, 103. 105.

638. *Nos vtinam vani*, mendaces ſimus, vellem haec tragica a nobis fingerentur tantum, non vera eſſent! *Vani* dicuntur, qui ſibi vana, inania et ſpecioſa perſuadent, vel talia aſtute componunt. (cf. ad Gell. XVIII, 4.) 638 ſqq. *Pontia*, Drymionis vxor, T. Pontii filia, quae

Neronis temporibus, mortuo marito, duos filios veneno necauit, vt bona eorum ipsa adciperet, vel donaret adultero, sed postea se ipsa prodidit mortemque sibi consciuit incisis venis. v. ant. lapid. in Ge. Fabricii Collect. Antt. p. 234. Martial. II, 34. et vet. Schol. apud Hennin. et Schurzfl. *Feci* vox reorum fatentium, vt *feciſſe videtur* Praetoris s. Quaesitoris, reo conuicto. 639. *aconita*, v. sup. ad I, 158. — 640. *Quae* aconita *deprensa*, apud me inuenta. Sed quoniam verbum *patent* adiicitur, malim h. l. sic explicare: *Quae* facinora (h. e. hoc facinus) *deprensa patent*, manifesta sunt. Pro *tamen* forte leg. *tantum;* nisi totus versus ab interpolatore profectus.

641. Poeta iratus adloquitur Pontiam: O *saeuissima vipera*, monstrum hominis, inmanis bellua, (*Natter*) an tu *duos* filios *vna coena* occidisti, simul mactasti, h. e. necasti veneno? Pontia respondet: Immo *septem* necassem filios, *si septem forte fuissent* mihi. — Verba *tune duos* δεινῶς repetuntur, et abrupta oratio adfectui conuenit.

643 sqq. Verba poetae: Si nostris temporibus Pontia tale facinus commisit, iam credamus vera esse, quae tragici poetae de Medea et Procne fabulose traditisse videntur; nam scelus Pontiae multo grauius est, de quo v. ad v. 645. *torua*, saeua; nisi malis irata. Cf. mox v. 647 sq. *Colchide* femina, Medea, Aeetae, Colchorum regis, filia et vxore Iasonis, quae repudiata ab eo, quum Creusae vel Glauces amore captus esset, liberos suos iugulauit. *Procne* Pandionis, Athenienſium regis, filia, et Terei, Thracum regis, vxor, quae marito, vt stuprum Philomelae, sorori suae, ab eo inlatum vindicaret, Itym filium coctum epulandumque adposuisse dicitur. Fabulae illae notissimae et a multis poetis tractatae. v. Heyne ad Apollodor. p. 230-235 et 842 sq. ad Virg. Ecl. VI, 79. *nil contra* dicere *conor;* nolim negare, haec vera esse. — 645. *et*, etiam, *illae*, Medea et Procne, *audebant grandia monstra*, h. e. scelera inmania, (vt mox v. 647. et sup. v. 286. vbi v. not.) at *non propter numos*, lucri cupiditate, vt Pontia; sed inpatientia amoris, doloris et *irae*, cuius adfectu femineus potissimum *sexus* intemperantius propter animi imbecillitatem *incenditur*, et quo fit, vt *summa monstra* s. scelera *minorem admirationem* maioremque excusationem habeant, vel minus mira sint et excusatiora, quam si quis, vt Pontia, *scelus ingens sanus*, non perturbato, sed quieto et tranquillo animo, *facit*, et *compu-*

tans, cogitato et conſulto; qualem ego minime *tulerim*, qui meo iudicio multo ſceleſtior eſt quam is, qui iracundia ſtimulante *praeceps fertur* ad omne facinus. Cf. Cic. Off. I, 8 extr.

647 ſq. *Notum, furens quid femina poſſit*, Virg. Aen. V, 6. Cf. Senec. Med. v. 579 ſqq. et praeclara irae eiusque effectuum imago ap. Horat. Od. I, 16, 5 ſqq. — 648. *rabie*, θεμῶς pro iracundia. *iecur incendente*; v. ſup. ad I, 45. *feruntur praecipites*, (nam *furor iraque mentem praecipitant*, Virg. Aen. II, 316.) quanto impetu prona ruunt *ſaxa iugis* montium *abrupta*, *latere montis*, tamquam fundamento et fulcro eorum, *ſubtracto* et *recedente*. Praeclara comparatio ex ipſa rerum natura petita, quae ſimul animi adfectionem re ſub ſenſus cadente adumbrat, quod comparandi genus ſuauiſſimum eſt. Cf. Hom. Il. N, 137 ſq. et Virg. Aen. XII, 684 ſqq. vbi v. Heyne. *cliuo*, vertice, *pendente*, et ruinam minitante.

651. *quae computat*, reputat, deliberat, certo iudicio ſcelus ante expendit, quam adgreditur; niſi malis: quae, vt Eriphyle, rationem rei ſubputat vel ſubducit, ad calculum quaſi reuocat facinus, et emolumentum, quod inde ad ſe redundet. Sic ap. Senec. Epiſt. 14. *Nemo ad humanum ſanguinem propter ipſum venit, aut admodum pauci: plures computant, quam oderunt.* Cf. ſup. ad v. 199. et 638. *Sana*, mentis compos, ſine adfectu animi; inpr. irae, quae homines ſaepe reddit inſanos ſ. furentes. Cf. ſup. II, 18 ſqq.

652. *Spectant* eiusmodi mulieres inprobae, in ludis. *Alceſtim ſubeuntem fata mariti*, mortem pro eo; vitam Admeti mariti morte ſua redimentem. (Res nota ex Eurip. Alceſtide, Apollod. I, 9, 15. et Hygin. f. 51.) 653. *permutatio* mortis: nam oraculum vel Parcae dixerant, Admetum, quamuis finitum eſſet ſpatium vitae, non moriturum eſſe, ſi alius pro eo mori vellet.

654. Noſtrae mulieres cariores habent catulos ſuos, quam maritos.

655. 656. Romae multas mulieres reperies ſimiles *Belidibus*, *Eriphylae* et *Clytaemneſtrae*. *Belides* ſiue *Danaides*, L filiae Danai et neptes Beli, regis Argiuorum, eodem die totidem filiis Aegypti patrui, Memphi regnantis, nubtae, quae ſuum quaeque maritum, praeter vnam Hypermneſtram, vxorem Lyncei, prima nocte interfeciſſe, et hinc apud inferos in dolia pertuſis fundis aquam infun-

dere dicuntur. *Eriphyle*, Talai filia, ſoror Adraſti et vxor Amphiarai vatis, quae maritum, latitantem, ne ad bellum Thebanum, quo ſe periturum praeuideret, proficiſci cogeretur, monili Cadmeo a Polynice conrupta, prodidit, et poſtea, quum a Therſandro peplum adcepiſſet, Alcmaeonem quoque filium ad arma cum Epigonis capienda adducere conata eſt. 656. *Clytaemneſtram*, quae Agamemnonem maritum, a bello Troiano reuerſum, ope Aegiſthi adulteri, bipenni obtruncauit. *Mane* vox inportuna, cui forte ſubſtituendum *Paene*.

657—659. Σκωπτικῶς dicit poeta, *hoc tantum referre* ſiue intereſſe inter Clytaemneſtram et mulieres Romanas, quod illa rudi ac ſimplici modo, vtraque manu et bipenni vſa, maritum occiderit, hae autem maiori arte, calliditate ac ſubtilitate, parua ſcil. veneni portione clam adhibita, ad eundem finem perueniant. *Tyndaris illa*, Clytaemneſtra, Tyndari, regis Spartani, et Ledae filia. *Injuſtam et fatuam*, rudem et inhabilem, neque mulieri, neque rei fatis aptam. Sed adiectiua potius pro aduerbiis poſita, vel ad ipſam Tyndaridem referenda ſunt. 659. *res*, caedes maritorum. *pulmone rubetae*, v. ſup. ad I, 70.

660. 1. *Sed tamen et ferro* res ageretur a Rom. mulieribus, ſi maritus ſe praemuniret antidotis. *Atrides*. Agamemnon, maritus Clytaemneſtrae; h. l. quilibet maritus, iisdem, quibus ille, inſidiis ab vxore petitus: nam modo Clytaemneſtrae mentionem fecerat poeta. 661. *cautus*, vt ſibi caueret, vtque tutus eſſet ab inſidiis vxoris, quas metuit. *medicamina Pontica regis ter victi*, antidotum, quod magna arte parari, et quo vti ſolebat Mithridates, rex Ponti, qui *ter*, vel tribus bellis, a Sulla, Lucullo et Pompeio, victus eſt. De eius alexipharmaco cf. XIV, 251. Plin. XXIII, 7-9. XXV, 2. XXIX, 1. Celſ. V, 23.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM VII.

Excellentiſſima Satira, cuius lectio maxime commendanda eſt iis, qui rem literariam ſcholaſticamque fouere et poſſunt et debebant. Quae enim Iuuenalis de miſera ſtudiorum ſtudioſorumque conditione diſputauit, ad noſtra

quoque tempora transferri poſſunt fere ſingula. Sed cui non nota ſunt haec pia deſideria? et quam multi ea iam ſurdis cecinerunt auribus? *Sint Maecenates, non deerunt, Flacce, Marones!* — De tempore, quo haec Satira ſit ſcripta, vid. mox ad eius princ. Comparetur autem cum ea Martial. III, 38.

1 ſqq. Argumentum Satirae iam primis verſibus continetur. De quo autem *Caeſare* h. l. ſermo ſit, non conſtat inter viros doctos. Quidam innui putant Neronem, multi Domitianum, alii Titum, alii non male Nervam, (de quo Martial. *Contigit Auſoniae procerum mitiſſimus aulae Nerva: licet toto nunc Helicone frui*) plerique tamen rectius vel Hadrianum, vel Traianum, qui bibliothecam Vlpiam ſtruxit, et de quo v. Plin. Paneg. c. 47. *Spes ſtudiorum*, praemiorum ex iis conſequendorum. *ratio ſtudiorum*, h. e. ratio, quare homines ſe dedant ſtudio literarum. *in Caeſare* ſc. ſita eſt. 2. *Camenas*, Muſas literasque, *triſtes*, neglectas, et quae nullis praemiis foventur. *reſpexit*, curat, benigne fouet literas *ſolus*, quas reliqui ciuitatis proceres negligunt.

3 – 97. Triſtis *poetarum* conditio illis temporibus adumbratur.

4 ſq. Summi iam poetae, paupertate coacti, Romae et in aliis Italiae oppidis ex ſordidis miniſteriis et artibus victum quaeſtumque ſibi quaerunt. *balneolum* diminutiue dicitur propter ſummam egeſtatem, et *Gabiis* contemtim, de paruo et deſerto oppido, vt ſup. VI, 56. *furnos*, vt panem coquerent vendendum.

6. *Praecones*, quorum vitae genus et vile erat et quaeſtuoſum. *deſertis Aganippes vallibus*, miſſis ſtudiis, valere iuſſis Muſis, quae commorantur in *vallibus* ſolitariis et amoenis receſſibus Heliconis. Cf. mox ad v. 8. *Aganippe* fons Heliconis, in Boeotia, Muſis ſacer.

7. *Clio*, vna e Muſis, h. l. docte pro poeta. *in atria* diuitum nobiliumque, (*Antichambern*) in quibus clientes patronum ſalutare, vel ſportulas petere et adcipere ſolebant. Cf. inf. v. 91. et ſup. ad I, 95. 96. inpr. Martial. I, 71, 12 ſq. et III, 38, 11. 12.

8 – 16. Si ſtudio literarum et poeticae non parare poſſis, quae ſubpeditent ad victum, ſatius eſt, praeconium facere et tam vili miniſterio vitam inopiamque tolerare, quam per inhoneſtas et malas artes diuitias quaerere. *Si tibi oſtendatur nullus quadrans*, ne paruae quidem mer-

cedis ſpes. *Quadrans*, exiguum numi genus, quarta pars aſſis, tres vnciae, vnde et *teruncius*, ſ. *triuncis* dicitur. *Vmbra*, vita vmbratilis, obſcura ignobilitas, (vt al. *nox* et *tenebrae*) *Pieria*, eruditorum, vel artes ingenuae, quae in *vmbra*, h. e. domi et in ſchola, ſiue in otio et tranquillitate, tractantur: vnde eruditorum *vmbra*, *vmbracula*, *vmbratilis exercitatio* et *otium ſoli*, *pulueri* et *aciei*, h. e. adminiſtrationi reip. publicisque negotiis obponuntur; vt inf. v. 105 ſq. cauſidici hiſtoricis *vmbra gaudentibus*. Sic et inf. v. 173. *ad pugnam rhetorica deſcendit ab vmbra*, h. e. a vita obſcura et ſcholaſtica, quae famae et celebritatis expers eſt, ad forum, vel a declamationibus, i. e. orationibus, de rebus fictis in ſchola exercitationis cauſa habitis, ad cauſas publice et in foro agendas, vel ad orationes in concionibus habendas; metaphora ſimul ſumta ab exercitiis militaribus, quae veris iuſtisque *pugnis* obponuntur. (Cf. inf. ad v. 156.) Sed propter epith. *Pieria* crediderim potius, poetam h. l. reſpexiſſe antra, nemora, fontes, *vmbras* et amoenos receſſus montium Muſis ſacrorum, v. c. *Pieriae* in Macedonia, vbi homines docti et inpr. poetae cum Muſis verſari ſenſusque excelſiores concipere credebantur. (Cf. ſup. v. 6. et inf. ad v. 58. 59.) 9. *Machaera* poteſt eſſe nomen vel praeconis, ob ſeqq., vel, vt alii putant, paraſiti, vt haec verba ad v. 7. et reliqua, *vendas potius* cet. ad v. 5. 6. referenda ſint: niſi malis tonſorem intelligere, quia nouacula Gr. μάχαιρα et μαχαιρὶς dicitur. 10. *auctio commiſſa* tibi a magiſtratu, vel dominis rerum venalium, qui eam faciunt. Alii non male putant *auctionem committi*, quod licitatores *ſtantes*, h. e. circumſtantes, inter ſe quaſi *committantur*, vt licitando pugnent, et qui in hac pugna pluris liceatur, victor euadat, remque pretio auctam reportet. (Cf. ſup. ad I, 163. VI, 378. 436.) 11. *oenophorum*, v. ad VI, 426. *tripodas*, vel menſas, vel ſellas, vel vaſa, tribus pedibus fulta. *armaria*, ſcrinia, in quibus libri, vaſa, veſtes aliaque reponuntur.

12. *Bacchus* vel potius *Bacchius* et *Fauſtus* videntur eſſe nomina poetarum, et *Alcyone*, *Thebae* ac *Tereus* tituli tragoediarum, quas illi ſcripſere. Alii legunt *Alcinoen*, et *Alcinoum*, vetusque Schol. *Alcitheon Pacci*; vnde ſuſpicari poſſis *Alcithoen Paccl*, vel, quia *Paccii* aut *Pactii* paſſim quidem memorantur, non vero poeta huius nominis, *Accl* vel *Attl*, qui inſignis fuit poeta tragicus et Pa-

cuvii aetate vixit. 13. 14. *Hoc satius* est, quam si *sub*, h. e. coram, *iudice* (v. ad IV, 12.) falsum dicas testimonium.

14—16. Faciant hoc, qui, quum olim serui fuissent, ex Asia, Cappadocia et Bithynia Romam traducti, iam per malas artes ibi ad censum dignitatemque equestrem peruenerunt. Videntur h. l. obiter tangi cum Romani, quod his peregrinis et infimae sortis leuisque ingenii hominibus magis faueant, quam poetis ac ciuibus, bene de patria merentibus, (de quo etiam queritur poeta sup. III, 58-122. et Martialis passim, inpr. X, 76.) tum Graeci et populi Asiae, potissimum minoris, qui perfidia malisque artibus olim infames fuere; de quo v. Cic. Orat. pro Flacco, sup. III, 58 sq. 69 sq. Suid. in prouerb. *τρία κάππα κάκιστα*, *Κρῆτες*, *Καππάδοκες*, *Κίλικες*, et vet. Schol. Pers. VI, 77.

16. *Altera Gallia*, Galatia seu Gallograecia. *nudo talo*, pedibus nudis: nam nudi in catastis serui venales exponebantur, vt vitia eorum conspicua essent. Cf. sup. ad I, 111. *traducit* siue transmittit Romam.

17. *laborem ferre*, suscipere et sustinere, *indignum studiis*, inhonestum ac turpem doctis hominibus, v. c. *balneolum et furnos conducere*, *praecones fieri* cet. sup. v. 4 sq. *Cogetur* egestate. 18. *nectit quicumque canoris eloquium vocale modis*, venusta boni poetae *περιφρασις*. *Eloquium vocale*, verba sonora s. canora, *φωνήεντα*, *εὔφωνα*. *Modi*, *τόνος*, *μέλος*, numeri, modulationes, (*Tact*) certae ac demensae carminis singulorumque versuum partes, et tempore sibi aequales, pedes. Sic et *numeris nectere verba* dixit Ovid. ex Ponto IV, 2, 30. *Laurum* vel eius folia *mordebant* s. manducabant vates, (*δαφνηφάγοι*) quia his morsu illorum praesensio rerum futurarum inspirari credebatur.

20. *Hoc agite*, verba vel hortantis ad aliquid faciendum, et quidem h. l. ad laurum mordendam, h. e. carmina scribenda, vel animum ad iam dicenda adtendere iubentis, vt sit id. qd. adtendite; proprie praeconis, quibus, magistratu res sacros faciente aut auspicia captante, admonebat, vt adtentis animis, non perfunctorie vel oscitanter sacris operam darent.

21. *Materiam*, occasionem benefaciendi, et merita persoluendi praemia. Quare id quoque cuilibet agendum, vt his praemiis dignus sit. *Ducis*, Caesaris, Imperatoris, vt sup. II, 104. et IV, 145.

22. *aliunde*, ab aliis, quam à Principe. *membrana croceae tabellae inpletur*, docte pro, carmina vel libri a te ſcribuntur. *Tabella* h. l. non tabula cerata ſ. pugillaris et codicillus, (πινακίδιον, δέλτος) ſed generatim ſcriptum, libellus, volumen; et *membrana croceae tabellae* ſimpl. membrana crocea, quae *inpletur* carminibus, vel cedrata ſ. citrata; nam libri veterum oleo cedri, aut, vt alii putant, citri, cuius color croceus eſt, inungi ſolebant, vt a carie ac tineis tuti eſſent. Hinc etiam membrana *bicolor* forte dicitur Perſ. III, 10. quae alba erat ab interiore parte, ab exteriore *crocea*. 24. *Lignorum aliquid ocius poſce*, vt libellos a te ſcriptos adcenſo igne comburas. Senſus eſt v. 24-29. oleum et operam perdidiſti. 25. *Veneris marito*, Vulcano, igni, *dona*, trade. *Thelesinus* h. l. pro quouis poeta, vel is, ad quem Satira haec ſcripta eſt; forte idem, de quo v. Martial. III, 40. VI, 50. XII, 25. — 26. *poſitos*, repoſitos, ſepoſitos, clauſos. *pertunde tinea*, pertundendos, perforandos et carpendos permitte tineis ſeu blattis. 27. *vigilata praelia*, carmina epica ſ. heroica, de praeliis ſ. bellis ducum vigilando vel multo labore multisque lucubrationibus a te ſcripta. *dele* igne, vel ſuperiore eaque obtuſa ac plana ſtyli ſ. graphii parte, qua literae, inferiore et acuta parte eius exaratae, cera obducebantur delebanturque, vel pumice, vt βιβλία παλίμψηστα.

28. *Parua cella*, in qua pauperes habitant, vt *tertia tabulata* ſup. III, 199. vbi v. not.

29. *venias*. fias, vel ſis, vt paſſim ἔρχεσθαι et *venire*. *Hedera* ſemper virenti coronabantur olim victores, etiam poetae et oratores in agone muſico, nec non *imagines* et ſtatuae doctorum virorum, quae inſtituto praeclaro in bibliothecis, tam priuatis, (v. ſup. ad II, 4 ſq.) quam publicis, inpr. Apollinis Palatini, dedicabantur. Cf. Perſ. Prol. 4 ſq. Itaque ſenſus h. l. eſt: vt dignus fias, cuius imago in bibliotheca dedicetur, et coronetur hedera; h. e. vt famam nominis conſequaris. *Imago macra* ſpectat non tam ad maciem ac pallorem poetae, ex adſiduo labore et ſtudio contractam, quam ad vilitatem honoris illius et praemii, quod tum indignis aeque ac dignis deferebatur, neque alebat, nedum ditabat poetas, qui illa aetate conficiebantur inopia et macie. *Macrum* quod vilis exiguique pretii eſt, vt ſynon. *exile*, et Germ. *mager*. Cf. verba ſeq.

30. *Spes* praemiorum hac aetate poetis *nulla vlterior* eſt, praeter imaginem hedera coronatam: nam Romani *diuites* et *auari diſertos*, doctos, homines artesque ingenuas non liberaliter fouere ſolent, ſed *admirari* ſolummodo ac *laudare*, et quidem, vt *Iunonis auem*, pauonem eiusque caudam, *pueri*, qui caeco animi impetu ac ſtupore, non ratione iudiciique ſubtilitate reguntur.

32. *Sed*, dum in ſtudio literarum inutili verſaris, *defluit*, abit, *aetas* iuuenilis, robuſta viribusque integra, quae idonea eſt, et maiori vtilitate inpendi poteſt *pelago*, mercaturae, *caſſidi*, militiae, et *ligoni*, agriculturae. *Defluit* h. l. exquiſite poſitum: nam *fluere* et *labi* dicuntur ea, quae ita fugiunt et abeunt, vt vix ſentias, inſtar riui leniter fluentis. *Patiens* rei vocatur, qui laborem cum ea coniunctum ferre poteſt. Cf. Mitſcherl. ad Hor. Od. I, 8, 4.

34. 35. *Tunc*, quum aetas defluxit, *taedium* ſtudii literarum capit, *et Ie ſuamque Terpſichoren*, Muſam, ſtudia, *odit*, adcuſat damnatque, *facunda et nuda*, inops, *ſenectus*, poeta ſenex et pauper, ſero dolens, ſe ſtudiis, nec potius aliis artibus, quibus maiora ſibi commoda et ſenectuti praeſidia comparare potuiſſet, aetatem inpendiſſe. Cf. ſup. IV, 49 et 81.

36 ſq. *Adcipe*, audi, *nunc artes*, dolos, quibus *iſte*, *quem colis*, diues patronus, vtatur, *ne quid* tibi praemii ſ. adiumenti *conferat*, dare cogatur: *ipſe facit verſus*, vt carmen carmine compenſet, (ita per iocum vices rependiſſe Auguſtum Imp. poetae Graeculo refert Macrob. II, 4.) et tam praeclaros verſus facere, tam egregius ipſe poeta eſſe ſibi videtur, *vt vni Homero cedat*, principatum concedat, et quidem non propter ingenii carminumque praeſtantiam, ſed *propter mille* tantum *annos*, h. e. propter vetuſtatem, quippe quae a multis magis quam ipſa praeſtantia in libris reſpici, et ad quam haec aeſtimari ſolet; quod iudicium vulgi ridet Horat. Epiſt. II, 1, 18 ſq.

37. *Aedes Muſarum*, vel potius Herculis Muſarum ſ. Muſagetae, a Marcio Philippo exſtructa aut renouata, et a Fuluio Nobiliore dedicata, *et Apollinis* Palatini, in bibliothecae vſum cedentes et doctis vacantes hominibus. v. Bentl. ad Horat. Epiſt. II, 2, 92 ſq. *Quem colis*, quotidie ſalutas et ſectaris, *relicto* propterea commercio et conuentu poetarum *in aede Muſarum*; vel *facit ipſe verſus*, *relicta aede Muſarum et Apollinis*, ſpreto docto-

rum virorum iudicio, quod ferri solet in his aedibus, vbi libri recitantur. Sed ita forte leg. *reiecto;* nisi malis *receptus*, in numerum doctorum, quorum imagines ac statuae in his templis dedicatae, quamuis inuita Minerva versus faciat, ex prauo illius aetatis iudicio, quod hunc honorem et dignis et indignis deferebat. *aede*, templo; at rnox v. 40. *aedes* priuata domus. 39. *Mille anni* numerus magnus et rotundus, sed ad Iuuenalis fere aetatem congruens.

39—47. Altera ars, qua *Maeulonus*, h. e. diues patronus tuus, vtitur, vt satis tibi praemii ac fauoris contulisse videatur: Si famae honorisque captandi causa carmina tua recitare cupias, *aedes* quidem viles, in quibus recites, tibi *commodabit*, (v. sup. ad I, 12. 13.) et clientes tibi adplaudere iubebit, non vero sumtus subgeret, qui faciendi sunt in conducenda, disponenda ac reportanda subsellia cet. (cf. Dialog. de Orat. c. 9.) 41. *longe*, et diu et valde, *ferrata domus*, pessulis ferreis obclusa; vetus et ruinosa, in qua diu iam nemo habitauit, et quae propterea obiicibus clatrisque probe et vndique munita est. *seruire*, vsui esse, patere, permitti poetae recitanti. 42. *Ianua* propr. est priuatarum aedium, et *porta* vrbis. *portas sollicitas*, portas vrbis sollicitae et anxiae metu hostium tempore belli et obpugnationis, adeoque valde munitas. *imitatur*, non minus fere munita est.

43. 44. Patronus etiam dat *libertos*, qui tibi recitanti adplaudant, et *comites*, h. e. clientes, qui adclament *Euge*, *Bene*, *Belle*, *Recte* cet. Cf. sup. ad I, 1 sq. *Ordinis*, subselliorum, *extrema in parte sedentes*. ne conspiciantur, nec quisquam animaduertat, quisnam adplaudendi adclamandique initium fecerit, doctus an indoctus. *magnas voces*, clamores, *disponere*, praeparare, vel commouere, signo concinendi dato a μεσοχόρῳ, de quo v. Plin. Epist. II, 14. — 45. *regum*, vt sup. I, 136. vbi v. not. In his auditoriis *subsellia* in planitie et medio, *anabathra*, ἀναβαθρα, subsellia, ad latera, gradatim adsurgentia, et *orchestra* e *cathedris*, in quibus sedebant honestiores in fronte et inferiore parte, ante ipsum recitantis subgestum, vt in theatris. *pendent:* nam quae praealta sunt, *pendere* quasi videntur. Cf. ad Sil. I, 128. et VI, 645.

48—52. Miratur Iuuenalis et ridet stultitiam poetarum, qui, quum nulla laborum praemia consequantur, tamen stolida ambitione ducti certatim scribant carmina et reci-

tent. Cf. ſup. ad I, 17. 18. *Nos*, bene et modeſte; nam poeta ſuam quoque ſtultitiam damnat. *hoc agimus*, poeſi operam damus; quod ſtudium non modo difficile eſt ac moleſtum, ſed et praemiorum ac commodi ſpe caret. *tenui in pulvere ſulcos ducimus, et litus ſterili verſamus aratro*, fruſtra laboramus et ſtudium in poeſi ponimus, non maiori ſpe emolumenti, quam ſi arenoſum araremus ſolum ac litus. Ita prouerbii loco dicitur *arenae mandare ſemina*, et *litus arare. aratro ſterili*, vano, inutili, ſine emolumento eiusque ſpe, vt *ſterilis cathedra* inf. v. 203. et *ſterilis amicus* inf. XII, 97. — 50 ſq. Nam adeo huic poetices ſtudio dediti ſumus, vt, ſi vel velimus ſ. cupiamus et conemur *discedere* ab eo et vtilioribus ſtudiis animum adplicare, praua ſcribendi libido et ambitio nos quaſi vinctos teneant et obtorto collo ad carmina ſcribenda inpellant. *ambitioſi mali*, vt *ambitioſa paupertas* ſup. III, 182. *Ambitio* propr. popularis gratiae ſtudium et captatio ad obtinendos honores, vnde ſuam quoque ambitionem laudat Cicero: deinde vanae gloriae adfectatio; quam ſignificationem ſub Caeſaribus demum contraxiſſe hoc vocabulum, exiſtimant Gronov. ad Liv. XLV, 36, 8. et Spalding ad Quintil. Inſt. Or. I, 2, 22. *Cacoethes* cet. vt στέξαι τὴν νόσον οὐ δύναμαι dixit Palladas Epigr. XV, 4. in Brunck. Anal. T. II. p. 410. et *morbum* Ovid. Triſt. II, 16. *Cacoethes*, κακὸν ἦθος, malus mos, natura, ingenium. Medicis κακοήθες dicitur, quod curatu difficile vel adeo inſanabile eſt. v. Plin. XXII, 25. XXIV, 3. et 10. Celſ. V, 28, 2. Hinc ad animi quoque vitium inueteratum transferri poteſt; et quidem h. l. ad ſcribendi libidinem, quae aliis *ſcabies*, *prurigo*, *pruritus*, *inſania* dicitur. *aegro in corde*, in animo, qui ſcribendi libidine et ambitione, tamquam morbis, laborat. *feneſcit*, inueteraſcit.

53—81. Iuuenalis, cuius aetate, vt et noſtra, multi erant, quos *paupertas inpellebat audax*, *vt verſus facerent*, (quod Horatius de ſe ipſo quoque profitetur Epiſt. II, 2, 51.) docet, poetam egregium eſſe non poſſe, cuius mens non vacua ſit curis, et qui rei familiaris anguſtia prematur, quae ingenii vires frangat. (Cf. inf. ad v. 62.) 53—56. Ornata poetae egregii deſcriptio, ſed minus venuſta, quam Horat. Sat. I, 4, 43. 44. Displicet certe nimium artis doctrinaeque oſtentandae ſtudium; nam eadem res triplici verborum varietate ac metaphora deſignatur, et quatuor epitheta ſynon. iunguntur, *publicum*, ex-

positum, *commune*, *triuiale*. Aristoph. Ran. v. 96. 97. Γόνιμον δὲ ποιητὴν ἂν οὐχ εὕροις ἔτι, Λητῶν ἄν, ὅστις ῥῆμα γενναῖον λάκοι. *publica vena*, vulgare ingenium et facultas poetica. *Vena* in omnibus fere linguis a metallis ac fontibus venuste transfertur ad ingenium.

54. *expositum*, commune, vulgare, vulgo notum. *deducere*, facere, componere carmen, verbo translato a filo, vel lana in filum deducta; (cf. inf. v. 224.) vnde *tenui deducta poemata filo* ap. Horat. Epist. II, 1, 225. *texere*, *contexere*, *detexere*, *subtexere carmina*, (v. Intp. Tibull. IV, 1, 211.) νήθεσθαι ἀοιδὰς in Antipatri Epigr. LXX. in Brunck. Anal. T. II. p. 25.

55. *Carmen feriat communi moneta*, (vt al. *percutere* et nobis *stempeln*) ornate pro, stylo vulgari scribat et ingenio parum subtili; similitudine petita a numis vnius notae ac formae, et, qui eos procudunt, monetariis. *Moneta* h. l. nota inpressa, forma, χαρακτὴρ, κόμμα s. σφράγισμα, Germ. *Stempel*. *Carmen triuiale*, inconditum, rude ac plebeium, quale canitur a plebe in vicis, (vnde *maledictum adripere ex triuio* ap. Cic. pro Mur. 6. pr. et Germ. *Gassenlied*) vel ex tempore componitur ab agrestibus hominibus viatoribusque in *triuiis*, vt otium aut laborem fallant. 56. Venuste de poeta egregio. *monstrare*, ostendere, vel adumbrare verbis. *sentio*, concipio mente, qualis sit et esse debeat.

57. Cf. Ovid. Trist. V, 12. et Hor. Od. I, 26, 1. *omnis acerbi inpatiens*, actiue, qui nihil acerbi patitur, nihil mali aut molesti sentit. 58. *cupidus syluarum*, amans secessus, solitudinis agrestis et rusticarum amoenitatum, quae poetas fingunt, dum eorum ingenium alunt et phantasiam inflammant. (Cf. sup. ad v. 8.) 59. *Aonides* et Aoniae, h. e. Boeotiae, sorores dicuntur Musae, quoniam Aonia pars montana Boeotiae, et non modo Helicon mons in ea, sed etiam in hoc *fontes* fuere Musis sacri, Hippocrene et Aganippe; de quibus qui *bibebant*, repente adflari numine Musarum atque Apollinis, et sic poetae fieri credebantur. Hinc *aptus bibendis fontibus Aonidum* dicitur, cui tributum est a natura ingenium poeticum, quod diuino quasi spiritu inflatum exquisitiores excelsioresque, quam vulgus hominum, concipit sensus.

59. *cantare sub antro Pierio*, carmina digna Musis et Apolline, h. e. apta et praeclara, non sine aliquo coelesti mentis instinctu fundere. Cf. sup. ad v. 8.

60. *thyrſum*, haſtam hedera pampinisque cinctam, qua Bacchus et Bacchae vtebantur, *contingere*, h. e. furorem, ἐνθουσιασμὸν, concipere, quem thyrſi tactus et percuſſio inmittere credebatur; vnde θυρσοπλῆγες inſanientes in orgiis Bacchi. Baccho autem commune cum Apolline Parnaſſi imperium, poetarumque tutela et enthuſiasmus tribuitur. *Paupertas*, pauper poeta. Cf. ſup. ad v. 53. *ſana*, quae furorem poeticum, ἐνθουσιασμὸν, non concipit, non concipere poteſt; quae non apta eſt furori ſenſibusque celſioribus concipiendis. Poetae autem proprium eſt *inſanire* ac *furere*, ἐνθουσιάζειν, a Baccho aut Apolline ad furorem et inſaniam adigi. *Excludit ſanos Helicone poetas Democritus*, Horat. A. P. 296.

61. *quo* aere *nocte dieque corpus eget*, quae ſemper fame conficitur, et caret pecunia, qua parare poſſit, quae ad cultum victumque ſubpeditent.

62. Hoc facete dictum pro: Horatius, ἔνθεος et diuinus poeta, non pauper erat, quum excelſiori ſenſu phantaſiae plenus carmina praeclara funderet, inpr. lyrica, vel adeo dithyrambica, effrenatioris enthuſiasmi plena, qualis eſt Od. II, 19. nam eius vſſ. 5 ſqq. reſpexiſſe videtur Iuvenalis, vt mox v. 66 ſqq. locum Virg. Aen. VII, 323 ſqq. ex quo praeſtantia Aeneidos probatur. At quomodo his congruunt ipſa verba Horat. Epiſt. II, 2, 49-54? Bene, ſi memineris, Horatium iam liberalitate Maecenatis et Auguſti diuitem factum eſſe, quum plurima optimaque ſcriberet carmina; isque h. l. ſenſus eſſe videtur. Conſtat etiam, Horatium initio plures ſatiras feciſſe, quam odas, nec diu in egeſtate verſatum eſſe: nam ante proelium Philippenſe percommoda eius ac ſplendida fuit vita, et iam triennio poſt in Maecenatis amicitiam receptus et ex paupere dives factus eſt. *quum dicit Euoe*, in ſummo ſcil. enthuſiasmo, Od. II, 19, 5. 7. Eſt nota vox Bacchantium εὐοῖ (ex εὖ οἱ) et exclamatio, quum praeſentis numinis ſenſu perturbarentur ac furerent, vt εὐάν et σαβοῖ, vnde Bacchantes εὐοῖοι γυναῖκες dicuntur et ipſe Bacchus paſſim εὔϊος, *Euius*. Perperam ſcribitur *euhoe*, *heuhoe*, *heuhe*, *ehohe*, *hohe*, *hoe*, et in multis libris *ohe*. Hoc *ohe* multi dixere, *euoe* vero praeter Horatium nemo, niſi de ipſis Bacchis.

63. *Quis locus* copia, facultas, *ingenio* exercendo ac promendo. *ſe vexant*, vexantur, agitantur, et hoc gravius quam vulg. occupantur. *dominis Cirrhae Nyſaeque*,

ab Apolline et Baccho, vel eorum inſtinctu et adflatu, *feruntur*, commouentur animo, vel in furorem coniiciuntur. *Ferri* et *agi* dicuntur, qui nimia animi commotione quaſi excaecati neſciunt, quid agant, et vel caecis, vel furentibus ſimiles agunt. *Cirrha*, Phocidis vrbs et nauale Delphorum, vbi Apollinis oraculum erat, vnde is non modo *Delphicus*, ſed et *Cirrhaeus* dicitur. *Nyſa* vrbs vel mons Baccho ſacer. Sed vndecim huius nominis vrbes montesque a variis ſcriptoribus memorantur. 65. *Pectora noſtra* (vt *nos* ſup. v. 48.) in plerisque legitur libris; in quibusdam *veſtra*, vt Iuuenalis poetas adloquatur. *duas curas*, poeticae, et rei familiaris.

66—71. *Magnae mentis*, ingenii tantum animique generoſi et excelſi, ſpiritu diuino inſtincti, et magnificis phantaſiae ſenſibus pleni, nec *de lodice*, lecto, (v. ſup. ad VI, 196.) h. e. cultu ac victu, vel re familiari *paranda adtoniti*, valde ſolliciti, h. e. ſereni curarumque expertis, *opus*, proprium, eſt, *adſpicere*, in enthuſiasmo cernere ea, quae vulgus hominum non videt, v. c. *currus*, *equos*, *faciesque Deorum*, qui rebus in bello gerendis interſunt, vel horrendam faciem *Erinnyos*, Furiae Alectus, quae *Rutulorum* regem Turnum *confudit*, animum eius ita perturbauit, vt in furorem incideret, et quam fingit Virgilius Aen. VII, 450. *geminos erexiſſe crinibus angues* cet. et v. 511 ſq. *graui* ſono *buccinae* ruricolas conuocaſſe: quam Furiae machinationem diramque formam non tam praeclare comminiſci et tam exquiſitis coloribus adumbrare potuiſſet, (Aen. VII, 323-571.) ſi *puer*, ſerui, vel magnus ſeruorum numerus, et *tolerabile hoſpitium*, pulcra domus, ei *deſit*, defuiſſet, h. e. ſi non diues fuiſſet; tum enim hydros non erectos, ſed *cadentes a crinibus* perperam finxiſſet, et *buccina* fuiſſet *ſurda*, non data Furiae, neque tam horrendus ei tributus eſſet ſonitus. Hoc vero dictum eſt pro: Virgilius, ſi pauper fuiſſet, ſcribere non potuiſſet Aeneidem, diuinum carmen, quod non minus rerum, phantasmatum commentorumque delectu, vel ſubtili inuentione, et narrationis praeſtantia, quam orationis dignitate et ornatu excellit. Haec eſt ſententia praeclari huius loci, atque nobilitati iudicio, quod poeta tulit de loco illo Virgil. Aen. VII, 323 ſq. quem egregie quidem tractatum ornatumque, at inuenti ſubtilitate vel ſollertia non adeo inſignem eſſe, iam monuit Heyne. Cf. ſup. ad v. 62. Ceterum Virgilius, ſi Donato fides habenda

in vita eius c. 6. *possedit prope centies HS. ex liberalitatibus amicorum, habuitque domum Romae in Esquiliis iuxta hortos Maecenatis, quamquam secessu* in villa *Campaniae*, non longe a Nola, (v. Gell. VII, 20.) *Siciliaeque plurimum vteretur.*

70. *caderent* pro cecidissent. 71. *Surda* et κωφὰ poetis non modo dicuntur, quae non audiunt, sed etiam quae non audiuntur, muta, tacita, vt h. l. et inf. XIII, 194. *verbere surdo*, h. e. obculto, cuius sonitum nemo audit, sed animus sentit. Cf. ad Sil. VI, 75. *gemeret*, v. sup. ad II, 90.

71 sq. *Poscimus* iniuste, vt poetae nostri temporis, qui ab inopia vexantur, ingenii carminumque praestantia et solerti studio non inferiores sint antiquis poetis, qui honoribus opibusque adfluebant. 72. *antiquo cothurno*, priscis poetis tragicis, *non minor*, inferior, *sit*, iis non cedat grauitate ac maiestate, vel grandi genere loquendi. Cf. sup. ad VI, 506. *Rubrenus Lappa*, poeta haud dubie tragicus et pauper illius aeui, cuius tamen non alibi, quod sciam, fit mentio.

73. Hoc exquisite ac docte dictum pro: Qui, dum *Atreum* tragoediam scribit, *alueolos*, paropsides, (vt sup. V, 88.) et *laenam*, (v. ad III, 283.) h. e. supellectilem suam, *pignerat*, h. e. ob paupertatem obpignerare cogitur, vt alimenta emat. *Atreus* tragoedia vel eius titulus, vt *Agaue*, *Pelopea*, *Philomela* inf. v. 87 et 92. vel *Telephus*, *Orestes* et *Tereus* sup. I, 5. 6. VII, 12. *Atreus pignerat laenam* exquisite dicitur, vt inf. v. 135. *purpura vendit causidicum*, h. e. in causa est, vel facit, vt causidicus pretio conducatur. Similiter fere inf. v. 92. *Praefectos Pelopea facit*, *Philomela Tribunos.*

74—78. *Numitor*, h. e. Romani diuites nobilesque (cf. inf. ad VIII, 93.) parci sunt ac sordidi in *amicos*, poetas aliosque clientes et viros bonos, sed prodigi in Venerem ac voluptates. Idem valet de Numitoribus nostrae aetatis. *Infelix εἰρωνικῶς* dicitur diues Numitor, qui et infelix sane fuit peruerso iudicio et vsu opum. v. ad VIII, 93. *Quintillae*, amicae, meretrici.

76. Diuites Romani inmensos sumtus inpendere solebant in feras mansuefaciendas et in viuariis vel caueis pascendas.

77. 78. Facete et σκωπτικῶς: Poeta non tam paucis sumtibus ali potest, et plus comedit, quam leo. *Nimirum*, v. sup. ad II, 104.

79—81. Dicas forte, poetas debere contentos esse sola gloria: ita vero, si diuites sunt; sed quid pauperibus proderit *gloria quantalibet*. quamuis maxima, si praeterea nihil habent? M. Annaeus *Lucanus*, L. Annaei Mellae, fratris Senecae, filius, notissimus poeta et ditissimus Eques Rom. quem etiam Nero Imp. variis auxerat honoribus. De eius et patris diuitiis v. Tac. Ann. XVI, 17. et Wernsdorf Poet. min. T. IV. p. 41 sq. *iaceat*, iacere in lectulo lucubratorio, in quo veteres studere, legere ac scribere solebant, adeoque carmina scribere potest in otio, solam sectans gloriam, et expers curarum. *in hortis marmoreis*, qui marmore, s. marmoreis columnis ac statuis, exornati sunt et abundant. Sed *horti* h. l. videntur esse villae, vt passim. In duobus MSS. legitur *Marmoreus*, quod viris doctis adrisit. *Serranus* (al. *Sarranus* et *Saranus*) et *Saleius*, poetae pauperes illius aetatis. Ille memoratur etiam Martial. IV, 57, 3. at notissimus *Saleius* Bassus, poeta egregius ac *tenuis*, h. e. pauper. v. Quintil. X, 1. Dial. de Orat. c. 5 et 9. Martial. III, 47. 48. V, 53. 55. VII, 90. VIII, 10. et Wernsdorf Poet. lat. min. T. IV. p. 41-46.

82—87. Insignis laus *Statii* poetae, et dulcedinis carminum eius, at forte non sine subtili cauillatione. Putant Iuuenalem de Statio, propter orationis lenocinia et calamistros, vt de lenone, loqui. Vix crediderim; certe non nisi v. 87. et forsan ne ibi quidem, at v. 82-85. vt de meretrice, *amica*, cuius *vox iucunda* est, quae *promittit* noctem, quae *dulcedine* magna *captos adficit animos* magnaque *libidine auditur*. *Curritur* certatim caterua-timque *ad iucundam vocem* recitantis Statii, quum is *promisit*, edixit, (nam edicto s. programmate recitationes, ludi cet. indicebantur) *diem* quo recitaret *Thebaidem*, carmen suum de bello Thebano *amicum*, gratum omnibus et adceptum, vel dulce.

85. *libidine* summa cupiditate ac voluptate.

86. Statius Domitiano propter extemporalem carminum componendorum facilitatem gratissimus fuit, et ab eo tam coronis et auro, quam agro Albano donatus; idemque ter in Quinquatribus Minervae s. Albano agone victor fuit et coronatus, quum carmina de rebus a Domitiano in bello Germanico et Dacico gestis recitasset, sed semel victus in Quinquennalibus Capitolinis.

86. Statius *fregit subsellia versu*. h. e. tantopere placuit, vt adplausu et adclamationibus auditorum (sed forte

vulgi tantum, infimae plebis) *subsellia* quasi *fracta* sint; (v. sup. ad I, [illegible].) vel *versu*, h. e. recitatione carminis sui tantam multitudinem conciuit, vt *subsellia* tantum oneris sustinere non potuerint et *fracta* sint.

87. *Esurit*, esuriuisset, post tantum fauorem et adplausum, *nisi Paridi* pantomimo (de quo v. sup. ad VI, 87.) *vendat*, vendidisset, *Agauen*, fabulam s. tragoediam suam de Agaue, (v. sup. ad v. 7[illegible].) filia Cadmi et Harmoniae, vxore Echionis et matre Penthei. Alia Agaue Danai, et alia Nerei filia fuit. Haec quidem Statii tragoedia neque exstat amplius, (vt nec carmina eius de bello Germanico et Dacico Domitiani) neque ab aliis memoratur. Nec tamen propterea, et quia Statius Agaues aliquoties mentionem facit in Thebaide, hanc designari crediderim. *Vendere* solebant poetae fabulas suas Praetoribus, vel Aedilibus vel aliis, qui ludos edebant. Histrio h. l. tragoediam emisse dicitur: sed qualis? v. sup. ad VI, 87. *intactam*, nouam, non antea lectam, saltatam, recitatam, aut euulgatam et in scena actam; (cf. Claudian. Eutrop. II, 361.) vel fabulam, cuius argumentum nullus adhuc Rom. poeta adtigit aut tractauit, quo sensu, praeter alios, ipse Statius Sylv. I, 2, 228. et III, 1, 67. carmina dixit *intacta:* nisi simul respexit poeta illam vocis notionem, de qua v. sup. ad VI, 163.

88 sq. Salse haec dicta et in Paridem, qui, histrio quum esset, apud Domitianum gratia plurimum valebat, et in ipsum Imperatorem, qui tali homini etiam *honorum largiendorum* vel vendendorum potestatem indulserat, et in *proceres* Rom. qui non amplius patroni erant doctorum hominum, eosque nec praemiis nec honoribus augebant. Haec vero figurate potius in se et histrionem, qui sibi in deliciis fuerit, dicta esse, Hadrianus putabat. v. sup. vit. Iuven. *Ille* Paris. *militiae honorem*, gradus militares, v. c. praefecturas et tribunatus v. 9[illegible].

89. *Aurum*, h. e. annulum aureum, vt sup. I, 28. plerique referunt ad equestrem dignitatem, alii vero rectius ad tribunatum militarem, *vatibus* s. poetis a Paride inpetratum ac tributum, quae ratio cum ex v. 88. (*militiae honorem*) et 9[illegible]. (*Praefectos facit et Tribunos*) probabilis fit, tum ex epitheto *semestri:* nam Tribuni mil. annulo etiam aureo vtebantur, (v. Appian. Pun. 104.) et Caesarum aeuo vel laticlauii (s. *inlustres* et *egregii*, vt inf. X, 95.) vel angusticlauii erant, (illi e senatorio, hi ex

equeſtri ordine lecti, vel illi clara equeſtri gente orti, hi propter virtutem in equitum relati numerum; de quo v. Intpp. Suet. in Aug. 38. in Oth. 10. et Tac. Ann. II, 59. XI, 4.) dignitas vero eorum *ſemeſtris* facta, (v. Plin. Ep. IV, 4.) vt pluribus tribui poſſet. Ceterum legendum videtur *largitus*, vel potius *Semeſtri et vatum* cet.

90. *Camerinos et Bareas*, h. e. nobiles. 91. Nonne ſtulti eſtis, poetae, qui colitis proceres ac nobiles, nihil vobis dantes per anaritiam literarumque contemtum? quin colite Paridem hiſtrionem, Maecenatem doctorum hominum! *magna atria nobilium*, v. ſup. ad v. 7. 92. Cf. ſup. vit. Iuven. *Pelopea* et *Philomela*, tragoediae de iis ſcriptae, et forſan venditae vel oblatae Paridi, qui propterea auctores earum *fecit praefectos et tribunos*. Cf. ſup. ad v. 73. *Pelopea*, Πελόπεια. Peliae filia, de qua v. Heyne ad Apollod. p. 157. De *Philomela* v. ſup. ad VI, 644.

93. Non inuidendum eſt *vati*, poetae, (Statio et aliis) qui fabulas hiſtrionibus Praetoribusue vendendo (v. ſup. ad v. 87.) vitam ſuſtentat, et parum inde lucratur, inpr. ſi non placent fabulae auditoribus et praecipue plebi, ex cuius incerto fauore vita eius ac fama pendet. Quae miſera omnino conditio eſt, et tamen hac aetate ſola vitae tolerandae ratio, poetis reliqua: nam (v. 94 ſq.) vbi nunc inuenias patronos virorum doctorum, quales olim fuere *Maecenas*, *Proculeius*, *Fabius*, *Cotta* et *Lentulus*, qui non modo aequum ac ſubtile iudicium de ingeniorum ſcriptorumque praeſtantia ferre poterant, ſed et *par ingeniis pretium*, digna ingeniis praemia, liberaliter tribuere ſolebant? *Pulpita* h. e. fabulae, quas vendit, vel ſcena, (v. ad XIV, 257.) non recitatio carminum. 94. 95. De *Proculeio* v. Intpp. Horat. Od. II, 2, 5. Tac. Ann. IV, 40. Quintil. VI, 3. et Plin. VII, 45. De *Fabio* Erneſti in clav. Cic. "Hoc nomine vtuntur veteres in iis rebus, quae liberalium hominum ſunt, quum neminem nominare volunt, vti ICti fere nomine *Caii* et *Titii* vtuntur." Poeta forte potiſſimum h. l. reſpexit Fabium Max., virum liberalem et Auguſto familiariſſimum, de quo v. Quintil. VI, 3. et Ovid. ex Ponto Ep. I, 2, 5. 9. II, 3. III, 2. 3. 8. *Cotta* haud dubie, certe potiſſimum ille, quem Ovidius tantis laudibus celebrat l. l. II, 8. III, 2. et 5. IV, 16, 41 ſq. Alius forte ſup. V, 9. cum Seneca ac Piſone iungitur. *Lentulus*, v. c. P. Lentulus Spinther, cuius opera Cicero eſt reuocatus.

96. 97. *Tunc vtile multis* erat *pallere*, ſtudiis adſidue incumbere, et ipſo *Decembri*, in quo omnes genio indulgent Saturnalium tempore, *vinum neſcire*, eius vſu abſtinere, ne multo cibo vinoque completi a ſtudiis abhorrerent. *Pallor* eſt indicium infirmae valetudinis, aut aegritudine animi, aut ſolis aerisque defectu et cruditate contractae; vnde vel amantibus vel doctis (quorum ſtudia ſpiritus calentes a ventriculo reuocant ad caput cibique concoctionem impediunt) tribuitur, et notum illud: *Pallet; aut amat, aut ſtudet.* Cf. Intpp. Quintil. I, 2, 18. VII, 10, 14. et Perſ. I, 26. 124. V. 62.

98. *labor veſter fecundior*, vtilior et fructuoſior, quam poetarum, forte eſt, vel id ita ſe habere dicat aliquis: aut ironice loquitur poeta. 99 ſq. *petit*, exigit certe *plus temporis et olei*, ſtudii ac lucubrationis, et plus ſumtuum, in *oleum papyrumque* faciendorum. *oblita modi*, ſine modo ac fine. 102. *lex operum* et artis veſtrae, quae iubet ſingulas res plene ac plane memorare, eoque ordine ac modo, quo geſtae ſunt. De hiſtoricae artis legibus v. Cic. de Orat. c. 15.

103. Qui tamen vſus fructusque noſtra aetate ad hiſtoricos redundat ex hiſtoria diligenter ſcripta? Metaphora petita a *ſegete*, et *terra* vel humo, *aperta* ac recluſa aratro. *Seges* laboris praemium, vt inf. v. 112. *meſſis*.

104. *acta*, res geſtas, hiſtorias, *legenti*, anagnoſtae.

105. Hoc eſt, quod diuites nobilesque Romani auaritiae ſuae et hiſtoricorum contemtui praetendunt: dicunt, hiſtoricos eſſe *ignauum genus* hominum, quod *lecto gaudet et vmbra*, domi et in otio ſtudiis vacat, otioſam et vmbratilem vitam agit, et publicis negotiis, in foro, curia, prouinciis et caſtris vel bello agendis, abstinet. *Lectus* h. l. eſt lucubratorius, vel ſomnus. Cf. ſimil. loca Horat. Epiſt. II, 2, 77. 78. et Ovid. A. A. III, 541 ſq. ex quibus ſimul probabile fit, rectius h. l. legi *lecto* quam *tecto*, cuius etiam notio iam continetur voce *vmbra*. Ex his autem verbis intelligitur, fuiſſe etiam tum temporis homines, qui inter otium literatum et deſidioſum, vel honeſtum et inhoneſtum, nihil intereſſe putarent, aut certe iudicium hoc ſimilatum contemtui literarum hominumque doctorum obtenderent.

106 ſq. Aptus transitus et ſolida refutatio inepti iudicii ac cauſae, a diuitibus Romanis ad auaritiae ſuae patrocinium v. 105. praetextae: Si hiſtoricis nihil datur

muneris, nec dari debet, quia otiosi sunt homines, plurimum certe dandum est *causidicis;* at, quaeso, *quid* lucri, quem vsum fructumque iis *praestent officia ciuilia*, ciuibus praestita, peroratis causis ciuilibus in foro? — Pleraque, quae v. 106—138. disputantur, ad omnes, qui causas in foro agunt, et iureconsultos, transferri possunt. Sed poeta simul hac data occasione, inpr. v. 108—112, inuehitur in rabulas vel clamatores, quod indoctum genus hominum etiam nunc vbinis in foro tinnit, et verbosis strophis formularumque forensium notitia aliquam facundiae astutiaeque famam adfectat. *Causidicus* quoque semper fere contemtim dicitur. 107. *libelli* actionum forensium et commentarii, *comites*, quos secum adferunt in forum, *in magno fasce*, ὀρυαθοὶ βιβλίων Theophr. Char. VI. ὄστμαὶ δικανικῶν βιβλίων Aristot. ap. Dionys. Halic.

108. *Ipsi* causidici *magna* verba, (al. *magnum*) h. e. valde vel clara voce, *sonant*, loquuntur et clamant, *sed tum praecipue, quum creditor audit*, quum pro creditore dicunt, adeoque in re pecuniaria, in qua acrius et maiori vocis intentione disceptari solet de iure; (nisi potius legendum *quum creditor audet* scil. magna sonare, vel *ardet* sc. ira; vt designetur causidicus, aduersus creditorem dicens); vel *si latus* eorum *tetigit*, pulsauit debitor, cuius causam agunt, (vt *laeuum qui soleat latus* ap. Horat. Epist. I, 6, 51.) qui creditum negans *acrior* est et esse solet *illo* creditore, et *qui* debitor *venit ad dubium* faciendum, negandum *nomen*, debitum, vel ad causam de incerto debito agendam, *cum grandi codice*, tabulis adcepti et expensi. 110. *Nomen* vel debitum dicitur, vel debitor, quoniam in tabulas adceptorum et expensorum referuntur *nomina* indiciumque et pecuniae, quam, et rerum, pro quibus, et hominum, quibus debemus, aut qui nobis debent.

111. Praeclare de rabulis, eorumque fraudulentia, clamosa oratione et inpudentia. Imaginem poeta debet Horatio Sat. I, 4, 19 sqq. et Pers. V, 10 sq. *Folles* non tam ad os vel buccas referendi, quam potius ad pulmones, vocis ac respirationis instrumenta, quos Augustinus de Civ. Dei XIV, 24. dicit ad vocem emittendam seu modificandam valere, sicut folles fabrorum vel organorum.

112. *Conspuitur sinus*, non vnius rabulae ab altero, sed causidici feruide, vel magna orationis contentione,

vehementia ac celeritate, perorantis. *Veram si libet*, placet, vis, *deprendere*, cognoscere, *messem*, mercedem, praemium laboris cauſidicorum, (cf. ſup. ad v. 103.) et trutina quaſi examinare: *hinc*, vna parte, ſ. in vna librae lance, *patrimonia pene centum cauſidicorum*, *parte alia*, in altera lance, *ſolum* patrimonium (niſi *ſolum* h. l. dictum pro *modo* ſ. *tantum*, et ſuppl. *patrimonia*) *Lacernae* aurigae, et videbis, aequas eſſe lances, vel hanc adeo propendere, h. e. lucrum et mercedem, vel opes et praemia centum cauſidicorum et vnius aurigae paria eſſe, aut haec adeo maiora. Cf. ſup. ad VI, 436. 437. *Lacerna* (al. *Lacerta*) curſor ſ. auriga *ruſſatae* factionis. Aurigae in ludis circenſibus olim in quatuor diuiſi erant factiones, a coloribus veſtium denominatas, *Ruſſatam*, (ſ. *ruſſeam* et *ruſſam*, h. e. *ruſſatam*) *Praſinam*, *Albam* ſ. *Albatam*, et *Venetam*, quibus a Domitiano adiectae *Aurata* et *Purpurea*: quot vero factiones agitatorum, tot quoque fauentium erant, qui in diuerſa inde partium ſtudia distrahebantur. *Ruſſati Lacernae*, vt *Felix Ruſſatus auriga* ap. Plin. VII, 53. *Praſinus Porphyrio* ſ. *Purpureo* ap. Martial. XIII, 77, 2. et *auriga Albatus Corax* ap. Plin. VIII, 42. ſ. 65.

115. Facete poeta iudices adpellat *duces*, et cauſidicum *Aiacem*, reſpiciens controuerſiam Aiacis cum Vlyſſe ſuper armis Achillis coram ducibus Graecorum, de qua v. Sophocl. Aiax et Philoct. I, 2. inpr. Ovid. Met. XIII, 1—398. ex cuius loci principio etiam verba noſtra petita ſunt. Nomen *Aiacis* egregie tributum cauſidico, quoniam vel prouerbii loco quisque rixoſus et dicax homo eo inſignitur. *Surgunt* autem dicturi, et *ſtant* dicentes, at *ſedent* iudices, et eorum praetorisue conſiliarii, ac partium aduocati, vt et ſenatores, qui dicentes audiunt, vel magiſtratus ſiue in tribunali, ſiue pro roſtris in ſuggeſtu et in ſella curuli. *pallidus*, ſollicitus de dubio euentu cauſae, vel ob malam cauſam. 116. *Dicturus dubia pro libertate*, pro eo, cuius libertas dubia eſt et in quaeſtionem vocata. *Libertas* autem vel eſt libertinorum atque ingenuorum, quae ſeruituti obponitur, vel ciuis Romani, qua omnia eius iura continentur. Deſignantur itaque malae, difficiles grauesque cauſae. Has vero cauſidicus, cuius conditio eo fit miſerior, agit *iudice bubulco*, rudi, ſeu ruſtico, barbaro, et iuris legumque ignaro; quales homines et olim, et ſub Imperatoribus in ſenatorum iudicumque numerum recipiebantur; quod ſimul h. l. videtur notari.

117 sq. Poeta ridet inanem et infructuosum causidici laborem. *Rumpe tensum iecur* magna cum vi et simul irrisione clamosi rabulae dictum pro, omnes irae adfectuumque frenos remitte, omnem iram effunde in aduersarium cum tanta vocis intentione, vt iecur fere rumpatur. Nam *iecur* primaria olim habebatur adfectuum sedes, et tumere vel *extendi* ira credebatur. v. sup. ad I, 45.

118. Sensus est: vt victoriam in iudicio, et inanem tantum laudem, non quidquam mercedis ac praemii, consequaris. Nam recte iam monuere intpp., oratorum causidicorumque morem fuisse, victoriam in foro partam testari adpensa pro foribus *palma*, et *scalarum gloriam* ἐμφατικῶς ac σωπτικῶς dici ornatum ianuae, vt indicetur pauperies oratorum causidicorumque, qui, tenuium ac mendicorum more, in coenaculis plerumque habitauerint, ad quae non nisi per *scalas* fuerit adscendendum; vnde Martial. I, 118, 7. *scalis habito tribus, sed altis.* Cf. sup. ad III, 199. et Casaub. ad Suet. Dom. 23.

119 sqq. *Vocis*, orationis, *pretium*, praemia munera-que, causidicis dari solita, admodum tenuia sunt. Conf. simil. loc. Martial. IV, 46. et Pers. III, 73 sqq. vbi, vt h. l., et patronorum auaritia in captandis donis contra legem Cinciam notatur, et inliberalitas eorum, qui talibus munusculis illos donant. *Petasunculus*, paruus petaso, lardum, (*Schincken*) et forte posterior, vt *perna* anterior: vtramque certe vocem distinguit Martial. XIII, 54. et 55. *ficcus*, non vetustate exsuccus et ingrati saporis, sed suspensus in carnario et ita fumo siccatus: (cf. VI, 321. et XI, 82.) nisi ex ant. MS. Canteri reponendum *ficus*, prob. Scriverio, qui ficus etiam causidicis olim dono datas esse, ex Martiale IV, 46, 10. probat. 120. *vas* plenum *pelamydum*, paruorum thynnorum, (*Thunnfische*) in particulas confectorum et conditorum, de quibus v. Plin. IX, 15. s. 18. *Bulbi*, qui etiam ap. Martial. IV, 46, 11. inter munera, causidicis mitti solita, referuntur, non modo tubera vocantur vel crassae radices arundinum, liliorum aliarumque plantarum, sed plantae etiam ipsae, et quidem allium, cepa, squillae, omnesque radices rotundae ac tunicatae. *veteres*, ob vetustatem minus sapidi. Vetustiores inprobari bulbos, et paruos et longos, docet Plin. XIX, 4 et 5. Idem dicit, bulbos adeo dulces in Taurica Chersoneso nasci, vt crudi mandantur, et post eos optimos esse in Africa, (vnde h. l. *Afrorum* vel *Maurorum epimenia*)

deinde in Apulia. *Epimenia* putant dici menſtrua, ἐπιμήνια, ſcil. munera, et quidem vel exilia munuſcula, ac veluti xenia ſordida, ſtipendii loco pro nauata opera in ſingulos menſes conlata, vel victum menſtruum, ſiue demenſum ſingulis menſibus datum ſeruis, vel denique menſtruam quaſi penſionem, ſeu dona, quae Afri quot menſibus miſerint Romanis, vt eos ſibi conciliarent. Nihil horum ſatisfacit, et forte leg. *epimaenia*, vt poeta hoc vocab. effinxerit ex Gr. ἐπιμαίνεσθαι, inſanire ſ. furere, inpr. amore, vnde ἐπιμάνια ſcil. φάρμακα dici poſſint amoris remedia ſiue ſtimuli. Bulbos enim ſtimulare Venerem, ex Plin. XIX, 5. ſ. 30. XX, 9, 40. Martial. III, 75. XIII, 34. Ovid. Rem. Am. v. 797. 798. et Colum. X, 105. 106. notiſſimum. 121. *Quinque* tantum *lagenae* vini, et quidem vilioris, vt Veientani et Etruſci, quod in *Tiberi*, ſecundo flumine, non aduerſo, ex Campania vel Graecia, Romam *aduectum* eſt.

122. *Si quater egeſti*, peroraſti cauſam. Poſſis etiam poſt *egiſti* punctum ponere, et haec verba referre ad praecedd., vt voc. *quater* ad quatuor munuſcula modo memorata. *ſi contigit* tibi tam felici eſſe, vt vel numus *aureus*, etſi *vnus*, tibi detur. 123. *Inde*, ex eo, *partes cadunt*, detrahuntur; pars mercedis a te danda eſt pragmaticis, *ex foedere*, pacto. *Pragmatici* olim dicebantur iuris periti, qui patronis cauſarum et oratoribus aderant, iisque leges ac iura, inpr. formulas ICtorum, ſubpeditabant; (v. Cic. Or. I, 5. 45. et 59. Quintil. III, 6. XII, 3. et 9.) ſed ſeriori aeuo qui, quamuis iuris inperiti, rerum gerendarum formulas tenebant. v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 503. 504.

124 – 149. Tam triſtis etiam et iniqua eſt conditio cauſidicorum patronorumque cauſae. vt ex illis non niſi is, qui *Aemilius*, h. e. diues ac nobilis vel ſit, vel habeatur et ſe eſſe ſimilet, doctus ac facundus eſſe credatur, et hinc praemia tantum, certe maxima, capiat.

124 – 128. Verba pauperum patronorum, de indigna ſorte ſua querentium. 124. Verba *quantum licet*, quae nemo explicauit, h. l. aptiſſima ſunt. Lege Cincia de donis ac muneribus, a. V. c. DC. a M. Cincio Alimento trib. pl. lata, praeter alia cautum, ne quis ob cauſam orandam donum munusue caperet. Ea quoque lex ad auaritiam patronorum donandique facilitatem coercendam, ſi non ſatis, certe multum valere poterat temporibus

liberae rei publicae, quibus oratoria arte via ad gratiam apud populum et ad honores muniebatur. Quum vero omnis honorum spes ab Imperatorum gratia penderet, et nullus fere fructus caperetur ex patrocinio; quis sine honorario aut mercede gratuitam clientibus praestaret operam? Hinc iam Claudius Imp. dona et petere et dare permisit, facto a. V. c. DCCC. SCto Claudiano, quo *pecuniis ob causas orandas capiendis positus modus, usque ad dena sestertia, quem* (modum) *egressi repetundarum tenerentur* Idem deinde sanxerunt Nero et Traianus, nisi ille non etiam terminum quasi, vltra quem progredi non liceret, sed certam potius instamque mercedem in vnoquoque causarum genere constituisse censendus est. (v. Intpp. Tacit. Ann. XI, 5-7. Plin. Ep. V, 21. Suet. Ner. c. 17. Bach. in Traiano p. 92.) Itaque *quantum licet* scil. dare causidicis ac patronis, sunt dena sestertia. Designatur et auaritia et auctoritas patroni, qui, quantum licet, et postulat, et accipit. *et metius* tamen *nos egimus* causas, perorauimus; (vt v. 122.) nisi pro *et* legendum *vt*, h. e. quamuis, vel vtut, quomodocumque.

125—128. Significatur nobilitas Aemilii patroni, et non minus stulta, quam dolosa et adliciendis clientibus accommodata eius ostentatio. *currus* triumphalis, quo aliquem maiorum suorum triumphasse ostentat. Multi autem Aemilii triumpharunt, et triumphalia aliaque maiorum insignia a familiis et posteris eorum adseruabantur, et quidem in porticibus, vel *vestibulis* s. atriis domus. 126. *Quadringes*, equi quatuor currui iuncti, et non modo albi, sed et *alti*, eximiae magnitudinis, vel alte iactantes crura, vel denique in sublime surgentes adeoque feroces; nisi leg. *albi*, 127. *ipse ferox bellator* in equo *sedens* statua eius equestris: quae verba ad ouationem forte spectant. Imago etiam pugnae forensis animo poetae simul obuersata h. l. videtur. *Apud Romanos antiquitus statuae maiorum togata effigie* (etiam paludatae, chlamydatae, loricatae, velatae) *ponebantur; deinde etiam hastam tenentes;* (quae *clipeatae* vocabantur) *equestres quoque statuae celebratae sunt; postea vero in bigis et quadrigis*, (bigatae et quadrigatae) *unde et triumphales natae*, cet. Plin. XXXIV, 5—7. *hastile curuatum*, quo tremebunda adumbratur hasta. *minatur*, intentare videtur. 128. *Meditatur proelia*, vt sup. IV, 11. *statua luscа*, cuius oculus introrsus cedit, (ita bene vet. Schol.) *holäu-*

gig. *blödſichtig*, quales oculos in antiquis ſtatuis conſpici, ob planam pupulam, iam monuit Leſſing. in Berlin. Monatsſchrift 1788. Iun. p. 601. Alii deſignari putant geſtum iaculatoris, alterum oculum claudentis, vt certius ictum dirigat; alii caput ſtatuae inclinatum, vel obliquum ac detortum, ita vt vnus tantum oculus conſpiciatur; alii vero ſtatuam dimidiato vultu pictam; alii denique Aemilium ſine cauſidicum vnoculum, ſaltem luſcum.

129 ſq. Quoniam diuites tantum et nobiles patroni cauſarum docti habentur ex opinione vulgi, et ſoli praemia, certe maxima, capiunt; hinc *Pedo*, *Mathо* et *Iongillus*, pauperes cauſidici, vt ſe plebi, hominum ingenia cultu et magnificentia metienti, commendent, ſimilant ſe diuites eſſe ac nobiles, et *ſic*, hac imitatione ditiorum et opum nobilitatisque oſtentatione, obruuntur aere alieno. *Pedo* cauſidicus ignotus; notior Pedo Pompeius vir inluſtris e Senec. apocoloc. et notiſſimus Pedo Albinouanus poeta. De *Mathone* v. ſup. ad I, 32. *conturbat* ſcil. rationes, vel rem familiarem, h. e. opes abſumſit, et aes alienum contraxit. Cf. inf. XIV, 94. Burm. ad Petron. c. 39. p. 164. et Erneſti clav. Cic. Verbum ſynon. eſt *deficit* ſc. ſe, h. e. deficitur opibus, vnde *defici facultatibus*, *nomen defectum* et ſimpl. *deficere* vocabula iuris. *hic eſt exitus*, finis, poſtrema eaque miſera vitae conditio, vt pauper ſit dilapidatis opibus. (Cf. inf. XI, 38. 39.) 130. *Iongillus* forte idem, cuius gulam et luxuriem perſtringit Martial. II, 40. vbi tamen in plerisque libris *Iongilius* legitur; vnde h. l. *Iongilii* reponendum eſſe ſuſpicari poſſis. 130—133. Haec ſpectant ad luxum hominis, ſimilantis ſe diuitem eſſe, et populo ſeſe venditantis. *rhinocerote*, vaſe vnguentario et corneo, e naſo rhinocerotis; vel magno gutto, qui, ſicut rhinoceros, ingentis eſt naſi. — 131. *vexat balnea*, frequentat, vt ſup. I, 100. vel potius, moleſtus eſt iis, qui ſimul lauantur. *turba*, multitudine comitum et ſeruorum, (cf. ſup. VI, 419. 420.) *lutulenta*, ſordida. 132. *Iuuenes* lecticarios *premit* onere ſuo et lecticae, quae et in qua ipſe geſtatur. *aſſere*, lectica, vt ap. Martial. IX, 23. Cf. ſup. ad III, 245. *Medos iuuenes*, vel *pueros* h. e. ſeruos. Suſpicari poſſis *Moeſos*, quoniam Medi Parthique a Romanis non ſubacti, et lecticarii plerumque robuſtiſſimi fuere ſerui ex Moeſia vel Syria. Cf. inf. IX, 142 ſq. Sed *Media* tam lato quoque poetis ſenſu dicitur, vt multas Aſiae regiones et in his

Assyriam complectatur: praeterea *Medi* vel *Maedi* etiam Thraciae populus. 133. *Emturus*, vt Ἀλαζὼν προσποιούμενος ὠνητιῶν ap. Theophr. Char. c. 23 extr. *argentum*, vasa argentea. *murrhina* s. myrrhina scil. vasa. v. sup. ad VI, 156. — 134. *Spondet*, fidem facit solutionis. Cf. sup. ad II, 12. *purpura Tyrio filo*, Tyria. Cur *stlataria* dicatur, non satis constat. *Stlatam* Caper et Festus docent genus esse nauigii piratici, latum magis quam altum. Hinc vulgo putant, veteres *stlatum* pro *latum*, vt *stlocus*, *stlotus* et *stlis* pro *locus*, *lotus* et *lis* dixisse, (cf. Festus ac Quinctil. I, 4, 16.) et *purpuram stlatariam* esse laticlauiam. At sic *stlata* certe, non *stlataria* h. l. dicta esset. Praeterea Ferrarius de re vest. III, 12. et IV, 25. "Quod si verum, inquit, nulli tunc causidici in pretio, nisi qui et senatores, quibusque lati clani ius: (cf. tamen sup. ad I, 106.) nisi malimus de lacernis purpureis interpretari, quas ex Sat. XVI, 45. constat aetate Iuuenalis a patronis, vt clientes adlicerent, in causis agendis adhibitas, vbi *facundus Caeditius ponit lacernas:* quamquam, vt verum fatear, non ita compertum mihi sit, fueritne ille *Caeditius* patronus, an iudex; et, si patronus fuerit, quia illum *facundum* adpellat, cur *posuerit lacernas:* non quod defatigatus esset exspectando, non enim mora aestum adfert; neque dicendo delassatus, nondum enim causa coepta erat. fortasse quia dicturi *lacernas deponebant*, in quo tamen haesito, quum auctor Dial. de Oratoribus c. 39. (vbi v. Ernesti) etiam *paenulas* in agendo adhibitas dicat." Alii h. l. *purpuram stlatariam* dici putant peregrinam, vel *stlata* h. e. naui et mari aduectam; alii denique velut piraticam et latrocinantem, cuius splendore spolientur et fallantur venditores, diuitem censentes, qui eam gestet, vel fallacem et deceptricem. Haec explicatio ceteris praeferenda videtur: ita certe epitheton minus languet, et plurimum habet salis.

135 sq. *Et tamen est illis* causidicis pauperibus *vtile hoc*, haec diuitiarum ostentatio, quoniam hac fraude clientes adliciunt: nam *purpura causidicum vendit*, commendat plebi, cui merces quasi suas, aut se ipsum venditat, vel quam sic adlicit, vt mercator emtores laudandis mercibus; efficit, vt maiori conducatur pretio. Sic et nos dicimus: *Kleider machen Leute*, vel, *der Rock verkauft den Mann. Purpura* vero et *amethystina* forte non toga, sed lacerna s. laena purpurea et amethystina, togae iniecta.

amethyſtino ſc. veſtimenta, violacea, qui eſt color *amethyſti*, lapidis pretioſi. Cf. Plin. XXI, 8. XXXVII, 6. et 9. *conducit*, conducit, expedit; vel etiam proprium et conſentaneum eſt *illis* rabulis, qui ſine tali inpudentia et oſtentatione in egeſtate verſarentur. 137. *ſtrepitu* vel comitum, vel verborum. *facie*, ſpecie, oſtentatione. *cenſus*, rei familiaris, diuitiarum.

138. Tanta autem eſt morum conruptela luxuriaque Romanorum, vt omnem inpenſarum modum transeant; vnde pauperes cauſidici, vt diuites videantur, ingentes coguntur ſumtus facere, et ſic aere alieno obruuntur. Cf. ſup. III, 182 ſqq.

139 ſqq. Falluntur, qui, quum eloquentia plurimum valeant, ampla ſe ſperant ingenii praemia conſequuturos eſſe his temporibus, quibus ſoli diuites habentur diſerti, et homines ex opibus, non ex virtutibus aeſtimantur. Pro *Fidimus eloquio* in plerisque libris legitur *Vt redeant veteres*, (h. e. quamuis in vitam redeant veteres illi iique ſummi oratores Rom.) quae lectio, ſi non vera, certe profecta eſt ab ingenio non indocti hominis, explentis lacunam codicis ſui. Noſtra tamen etiam bene ſe habet, (cf. ad v. 150.) et Priſciani auctoritate firmatur. *Ciceroni nunc*, ſi noſtra aetate viueret, *nemo*, nullus cliens, *dederit*, daret, dabit, *ducentos numos*, tam exile praemium, pro oratione: vel *Cicero* h. l. pro ſummo oratore et patrono cauſarum. Poeta ſupra de rabulis et cauſidicis vulgaribus egerat: nunc docet, non meliorem eſſe conditionem ſummorum oratorum ac patronorum. *niſi fulſerit* in eius digito *annulus*, inſigne Equitum, h. e. niſi cenſum equeſtrem habuerit, vel admodum diues fuerit. *annulus ingens*, v. ſup. ad I, 29.

141. Clientes hodie non tam dicendi copiam eloquentiamque oratoris aut patroni cauſarum, quam cenſum eius et luxus oſtentationem reſpiciunt. *ferui octo*, qui praecedant, vel lecticam octophoron portent. v. ad I, 64.

142. *decem comites*, clientes, deducentes te ad forum, (v. ſup. ad I, 46.) vel alia comitum turba, ad pompam ſpectans. *an poſt te* ſit, geſtetur *ſella*, qua, ſi libuerit, vehi poſſis. De *ſella* v. ſup. ad I, 64. 65. *togati ante pedes*, v. ſup. ad I, 96. et III, 127.

143. *ideo*, vt diues videretur; quia talis diuitiarum oſtentatio vtilis eſt patronis cauſarum, et clientes adlicit. *agebat*, vt ſup. v. 122 et 125. *Paulus*, patronus cauſa-

rum, vt *Coſſus* et *Baſilus;* ſed hi pauperiores, vel qui diuites non habebantur, et hinc minus celebres. Delicati illius, vt noſtrae, aetatis homines ornare manus annulis, vel etiam onerare ſolebant, iisque pretioſiſſimae gemmae incluſae, inpr. *ſardonyches.* (Cf. ſup. ad VI, 382.) *conducta*, vt, quum pauper eſſet, diues haberetur, (cf. ſup. ad III, 180 ſq. et VI, 352 ſq.) et *pluris* pretii *ageret*, pretio diceret maiori, vel plus mercedis adciperet.

145. Ex opinione plebis *rara* eſt *facundia in tenui panno*, in vili et ſordido amictu, h. e. in homine, qui tali veſtitu vtitur. Contrarium docet poeta inf. VIII, 47 ſq.

146. 7. Quis pauperi cauſidico committet difficilem grauemque cauſam, v. c. eam, in qua mens iudicum miſeratione permouenda ſit, et hinc *flentes producantur* in iudicium ac ſupplicantes *matres*, aut vxores, ſorores, liberi? (Exemplum v. ap. Cic. pro Fonteio c. 17.) Quis iudicum et litigatorum *feret* aequo animo, nedum libenter ac ſtudioſe audiet, *Baſilum*, etſi *bene dicentem*, diſertiſſimum? De *Baſilo* cf. inf. ad X, 222.

147—149. *Gallia vel potius Africa adcipiat*, recipiat, *te*, h. e. eam pete, eo te recipe, ſi vis *linguae*, facultati tuae oratoriae, *mercedem ponere*, pretium ſtatuere, (vt Gr. τιθέναι ἄεθλα pro proponere, conſtituere praemia) h. e. digna et ampla eloquentiae praemia quaerere ac conſequi. In Gallia et Africa viguere eloquentia atque oratores. (Cf. ſup. I, 44. inf. XV, 111. Quintil. X, 1.) Sed malim h. l. ita interpretari: Gallia vel Africa *adcipiat*, conducat *te* patronum, ad te cauſas deferat, (vt Afri ad Plinium minorem, de quo v. Plin. Ep. II, 11.) ſi ampla eloquentiae praemia poſtulare cupis; quae tibi prouinciales, non Romani, dabunt. *Nutricula* et *nutrix* omnis res dicitur, quae nos nutrit et alit, vt Gr. τροφὸς et τιθήνη.

150—214. Iam de *Rhetoribus*, et v. 215-243. de *Grammaticis* agit poeta, docetque eorum laborem omnium eſſe moleſtiſſimum, et viliſſimam mercedem. Praeclara et conſummatiſſima pictura, cui exquiſitiſſimi colores inducti ſunt, quos fere ſingulos ad iniquam miſeramque conditionem eorum, qui noſtra aetate puerilem aetatem ad humanitatem informant, adumbrandam transferri poſſe, quis non videt? 150. Mutaui diſtinctionem, vt poeta eodem orationis colore vtatur, quo ſup. v. 139. vtque rei grauitatem permotionemque animi declarent interrogatio et reſponſio adiuncta, eaque exclamatione expreſſa.

Declamare doces? Rhetor es? vel rhetorem te esse profiteris aut gloriaris? *O ferrea* sint necesse est *pectora Vectii, quum* cet. — *Declamare*, h. e. exercitationis causa dicere, et argumenta, vel ficta vel vera, themata siue theses, tractare, *docent* Rhetores. *pectora ferrea*, omnis laboris patientissima, et omnis fere sensus adfectusque expertia; qualia debent esse Rhetoribus, nostrisque aetatis puerilis magistris. v. sup. ad I, 31. *Vectius* clarissimus Rhetor, forte idem, de quo v. Plin. XXIX, 1. h. l. pro quouis Rhetore. 151. *Classis numerosa perimit saeuos tyrannos*, (vt fere *consilium dedimus Sullae* cet. I, 16.) ingens discipulorum numerus declamat, vel recitat orationes de perimendis tyrannis; quod thema Rhetor illis tractandum dederat. Tot orationes et quidem eiusdem argumenti quis patienter audiat? *Classes* ordines puerorum eiusdem scholae. v. Quintil. I, 2, 3. Vulgaria autem themata s. argumenta fictarum causarum, quae in scholis Rhetorum tractabantur, tyrannicidium et tyrannicidarum praemia fuere.

152. 153. *Nam quaecumque sedens modo legerat* classis numerosa discipulorum, vt memoriae infigeret, *haec eadem stans* (nam stantes dicebant) *proferet* in medium, dicet, declamabit, *atque eadem cantabit*, recitabit, *iisdem versibus*, incisis, periodis vel membris orationis, (nam *versus* etiam κῶλον, membrum, dicitur) quibus sedens legerat, vel alii recitauerant: nisi *eadem cantare iisdem versibus* eo sensu dixit poeta, quo Terentius Phorm. III, 2, 10. *cantilenam eamdem canere*, vel nos *bei einer Leier bleiben*, *daſſelbe herleiern*, et similia alii.

154. Crebrae declamationes discipulorum, in primis eorum qui eadem vel causas eiusdem argumenti recitant, *miseros magistros occidunt*, fastidio conficiunt, quemadmodum brassica saepius adposita vel recalefacta nauseam creat stomacho. *Crambe repetita* prouerbii loco dicitur, vt Gr. δὶς κράμβη θάνατος, et Germ. *aufgewärmter Kohl.*

155—157. Omnes discere cupiunt artem rhetoricam, sed nemo magistris vel Rhetoribus debitam dignamque laboris molestissimi mercedem vult soluere. *Color*, vt sup. VI, 280. vbi v. not. *Colores* tamen dicuntur etiam ornamenta orationis, quae e triplici eius genere, sublimi, medio et tenui, oriuntur. v. Cic. Orat. III, 25. et 52. *Causae genus* triplex, deliberatiuum, iudiciale et demonstratiuum, quod alii laudatiuum dicunt. v. Quintil. III, 4.

et Cic. Inv. I, 5. Alia et quidem quinque cauſarum genera recenſet Cic. Inv. I, 15. *Quaeſtio ſumma* in cauſa eſt ſtatus controuerſiae, in quo res maxime vertitur, vel generalis quaeſtio ſine conſtitutio. Cf. Quintil. III, 5. et 6. Cic. Inv. I, 6. et 8 ſqq.

156. *Sagittae* ſunt argumenta aduerſarii: nam eloquentia et cauſae forenſes pugnae, Marti et armis comparantur. Cf. Ovid. ex P. IV, 6, 29. Suet. Cal. 53. et ſup. ad v. 8. *quae veniant ſagittae diuerſae*, h. e. a diuerſa vel aduerſa parte; niſi leg. *diuerſa a parte*.

158. Verba diſcipuli: *Mercedem adpellas*, memoras, dicis? *Quid enim ſcio*, quid a te didici? His reſpondet magiſter: *Culpa docentis arguitur*, in eum tranſfertur cet. Ex quibus verbis intelligitur, etiam illa aetate, vt noſtra, non defuiſſe, qui, ſi iuuenes haud multum proficerent in literis, omnem huius rei culpam in praeceptores conferrent, parum reputantes, non, vt e lapide aut trunco ſignum aliquod vel imago a ſtatuario exſculpitur, ita ex omnibus, etiam nullius ingenii, pueris, et quidem paucorum annorum ſpatio, viros doctos effingi atque formari, neque ex quouis ſtipite pulcrum ſimulacrum edolari poſſe. 159. *Scilicet*, vt ſup. II, 122. vbi v. not. *in laeua parte*, infra laeuam partem, *mamillae*, h. e. in corde: nam *cor animalibus ceteris in medio pectore eſt, homini tantum infra laeuam papillam*, Plin. XI, 37. ſ. 69. Hinc *papillae* h. l. ſuſpicari poſſis: ſed nil intereſt. *Cor* autem *aliis animus videtur; ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur, et Naſica ille prudens Corculum, et egregie cordatus homo catus Aelius Sextus: Empedocles animum eſſe cenſet, cordi ſubfuſum ſanguinem: alii in cerebro dixerunt animi eſſe ſedem et locum*, Cic. Tuſc. Quaeſt. I, 9. — 160. *Nil ſalit*, nihil ingenii, nullus boni et pulcri ſenſus, nulli igniculi ingenii emicant *iuueni* in corde, (cui inpr. eſt calor et palpitatio) h. e. hebes et obtuſus eſt, ingenium tardum et torpidum, cui nec vigor nec acies eſt. *Arcadicus* h. l. dicitur ſtultus et ſtupidus, non tam quod optimi erant et maximi in Arcadia aſini, (v. Varr. R. R. II, 1, 14. Plin. VIII, 43. ſ. 68.) quam quod ſtupidi habebantur Arcades, vnde *βεκκεσέλληνοι* poetis Graecis dicuntur, et *Ἀρκάδιον βλάστημα* in prouerbium ceſſit. 161. *cuius Hannibal*, h. e. declamatio de Hannibale, *deliberante, an petat Vrbem* cet., *mihi miſerum caput inplet*, obtundit, h. e. non ſine ſummo taedio audienda eſt. Cf.

inf. X, 167. *fexta quaque die:* nam Rhetores declamationibus certum diem definire ſolebant. *dirus Hannibal*, Romanis terribilis, cuius nomen iam horrorem incutit, vt ap. Horat. Od. III, 6, 36. et IV, 4, 42.

162 ſq. Haec notiſſima ex Liv. XXII, 51. XXVI, 7-11. Polyb. IX, 3 ſq. *an*, vtrum, *petat Vrbem*, Romam, *a Cannis*, poſt victoriam Cannenſem, quod Maharbal ſapienter ſuaſerat. 163. *poſt nimbos et fulmina cautus*, territus fulminibus, et tempeſtate, qua bis acies dirimebatur. *Circumagat*, reducat a moenibus Romae; vt ap. Sil. XII, 663.

165. *Quantum vis ſtipulare-audiat*, verba *ſophiſtarum*, *qui haec vno canclamant ore* cet. Quantum vis poſce, et confeſtim tibi dabo, ſi effeceris, vt pater filium ſuum toties eadem recitantem audiat, quoties mihi audiendus eſt. Hoc venuſte ac lepide dictum pro: pater ipſe numquam ſibi hunc laborem inponi patietur, vel, ſi eum ſubierit, ſentiet, quam ingratus ſit et moleſtus. *Stipulatur*, qui interrogat et poſcit; *ſpondet*, qui reſpondet et pollicetur. 166. *toties*, quoties ego, rhetor: nam pater nonnumquam filios in ſcholis declamantes audiebat, et amicos quoque adducebat vel cognatos.

167. *ſophiſtae*, rhetores. Qui proprie ſint, notum ex Cic. Acad. IV, 23. et Fin. II, 1. — 168. *veras agitant lites*, cauſas perorant in foro, *relicto raptore* cet. h. e. dimiſſis fictis illis cauſis, et declamationibus ſcholaſticis de *raptoribus*, (v. c. Paride, qui Helenam, vel Iaſone, qui Medeam rapuit, et aliis) de *venenis fuſis* ac pellici, v. c. Creuſae a Medea, vel coniugi et al. datis, de *malo ingratoque marito*, v. c. Iaſone, cet. quae ſunt vulgaria themata ſeu declamationum argumenta, in ſcholis tractari ſolita. Senſus eſt: pertaeſi miſerrimae et vmbratilis Rhetorum vitae a ſchola transeunt ad forum, et ex Rhetoribus fiunt patroni cauſarum, quorum et ars minus moleſta et quaeſtuoſior eſt. *ſilent*, non amplius ab ipſis tractantur, vel diſcipulis tractanda proponuntur. 170. *mortaria*, fictum thema de medicamentis in mortario tritis a Medea, et filiabus Peliae, *caeci veteris*, h. e. ſenis, traditis, vt eorum vi pueritiam redderent patri. De qua fraude Medeae v. Ovid. Met. VII, 297 ſq. Alii exiſtimant, declamationem deſignari de filio pharmaca ad ſanandos caeci patris oculos miſcente, et hinc a nouerca veneficii inſimilato, vt exheredaretur. Cf. Ovid. Met. VII, 276. ibique Intp.

171 ſq. Enimvero idem ille, *qui ad pugnam*, veras cauſas in foro perorandas, *ab vmbra rhetorica*, a ſcholaſtica exercitatione et vita vmbratili rhetorum, *deſcendit*, transit, h. e. Rhetor, qui patronus cauſarum factus eſt, *ſi noſtra* eum *mouebunt conſilia*, *ſibi dabit ipſe rudem*, h. e. etiam forenſi exercitationi omnique arti oratoriae (quam parum quaeſtuoſam eſſe, ſup. v. 106-149. poeta oſtenderat) renunciabit, et longe aliud *vitae iter ingredietur*. 171. *Ergo*, enimvero, vel profecto. *ſibi dabit ipſe rudem*, tropice, vt ap. Horat. Epiſt. I, 1, 2. et Martial. III, 36, 10. De proprio verborum ſenſu v. ſup. ad VI, 113.

173. Cf. ſup. ad v. 8 et 156. et Seneca in Praef. lib. III. Controv.

174. Ne ad incitas redigantur, et exigua quoque pecuniae ſumma illis deſit, qua teſſera frumentaria *venit*, venum it, venditur, et a pauperibus emitur, h. e. qua ſummula panis ematur. *Frumentum* Romae distribuebant Curatores annonae, datis *teſſeris frumentariis*, ſiue ſymbolis quibusdam e ligno aut plumbo: eaedem teſſerae (vt et numariae) populo dabantur ab Imperatoribus ſaepe et potiſſimum, ex conſuetudine a Gracchorum temporibus ſeruata, Nonis cuiusque menſis, (v. Suet. Aug. 40. 41. Ner. 11. al.) quique eas adceperant, ad horrea publica ire poterant petitum frumentum, aut, ſi huius non egerent, vel alia de cauſa, eas vendere. Hoc frumentum e lege Sempronia C. Gracchi ſemiſſe ac triente, et e rogatione P. Clodii gratis populo dabatur. Sed Imperatorum temporibus non plane gratuitum fuiſſe frumentum, probabile fit ex Tac. Ann. XV, 39. vbi v. Lipſ. Tum deſignatur h. l. *ſummula*, (terni numi, paruum modii pretium, ap. Tac. l. l.) *qua teſſera venit*, venalis eſt, venditur inopi plebi. Verba *vilis frumenti* iunxerim, quod frumentum Perſio V, 73. 74. *ſcabioſum* vel *ſcabioſum far* dicitur.

175. *Haec merces* praeceptorum virorumque doctorum *lautiſſima*, ampliſſima eſt, quum habeant adcipiantque tantum pecuniae, quo frumentum emere poſſint.

176. 177. Longe amplius eſt citharoedorum praemium lucrumque, quam rhetorum et cauſidicorum; hinc auctor tibi ſim, vt citharoedi artem diſcas et profitearis. *Tenta*, explora, exquire, quaere, *quanti doceat*, quanta mercede *lautorum*, nobilium ditiorumque, *pueros* inſtituat *Pollio*, *ſcindens*, proſcindens, deridens, *artem Theodori* rhetoricam, quum ipſe plus lucretur arte ſua. De *Chryſogono*

et *Pollione* v. ſup. ad VI, 74. et 387. *Theodorus* Gadareus, celeberrimus rhetor. v. Quintil. I, 12. III, 1. et 11. IV, 2. Strab. XIII. p. 625. XVI. p. 759. Sueton. Tib. c. 57. Fuit et ſophiſta Theodorus Byzantius, qui Socratis temporibus vixit. v. Quintil. III, 1. Laert. II, 104. et Erneſti clav. Cic.

178—187. Diuites Romani nullis ſumtibus parcunt in balneorum, villarum vel domus, et epularum magnificentia; ſed (v. 186.) *inter hos ſumtus*, quum tot ſumtus in tales res inpendant, *duo ſeſtertia*, *vt multum*, abunde, *ſubficere* putant vel clariſſimo optimoque rhetori, qualis *Quintilianus* fuit, (v. ſup. ad VI, 75.) loco ſalarii pro liberorum inſtitutione. *Balnea ſexcentis* ſeſtertiis, h. e. ſeſtertiorum millibus, ſcil. conſtant, vel exſtruuntur. De balneorum magnificentia ſunt loca claſſ. Senec. Ep. 51. et 86. Plin. Ep. II, 17. V, 6. et Vitruv. V, 10.

178 ſq. v. ſup. ad IV, 5. Inriſio luxuriae faceta ineſt in v. 179—181. *Anne ſerenum exſpectet dominus*, diues nobilisque Romanus? cenſesne ei ambulationis geſtationisque tempus differendum eſſe, donec ſerenum ſit tempus? an curru vehatur poſt pluuiam vel per coenoſas plateas, vbi mulorum pedes *luto ſpargantur*? Quin *potius hic*, in porticu, geſtabitur, vel vehetur, vbi *vngulae* ac pedes *mulae nitent*, luto non inquinantur. 182. *Parte alia*, in ſuperiori domus parte, *ſurgat* (v. ſup. ad VI, 529.) *coenatio*, triclinium, *ſulta longis columnis Numidarum*, ex Numidico marmore, (v. Plin. V, 3. XXXVI, 6. et Intp. Horat. Od. II, 18, 4.) *et rapiat*, excipiat, *ſolem algentem*, tepidum et matutinum et hibernum: nam triclinia et porticus ſeptemtrionem plerumque et orientem vel potius meridiem ſpectabant, vt hyeme plurimum ſolis verſus meridiem aperta, aeſtate minimum reciperent.

184 ſqq. *Quanticumque* pretii *domus* ſit vel conſtet, h. e. etſi tantos ſumtus in magnificentiam domus vel villarum inpendant, non minores tamen faciunt in lautitiam epularum, minimos vero in honeſtarum artium praeceptores et bonam liberorum inſtitutionem. Cf. Cratetis Fragm. III. in Brunck. Anal. T. I. p. 186. *fercula*, v. ad I, 94. *qui fercula docte componit*, peritus ſtructor. (v. ſup. ad V, 120.) 185. *qui pulmentaria condat*, faciat, h. e. coquus. In plerisque libris legitur *condit*, dura modorum variatione. *Pulmentaria* dicuntur quaeuis opſonia, vel quae cum pane eduntur, a pulte, quae priſcis Romanis loco panis erat. v. Plin. XVIII, 8. et inf. ad XIV, 171.

186. 7. v. sup. ad v. 178.

188. *filius*, bona eius institutio, quae tantopere negligitur, et saepe committitur parum idoneis praeceptoribus, modo sumtu minimo constent.

188 sqq. His, quae inde a v. 150. disputauerat poeta, facile praeuidet obponi posse: *vnde igitur Quintilianus tot saltus*. tot praedia, tantum agri ac diuitiarum, *habet*, si tam misera est rhetorum conditio? Respondet, illum singulari ac mirifico fortunae beneficio, non hominum liberalitati opes suas debere, eique vni contigisse, quod nesciat an vlli. Putant etiam latenter innui, eum non tam eruditioni aut virtutibus, quam fortunae tantam felicitatem adceptam referre. Cf. sup. ad VI, 280. Satis saltem dicta videntur haec: *et iaculator, et si perfrixit, cantat bene*. Versus quoque 190-194 ad Quintilianum referendos esse crediderim, etsi non certo constet, eum *nobilem* ac *senatorem*, nedum consulem fuisse; quod multi conligunt ex v. 197. et ex Ausonii panegyr. in Gratianum: *Quintilianus consularia per Clementem ornamenta fortitus, honestamenta nominis potius videtur quam insignia potestatis habuisse*. Mentem vero poetae ita capio: *felix*, h. e. qui felix est, cui fata fauent, *et pulcer, et acer, et sapiens, et nobilis* est cet., h. e. ei omnia bona, et corporis, (*pulcer*) et animi, (*acer* et *sapiens* et *orator maximus* cet.) et fortunae, (*nobilis et generosus*) adfluunt. Similis orationis color est ap. Horat. Epist. I, 1, 106 sq. et Sat. I, 3, 124 sq. Sed quomodo Quintilianus tam dines dici potest, quem Plinius Epist. VI, 32. *animo* quidem *beatissimum*, sed *modicum facultatibus* fuisse tradit? *Dines* vocari possit respectu aliorum rhetorum, qui pauperrimi erant, et *modicus facultatibus* respectu Plinii, qui ditissimus fuit. Magna praeterea cum gloria et in foro versatus est, et rhetoricam docuit per viginti annos; primus quoque scholam Romae habuit, et salarium adcepit e fisco, centena sestertia. Quoniam vero *tot habuit saltus*, tantas potius opes post epistolam illam a Plinio scriptam adquisiuisse, vel Plinius ad alium Quintilianum scripsisse censendus est. An alius istius aeui rhetor designatur nomine Quintiliani, vt nomine Paridis alius rhetor sup. v. 8 sq.? Conf. Dodwell. Annal. Quintil. §. 34-41. et Spalding ad Quintil. III, 1, 21. et in Praef. p. XXXI seq.

189. *Exempla fatorum nouorum*, fortunae insolitae. *Noua* dicuntur, quae vel numquam vel raro antea visa

et audita sunt. *acer*, acris ingenii iudiciique: nisi epitheton ad vim dicendi spectat et *acrimoniam*, quam Sidonius Epist. V, 10. Quintiliano tribuit.

191. Insigne senatorum *aluta*, h. e. calceus ex aluta, corio molli, (nostr. *Semisch Leder* vel *Corduan*) cui *adposita* h. e. adsuta vel *subtexta* erat *Luna* s. lunula, quae non videtur fuisse litera *C*, nota numeri, centum scil. patrum a Romulo creatorum, sed fibula, siue eburnea, siue argentea, in malleolo pedis, lunae speciem referens, ἐπισφύριον ἐλεφάντινον μηνοειδὲς. Philostr. vit. Her. II, 8. p. 553. vbi v. Olear. Cf. Martial. II, 29, 7. Plutarch. T. II. p. 281. et loc. classs. Marcelli in Brunck. Anal. T. II. p. 302. 303. v. 23 sq. vbi origo huius ornamenti deriuatur a Tyrrhenis, (cf. Serv. ad Virg. Aen. VIII, 458.) et a Mercurio, qui, quum Aeneam Graecis eriperet, lunam in talaribus fixerit: ἀττερόεντα περὶ σφυρὰ πέδιλα, τὰ λέγουσι καὶ Ἑρμάωνα φορῆναι — ὁ δέ οἱ περὶ ποσσὶ σαώτηρ παμφανόων ἐνέκειτο σελήνιος κύκλος ἀΐγλης cet. v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 392 sq. et Visconti ad Ilcrizioni Greche Triopee ora Borghesiane Rom. 1794. p. 83 sq. vbi praeter alia monet, in Tabula Iliaca Mercurium esse comitem Aeneae, et in gemma ap. Augustin. T. II. n. 3. Aeneae fugientis viam illustrari luna. Cf. Virg. Aen. II, 693. *alutae nigrae*, vt ap. Horat. Sat. I, 6, 27. *nigris medium impediit crus Pellibus*; sed *coccina* ap. Martial. II, 29, 8. et *niuea* ap. Ovid. A. A. III, 271. vbi v. Heins.

193. *Iaculator* facete dicitur dialecticus s. sophista et rhetor, qui dicta et argumenta in aduersarium quasi iaculatur. (Cf. sup. ad VI, 449. 450.) 194. *Et si perfrixit*, frigore raucus est factus, *cantat*, declamat, recitat, *bene*; forte ob vocem muliebrem, quae, asperior facta, auribus gratior est. Cf. ad v. 188. Sed forte *Etsi* vna voce scribendum, vt sensus sit: quamuis sit raucus, tamen bene declamat. 194 sq. Haec εἰρωνικῶς dicta et per ludibrium de superstitione, quam poeta passim exagitat. v. sup. ad VI, 553 sqq. *Distat enim, quae sidera* cet., magni interest, num benigna tibi nascenti adfulserint sidera, an maligna. 196. *adhuc a matre*, materno sanguine, *rubentem* et pollutum.

197. 8. Cf. sup. ad v. 188. *Quos tibi Fortuna ludos facis? Facis enim ex professoribus senatores, ex senatoribus professores*, Plin. Ep. V, 11. Cf. sup. III, 39. 40. Suet. de ill. rhet. c. 1. et Plin. VII, 42 seq.

199. P. *Ventidius* Baſſus, homo humili loco in Piceno natus, et bello ſociali inter captiuos Picentes et Aſculanos in ſinu matris vectus ante currum triumphalem Pompeii Strabonis; deinde rhedarius ac mulio; tum amicus C. Caeſaris, ac L. et M. Antonii, quorum ope tribunatum plebis, praeturam, pontificatum conſulatumque adeptus eſt; tandem a M. Antonio aduerſus Parthos miſſus, de quibus primus triumphauit. *Tullius*, non Cicero, ſed Servius Tullius rex Romanorum et ſeruae vel captiuae filius: nam ad eum ſpectant verba v. 201. *ſeruis regna dabunt fata*, et reliqua *captiuis fata triumphos dabunt* ad Ventidium. 200. *Quid aliud, quam ſidus* cet., h. e. quam exempla vis ſideris natalitii, (v. ſup. ad v. 194 ſq.) et potentiae mirandae fati obculti? 202. *Felix ille*, talis, qualis Quintilianus. *coruo rarior albo*, prouerb. vt ſimile ſup. VI, 165. Coruos nonnumquam albos inueniri, monent Ariſtoteles et Coelius Rhodig. XVII, 11.

203. *cathedrae*, ſellae magiſtrorum, h. e. rhetoricae profeſſionis, *ſterilis;* v. ſup. ad v. 49. — 204. *Thraſymachi*, Rhetoris apud Athenas, qui ſuſpendio periit, vet. Schol. Eum inopia laborantem rhetorica profeſſione deſtitiſſe, monet Philoſtr. Cf. Quintil. III, 1, 10. 3, 4. et Suidas. *Secundus Carrinas* rhetor, quem ad incitas redactum Athenis Romam migraſſe, et in exſilium a Caligula miſſum eſſe, quum contra tyrannos declamaſſet, refert Dio LIX, 20. Cf. Tac. Ann. XV, 45. ibique Lipſ.

205. 206. Haec acerbe dicta in Athenienſes: Vos, Athenienſes, (aeque ac Romani,) *hunc* Secundum Carrinatem, (aliosque viros literatos) ab inopia vexari paſſi eſtis, nec praemia *contuliſtis* in doctores iuuentutis veſtrae, ſed *cicutam*, venenum, quo hauſto Socrates, tantus vir, interiit. *Hunc* Carrinatem eſſe crediderim, non Socratem, qua vulgari ſententia ordo verborum turbatur. Nota Socratis et paupertas et mors vel ex Laertio, qui eum etiam aliquando rhetoricam docuiſſe tradit. Id ſi vel minus conſtaret, tamen ex noſtra interpretatione apte laudaretur h. l., vbi non tam inter rhetoras et ſophiſtas, quam inter praeceptores inopes refertur. *Cicutae* cur *gelidae* dicantur, docet Plinius XXV, 13. ſ. 95, 4. *Cicuta quoque venenum eſt, publica Athenienſium poena inuiſa. Semen habet noxium. — Semini et foliis refrigeratoria vis: quos enecat, incipiunt algere ab extremitatibus corporis. Remedio eſt, priusquam perueniat ad vitalia, vini natura*

excalfactoria. Sed in vino pota inremediabilis exiſtimatur cet.

207 – 210. Praeclare monet poeta, quanto aequius ſapientiusque iudicium de dignitate praeceptorum priſci, quam recentiores, Romani tulerint, eosque poſt mortem etiam colendos dicit, et amore votisque proſequendos.

207. *Dii* ſc. date, ſ. dent. *maiorum vmbris*, Manibus, quos veteres Graeci ac Romani putabant in ipſis ſepulcris vna cum cinere aliquantulum reſidere, ipſaque mole ponderis adfici; vnde ſolennis veterum precandi formula, in ſepulcris etiam obuia S. T. T. L., h. e. *ſit tibi terra leuis*, et Gr. *κούφη γῆ τοῦτον καλύπτοι*, vel *ſit leuis ceſpes* aut *cippus*, et *molliter oſſa cubent* vel *quieſcant;* vt contra inimicorum exſecrationes: *ſit tibi terra grauis*, *vrgeat oſſa lapis*, *duriter oſſa cubent*. Cf. ad Perſ. I, 37.

208. Veteres non modo tumulos mortuorum ſparſis floribus corollisque ornabant, ſed hinc etiam credidiſſe videntur, in iisdem flores ſuaue olentes ſponte naſci, Manesque adhuc coronis annuisque libationibus delectari, et *vere perpetuo* frui. Cf. ad Perſ. I, 39. 40. *Crocus* et vnguenta, inpr. crocina, non modo in conuiuiis et theatris, ſed etiam in funeribus adhiberi ſolebant, et vel rogo infundi, vel oſſibus, vt ſuauem ſpirarent odorem. v. Iacobs ad Anthol. Gr. T. II. P. I. p. 78.

210 – 214. Olim praeceptores ſummo honore colebantur, at nunc vel ad diſcipulorum ludibrium recidunt. Id probatur exemplis *Achillis*, tanti viri, qui iam grandior natu Chironem reueritus eſt, et *Rufi*, ſummi rhetoris, aliorumque recentioris aeui praeceptorum, quos diſcipuli non modo deridere, ſed etiam verberare audent. Reuerentia illa *σκωπτικῶς* deſignatur verbis *metuens virgae*, et in ludibrium forte Orbilii plagoſi; at ſimul ferox Achillis animus, qui non niſi metu virgae frangi potuerit, innui videtur, et poeta, opinor, memor fuit loci Ovid. A. A. I, 11 ſqq. Verſus autem 213 ad rem ſane mirificam, quae tum contigit, ſpectare videtur. *metuens virgae*, v. ad V, 154. *grandis* corpore, non annis, Grang. quod Achilles nouem vix natus annos feceſſerit ad Lycomedem. Sed poeta forte alios ſcriptores ſequutus eſt, quam quos nunc habemus, et profecto inepta eſt vulgaris narratio, ex qua Achilles ne decem quidem annos natus fuit, quum et pater fieret, et a Graecis heroibus expeteretur.

211. *Cantaba*, canere discebat fidibus ac cithara. *patriis in montibus*, in Pelio monte Thessaliae, quem Chiron aliique Centauri inhabitabant. Chiron praeceptor Achillis aliorumque heroum. v. Heyne ad Apollod. III, 13, 6. p. 800. Idem Centaurus fuit, et Centauris corpus caudaque equi tribuebatur, quod commentum poeta v. 212. ridet. Facies Chironis Centauri etiam *tunc* temporis cuilibet risum excutere debuit; eo mirabilior est reuerentia, ab Achille, tam feroci iuuene, ei praestita.

213. *Rufus* rhetor, quod ex hoc versu probabile fit, sed ignotus; quem Gallum fuisse et valde disertum monet vetus Schol. forte *Satrius Rufus, cui fuit cum Cicerone aemulatio*, si probanda est lectio vulgata in Plin. Ep. I, 5, 11.

214. *Rufum*, qui tamen clarissimus Rhetor fuit, ipsiusque Ciceronis aemulus. Voces proprias saepe repeti, sed cum additamento, quod vel venustatem vel acrimoniam (vel vim orationi) adferre possit, multis exemplis docet Schrader in Obss. p. 17. *Allobroga*, Allobrogice potius ac barbare, quam Latine loquentem. Alii suspicantur, Rufum in declamatione quadam ostendisse, Ciceronem cum Allobrogum potius legatis, in coniurationem Catilinae pellectis, sensisse, quam cum ciuibus suis, cuius et Sallustius eum arguat. *Allobroges* populi Galliae Narbonensis, quorum caput Geneua. De vitiis et obtrectatoribus Ciceronis v. Auctor. Dial. de Orator. c. 18. et 22. ibique Lips. Quintil. XI, 1, 3. XII, 10, 1. Gell. XVII, 1.

215 — 243. Vltimo loco poeta de Grammaticis agit, ostenditque, eorum conditionem non meliorem, quam Rhetorum, et difficiliorem molestioremque esse laborem. *gremio adfert*, in gremium sinumue sedentis docentisque infundit διδακτρον. *Enceladus* et *Palaemon* Grammatici. De hoc v. sup. ad VI, 452. Ille ignotus nobis est homo, et pro *Enceladi* in quibusdam libris legitur *Encheladi*, in aliis *Celadi*.

216 sq. Cf. Palladae Epigr. XLVI. in Brunck. Anal. T. II. p. 417. *Et tamen* ex hac tantula mercede aliquid *praemordet*, furtim deradit, abradit, h. e. intercipit, subtrahit, (vt mox *fraudet sibi*) *discipuli custos* ac ductor, paedagogus, seruus, *et qui dispensat*, dispensator, de quo v. sup. ad I, 91. Paedagogus puerum ad scholam ducit, et praeter libros adfert etiam διδακτρον, ab alio seruo, dispensatore, ipsi traditum. 217. *aera*, merces, salarium. 218. *Acoenonoëtus*, ἀκοινονόητος, communi sensu carens; nomen

ficticium paedagogi, quod librarii vario modo corruperunt. 219 – 227. Haec cum miseratione quadam dicta: *Cede* aliquid de iure tuo, et *patere* aequo animo, te parte mercedis tibi constitutae ac promissae defraudari vel a seruis, ne illa tibi tota pereat, et nullum tam molesti laboris praemium adcipias. 220. *decrescere*, diminui; *non aliter, quam institor* de maiori, quod postulauit, mercium pretio nonnihil remittit, vt eas vendat. Apta comparatio, et, nisi fallor, non sine acerbo aculeo. Notatur enim non modo iniquitas et auaritia parentum, sed etiam inliberalitas Palaemonis, qui officinas quoque promercalium vestium exercuit: (v. Suet. de ill. Gramm. c. 23.) etsi haec magis excusanda est, quam illa. Vellem tamen pro *Palaemone* alium substituisset poeta: is enim locum quidem inter Grammaticos principem tenuit, sed vitiis quoque omnibus infamis fuit, et quadragena annua cepit ex schola, nec multo minus ex re familiari. v. Suet. l. l. *Institor*, vt verba Iani ad Horat. Od. III, 6, 30. mea faciam, dictus antiquis, qui esset praefectus (*instaret*) negotio gerendo, h. e. negotiationem quamcumque et mercaturam vel domi vel peregre, domini nomine, exerceret; (Gall. *facteur, commis*) quique nomine patroni (nam institores plerumque serui erant aut libertini, interdum et ingenui, de plebe) singulatim venderet in taberna merces, vel circumferret etiam. *Institor* vilis supellectilis, *tegetis hibernae*, lacernae vel tegumenti crassioris lecti, quo frigus arcetur, *niueique cadurci*. v. sup. ad V, 8. et VI, 537.

222 sqq. *Dum modo non pereat*, inutilis plane sit, omnisque praemii expers totus labor Grammaticorum, qui tamen molestissimus est. Romae ludi literarum iam prima luce aperiebantur, nec tamen *mediae noctis ab hora;* quo res augetur. 223. *Sedet* praeceptor in schola, (vt discipuli *stant* v. 226.) et prius labori incumbit, quam sellularii artifices, qui tamen iam summo mane operari solent.

224. *obliquo ferro*, carmine, vel hamis ferreis oblique in tabulam fixis, *lanam deducere* et adtenuare, h. e. carminare. Cf. Heyne ad Tibull. I, 6, 80.

225. *olfecisse lucernas*, grauem earum odorem ac fumum.

226. *decolor* scil. *fuligine*: fumo tot lucernarum. *Flaccus* et *Maro*, Horatii et Virgilii carmina. In scholis tam Romanis quam Graecis omnis institutionis studiorumque initium a poetarum, et quidem optimorum, inpr. Homeri, lectione capiebatur. v. Petron. 5. Quintil. I, 1, 12.

8, 5. 10, 1, 85. Praecipua quoque Grammaticorum opera in poetis interpretandis verſabatur. *haereret*, adhaereret, inhaereret.

228. Non exigua tantum merces Grammaticis ſoluitur, quaeque diminuitur ſeruorum fraude, (ſup. v. 216 ſq.) ſed eam quoque ne ſine lite quidem et cognitione tribuni obtinent. *tribuni*, non *plebis*, qui ius haud dicebat, ſed *aerarii*, qui de leuioribus potiſſimum cauſis rebusque pecuniariis (vnde *aerarius* quoque dictus) cognoſcebat. Notum enim eſt vel tironibus, iudicia, quae primis temporibus penes ſenatum fuerant, lege Sempronia C. Gracchi, ad Equites translata, deinde lege Livia et Plautia ſenatoribus et Equitibus data, tum a C. Sulla ſenatoribus reſtituta, et tandem lege Aurelia L. Aurelii Cottae tribus ordinibus communia facta eſſe, ita vt exinde ſenatores, Equites, et e plebe tribuni aerarii iudicarent, et in ſingulis iudiciis e tribus iſtis decuriis aliquot legerentur. Tertiam quidem decuriam, tribunorum aerariorum, C. Caeſar dictator ſuſtulit, ſed mox reſtituit Auguſtus.

229 ſqq. Nihilo ſecius parentes exigunt, vt Grammaticus omnia, etiam leuiſſima, ſciat, et (v. 237 ſq.) quoscumque filios ita, vt optant, et fingat et amet. Ad Grammaticorum artem Cicero refert poetarum pertractationem, hiſtoriarum cognitionem, interpretationem verborum et pronuntiandi quemdam ſonum, de Orat. I, 42. Plura Quintil. I, 4. *Sed vos inponite* cet. apoſtrophe ad parentes: Agite ergo, inponite cet. 230. *verborum regula*, quae nunc proprie dicitur grammatica. 232. *noverit*, *tamquam vngues digitosque ſuos*, vulgaris ac proverbialis locutio: quo fere ſenſu dicitur *digerere in digitos* ap. Quintil. XI, 3. §. 114. et noſtrum *auf den Fingern herzählen*.

233. In *thermis* ſudare ſolebant veteres, in *balneis* lauare. *Balnea Phoebi* putant eſſe balnea Phoebi, liberti Neronis, (Tac. Ann. XVI, 5.) vel balneatoris ſic dicti, vel riuos aut ſtagna et flumina ſole calefacta, vel Cumas, vbi Phoebus cultus ſit, vnde *Phoebi vada* ap. Martial. Vetus Schol. "Priuatae balneae, quae *Dafnes* adpellantur." — 234 ſq. Eiusmodi vanis quaeſtionibus olim et vexari ſolebant, et delectari Grammatici, vt poſtea Scholaſtici, et etiam nunc quidam Philologorum, inpr. quos Pedantas vulgo dicunt; quaſi his etiam leuiſſimas res, et quae ex hiſtoria non conſtent, ignorare turpiſſimum ſit. Cf. Suet.

Tiber. c. 56 et 70. Gell. XIV, 6. Quintil. I, 8. et Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 178. *Nutrix Anchisae* Tiliphone dicta, si veteri Schol., et *nouerca Anchemoli* (al. *Archemori*) Casperia, si Servio fides habenda ad Virg. Aen. X, 389. quem locum Iuuenalis respexit. 235. *Acestes*, qui *aeui maturus* dicitur Virg. Aen. V, 73. *Quot vrnas*, cados, *vini Siculus* rex Acestes *donauerit Phrygibus*, Aeneae et Troianis, hospitio ab eo exceptis. v. Virg. Aen. I, 195 sq. et ibi Heyne.

237. 8. Cf. sup. ad v. 158 sqq. Ex h. l. et Suet. ill. Gramm. c. 23. intelligitur, morum quoque puerilium formationem Grammaticis fuisse permissam. *Teneros mores* puerorum fingat et formet, quemadmodum *cera*, ad ignem vel solem emollita, in varias facies ac figuras fingi solet *pollice*. Hinc *fingere* et *formare mentem*, vt Gr. πλάττειν. *Cera* autem, vt ensis, *duci*, *cedere* et *sequi* dicitur. 239. *vt sit et pater ipsius coetus* puerorum. Cf. sup. ad v. 207 sqq.

239. *turpia ludant*, ludendo exprimant; vel turpiter ludant, vt verbum *ludere* ad rem Veneream referatur. 240. *Ne vicibus faciant*, inter se coeant, se conrumpant, agant et patiantur: turpis res, verbis honestis expressa. (Cf. sup. VI, 311.) 240. Verba praeceptorum: *Non est leue*, facile, vel parui momenti cet. 241. *Obseruare manus*, ne libidinem exerceant, vel praeputia ducant. Cf. sup. VI, 238. *oculos in fine* libidinis, vel ea expleta reductos in angulos ac molliter *trementes*. v. sup. ad II, 94. — 242. *Haec*, *inquit*, (scil. pater) *cura! sed quum se verterit annus*, finito anno, et redeunte Martio mense, quo οἰδάκτρου vel minerual magistris soluitur, (v. Macrob. I, 12.) parentes dicunt, *Adcipe aurum*, *quod victoribus* aurigis in circo, vel gladiatoribus in amphitheatro, vel histrionibus in theatro, *populus postulat*, dari iubet. Hi itaque vna hora tantum praemii consequuntur, quantum Grammaticus per totum annum. Cf. Palladae Epigr. XLVI. in Brunck. Anal. T. II. p. 417. ibique Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. III. p. 226. Semper tamen, fateor, mihi displicuit *τὸ inquit*, propter praec. plur. *vos inponite* v. 229. et *exigite* v. 237. Deinde vidi, Schurzfl. bene haec adnotasse: "*At vos*, *Haec cura: sed quum* cet. in cod. meo. Recte; vel saltem; *Inquitis*, *haec cura*. Sed prior lectio elegantior est et plane satirica, vtpote qua obiectioni praeceptorum, *Non est leue* cet., nihil aliud

reſpondere finguntur parentes, quam *Hoc cura*, de mercede videlicet non ſollicitus: *ſed quum* annus praeterlabſus eſt, et magiſtri ſalaria repetunt, indignabundos ait eosdem dicere, *Adcipe auruin* cet." Verbum *inquit* haud dubie eſt gloſſa, verbis *At vos* adſcripta, et his extruſis recepta. Illa vero, *victori populus quod poſtulat*, videntur poetae ipſius verba eſſe, et parentheſi includenda.

COMMENTARIVS IN SATIRAM VIII.

Satira nobiliſſima, et in perfectiſſimis Iuuenalis operibus adnumeranda. Ea praeclare docuit, veram nobilitatem non veteri proſapia et multis imaginibus, ſed virtutibus et magnis in rem publicam meritis contineri; idque exemplis exquiſitiſſimis inluſtrauit. Simile argumentum tractauit Horatius Sat. I, 6. ſed ratione longe diuerſa. Quid interſit inter Horatium et Iuuenalem, iam bene oſtendit Koenig de Sat. Rom. p. 71. his verbis: "Apud illum omnia ſermonis naturalis filo procedunt, vnumquodque ſponte naſci ex antecedentibus, aut ſine ſtudio oblatum videtur, nihilque fere niſi turbato omnium ordine poteſt omitti: hic primum minus circumſpecte vitium a fronte adgreditur, deinde in vitiis et opprobriis nobilitatis vndique conligendis defudat, eaque, vt hiatum quidem non animaduertas vllum, aliqua ratione inter ſe conſociat et copulat; adparent tamen vt in opere compoſito et nondum dolato partes earumque commiſſurae, nullaque adeo cum toto cohaeret, vt non aut alium locum obtinere, aut omnino abeſſe poſſit. Hoc materiae parandae et coaceruandae nimio, quod declamandi conſuetudini tribui poteſt, ſtudio omiſſo, in partibus exprimendis mira Iuuenalis eſt ſollertia, vt in hac re vel cum Horatio certamen ei non fuiſſet perhorreſcendum." — Scripta eſt haec Satira poſt mortem Neronis, in quem v. 193. et 211-230. acerbius inuehitur poeta, quod eo viuo non auſus eſſet facere. Cf. ſup. I, 169. 170.

1 ſq. Cf. auctor paneg. ad Piſonem v. 8 ſq. quem Iuvenalis forte ante oculos habuit. *Ponticus* vir ignotus, nec tamen illis temporibus ignobilis, (cf. v. 87 ſq.) oriun-

dus forte a celeberrimo illo poeta, qui Thebaida scripsit. De quo v. VV. DD. ad Propert. I, 7. et 9. atque Ovid. Trist. IV, 10, 47. *Stemmata*, στέμματα, a στέφειν, *circumdare, coronare*, proprie dicebantur serta seu vittae, ex herbis et floribus textae, quibus circumdatae *lineae* vel funiculi linei ad imagines, tamquam rami (*virgae* v. 7.) ex stirpe discurrebant, earumque inter se relationes, adeoque familiae successionem s. genealogiam indicabant, vt in oculos incurreret, quis esset pater, filius cet. Hinc *stemmata* quoque vocabantur ipsae maiorum imagines, quae erant signa nobilitatis, quarumque ius dabant magistratus curules, quos aliquis, vel maiores eius gesserant; vnde homines *nobiles*, *noui*, *ignobiles* dicebantur. Istae imagines ordine disponi solebant in *porticibus*, (cf. sup. VI, 163.) et inpr. in *atriis*, (v. inf. v. 19. 20.) et quidem in ligneis thecis s. armariis, quae nataliciis aliisque diebus festis aperiebantur. *quid faciunt*, efficiunt, iuuant, prosunt. *longo sanguine*, vt *alto* s. ap. Virg. Aen. IV, 230. longo generis ordine, longa maiorum serie, generosa stirpe. 2. *pictos vultus*, tabulas, vel imagines *maiorum* nobilissimorum, quales fuere Aemiliani, Curii cet. 3. *Aemilianus*, vt v. 11. *Numantinus*, P. Cornelius Scipio Aemilianus, L. Aemilii Pauli filius, a P. Scipione, Africani maioris filio, adoptatus, qui Carthagine diruta Numantiaque expugnata sibi cognomina *Africani minoris* et *Numantini* peperit. *stantes in curribus Aemilianos*, statuas eorum vel curules, vel triumphales.

4. 5. Lepide pro: statuas nobilium maiorum, diuturnitate temporis iam inminutas, et humeris, auribus nasisque mutilatas. Eo generis antiquitas designatur. Ex gente *Curia* inprimis inclaruit M'. Curius Dentatus, qui Sabinos, Samnites, et Pyrrhum vicit. *Coruinus* vel *Corvus* cognomen Valeriae gentis, quod M. Valerius M. F. Maximus primus tulit: vnde? vel tironibus notum e Liv. VII, 26. *Galba* cognomen Sulpiciorum, de quo v. Suet. Galb. 3. ibique intpp. *Curios iam dimidios*, h. e. dimidiatos, mutilatos, vt *dimidios vultus* inf. XV, 57. et *dimidios Crispi equos* Martial. X, 2, 10. Cf. sup. ad III, 219. et XV, 5. *humerosque minorem Coruinum* graece dicitur, vt ap. Sil. III, 42. *frontem minor nunc amnis Acarnan. humeros* docte pro *humerum*, et ambiguitatis vitandae causa.

6. *capaci*, magna, *tabula* generis, genealogica. *iactare* maiori cum vi dictum, quam v. 2. *ostendere*. 7. *multa*

contingere virga, ſtemmate ſ. linea, κλαδῷ, (v. ad v. 1.) *magiſtros Equitum cum dictatore*, h. e. ſummos magiſtratus cognatione adtingere. Cf. Perſ. III, 28 ſq. Sed totus haud dubie verſus 7 ſpurius eſt. Nam primum a longe plurimis abeſt libris; deinde eo electo nihil vel deſideratur vel nos obſendit; denique omnia fere verba ſunt dura et ſuſpecta. *Coruinum.* modo iam memorauerat poeta; voc. *poſthac* alienum ab h. l. eſt, ne dicam ineptum; et pro *contingere*, quod non niſi in vett. ſcholiis legitur gloſſamque redolet, reliqui libri exhibent *deducere*, vnde commodam haud elicies ſententiam.

8. *Fumoſos Equitum-magiſtros*, imagines eorum fumoſas, ob vetuſtatem ſumo ſituque obſitas. In atrio etiam culina erat.

9. *Lepidi* clariſſima Aemiliae gentis familia. *coram Lepidis*, vt mox *ante Numantinos*, h. e. coram imaginibus nobilium maiorum, quarum adſpectu alii ad gloriam virtutesque eorum aemulandas incitantur. Et hoc dictum pro vulg. etſi a talibus viris originem ducas, vel nobilis ſis. *Effigies quo* ſcil. ſpectant, quid profunt, quem vſum habent, vt inf. v. 142. XIV, 135. et XV, 61.

10. *Luditur alea* (prim. caſ. pro ſexto) *pernox*, per totam noctem; quo lucri ludendique cupiditas deſignatur. Praeterea Romae turpis fuit alea, et legibus vetita. (v. ſup. ad I, 88 ſq.) 11. *Ante Numantinos*, v. ad v. 3 et 9. *dormire incipis ortu Luciferi*. ſummo mane, poſt et propter ludum ac commiſſationem, vel conuiuia, in primam lucem protracta. *duces* illi, Numantini et Lepidi.

13 ſqq. Q. Fabius Maximus Aemilianus *Allobrogicus*, qui Conſul cum L. Opimio a. V. DCXXXII. Cenſorque a. V. DCXLIX fuit, et Allobrogibus Bituitoque, Arvernorum rege, deuictis, illud cognomen adcepit, (v. Plin. VII, 30. XXXIII, 11. et inpr. Erneſti clav. Cic.) filium habuit Q. Fabium Maximum Perſicum, cui ob perditam luxuria vitam et ſumma flagitia Q. Pompeius, Praetor vrbanus, paternis bonis interdixit. v. Valer. Max. III, 5, 2. et Sen. de Ben. II. 21. IV, 30. *Ara magna* h. e. Maxima, prope circum Flaminium; ab Euandro Herculi dicata. (v. Liv. I, 7. IX, 29. Virg. Aen. VIII, 271. et Ovid. Faſt. I, 581.) 14. *Natus in Herculeo Fabius Lare:* nam Fabius, auctor gentis Fabiae, ex Herculis cum Vinduna, Euandri filia, congreſſu procreatus dicitur. v. Plut. vit. Fabii, Sil. II, 3. VI, 627 ſqq. VII, 35. 44. 48. VIII, 217.

Lares quidam perpetui erant et totius gentis, qui cum familia transibant; *paterni* inf. XII, 89. *patrii* Tibull. I, 10, 15. et *Di Penates parentum familiaeque Lar pater* Plaut. Merc. I, 5. 15. *Vanus*, vanarum rerum ſtudioſus. *Euganea mollior agna*, cinaedus et pathicus, vt *agna Galaeſi mollior Phaleucius* Martiali, et *agni lana* homo mollis et effeminatus prouerbio dicitur. *Euganei* initio inter Alpes et mare Hadriaticum incolebant, deinde a Venetis pulſi in Alpinas partes, inter Atheſin fl. et Larium lacum, ſeceſſerunt; (Liv. I. 1.) vnde et Veneti ſaepius poetis *Euganei* dicuntur. Venetiae autem opp. Altinum, ad oſtium Silis fl. ſitum, alba mollique lana olim inclaruit. *Velleribus primis Apulia, Parma ſecundis Nobilis, Altinum tertia laudat ouis*, Martial. XIV, 155. Epitheta vero a praeſtantiore aliquo genere ducuntur.

16. *Pumice* cutem terere vel leuigare mollium virorum eſt. Cf. inf. v. 114. 115. IX, 95. ſup. II, 11 ſq. *Catina* ſ. *Catana*, Κατάνη, Siciliae opp. prope Aetnam, ex quo monte pumices eiiciuntur, quibus ipſa demum vrbs obruta et deleta. v. Oroſ. V, 13. et Dorvill. Sic. c. 13. Epitheton cum delectu poſitum eſſe, intelligitur ex vet. Schol. "*Catina*, opp. Siciliae, vsqué ad probra diſſolutum notatur, vt Bibaculus: *Oſce ſenex, Catinaeque puer, Cumana meretrix.*" Grangaeus etiam monet, cinaedos *Catinenſes* fuiſſe dictos, et Lentulum inde Mimum inſcripſiſſe *Catinenſes*, de quo v. Tertull. in Apolog. 17. *Squalentes auri*, quorum ſtatuae et imagines ob vetuſtatem colore ſordido obductae et ſitu obſitae ſunt; vt *ſqualens* vel *horrens* campus, et στυφελὴ χθὼν, dicitur campus, qui nimio ſolis ardore exuſtus, ſordido colore ac nitore puluerulento obductus, triſtis adſpectu et incultus eſt. Nonnulli exponunt pilis horridos, intonſos, incomtis capillis, adeoque pumicibus non leuigatos; alii lugentes, quibus ſqualor et ſordes tribuuntur. *Traducit*, riſui exponit, contumelia adficit, παραδειγματίζει; metaphora ab iis petita, qui ante oculos hominum traducuntur, vt ſpectaculo ſint. Alii putant poetam reſpexiſſe ad pompam ſolemnem funerum, vbi imagines maiorum traducebantur, quo et ſeq. verſum vulgo referunt. *emtor veneni*, veneficus.

18. Qui rei capitalis, vt veneficii, maieſtatis, perduellionis cet. olim damnabantur, eorum et nomina deleri faſtisque eradi, et ſtatuae atque imagines a furioſa

plebe tolli, vel ſcalis admotis laqueisque iniectis in terram detrahi, ſolo adfligi, conflari et *frangi* ſolebant. *funeſtat*, polluit, contaminat, dedecorat.

19 ſq. Conf. Paneg. ad Piſon. v. 5 ſq. Sen. Ep. 44. et Salluſt. B. I. 85. *veteres cerae*, imagines cereae maiorum. *Atria*, v. ad v. 1.

21. *Paulus* Aemiliae, *Coſſus* Corneliae, *Druſus* Claudiae gentis cognomen: quae familiae ſummis, et tam rerum geſtarum, quam virtutum gloria conſpicuis viris inclaruere.

22. 23. *Hos* mores bonos antepone nobilitati ſummisque magiſtratibus, vel illi prius his adſint: proprie, eos *pone* quaſi et conſtitue *ante* imagines in atrio, et fama virtutum tuarum *praecedat* quaſi *virgas*, lictores, ſi conſul fueris.

24—30. Verba praeclara, profecta ex mente, plena honeſtatis ſenſu et miſeratione temporum, quibus rara erant virtutis, et rariſſima nobilitatis cum virtute coniunctae exempla: Ante omnia a te poſtulo, vt animi virtutibus excellas. Si probus iuſtusque fueris, *adnoſco Procerem*, h. e. te nobilem ſ. numero nobilium habeo; talis eris mihique videberis, qualis haberi ac videri cupis, qualem te eſſe profiteris. Tum dico, *ſalue Gaetulice*, et, ſeu tu *Silanus* audias, ſeu *quocumque alio de ſanguine* vel genere, etiam infimo, ſis, *rarus et egregius ciuis* es; h. e. tum te, tamquam vere nobilem ac generoſum, venerabor, nulla nominis aut gentis originisque ratione habita. Haec eſt verborum ſententia: ſed oratio non bene fluit. Pro *quocumque* v. 27. forte leg. *quorumue*. *Salue*, vt Gr. χαῖρε, eſt vocab. pietatis atque honoris ſ. reuerentiae, quo, quicumque ea digniſſimus eſt, et cuius fauorem expetimus, ſiue ſit Deus, ſiue homo, ſiue adeo res, numinis loco culta, compellatur. *Gaetulicus* cognomen C. Cornelii Lentuli Coſſi, quod ei deuictis Gaetulis datum eſt. v. Flor. IV, 12, 40. *Silanus*, cognomen Iuniae gentis.

29. Haec ſpectant ad notum morem Aegyptiorum, a quibus forma bouis colebatur *Oſiris*, qui agriculturam et vitium arborumque conſerendarum artem inueniſſe, cuiusque anima in bouem migraſſe putabatur. Hunc bouem, quem Apim vocabant, ſi certos vitae annos confeciſſet, ſacerdotes merſum in fonte necabant, et cum luctu planctu-

que quaerebant alium, quem in eius locum ſubſtituerent; quo inuento, ipſi cum populo exclamabant: *εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν* Cf. ſup. VI, 534. Herodot. III, 27 ſq. Plin. VIII, 46. Tibull. I, 7, 27 ſq. et Jablonski Panth. Aeg. lib. II. c. 1. T. I. p. 122-126. et c. 6. p. 258. 259.

30. 31. Egregia ſententia, quae v. 32-38. aptiſſimis exemplis inluſtratur. 32—38. Caue, ne per ludibrium tibi magni cuiusdam nobilisque viri nomen inditum videri poſſit, quemadmodum *nanus*, (*νάνος*, pumilio, *homo ſuos breuiter concretus in artus* Prop. IV, 8, 41.) *κατ' ἀντίφρασιν καὶ εἰρωνείαν*, ab inridentibus vel adblandientibus *atlas* ſ. gigas, *Aethiops*, niger homo, *cycnus*, quae candida auis eſt, vel *parua distortaque puella Europa* vocari ſolet. Cf. Horat. Sat. I, 3, 44 ſq. *Europa* puella formoſa, eamque ob cauſam a Iove amata.

35. *Leuibus*, depilatis, *ſcabie*, pilis decidentibus prae ſcabie. *Canes ſiccae lambentes ora lucernae*, h. e. fame confecti et torridi macie.

36. Legendum puto *ſeu quid adhuc eſt*. 38. *Ne ſis*, ne per ludibrium voceris Creticus; vel potius ne nomine tantum et genere ſis nobilis: niſi forte leg. *ne tu ſic*, eadem inriſione, ſcil. dicaris. Cf. v. 53. *Creticus* cognomen Q. Caecilii Metelli, qui a. V. 684. Conſul fuit, et anno ſeq. Cretam in prouinciae formam redegit. *Camerinus* cognomen Sulpiciae gentis.

39—74. Subita ad Rubellium apoſtrophe adfectui poetae admodum confentanea eſt, et valde ferit lectorem. *C. Rubellius Blandus*, filius Rubellii Blandi et Iuliae, quae fuit filia Druſi, neptis Tiberii et proneptis Liuiae. Haec Liuia Claudio Neroni abducta et grauida Auguſto nubſit, nepoti Iuliae minoris, ſororis Iulii Caeſaris, a quo Imperator ille adoptatus et in gentem Iuliam receptus eſt, quae ab Iulo, Aeneae filio, originem ducebat. Idem itaque Rubellius per maternam originem pari ac Nero gradu ab Auguſto: (v. Tac. Ann. XIII, 19. et inf. v. 72.) nam Nero Imp. fuit filius Agrippinae, et haec filia Caeſaris Germanici, neptis Druſi et proneptis Liuiae Aug. De patre eius v. Tac. Ann. III, 23. 51. VI, 27. 45. de ipſo idem Tac. Ann. XIII, 19. XIV, 22. (vbi laudatur) 57-59. XVI, 10. 30. quibus locis libri tantum non omnes patri dant *Blandi*, et filio *Plauti* cognomen; vnde quidam h. l. *Plaute* repoſuerunt. 40 ſq. Singula *δεινῶς* et praeclare expreſſa; Superbis, quaſi non fortunae beneficio conti-

giſſet, ſed ipſe meruiſſes virtutibus tuis, vt ſummo loco naſcereris, vtique mater tua eſſet ex antiquiſſima ac nobiliſſima gente Iulia, non meretrix aliqua, aut infimae conditionis mulier, quae *conducta* mercede *texit* telam. v. Heyne ad Tibull. I, 6, 79. *Tumere*, ſuperbire, vt *inflari*. (inf. v. 72.) Φυσᾶν. Φύσημα, ὀγκοῦσθαι. ὄγκος. *ſtemmate alto*, genere antiquo. (v. ſup. ad VI, 385.) 43. *ſub aggere*, forte pomoerii, (vt ſignificetur *ſubmoeniana* meretrix, ibi habitans) vel ſub aggere vrbano ſ. Tarquinii, (cf. V, 152. VI, 588. Plin. III, 5. ſ. 9, et Lipſ. Mil. Rom. V, 11.) vel in caſtris Praetoriis, *vento* peruiis, a Seiano exſtructis, murisque vrbis coniunctis, vt mulier paupercula, militis forte alicuius contubernalis, deſignetur. In multis libris legitur *ſub aëre*. ſub dio.

44 ſq. Oratio ſuperbi hominis ingenio aptiſſima. *Pars vltima*, infima, *vulgi*, faex populi et vrbis. Noſtrates: *das bürgerliche Pack*, *la canaille*.

45. Syneſ. adv. Andron. 1. Ἄνθρωπος οὐκ ἔχων εἰπεῖν ὄνομα πάππου, ἀλλ' οὐδὲ πατρός. 46. *Cecropides*, regia, certe ampliſſima, ſtirpe ortus. Cecrops Athenarum conditor primusque rex, a quo poſteriores reges, quamquam non ab eo oriundi, omnes *Cecropidae* dicti.

46. 47. Sarcasmi paſſim obuii vim facile ſentiet lector. *Gaudia*, commoda, vel gaudium ἕνεκα huius originis. 47—55. Tu quidem nos deſpicis et hominem prae te putas neminem; ſed ſcias, multos infimae plebis homines patriae vel eloquentia vel virtutibus vtiles eſſe, quum tu contra rudi inutilique trunco ac ſtipiti ſimillimus ſis. Ἀληθῶ et vere, etiam de Rubelliis noſtrae aetatis. *Imo* de *plebe Quiritem*, Romanum; quod nomen ſemper ad ius ciuitatis ſpectat, et in ſing. num. non niſi a poetis vſurpatur. 49. *plebe togata*, Romana, quoniam toga propria ciuibus Rom., et quidem h. l. infima *plebe*. (v. ſup. ad I, 96.) *venit et* in quibusdam libris, forte rectius. *togatus* emend. Scriver. 50. *nodos*, difficultates, *legum aenigmata*, verba obſcura et ambigua.

51. 52. Homines obſcuro loco natos ſtipendia, in extremis quoque imperii finibus, merere, vt ferociam barbarorum coerceant, et ita patriae ſaluti proſpicere, praeclare monet poeta: nam Equites aliique, cum diuites tum nobiles, ciues iam inde a Marii et Sullae temporibus militiae nomen dare recuſabant, et ſenſim ſe huic oneri bellique laboribus ſubtrahebant. Acerrimi vero et

valentiſſimi Romanorum hoſtes tum temporis, praeter Britannos, Dacos, Suevos aliosque Germanos, erant Orientis populi, in primis Parthi ac Syri, (vnde h. l. *Euphrates*, qui terminus imperii Rom. in oriente fuit) et *Batavi*, a Ciuile in arma rapti. Hi tamen non *domiti*, ſed pacem pacti: (v. Tac. Ann. IV, 12-37. 54-86. V, 14-26. et ad Sil. III, 608.) vnde h. l. ſuſpicari poſſis, *domitique* (ab Agricola) *Britanni*. 52. *aquilas*, legiones. *cuſtodes*, milites limitaneos vel praeſidia.

53. *Cecropides*, nomine tantum ac genere nobilis, re vera ignobilis et degener. Cf. ad v. 38. et 46. *truncо ſimillimus Hermae*, vt *truncus atque ſtipes* ap. Cic. Piſ. 9. et στέλεχος. *Reliqui de factione ſunt inertiſſimi nobiles, in quibus, ſicut in ſtatua, praeter nomen nihil eſt additamenti* Salluſt. de rep. ord. orat. II. Cf. Eurip. Electra v. 383 ſqq. *Hermae*, ἑρμαῖ, ſigna ſiue imagines, vel deorum, vel hominum, inpr. Mercurii, quibus *caput*, vel ſolum, vel vna cum pectore, et ex varia materia, efformari ſolebat. Eorum inferior pars, quae ſimul baſis loco erat, ſiue acutus, ſiue quadratus palus. Inde nomen habent, (ἑρμαῖος λίθος certe Suidas exponit τετράγωνος) vel quia Mercurius (Ἑρμῆς) ita plerumque effingebatur. In Graecia vero ante fores templorum aediumque, (quod vel tironibus e Corn. Nep. Alcib. 3. notum eſt) et, vt Romae, in viis, compitis, agris, (*termini*, *termites*) et hortis ponebantur. *Caput marmoreum*, adeoque ſine vita. Cf. XIII, 115. et Martial. XI, 61, 8.

56—67. In brutis quoque animalibus non genus, ſed vtilitas, quam pariunt, bona indoles et virtutes quaeruntur. Poeta egregie exornat ſententiam ſuam comparatione generoſorum animalium, quibus olim, vt et hodie in Oriente, ſua quoque nomina erant, et familiae, vel genealogia. v. ad Sil. XVI, 328 ſq. *Tencrorum proles*, iactator generis, ab Iulo et Troianis ducti. Cf. ſup. ad v. 40. *fortia*, noſtrum *brave*.

59 ſq. Grandior eſt oratio ornatusque exquiſitior, qualem ludorum Circenſium mentio admittebat. Cf. Stat. Sylv. V, 2, 21. Colum. VI, 27. et Plin. VIII, 42. *Facilis* poetis dicitur, qui facile ſe mouet ſ. mouetur, εὐκίνητος; (vt *facilis cardo* ſup. IV, 63. vbi v. not.) hinc agilis, velox. *Palma*, παλάμη. *plurima ferueт*, eleganter pro, multis ſpectantium manibus plauditur, tanto ardore, vt manus ferueant. Nam equi etiam, vt vtar verbis Plin. l. l.,

in Circo ad currus iuncti, non dubie intellectum adhortationis et gloriae fatentur. 59. *Exsultat victoria Circo* pro vulgari, Circus h. e. populus, qui in circo est, (vt ap. Sil. XVI, 534.) exsultat victoria. *rauco*. qui multo clamore resonat, (vt *clamosus circus* inf. IX, 144. et ap. Martial. X, 51, 1.) vel *Circo rauco*, populo, qui vsque ad rauim s. raucitatem clamat, vt *rauca cohors* sup. VI, 515. et *r. viennia* ap. Hor. Epist. I, 17, 62. — 60. *gramine*, pascuo, agro, loco. 61. *fuga*, velocitas, cursus. *cuius primus in aequore pulvis*, qui primus, ante alios equos, in stadio pulverem excitat s. mouet, *κονίζει* s. *κονίει πεδίοιο* 62 sq. Pulli equorum etiam generosissimorum, si degeneres sunt, venduntur, tamquam viles equi. *Corythae*, equae generosissimae, vt putant, sic dictae a *Corytho*, Etruriae opp., quod et *Cortona* vocatur. (v. Heyne Exc. ad Virg. Aen. III, 170.) Sed ita potius leg. *pecus Corythi*, vel, quia duae priores syll. h. l. producuntur, *Cortonae;* de cuius tamen generosis equis haud quidquam legere memini. Vetus Schol. legit *Coryfe*, (forte *Coryfaei* vel *Coryphaei*) monetque Coryfeorum equorum in Achaia primam nobilitatem fuisse. 63. *Hirpinus* nomen equi generosioris, (ab Hirpinis forte sic dicti) ap. Martial. III, 63, 12. et in vet. lapide, de quo v. Lips. Epist. Cent. III, 26. *si rara*, raro, *iugo*, in curru, *Victoria* (nam ita scribendum, vt persona sit) *sedit*, h. e. si raro equus in certamine curruli s. ludis circensibus vicit.

64. *ibi*, in his equis. 65. *Vmbrarum*, Manium, h. l. id. qd. *maiorum dominos mutare iubentur*, venduntur. *epirhedia* cum simpl. *r*, contra rationem Graecam, metri causa. 67. *Sesquipedes*, *βραχύποδες*. *Molis versandis* asellae adhiberi solebant. *Nepos* molitor, cuius et Martialis mentionem facit.

68 sq. Praeclara admonitio, omnibus inculcanda nobilibus, *te* ipsum tuasque virtutes, *non tua*, maiores tuos eorumque imagines, genus et gloriam. Comparant egregia Senecae verba: *Non est tuum, Fortuna quod fecit tuum*, et Ovidii (Met. XIII, 140.) *Nam genus, et proauos, et quae non fecimus ipsi, Vix ea nostra voco;* quae tamen magis ad illustrandam verborum, *vt te miremur*, quam *τοῦ tua*, sententiam spectant. *Aliquid* praeclari *da*, ede, fac, age, 69. *Incidere titulis*, basi statuae tuae. *honores*, titulos maiorum. 70. *illis*, parentibus, *quibus debes omnia*, omnem honorem et fortunam.

71. *iuuenem*, Rubellium.

72. Cf. sup. ad v. 39 sq. *plenum Nerone propinquo*, qui semper in mente et ore habet propinquitatem Imperatoris, quae ipsi magis tacenda est, quam iactanda.

73. Acerbe, sed vere! *Sensum communem* Casaubonus ad Suet. Claud. 21. capiebat de comitate vel ciuilitate, quae conueniens sit ciui, qua ciuis sit, et quae Suet. Tit. 8. *popularitas*, Platoni πολιτικὴ et Senecae *iuris ciuilis aequalitas* dicatur. Ernesti in clav. Cic. *sensum communem* Ciceroni monet dici naturalem facultatem intelligendi, iudicandi, et, quod bonum rectumque sit, cognoscendi. Sed Spalding ad Quintil. Inst. Or. I, 2, 20. (*Sensum ipsum, qui communis dicitur, vbi quis discet, quum se a congressu, qui non hominibus solum sed mutis quoque animalibus naturalis est, segregarit?*) docte ita disputat: "Ex hoc, quod subiicitur post *sensus* vocabulum, adparet vulgo ita adpellatam fuisse hanc animi facultatem; quod, ni fallor, aetate Augusti demum fieri coepit, Ciceroni non adeo vsitatum. Apud hunc enim licet satis frequenter *sensum communem* legas, adiungitur fere semper aliquid, vnde pro vario nexu disputationis variam locutioni significationem tribuas. Id tamen per omnia eius loca (v. c. Planc. 13. 14. de Or. I, 3. II, 16.) obseruare licet, intelligi id, quod omnes homines sentiant, τὰς κοινὰς ἐννοίας, siue in veritate rerum iudicanda, siue in honestate. Non igitur proprie dicitur a Cic. *sensus communis*, vt per se possit et debeat intelligi, sed pro re nata; et interdum pro eo est *communis prudentia*, *opinio*, *mens;* (de Fin. IV, 27. Off. II, 10. de Or. III, 29.) etiam *communes sensus* plur. num. dicuntur (de Or. III, 50. et inpr. Cluent. 6.) plane pro κοιναῖς ἐννοίαις Scriptores tamen sub Augusto eoque recentiores absolute vsurpant, vt Horat. Sat. I, 3, 66. (vbi v. Bentl.) Phaedr. I, 7. Seneca et Iuven. VIII, 73. *Sensus* ergo *communis* etiam hic est notitia eorum, quae nosse et sentire homines solent; prudentia qualis in quouis homine, modo inter homines versatus fuerit eorumque mores et instituta cognouerit, exspectari debeat, sed potissimum qualis in vsu hominum familiari est necessaria. Orta sane adpellatio a *communi one* talis sensus inter homines, sed quae sensim in prudentiae totius significationem abierit, vt posset haec de ea ludere Voltarius: *Le sens commun n'est pas si commun.*" — *in illa*, tam ampla.

74 ſqq. Poeta a Rubellio ad Ponticum redit. *Cenſeri*, iudicari, aeſtimari. 75. *Nihil laudis futurae* (vt *laudis poſterae* ap. Horat. Od. III, 30, 7.) *agere*, h. e. nihil, quod laudem apud poſteros mereat et conſequatur.

76 – 78. Praeclara ſententia, gratiſſimis imaginibus ac metaphoris expreſſa. Miſera eſt conditio hominis, non propriis, ſed maiorum virtutibus laudibusque ita innitentis, vt, his ſubtractis, imaginarius honor totus conruat, inſtar tecti, quod, columnis ſubductis, conlabitur, vel vitis, quae humi iacet et marceſcit, niſi vlmis ſuſtentatur. Quemadmodum itaque tecto, ne conlabatur, columnis, et viti, vt altius ſe a terra tollat, vlmi fulcro, ita nobilitati, a maioribus hereditate relictae, vt ſplendeat, propriis meritis opus eſt. 78. Vites in Italia, vbi altiores ſunt, *vlmis*, vel platanis et populis, adiungi ſ. adligari ſolebant, vnde *vlmos* pro *vitibus* dixit Iuven. VI, 150. et *maritare populos vitibus* Horat. Epod. 2, 10. et *platanum coelibem arboresque viduas* (h. e. quibus nullae vites iunctae, vt h. l. *viduae vlmi*) idem Od. II, 15, 4. et IV, 5, 30. vt contra alii *vlmos* et *arbores maritas*.

79 – 134. Poeta nunc egregie et magno verborum ſententiarumque pondere docet, qua ratione veram quis nobilitatem ac gloriam conſequi poſſit. Vox *bonus* cum vi repetitur. *Arbiter*, iudex; proprie, qui non e certa formula, vt iudex, ſed ex arbitrio, ex aequo et bono, litem dirimit. *Integer*, qui neque praeiudicatis opinionibus, neque partium ſtudio ducitur, vel qui pecunia non corrumpitur; ſanctus et religioſus.

80 – 84. Ne praeſente quidem vitae discrimine a virtute et honeſtate deflectas. Id quam magnifice, et quanta grauitate exprimitur? Conf. diuina illa loca Horat. Od. III, 3, 1 - 4. et Epiſt. I, 16, 73 ſq. Notus eſt *Phalaris*, ſaeuiſſimus Agrigentinorum in Sicilia tyrannus, eiusque *taurus* aeneus, a Perillo fabricatus, in quo incluſi homines, ſubdito igni, lente torrebantur; quod a Timaeo perperam in numerum fabularum referri monet Diodor. XIII. p. 211.

83. *Summum crede nefas*, *animam*, vitam, *praeferre pudori*, honeſtati, bonae famae et conſcientiae, quae mox *viuendi cauſae* vocantur, quoniam faciunt, vt quis vita dignus ſit: qui enim non ſecundum rationis virtutisque praecepta viuit, ne dignus quidem eſt qui viuat. Bene Koenig de Sat. Rom. p. 68. "Viuimus enim, vt virtuti

ſeruiamus; virtuti ergo vita cedat neceſſe eſt. Noſtrates: *das Leben iſt nur Mittel; der praktiſchen Vernunft gemäſs handeln, höchſter Zweck, welcher einem Mittel nie aufgeopfert werden darf* Gravius Sapientia ipſa nihil poteſt dictare." Eſt vero haec ſapientia potiſſimum Stoicorum. Cf. inf. ad XV, 106 ſqq. Plinius Ep. V, 5, 4. *Qui voluptatibus*, inquit, *dediti quaſi in diem viuunt, viuendi cauſas quotidie finiunt; qui vero poſteros cogitant, et memoriam ſui operibus extendunt, his nulla mors non repentina eſt* 85. *Dignus morte*, qui propter flagitia vel vitam parum honeſtam aliisque fructuoſam non dignus eſt, qui viuat, *perit*, eius nomen et memoria intercidit, vel potius, is vita beata ſeu vera vitae felicitate, h. e. voluptate perpetua et durabili, non illa corporis, quae continua et ſolida eſſe non poteſt, ſed animi, quae a ſola virtute eſt repetenda, non fruitur, adeoque inter mortuos quaſi referendus eſt, *coenet licet oſtrea centum* cet., h. e. quamuis voluptatibus et diuitiis adfluat. Cf. omnino Tac. Ann. VI, 6. qui locus memorabilis poetae animo obverſatus videtur. — *Oſtrea Gaurana*, prope Campaniam capta, Baiana in primis et Lucrina, quae ceteris praeſtabant. v. ſup. ad IV, 141. *Gaurus* certe, mons Campaniae, vino nobilis, ad Baias Lucrinumque lacum pertinebat, et Plinius H. N. III, 5, 8. 9. Maſſicorum, Gauranorum Surrentinorumque montium mentione facta, haec adiicit verba; *haec litora praeter cetera in toto mari conchylio et piſce nobili adnotantur.* — *centum*, multa. *aëno*, vaſe vnguentario, *Cosmi*, viri diuitis et luxurioſi, vel vnguentarii, de quo v. Martial. III, 53, 1. 80, 26. IX, 26, 2. XI, 9, 9. 16, 6. XIV, 55, 2.

87. *Diu exſpectata*, votis a te expetita. 89–93. Cauſae graues prouinciae bene adminiſtrandae, miſera conditio prouinciarum prouincialiumque, (quae v. 94-112 exquiſitis coloribus adumbratur) praemia, bonis praeſidibus tributa, et poenae, malis inflictae. *ſociorum*, prouincialium, quo leniori nomine etiam Cicero Verr. IV, 35 et al. vtitur.

90. *Oſſa regum vacuis exſucta* (al. *exuſta*, *exuta*, et *exhauſta*) *medullis*, pro, vacua exſuctis medullis, h. e. reges omnibus bonis ſpoliatos ac nudatos; vt nos: *einen bis aufs Mark ausſaugen*, et Galli: *ſuccer qn. jusqu'aux os.* Sic et; *exedere*, *medullam perbibere*, *omnem ſucum ingenii bibere*, *hirudo aerarii* cet. *regum*, potentiorum

ac diuitum. v. sup. ad I, 136. Sed proprio quoque sensu h. l. vox adcipi potest, quod vel ex iis patet, quae Cicero de Verre, et Plut. de Antonio memoriae prodidit. 91. *Curia.* senatus, qui prouincias decernit, easque iuste et maiestati dignitatique populi Rom. conuenienter regi iubet.

92. 93. Qui bene prouincias administrauerant, iis a prouincialibus praeter pecuniam amplissimi ac diuini honores, v. c. fana, dies festi, (vt Marcellea a Syracusanis, et Lucullea a Cyzicenis) statuae, τέθριππα, decernebantur: qui male, repetundarum, peculatus cet. Romae adcusari poterant. *fulmine δεινῶς* pro graui poena et ira: nam vt fulmina vi sua homines vel res, sic et iudices et leges iudiciaque capitalia reos prosternunt; nisi forte Senatus Rom. h. l. Iovi, qui iratus fulmina mittit, comparatur. 93. *Capito*, Cossutianus Capito, Tigellini gener, et Ciliciae praefectus, lege repetundarum damnatus. v. Tac. Ann. XI, 6. XIII, 33. XIV, 48. XVI, 17. 21. 28. 33. *Numitor* forte idem, cuius poeta sup. VII, 74. meminit. In multis libris legitur *Tutor*. Sed neque Numitorem, neque Tutorem Ciliciae praefuisse quisquam memoriae prodidit praeter Iuven. 94. *Piratae*, direptores, spoliatores, *Cilicum;* false, quasi praedones praedonum, summi praedones: nam *Cilices* infames fuere piratae.

94—112. Notatur iniqua et prouinciarum et iudiciorum conditio, vt sup. I, 47 sq. *confert*, prodest.

95. *Pansa* et *Natta* ignota praefidum nomina esse videntur, vt itaque sensus sit: quum malo praefecto non melior, sed vel peior subcedat. 96. *Chaerippus*, nomen Cilicis, quod inde effictum putant, quod Cilices vt plurimum *equis gauderent*. — *Circumspice praeconem pannis tuis*, qui pannos, quos solos tibi praefectus reliquit, sub hasta vendat, vt scil. habeas, quo vitam sustentare, vel vnde graue, quo obprimeris, tributum pendere queas. 97. *Iamque tace*, patienter fer iniuriam tibi factam. *Furor*, insania, *est*, *post omnia*, post iacturam omnium fere bonorum, quae auarus prouinciae praefes tibi extorsit, etiam *naulum*, *ναῦλον*, mercedem, quae pro vectura s. nauigatione soluitur, *perdere*, h. e. Romam nauigare, frustraque postulare praefectum de pecuniis repetundis. Exemplum v. sup. I, 47 sq. ex quo loco multi conlegere, Marium h. l. *Nattae*, et senatum Rom. *Pansae* nomine significari.

98. 99. Olim non iidem prouincialium gemitus audiebantur, neque etiam sensus doloris ob detrimentum, ab

hoſtibus victoribusque in bello adceptum, tam acerbus erat, quum opibus adfluerent, et praeterea vincerentur tantum libertatemque amitterent, non vero ab auaris Praefectis expilarentur, qui non ditioribus ſolum ſuperflua, ſed pauperibus quoque neceſſaria auferrent: olim etiam opulenti hoſtes diripiebantur, nunc pauperes amici ac ſocii. *Vulnus* h. l. mentis, dolor, aegritudo.

101. *Chlamys Spartana*, purpurea. De Spartanae vel Laconicae purpurae praeſtantia v. Plin. IX, 36. ſ. 60. XXI, 8. XXXV, 6. et Horat. Od. II, 18, 7. *conchylia Coa*, vt ap. Horat. Od. IV, 13, 13. *purpurae Coae*; veſtes Coae conchyliatae, h. e. purpura infectae. De veſtibus *Cois* (non *Ceis*) tenuiſſimis et bombycinis, v. Plin. XI, 22. et 23. ſ. 25 - 27. Heyne ad Tibull. II, 3, 53. 4, 29. et ſup. ad II, 66. Eaedem tingebantur etiam purpura, et inter inſulas Aegaei maris, Cos et Niſyros ſ. Porphyrin, magna muricum copia capiebatur. (v. Iani ad Horat. Od. IV, 13, 13. et Harduin. ad Plin. V, 31. ſ. 36.) — 102. *Parrhaſius* Epheſius, nobiliſſimus pictor, cuius ars et certamen cum Zeuxide paſſim memoratur. v. Plin. 35, 6. 9. et inpr. 10. *Myron* ſ. *Myro* ſtatuarius clariſſimus, Eleatheris natus, cuius bucula ſ. vacca potiſſimum laudatur. (v. Anthol. Gr. epigr. IV, 7. p. 302 ſq. Auſon. epigr. 57 - 60. Plin. 34, 8.) 103. *Phidias* ſtatuarius omnium celeberrimus, cuius Iove Olympio et Minerva in arce Athen. nihil in eo genere perfectius fuiſſe dicitur. v. Plin. 7, 38. 34, 3. 8. 36, 6. 56, 5. Pauſan. I, 2. 24. 28. VII, 27. *ebur viuebat*, h. e. ſigna ibi erant ex ebore tanta arte ſculpta, vt viuere quaſi et ſpirare viderentur. Quae ſigna poetis *viua*, *ſpirantia* et *animoſa* dicuntur, vt γραμματα ἔμψυχα Theocrit. XV, 83. *Polycletus* Sicyonius, inclutus pictor et ſtatuarius, cuius praecipuum opus Doryphorus. (v. Aelian. V. H. XIV, 8. et Plin. 34, 8.) 104. *Mentor* eximius caelator et ſculptor, qui ſcyphos praecipue ſ. pocula exquiſita arte caelabat. v. Plin. VII, 38. XXXIII, 11. et 12. ſ. 54. et 55.

105. His opibus auari prouinciarum praeſides ad eas expilandas incitati ſunt. *Dolabella* h. l. vel Cn. Cornelius Cn. F. Dolabella, Coſ. cum M. Tullio Decula a. V. 672. Proconſul Macedoniae, a C. Caeſare adoleſcente repetundarum poſtulatus, ſed defenſus a Cotta et Hortenſio; (v. Suet. Caeſ. 4. Cic. Piſ. 19. et Brut. 97.) vel Cn. Dolabella L. F. Praetor Ciliciae, adcuſatus a M. Scauro de repetundis et condemnatus. (v. Cic. Verr. I, 4, 15 - 17.

37. 38. et Ernesti clav. Cic.) *Antonius* est C. Antonius, M. Antonii oratoris filius, reus factus de repetundis et de maiestate, a Censoribus a. V. 6[illegible]. senatu motus, quod socios diripuisset, sed a seqq. Censoribus restitutus et Ciceronis in consulatu collega factus. (v. Cic. Coel. 31. et Vat. 11. Sallust. B. C. 21.) 166. *Verres*, C. Verres C. F. Praetor Siciliae, quam prouinciam triennium obtinuit atque ita diripuit, vt nihil fere neque priuati neque publici, neque profani neque sacri, (vnde *Sacrilegus*) in tota insula reliquerit. (v. Cic. Act. II. in Verrem Or. IV.)

107. *Referebant obcultà spolia* non palam, vt spolia victorum hostium, quae in triumphis praeferri atque ostentari solent, quaeque proprie *spolia* vocantur. *plures triumphos de pace*, de pacatis populis ac pacis tempore, quam alii de hostibus et in bello. 108 sq. Nunc nihil fere superest prouincialibus, quod iis eripi possit, praeter iuga pauca boum cet. 109. *pater armenti*, taurus, vel equus admissarius, quo erepto etiam spes prolis generandae praeciditur. 110. 111. Eripiatur etiam simulacrum Laris vel Dei, quod vnum ex pluribus reliquerant priores Praefecti. *spectabile*, ex aere, vel ebore, marmore, auro, argento. *Aedicula*, sacellum, siue excauatus parietis angulus. in quo signa deorum recondebantur, (germ. *Nische*) vel in aedibus priuatis, vel in templis, et quidem in eorum cella s. penetrali, τεμενει s. σηκῳ. 111. *Haec etenim sunt pro summis: nam sunt haec maxima*, haec, etsi vilia, nunc auaris direptoribus (nisi malis, pauperibus sociis) summa videntur, et recte; nam re vera iam sunt *maxima*, summa, optima, quae sociis restant, bona. Sed verba, *nam sunt haec maxima*, inrepsisse fere ex glossa, et quae poeta eorum loco scripsit, excidisse credidérim.

112 – 124. Mordaci ioco poeta auaro prouinciae praefecto suadet, quod sponte eum facturum esse nouit, vt scilicet inbelles tantum gentes despoliet, et parcat bellicosis. 113. *Rhodus*, celeberrima ins. et vrbs in mari Carpathio, in quam, vt in *Corinthum*, diuitiae, mercatura partae, summam inuexerant luxuriam et mollitiem. Cf. sup. VI, 296. Strabon. XIV. Plin. V, 3[illegible]. s. 36. et inpr. Athen. XIII, 2. *Vncta Corinthus*, vt *n. Tarentus* ap. Sidon. V, 430. quae *mollis* dicitur Horat. Sat. II, 4, 34. et *madida* sup. VI, 296. Epitheton non tam ad diuitias, quam ad voluptates et famosam mollitiem Corinthiorum spectat.

Simili ſenſu dicitur *fluere mollitia*, *diffluere luxuria*, *vino et vnguentis madere*, *madidum eſſe*, *inrigari*, *dilui*, *tingui*, *proluere ſe*, βρέχεσθαι, τέγγεσθαι.

114. *Reſinata iuuentus*. leuigata reſina, quae euellendis e corporibus pilis adhibetur, δρωπακιζομένη, καταπιττομένη, vnde mox *crura leuia*, et contra *Hiſpania horrida*, aſpero duroque cultui adſueta et bellicoſa. Cf. ſup. ad v. 16. II, 11 ſq. et de *reſina* Plin. XIV, 20.

116. *Gallicus axis*, coeli tractus; al. Galli, a rhedis ſ. carris pugnantes. Docte ita dicitur Gallia, vt Illyricum mox *Illyricum latus*, quoniam in longum eſt porrectum, ſecundum litus maris Hadriatici dextrum. Cum delectu autem memorantur h. l. bellicoſiſſimi populi, Hiſpani, Galli et Illyrii. Horum (Illyriorum) ferocia vel tironibus nota ex Liv. X, 2. XL, 42. XLII, 26. XLIV, 27. In Hiſpaniam Illyricumque luxuria nondum inmigrauerat, et Gallia ſemper inclinabat ad ſeditiones.

117. *Meſſores* h. l. non ſunt Aegyptii, ſed Afri, quibus Italia maximam frumenti copiam debebat. Cf. v. 120. et Plin. V, 4.

118. Poeta facete ſuadet, vt Africae parcatur, ne Romani eſuriant, et σαρκαστικῶς Romam adpellat *vrbem*, *circo ſcenaeque vacantem*. h. e. ludis circenſibus atque theatralibus inpenſe indulgentem ſ. intentam; (vt ap. Tac. Hiſt. I, 4. *plebs ſordida*, *et circo ac theatris ſueta*) quo ſimul innuit, Romanos tum ab agro colendo ruſticoque opere alienos, et molles atque inbelles eſſe, tum ludis deditos et arte dominantium ita occupatos, de nulla re minus, quam de amiſſa libertate recuperanda cogitare. Cf. III, 223. X, 80. 81. et XI, 53.

119. Quantula etiam ſpolia referres ab Afris, (quae *dira culpa* δεινῶς dicitur) quum nuper eos expilauerit *Marius* Priſcus; de quo v. ad I, 47 ſq. — 120. *tenues*, iam exhauſtos et ad inopiam redactos. *discinxerit*, facete pro ſpoliarit, proprie veſtimentis: (al. zonam abſtulerit, i. e. pecuniam, quae in zona ferebatur, de quo v. inf. ad XIV, 297.) lepide de Afris, qui *discincti* vocantur Virg. Aen. VIII, 724. Cf. ad Sil. II, 56. VII, 153.

121—124. Sapiens conſilium, dignumque quod animo ſibi infigant tyranni. 122. *Fortibus*, iisdemque *miſeris*, inopibus, ad pauperiem redactis. 125. *Quod modo propoſui*, dixi de prouincialibus bellicoſis ac fortibus non iniuria adficiendis, ne arma capeſſant et deſciſcant ab

imperio noſtro, *non eſt ſententia*, mens tantum mea et vana opinio, niſi malis, non eſt ſententia arguta, (*witziger Einfall*, Gr. γνώμη) *verum credite, me vobis folium recitare Sibyllae*, illud non minus certum eſſe, quam quod oraculum aut Sibylla dicit; vel, quod malim, credite, me non vana coniectura augurari, prouincias male adminiſtratas olim a nobis defecturas eſſe. Sic magna vis ineſt his verbis, et ciuibus ſuis admodum ſalutaria ſuadet poeta. Neque inanis videri poterat tum temporis haec praedictio, cui etiam euentus reſpondit.

126. *folium*, oraculum. Sibyllam enim Cumanam, priſcorum hominum more, (de quo v. Harduin. ad Plin. XIII, 11.) in palmarum *foliis* oracula ſcripſiſſe, vel ex Virg. Aen. III, 445. et VI, 74 ſqq. notum eſt.

127. *Cohors* Praetoria dicuntur comites eorum, qui prouinciis praeficiuntur, medici, ſcribae, praefecti, haruſpices, praecones, adcenſi. *nemo*, nullus, *cohors comes*, ἀκεραστικόμης ſ. ἀκειρεκόμης. intonſus, (quae perpetua Bacchi et Apollinis epitheta ſunt) formoſus puer, et quidem h. l. cinaedus, catamitus, pathicus. *Si nemo*, tibi gratioſiſſimus et corruptus ab aliis, *vendit tribunal*, ſententiam a te iudice ferendam.

128. *Si nullum in coniuge crimen*, ſi coniux tua neque ipſa quid rapit, neque te cupiditate vel rapiendi, vel, quod ſe corrumpi paſſa eſt, ſententiam inique ferendi incitat. Cf. omnino Tac. Ann. III, 33. ibique Lipſ.

129. *Conuentus*, vrbes, in quibus forum ſ. conuentus iudiciales agebantur. v. Erneſti clav. Cic. 130. *Celaeno* cohors et coniux tua auara et inſatiabilis, vel auaritia tua, h. e. tu ipſe, qui auarus et rapax prouinciae praefectus es. Proprie ita dicebatur vna Harpyiarum, de qua vt de reliquis Harpyiis, earumque forma, nominibus et rapacitate v. Virg. Aen. III, 211 ſq. ibique Heyne in Exc. VII. et Hermanni Mythol. T. I. p. 456. Similiter Rutilius, Iuuenalem imitatus, auaros iniquosque iudices vel praefectos dicit *Harpyias*, *quarum decerpitur unguibus orbis*, *Quae pede glutineo, quod tetigere, trahunt* cet. in Itinerar. I, 609 ſq. 141. *Picus*, fabuloſus Aborigenum rex, Saturni filius, pater Fauni, auus Latini. v. Heyne Exc. V. et not. ad Virg. Aen. VII, 48 et 187 ſq. *alta*, priſca et magnifica. Cf. ſup. ad VI, 385.

132. *Titanida*, Titaniam, *pugnam*, h. e. Titanas, qui cum diis pugnarunt; niſi leg. *Titanida turbam* vel *pubem*.

De *Titanibus* v. Hermann. l. l. p. 40 ſq. et de *Prometheo* p. 48 ſq. — 134. *proauum*, generis auctorem, ſiue maiores.

136. 137. A lictoribus ciues vel prouinciales, capite damnati, primum *virgis* caedebantur, et deinde percutiebantur *ſecuri* v. inf. ad v. 268. *ſi te delectant hebetes laſſo lictore ſecures*, δεινῶς ac venuſte de ſumma ſaeuitia, quae ſic et inf. XIV, 18 ſq. adumbratur.

138—141. Pulcra ac vera ſententia, a nobilibus numquam ex animo dimittenda. Cf. praeclara loca Cic. ad Heren. IV, 47. et Salluſt. B. I. 85. et B. C. 51. — 140. *Crimen conſpectius*, magis conſpicuum.

142. *Quo*, quare, (vt ſup. v. 9. vbi v. not.) *mihi te* iactas, vel, quid prodeſt, te nobile mihi praedicare genus, qui gloriae maiorum tuorum labem adſpergis? Magna vis ineſt in his verſibus, quibus filii ſcelera parentum virtutibus obponuntur. Sed minus illi placent, quoniam eadem ſententia repetitur, quam poeta iam ſup. v. 6-18. ſimili modo expreſſerat. — *Tabellas* teſtamenti *in templis* deponebant Romani, quae tuta erant religione deorum militumque excubiis. Cf. XIV, 260. et ad Tac. Ann. I, 8. *ſtatuam ante triumphalem parentis*, vt ſup. v. 11. *ante Numantinos*. 145. *velas adoperta cucullo*, vt ſup. VI, 118. Quoad ſenſum cf. Horat. Sat. II, 7, 55 ſq. Plin. Ep. III, 12. et Propert. II, 29, 21. vbi v. Vulp. *Santonico*, Gallico, epith. orn. a Santonibus, populo Aquitanico inter Ligerim et Garumnam, vbi nunc *Saintonge*. Cf. ad XVI, 13. Martial. I, 55, 5. et inpr. XIV, 126, 1 ſq.

146 ſq. Poeta perſtringit mores ſui et potiſſimum Neroniani aeui, quo primores ciuitatis, praeter alias artes parum honeſtas, et inprimis ſcenicas, etiam aurigationem exercebant, exemplo Imperatoris eique placendi ſtudio. *Praeter maiorum cineres atque oſſa*, in via Appia, Latina cet. (v. ad I, 171.)

147. *Damaſippus* fictum nomen, quo deſignatur vir nobilis et δαμάσιππος, domitor equorum, qui vulgo Graecis ἱππόδαμος dicitur. (v. ad I, 49.) Fuit et cognomen Liciniae gentis, et notiſſimi Praetoris, (v. Vellei. II, 26. et Cic. ad Div. IX, 21.) nec non eius, qui ſtatuas amabat, de quo v. Horat. Sat. II, 3. et Cic. ad Att. XII, 29. 33. In quibusdam edd. legitur *Lateranus*, ex qua familia clariſſimus fuit Plautius Lateranus, Meſſalinae adulter et Coſ. deſ. a. V. 819. quo in Neronem coniurauit et occiſus eſt. v. Tac. Ann. XI, 30. 36. XIII, 11. XV, 49. 60. et inf.

ad X, 17. Vox *ipse δεινῶς* repetitur. 148. *Subflamen*, *τροχοτέδη*, lignum vel ferrum, quod, per radios rotarum traiectum, earum curſum ſiſtit; vnde *litis ſubflamen*, mora eius et dilatio, inf. XVI, 50.

149. 150. Tam inhoneſtas artes, quae ne clam quidem et nocte obſcura exercendae ſunt, ſplendente luna factitare eum non pudet. cf. ad VI, 31. *tempus honoris*, conſulatus; quae ſumma dignitas pudorem ipſi incutiebat. 152. *Trepidare* Graecorum more quarto caſui etiam iungitur inf. X, 21. vt *tremere*, *horrere* et al. *amici iam ſenis*, aetate meritisque venerabilis. 153. *Virga admouere*, flagello ſignum dare, (vt ſup. III, 318.) et quidem h. l. honoris ac reuerentiae, h. e. ſalutare. *manipulos*, faſciculos foeni. 154. *Hordeum*, non auena, Italis equis dabatur, et equiti Rom. *hordearium aes* pro hordeo.

156. *lanatae* oues. *toruum* epith. orn. perpetuumque boum. 156. *caedit*, in abdicatione magiſtratus. *more Numae*, non regio, ſed palam et priſco ritu, prae ſe ferens ſpeciem religioſi, qualis Numa fuit. *iurat* clam. 157. *iurat* per *Eponam*, vt ὄμνυμι τοὺς θεούς. *Epona* dea mulionum, vel quae aſinis praefuit, (dicta ab ἐπὶ et ὄνος) vt equis *Hippona* vel *Hippo*. In multis quoque libris h. l. non male legitur *Hippo* et *Hipponam*. Poſterius reſpuunt metri leges; vnde quidam eiecerunt alterum *p*, alii vero voc. *Solam*. Iurat autem quisque per ea numina, quae maximi facit, et vnde ſibi bona ſperat. *facies* Eponae et ſimilium numinum.

158. *Quum*, aurigatione, vel in aliquod tempus, vel inminente nocte, intermiſſa, *placet* Laterano, *popinas inſtaurare*, repetere, denuo inuiſere: nam et hoc facit exemplo Neronis, de quo v. Sueton. c. 26. *peruigiles*, quae per totam noctem patent, vel in quibus per noctem vigilant et genio indulgent, qui eas frequentant, vt *peruigili toro* inf. XV, 43. et *vigiles feneſtrae* ſup. III, 275. — 159. *Syrophoenix*, tabernarius ſ. vnguentarius: nam ex Syria optima mittebantur vnguenta, et qui ea componebant. Vetus Syria fuit triplex, *Συρία Κοίλη*, *Φοινίκη*, *Παλαιστίνη*. Sed paſſim etiam incolae Coeleſyriae vocantur *Syrophoenices*. *Amomum* frutex, Armeniae potiſſimum ac Mediae, et deinde vnguentum inde paratum. *adſiduo* pro adſidue. *Obuius currit* Laterano, laetus eius aduentu blandiusque eum excepturus.

160. *Porta Idumaea* portus vel opp. aliquod Idumaeae, per quod, tamquam portam, transuehebantur merces ex India et Perside in Rom. imperium; vt *porta Syenes* inf. XI, 124. vbi sermo est de dentibus elephanti, qui ex Aethiopia in Aegyptum et inde Romam aduehebantur per Syenem, peninf. in finibus Aethiopiae et Aegypti, per quam, tamquam portam, transitus est in illas terras. Similiter fere *ianua Baiarum* dicuntur Cumae sup. III, 4. nisi *porta* h. l. pro vrbe posita est, vt in sacris literis πύλη et שַׁעַר. *Idumaea*, quae proprie pars Iudaeae est, poetis tota dicitur Iudaea. 161. *Ho pitis adfectu*, blando cauponis sermone. *Dominum Regemque salutat* Lateranum, vt ap. Martial. I, 112, 1. IV, 83. (al. 82.) 5. X, 10, 5; *den gnädgen Herrn und hohen Gönner*, Bahrdt. 162. *Cyane*, tabernaria, vel famula et prostibulum. *subcincta*, more eorum, qui togam subcingunt, vt expeditius ministrare vel opus quodcumque facere queant, adeoque sedula. Cf. IV, 24. *lagena*, vino.

163. *Defensor culpae*, qui vitia hominum excusare amat, vel qui Damasippum defendit, eius amicus.

166. *cum prima barba recentur*, iam a prima deponantur adolescentia. Cf. ad VI, 105. — 167 sq. Sed Damasippus etiam nunc, aetate iam prouectus, eumdem vitae cursum sequitur. 168. *Thermarum*, thermopoliorum, vt inf. XI, 4. In his vt plurimum bibendi locus. In iisdem homines et otiosi et nequam aut in furto exercitati. Cf. Plaut. Trin. IV, 3, 6 sq. 11 sq. *Inscripta lintea* forte, vt *catagraphon linum* Catull. XXV, 7. vela popinis, lupanaribus thermisque obpansa ante ostia, atque vt plurimum lintea et acu picta, vel inscriptio rerum ibi venalium, vel meretricum, in cellis prostantium, vt *titulus Lycisceae* sup. VI, 123. Sed cur haec *lintea*?

169. *Alaturus bello*, h. e. militiae; iam ea aetate est, vt pro patriae salute pugnare eamque armis defendere queat. *Armeniae Syriaeque omnibus*, Tigridi et Euphrati, terminis Rom. imperii in Oriente, vt *Rhenus* et *Ister* s. Danubius in Europa. Cf. sup. ad v. 51. 52. Neronem proprie h. l. dixit poeta, vel σαρκαστικῶς pro *Caluo Nerone* h. e. Domitiano; vel pro quouis Imperatore, et pro imperio Rom. 171. *mittet*, *Caesar*, sc. exercitum, ad *ostia* Tiberis, vel Rheni cet. 173. *iacentem*, inbellem hominem, in lecto ad mensam adcumbentem. 175. *Sandapila*, feretrum, maxime ignobilium et pauperum; nam no-

bilium cadauera lecticis efferri ſolebant. 176. *inter ceſſantia tympana Galli*, h. e. inter Gallos, ſacerdotes Cybeles, noctu a discurſibus per vrbem, in quibus tympana cum cymbalis pulſant, ceſſantes. *reſupinati*, otioſi, ignaui, mollis, vino ſomnoque grauis, aut turpia patientis, vt ſup. III, 117.

179. *talem ſeruum*, qui tam turpiter viueret, vt Damaſippus. 180. *in Lucanos*, Lucanum praedium ſ. agrum, vt aratro ſolum perſtringat; vel Lucana *ergaſtula*. Cf. ad XIV, 24. — 181. *Troiugenae*, vt *Teucrorum proles* ſup. v. 56. Cf. ſup. ad I, 100. *vos vobis ignoſcitis*, flagitiis veſtris; turpia facere vobis putatis licere. Cf. inf. XI, 174 ſq. et Horat. Sat. I, 3, 23.

182. Conf. ſup. ad IV, 13. 14. *Cerdones*, v. ſup. IV, 153. *Voleſos Brutumque*, viros nobiles. *Voleſus* (al. *Voluſus* et *Valeſus*, vnde *Valeſius* et deinde *Valerius*) Sabinus, pater P. Valerii Poplicolae, (Liv. I, 58. II, 30.) et auctor gentis Valeriae, quem cum Tatio Romam veniſſe tradit Dionyſ. Hal. II, 46. *Brutus* ex gente Iunia, quae et patricia et antiquiſſima fuit.

185. *Damaſippe*, cf. ad v. 147. *Conſumtis opibus* aurigatione, (vt ſup. I, 59.) vel per luxum. *vocem locaſti Siparío*, operam addixiſti ſcenae. *Siparium* proprie velum ſcenicum ſ. mimicum, quod forſan ſcenae obtendebatur in comoediis, vt *aulaeum* in tragoediis; vel *quod pro aulaeis poſterior aetas adcepit*, teſte Donato in Terent. 186. *Phasma*, φάσμα, ſpectrum, mimus Q. Lutatii *Catuli* ſ. *Catulli* Vrbicarii vel Mimographi, (cf. inf. ad XIII, 111. Gell. XIX, 9. et Martial. V, 30, 3.) non C. Valerii Catulli Veronenſis, compoſitus ad exemplum Menandri, de quo v. Terent. Eun. Prol. 9. Eius argumentum: adoleſcens introductus, qui adſpectu pulcrae virginis, veluti numinis viſu, perculſus exhorruit, forte et exclamauit, vnde *clamoſum* h. l. 187. *Laureolus* mimus, vel eiusdem Catulli, vel Lentuli, vel Naeuii, aut Laberii. Qui Naevio eum tribuunt, prouocant ad Gell. III, 3. *De Naeuio adcepimus, fabulas eum in carcere duas ſcripſiſſe, Laureolum et Leontem:* ſed in optimis libris *Hariolum* legitur. Huius mimi mentionem faciunt Sueton. Calig. c. 57. Tertull. adv. Valentin. c. 14. Ioſephus Antiq. XIX, 1. et Martial. de Spectac. epigr. 7. al. 9. In eo agebatur Laureolus ſeruus, in falſo deprehenſus, vel potius dux latronum, cruci ſubfixus; (v. Ioſeph.) vnde mox *dignus*

vera cruce. Domitianus, hanc fabulam olim daturus, eum, qui Laureoli partes ageret, vera, non falsa cruce pendere iussit; de quo v. Martial. l. l. *Velox Lentulus* eodem, opinor, sensu dicitur, quo inf. XIII, 111. *fugitiuus scurra Catulli.* Nam Mimi actionis quidem vnitatem, non vero nexum et solutionem curabant, et, quum clausula non inueniretur, de scena fugientes ludum finiebant. v. Cic. pro Coel. 27. *Lentulus* cognomen Corneliorum, et, ni fallor, h. l. pro quouis nobili, vt sup. VI, 80, non mimographus ille, qui Domitiani aetate floruit, (de quo v. Hieron. ad Sabinian. et Tertull. Apolog. c. 15. et de pall. c. 4.) nisi re vera Lentulus quidam nobilis personam Laureoli egit.

189. *populo* spectanti nobiles fabulam agentes, et plaudenti. *durior frons*, sine pudore, vt *os durum et ferreum*, *frons exsanguis et ferrea* aliaque similia. *Frons* sedes pudoris, et hinc pro ipso pudore ap. Pers. V, 104. 190. *Trifurria* forte admodum vel extreme scurrilia scil. facinora, vt *triparcus*, *trifur*, *trifurcifer*, *triportentum* cet. 191. *Planipedes*, mimos, qui primum non nisi fanniones erant, et, quum sensim in scenam prodiissent, vt vel gesticulatione adiuuarent actionem fabularum, vel in earum interuallis iocos non praemeditatos funderent, *planipedes* dicti sunt, *quod planis pedibus i. e. nudis* (immo, non arte exaltatis) *in proscenium introirent*, *non, vt tragici actores cum cothurnis*, *neque vt comici cum soccis; siue quod olim non in subgestu scenae, sed in plano orchestrae positis instrumentis mimicis actitarent:* ita Diomed. lib. III. *Fabii* pro nobilibus, vt *Mamerci*, qui ex Aemiliis erant. 192. *Mamercorum alapas*. v. sup. ad V, 171. *sua funera vendant*, se et vitam suam lanistis et arenae vendant. 193. *nullo cogente Nerone*, sponte sua, et bonis exuti vel furore instincti, non, vt olim, gratificantes Principibus vel coacti a tyranno, vt a Nerone. (v. Sueton. Ner. 12. Tac. Ann. XV, 32 sq. sup. ad II, 143 sq. et inf. XI, 5 sq.) 194. *Praetoris* inter officia etiam hoc fuit, vt munera ac ludos ederet, praecipue Circenses, vt Florales, Megalenses et alios, quod ingenti sumtu et pompa fiebat, et quo sibi Praetores viam ad consulatum, vt Aediles curules ad summos honores, muniebant. Cf. VI, 380. X, 36 sq. XI, 193. XIV, 257. *celsi*, epith. orn. de magistratu maiore et curuli; vel potius, qui in sella curuli ludis praeest. Sic *Praetorem curribus altis Ex-*

ſtantem et ſublimem inf. X, 36. 37. et *Praetoris pulpita lauti* XIV, 257. In libris tantum non omnibus legitur *Celi*, et de Celſo praetore v. ad VI, 245. Totus vero verſus 194 eiiciendus videtur tamquam inſititicius. Primum enim admodum languet, quoniam eadem ſententia in v. praec. ineſt; deinde verbum *vendere* in v. 192-194. reperitur; denique Claudius Imp. iam Praetores vetuerat edere gladiatoria munera, eaque Quaeſtoribus iniunxerat pro ſtratura viarum, neque huius inſtituti mutationem factam legimus, niſi tempore Commeni, de quo v. Lamprid. Alex. 42. (Cf. Suet. Claud. 21. Dio LVIII. et Lipſ. Saturn. Serm. I, 9.) 195—7. Fingamus a tyranno nobis ex altera parte *gladium* h. e. capitis ſupplicium proponi, ex altera vero *pulpita* i. e. ſcenicas artes; nonne mors potius eligenda erit, quam ad tam inhoneſtas artes deſcendendum omnisque pudor dimittendus? Hiſtriones enim Romae infames erant, et, qui ſcenae operam locabant, tribu mouebantur, praeter Atellanarum actores. v. Liv. VII, 2. *Gladius* etiam de certamine gladiatorio adcipere licet, vt duae artes, modo memoratae, nunc comparentur, et ſenſus ſit, gladiatoriam artem hiſtrioniae praeferendam eſſe, et mortem potius viriliter obpetendam, quam pudorem amittendum. *Finge*, effinge animo tuo, *dencke dir* Sed haud dubie legendum: *finge-poni*, fac, finge, tibi proponi. *pulpita*, ludi ſcenici. (v. ad III, 174. et XIV, 257.) 197. *vt ſit zelotypus*, perſonam viri zelotypi, vt Latinus, ſuſtineat, quem vxor dolis circumuenerit, *Thymele*, mima, quae huius vxoris partes agebat. Cf. ſup. ad I, 36. *conlega*, ſocius, *Corinthi*, mimi.

198. *citharoedo Principe*, quum Nero ipſe in theatris cithara canat. (v. Sueton. Ner. 20-25. et Tac. Ann. XIV, 14. 15. et XVI, 4. et cf. ſup. VI, 617.) 199. *haec vltra quid erit niſi ludus*, poſt haec quid videbimus in vrbe praeter ludos? 200 ſq. *Et illud*, etiam hoc, *Dedecus Vrbis habes*, iam quoque videmus, quod ſummo vrbi eſt dedecori, *Gracchum*, nobilium aliquem, *pugnantem*, et quidem non facie armis tecta, vt *Mirmillo*, qui galea, ſcuto et gladio, vel vt *Secutor*, qui gladio et *clipeo*, vel vt Threx, qui parma ſ. pelta, et *falce ſupina*, h. e. ſica ſ. harpe, vtitur, ſed *nudo vultu*, vt, quae impudentia hominis eſt, ab omnibus cognoſcatur, habitu Retiarii, qui ſolus ex gladiatoribus *frontem non abſcondit galea*, ſed aperta facie eſt, et ſola *tunica* atque *galero* contentus,

conlectum ſuspenſumque *dextra* manu *rete* in aduerſarii caput iacere, eumque ita inpeditum *tridente* ſiue *fuſcina* (vt ſup. II, 143.) interficere conatur, vel ſi errauit et *nequidquam retia effudit*. emiſit, effuſe *fugit*, donec iterum rete conlegit. Conf. ſup. II, 143 ſq. et Lipſ. Saturn. II. c. 7-10. Retiarius cum Mirmillone, Threce et Secutore componebatur. *falce ſupina*, ſica, gladio incuruo, niſi malis reducto: nam Threx, teſte Artemidoro, ἐπιβλίνειν, inſurgere altius, vt contra Mirmillo *in armis ſubſidere* ſolebat, ſi Auſonio fides habenda. (v. Lipſ. l. l. c. 9. et 10.) 202. *ſed*, immo, quin. Totus vero verſus interpolationem redolet. 204. *dextra librata*, exacte quaſi perpenſa: ſolertia enim opus erat, ne nimium vires dextrae aut intenderentur aut remitterentur. Conuenit etiam propria vis ſurſum deorſum mouendi, quae a fluctuante librae motu deſumta eſt, vnde paſſim ad animum quoque volatum transfertur hoc verbum.

205. *ad ſpectacula*, ad ſpectationem, ad ſpectandum; vel potius ad ſpectatores.

207. 8. Si quis etiam nunc dubitat, Gracchum eſſe, qui in arena pugnet, quum tamen nuda eius facies ſit et ab omnibus cognoſci queat, euidentius id eius habitus docebit: nam non modo *tunicam* et *galerum*, vt Retiarius, geſtat, ſed etiam, vt Salius, (Salium enim fuiſſe eum, ex Sat. II, 125. 6. intelligitur) *tunicam auream* ſ. pictam, h. e. auro et purpura variegatam, cuius aureum patagium ſ. limbus et clauus a ſuperiore eius parte circa *fauces* ad imam oram *porrigitur*, et *galerum*, h. e. apicem ſ. pileum in coni formam faſtigiatum, (κυρβασίαν) qui ſub mento vincitur *ſpira*, h. e. faſciis, quae *iactantur*, i. e. libere per humeros fluitant. (Cf. de Saliorum habitu Liv. I, 20. Dionyſ. Hal. II, 70. et Cuper. Apotheoſ. Hom. p. m. 187 ſq.) Gracchus itaque non modo non erubuiſſe dicitur, ſponte operam ſuam arenae praeſtare, ſed etiam eo pugnare habitu, quo ab omnibus dignoſci poterat, nudo vultu atque Saliari tunica et apice.

209. 210. *Secutor*, a Praetore, vel munerario, vel laniſta, (quippe qui paria gladiatorum inter ſe componebat) *iuſſus pugnare cum Graccho, ignominiam grauiorem omni pertulit vulnere*. h. e. quam ſi cum peritiore gladiatore comparatus, victus multisque vulneribus confectus eſſet: nam manu viri et fortis et artis pugnandi gnari perire

non tam turpe, immo glorioſius eſt, quam nobilem vincere, qui et inperitus eſt et ignauus confeſtimque fugit.

211. *ſuffragia*. iudicia, ſententiae. Loquitur poeta, cūius temporibus non modo agendi, ſed et iudicandi dicendique libertas omnibus praeciſa erat. 212. *Senecam*, virum ignobilem, ſed bonum, certe multo meliorem Nerone.

213. 4. Nero grauiorem, quam vulgarem parricidii poenam, nec ſemel, ſed ſaepius meruit, quoniam plura commiſit parricidia. (Cf. Sueton. Ner. 35.) Occidit enim vel occidi iuſſit Agrippinam matrem, Domitiam amitam, Octaviam Poppaeamque vxores, Britannicum fratrem, Antoniam, Claudii filiam, Rufium Criſpinum, primum Poppaeae maritum, eiusque filium adhuc inpuberem, Aulum Plautium et alios, aut adfinitate aliqua ſibi, aut propinquitate, coniunctos; quod notum vel ex Tacito et Sueton. Ner. 33—35. Poena parricidarum erat, vt, virgis ſanguineis caeſi, cum *ſimia*, *ſerpente*, gallo gallinaceo et cane *culeo* inſuti in mare vel flumen demergerentur. Haec culei poena iam Tarquinii temporibus in criminibus quibusdam cognita, poſt eiectos deinde Reges conſuetudine ſeruata, et a Decemuiris in XII tabulis propria parricidio facta; *culeus* autem ſaccus fuit e corio taurino, et quidem recenti, ne aqua facile penetraret. Animalia Imperatorum demum aetate culeo addita videntur, exaſperata forte poena, quum frequentius committeretur facinus. Secundum D. Hadriani conſtitutionem, ſi mare nimis remotum eſſet, ad beſtias condemnabantur parricidae aut viui comburebantur. Lege Pompeii de parricidiis hoc crimen ad omnem propinquorum caedem translatum videtur, ita tamen, vt illa poena non niſi confeſſi adficerentur. Senſu quoque latiſſimo parricida dicebatur quicumque hominem ingenuum conſulto et de induſtria interfecerat. Cf. inf. XIII, 155. 6. et Arntzen. in Actis literar. ſocietatis Rheno-Traiectinae Lugd. Bat. 1793. 8. T. I. p. 106 ſq.

215—7. Oreſtes quidem, Agamemnonis filius, matrem quoque interemit, nec tamen, vt Nero, ſua ſponte et ſingulari mentis prauitate ſtimulante, ſed *Deis auctoribus*, iuſſu Apollinis Delphici, (v. Eurip. Oreſt. v. 28. 416. 543 ſq. Sophocl. Electr. 32 ſqq. Aeſchyl. Choeph. 266 ſqq.) et vt *caedem vlciſceretur patris*, quem Clytaemneſtra et Aegiſthus *media inter pocula* h. e. in conuiuio necauerant. Apud Graecos autem filius maiorem patri reuerentiam atque

amorem deberi putabat, quam matri, cui praeterea iuſtius iraſcebatur Oreſtes, quod illa regno ipſum priuauerat paterno necique deſtinauerat. Ceterum Agamemnonem primo ſtatim aedium ingreſſu occiſum tradit Virg. Aen. XI, 267, ad aram, vbi ſacrificabat, Hygin. Fab. 117, ſub finem conuiuii, in balneo, quum induere vellet induſium, ab vxore ita conſutum, vt nec capiti, nec manibus exitum praeberet, Aeſchylus et alii.

217. 8. Neque etiam Oreſtes Electram, ſororem ſuam, trucidauit, vt Nero Octaviam, et ſororem adoptiuam (nam Claudii filia fuit) et coniugem ſuam: aut Hermionen *coniugium* h. e. coniugem, Helenae et Menelai, *Spartani* regis, filiam, vt Nero Octauiam et Poppaeam, vxores ſuas.

219. Oreſtes quoque *aconito* h. e. veneno (v. ad I, 158.) non ſuſtulit *propinquos*, vt Nero Domitiam, Britannicum et Antoniam: *nec vmquam in ſcena cantauit Oreſtes*, vt Nero. (v. ſup. ad v. 198.) 221. *Troica* carmina *non ſcripſit*, vt Nero, qui non modo, poetica facultate deſtitutus, *ποτὲ καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ θεάτρου ὀρχήστραν ἐν πανδήμῳ τινὶ θέᾳ κατέβη, καὶ ἀνέγνω Τρωϊκά τινα ἑαυτοῦ ποιήματα*, (Xiphil. in Ner.) ſed etiam incendium Romae e turri Maecenatiana proſpectans laetusque flammae, vt aiebat, pulcritudine, *ἄλωσιν* Ilii in illo ſuo ſcenico habitu decantauit. (v. Suet. Ner. 38. et Tac. Ann. XV, 39.) Nihil ſalſius ac facetius dici poterat a Iuuenale, vt oſtenderet, Neronem et inſaniorem et inprobiorem fuiſſe Oreſte.

221. *Quid*, quodnam horum, quae modo memoraui, facinorum Neronis *enim* h. e. vero (*δή, γάρ τοι*) magis Imperatore indignum fuit? quonam facinore magis meruit, vt ab imperio ſubmoueretur? Vix dici poteſt, quid horum Principi turpius et hac poena dignius fuerit. *Verginius* Rufus, Germaniae inferioris legatus, Iulius *Vindex*, qui Gallias prouinciam pro praetore obtinebat, et Ser. *Galba*, Hiſpaniae Tarrac. praefectus, a Nerone deſciuerunt. — 223 ſq. Quid Nero, tam ſaeuus *crudusque* (h. e. crudelis, vt *ὠμὸς*) tyrannus, vel toto tyrannidis ſuae tempore, fecit? Haec, quae dixi, fuere opera eius et artes!

224. *generoſi εἰρωνικῶς* dictum.

225. *foedo*, qui Imperatore tam indignus eſt. *ſaltu* hiſtrionali. *ad pulpita peregrina*, in theatris ludisque ſcenicis, (v. ſup. ad v. 195.) non tantum Romanis, ſed etiam peregrinis, Neapoli, Olympiae et in aliis Graeciae ſ. Achaiae vrbibus. (v. Suet. Ner. 20-24. 42. Xiphil. LXIII,

8 ſq. et Zonar. Ann. II.) 226. *proſtitui*, dignitatem ſuam et maieſtatem maculare: metaphora a proſtibulo deſumta. *Apio* coronabantur victores, et quidem virente viuoque in Nemeis, arente in Iſthmiis. (v. Plin. XIX, 8.) 227 ſq. Poeta iam ipſum Neronem adloquitur: Age nunc, *hab-ant* cet. Mos autem erat Romanorum, ſpolia hoſtium et inſignia honorum triumphorumque cum ipſis rerum geſtarum titulis ad *effigies* h. e. imagines et ſtatuas *maiorum* adpendendi, vel *ante pedes* ſ. baſin earum conlocandi; vnde vis ſarcasmi h. l. facile intelligitur. *inſignia vocis*, praemia, ἄθλα cantus, et ornamenta citharoedi; h. l. coronas illas ex apio. 228. *Domitii;* nam Nero fuit ex gente Domitia et familia Aenobarborum. (v. Suet. Ner. 1 ſq.)

229. Tragoedi erant induti *ſyrmate* ſ. palla, veſte *longa*. (σύρμα παρὰ τοῦ σύρειν, a *trahendo*, quia humum verrit, vnde *ſyrma* pro ipſa tragoedia dicitur inf. XV, 30.) et vtebantur *perſonis* ſ. laruis, facie ficta, quae Gr. πρόσωπον ſ. προσωτεῖον vocatur. (Cf. Horat. A. P. 215. et 278.) *Thyeſtae*, quem perſonatus cantaſti vel ſaltaſti, vt *Antigonen* et *Menalippen*, aliosque, quorum meminit Sueton. Ner. 21. et 54. *Antigone*, Oedipi filia, notiſſima ex Sophoclis tragoedia. Alia *Antigone*, Eurytionis, alia Pheretis, alia Laomedontis filia. *Melanippe*, vel potius *Melanippe*, (v. Munker. ad Hygini fab. 186. Intpp. Gell. V, 11. al. et Cic. Qu. Tuſc. III, 9.) Aeoli vel Desmontis filia, quae a Neptuno compreſſa, liberos in ſtabulo patris expoſuit. Alia *Melanippe* Chironis, alia Oenei filia, alia Amazonum regina. 230. Verbis *ſuspende coloſſo* magna ſarcasmi vis ineſt. *Coloſſus* CX vel CXX pedum, a Zenodoto fabricatus, et in veſtibulo domus aureae poſitus; vnde nunc adhuc *il Coliſeo* vel rectius *il Coloſſeo*. Cf. Plin. XXXIV, 7. et Suet. Ner. 31. Is quia aereus, non *marmoreus* fuit, quidam h. l. non coloſſum Neronis, ſed Auguſti ſtatuam innui putant, coll. Sueton. Ner. 12. A poetis vero talia ſaepe confundi monet Grang.

231—268. Quae adhuc diſputauerat poeta, nunc aliis et quidem aptiſſimis exemplis, tam nobilium quam ignobilium, inluſtrat. *Catilinae* pater et auus ignoti, ſed notiſſimi proauus M. Sergius Silus ſ. Silo, (v. Plin. VII, 28.) et abauus M. Sergius Silo, Praet. a. V. 555. (v. Liv. XXXII, 27. 28. 31. XXXIII, 21. 24.) C. Cornelius *Cethegus* (quod cognomen eſt familiae cuiusdam Lentulorum e gente Cor-

nelia) ſocius Catilinae, notiſſimus. Cf. II, 27. et X, 287. *ſublimius*, nobilius. 233. *Nocturna*, noctu.

234. *Braccati* ſ. *Bracati* Galli. v. ad II, 169. *Senones*, Lugdunenſes, quos duce Brenno Romam expugnaſſe et incendiſſe notum eſt. *pueri*, poſteri. Sic et *minores* ſc. natu. (v. ſup. ad I, 148.) 235. Vos, qui ſummum graviſſimoque ſupplicio dignum ſcelus auſi eſtis, commiſiſtis. *Tunica moleſta*, vt ap. Martial. X, 25, 5. tunica ſpartea, vel veſtis chartea, ſtuppa, cannabe, pice, cera, bitumine aliisque ignium alimentis inlita et intexta, qua induti olim, qui incendia moliti erant, vt Chriſtiani, quos Nero incendii Romae inſimilauerat, taedis incendebantur et in vſum nocturni luminis viui cremabantur. Cf. ſup. ad I, 155 ſq. Senec. Epiſt. XIV. et Tac. Ann. XV, 44.

236. *vigilat Conſul* Cicero. *vexilla*, copias, et coniuratos. 237. *Hic* Cicero, *nouus* homo, h. e. qui primus e gente Tullia magiſtratus curules Romae geſſit. Sic et mox *ignobilis;* etſi ex regio Volſcorum genere ortus. (v. Sil. VIII, 405. Cic. Tuſc. Qu. I, 16. Plut. et al.) *Arpinas*, ab Arpino, Volſcorum opp. oriundus. 238. *Municipalis eques*, (vt fere *m. adulter* Tac. Ann. IV, 3.) qui non Romae, ſed Arpini, in municipio, ex equeſtri familia ortus erat: nam in municipiis et coloniis, aeque ac Romae, tres erant ciuium ordines, ſenatorius, equeſter ac plebeius. *galeatum*, armatum. vt ſup. I, 268.

239. *in omni gente* Romae vicina, in municipiis, non tantum Romae, ſed et extra eam, et per Italiam omnem dispoſitis praeſidiis; niſi in aliis libris rectius legitur *monte* vel *ponte*.

240 ſqq. Cicero *intra muros*, Romae, *toga*, tempore et artibus pacis, quibus ciues ſeruauit, plus ſibi *nominis et tituli* h. e. gloriae peperit, quam Auguſtus bellis feliciter geſtis, quibus plurimum ſanguinis ciuilis effuſum.

241. *Leucas* promont. et oppidum Leucadiae peninſulae, quae inſula facta, vicina Actio Acarnaniae prom. iuxta quod Octavius Antonium et Cleopatram deuicit.

242. *Campi Theſſaliae* ad Philippos, Macedoniae adiectae, olim Thraciae, vrbem, vbi victi ſunt Brutus et Caſſius ab Octauio et Antonio. *Theſſaliae* nomine latius poetae vtuntur. Cf. Intp. Virg. Ge. I, 489. 490.

244. *Pater patriae* cognomen Cicero primus ob liberatam patriam decreto ſenatus, (vt Camillus a militibus

in triumpho) et merito adcepit. Cf. Plin. VII, 30. Cic. in Pis. 3. et Plut. vit. Cic. p. 872.

245. *Arpinas alius*, C. Marius, Arpini in *Volscis* humili loco natus, primum mercenarius fuit *arator alieni* agri. (v. Plin. XXXIII, 11. et Plut.) Deinde castra Rom. sequutus Scipionis Africani min. miles gregarius ad Numantiam fuit, adeoque subiectus imperio centurionum, qui milites *vitibus* castigare solebant. (v. inf. ad XIV, 193.) 247. *frangebat vertice*. (forte *tergore*) *vitem*. v. sup. ad VI, 479. *nodosam*, quia talis eligebatur ad validiorem ictum. 248. *Dolabris* tum fabri, qui in legionibus sine armis stipendia faciebant, tum ipsi quoque milites, et quidem altera earum parte, quae in mucronem acuminata erat, ad muros potissimum diruendos, altera ad ligna caedenda ac *dolanda*, *castraque* vallis *munienda* vtebantur. 250. *Solus* quidem non vicit Cimbros Marius, sed adiuuante Catulo. At gloria confecti belli tota fere penes eum fuit, et solus quoque Teutonos et Ambronas, eorum socios, duobus proeliis deleuit ad Aquas Sextias.

251. *ad Cimbros stragemque*, ad stragem Cimbrorum. 252. *maiora cadauera*, propter magnitudinem corporum, de qua v. Plut. in Mario, et Flor. III, 3. — 253. *Nobilis conlega*, Q. Lutatius Catulus, vir nobilissimus, consul cum Mario a. V. c. 651. et Proc. a. V. c. 652, quo Cimbri in campis Raudiis, iunctis Catuli et Marii exercitibus, ad internecionem caesi sunt. *ornatur lauro secunda*, secundo loco triumphauit, post Marium, qui, duobus triumphis propter duplicem victoriam sibi oblatis, vno contentus fuit, quum milites aegre ferrent, Catulum eo honore excludi.

254 sq. P. *Decii* Mures, pater et filius, diis Manibus Terraeque Matri pro patria se deuouerunt, ille Latino, hic Gallico bello. Idem feciſſe nepotem in bello Pyrrhi tradit Cicero Tusc. Qu. I, 37. et Fin. II, 19. (De ritu devotionis v. Liv. VIII, 9.) 256. *Auxilia*, milites ex gentibus exteris et inpr. bellicosis conscripti, vel tributi loco iis imperati; *pubes Latina*, socii ex ciuitatibus Italicis. Hi nihil a Romanis praeter frumentum, illi vero etiam stipendium adcipiebant. (v. Varro et Fest. v. Auxiliares, Lipsi. de Mil. Rom. I, 7. et Anal. ad Mil. Rom. I, 7.) Plerumque tamen et socii Latini Italicique *auxilia* et *auxiliares milites* vel simpl. *auxiliares* dicuntur. 257. *Sub-*

ficiunt auerruncandae deorum irae, (cf. Liv. VIII, 6.) quia non tam conſules, quam virtutibus ornatiſſimi fuere.

259. *Ancilla natus*, Seruius Tullius, Ocriſia, captiua Ocriculana, natus. v. Liv. I, 39. et Dionyſ. Hal. IV, 1 ſqq. *Trabeam et diadema*, regnum, regiam dignitatem, *meruit* virtutibus, non ſola fortuna adeptus eſt. *Trabea*, toga alba, latis clauis ornata et trabibus purpurae intextis, habitus regum, et deinde conſulum, augurum et equitum, ſed horum non niſi in ſolennibus pompis. Cf. Plin. VIII, 48. ſ. 74. IX, 39. ſ. 63. Virg. Aen. VII, 188. et 612. *Diadema*, non corona aurea, qua hodie reges vtuntur, ſed alba faſcia, qua priſci reges caput redimire ſolebant. v. Caſaub. ad Sueton. Caeſ. 79. Cuper. Obſſ. I, 6. et inpr. Spanhem. de U. et Pr. Num. Diſſ. V. p. 456-472. 622. 679-685. (ed. Amſt. 1671.) vbi praeter alia p. 470. 1. docet, hoc regiae poteſtatis inſigni, ex Oriente demum ab Alexandro et ex Macedonia a Romanis petito, neminem regum Rom. vſum eſſe, et poetas, (vt Iuven. h. l.) monetarios, pictores et ſculptores, qui illud his regibus, vel adeo Diis et heroibus tribuant, ad ſua tempora reſpexiſſe et morem tum Principibus familiarem. *Quirini*, quo inſigni regio Romulus primum Romae vſus eſt. *faſces*, duodecim lictores cum faſcibus. *Regum vltimus bonorum*, cf. ad V, 36.

261—268. Aliis exemplis poeta docet, patriam ſaepe a nobilibus proditam, et contra ſeruatam eſſe ab ignobilibus infimoque genere natis. 262. *Iuuenes iplius conſulis*, filii Bruti, primi conſulis, qui patriam eiectis regibus liberauerat, cum Vitelliis Aquilliis aliisque nobilibus, quos potius *decuſſet*, audaci aliquo facinore et inſigni virtute, quali non ita multo poſt *Cocles*, *Mucius* et *Cloelia* inclaruerunt, *libertatem* adhuc *dubiam* defendere, de patria *tyrannis*. Tarquiniis, *prodenda portisque* vrbis regi aperiundis h. e. Tarquiniis in regnum reducendis conſpirarunt: Vindicius autem ſ. Vindex, Aquilliorum *ſeruus obculta crimina*, proditionem ſ. coniurationem, *ad Patres produxit*, detulit; quo facto proditores a lictoribus conſulum iuſſu virgis caeſi *ſecurique* percuſſi ſunt. Res notiſſimae vel ex Liv. II, 3-5. et 10-13.

265. *Virgo*, Cloelia, *Tiberinum* amnem ſ. fluuium, qui tum temporis *imperii* Romani *finis* et terminus fuit, *natauit*. Alii eam equo inſidentem fluuium traieciſſe

tradunt, vnde et ſtatua equeſtris ipſi poſita videtur. Quae narratio facile cum illa conciliari poteſt. Cf. ad Sil. X, 198.

267. *ferum Matronis lugendum*, qui non minus fuit dignus, qui a matronis lugeretur poſt mortem, quam Brutus, quem annum, vt parentem, luxere, quod tam acer vltor violatae pudicitiae fuit. (v. Liv. II, 7.) 268. *ferum prima ſecuri*. ſecuris, qua leges, ad priſtinam vim reductae, primum in libera republ. aduerſus reos et maleficos vſae ſunt. Vnde vero factum ſit, vt antiquo iure publ. Rom. antequam quis ſecuri feriretur, virgis caedi ſoleret, docet Heyne Opuſc. Academ. Vol. III. p. 184—193. vbi ſuſpicatur, leniorem rationem, vt ſecuri percuteretur reus condemnatus, antequam ſub virgis exſpiraret, ſubceſſiſſe in locum priſtinae atrocitatis, qua ille virgis ad mortem caeſus ſit.

269. *Therſites*. Graecorum foediſſimus et animo et corpore, linguaque promtior quam manu; notus ex Hom. Il. β, 212 ſq. *Aeacides*, Achilles, Aeaci nepos, et filius Pelei, vnde et *Peliden* ſaepe dicitur. Is non modo fortiſſimus heroum fuit, ſed et Graecorum formoſiſſimus. v. Hom. Il. B, 674. et 769. *Vulcania arma*, a Vulcano fabricata Achillis arma. (v. Hom. Il. Σ, 369 ſq.) *capeſſas*, Achilli, qui iis vſus eſt, virtute ſimilis ſis, et rebus geſtis. *producat*, v. ſup. ad VI, 241.

273. *aſylum* Romuli vel tironibus notum ex Liv. I, 8. et Dionyſ. II, 15. *illud, quod dicere nolo*, homo *nefandus*, ἀποφρὰς; maleficus, vel ſeruus, vel obaeratus, quae tria hominum genera ad aſyla confugiſſe, tradit Plut. vnde et *infami aſylo*. Sequitur enim poeta vel ὡς ἐν παροδῷ deridet (vt ſup. II, 170.) vulgarem de Romae, a *paſtoribus* ac fugitiuis conditae, origine, et de Romuli aſylo opinionem, quam etiam Liuius adſciuit. Honeſtiorem veramque Romanorum originem memorat Dionyſ. Halic.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM IX.

Satira haec lepidiſſimis plena ſalibus, ſed et obſcoeniſſimis, totaque dramatica eſt; quae quidem carminis forma argumento quam maxime congruit, pluribusque

facetiis inmiſcendis occaſionem praebet. Naeuolus vero draucus non ſolum poetae turpiſſimum vitae ſuae genus aperte exponit, ſed etiam Virronem pathicum (v. 40-90.) ingratiſſimi inſimilat animi, quippe qui pro ſummis beneficiis laboribusque nulla fere rependat praemia. Ita vtrumque hominum genus, et paedicones et cinaedi, acerrime exagitantur.

1. *Naeuolus*, draucus, cuius etiam meminit Martialis. (Epigr. I, 98. II, 49. III, 77. 95. IV, 84.) 2. *fronte obducta* tenebris, h. e. triſti, in rugas, (cf. inf. v. 9.) ſed magis ad moeſtitiam, quam ſeueritatem, contracta. *Marya* ſ. Marſyas *victus* in certamine muſico ab Apolline, qui pellem ei detraxiſſe dicitur. Faceta autem comparatio eſt, cui conferatur non minus lepidus locus Horat. Sat. I, 6, 120. 121. (vid. Boettiger in Wielandi Muſeo Attico T. I. faſc. 2. p. 285-358.) 3. *vultu* moeſto. 4. *Rauola*, a facio nominis etymologiam ſumſit poeta, vet. Schol. putans forte, *Rauolae* nomine deſignari *rabulam*, vel *raaulum* ſ. *rauum*, h. e. raucum. *terit*, λείχει, lingit, lambit. *Rhodopes*, fictum nomen, vt *Rauola*, et ductum, vt putant, a famoſa illa meretrice de qua v. Herodot. II, 134. 135. Strab. XVII. Plin. 36, 12. (vbi *Rhodope*, non, vt Graecis, Ῥοδῶπις vocatur) et Aelian. V. H. XIII, 33. vbi cf. Perizon.

5. Non mirum eſt, Rauolam, vel te ipſum, ſi tale facinus commiſeris, triſtem eſſe ob poenam, quam dederis, vel poenam metuere, quum etiam ſerui non niſi dulciaria lambentes puniantur; niſi ſenſus potius eſt: ſeruo, placentas lambenti, colaphum inpingimus; at ingenuo, feminarum lambenti inguina, h. e. fellanti, ignoſcimus: adeoque non eſt, quod ſtupri cauſa tibi timeas. Cf. XI, 174 ſq. Sed vtraque ratio dura eſt, et verſum fere excidiſſe ſuſpicari poſſis.

6. *hac facie*, qua tu es. *Crepereius Pollio* forte idem, cuius luxuria inf. XI, 43. notatur. 7. *praeſtare*, pendere. 8. *fatuos*, ſtultos, qui pecuniam ei crederent non reddituro.

9. *Rugae* tam ad triſtitiam referri poſſunt, (v. ſup. ad v. 2.) quam ad ſenectutem, propter inpurum vitae genus ocius obrepentem. Cf. inf. v. 16 ſq. et 129. Sed forte leg. *rugas*, quod exquiſitius eſt. v. Heinſ. ad Ovid. Ep. Her. XII, 84. *modico*, exigua re, modicis opibus. 10. *agebas*

equitem, h. e. eius agebas partes, vel perſonam ferebas. *Verna* etiam adiectiue dicitur, vt *vernula*, et h. l. non ad ſeruilem tantum Naeuoli conditionem, ſed ad ſcurrilem quoque dicacitatem referri poteſt: nam vernae, h. e. ſerui ex ancillis domi nati, a dominis mitius ceteris tractabantur, et tum facetiores, tum procaciores eſſe ſolebant; vnde *vernile dictum*, *verniles blanditiae*, *vernilitas*, *verniliter*, *vernula vrbanitas*. Cf. de Naeuolo Martial. III, 95, 10. Sed *verna eques* eſt potius h. l. filius equitis, e ſerua genitus, vt ap. Martial. I, 85, quem vide.

11. *Vehemens*, acer, *ſalibus intra pomoeria natis*, qui Ciceroni ad Div. IX, 15. *vrbani ſales*, et nobis *Städterwitz* dicuntur, facetiae, quales eſſe ſolent hominum in vrbe liberaliter educatorum. *Pomoerium* h. l. pro ipſa vrbe vel muro poſitum. (Propria verbi vis nota ex Liv. I, 44. Gell. XIII, 14. et Varr. L. L. IV, 32.) 13. *Sylua comae*, comarum, vt nos: *ein Wald von Haaren*, *buſchige Haare*, h. e. crines incomti, criſpi et perplexi. *horrida ſylua comae*, crines erecti: nam *horrere* et *φρίσσειν* proprie dicuntur, quae erecta ſunt vel eminent, vt ſegetes, arma, pili, ſetae. *Coma ſicca*, vt ap. Martial. X, 72, 11. cui obponitur *madida*, h. e. vnguentis delibuta.

14. Homines molliores, glabri vt eſſent et cutem leuigarent, pilos ſibi vel euellere, vel pſilothri et dropacis ope tollere, vel calida pice (*viſco*) vrere ſolebant. *Bruttia faſcia viſci*, pro faſcia Bruttii viſci, h. e. repleta Bruttia pice. Epitheton ornat: nam *Bruttia* (al. *Brutia*, Βρυτία) pix tamquam omnium optima laudatur Plin. XVI, 11. XXIV, 7. et paſſim medicis Graecis. 15. *fruticante*, horrido, *buſchig*, *ſtruppig*, vt fere v. 13. *ſylua comae*.

16. *macies*, tamquam *veteris aegri*, valetudinarii, qui diuturno morbo implicitus eſt et vrgetur. *quarta dies*, quartana febris. *olim*, iam diu, (vt VI, 546.) *domeſtica*, familiaris, ſolita, *eingeniſtet*. *Torquet* MS. Cantabr. (v. Wakef. ad Lucret. III, 930.) Norimb. 2. et Goth. 1.

18—20. Comparant Plin. XI, 37. *Frons homini laetitiae et hilaritatis*, *ſeueritatis et triſtitiae index*, Cic. de Orat. III. *Imago animi vultus eſt*. *indices oculi*, et al.

19. *vtrumque*, et laetum et triſtem.

22. *vt repeto* memoria, quantum memini, quod recordor. In templis quoque et ad illa, impr. Ididis ac Cybeles, ſaepe ſtupra aliaque flagitia commiſſa. Cf. v. 24. et ſup. VI, 308 ſq. 489 et al. *Ganymeden*, eius ſtatuam

vel effigiem in templo Iouis; vt mox *Cererem* pro templo Cereris. Lactant. de falsa relig. I. *Imago*, inquit, *catamiti et effigies aquilae ante pedes Iouis ponuntur in templis, et cum ipso pariter adorantur.* Ganymedes catamitus, (v. Fest. et Plaut. Men. I, 2, 34.) vt Naeuolus, et Iupiter notissimus moechorum. (cf. VI, 59.) — 23. *Pacis* sc. fanum s. templum nobilissimum, a Vespasiano exstructum iuxta forum in quarta Vrbis regione, quo non aliud Romae ditius fuit statuarum opumque copia. *advectae palatia Matris*. templum Cybeles, *Matris* Deum s. Magnae Matris, e Phrygia Romam *aduectae*, (v. Liv. XXIX, 10-14.) quod in *Palatio* fuit. (Liv. XXIX, 37.) *secreta*, in quibus sacra arcana curantur, vel mysteria.

24. *Cererem*, Cereris templum, in VIII regione Vrbis, ad circum maximum. Plin. XXXV, 12. Verba, *nam quo non prostat femina templo*, non sine indignatione adiecta propter summam rei turpitudinem: nam *Ceres* dea castissima. Cf. VI, 50. XIV, 219. XV, 141. *prostat*, vt sup. I, 47. III, 65. VI, 123. —

25. *Aufidio*, moecho notissimo; de quo cf. Martial. V, 63 al. *Notior Aufidio moechus*, vt *moechorum notissimus* sup. VI, 42. *celebrare*, frequentare.

26. *inclinare*, vt al. *incuruare* scil. ad stuprum, vel *ingeniculare* ap. Lamprid. Heliog. c. 5. et παῖδα κινεῖν ap. Aristoph. in Ranis. *Quot discipulos inclinet Hamillus* inf. X, 224. vt παιδοτρίβης, λεῖον προδιδάσκων, εἰς τὸ γόνυ κάμψας, μέσσον ἐπαιδοτρίβει Strat. Epigr. LXIV. vbi v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. III. p. 105.

27—90. Verba Naeuoli, vt vulgo putant; sed quaedam rectius poetae tribuentur. 28. *lacernas pingues*, crassas, vt mox *duri crassique coloris* h. e. fili ac lanae. 29. *Munimenta togae*, quae togam a pluuia quasi muniunt; nam lacerna paenulaue togae iniiciebatur pluuiae vel frigoris arcendi causa. 30. *male percussas pectine*, male textas. *Percutere*, *ferire*, κρούειν, παλάσσειν, κερκίζειν, verba textoria. *Pecten* male a quibusdam h. l. cum *radio* confunditur: illo calcatur, percutitur et densatur stamen, hoc stamini inferitur subtemen. *textoris Galli*; nam in Gallia vestes crassioris fili et lanae confici solebant. cf. Martial. IV, 19, 1. et VI, 11, 7.

31. *argentum*, argenteum vas, *tenue* ac leue, vel potius numum veterem atque vsu tritum, vt λυπρὸν ἀργύριον ap.

Theophr. Char. IV. vbi cf. Caſaub. *argentum venae ſecundae*, non purum ſ. puſtulatum, ſed cui multum aeris admixtum eſt.

32—37. Verba vel poetae, amicum lepide conſolantis, vel Naeuoli, qui more talium hominum vulgarem opinionem de vi *fatorum* ac *ſiderum* (de qua v. ſup. VI, 553 ſq. et VII, 194-201.) ad obſcoenas res transfert, et facete transferre ſibi videtur. *Fatum eſt et partibus illis, quas ſinus abſcondit*, coeci fati vis eſt etiam in virilia, eorumque vſum, vel libidinem. *Sinus* anterior pars togae, quae non modo pectus, ſed etiam pudenda tegit. 33. *Sidera tibi ceſſant*, non fauent, non benigna ſunt. 34. *Nil faciet*, tibi non proderit, *menſura incognita*, inſolita et antea non viſa, *longi nerui*, membri virilis. Cf. ſup. I, 41. — 35. *nudum*, v. ſup. ad VI, 375. *Virro*, homo non modo nobilis ac diues, (v. ſup. V, 39 ſq. 98 ſq. 128. 149. 156.) ſed etiam cinaedus, de quo cf. Catull. Epigr. 81. *Quamuis te nudum viderit* ac bene mentulatum, quo tamen libido eius maxime incenditur. *ſpumanti labello* prae inpatientia ac furore libidinis: nam in ſummo deſiderio labra ſpumant ſaliua; vnde prouerbio dicitur *ſaliuam*, h. e. adpetitum, *mouere*, et noſtrum, *den Mund wäſſerig machen*. 36. *blandae tabellae*, literae amatoriae, quibus te blande multisque pollicitationibus *ſollicitet* ad ſtuprum. *denſae* vel multae ac crebrae, vel potius, quia haec vox cum *adſidue* iungitur, longae ac copioſae.

37. *Αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα κίναιδος*, ſua enim ſponte ac vi Cinaedus (tamquam magnes) virum ad ſe trahit; *blandis* ſcil. literis moribusque adliciens: faceta παρῳδία verborum Homeri Odyſſ. Π, 294. (vbi v. Clark.) et T. 13. *αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος*, quae Valer. Fl. V, 541. Latine expreſſit. Graec. prov. *πάντας γ' ἐφέλκων, οἷα μαγνήτις λίθος*. Rigaltius comparauit vetus epigramma nondum editum, fortaſſe Meleagri: *Μάγνης Ἡράκλειτος ἐμοὶ πόθος· οὗτι σίδηρον Πέτρῳ, πνεῦμα δ' ἐμὸν κάλλει ἐφελκόμενος*.

38. *vlterius*, peius, maius, quemadmodum *vltima* dicuntur maxima, extrema, peſſima, vltra quae non licet progredi, vt *vltima vitia*, *poena*, *crudelitas* cet. — *mollis*, cinaedus, pathicus. 39. Verba Virronis, vel cinaedi auari. *Haec* dona. 40. *Computat* adcurate cinaedus auarus quaecumque mihi dono dedit, *ac ceuet*,

et tamen libidini indulget, cui inperare non potest; (v. ad II, 21.) vel calculos et rationes mecum subducit, dum explet libidinem. Ostendit itaque poeta, ridiculum esse hominem, qui, dum libidini satisfacere cupiat, tam auarus sit, et libidinem eius maiorem esse auaritia. *Ponatur calculus — labores* vel Virronis verba sunt, quibus Naeuolus v. 43 sqq. respondet, vel potius Naeuoli, indignantis, munera quaeuis non modo sibi exprobrari et nimis exiliter reuocari ad calculos, sed illa etiam pluris, et officia sua, auaro praestita, minoris aestimari, quam par sit. *Ponatur calculus*, subducantur rationes adcepti et expensi. *Calculi* erant lapilli, qui in rationibus vel computatione adhibebantur. 41. *tabula* ratiocinatoria s. calculatoria. Potest etiam esse codex adcepti et expensi. 42. *rebus*, quas dono mihi dedisti, vel, si Virronis verba sunt, quas tibi donaui. 42. *labores*, vt *opera* sup. v. 28. de officio, in re turpi praestito. *numerentur* et aestimentur. 43. 44. Verba obscoena, sed apta h. l. et ingenio Naeuoli. *Legitimum*, iustae magnitudinis.

45. Naeuolus cliens Virronis, qui omnia, etiam turpissima officia, ab eo exigebat. *Fodere* sensu quoque obscoeno dicitur, vt *arare*. Cf. ad II, 10.

46. *Sed tu Jane*, qui deformis, senex et hirsutus es, putabas, te tenerum ac pulcrum esse, tibique propterea gratis operam praestitum iri sperabas a me, qui tantam ceperim voluptatem ex labore. Vim sarcasmi facile senties. 47. *dignum cyatho coeloque* alterum Ganymedem, et aeque formosum, non minus dignum, qui in coelum raptus Iovi pocula ministrares. Cf. sup. ad V, 59.

48. 49. Verba, opinor, non Naeuoli, sed poetae, Virronem eique similes adloquentis: Quid vos aliis pauperibus minusque dilectis *adsectis* ac *cultoribus*, h. e. clientibus donabitis, si ne *morbo* quidem, libidini vestrae, h. e. nobis, clientibus vestris, qui vestrae libidini satisfacimus, aliquid datis?

50—53. Etiam haec verba, ni fallor, non tribuenda sunt Naeuolo, sed poetae, iisque continetur lepidum consilium, Naeuolo datum, atque amara inrisio et formae, et auaritiae, et mollitiei Virronis cinaedi: En formosulum illum et delicatum Ganymedem, cui tu potius, quum tam auarus sit, munera mittas, et quidem vmbellam, ne sole obfuscetur, vel alium ornatum muliebrem, quum mulieris et amicae loco sit tibi! Haec verba spectant

ad ea, quae Naeuolus v. 46. 47., et verba v. 48. et 49. ad ea, quae ille v. 44. dixerat. Vulgo innui putant, nihil cinaedo tam ingrato donandum esse. *Vmbella* f. *vmbraculum*, σκιάδιον, velum vel linteum tegmen, quod *vmbram* facit et supra caput suspensum arcet aestum. (*Parasol.*) *Sucina*, armillae e sucino, vel sucino gemmisque distinctae. Cf. sup. ad VI, 573. *natalis* dies Virronis, quo cognati et amici dona mittere solebant. *quoties ver incipit*, Calendis Martiis, quo mense veris initium est. Vernum autem tempus propr. incipit VII Id. Febr. Cf. Varr. R. R. I, 28. et Plin. XVIII, 25. *madidum ver*, v. sup. ad IV, 87. — *Cathedra* quoque viro effeminato apte tribuitur. v. sup. ad I, 65. et VI, 91. *positus*, repositus, iacens vel sedens in *cathedra*, tamquam femina. *strata*, constrata tapetibus mollibusque cerulicalibus. 53. Lepide etiam suadet poeta, vt dona haec mittantur cinaedo *calendis femineis*, h. e. Martiis, quae et matronalia dicebantur: nam his mariti vxoribus, amatores puellis munera mittere, et tam matronae, quam mariti sacra Iunoni facere solebant pro matrimonii felicitate: vnde *femineis*, non quia omnes Calendae Iunoni sacrae erant. (v. Intpp. Tibull. III, 1, 1. IV, 2, 1. Horat. Od. III, 8. et Ovid. Fast. III, 167.) Sed pro *tractas* omnino leg. *tractat*, quod tum a voc. *quoties* pendet. Praestiterit tamen: *vt strata positus longaque cathedra Munera tractet*, h. e. manibus pertractet, dulcedine eorum taliumque deliciarum captus. *Munera secreta*, secreto missa, et quae non audet palam ostendere, vtpote pudenda et muliebria, quae ipsi tamquam feminae a Drauco missa sunt.

54 sq. Iam aperte Naeuolus in Virronem vel cinaedos ei similes, eorumque et auaritiam et mollitiem, debacchatur. *Passer* dicitur homo mollis et lasciuus; nam passeres in Venerem proni ac salaces, vnde et esus eorum ad libidinem excitari, currusque Veneris ab illis trahi credebatur. *cui*, in cuius gratiam tam auarus es et tot opes conligis? *montes*, vineis consitos. 55. *Appula*, epith. orn. quoniam Apulia fertilissima Italiae regio fuit. Cf. sup. ad IV, 27. *tot milibus intra tua pascua lassos*, h. e. latifundia tam ampla, vt etiam milui ea transuolantes delassentur. Cf. Pers. IV, 26.

56. *Trifolinus ager* dici putatur ager Trifolii opp. aut montis Campaniae, vel, quia huius Trifolii nemo mentionem facit, ager Campanus, qui vina tulerit *trifolina*,

h. e. tertio foliorum exortu, adeoque tertio anno ad bibendum tempeſtiuo. Vinum Trifolinum laudant Athen. I, 21. Martial. XIII, 113. et Plin. XIV, 6. vbi v. Harduin.

57. *Suſpectum iugum Cumis*, vt vulgo putant, Miſenum prom. Cumis inminens et ruituro ſimile. Hoc tamen a Cumis tribus circiter millibus paſſuum diſtat, nec, quod ſciam, vitiferum fuit, vt nec mons ad Cumas, et huic vrbi inminens, de quo v. Heyne ad Virg. Aen. VI, 9 ſq. et in Exc. III. Forte ſignificatur h. l. Veſuvius, qui longius quidem etiam Miſeno diſtat a Cumis, ſed cineres tam late ſpargit, vt huic quoque vrbi *ſuſpectus* vocari poſſit. (v. Intp. Valer. Fl. II, 620. IV, 509. et Sil. XVII, 59. ſq.) Idem pulcerrimus omnium Campaniae montium, vitibus amictorum, dicitur Flor. I, 16, 5. Cf. Virg. Ge. II, 224. Martial. IV, 43 et al. *Gaurus* Campaniae mons, (hod. *Monte Barbaro*) inter Puteolos et Lucrinum Auernumque lacum, vini feraciſſimus. v. Plin. XIV, 3. et 6.

58. *Nam inanis*, viduus arboribus vitibusque tantum conſitus. *quis plura*, quam tu, *dolia* vini recondit in cella? quis plura poſſidet vineta, et tamen tam auarus eſt, vt ne clientibus, quales nos ſumus, vini quid det? *dolia*, cados, *linit*, eorum corticem pice, vel cera et gypſo oblinit, *muſto victuro*, (dat. pro genit.) vt multos annos duret. De vetuſtate vini, eiusque condendi, linendi et conſeruandi ratione v. Intp. Horat. Od. I, 20, 2. 3. et III, 8, 10 ſqq.

59. *Quantum erat*, quantula res fuiſſet. *exhauſti* Venere, vt fere *exſorbere viros* inf. X, 223. *lumbos*, v. ſup. ad VI, 314.

60—62. Num *hic*, in iugeribus tuis, *ruſticus infans cum matre cet.* h. e. num iugerum tuum *melius legatum fiet amici*, teſtamento potius a te legabitur amico tuo *cymbala pulſanti*, h. e. Gallo, (cf. VI, 515. et VIII, 176.) vel pathico, Gallis ſimili, quam mihi drauco pauperique clienti tuo, qui libidini tuae ſatisfacio, nec patior muliebria, ſed mariti vice fungor? *ruſticus infans*, verna, *cum matre*, ancilla, et *caſulis*, mapalibus et attegiis.

63. *Improbus*. inpudens, *es*, *quum poſcis*, inpudenter poſtulas, vel poſtulare ſoles. Pro *ais* vulgo male legitur *ait* ſcil. Virro ſ. cinaedus. *Sed penſio clamat* cet. reſponſio Naeuoli, inportune et peruicaciter rogantis poſcentisque. *penſio* pecuniae certis diebus ſoluendae pro conducto

agro, vel domicilio et coenaculo, vel pro argento, quod ſumtum eſt fenore. *clamat*, adclamat quaſi mihi, *poſce*, h. e. me monet, cogit, vrget, ut poſcam.

64. 65. *ſed adpellat*, poſcit, vt id petam, vel rogat, vt poſcam, (cf. ad VII, 158.) *puer vnicus*, ſeruus, qui mihi vnicus eſt, vt Polyphemo vnus fuit oculus, *per quem*, propter quem, quia vnus fuit, *Vlyſſes euaſit*, quique ſolus mihi ſatis non eſt, ne tot moleſtiis premar, quemadmodum vnus oculus non ſatis fuit Polyphemo; nam ſi duos habuiſſet, non euaſiſſet Vlyſſes, vel ipſe excoecatus eſſet. Ita vulgo mentem poetae capiunt. Crediderim tamen, *puerum* h. l. eſſe catamitum, qui *puſio* dicitur ſup. VI, 34 ſq. (Hinc et v. 63. *puſio* forte leg. pro *penſio*). Sic quoque drauco melius conueniunt verba ſq. *Alter emendus erit* puer, *namque hic* vnicus *non ſubficit*, non ſatisfacit libidini meae. Lubinus monet, de induſtria h. l. et infra aliquoties Naeuolo, vt bipedi aſello et ſtolido nebuloni, ineptiſſimum tribui ſermonem, vt ſtoliditas ac ſtupor, cum inſigni turpitudine coniunctus, in eo exprimatur. Rigaltius vero ſuſpicabatur, poetam, hyperboles Virgilianae (Aen. III, 636. 637.) carpendae mendaciique poetici rhetorico mendacio repercutiendi cauſa, dixiſſe, adeo *latam* fuiſſe oculi Polyphemi *aciem*, vt *per* eam Vlyſſes euaſerit. Ceterum notiſſima eſt fabula de Polyphemo Cyclope, et Vlyſſe, qui illo excaecato incolumis cum ſociis euaſit, ex Hom. Odyſſ. I, 182-542. Eurip. Cycl. et Virg. Aen. III, 613-691. De Cyclopibus *μονοφθάλμοις* v. Heyne ad Apollod. I, 1, 1. p. 10. et de ingenti oculo Polyphemi idem ad Virg. Aen. III, 636. 637. *vnicus* h. e. qui domino ſuo vnicus eſt et ſolus. 65. *acies*, oculus. Vlyſſes h. l. et Ovid. ex P. IV, 14, 35. *ſollers* dicitur, vt aliis poetis *verſutus*, *fallax*, *pellax*, *duplex*, et Homero *πολύμητις*, *ποικιλομήτης*, *πολύτροπος*, *πολυαίχανος*, *Διὶ μῆτιν ἀτάλαντος*.

67—69. Facete pro, ambo veſtiendi ſunt, inpr. *bruma ſpirante*, h. e. hyemis tempore, quo frigidi ſpirant venti. 68. *Quid* dicam *ſcapulis et pedibus ſeruorum*, lepide pro, ſeruis, quum veſtes petunt et calceamenta, quibus humeri ac pedes tegantur. *Aquilone* ſcil. ſpirante: quae tamen ellipſis dura eſt. Facilior eſt lectio vulg. *menſe*; ſed forte gloſſa. 69. Dicamne, *durate* vos, fortiter tolerate, frigus, *et exſpectate cicadas*, aduentum cicadarum, h. e. aeſtiui temporis? (cf. Plin. II, 26. et 27.) In-

terea illi frigore enecarentur. Lepida verba, haud dubie efficta ex Virg. Aen. I, 207. Cf. Suet. Calig. c. 45.

70 sq. Facete draucus beneficia sua exprobrat. *vt*, quamuis, *mittas*, praetermittas, nihili facias, *cetera* officia mea ac beneficia, tibi praestita. *quanto metiris pretio*, quanti facis. 71. *tibi deditus deuotusque cliens*, addictus et ad officia quaeuis tibi praestanda paratus.

72. *vxor tua virgo maneret*, non grauida facta esset, propter tuam inpotentiam.

73. *ista* officia, hoc, scil. vt efficerem, quod tu ipse non posses. *quibus modis*, quam vehementer ac suppliciter.

74. *Puellam*, vxorem tuam, (v. ad II, 59.) *fugientem*, e domo tua aufugere volentem, *amplexu* meo *rapui*, ex fuga retraxi. 75. *Tabulas* dotis vel nuptiales *iam ruperat*, quod fiebat in diuortiis, *et signabat* alias, (cf. II, 118.) alteri iam nubere volebat.

76. *Tota nocte*, totius noctis laboribus. *redemi*, placaui iram tibique reconciliaui.

77. *Te plorante* metu infamiae ac repudii. *foris*, ante ianuam cubiculi. *Testis mihi lectulus* cet. Cf. Catull. VI, 6-11. et Ovid. Am. III, 14, 26. Εἶπε δὲ σημεῖον, Βακχῶν ὅτι πεντ' ἐφίλησα Ἐξῆς, ὧν κλίνη μάρτυς ἐπεγράφετο, Asclep. Epigr. XXVII, 11, 12. in Brunck. Anal. T. I. p. 217. vbi cf. Jacobs ad Anthol. Gr. Vol. I, P. II. p. 47.

78. *Ad quem peruenit*, a quo auditus est. *lecti sonus*, crepitus. *vox dominae*, vxoris, prae libidinis inpatientia gannientis in concubitu et subantis.

81. *Quo te circumagas*, quomodo subterfugere poteris vim argumentorum meorum? quocumque te vertas, non ingrati animi excusationem inuenies. *quae*, quaenam ex meritis beneficiisque meis, *prima aut vltima*, primo aut vltimo loco, *ponas?* 82 sq. Verba sarcasmi et indignationis plena. 83. *quod filia* in MS. Vinar. recte, opinor, certe venustius aptiusque ad augendum beneficium. Cf. ad v. 85.

84. *Tollis* liberos, etsi spurios. (v. sup. ad VI, 38.) 85. *Argumenta*, indicia, *viri*, liberos, procreatam sobolem, *gaudes libris actorum spargere*, eorum nomina inserere, vel potius passim adnotare, vt ad plures spectet liberos. Cf. sup. ad II, 136. *Foribus suspende coronas*; nam coronis ornabantur fores domus puerperae. Cf. sup. ad VI, 51.

86. *famae*, infamiae, *obponere*, quum, vel ne dicaris orbus esse et inhabilis soboli procreandae, aut mulier et cinaedus. Cf. Lucillii Epigr. VII. in Brunck. Anal. T. II. p. 318.

87 — 90. Lege Papia Poppaea cautum erat, vt caelibes ex testamentis nihil caperent, nisi e proxime iunctorum; orbi non nisi dimidium; solitarii vero, h. e. vnius filii vel filiae parentes, *legatum omne*, siue solidum; vtque decima pars legati *caduca* esset siue in fiscum *caderet*, si legatarius careret liberis. *Caducum dulce*, quod ex insperato et mea opera tibi obtigit, et in te tuosque liberos, quos mihi debes, *cecidit*. Legatis enim haec conditio adiungi solebat: *quandoque liberos habuerit*. Legis autem Papiae Poppaeae duae erant partes, *nuptialis* vna, altera *caducaria*, quae de *caducis* legatis agebat.

89. 90. *Commoda praeterea iungentur*, adiungentur, adcedent per me, *multa caducis*, his legatis, quae in te tuosque liberos cadent, *si numerum. si tres*, h. e. numerum trium liberorum, *impleuero*. Multa enim praemia proposita erant iis, qui liberos, plurima vero iis, qui tres pluresue haberent. v. Lipsi. Exc. ad Tac. Ann. III, 25. Intpp. Gell. II, 15. et Martial. II, 91.

90. Verba poetae, similantis miserationem: *Iusta doloris — adfert*. 91. *ille*, diues auarus, Virro. *quid adfert*, quid dicit, quo se excusat?

92 — 102. Respondet Naeuolus. *Negligit*, contemnit me, non curat, nil dat. *bipedem asellum*, stultum hominem, qui eamdem operam gratis praestet, seruum draucumque simplicem et robustum vel bene mentulatum, quem eodem modo decipiat. Cf. sup. ad I, 59.

93. *Haec* vero, quae de Virronis turpitudine et auaritia dixi, sunt secreta, *tibi soli commissa*, credita. *celare memento*, v. sup. ad V, 71. — 94. *intra te fige*, v. ad V, 12.

95. *pumice leuis*, mollis et cinaedus. v. sup. ad II, 11 sq. et VIII, 16. — 96. *Qui modo* omne *secretum* mihi *commiserat*, tamquam familiari suo. Cf. sup. III, 113. *ardet* nunc ira et indignatione.

97. *quidquid scio*, omnia arcana, quodque secreto opera mea vsus sit. 98. *aperire caput* vulneribus, h. e. vulnera ei infligere. *candelam*, ignem, *adponere valuis*, foribus, aedes meas incendere. Cf. inf. XIII, 145. 146.

99. *Nec contemnas aut despicias*, caue etiam nihili pendas hoc, *quod his opibus* cet., vel potius, caue con-

temnas hominem tam mollem atque effeminatum, quoniam *his opibus*, h. e. diuitibus, vel in tantis opibus, *numquam cara eſt annona*, pretium, *veneni*, h. e. tam diuites homines emere et poſſunt et ſolent venenum, quo necent eum, a quo ne euulgetur turpitudo ſua verentur. 101. *Ergo obculta*, ſecreta tibi a me commiſſa, *teges, vt curia Martis Athenis*, Ἄρειος πάγος, (*Areum iudicium* ap. Tac. Ann. II, 55.) celeberrimum illud Athenienſium δικαστήριον in Acropoli, cuius iudices, Ἀρεοπαγῖται, quidquid in eo agebatur, alto premebant ſilentio, (vnde etiam proverbio quis dicebatur Ἀρεοπαγίτου σιωπηλότερος et στεγανώτερος) et κρύβδην ψηφίζειν ſolebant. v. Meurſ. de Areopago, et Potteri Archaeol. Gr. I, 19.

102—122. Verba poetae, quibus conf. Petron. Fragm. IX. in Wernsdorf. Poet. lat. min. T. III. p. 75. *O Corydon*, o ſtulte: ex Virg. Ecl. II, 56. et 69. — 103. *vt*, quamuis. *iumenta loquentur, et canis, et poſtes, et marmora*, quemadmodum prouerbio dicitur, *etiam ſaxa loquentur*. Cf. Catull. VI, 7. ibique Doering.

105. *Vela tegant rimas*, cf. Martial. I, 35, 5 ſq. XI, 46, 3 ſq. et ſup. ad VI, 228. *iunge oſtia*, claude fores, et quidem valuas. v. ſup. ad IV, 63. *tollite lumen;* nam duo ſunt in cubiculo, draucus et cinaedus. In plerisque tamen libris non male legitur *tollito*. 106. Pro *taceant omnes* plurimi libri contrarium exhibent *clament omnes*, quod ab h. l. alienum eſt. Sed noſtra quoque lectio non ſatis conuenit, et forte leg. *claues omnes;* niſi malis: *iaceant* ſc. in lecto ſ. ſomno, et media nocte, (*ad cantum galli* v. 107. quo potiſſimum tempore aliquid clam fieri poteſt ac ſolet) *omnes* ſerui ac reliqui, qui in domo ſunt, et quorum *nemo prope* cubiculum domini *recumbit*.

107. *Quod tamen ille* diues dominus ac cinaedus *facit*, libidini indulgens, *ad cantum galli ſecundi*, h. e. ſecundum, adeoque tempore antelucano, vt mox *ante diem:* nam gallus primum a media nocte canit, et deinde medio inter μεσονύκτιον et auroram ſpatio.

108. *Proximus*, vicinus; finitimus, *caupo ante diem*, iam eodem fere tempore, quo factum eſt, *ſciet*, a ſeruis comperiet, *et audiet* ſimul, *quae pariter finxerunt*, adfinxerunt, commenti ſunt, *librarius, archimagiri* et *carptores*, h. e. ſerui: nam *Fama malum, quo non aliud velocius vllum: Mobilitate viget, viresque adquirit eundo*. Cum delectu poſitus eſt *caupo;* nam in cauponam multi,

iique rumigeruli, quotidie, et iam ſummo mane, conueniunt: praeterea *proximus* eſt. *librarius* ſeruus, ſcriba, qui libros, epiſtolas al. deſcribit. *Archimagiri*, ἀρχιμάγειροι, magiſtri coquorum. *Carptores;* v. ſup. ad V, 120.

110. 111. Cf. Senec. Epiſt. 47. *Crimen componere*, fingere, comminiſci, vt ap. Cic. Verr. III, 61. *rumoribus* malis, quos de dominis ſuis ſpargunt, *vlciſcuntur baltea*, h. e. eorum verbera. *Baltea* autem propr. adcipio de cingulis e corio, non de loris vel flagellis, quo ſenſu nusquam vox legitur; etſi ſententia fere eadem eſt.

112. *per compita*, vbi plurimi homines conueniunt. 113. *Nolentem* quaeri a garrulis iſtis, eorumque nugas audire. Conf. verba garruli ap. Horat. Sat. I, 9, 14 ſq. *vinoſus*, ebrius, qui omnia, etiam arcana, effutire ſolet. *inebriet*, facete h. l. de *vinoſo* pro obtundat vel inpleat, *aurem*, vt Gall. *enivrer quelqu'un de ſon babil* ſ. *caquet*. Similiter fere Romani: *bibere*, *haurire*, *trahere auribus* vel *oculis*, pro cupidiſſime audire et intentiſſime videre, metaph. ab auiditate bibendi petita. *aurem miſeram*, tuam, qui ſic miſere torqueris: miſerrimum enim eſt, garruli ineptiis patientes praebere aures.

114. *Illos* ſeruos, *paulo ante*, ſup. v. 93-101. *petebas*, ſcil. taciturnitatem. 116. *quam potare* tantum *Falerni*, vini praeſtantiſſimi, et quidem *ſubrepti*, furtim ablati, quod dulcius eſſe dicitur, *quantum bibebat Saufeia*, matrona, (al. *Laufeia*, *Laufela*, et *Laufella*, vt ſup. VI, 320.) *faciens* ſacra (vt ap. Cic. Mur. 41. al. vnde et *fieri* ſimpl. dixit Cic. ad Att. I, 12. vel *facere vitula* Virg. Ecl. III, 77.) *pro populo*, pro eius ſalute, Bonae Deae, in cuius ſacris largiter potabant mulieres; de quo v. ſup. VI, 314 ſq. vbi etiam v. 320 ſq. ipſius *Saufeiae* vinolentae mentio facta.

118. Pro *tum his* in aliis libris *tum de his*, *tunc his* et *tum iſtis* ſubſtituta, vt fulciretur verſus, qui tamen non ruit: nam litera *m* vocalesque ſaepius non eliduntur, et hiatus Iuuenali frequentiſſimus. v. ad I, 151. et ad Sil. I, 109.

120 ſq. *Lingua* eſt *pars peſſima mali ſerui: deterior tamen* (quam lingua ſerui) *hic*, dominus eſt, *qui liber non erit* ab *illis*, *quorum* vitam ſuſtentat, a ſeruis, h. e. qui illis obnoxius eſt, eorumque linguas timere debet; vel, *hic tamen* dominus, *qui liber non erit* a cupiditatibus et vitiis, *deterior* eſt *illis*, *quorum* cet., h. e. ſeruis ſuis. Hoc praeclare dictum e ſententia Stoicorum: πάντες κακοὶ δοῦλοι, cui conf. egregia loca Horat. Sat. II, 7, 81-94.

et Epiſt. I, 16, 63-68. Sed vtraque ratio dura eſt, nec ſatis apta verbis, *lingua mali pars peſſima ſerui*, a quibus tamen pendent vſſ. 121. 122. quod vel ex voc. *tamen* intelligitur. Forte leg. *Deterior tamen* ſeruis dominus *hic, qui liber*, quum liber ſit, *contremit illos, quorum* cet. h. e. ſeruos eorumque linguam timet, propter mala ſcil. facinora, quorum ſibi conſcius eſt; niſi malis: *hic, qui liber*, quum liber ſit, *vox* h. e. ſermo *erit illis* cet. Cf. ad I, 145.

122. Deſcriptio ſeruorum, quorum menſtruum ſtipendium ac demenſum erant quatuor, ſi Donato ad Terent. Phorm. I, 1, 9. vel quinque, ſi Senecae Epiſt. 80. fides habenda, modii frumenti, et denarii totidem; vnde h. l. *farre et aere cuſtodit*, ſuſtentat, *animas*, vitam, vt ſup. VI, 501. et inf. XV, 94.

123 — 129. Verba Naeuoli. Sed v. 123, qui ab Intpp. ſilentio praetermittitur, haud dubie ſpurius eſt, meraque repetitio v. 119. et gloſſa ad eum in margine adſcripta, (vnde etiam *poſſis* in quibusdam libris legitur) τὸ *idcirco* autem plane ineptum h. l. 124. *vtile conſilium dediſti* ſcil. ſup. v. 118 ſq. *ſed commune*, quod non ad me tantum, ſed ad Virronem quoque, vel ei ſimiles, quin omnes pertinet homines. 125. *poſt damnum temporis*, maiori vitae parte transacta, et conſumto aetatis robore. *deceptas ſpes* emolumenti, e laboribus officiisque, Virroni praeſtitis, ad me redundaturi.

126 — 129. Iuuenes comparent inpr. Horat. Od. I, 4, 21 ſq. 11, 6 ſq. II, 11, 5 ſq. 14, 1 ſq. et IV, 7. Ad rem augendam ſpectant epitheta *velox*, *anguſtae* (breuis) et *breuiſſima;* ſed nimia quoque eſt orationis vbertas, et ſuſpicari fere poſſis, verba *velox — breuiſſima* eſſe lacinias a verſificatore aliquo adſutas. *Feſtinat enim decurrere, velox Floſculus, anguſtae miſeraeque b. v. Portio* diſtingui iubet Wakef. ad Lucret. III, 972. *decurrere*, vt al. *aeuum currit, labitur*, τρόχος ἅρματος γὰρ οἷα βίοτος τρέχει κυλισθείς, Anacr. IV, 7. 8. Cf. Mitſcherl. ad Hor. Od. II, 5, 13. *Floſculus vitae*, vt ἀκμή et ἀκμάζουσα ἡλικία, vel ἄνθος ἥβας ἄρτι κυμαίνει ap. Pind. Pyth. IV, 281. et ſimilia paſſim obuia. *Portio vitae*, iam initio a Parcis deſignata, vt *praemenſae tempora lucis* ap. Tibull. III, 3, 9. et *vitae ſumma breuis* ap. Hor. Od. I, 4, 15. In verbis *decurrere floſculus* diuerſi generis imagines et metaphoras iunxit poeta, vt in eadem re Rufinus Epigr. VIII, 5. in Brunck.

Anal. T. II. p. 397. ἃ πόσσους κατέφλεξε τὸ πρὶν θεοείκελον ἄνθος, ad quae verba Iacobs (ad Anthol. Gr. Vol. II. P. III. p. 159.) monet, in eiusmodi vocabulis, quorum metaphorica significatio frequenti vsu fere obliterata fuerit, non adcuratam adeo diligentiam fuisse sequioris aeui poetis.

128. 9. Quin adeo *dum loquimur, fugerit invida Aetas*, Horat. Od. I, 11, 7. *Serta, vnguenta* et *puellae* spectant ad epulas et comessationes. *obrepit* praeclare de *senectute*, quae praeter opinionem aduentat et *non intellecta*, ita, vt vix ac ne vix quidem sentiamus. Sic *tarda per membra senectus serpit* dixit Lucret. I, 415. *obrepit adolescentiae senectus* Cic. de Sen. c. 2. γῆρας ἐπερχόμενον Solon. Epigr. XIII, 10. et τὸ δ' ἀργαλέον καὶ ἄμορφον γῆρας ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτίχ' ὑπερκρέμαται Mimnerm. IV, 4. in Anal. Brunck. T. I. p. 61. et 70.

130—134. Respondet poeta, et quidem facete, apte consolans draucum et exhortans ad persequendum eumdem vitae cursum. *Ne trepida*, non est quod anxius sis animumque despondeas. *amicus pathicus*, cinaedus, a te drauco corrumpi cupiens. 131. *Stantibus et saluis his collibus*, quamdiu Roma superstes erit. Cf. sup. ad VI, 296.

132. *et carpentis et nauibus*, et terra et mari, *vndique*, ab omnibus orbis terrarum partibus locisque, molles turpesque homines Romam confluunt, tamquam ad emporium libidinum. Δεινῶς et vere!

133. *Qui digito scalpunt vno caput*, molles, effeminati, ac bene comti, qui, si caput prurit, vno tantum digito illud scabere solent, ne capilli apte compositi atque calamistrati turbentur. Sic Lucianus dixit: τῷ δακτύλῳ ἄκρῳ τὴν κεφαλὴν κνᾶσθαι, et *relatum ad caput digitum* Senec. Epist. 52. Id in Pompeio potissimum notarunt Calvus poeta ap. Senec. Controv. III, 19. et Plut. in Pomp. Opp. T. I. p. 645. et T. II. p. 89. E. ed. Frft.

134. *Spes altera*, futuri temporis, longe *maior superest* tibi. *Tu tantum erucis inprime dentem*, lepidum consilium: comede herbas, ad Venerem exstimulantes, vt fortis sis et paratus ad libidinem exercendam. Talis herba est salax *eruca*, (*weisser Senf*) de qua v. Burm. ad Anthol. lib. VI. ep. 76. Hard. ad Plin. XIX, 8. XLIII, 10. al.

135—150. Verba Naeuoli. *Haec exempla para felicibus*, hunc agendi modum praecipe iis, qui me feliciores sunt, aliis draucis, qui eodem vitae genere opes conlegerunt. *mea Clotho et Lachesis*, Parcae meae, *gaudent*,

ſi paſcitur, alitur, *inguine venter*, triſte fatum iubet, me contentum eſſe tenui victu, quem mihi re Venerea paro. 137. *Lares parui*, parua eorum ſimulacra, ad inopiam Naevoli ſpectant, vt *thus minutum* et *tenuis corona*. Cf. XII, 87. 88. et vnde colores h. l. ducti ſunt, Horat. Od. III, 23, 15. 16. vbi v. Mitſcherl. *noſtri Lares*, mihi fauentes, (cf. inf. XII, 89. et ad Sil. I, 118. XII, 193.) vel quorum parua ſimulacra tenui fortunae meae adcommodata ſunt. *thure*, *farre* et *corona*, oblatis, tamquam muneribus, *Lares exorare*, h. e. orare vel valde orare: niſi e plerisque libris reponere malis *exornare*; nam ſaepe verbum pluribus iungitur nominibus, etſi vni tantum et poſtremo prorſus conuenit.

139. *Quando ego aliquid figam*, forte captabo, conſequar, (Germ. *erzielen*) metaphora a venatoribus petita, qui feras telis confixas capiunt. Haec explicatio et ſimplicior eſt ceteris, et lepida, et ambigua: nam obſcoeno quoque ſenſu capi poteſt. Tale autem genus dicendi et ſatirico, et Naevolo drauco conuenit. *quo ſit mihi tuta ſenectus a tegete*, (v. ad V, 8.) et *baculo* mendicorum, (*Bettelſtab*) h. e. quo in ſenectute tutus ſim a mendicitate.

140 ſqq. Multo nunc plura, quam quae a mendicitate ipſum poſſint tutum praeſtare, ſibi optat Naevolus: quae ſunt vota vel ſtolidi hominis; (v. ſupp. ad v. 64. 65.), vel mollis ac delicati, qui in tali aeuo ac vitae genere multarum opum rerumque indiget; vel denique faceti, qui ridicula ineptaque hominum vota imitatur. Poſterior ratio ceteris praeſtare videtur. Hinc et mox v. 146 ſq. lepide dicit Naevolus: *ſubficiunt haec*, *quando*, quandoquidem, quoniam, quae dura fati neceſſitas eſt, *ego pauper ero; votum miſerabile*, *nec ſpes his ; altem*, ne horum quidem ſpes mihi eſt. *Viginti millia* ſeſtertiorum, *fenus*, feneris loco mihi ſoluenda pro ſorte feneri data, ſcil. quando figam? 141. *Pigneribus poſitis*, datis mihi a debitoribus, vt cauerent mihi de pecunia mutua a me adcepta. En lepidum hominem, cui non modo magna, ſed et certa pecunia in optatis eſt! *Pigneribus* ſcribo pro *pignoribus*, vt *feneris* XI, 40. (ab ant. verbo *feo*, h. e. gigno, procreo, facio, vnde *fenus*, *fetus*, *fecundus*, *femina*) pro *foenoris*: nam verba deriv. ſunt *pignerare*, *obpignerare*, *fenebris*, *feneratio*, *fenerare* cet. — *argenti puri*, (vt inf. X, 19.) non caelati, ſine figillis, vt ap. Cic. Verr. IV, 22. 23. niſi malis, ſine ſcoria, vt *aurum purum* ap. Plin. XXXIII, 4. 6. et *graue* inf. XI, 41.

Vaſcula, quae Fabricius Cenſor notet, h. e. quae ſint decem pondo, et amplius. C. Fabricius Luſcinus cenſor a. 478. P. Cornelium Rufinum, bis conſulatu et dictatura functum, ſenatu mouit ob luxuriae notam, quod coenae gratia decem pondo argenti facti haberet. Ita Gell. IV, 8. XVII, 21. Plut. in Sulla. Plin. XXXIII, 9. ſ. 54. *Notare* et *nota* vocabula propria de cenſoria ignominia ac poena. 142. *duo fortes*, robuſti ſerui lecticarii, *de grege Moelorum*, ſeruorum, ex Moeſia (hod. Bulgaria et Servia) Romam aduectorum. Cf. ad VII, 132. Cur vero *duo* tantum ſerui? Modeſte optat. Sed v. ſup. ad I, 64. — 142. *cervice locata*, non conducta, ſed ſub me locata, ſubpoſita ſellae ferendae, vel adcommodata mihi, in vſum meum. Sed hae quoque rationes durae ſunt, et forte leg. *qui me* (in) *ceruice locantes*, h. e. ponentes.

144. In ſellis Romani non modo deferebantur in *circum* vel in theatrum, ſed in iis quoque ibi perſedebant. Cf. Lipſ. Elect. I, 19. et de amphith. c. 13. *Securum* a turba vrgente, vel quouis periculo, quod *duo fortes* propulſant. *Circo clamoſo*, v. ad VIII, 59.

145. 146. Operam mihi praeſtent artifices, domumque meam exornent vaſis affabre caelatis, vel plaſticis artificiis, *caelator* ſigillorum vaſis arte inligandorum. *curuus*, incuruatus, adſiduus in multo labore, a me ipſi inpoſito. 146. *et alter*, plaſtes, *qui multas facies* ſ. typos *cito fingat*, exprimat ex vno modulo vel archetypo. Pro *multas* quidam coni. *maltha*. v. Salmaſ. Exerc. Plin. p. 1096. et Hard. ad Plin. II, 104. ſ. 108. In libris vero tantum non omnibus legitur *pingat* vel *pingit*, (cui tamen τὸ *cito* neutiquam conuenit) in paucis *fingit*, pro quo repoſui *fingat*, vſu linguae ita poſtulante.

148 ſq. Lepide dicit, Fortunam ſibi aures cera obturare, (quo ſenſu alii de diis, preces ac vota non exaudientibus, eos *in vota ſurdos eſſe*, vel *ſurda aure negligere preces*) ſimulque ridet fabulam de Ulyſſe, qui, ne *cantu Siculo*, h. e. Sirenum (quarum ſedes erat prope Surrentinum vel Pelorum prom. *Siciliae*) adliceretur, Circes conſilio *remiges* ſ. ſocios *ſurdos* fecit, auribus cera obcluſis, et ſe ipſum ad malum nauis adligari iuſſit. v. Hom. Odyſſ. M, 39 ſq. 166-200. et Hygin. f. 125. De vero ſenſu fabulae de *Sirenibus*, tribus petris, v. Herman. Mythol. T. I. p. 376. Heyne ad Virg. Aen. V, 864 ſq. et ad Apollod. p. 37. 212. nosque ad Sil. XII, 33 ſq. et XIV, 473 ſq.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM X.

Satira haec praeclariſſima eſt et in perfectiſſimis Iuuenalis carminibus adnumeranda, quae tamen tractationis magis philoſophicae vel declamationis, quam ſatirae ſpeciem prae ſe ferre videtur. Poeta noſter docet, homines tantum non omnes parum intelligere, quae vera, et quae opinata ſint bona, eamque ob cauſam omnibus vulgo votis expetere, quae ſibi nocitura ſint. Hinc rhetorum more, quem etiam inf. in Sat. XIII. ſequutus eſt, primum in exordio quaſi breuiter memorat, deinde copioſe perſequitur ea bona, quorum cupiditate deſiderioque maxime ardemus, et quam noxia optantibus ea plerumque ſint ac fuerint, aptiſſimis oſtendit exemplis, ex hiſtoria deſumtis; quae quidem optima probandi ratio eſt. Exempla enim ad rem, quae explicatur, perſpicuam nobis reddendam longe plus valent argumentis, efficiuntque vt lector rei veritatem, quam antea perſpexerat vniuerſe, nunc quaſi ante oculos videat. In hac quidem diſpoſitione partium et coniunctione, qualis etiam eſt in Sat. VI. et XIII., nulla cernitur ars poetica; (nam ſingulae eo ordine atque tranſitione, qua in declamatione aliqua, ſibi ſubcedunt) at tanto maior in earum exornatione, quae admirabilis eſt et excellentiſſima. — Idem argumentum, praeter Lucianum, (Icarom. p. 205. et Nauig. ſ. Vota p. 491. T. II. ed. Graev.) et Ariſtotelem alioſque Graecos, quorum libri περὶ εὐχῆς a Laertio et Proclo laudantur, copioſe tractauit Plato in Alcib. II. qui dialogus, paſſim in Comment. laudatus, Socratis continet doctrinam de precibus, quam in epitomen quaſi redegere Xenoph. Memor. Socr. I, 3, 1. et Valer. Max. VII, 2. ext. 1. Platonis dialogum Iuuenalis ante oculos habuiſſe videtur, etſi totam ex eo ſatiram expreſſam eſſe nobis non perſuaſerit Heinſius de Sat. Horat. p. 107. In ſecunda etiam Perſii ſatira reperiuntur quaedam velut lineamenta ſeu primae lineae, quibus colores induxit Iuuenalis et pigmenta adſperſit. Quo autem tempore ſcripta ſit ſatira noſtra, non ſatis conſtat, et vana ſunt argumenta, quae ex v. 81. et 236. petuntur.

1—6. Fons primum et cauſa votorum vulgarium, quae plerumque eſt falſa opinio de veris bonis mente con-

cepta, declaratur *a Gadibus*, extremo occidente, *vsque* ad *Auroram et Gangen*, (maximum Indiae fl.) ad orientem. 2. *Pauci dinoscere possunt vera bona, atque* ab *illis multum diuersa*, bona opinata, vel quae bona nobis videntur, sed mala sunt. 4. *remota erroris nubila* sine errore, ac mentis caecitate vel ignorantia. Similiter ἀχλύς ap. Plat. Alcib. II. p. 180. ed. Nürnbergeri. et *nubes*, *nubila*, *tenebrae*, *caligo mentis*, *inuidiae* cet. dicuntur.

4. *Quid enim ratione* recta ac bona *timemus*, aut timere possumus ac debemus, vt malum, *aut cupimus*, vt bonum?

5—8. Cf. Plat. l. l. p. 140. 154. et Hom. Odyss. α, 32 sq. *quid concipimus* voti: nam vota propr. *concipiuntur* vel mente, vel formula quadam. *tam dextro pede*, tam felici auspicio et conatu. Sed dura est formula, et forte leg. *dextro omine* vel *dextra spe*. 7. 8. Cf. inf. v. 111. *Facilis* proprie dicitur argilla et cera, quae facile fingi et tractari potest; hinc deus vel homo, eiusque animus, qui facile flecti ac moueri potest, et facile, quod optamus et precamur, facit, commodus, comis, benignus, vt contra *difficilis* est inexorabilis, durus, pertinax, morosus, ἀργαλέος, δύσκολος, χαλεπος, δυσχερης. 8. *toga* et *militia*, in pace et bello, pacis et belli temporibus. *Toga* insigne pacis, vt ait Cic. Pis. 36. qua Romani vtebantur tempore pacis; vnde pro ipsa h. l. et sup. VIII, 240.

9, *Torrens dicendi copia*, v. sup. ad III, 74. *facundia*, votis expetita a diis, *mortifera*, exitiosa *est multis*, vt Demostheni, Ciceroni et aliis. Cf. inf. v. 114 sq.

10. *Viribus ille confisus periit*, vt Milo Crotoniates athleta, qui quum arborem manibus scinderet, brachia eius occupata sunt, et a lupis consumtus est; vet. Schol. Cf. Pausan. VI, 14. Strabon. VI. p. 40. Aelian. V. H. II, 24. XII, 22. Athen. X, 2 pr. Plin. 7, 20. 37, 10. Gell. XV, 16.

12 sq. Cf. Prop. III, 7, 1 sq. — 12. *Strangulat*, macerat, vel potius, facit vt iugulentur a furibus, vel tyrannis, qui opibus eorum inhiant. Quidam respici putant fabulam de Mida, qui cibo in aurum conuerso strangulatus sit. 14. *balaena Britannica*, propter multitudinem balaenarum in oceano Britannico.

15. *Temporibus diris*, quibus Nero imperabat inhiabatque diuitum opibus. De morte Cassii *Longini* v. Suet. Ner. c. 37. Cf. Intpp. Tac. Ann. VI, 15. Sed h. l. legendum, opinor, *Longini et Senecae hortos Clausit.*

16. *magnos Senecae praediuitis hortos* (v. Tac. Ann. XIII, 42. XIV, 52-56. 65. XV, 56. 60-65.) *clauſit tota cohors*, v. Tac. Ann. XIV, 60. — 17. *Egregiae Lateranorum aedes* ſitae in Coelio monte, quo loco deinde exſtructa D. Ioannis aedes ſacra et baſilica, quae a Conſtantino M. dono data eſt Sylueſtro, ſummo Pontifici, et vulgo nunc *Lateranum* dicitur. Cf. ſup. ad VIII, 147. — 18. *Barus*, raro, iuſſu tyranni, *miles venit ad coenacula* pauperum, qui a tyrannorum inſidiis tuti ſunt. De *coenaculis* v. ſup. ad III, 199. et VII, 118. — 19 ſq. Pulcra ſententia et egregie expreſſa: Si in itinere vel *pauca* portaueris *vaſcula argenti puri*, (v. ad IX, 141.) *timebis gladium contumque*, h. e. inſidias impetumque latronum; *viator* autem *vacuus*, qui nihil argenti aut pretioſi ſecum portat, *cantabit coram latrone*, liber omni metu et cura. Cf. Ovid. de Nuce v. 43. 44. Sen. Ep. 14. Palladae Epigr. CX. in Brunck. Anal. T. II. p. 429. ibique Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. III. p. 253. *Contus* proprie haſta dicitur praelonga, ponderoſa et amentata.

21. Praeclare de ſumma formidine, quae facit, vt vel *vmbram arundinis* expaueſcamus, tamquam latronis vmbra ſit. Sic τὴν αὑτοῦ σκιὰν φοβεῖσθαι dixit Plato in Phaedone. Cf. Horat. Od. I, 23, 5 ſq. et Virg. Aen. II, 755. *ad lunam*, ad lunae ſplendorem.

22. *vacuus*, inops omnium rerum, vt *inanis*. *Cantabit*, cf. ſup. ad VII, 55. (In duobus MSS. non male legitur *Cantabis*.

23 ſqq. Cf. Perſ. Sat. II. *Prima fere vota*, votorum argumenta ſunt *diuitiae* cet. niſi rectius in quibusdam libris legitur *Diuitiae vt creſcant*, *vt opes* vel potius *et opes*. *templis*, in quibus vota concipiuntur. 25. *Maxima arca* in *foro* fenoris et argentariae faciendae cauſa, vel apud argentarios ſ. numularios, menſarios, trapezitas. (Cf. ad XI, 26. 27. et XIV, 260. 261.)

25 ſq. At non pauperibus, ſed diuitibus veneficia, aliaque pericula ſunt timenda. *aconita*, venena. (v. ad I, 158.) 26. *Fictilibus* poculis pauperum, vt mox *gemmata* diuitum. (Cf. ad V, 39. et 41.) — 27. *Setinum* vinum. v. ſup. ad V, 34. *ardebit*, quoniam ſplendet *in auro*, h. e. aureo poculo, (vt ſup. V, 39.) vel veneno mixtum eſt, vel potius auſterum et calidum eſt, vt Falernum, de quo v. ſup. ad IV, 138. 139. Mitſcherl. ad Horat. Od. II, 7, 21. comparat verba Epigr. in Brunck. Anal. T. III. p. 166.

ἀποστίλβωσον τὸ κύπελλον, (forſan terge poculum, vt ſplendeat) quae exponit: fac vt ardeat, reſplendeat, inpleatur poculum ſc. vino, quales κρητῆρες οἴνοιο ἐπιστεφεῖς Hom. Il. Σ, 232. dicuntur.

28—30. Cur itaque magni aeſtimas opum adfluentiam et oſtentationem, quae *alteri de Sapientibus*, antiquis philoſophis, riſum, *alteri* contra fletum mouere ſolebat? Sed praeſtat forte h. l. ita exponere: Nonne itaque probas, quod philoſophorum alter (Democritus) perpetuo riſerit ineptias hominum, alter (Heraclitus) ſtultitiam eorum et miſerias ſemper defleuerit? *auctor contrarius*, h. e. contrariae ſententiae, ſcil. deflendas eſſe ineptias hominum et miſerias.

31. 32. Facete dicit: facile eſt ridere, ſed mirum, vnde Heraclito tanta lacrumarum copia ſubpetierit. *cenſura*, vituperatio ineptiarum, expreſſa *cachinno. rigidi*, duri, acerbi; ſed proprie *cenſura* eſt *rigida.* 33—46. Democritus perpetuo ridebat illis temporibus ac locis, (*vrbibus* Thraciae, Abdera, et aliis) quibus nondum tam ridicula erat vanitas ornamentorum et magnificentiae; quanto magis riſiſſet, ſi vixiſſet noſtra aetate et Romae? Cf. Horat. Epiſt. II, 1, 194 ſqq. *pulmonem agitare*, vexare, concutere, *riſu* ſolutiore.

35. *trabeae;* v. ſup. ad VIII, 259. *Praetextae*, *trabeae* in tribus MSS. 36—46. Deſcribitur pompa Circenſis ornatusque Praetoris vel Conſulis, (nam idem magiſtratus v. 36. *Praetor* et v. 41 *Conſul* vocatur, et *Praetor* olim Conſulis, propriumque *ducis* nomen fuit) ludis habitu triumphali (de quo hic locus claſſicus eſt) praeſidentis. Cf. inf. XI, 192. *ſimilis triumpho*, triumphanti, *Praetor ſedet* in circo et curru. Id tamen alibi me legere haud memini: vnde fere ſuſpicor, totum v. 37. profectum eſſe ab ingenio interpolatoris, pompam Circenſem cum triumphali confundentis: nam locus inf. XI, 192. ad vtriusque tantum ſimilitudinem, et verſu 37. deleto omnia h. l. ad pompam habitumque triumphalem referri poſſunt. Displicent etiam mihi verba *ſublimem in puluere circi In tunica Iouis.* Praeſtiterit certe: *Et tunicam Iouis et-ferentem* cet. 37. *Exſtantem*, eminentem. *ſublimem*, in curru alto. *medio*, medii, *in puluere Circi;* nam pompa Circenſis a Capitolio ad medium ducebatur circum. 38. *tunica Iouis*, h. e. palmata, e Capitolio adcepta, aeque ac *toga picta*, quae propria

triumphantium insignia fuere, et *Iovis optimi maximi ornatus* dicuntur Liv. XX, 7. *pictae* acu. *Sarrana*, Tyria, (nam *Sarra*, צור, priscum Tyri nomen) h. e. purpurea. 39. *aulaea togae* lepide pro toga laxa et ampla, quemadmodum molles dicuntur *velis amicti non togis* Cic. Catil. II, 10.

40. *quanto*, cui ferendo. 41. Coronam auream *tenet* supra triumphantis caput et ab eius tergo, *seruus publicus*, *sudans* prae labore, sub pondere, isque, *ne Consul sibi placeat*. nimis se efferat superbiatque tali honore, sed eum respiciens vicissitudinis admoneatur Fortunae, *eodem curru portatur*.

43. *Da*, adde, praeterea. Triumphator manu tenebat *eburneum sceptrum* s. scipionem, (σκῆπτρον) imperii insigne, cuius summo s. capitulo insculpta erat *volucris*, aquila, praecipuum signum militare. *surgit*, est, exstat. (Cf. ad VI, 529.)

44 sq. De hac pompa triumphali cf. Appian. Pun. 66. Ioseph. B. I. II, 17. et Plut. vit. Aemilii Pauli. *praecedentia* currum triumphalem, *longi agminis officia*, longus ordo ministrorum et clientium, *officii* causa (v. sup. ad II, 132.) praecedentium. 45. *Quirites*, ciues, inpr. clientes et ministros, *ad frena*, ad equos vel currum euntes, *niueos*, alba, vel potius candida (ab arte, creta a fullonibus adhibita) toga indutos.

46. Facete de clientibus, *quos sportula*, (v. sup. ad I, 95 sq.) emolumentum, non verus amor, *fecit amicos*, vnde sportula *defossa in loculis* a clientibus, qui amicitiam diuitum sectantur, vt conligant sportulas iisque marsupia sua inpleant; vel quae olim *defossa* erat *in loculis* patronorum, et parce ab iis data est clientibus.

47. *Tunc* temporis, illa aetate, qua summa erat morum simplicitas, non tanta vanitas magnificentiae. *inuenit* sc. Democritus. Cf. sup. V, 28 sqq.

48 sq. Democritus, Abderitanus, exemplo est, *summos viros et magna exempla daturos*, qui aliis exemplo esse possunt, eximia ingenia, (Germ. *Originalgenies*) *nasci posse in* Thracia, *patria verecum*, stupidorum hominum, (vt nostrum *Schöps*) *et sub crasso aëre* Thraciae, vt ap. Horat. Epist. II, 1, 244. *Boeotum in crasso iurares aëre natum*. Nam Boeoti, aeque ac Thraces, et in primis Abderitae, stupidi habebantur, quod notum est ex Wielandi

Abderitis, multisque prouerbiis locum dedit. Ingenia vero hominum vbique formantur ſitu locorum, (Curt. VIII, 9.) et ratione aëris, at magis inſtitutione et converſatione.

52. 53. Fortunam, quam tot homines colunt, et cuius vim timent, contemnebat et, ſi vel mala ipſi minari videretur, inridebat, vt quae nocere non poſſet ſapienti recteque viuenti. Summus h. l. contemtus duplici dictione prouerbiali exprimitur. Nam *laqueum mandare* alicui dicitur, qui eum vsque adeo deſpicit, vt, ſi vel laqueo ſuſpendat ſe, id nihil curet, vel abire iubeat et ſe ſuſpendere: *medium* vero alicui *oſtendere vnguem*, vel, *medium porrigere digitum*. (Martial. II, 28, 2.) qui extento hoc digito reliquis contractis pudendam exhibet ſpeciem; vnde digitus ille *infamis* et *inpudicus* dicitur, (Perſ. II, 33. et Martial. VI, 70, 5.) eoque cinaedi vel molles deſignabantur.

54. *Ergo*, quae quum ita ſint; vel quia pauci vera bona et mala dinoſcunt, ſup. v. 2 ſq. *petuntur* aut *ſupervacua*, aut adeo *perniciosa* bona, quae nobis bona videntur, inpr. opes et diuitiae, de quibus inde a v. 12. agitur. *ſupernacua haec aut perniciosa* edītt. recentt. vt metro conſulatur. At v. ad I, 151. niſi poeta ſcripſit *aut et perniciosa*. 55. Pro *fas eſt* forte leg. *mos eſt*. *genua incerare deorum:* nam vota ſolebant in cerea concipi tabula, et haec imaginibus deorum, inpr. genibus earum, cera adfigi.

56–113. Alii ſummos honores, tamquam verum bonum, votis expetunt, qui tamen hominibus quandoque pernicioſi ſunt; quod v. 61–107. exemplo Seiani, et v. 108 ſq. Craſſi, Pompeii ac Caeſaris oſtenditur. Cf. Plat. Alcib. II. p. 150. ed. Nürnb. et Plin. VII, 40-45. vbi plura fortunae variantis exempla memorantur. Ceterum totus ille de Seiano locus eximia cum arte elaboratus, et potiſſimum repentina ſummae venerationis in acerrimum odium conuerſio a ſeruili metu tyranni mobilique vulgi ingenio profecta, praeclare declaratur. *praecipitat* in exitium. *Potentia ſubiecta*, obnoxia, expoſita, *magnae inuidiae*, quam ob cauſam minus quoque optabilis eſt. *mergit* h. l. id. qd. *praecipitat*, vt contra *emergere ſe ex malis* (Cf. XIII, 8. et Lucret. V, 1006.) 58. *Pagina longa honorum*, tot honorum tituli, vt vix vna eos capere poſſit pagina.

58. *descendunt*, ex basi vel bigis (v. 59.) deturbantur, *statuae*, nonnumquam potentissimorum, *restemque sequuntur*, iniecta reste detrahuntur, vel raptantur per vrbem. v. sup. ad VIII, 18. *Restis sequi* et *duci* dicitur, vt *ensis* et *cera*.

59. 60. Cf. ad VIII, 18. *rotas bigarum* vel quadrigarum, in quibus triumphales erant statuae. *caballis*, equis aeneis, statuis equestribus. *inmeritis*, falsae: nam innuit epitheton, potentes potius hac poena dignos fuisse. Furor simul vulgi designatur, qui ne his quidem rebus parcit.

61. *Iam stridunt ignes*, quibus aeneae Seiani statuae funduntur. *caminis*, fornacibus. 62. *Ardet*, igni consumitur. *adoratus* a *populo*, *et ingens Seianus*, *et toto orbe secundus*, praefectus praetorio et secundus a Tiberio Imp. (v. Tac. Ann. IV, 2. Suet. Tib. 48. et Xiphil. Tib.) 64. *vrceoli*, *pelues* cet. h. e. vasa vilia cuiusque generis.

65—88. Praeclare finguntur *sermones et secreta murmura vulgi*, (inf. v. 89.) ad Seianum eo tempore, quo vnco ad scalas Gemonias trahebatur, conspiciendum insultandumque vndique adcurrentis, cuius et laetitia, et curiositas, et leuitas potissimum, metusque tyranni egregie adumbratur.

65—67. Haec sunt verba vel populi, Tiberio gratulantis de obpresso illo hominis monstro, vel quae quisque sibi dixit, exsultans laetitia ad primum nuntium, de caede ac poena Seiani ad se perlatum. Cf. simil. loc. sup. VI, 47-52. *Pone domi lauros*, v. sup. ad VI, 51. *duc in Capitolia — bouem*; nam maxima hostia summoque Deo mactanda est in tanta laetitia, tam publica quam priuata, vt in triumpho. *Duci* verbum propr. tam de victimis, quam, vt mox v. 66, de noxiis. ἐμφατικῶς bis h. l. ponitur. *Capitolia*, v. inf. ad XIV, 91. *Cretatum*, niueum, candore similem cretae, qualis hostia diis superis, inpr. beneficis, ac Iovi, et in magna laetitia, mactari solebat. *Vnco*, in collum vel mentum fixo, perduelles damnati ad scalas Gemonias et inde in Tiberim trahebantur: sic et Seianus. v. Dio LVIII, 8. et Xiphil. in Tiber. *Spectandus*, spectaculo futurus ac ludibrio.

67—70. Verba populi redeuntis ab hoc spectaculo, et Seianum insectantis, non tam ex vero odio, quam vt suspicionem familiaritatis cum eo contractae a se dimoveat, et Tiberii vitet insidias, *Quae labra*, quam distorta ac deformata? *Quis vultus*, quam saeuus et dilaceratus? 69. *quo cecidit sub crimine*, v. sup. ad IV, 12. — 70. In

quibusdam libris legitur *indicibus*, qui tamen vix differunt a *delatoribus*, nili forte conſcii ſunt ſceleris et ſocii, qui ſecretam rem et coniurationem prodiderunt. Sed *indicia* h. l. ſunt argumenta, quae indicant et oſtendunt, crimen non fictum eſſe, ſed verum. Ita nihil deeſt eorum, quae in iudicio capitali requiruntur. *Quo teſte probauit* Tiberius crimen? Abrupta oratio, et tam breuitas quam multitudo interrogationem curioſitati et adfectui ſciſcitantis plebis conſentaneae ſunt.

71. Verba, *Nil horum — Capreis*, vt et illa v. 73 — 81, non videntur eſſe poetae, ſed vel obcultorum Seiani amicorum, vel ciuium prudentiorum eorumque, qui rem omnem probe cognitam habebant. *Nil horum* factum eſt et cognitum, quae in iudicio capitali fieri ac cognoſci et ſolent et debent. *Verboſa* tantum *et grandis epiſtola* Tiberii *venit*, in qua is multa de aliis rebus, et pauca de Seiano, nihil vero aperte de damnatione eius ſcripſerat, veritus ne ita tumultus concitaretur. v. Suet. Tib. c. 65. et Dio LVIII, 4 — 8. *Capreae* (hod. *Capri*) inſ. ad finum Neapolit. et Sirenum ſcopulos, ex aduerſo Surrenti, vbi villa fuit Iouis et arx Tiberii, qui, relicto Romae Seiano, ſeceſſerat eo, vt libidinibus indulgeret. (cf. inf. v. 95.) — 72 ſq. *Bene habet — Remi*, reſpondet alter, qui cauſam condemnationis cognoſcere cupiebat. *Bene* ſe *habet* res, Καλῶς ἔχει, iam omnem rem teneo ac probo; Germ. *Wohl! Gut!* Formula gratulantis ſibi aut aliis de bono rei euentu, vel rem probantis, et contenti. Egregie de homine, curioſo quidem, ſed veram ſententiam metu tyranni obcultante; vt et illa *nil plus interrogo*, quorum ſenſus eſt: haec damnationis cauſa ſatis mihi idonea videtur ac proba; vel, nolo curioſius ſcrutari conſilia factaque Imperatoris, quod nefas eſt. Sic *nil vltra quaero plebeius* ap. Horat. Sat. II, 3, 188. vbi v. Bentl.

73. *Sed quid* facit vel fecit, vel ſentit, *turba Remi*, plebs Romana, a Romulo et Remo oriunda. *Remus* vel Romuli frater, vel potius alius quisquam, a quo Vrbem dictam eſſe fama tradiderat. (Cf. Plut. in Romulo pr. et Vulp. ad Prop. II, 1, 23. IV, 1, 9.) Sic *Remi plebs, nepotes, culmina, terra, regna, domus, ſigna* In plerisque libris h. l. legitur *Turba tremens*, (amici Seiani, vel populus pauens et ignauus) in paucis *Turba fremens*, (in gratiam Tiberii, ne Seiano fauiſſe videatur) et in vno MS. *Turba Remens*, quod probat Heinſ. ad Ovid. Faſt. III, 131. putans

Romanos dici *Remenſes* a *Remo*, vt *Rhamnes* ſ. *Ramnenſes* a *Romulo*, et *Titos* vel *Titienſes* a *Tito Tatio*.

73 — 81. Praeclare adumbratur ingenium et indoles plebis vel faecis potius Romanae, qualis ſub Imperatoribus, et iam inde a bellis ciuilibus, fuit, et primum quidem v. 73 — 76. animi leuitas et inconſtantia, deinde v. 77 — 81. ignauia et ſeruilis animus plebis, quae libertatem ac iura priſtina ſibi omnia eripi patienter fert, et duas tantum res anxie optat, panem et Circenſes ludos. *Sequitur Fortunam* ſecundam, fauor eius eodem, quo Fortuna, ſe inclinat, atque cum fortuna mutatur, et ſtat vel cadit.

74 ſq. Eadem plebs, ſi Fortuna adſpiraſſet Seiani coeptis, *et ſecura ſenectus Principis*, h. e. Tiberius, ſenio iam confectus, (v. ſup. ad IV, 39 et 81.) et nihil tale ab amico et imperii conſorte metuens, *obpreſſus foret* a Seiano regnandi cupido, (non morte) *hac ipſa hora*, qua Tiberius occiſus eſſet, *Seianum diceret Auguſtum*, creaſſet vel ſalutaſſet Imperatorem. Praeclare ſic leuitas vulgi notatur. *Nurſia* (al. *Nurſcia*, *Norcia*, *Nortia*, *Nurtia*, *Nyrtia*) Etruſcorum et Volſinienſium dea. v. Liv. VII, 3. et Tertull. Apolog. c. 24. (*Aſculanorum dea Ancaria*, *Volſinienſium Nurſia*, *Ocriculanorum Valentia*, *Sutrinorum Nortia*.) *Tuſco*, Seiano, alumno ſuo, genito Volſiniis ſ. Vulſiniis, (v. Tac. Ann. IV, 1.) quod Etruriae oppidum eſt, et hodie *Bolſena* dicitur. —

77. 78. Populus Romanus, iam dudum et otio et iugo imperioque Caeſarum adſuetus, ac priſtinae libertatis immemor, huius recuperandae occaſionem, interfecto Tiberio, non adripuiſſet. *ex quo ſuffragia nulli* candidato *vendimus*, σαρκαστικῶς pro, ex quo ſuffragia comitiaque nobis ademta ſunt: nam ſuffragia olim venalia plerumque erant; vnde tot leges de ambitu latae. *Iam pridem*, iam inde a Iul. Caeſaris temporibus, qui comitia cum populo partitus eſt. Eius inſtitutum reduxit Auguſtus, et ambitum multiplici poena coercuit. Tiberius autem, animis Romanorum fractis iam et ſeruitio adſuetis, comitia prorſus e Campo in curiam transtulit, neque ea exinde populo reddita ſunt. (v. Intpp. Suet. in Caeſ. 19. 41. in Aug. 40. et Tac. Ann. I, 15.) *curas*, omnem curam reipubl. adminiſtrandae, creandorum inpr. magiſtratuum legumque ſciſcendarum, *effudit*, dimiſit; quod εἰρωνικῶς dictum eſt, quaſi otii amore ac ſponte, vel adeo libenter, ſua iura

Caesari et Imperatoribus concesserit. 79. *Imperium* summum, et quidem tam ciuile, *fasces*, (dictaturas, consulatus, praeturas) quam militare, *legiones*.

80. *Continet se*, modeste coercet cupiditates suas, nihil amplius cupit, quam *panem et Circenses ludos*, quos tamen *anxius*, anxie, cupide, optat: contentus est, dummodo et facilem habeat victum, et voluptatem. v. Tac. Ann. I, 2. *Panem*, sportulas, et congiaria vel tesseras largitionesque frumentarias. v. sup. ad VII, 174. *Panis* etiam ciuibus pro frumento datus, sed forte non ante imperium Traiani: (v. Lipsi. Elect. I, 8.) nisi huius rei auctor potius Hadrianus fuit, quod probabile fit ex eius edicto apud Cuiac. Obss. XXI, 6. *Circenses*, v. sup. ad III, 223.

81—88. Responsio aliorum ciuium, quorum animus seruilis et metus tyranni egregie declarantur. *multos* Seiani amicos, vel suspectos certe de amicitia eius. (v. Dio LVIII, 7. 8. et Suet. Tib. c. 61.) — 82. Verba *Nil dubium; magna est fornacula*, tribui etiam possunt aliis ciuibus respondentibus. *magna est fornacula*, in qua Seianus ardet, et quae magnam hominum multitudinem capit. Cf. sup. v. 61 sq. Alii ad iram Imperatoris referunt. *Pallidulus* metu mortis. Lepide ponitur diminut.

83. *Brutidius* Niger, Aedilis, rhetor et historicus, de quo v. Tac. Ann. III, 66. et Senec. Suasor. VII. *meus* amicus.

84. 85. *Quam*, quantopere, *metuo*, ne Tiberius, *male* se et maiestatem suam a senatu et ciuibus *defensam* ratus et arguens, ira furens *poenas* de iis *exigat*, aeque ac *Aiax*, Telamonis filius, qui, quum in iudicio, super armis Achillis habito, *victus* esset eloquentia Ulyssis, ac *male defensus* a Graecis, testibus virtutis suae, (v. sup. ad VII, 115.) ex dolore et ira in rabiem versus, gladio et flagello in pecudes inruit, ratus se in plebem ac principes Graecorum saeuire: de quo v. Sophoclis Αἴας μαστιγοφόρος. Praeclara comparatio Tiberii, qui post interitum Seiani, inmanis beluae hominisque furibundi instar, in omne ciuium genus crudelissime saeuiit, (v. Suet. Tib. c. 61 et 62.) cum Aiace furente. Forte etiam satiricus poeta respexit tam ad stultam ignauiam, quam innocentiam Romanorum, quos infectatus est tyrannus, tamquam *pecora* essent, non homines.

85—88. Praeclara imago plebis seruilis, quae sequitur Fortunam, et temporum illorum, quibus serui etiam delatores dominorum erant.

86. *Dum iacet in ripa* Tiberis, antequam in fluuium proiiciatur. Cf. ſup. ad v. 66. *Caeſaris hoſtem*, Seianum occiſum, *calcemus* pedibus; quod contemtus, odii et inſultationis ſignum eſt, vt λὰξ ἐν στήθεσι βαίνων ap. Hom. Il. N, 618. ἐχθροῖσιν ἐπεμβῆναι ποδὶ, vel θανόντι προςεμβῆναι ap. Sophocl. vnde πατεῖν pro καταφρονεῖν.

87. *Sed videant ſerui* noſtri, *ne quis* eorum *neget*, nos id feciſſe, et nos adcuſet vel deferat tamquam Seiani amicos. Cf. Suet. Tib. 61. Seruorum aduerſus dominos teſtimonium etſi non alias, tamen in crimine maieſtatis valebat. Cf. Tac. Ann. II, 28 pr. leg. *famoſi* D. ad L. Iul. maieſt. et l. *Vix certis* D. de iudiciis. Olim ſeruis, qui dominum, maieſtatis reum vel res nouas molientem, detuliſſent, libertas praemii loco dabatur. Ad hanc vero conſequendam criminis quoque confictio ſubficiebat regnante Tiberio, (v. Suet. l. l.) alioue tyranno, v. c. Domitiano; vnde Nerva edicto ſeruos crimen in dominos deferre vetuit, de quo v. Dio LXVIII. p. 769. et Bach. Traianus p. 73 ſqq.

88. Notum eſt, iis, qui in ius vocati non irent, manus laqueosque iniici, eosque vi, *obſtricta*, conſtricta laqueis, *ceruice*, ſ. collo obtorto, *in ius trahi* vel rapi potuiſſe.

90. Quae quum ita ſint, quis optabit, eosdem honores habere, quos habuit Seianus, et eadem pati, quae ille paſſus eſt? *ſalutari*, coli: nam clientes patronis officia praeſtare vel honorem habere ſolebant ſalutando, obcurrendo, ſectando, deducendo cet. *habere tantumdem* ſcil. diuitiarum. In quibusdam MSS. legitur *haberi tantumdem*, h. e. tanti aeſtimari, in tanto honore eſſe. 91. *illi*, huic, alteri. *Curulis* ſella primum fuit regum, deinde magiſtratuum maiorum, puta, conſulum, cenſorum, praetorum et aedilium curulium. Hinc *ſummae curules* ſellae, vel ſummi curules honores et magiſtratus ſunt conſulatus, vt *maior curulis* ap. Stat. Sylv. I, 4, 82.

92. *Tutor*, defenſor, *Principis* et imperii: nam Tiberius, quum *Capreas* ſeceſſiſſet, imperium Seiano tradiderat. Cf. ſup. ad v. 71. Sed *tutor Principis* h. l. dici videtur per ludibrium Tiberii, qui ad Seiani arbitrium nutumque ſe totum fingebat, et pupilli inſtar in eius tutelam venerat, vel ſponte ſe tradiderat. 93. *rupe Caprearum;* nam Tiberius *Capreas ſe contulit, praecipue delectatus inſula, quod vno paruoque litore adiretur, ſepta vndique praeruptis inmenſae altitudinis rupibus et pro-*

fundo maris; Suet. Tib. c. 40. De *Capreis* v. ſup. ad v. 72. *ſedentis*, praeclare; non tam regni ſedem quaſi habentis, quam conſumentis otium, et quidem tam ſegne, (nam *ſedere*, ἧσθαι et καθῆσθαι, de ignauo otio et obſcura vita ſaepe adhibentur) quam diuturnum, (per ſeptem vero annos vsque ad vitae finem Tiberius Capreis commoratus eſt) forte et turpiſſimum: nam poeta ſimul expreſſiſſe videtur, quod memorat Suet. Tib. c. 43. *Seceſſu Capreenſi etiam ſellariam excogitauit, ſedem arcanarum libidinum* cet. — Pro *anguſta* al. *Auguſta*, h. e. quae ſedes quaſi regni fuit, a Roma illuc translati, vel imperatoria, ſancta ac venerabili, (v. Ovid. Faſt. I. 609 ſq.) quoniam Principis fuit receſſus. Sed haec notio iam exprimitur verbis *Principis ſedentis*. et venuſtius mordaciusque eſt epith. *anguſta*. Finge tibi Imperatorem Rom. et Auguſtum, in parua ac petroſa inſula *ſedentem*.

94. *Cum grege Chaldaeo*, cum mathematicis: nam ὁ Τιβέριος ἐμπειρότατος διὰ τῶν ἄστρων μαντικῆς ἦν. Dio LVIII. Cf. Suet. Tib. c. 14 et 69. *Vis certe*, optasne ſaltem? *pila*, pilos, et quidem primos centurionum pilos, h. e. primipilatus: qui militiae gradus et altus erat, et valde quaeſtuoſus. v. inf. ad XIV, 197. Vulgo *pila* dicuntur tela Romanorum propria, et maiora (quorum et lignum et ferrum tricubitale erat) et minora. *cohortes* puto h. l. dici tribunatus militum. (v. ſup. ad I, 58.) 95. *Egregios equites*, munus et dignitatem *equitum illuſtrium* et *laticlauiorum*. v. ſup. ad VII, 89. *caſtra domeſtica*, praetoria, a Seiano conſtituta, qui diſperſas per Vrbem cohortes praetorianas vna in caſtra (ad ipſam vrbem, iuxta portam Viminalem, poſita, de quo v. ſup. ad VIII, 43.) conducendo vim praefecturae intendit. *Caſtra* autem h. l. pro munere eorum, qui illis praeſunt, h. e. pro praefectura praetorii.

96. 97. Summam poteſtatem etiam ii, qui nolunt ea abuti, habere cupiunt optantque, vt magis colantur, aut certe timeantur. 97. 98. *Sed quae*, quaenam, *praeclara et proſpera tanti* aeſtimanda ſunt, vt ea exoptes, *vt*, h. e. quamquam (niſi leg. *quum*) *rebus laetis par ſit menſura malorum*, non minus mali admiſtum ſit? An legendum: *quae proſpera tanta* ſunt, *Vt rebus laetis* cet. h. e. vt tantum mali, nec potius plus iis iunctum ſit?

99. *Huius* Seiani, *qui trahitur* vnco. v. ſup. ad v. 66. *praetextam*, ſummos honores et magiſtratus, qui cum

maximo periculo ſolent eſſe coniuncti. Cf. ſup. ad I, 78. et Ferrar. R. V. II, 3. qui monet, praefectos praetorio in praetexta fuiſſe, licet ius claui non habuerint.

100. *Fidenarum Gabiorumque*, minorum oppidorum municipiorumque Latii. v. ſup. ad VI, 56. 57. et cf. Horat. Epiſt. I, 11, 7 ſqq. *poteſtas*, magiſtratus, *eſſe*, h. e. honoribus fungi, qui minores quidem ſunt, ſed ſecuri, et a magno periculo tuti. 101. 102. *Aediles* infimi erant magiſtratus, (cf. ſup. III, 162.) praeerantque *menſuris* ac ponderibus, quae, ſi iniqua eſſent, ab iis *frangebantur*. Ad dignitatem per ſe paruam quam maxime minuendam valet delectus oppiduli, quod *vacuum* incolis ſ. male habitatum, (non plane deſertum: nam Aedilem habuit) et cuius Aedilis hinc *pannoſus* eſt, h. e. pannis veſtitus. *Vlubrae* tenue opp. Latii vel Campaniae in agro Pomtino, iuxta paludes. Cf. Horat. Epiſt. I, 11, 30. *vacuis*, v. ſup. ad III, 2.

103. Ex his intelligitur, Seianum, aeque ac maximam hominum partem, (v. ſup. v. 2 ſq.) ignoraſſe, quae vera ſint bona, et hinc exoptanda. 105—107. Seianus ad altiſſimos adſcendebat honoris gradus, et ita grauiorem ſibi caſum ruinamque parabat, ſimilis ei, qui, modicis aedibus non contentus, turrim multorum tabulatorum exſtruit, *vnde altior eſt caſus*, *et immane praeceps*, praecipitium, *ruinae* (dat.) ad caſum et violenter *inpulſae*, h. e. vnde ſuperiores turris partes magna cum vi ruere vel decidere poſſint. Ita Horatius Od. II, 10, 10. dixit, *excelſae grauiore caſu Decidunt turres*, et Claudian. in Rufin. I, 21 ſq. *Iam non ad culmina rerum Iniuſtos creviſſe queror. tolluntur in altum, Vt labſu grauiore ruant.* 108 ſq. Cf. ſup. ad v. 56 ſq. et Senec. Epiſt. 94. *Craſſos*, M. Licinium Craſſum cum P. Craſſo filio interemtum in bello Parthico, quod gloriae aurique Parthici cupiditate incenſus mouerat. v. Appian. hiſt. Parth. c. 22—65. et Plut. in Craſſo. *Pompeios*, Cn. Pompeium Magnum, duosque filios, Cnaeum et Sextum. De quorum morte v. Appian. b. civ. II, 81—86. 104 ſq. V, 142 ſq. Craſſi vero et Pompeii quales et quanti fuerint viri, vel tironibus notum eſt.

109. Non Sulla deſignatur, neque Auguſtus, (nam neutrum *euertit* nimiae potentiae cupiditas) nedum Cinna, ſed Iul. Caeſar, qui in Senatu confoſſus XXIII vulneribus periit, poſtquam *Quirites domitos deduxerat ad ſua ſlagra*,

h. e. in ſeruitutem quaſi redegerat obpreſſeratque dominatu. Haec notio grauiter ita et praeclare expreſſa eſt: nam liberae reipubl. temporibus ſeruos tantum, non ciues Romanos virgis, nedum flagellis, caedere fas erat. Cf. ſup. VI, 479 ſq.

110. *Summus nempe locus petitus*, immoderata honorum regnandique cupiditas, ſcil. eos euertit. *nulla non arte*, omni arte ac modo, per fas et nefas.

111. Cf. ſup. v. 7 et 8. *Magna vota*, quibus magna fortuna, res magnae expetuntur. *Numinibus malignis*, quae ſpecie indulgendi nocent, et faciunt compotes malorum, quae dant inprudenter roganti, quo pereat. Sen. Ep. 60. *Eo* inquit *vota inimiciora, quo ceſſere felicius: inde maligni dii, qui nos exaudierunt, vt, quum ad ſumma erecti, in profundum detruderent.*

112. *Ad generum Cereris*, ad Plutonem, qui Proſerpinam, Cereris filiam, rapuit, h. e. ad inferos, *deſcendunt*, moriuntur. *reges*. v. ſup. ad I, 136. *morte ſicca*, incruenta, naturali, ſua, *αὐτομάτῳ θανάτῳ*.

114—132. Alii votis ſummam expetunt eloquentiam, quae pernicioſa fuit multis; quod probatur exemplis *Demoſthenis* et *Ciceronis*, ſummorum oratorum.

115. *Quinquatrus* maiores (nam et minores vel minuſculae erant, quae Idibus Iun. celebrabantur) dies feſti, ab omnis generis artificibus artiumque ſtudioſis in honorem *Minervae*, praeſidis artium, acti, et ſic dicti, quod vel quinque diebus continuis, vel a die V poſt Id. Mart. (XIV Cal. Apr.) agitabantur. v. Ovid. Faſt. III, 809 ſq. VI, 651 ſq. Intpp. Gell. II, 21. et Suet. Dom. 4. Chariſius 1. "*Quinquatrus* a *quinquando*. i. e. luſtrando, quod eo die arma Ancilia luſtrari ſint ſolita." His Quinquatribus diſcipuli feriabantur, (Horat. Epiſt. II, 2, 197.) nouique diſcipuli ſtipem (*minerval*) ſoluebant magiſtris, qui exiguum hoc munus Minervae dedicare ſolebant. Hinc diſcipulum, *qui adhuc vno aſſe partam*, emtam, *colit Minervam* dici puto tirunculum, qui praeceptoribus non niſi ſemel dedit iſtam mercedem, adeoque elementa adhuc artium diſcit. Cf. Heinſ. ad Ovid. Faſt. III, 829. vbi etiam emendabat *parcam Minervam*, qua puer parce adhuc inbutus eſt, vt *Minerva tennis*, *rudis*, *pinguis* et *craſſa* ap. Virg. Aen. VIII, 409. et Serv. Sed poeta etiam bene dixit iunxitque *adhuc vno aſſe partam* Minervam, h. e. primam cognitionem artium, inſtitutione vnius anni partam.

117. *Quem* puerulum, ad ſcholam euntem (praeter paedagogum) *ſequitur vernula, cuſtos capſae*, ſeruus, capſarius, qui libros fert in capſa ſ. ciſtula. (v. Intpp. Suet. Ner. 36.) Epitheton *anguſtae* et diminut. *vernula* ad infantiam diſcipuli deſignandam ſpectant. 118. *Eloquio*, eloquentia, qua Demoſthenes aduerſus Antipatrum et Macedonas, Cicero aduerſus M. *Antonium* triumuirum, (v. 123.) vſus eſt, *vterque periit*, ille hauſto veneno, hic manu C. Popillii trib. mil. Vid. Plut. vit. vtriusque. 119. Cf. ſup. v. 9. 10. et ad III, 74.

120. *Ingenio* facete pro, Ciceroni, viro tanti ingenii; vel, propter ingenium. 120. 121. Ciceronis *manus*, quae Philippicas ſcripſerat, (vel dextra, vel vtraque) et *ceruix*, caput, iuſſu Antonii, a Popillio, quem ipſe olim in cauſa capitis defenderat, abſciſa, et adfixa *Roſtris*, e quibus orationes illae erant dictae. Haec facta non eſſent, ſi Cicero *puſillus*, vilis, *cauſidicus*, nec tantus fuiſſet orator.

122—126. Facete exprimitur haec ſententia, quae et vera et acuta eſt: Cicero non periiſſet, ſi tam malus orator fuiſſet, quam malus poeta fuit.

122. Lepide et apte inſeritur notiſſimus hic Ciceronis verſus, quo de obpreſſa a ſe Catilinae coniuratione ipſe gloriabatur. Hunc verſum merito propter κακοφωνίαν, vt et omnem Ciceronis poeſin, Virgiliique proſam, inriſerunt etiam Sen. Declam. III. Quintil. IX, 4, 4. XI, 1. Sen. de Ira III, 37. Diomed. II. et alii. *natam*, factam. 123. Poeta transtulit et ſic perſtrinxit verba Cic. Phil. II, 46. *Contemſi Catilinae gladios, non pertimeſcam tuos.* Cf. ad Tac. Ann. II, 34, 6. et Intpp. Horat. Epod. IV, 16. *potuit*, potuiſſet. *ſic*, tam male, incondite, inepte.

124—126. *Ridenda poemata* ſcripſiſſe *malo*, quam *divinam* illam orationem *Philippicam*, *quae proxima a prima* poſt primam, *voluitur*, ſequitur, legitur, h. e. quae ſecunda eſt. Hac oratione Cicero omnia Antonii flagitia commemorat, et acerrime eum inſectatur. Notum autem eſt, (vel ex ipſo Cic. ad Att. II, 1.) eum orationes XIV. in Antonium non *Antonianas*, ſed *Philippicas* inſcripſiſſe, tamquam argumento et libertate dicendi ſimiles Philippicis, a Demoſthene in Philippum regem Maced. habitis.

126. *illum*, Demoſthenem, qui, ne Antipatro traderetur, venenum hauſit. 127. *Exitus*, finis, ſc. vitae, vt ap. Lucret. III, 1099. — 128. Praeclara et iuſta laus De-

moſthenis. *Torrentem*, v. ſup. ad III, 74. *Moderantem frena theatri*, Athenienſes in concionibus, quo volebat, flectentem: metaphora frequens, petita ab equis, qui frenis vel habenis flectuntur. *Theatrum* autem paſſim concio populi dicitur, quoniam ibi conſultare Graecis mos erat. 129 ſq. Fortuna aduerſa ita tulit, vt clariſſimus orator euaderet Demoſthenes, qui multo felicior fuiſſet, ſi patris frequentaſſet officinam, non ſcholas rhetorum, ſi faber aerarius fuiſſet, non orator. *Diis aduerſis genitus*, vt *natus diis iratis* et *Ventis iniquis* ap. Horat. Sat. II, 3, 8. 7, 14.

130. *Pater* Demoſthenis fuit faber aerarius, vel. vt Plutarchus (in vita Demoſth. Opp. T. I. p. 847. C. ed. Frft.) tradit; ἐπεκαλεῖτο Μαχαιροποιός, ἐργαστήριον ἔχων μέγα καὶ δούλους τεχνίτας. Eidem tamen et aliis ſi fides habenda, mortuo demum patre filius ad rhetorem a matre miſſus eſt. 131. Ab officina ferraria ad ſcholas rhetorum pater filium miſit.

132. *Vulcano*, fabro aerario, (nam poeta ad officinam Vulcani in Lemno vel Lipara inſ. reſpexiſſe videtur) *luteo*, fuligine obſito, atro, ſqualido, deformi: nam fabrorum vultus manusque fumo ac fuligine ſqualere et nigrari ſolent. Cf. v. 130. et inf. XIII, 45. Alii exponunt: igne coloris lutei. Sed *lutum*, ſi prima ſyllaba, vt h. l. conripitur, eſt id. qd. coenum ſ. limus, ſi producitur, eſt herba flaui coloris, qua tingitur. *ad rhetora* Iſaeum, non Iſocratem; ob paupertatem, ad quam et fraude et negligentia tutorum redactus erat. v. Plut. l. c. p. 847. 848.

133 – 187. Alii adſpirant ad rei militaris gloriam, quae cupiditas tum ſummis imperatoribus, v. c. Alexandro et Hannibali, tum patriae exitioſa fuit.

133. 134. Tropaeum deſignatur, vel *bellorum exuviae* ſ. ſpolia, e tropaeis ſuſpenſa; et v. 135 ſq. triumphus, vel ſpolia hoſtium in triumpho ducta, et quidem proelio tam terreſtri, quam nauali capta. Ad tropaea non referri poſſunt h. l. omnia, certe non *arcus*. *Tropaea* vocantur *trunca*, a priſca eorum forma: nam detruncatis arboribus vel earum truncis ſpolia victorum hoſtium adfigebantur. Male autem vulgo dicuntur *trophaea*, et Germ. *Trophäen:* nam τρόπαιον ſ. τροπαῖον eſt monimentum τῆς τῶν ἐχθρῶν τροπῆς, conuerſionis, h. e. fugae hoſtium, quod victoriae ſignificandae cauſa in ipſo pugnae loco erigebatur, a τροπὴ et τροπάω. 134. *Buccula*, περιγναθὶς, lamina flexilis,

de caſſide pendens eique adfixa ad malas vtrasque, quae *buccas* auresque tegebat, et vinculis conſtringebatur ſub mento vel loris, quae Suidae ὀχεῖς vocantur. (Cf. ad Sil. XIV, 158. 163.) 135. *iugum*, currus bellicus. *curtum*, decurtatum, mutilatum, auulſum, carens *temone*. Cf. ſup. ad III, 270. — 136. *Aplufire* ſ. apluſtrum, ἄφλαστον ſ. ἄπλαστον, ornamentum puppis, tabulatum, in quo poſt diaetam erigebatur baculus, (στηλίς) e quo pendebat velum, (h. e. linteum ſ. faſcia, ταινία, *Flagge*) quo motus venti indicabatur. v. Böttigeri Archaeol. Muſ. Faſc. I. p. 23. *In ſumma parte arcus* triumphalis cum victoribus currus erant aere expreſſi, et ſub pedibus ducum *captiui* habitu *triſti*. Cf. Prudent. adv. Symm. II. et Suet. Domit. 13.

137. Haec *creduntur* eſſe *bona humanis maiora*, ſumma ac veluti diuina. *ad haec* bona eorumque ſpem *ſe erexit*, animum intendit, adſpiranit, *endoperator*, (non *induperator:* nam veteres Romani *endo*, Gr. ἔνδον, non *indu* vel *inde* pro *in* dicebant, v. c. *endoitium*, *endoplorato*, *endoprocinctu* cet. quae librarii in medio aeuo conrupere) h. e. imperator (v. ſup. ad IV, 29.) *Romanus*, vt Marius, Sulla, Craſſus, Pompeius, Caeſar et alii. *Graius*, v. c. Pauſanias, Lyſander, Alexander, Perſeus al. *Barbarus*, Hannibal, Antiochus, Xerxes, Iugurtha, Mithridates al.

139. Cupiditas gloriae cauſa fuit, cur tot pericula adirent et labores. 140. *Sitis* et *fames* pro cupiditate.

141. 142. Nemo facile virtuti ſtudet, quoniam per ſe pulcra eſt, et propter rei bene actae conſcientiam, ſed ob ſpem gloriae et emolumenti. Cf. Ovid. ex Ponto II, 3, 7-18. al. *obruit* multis magnisque malis, adflixit, euertit.

143. *Gloria paucorum*, v. c. Marii, Sullae, Pompeii, Caeſaris, Craſſi, Antonii, Octauiani. *Cupido tituli*, inſcriptionis, (cf. ad VI, 230.) in *ſaxis* tumulorum vel ſepulcrorum, in quibus mortuorum *cineres* et oſſa, vrnis incluſa, condebantur. 144. *Haeſuri ſaxis*, inhaeſuri ſepulcro, quo memoriam ſuam rerumque a ſe geſtarum diu conſeruatum iri ſperant: vnde ſepulcra etiam *memoriae* et *monimenta* vocantur. Quae ſpes quam vana ſit, et quam ſaepe eos fallat, oſtenditur v. 145. 146. *ad quae* ſaxa *diſcutienda*, diſſoluenda, *valent*, iam ſubficiunt, *robora ſterilis ficus*, h. e. caprificus, cuius ea natura eſt, vt in commiſſuris ſaxorum innata erumpat, eaque ſcindere ac disiicere poſſit; vnde *mala*, improba, noxia. *robora*, vires, *ficus*, vel ſimpl. ficus.

146. Cf. Prop. III, 2, 19 ſq. *fata*, interitus, vt *mors* ap. Prop. l. l. — *ſepulcris*, etiam marmoreis, et mauſoleis.

147 ſqq. *Expende Hannibalem*, eius ambitionem et fata, vel potius pende libra ſ. lance eius cineres: *quot libras in duce ſummo*, quam parui ponderis cineres et reliquias tanti ducis *inuenies?* (ὁ πᾶσι μακαρτὸς, Φεῦ, τόσσης γαίης ὅσσον ἔχει μόριον Leonid. Epigr. LXIX, 6. in Brunck. Anal. T. I. p. 238. cf. Prop. II, 7, 51. IV, 11, 14. Ovid. Met. XII, 615. 616. Plin. II, 68.) et tamen *hic eſt* ille, cuius animus tantus erat, vt imperio Africae non contentus eſſet; anguſta vrna nunc eum capit. quem, quum viueret, non capiebat Africa; et quidem tanta orbis terrarum pars, quae a *Mauro*, Africano, *Oceano*, ab Atlantico mari, (vt ap. Hor. Od. II, 6, 3.) h. e. ab Occidente, ad Nilum, fluuium Aegypti, patet. (Nam Aegyptus a Geographis veteribus vel tota, vel magna ex parte, Aſiae, a Strabone autem I. p. 60 ſq., Arabico ſinu inter Aſiam Africamque termino conſtituto, Africae adiungitur, et ad orientem, vt Mauretania ad occidentem extremum Africae ſita eſt.) 149. *Percuſſa Oceano*, eius fluctibus pulſata ſ. verberata. Al. *Perfuſa*, h. e. inrigata. *admota*, propinqua. *Nilo tepenti*, inriganti tepentem Aegyptum, vt ap. Prop. II, 33, 3.

149. 150. Africa, ab oriente, admota eſt Nilo, *rurſus*, deinde, (niſi potius leg. *Prorſus*, plane) *ad Aethiopum populos* ſupra Aegyptum, vsque ad ſinum Arabicum, (a quibus diuerſi ſunt Aethiopes heſperii ſ. occidentales et Atlantici, in interiore Africa, ad occidentem et mare Atlanticum) et ad *altos elephantos*, h. e. ad Indiam, in qua maximi ſunt elephanti, (v. Polyb. V, 84. Appian. Syr. 31. et Plin. VIII, 11.) et ad quam Indiam veteres poetae et geographi Aethiopiam quoque, Arabiam partemque Aegypti referunt. Diſtinctionem maiorem poſui poſt *elephantos*, vt verſus quoque 150 ad ſuperiora et ambitum finesque Africae referatur; non poſt *tepenti*, vt ſententia v. 150. et 151. ſit: Aethiopiae et *elephantis* h. e. Mauretaniae ſ. Africae adiungitur Hiſpania. Sic enim non bene vel Africa deſignatur, vel vox *imperiis* adiungitur.

151. *Additur imperiis*, regno Poenorum, *Hiſpania*, cuius pars Hannibalis expugnata eſt armis. *Pyrenaeum* montem, quo Hiſpania a Gallia dirimitur, *transſilit*, Hannibal celeriter ex Hiſpania in Gallias victor transiit.

152 sq. E Galliis Hannibal victricia arma in Italiam trans tulit. 152. 153. Praeclare difficultas transitus Alpium adumbratur. Tempora etiam praef. *transilit*, *diducit*, *rumpit*, *tenet*, *tendit*, ad sublimitatem augendam valent. *Alpem*, montem altissimum inuiumque exercitibus, et *niuem* mollem atque praealtam. *Alpem* poet. sing. pro plur. vt passim. 153. *Diducit*, dissoluit, *et rumpit montem*, perrumpit, peruium facit, *aceto:* nam truncum lignorum ingentem subcendit, atque saxa ardentia putrefecit infuso aceto, quod notum ex Liv. XXI, 37. Plin. XXIII, 1. et Appian. b. Hannib. c. 4. Cf. ad Sil. III, 640. in Add.

154 sqq. Hannibal non contentus, descendisse in Italiam, magnamque eius partem per XVI annos expugnasse, voluit et ipsam Romam, caput orbis terrarum, capere. De inrito consilio Romae obpugnandae v. Liv. XXVI, 7-11. Magna vero in verbis inest vis, et sententia tanto duce digna. *portas* Romae.

156. *vexillum* victor ingressus Romam pono in *media Subura*, h. e. Vrbe, vt sup. III, 5. vbi v. not.

157—167. Locus praeclarus, magna sententiarum gravitate et adfectibus salibusque, rei aptissimis, insignis.

157. 158. Deridentur deformitas temeritasque Hannibalis, qui Apenninum transgressus et propiore, qui in Etruriam ducit, via per paludem et profundas Arni fl. voragines *Gaetula* (Afra, Libyca) *belua*, h. e. elephanto vectus, vigiliis et nocturno humore palustrique coelo gravante caput, et quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo captus, vel *luscus* s. vnoculus factus est. v. Liv. XXII, 2. et Polyb. III, 79. *O qualis*, quam ridicula, *facies* Hannibalis lusci, quam *digna*, quae pingeretur! et *quali tabella*, pictura?

159. *Exitus*, finis tot victoriarum et vitae Hannibalis. *O gloria*, quam vana, brevis et fallax! eiusque cupiditas quam stulta ac perniciosa est! 160 sq. *Vincitur idem*, ipse ille Hannibal, imperator tantus, et toties victor, a Scipione, *et*, adcusatus Carthagine a Romanis, *in exsilium, praeceps fugit*, et primum ad Antiochum Syriae, deinde ad Prusiam, *Bithyniae regem; atque ibi*, in exsilio, *magnus mirandusque cliens ad Regis* Prusiae *praetoria*, praetorium, h. e. regiam vel palatium, (v. sup. ad I, 75.) et in eius atrio, *sedet*, quouis mane, vt regi, patrono suo, ad ministeria mandataque praesto sit, vel certe officium salutando praestet, praestolans, *donec ty-*

ranno, regi. *libeat*, placeat, *euigilare* et clienti aditum concedere. Sarcasmi vim facile sentiet.

163. *Finem*, vitae, mortem. *animae*, homini. *miscuit* caede, armis perturbauit.

165. 166. Annulus fuit vltor cladis apud Cannas Romanis inlatae, totque annulorum, Romanis ibique equitibus detractorum: nam Hannibal (vt Demosthenes, de quo v. Plin. 33, 1. s. 6.) periit hausto veneno, quod sub annuli gemma multo ante praeparatum habebat. v. Liv. XXXIX, 51. et Plut.

166. 167. Amara inrisio Hannibalis aliorumque gloriae militaris nimis cupidorum. *I, demens*, v. sup. ad VI, 306. *saeuas*, asperas et niue obpletas. 167. *vt declamatio*, h. e. argumentum declamationis, *fias* pueris in rhetorum scholis. vt *fabulam fieri*, *sermonem*, *rumorem* et *iocum esse*. Cf. ad I, 147. et VII, 161 sq.

168 sq. Quam pernicioſa sit nimia gloriae cupiditas, etiam Alexandri M., et v. 173—187. Xerxis probatur exemplis. *Pellaeo iuueni*, Alexandro M. ita dicto a *Pellâ*, Macedoniae vrbe et regia.

168—170. Insatiabilis et *infelix* gloriae cupiditas, qua Alexander flagrabat, praeclare adumbratur. Non vno orbe contentus erat, et *infelix* ille *aestuabat*, angebatur, (similis mari in angusto aestuanti, vel homini incluso in arcto loco, qui nulla fere spiramenta habet) in toto terrarum orbe non minus se coarctatum putans, quam si parua clausus esset insula. Cf. Valerius Max. VIII, 14. ext. 2. Plut. et Curt. — 170. De *Gyara* vel *Gyaro* et *Seripho* v. sup. ad I, 73. et VI, 563 sq. Pro *Gyarae* e tribus forte libris reponendum *Gyari:* nam haec insula semper *Gyarus* dicitur. 171. *vrbem a figulis munitam*. Babylonem, quam Semiramis condidisse, muroque altissimo e cocto latere cinxisse dicitur. (v. Diodor. II, 7. III, 4. Curt. V, 1. et Herodot. I, 178. 179.) In hac vrbe Alexander mortuus est. (v. Plut. Alex. Opp. T. I. p. 705-707. Arrian. exp. Alex. lib. VII. Iustin. XII, 13 sq.) 172. *contentus erit* et esse debet. *Sarcophagus* h. l. sepulcrum vel vrna, propr. lapis, qui circa Assum Troadis vrbem sissili vena scinditur, et corpora defunctorum condita in eo, exceptis dentibus, intra XL diem consumit, vnde σαρκόφαγος. Ita Plin. II, 96. XXXVI, 17. s. 27. et Dioscor. V, 142.

172. 173. *Mors fatetur*, ostendit, docet, (v. sup. ad II, 17.) quam pusilla hominum corpora, et quam parui

ſint ipſi, qui viui cupiditates animorum explere nequeant. Cf. ſup. v. 147 ſq.

174—178. Merito poeta perſtringit ridiculas Graecorum fabulas (*portentoſa Graecorum mendacia* dixit Plin. V, 1.) de Xerxe, quas, gloriae ſuae amplificandae cauſa, commenti ſunt. (Cf. XIV, 240.) Fabulantur enim, Xerxem decies ſepties centena milla peditum armaſſe, nauiumque habuiſſe decem μυριάδας; *Athon*, altiſſimum Macedoniae montem, e continenti abſciſſum, perfoſſum marique immiſſo *velificatum*, h. e. claſſibus transnauigatum; *iisdem claſſibus conſtratum*, opertum, *mare*, vel viam per mare ſtratam, *et ſolidum*, totum Hellespontum, conſtructo nauibus ponte iunctum vel contabulatum eſſe, et *ſubpoſitum rotis*, curribus, quibus ex Aſia in Europam exercitus ſit transmiſſus; (cf. Lucret. III, 1042 ſq.) *alta flumina* (Scamandrum, Onochonum, Apidanum et Echedorum ap. Herodot. VII, 42. 196.) *epota defeciſſe*, ceſſaſſe, *prandente* ac bibente *Medo* Perſicoque exercitu; *et quae* alia *cantat*, fingit, comminiſcitur, (v. ſup. ad IV, 36.) *Soſtratus*. Cf. Wernsdorf. ad Himer. Or. II. p. 408. Diodor. XI, 2-5. et Herodot. VII, 20 ſq. VIII, 1 ſq. Hic epotum quoque tradit lacum XXX. ſtadiorum. Hinc, et ne eadem res bis exprimatur, v. 177. pro *amnes* malim *lacus*. 178. *Soſtrati* olim fuere plures, ſed huius praeter Iuven. nemo, quod ſciam, mentionem facit: vnde non habeo dicere, vtrum malus poeta, an declamator, an vates, an aretalogus fuerit, et cur ei *madidae* tribuantur *alae*, quas nonnulli ad ſudorem recitantium, alii ad furorem poetarum vel vatum, quo concitus et quaſi ebrius Soſtratus nimis alte volans veritatem fidemque hiſtoriae exceſſerit, alii vero ad veram ebrietatem, (v. ad XV, 47.) quae eumdem produxerit effectum, referunt.

179. *Ille tamen*, *barbarus* rex, Xerxes, *qualis*, quam turpi fuga, *rediit* in regnum ſuum, *Salamine relicta*, victus ad Salamina a Themiſtocle: ille ſtolidus ac ſuperbus rex, (*cuius in nomine ſuperbia et impotentia habitat*, Valer. Max. IX, 5. ext. 2.) qui antea, quum audiuiſſet, pontem, quo iunxiſſet Hellespontum, tempeſtate ſolutum eſſe, iuſſerat, *Coro* atque *Euro*, h. e. ventis, trecenta infligi verbera, et binas in mare iniici compedes, glorians, ſibi non modo in ventos ac maria, ſed in ipſum *Ennoſigaeum*, Neptunum, *compedibus* a ſe *vinctum*, imperium eſſe. v. Herodot. VII, 34. 35. qui tamen in mare

Xerxem, non in ventos saeuiisse flagellis narrat. — 180. *Eorum* et *Eurum*, ventos contrarios, bene posuit poeta, tamquam tempestatem excitantes: *corus* etiam s. caurus (*ἀργέστης*, *Nordweſt*) ventus vehementior. — 181. Facete poeta dicit, ventos a rege suo Aeolo non tam male ac crudeliter tractari, quam a fatuo Xerxe; vnde etiam *barbarus* h. l. non tam peregrinus, exterus rex, (vulgare epitheton Xerxis ap. Herodot. Thucyd. et Nep.) quam rudis, inhumanus. *Aeoli carcer*, sedes et imperium vel tironibus nota ex Virg. Aen. I, 52 sq. vbi cf. Heynii Exc. Hic mythus simul h. l. rideri videtur, magis tamen stoliditas Xerxis. 182. *Ennosigaeus*, Ἐννοσίγαιος vel propr. Ἐνοσίγαιος, (nam metri causa litera secunda geminatur) h. e. *ὁ ἐνόσων*, quatiens, mouens, (ἔνοσις *κίνησις* Hesych.) *τὴν γαῖαν*, epitheton Neptuni, (ap. Hom. Il. Υ, 201.) vt Ἐνοσίχθων, *ὁ ἐνόσων τὴν χθόνα*, (Hom. Il. Υ, 208. λ, 750. ν, 125. 405. Od. γ, 6.) Σεισίχθων, *ὁ σείων τὴν χθόνα*, et Ἐλελίχθων, *ὁ ἐλελίζων τὴν χθόνα*, (Pind. Pyth. VI, 49.) vel *ὁ Κινητὴρ γᾶς*, (Pind. Isthm. IV, 32.) quae epitheta Neptuno propterea videntur tributa esse, quod mare in magnis terrae et praecipue regionum maritimarum, quas Graeci potissimum incolebant, tremoribus vehementi motu agitatur. Cf. Gell. II, 28. et Senec. Nat. Qu. VI, 6-8.

183. Immo audi Herodot. VII, 35. Ἤδη δὲ ἤκουσα ὡς *καὶ στίγας ἀπέπεμψε στίζοντας τὸν Ἑλλήσποντον*. Hinc forte leg. *Mitius id fuit, quam quod vel stigmate dignum credidit. Stigmata*, *στίγματα*, literae, (non vna, sed plures, quod probabile fit ex Petron. VI, 8. et Valer. Max. II, 29.) quae fronti seruorum fugitiuorum aliorumque ignominiae causa inurebantur. Cf. inf. ad XIV, 24. Lepide autem inridetur vesana superbia Xerxis, aut certe ineptiae Graecorum, qui talia procudernnt mendacia. Cf. sup. ad v. 174. Eodem spectant verba sqq. 184. *Huic*, tam vecordi ac crudeli domino, *quisquam deorum seruire vellet?* Cf. verba Xerxis ap. Herodot. VII, 35. Ὦ *πικρὸν ὕδωρ, δέσποτης τοι δίκην ἐπιτίθεῖ τῇδε. ὅτι μὴν ἠδίκησας* cet. Vetus Schol. "Quia pontem mari superposuit, finxerunt illi *seruisse Neptunum*, quemadmodum Laomedonti regi Phrygiae." Praestiterit forte *τὸ seruire* dictum adcipere pro inseruire, fauere, opem ferre. Versus 183. et 184. parentheli possunt includi; nec tamen necesse est. Poeta ob nimiam Xerxis vesaniam vel ineptias Graecorum ab

his ſalibus immiſcendis non poterat ſibi temperare, et nunc demum v. 185. quaeſtionem ſupra v. 179. propoſitam repetit.

185. *vna naue*, piſcatoria ſcapha, *cruentis fluctibus* ſanguine ſuorum a Graecis caeſorum, *ac prora*, naue, *tarda*, tarde, lente progrediente, *per*, propter et ſuper, *denſa cadauera*. Cf. Herodot. VIII, 115-119. Iuſtin. II, 13. et alii, qui tamen non ea memorant, quae v. 186. ad augendam rei foeditatem poeta adieciſſe videtur.

187. *Has* et huiusmodi *poenas toties*, nimis, *optata gloria*, nimia gloriae cupiditas, *exegit* a Xerxe, vel potius ἀορίστως, ab ambitioſis exigere ſolet: h. e. ita homines ambitioſi puniri ſolent propter ſtultitiam ſuam, et calamitate adfligi; vt Hannibal, Alexander et Xerxes.

188—288. Non minus ſtulta ſunt vota eorum, qui longam ſibi exoptant vitam. Senectutis incommoda more ſuo viuis poeta adumbrat coloribus, forſan taedio confectus, quum ipſe ea ſentiret. Iuvenes comparent Maximiani Eleg. I. in Wernsdorf. Poet. lat. min. T. VI. p. 269 ſq. Plin. VII, 50. et Horat. A. P. 169 ſq. ſed et ea quae contra diſputauit Cicero in Catone maiore.

189. *Hoc ſolum*, tamquam ſummum bonum, *optas* orasque et *recto*, erecto, *vultu et pallidus*, h. e. et laetus et triſtis, vel et ſanus et aegrotus: nam laeti ac ſani vultum adtollere, triſtes et aegroti demittere ſolent.

192. *Diſſimilem ſui*, non qualis olim fuerat in iuuentute. *pellem deformem*, rugoſam, macilentam, exſanguem et aſperam, *pro cute*, loco cutis tenerae, viuae ac nitidae. *Cutis* iuuenibus ac viuis, *pellis* ſenibus ac mortuis tribuitur; (vt illis χρὼς, et his δέρμα vel ῥινὸς ab Hom. Od. XIII, 430 ſq. et Apollon. II, 200. Cf. Horat. Epod. XVII, 22. et Wakef. ad Lucret. VI, 1268.) plerumque tamen inter has voces nihil intereſt. *Pendentes genas*, pendulas, macilentas et flaccentes, quas alii *fluentes buccas* et *malas labentes* dicunt.

193—195. Feſtiue de rugis ſenum. Nota quoque ſunt Ennii verba ap. Cic. N. D. I, 35. *Simia quam ſimilis, turpiſſima beſtia, nobis?* de quo cf. Plin. VIII, 54. ſ. 80. et XI, 44. ſ. 100. *Tabraca*, vrbs maritima Numidiae, quae Steph. *Tabathra*, Ptol. IV, 3. Θάβρακα. Plin. V, 3. *Tabracha* dicitur, et etiam nunc vetus retinuit nomen. *vbi pandit Tabraca ſaltus vmbriferos*, vbi denſa ſe pandit, late patet, ſylua prope Tabracam, in ora maritima Li-

byae; in qua ſylua Poſidonius multas vidit ſimias, teſte Strab. lib. XVII. *in uetula bucca:* nam genae etiam ſimiarum ſenectute conrugantur.

196. 197. Iuuenes plurimum differunt forma ac robore.

198. *Vox*, loquela ſenum *tremens* et vacillans, vt et *membra*.

199. *caput leue*, caluum ac glabrum. *madidi infantia naſi* feſtiue dicitur deſtillatio narium in ſenectute, vt in infantia, vel naſus, ex quo ſenibus, aeque ac infantibus, abundans defluit humor et dependet: nam ſenectus eſt ſecunda infantia.

200. *gingiua inermi*, carente dentibus, quae ſunt arma, a natura homini data. Sic *ora exarmata* dixit Sidon.

201. 202. Facete poeta dicit, ſenem decrepitum omnibus, etiam cognatis et ſibi ipſi, moleſtum eſſe, et quidem tam moleſtum et tam intolerabilem hominem, vt ne Coſſus quidem heredipeta eum ferre poſſit, quum tamen hoc hominum genus ſenes omni officiorum genere delenire ſtudeat, et vel indigniſſima ab iis aequo patiatur animo, vt, ſi non omnem hereditatem, certe partem eius adipiſcatur. De *captatore* v. ſup. ad V, 98.

203. Non eadem voluptas a ſenibus, quae a iuuenibus capitur e potu et cibo, quia *palatum* illis *torpet*, (*non ſapit* ap. Cic. Fin. II, 8.) ſine ſenſu et ſapore eſt, non ſentit ſuauitatem cibi ac potus.

204. *Nam* de Venerea voluptate vix eſt quod aliquid dicam: iam diu non amplius eam ſenſit ſenex, vel ſi denuo quoque ea captus conetur coire, ad rem Veneream inhabilis eſt. *ſi coneris*, ſenex, coire; niſi malis *ſi coneris*, quisquis es, cum ſene concumbere. Sed legendum puto *conetur* ſc. ſenex coitum ſ. coire. *iacet*, dependet, non adrigitur. Cf. Martial. III, 75, 1 ſq. ſup. ad VI, 196. et Iacobs ad Anthol. Gr. T. II. P. I. p. 276. De *ramice* v. ſup. ad VI, 326. et de *nerno* ad IX, 34.

207. *inguinis aegri canities*, ſenectus, debilitas; vel inguen *aegrum*, debile et canum, h. e. ſenile, aut ſenis.

208. *ſuſpecta libido*, quia fellatorem prodit vel inrumatorem. Cf. inf. v. 237 ſq. Martial. IV, 50, 2. Suet. Tib. 44.

209. *Adſpice nunc*, expende, reſpice porro, *damnum*, iacturam, *partis*, ſenſus, *alterius*, ſcil. auditus, cuius voluptate ſenes carent.

210. *Nam quae voluptas* a ſene ſurdo percipitur? *cantante, ſit licet eximius citharoedus*, docte dicitur pro:

cantante citharoedo, licet sit eximius; vt fere mox v. 253. *quaerit ab omni, quisquis adest socius.* Editores recentt. obsensi hac verborum structura, substituere: *cantante citharoedo sine Seleuco.* — *Seleucus* musicus haud dubie eximius, etsi non constat, qualis fuerit; forte nec citharoedus, nec tibicen, a quibus discerni h. l. videtur.

212. Designantur tibicines, qui aeque ac citharoedi histrionum actionem moderabantur, et magnifice vestiti prodire solebant. Cf. Cic. ad Herenn. IV, 47. Horat. A. P. v. 215. et Ferrar. de re vest. III, 13.

213. Si vel proxime canentibus sederit, nihil audiet. 214. Vix cornicinum tubicinumque acerrimum audit sonitum. Cf. sup. ad VI, 250. — 215. *vt auris* senis *sentiat*, audiat, percipiat. 216. *Pueri* vel serui in forum mitti solebant ad solarium, vt viderent *nuntiarentque* hero, quota diei *hora* esset: nam nemo facile solarium habebat domi suae. v. Ernesti ad Suet. Dom. c. 16. et Diss. de solariis in Opusc. philol. crit. p. 21-32.

217. Cf. Virg. Aen. V, 395. 396. Senes sunt exsangues, nec nisi in morbo vel aestu febrili calent. 218. 219. Cf. sup. ad VI, 293. *velut agmine facto*, vt *febrium cohors* ap. Hor. Od. I, 3, 31. v. sup. ad VI, 293.

220—6. Festiuae comparationes et ingeniosae, quibus poeta velut aliud agens multos perstringit; sed tam ambitiose etiam exaggeratae, vt vanae eruditionis ostentatione et declamatione luxuriante vis satirica infringatur. Conf. Ovid. Trist. V, 2, 23-28. Sil. VII, 362 sq. et similia loca, vt adpareat, quomodo poeta satiricus ab aliis differat in exprimenda rerum multitudine. De *Hippia* v. sup. VI, 82 sq.

221. *Themison* Laodicenus Syrus, medicus clarissimus, qui et nouam medicinae condidit sectam. v. Athen. VII, 10. et Plin. XXIX, 1. s. 5. Hoc loco pro quouis medico, a quo *aegros occidi* falso dixit poeta. Sic in Molieri comoedia, *le malade imaginaire*, nouo medicinae doctori a conlegio medico datur potestas *inpune occidendi per totam terram.* Cf. Martial. I, 47. et VI, 53. *auctumno*, in quo frequentiores sunt morbi. v. sup. ad IV, 56. et VI, 517.

222. *Basilus* h. l. non idem videtur esse, qui sup. VII, 145 sq. laudatur, neque etiam aduocatus et praeuaricator, quod vetus Schol. monet, (nisi *socios* dici credas vel clientes causidicum comitantes, vel homines Basilo coniunctissimos) sed forte praefectus et spoliator prouincia-

lium, vel magiſter ſocietatis, qui *ſocios*, publicanos, dolis circumuenerit. *Hirus* (al. *Irus*, *Hyrrus*, *Hyrus*) fraudulentus tutor nobis ignotus. *Circumſcribere*, vt *circumvenire*, *circumducere* et *circumire*, pro decipere, defraudare. Cf. inf. XIV, 237. et XV, 136. — 223. *exſorbeat viros*. v. ſup. ad VI, 126. et IX, 59. *longa*, procera. 224. De *Maura* v. ſup. VI, 307 ſq. *Hamillus* ſ. *Amillus* infamis conruptor et paedico, de quo vid. et Martial. VII, 61. *inclinet*, vt ſup. IX, 26. vbi v. not.

225. 226. Cf. ſup. ad I, 24. vbi idem legitur verſus. *Percurram citius*, vt ſup. v. 220. *promtius expediam*, et inf. XIV, 27. *contexere curſu*.

227 ſq. Alia recenſentur ſenectutis incommoda. *luſcis*, vnoculis, *inuidet*, qui plane coecus eſt, tamquam multo felicioribus.

229. Quidam ſenes alienis digitis vti coguntur propter chiragram vel paralyſin. Forte leg. *digitis capiunt* (quod in multis reperitur libris) *alienis*.

230. *Ipſe*, quia guloſus eſt, *ſuetus rictum diducere*, inſtar beſtiae voracis, nunc cibum ne ſua quidem manu capere poteſt, ob chiragram, et hinc *hiat tantum*, *ceu pullus hirundinis*, quem cibat mater, cuius *os plenum* eſt et venter *ieiunus*. Venuſtae comparationes guloſi hominis cum beſtia voraci et pullis hirundinum. Poetae animo obuerſata videntur praeclara verba Pluti ap. Lucian. in Timone (Opp. T. I. p. 158. ed. Schmid.) Ἐμὲ οἱ ἐπελπίσαντες ἐν τῇ ἀγορᾷ περιμένουσι κεχηνότες, ὥσπερ τὴν χελιδόνα προσπετομένην τετριγότες οἱ νεοττοί, et Hom. Il. IX, 323. 324. vbi Euſtath. p. 655. 2. laudat verſum Achaei Tragici: Χάσκοντα λιμῷ μόσχον ὡς χελιδόνος.

233 ſqq. *Omni membrorum* ſenſuumque *damno maior* eſt *dementia* ſenum; omnium miſerrimum eſt, quod memoria, ratio et reliquae animi vires labant atque hebeſcunt, quod ſenes iterum deſipiunt et repueraſcunt. Δὶς παῖδες οἱ γέροντες.

236. *eduxit*, educauit. *Nam ſaeuo*, iniquiſſimo, *codice*, codicillo, teſtamento, *ſuos*, proximos cognatos, *vetat eſſe heredes*, exheredat, per oblitionem, *et bona tota feruntur ad Phialen*, teſtamento relinquuntur fellatrici, quae *halitu artificis ori* (v. ſup. ad VI, 301 et 306.) ſenem ita deliniuit, vt ſuorum plane obliuiſceretur cognatorum, eamque ex aſſe heredem inſtitueret. Sed e cod. antiquiſſ. Plathneri *codice ſcaeuo* reponendum videtur. *Scaeuum* eſt

id. qd. *laeuum* vel ſiniſtrum, adeoque vel triſte et infelix, vel ineptum, prauum, peruerſum, et h. l. contra normam legis, quae id vetabat, (v. ſup. ad I, 55 ſq.) et cuius immemor eſt ſenex. 238. *halitus artificis oris*, halitus artifex, h. e. artificioſus, ſcitus, oris mulieris fellantis. 239. *ſteterat*, proſtiterat, *in carcere fornicis*, in anguſtis cellis, (cf. ſup. VI, 121 ſq. et 131.) quales ſolent eſſe in carceribus, et in lupanaribus.

240 — 288. *Vt*, h. e. quamuis ſenes etiam multi corpore et animo vigeant, tamen in longa illa vita multa vident et patiuntur acerbiſſima, quae non ſenſiſſent, niſi ad ſummam vixiſſent ſenectutem, praematuram propinquorum mortem, miſeramque ipſorum ac patriae fortunam. *Ducebant funus*, h. e. praecibant in funebri pompa proximi cognati. 242. *ſororibus*, cineribus earum.

245. *veſte nigra*, ob luctum.

246 — 255. Quae modo dixerat poeta, nunc inluſtrat exemplo Neſtoris. Cf. ſimil. loc. Prop. II, 13, 43 — 50. *Rex Pylius*, Neſtor rex Pyli in Elide; quem vltra duas hominum aetates, γενεὰς, vixiſſe tradit *Homerus* Il. α, 250 ſq. non vero CCC annos, quos ei tribuunt recentiores poetae, quorum errorem ridiculum peperit vox γενεὰ male intellecta. Itaque h. l. non Homerica, ſed vulgaris tantum opinio erat ridenda.

247. *vitae a cornice*, a cornicis vita, *ſecundae;* non ei paris, ſed proximae et longiſſimae poſt eam. Cf. Horat. Od. IV, 13, 25. *Cornici* fabuloſe ab Heſiodo nouem hominum aetates tribui, referunt Plin. VII, 48. et Macrob. VII, 5.

248. *tot*, tria.

249. *computat*, numerat, (v. ſup. ad VI, 199.) *iam annos ſuos dextra:* nam veteres numerabant ſ. computabant per digitos, (v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. III. p. 242.) et numerum quidem centenario minorem ſiniſtrae, maiorem dextrae manus digitis, vsque ad ducenteſimum, qui a dextra rurſum ad ſiniſtram referebatur, vt trecenteſimo maior inde iterum ad dextram.

250. *nouum toties muſtum bibit*, tot auctumnos, h. e. annos vixit.

251. *quantum queratur de legibus fatorum*, quibus tam longa ipſi vita ſit conſtituta. *de nimio ſtamine* Parcarum, h. e. de vita nimis diuturna. Cf. ſup. ad III, 27. — 253. *quum vidit acris Antilochi barbam*, h. e. Antilochum,

filium ſuum fortiſſimum et iam barbatum, (quae grauiſſimi luctus cauſae ſunt) *ardentem* in rogo, occiſum a Memnone, quum patrem in pugna ſeruaſſet. Cf. ſimil. loc. Prop. II, 13, 49 ſq. Qu. Calab. II, 243 - 266. et Pind. Pyth. VI, 22 ſq. quibus egregie, vt et h. l., declaratur patris luctus. Virtus Antilochi nota ex Homero, (Il. Δ, 177 ſq. 457. N, 396. 545. O, 515. 576.) vt et pietas inſignis in patrem, vnde Φιλοπάτωρ dictus eſt. (v. Xenoph. de venat. p. 974. ed. Frft.) 254. *cur haec in tempora*, tamdiu, vt filium inmatura morte defunctum videat, *duret*, viuat? 255. *dignum tam longo aeuo*, tamquam ſumma calamitate poenaque grauiſſima.

256. *Haec eadem* ſc. queritur (v. 251.) vel lugens quaerit. (v. 253.) *Peleus*, pater Achillis. *raptum* morte inmatura, et interfectum a Paride. Quo nuntio adcepto moeror mortem Peleo maturaſſe dicitur.

257. *alius*, Laertes, *cui fas* eſt *lugere Ithacum*, Ithacium Ulyſſem, (v. inf. ad XIV, 287.) filium ſuum, *natantem*, decem annos per maria iactatum et triſti errore vagantem, vel ſaepe naufragum.

258 ſqq. Felix fuiſſet Priamus, ſi ante excidium Troiae triſtemque ſuorum fortunam mortuus eſſet. Cf. omnino Cic. Tuſc. Quaeſt. I, 35. quem locum poeta imitatione expreſſit. Tiberius contra idemtidem felicem Priamum vocabat, quod ſuperſtes omnium ſuorum exſtitiſſet. v. Suet. Tib. 62. *veniſſet ad vmbras Aſſaraci*, h. e. maiorum ſuorum, bonum ac facilem ſortitus exitum. 259. *Aſſaracus* Trois filius et frater Ganymedis atque Ili, qui Ilus Laomedontem genuit, patrem Priami. cf. Heyne ad Virg. Ge. III, 35. *magnis ſolemnibus*, ſplendida pompa, magnifico adparatu funebri. *funus*, corpus mortui patris, *portante Hectore*, filio maximo natu, et *fratribus* eius. Funera humeris, et patrum corpora a filiis portari ſolebant. Cf. Plin. VII, 44. XVIII, 3. Suet. Aug. 100. al. De Priami filiis et filiabus v. Apollodor. III, 12, 5. ibique Heyne. 261. *inter lacrimas Iliadum*, matronarum Troianarum, funus proſequentium lamentis, vlulatu, ploratibus, naeniis et *planctu*, qui perpetuus eſt mos et veterum et barbarorum populorum. *vt*, ita vt. *primos edere planctus*, more praeſicarum, quae luctum modumque ceteris feminis praeibant. 262. *Caſſandra* et *Polyxena* filiae Priami. *ſciſſa palla:* nam in luctu et pompa funebri veſtes ſcindi ſolebant. 263. *tempore diuerſo*, alio, et quidem priori,

quo non, nondum, *Paris carinas coeperat aedificare audaces*, h. e. audax, nauigaturus ſc. et rapturus Helenam.

265. *Longa dies*, vita, *quid* commodi *contulit*, praeſtitit Priamo, quid profuit ei? 265 ſq. Cf. verſus Ennii ap. Cic. Tuſc. Qu. I, 35. et Virg. Aen. II, 554 ſq. *Aſiam* propriam ſ. minorem, cuius pars florentiſſima Priami imperio ſubiecta erat. Haec priſtinae et praeſentis fortunae comparatio multum valet ad commiſerationem faciendam.

267—270. Cf. omnino Virg. Aen. II, 506—558. ibique Heyne in Exc. XI. de Priami nece. *Tunc miles tremulus* ſenio, Priamus, *arma tulit*, cepit et induit, vt impetum Graecorum propulſaret, *poſita tiara*, faſcia, diademate, regio inſigni, (v. ſup. ad VI, 516.) *et ruit*, iugulatus, a Neoptolemo, *ante ora Iovis* Hercei, Ἑρκείου. Cf. Virg. l. l. v. 509 ſqq. et Heyne l. c.

268—270. Comparatio aptiſſima et ad miſerationem egregie comparata; ſimplex tamen et obuia, ad quam mentio *arae* facile ducere poterat. 270. *iam faſtiditus*, contemtus, *ab ingrato aratro*, h. e. agricola, qui bouem iam ob ſenium arando inutilem mactat, inmemor tot laborum officiorumque, quae ille praeſtitit.

271. 272. *Exitus* tamen *ille*, mors et extrema fata Priami fuere *vtcumque*, quodammodo, *hominis* mors, non beluae, vt mors *vxoris* eius, Hecubae, quae propter animi acerbitatem quamdam et rabiem conuerſa dicitur in canem. Cf. Cic. Tuſc. Qu. III, 26. Ovid. Met. XIII, 422—575. Eurip. Hecuba et Heyne l. l.

273. *Feſtino ad noſtros*, Romanos, ad exempla Romanorum, quibus longa vita fuit perniciosa. *Regem Ponti*, Mithridatem, qui annos LXIX vixit, et, bellis infeliciter aduerſus Romanos geſtis, Bituiti manu periit. v. Appian. bell. Mithrid. c. 111. 112. Plin. XXV, 2. ſ. 3. *transeo*, vt ſup. VI, 602.

274. *Croeſum*, opulentiſſimum regem Lydiae, qui, antequam a Cyro captus eſſet, feliciſſimus ſibi hominum eſſe videbatur, cuique *Solon* dixiſſe fertur, neminem ante obitum beatum eſſe dicendum. v. Herodot. I, 30-32. et 86. Hanc Solonis ſententiam expreſſere multi, v. c. Ovid. Met. III, 135 ſq. Eurip. in Troad. v. 510. in Iphig. Aul. v. 161. al. Illam vero Solonis apud Croeſum commorationem disputationemque de fortuna humana dubiam facit chronologia. At v. Gatter. Handb. d. Geſch. T. I. p. 338 ſq.

276 – 282. Exemplo C. Marii, et v. 283 - 288. Pompeii idem probatur.

276 – 278. Nisi tam longa fuisset Marii vita, non perpessus esset tot calamitates, *exsilium, carcerem, paludes* cet. Nam ex Vrbe pulsus a Sulla profugit *Minturnas*, (oppidum in Auruncis, ad Liris ostia, in confinio Latii et Campaniae) vbi, equitibus Sullae eum persequentibus, in *paludibus* latuit, et deinde proditus quidem atque a Minturnensibus in custodiam (*carcerem*) mulieris priuatae traditus, sed, quum nemo eum occidere auderet, in nauem publicam inpositus est: ea traiecit in Africam, et *Carthaginem* adpulit, vbi exsul et pauper *panem mendicasse* dicitur. v. Appian. bell. civ. I, 61. 62. Plut. in Mario et Sulla, Vellei. II, 19. Quo modo Marius obierit, discrepat inter scriptores: constat tamen, eum senectute confectum et primo septimi consulatus mense mortuum esse. v. Appian. l. l. c. 75. et Plut. l. c.

278. *Hinc*, e longiori vita. *illo ciue*, C. Mario.

280 – 282. Si statim mortuus esset post triumphum de Cimbris et Teutonis s. Teutonibus actum. *animam opimam*, praeclaram, aut laetitia exsultantem propter spolia opima, (h. e. tot tantasque victorias) vel ad satietatem. Pro *animam* forte leg. *vitam*, vt glossa sit *anima*, et hiatus vitetur. At v. ad I, 151. — 282. *de curru Teutonico*, quo vehebatur triumphans de Teutonibus.

283 – 286. Cn. *Pompeius* Magnus Neapoli in Campania graui laborabat febri, sed *optanda* ac salutari, quam el *dedisse* vel inmisisse videri poterat *Campania prouida*, quasi praeuidens mala ipsi imminentia, h. e. prospera fors ita tulit, vt grauiter aegrotaret Neapoli; sed *vota publica*, a *multis vrbibus* pro eius sanitate concepta, *vicerunt*, a diis exaudita perfecerunt, vt ex morbo conualesceret: *igitur Fortuna* aduersa multas et *ipsi* et *Vrbi* inportauit calamitates, fecitque, vt ei *victo* a Caesare in pugna Pharsalica, et ad Ptolemaeum, Aegypti regem, confugienti, ab Achilla, praefecto regio, et L. Septimio trib. mil. gladiis *auferretur caput seruatum*, ad hanc ignominiam calamitatemque reseruatum vel seruatum in aduentum Caesaris. Cf. simil. loca Senec. Consol. ad Marc. c. 20. Vellei. II, 48. et inpr. Cic. Tusc. Qu. I, 55. vnde locus noster desumtus est. Pompeius autem, tantus vir, obtruncatus est pridie natalis sui duodesexagesimi. v. Vellei. II, 53. et Plut.

287. P. Corn. *Lentulus* Sura, P. principis Senatus nepos, qui a. V. 682. Conſul fuerat, et C. *Cethegus*, ſocii *Catilinae*. v. ſup. ad VIII, 231. Cic. Catil. III, 2—5. Plut. Cic. p. 868 ſq. *Integer et cadauere toto*, non abſciſo capite vel corpore truncato, vt Pompeius. Lentulus et Cethegus iuſſu Ciceronis in carcere necati ſunt; Catilina in acie fortiter pugnans cum ſuis periit. Horum itaque conditio et mors minus acerba fuit et ignominioſa, quam Pompeii, etſi is tantus vir fuit, et illi contra rem publicam coniurarunt.

289—345. *Forma* pulcra etiam multis iniuriis, corruptioni, aliisque periculis obnoxia, adeoque non exoptanda eſt. *Murmure*, ſuſurro, ψιθυρισμῷ, obſcura voce intra dentes edita; quo vota parum honeſta deſignantur. v. ſup. ad VI, 539. Ardentius autem magisque *puellis*, quam *pueris formam* pulcram *optat mater*, quoniam ea vtilior eſt illis, quam his; vnde h. l. egregie *maiori murmuri* obponitur *modicum*. 290. *quum*, quoties, *videt*, adit, *fanum Veneris*, quae et pulcerrima dearum eſt, et ſymbolum amoris ac venuſtatis. Colebatur etiam olim Ἀφροδίτη ψίθυρος in templo, in quo mulieres preces ac vota inſuſurrabant (cf. Senec. Ep. 10.) huic deae. v. Euſtath. ad Homer. Odyſſ. XX. p. 1881. A. *mater anxia*, ſollicita de forma liberorum, et anxie precans.

291. *Vsque ad delicias votorum*, ita vt pro liberis vota deliciarum dulcedinisque plena faciat, quibus fauorem animumque Deae, qualis Venus eſt, conciliari poſſe ſperat.

292. *Cur tamen*, *inquit* ſc. mater, vel dicat ſ. dixerit ſcil. aliquis, (niſi potius leg. *inquis*) *conripias*, reprehendas haec vota, tamquam inhoneſta, quandoquidem et *Latona Dianae*, filiae ſuae, pulcritudine delectatur? Cf. praeclarus locus Virg. Aen. I, 498 ſq. qui animo poetae obuerſabatur.

293 ſqq. Reſpondet poeta, oſtenditque exemplis Lucretiae, Virginiae aliarumque mulierum pulcerrimarum, in quantis illae periculis verſentur. *faciem* pulcram. *Lucretia*, quae propter formam a Sex. Tarquinio per vim ſtuprata necem ſibi conſciuit.

294. *Virginia*, a patre, L. Virginio, occiſa, vt pudicitia eius ab inſidiis Appii Decemviri libidinoſi vindicaretur. *Rutila* mulier deformis et gibboſa, quae illis temporibus vixiſſe videtur. Vulgo deſignari putant Liviam, Rutilii vxorem, quam exceſſiſſe quidem XCVII annos, nec

tamen gibboſam fuiſſe, Plinius VII, 48. memorat. Lepide autem h. l. vtriusque feminae forma comparatur.

295. *ſuam* ſc. faciem et formam.

296. *trepidos*, ſollicitos de caſtitate filii; verentes, ne conrumpatur.

297. Vera ſententia, quam multi expreſſere.

298. 299. *horrida domus*, diſciplina et inſtitutio ſeuera, tetrica ac triſtis, ſine cultu et elegantia, qualis *veterum Sabinorum* fuit. v. Liv. I, 18. et ſup. ad VI, 164. Pro *Sabinos* in plerisque libris non male legitur *Sabinas*. (Cf. Martial. I, 62, 1. Prop. II, 23, 103. Horat. Epod. II, 40. 41. Ovid. Am. II, 4, 15.) At h. l. agitur de *filio* et de *ſanctis moribus horridae domus:* nec Sabinae tantum propterea bene audierunt, ſed et Sabini. Parum tamen intereſt.

300. *vultum modeſto ſanguine feruentem*, ſubfuſum rubore vel pudore, quod eſt τὸ χρῶμα τῆς ἀρετῆς.

301. *natura larga*, liberalis, benigna. Quoad ſenſum melius iungi poſſunt *natura benigna* et *larga manu*.

304. *Non licet eſſe viris*, (vt *licet eſſe*, *contigit eſſe* vel *ſatis eſt eſſe fideli*, *priori* cet.) deſinunt mox eſſe viri; nam (quae ratio adiicitur) formoſi ſolent effeminari, et vel conrumpi, ſ. ſtuprari et pati muliebria, vel caſtrari; vel pathici fiunt et cinaedi, vel ſpadones. *conruptoris improbitas*, cinaedus inprobus.

305. *tentare*, ſollicitare muneribus, vt filios ſuos conrumpere patiantur; vel *ipſos parentes* donis ſollicitare ad ſtuprum.

306 — 309. Formoſi pueri ac iuuenes vel *caſtrantur* vel *rapiuntur* ſc. ad ſtuprum (vt *rapere virginem*, et *rapta*, vel noſtrum *entführen*) a potentioribus, quod non verendum eſt deformibus. 307. *caſtrauit;* v. ſup. ad VI, 368 ſqq.

308. *Neronis* paederaſtia nota e Suet. c. 28. al. *praetextatum*, v. ſup. ad I, 78. *loripedem*, v. ſup. ad II, 23. *Strumoſus* dictus a *ſtruma*, tumore glanduloſo, qui in lateribus, inguinibus, ſed maxime in ceruice naſcitur, (v. Celſ. V, 28. ſ. 7.) et *ſcroſula* quoque, Gr. χοιράς, vocatur, quoniam ſues hoc morbo potiſſimum laborant.

310. *I nunc*, vt ſup. VI, 306. vbi v. not. *ſpecie*, forma, et quidem pulcra.

312. *Publicus adulter*, qui omnes amat adpetitque matronas, et ab iis amatur; vt fere *iuuenum publica cura* dicitur Horat. Od. II, 8, 8.

312—317. Poenae adulterorum deprehenſorum magis permiſſae maritorum, vel magiſtratuum Caeſarumque arbitrio, quam legibus definitae fuiſſe videntur, et in feminis mitiores erant. v. Cuiac. Obſſ. VI, 11. Lipſ. Exc. ad Tac. Ann. IV, 42. et Intpp. legis Iul. de adult. *quascumque mariti exigere irati*, h. e. exigunt, vel exigere poſſunt aut ſolent ſcil. ab adulteris; (quem infinitini vſum multis exemplis firmauit Gron. Obſſ. II, 14.) niſi potius leg. *quascumque mariti Exegere ira*, h. e. ſaepe exegerunt, vel ἀορίστως, exigere ſolent. Magna eſt h. l. lectionis varietas, quae librariorum ſtupori debetur.

313. *nec erit felicior Marte*, in adulterio deprehendetur, vt Mars, quem cum Venere concumbentem Vulcanus, Veneris maritus, *laqueis* vel potius retibus inpeditum omnibus diis videndum praebuit; quae lepida fabula notiſſima eſt ex Hom. Odyſſ. Θ, 266 ſqq. Ovid. Met. IV, 171 ſq. et A. A. II, 561 ſq. De origine eius v. Heyne Antiq. Auſſ. P. I. p. 161. et Hermanni Mythol. T. I. p. 258 ſq. *Aſtrum* autem *Martis* poeta pro ipſo Marte dixit reſpectu forte ſideris natalitii, cui hoc Martis infortunium tribuit, et huius aſtri, quod infauſtum erat. v. ſup. ad VI, 553 ſq.

314. *Exigit plus*, poenam grauiorem. 316 ſq. Cf. Horat. Sat. I, 2, 37-46. *ſecat*, concidit, lacerat. Cf. Hor. Epod. IV, 11. ibique Mitſcherl.

317. Vetus Schol. "*Mugilis*, (ſ. *mugil*) piſcis grandis capitis, (vnde et *capito* dicitur, Gall. *mulet*) poſtremis exilis, qui (vt et raphanus) in podicem moechorum deprehenſorum (Athenis olim) ſolebat inmitti." v. Doering ad Catull. carm. 15. extr. et Caſaub. ad Athenaeum I, 5.

318. *tuus Endymion*, filius tuus formoſus. *Endymion* paſtor, a Luna adamatus: qui mythus inde ortus, quod primus lunae curſum obſeruauit, (v. Plin. II, 9.) et pulcer fuit; ſummam enim hominis pulcritudinem adumbraturi poetae fingunt, deos eius amore captos eſſe, eumque rapuiſſe. v. Heyne Antiquar. Auſſ. St. 1. et de Endymione idem ad Apollod. I, 7, 5. p. 104 ſq. *dilectae*, formoſae, et quam amat propter pulcritudinem.

319. *Seruilia*, matrona deformis ac diues. Vix crediderim, poetam reſpexiſſe duas Seruilias, turpiſſimas Catonis ſorores, e quibus altera, Bruti mater, cum Caeſare libidinis commercium habuit, altera autem a Lucullo, marito ſuo, ob proſtratam pudicitiam fuit repudiata. (v. Suet. Caeſ. 50. Plut. in Lucullo p. 517. in Cat. min. p. 759.

769. 770. 785. et in Bruto p. 984.) Illa certe non *numos dedit* Caesari, sed ampliſſima potius ob eo adcepit dona ac praedia.

320. *Exuet* filius tuus turpi matronae, qualis Seruilia eſt, *omnem corporis ornatum*, h. e. amores eius ſectabitur, donec omnibus eam nudauerit vnionibus vel gemmis reliquoque corporis ornatu.

321. *quid enim* pretii ac muneris *vlla* mulier inpudica *negauerit vdis inguinibus*, in Venerem libidinemque conferre dubitabit? 322. *Oppia* (al. *Optia, Ippia, Hippia*) patricia ac nobilis, *Catulla* vero plebeia, vel illa liberalis ac prodiga et haec auara, vel denique illa diues et haec pauper fuiſſe videtur; non altera inpudica, (v. VI, 82-115.) altera vero caſta: (v. ad II, 49.) nam caſta mulier parum apte h. l. memoratur.

323. *Femina deterior*, in ceteris male morata, et in reliquos omnes auara et nequam, *illic habet totos mores*, hic induit comitatem, liberalitatem cet. vt moechis largiatur et placeat. Sed forte leg. *comes* pro *totos*, vt ſenſus ſit: *deterior*, mala, inpudica, *femina illic*, in re Venerea, *habet comes mores*, come ingenium: ſumma comitate ac liberalitate adlicere ſolet viros ac delenire.

324. *Sed caſto quid forma* pulcra *nocet?* Obiectio, quam refellit poeta exemplis *Hippolyti* et *Bellerophontis*, quorum caſtitas vel in prouerbium venit, quosque *graue propoſitum* caſtae vitae non a periculis tutos praeſtitit, ſed in ea potius coniecit. *immo*, potius, Gall. *au contraire*. 325. *Hippolytus*, Theſei filius, qui a Phaedra nouerca, (*Creſſa*, h. e. Minois regis Cretenſis filia) cuius inceſto amori non obſequebatur, falſo apud patrem ſtupri inſimulatus, et, quum huius iram fugeret, ab equis, quos Neptunus, Theſei precibus ad vindictam prouocatus, conſternauerat, curru deiectus raptatusque miſere periit. (v. Ovid. Met. XV, 491 ſq. Eurip. et Senec. in Hippol.) *Bellerophon* ſ. Bellerophontes, filius Glauci et Siſyphi, Corinthiorum regis, nepos, qui, quum a Proeto, Argiuorum rege, hoſpitio exceptus et ab eius vxore *Stheneboea* ad adulterium pellectus eſſet, propter repulſam ab ea ſtupri apud maritum adcuſatus, et ad Iobaten ſocerum miſſus eſt, vt ab eo interficeretur. De his et reliquis eius fatis v. Hom. Il. ζ, 152 ſqq. Heyne ad Apollod. p. 283-290. et Intpp. Horat. Od. III, 17, 13 ſq. 326. *repulſo* al. parum apte. Sed neque τὸ *haec* ſatis h. l. con-

venit. Refertur vulgo ad Phaedram, quae mox *Creſſa* dicitur: ſed nulla huius antea mentio eſt facta. Forte leg. *Erubuit nam Phaedra, vt faſtidita, repulſa.* — 327. *Stheneboea*, Σθενέβοια, (non *Sthenoboea*) quae Ἀντεία dicitur Hom. Il. ζ. 160. et vel Iobatae vel Amphianactis filia fuit. (Cf. Heyne ad Apolled. p. 277. et 670.) 328. *Concuſſere ſe*, commotae ſunt, excitarunt ſe iratae ad vindictam, vt ap. Flor. III, 1. pr. *non leuiter ſe Numidia concuſſit*, ad pugnandum, ad bellum fortiter gerendum. Genus loquendi a leone, qui iratus ſe caudamque concutit, petitum videtur, non a luctatoribus, qui certaturi manus concutiunt: niſi malis: *concuſſere ſe*, animum agitarunt, vindictam ſecum animo volutarunt. Cf. Virg. Aen. VII, 338. ibique Heyne. Sed illud aptius grauiusque.

329. *Quum pudor* ob rem turpem, qualem meditabantur Phaedra et Stheneboea, *ſtimulos admouet odio*, adcendit odium et iram. Genus loquendi notum ductumque a *ſtimulo*, κέντρῳ ſ. σαυρωτῆρι, quo equi aut boues aratores pungi et incitari ſolebant, vnde prouerb. πρὸς κέντρα λακτίζειν, et κεντρηνεκέες ἵπποι.

329—345. Pulcritudinem eſſe noxiam, probatur etiam exemplo C. Silii, iuuenis formoſiſſimi et conſulis deſignati, cui Meſſallina, Claudii Imp. vxor, inſano amore capta, palam nupſit, abſente marito Oſtiamque profecto ſacrificii cauſa, quae et ipſi et Silio cauſa exitii fuit. v. Tac. Ann. XI, 5. 12-38. *Eiige*, dic, *quidnam ſuadendum eſſe putes* Silio, precibusne Meſſalinae obſequatur eamque vxorem ducat, nec ne? Si duxerit, periculum mortis metuendum a Claudio; ſi abnuerit, a Meſſallina. Conditio itaque eius miſerrima fuit, certumque et ineuitabile exitium.

332. *rapitur* Silius *Meſſallinae oculis*, amore ardentibus, h. e. amore eius detinetur ac deuincitur, *exſtinguendus*, vt pereat: nam oculi vel facies aliaeque partes corporis pulcrae adſpicientem *capere*, *rapere*, *ſibi ſubripere* et *venari* dicuntur.

333—336. Deſcribuntur ſolennia nuptiarum Meſſallinae et Silii, de quibus cf. Tac. Ann. XI, 27. — 334. *Flameolo* velo, v. ad II, 124. *Tyrius*, purpureus, *Genialis* ſc. lectus, purpura ſtratus. v. ſup. ad VI, 22. *in hortis* Lucullianis, de quibus v. Tacit. eiusque intpp. Ann. XI, 1, 32. et 37. quibus tamen locis memorat, Meſſallinam

nuptiis demum celebratis in hortos illos digreſſam, et in iis interfectam eſſe. Eiusdem indomita libido et mirificus mariti Imperatoris ſtupor notantur vērbis *palam* et *in hortis*. (Cf. Tac. Ann. XI, 27.) — 335. v. ad VI, 137.

336. *Auſpex* adhibebatur in nuptiis, vt auctoritatem iis daret. (v. Erneſti clav. Cic. et Tac. Ann. XI, 27.) *cum ſignatoribus* tabularum dotis ſ. nuptialium, inter quos ipſum quoque Claudium fuiſſe quidam putarunt. v. Suet. Claud. c. 26.

337 ſqq. Poeta ipſum adloquitur Silium. *Tu*, o Sili, *putabas* forte, haec clam Claudio Imp. futura eſſe: ſed Meſſalina, non contenta furtiuis adulteriis et ſecura ob ſtuporem mariti, palam ac *legitime*, adhibitis ſcil. ſignatoribus tabularum dotis, auſpice cet., iuſta et cuncta nuptiarum ſolennia celebrare voluit ac celebrauit. Itaque *dic, quid placeat* tibi, ducturusne ſis Meſſalinam vxorem, nec ne? *Niſi parere velis* et obſequi inſano amori ac voluntati Meſſalinae, quae palam et legitime vult nubere, *pereundum* tibi *eſt ante lucernas*, λυχνικῶν, antequam adcendi ſolent lucernae, h. e. ante veſperam, confeſtim, iuſſu iratae feminae: *ſi* autem *ſcelus admittas*, palam ac legitime eam duxeris vxorem, *dabitur mora paruula* ſupplicio tuo, *dum res* cet., h. e. ipſi Claudio poenam temeritatis ſcelerisque dabis, quam primum rem compererit.

341—345. Bene poeta notat ſtuporem Claudii, ac facete Silium hortatur, vt Meſſalinae deſiderio ſatis faciat. *Ilies nota* fuit *vrbi et populo*, priusquam *contigit Principis aures*. *Ille* Princeps *dedecus domus* Auguſtae *vltimus*, poſtremo omnium, *ſciet*, (v. Tac. Ann. XI, 28-32.) et *ſciet* tantum, non vlciſcetur: nam Meſſalina effugiſſet poenam ſceleris, niſi Narciſſus caedem eius properauiſſet. (v. Tac. Ann. XI, 37. et inf. XIV, 330.) *Interea*, dum res temeraria ad Principis aures peruenerit, *tu*, Sili, *obſequere imperio* et cupidini Meſſalinae; *ſit tanti vita dierum paucorum*, h. e. fac illud, vt certe aliquot dies vitam protrahas: nam ſi parere abnueris, extemplo Meſſalinae iuſſu tibi pereundum erit; ſi eius amori ac deſiderio ſatis feceris, viues ſaltem aliquot dies, donec res contigerit Principis aures, qui vltimus eam reſciſcet. In libris tantum non omnibus haud male legitur *ſi tanti* vel *ſi tanti eſt*.

344. 345. Quodcumque ceperis conſilium, vel quaecumque ratio tibi leuior meliorque viſa fuerit, mors tibi

parata eſt, ſiue a Meſſalina, ſiue a Claudio. 345. Cf. Tac. Ann. XI, 35. et Dio LX, 31. *pulcra et candida cervix*, quae pulcritudo exitialis fuit Silio et inmaturae mortis cauſa.

346—366. Locus plane diuinus, omniumque, quos memini, grauitate ac praeſtantia ſententiarum nobiliſſimus. Cf. ſup. ad Argum. Sat. 346. *Nil ergo optabunt homines?* neutiquam: nam maxima vitae voluptas continetur votis et ſpe. 347 ſq. Cf. Pind. Pyth. III, 106 ſq. Xenoph. Mem. Socr. I, 3, 2. Plat. Alcib. II. p. 154. 172. ed. Nürnberg. Theogn. Sent. v. 141 ſq. 172 ſq. et Valer. Max. VII, 2. extr. 1. 349. *pro iucundis*, pro iis, quae nobis iucundiſſima videntur, vel quae ad voluptatem ſpectant et maxime a nobis expeti ſolent.

350. Dii enim nobis dant vtilia, etiam non petita; nos ſaepe noxia votis expetimus. 352. 353. Cf. Socrates ap. Plat. l. l. p. 152.

354. 355. Preces veterum plerumque ſimul vota erant. *Tomacula* Gr. τομοι ſ. τομια, et τεμαχη ſ. τεμαχια, pinguia quaedam viſcera, inpr. porcina, vel minutatim conciſa, vel ſimpl. abſciſa, qualia Diis obferri ſolebant; (vnde h. l. *diuina*) ſic dicta a τεμνω vel τομαω. *Diuina* dicuntur, quaecumque ad deos eorumque ſacra ſpectant, vel diis obferuntur; vnde *res diuinae* dicuntur ſacrificia. *Porcus* olim nuptiarum potiſſimum initio, et a Graecis Veneri inmolabatur. v. Varr. R. R. II, 4. §. 9. et Athen. III.

356. Cf. preces Hor. Od. I, 31, 17 ſq. et Senec. Epiſt. 10.

357. 8. Cf. Virg. Ge. II, 490. Plin. XXVIII, 1. ſ. 2. extr. al. Stoici potiſſimum ſapientis erat, non timere mortem, omniaque, quae vitari nequeant. *ſpatium extremum*, finem, *vitae*, mortem inminentem.

359. Epicuri praeceptum erat: Ἀνέχου καὶ ἀπέχου, et eris ἀναμάρτητος καὶ ἀμεταμέλητος. Pro *labores*, quod voc. mox repetitur, forte ſubſtituendum *dolores* ex editt. recentt.

360. Etiam haec Stoicam ſpirant ſapientiam. Cf. Senec. de ira II, 6-8. et Horat. Epiſt. I, 6. Ex adfectibus autem et perturbationibus animi, quae vitam non patiuntur quietam eſſe et beatam, potiores tantum memorantur, ira et cupiditas. 361. 362. Animum, qui variis, immo Herculeis, laboribus, quibus eluceat virtus et incrementa capiat, exerceri malit, quam ignauam in otio ac voluptatibus vitam agere. *Sardanapalus* vltimus Aſſyriae rex, idemque molliſſimus, vnde h. l. *plumis*, plumeis culcitis,

h. e. lectis mollibus. Cf. Diodor. II, 23 ſq. Athen. XII, 7. Iuſtin. I, 3.

363. 4. Bonam mentem ac felicitatem ipſe tibi parare poteris ſtudio virtutis ac ſapientiae, vnde eas optare ſtultum eſt. *ſemita vitae tranquillae*, via ad vitam tranquillam ac beatam. 365. 366. *Nullum numen*, nullam poteſtatem, *Fortuna* habet in homines, minime in ſtudioſos ſapientiae ac virtutis, qui animi cupiditatibus imperant, neque externa ſectantur bona, quae ſubiecta ſunt fortunae, ſed animi, quae vera ſunt bona, neque a fortuna nobis auferri poſſunt: qui vero cauſas rerum non ſatis ſolerter explorant, prauisque cupiditatibus ducuntur, per inprudentiam res humanas non diuina prouidentia, ſed Fortunae arbitrio regi exiſtimant, vel tacite quaſi conſitentur, et huic, tamquam auctori, tribuunt, quae ipſis culpa ſua contingunt. *Numen* poetis primum Dei voluntas, et quodcumque eius indicium, monitum oraculumque, deinde eius potentia ac maieſtas, (vt forte h. l.) vel auxilium, hinc vero Deus ipſe, et denique illius vel natura, vel nomen quoque ac titulus dicitur. Si tamen quis propter ea, quae mox ſequuntur, verba, *nos te facimus Deam*, vulgarem vocis notionem retinere malit, (vt *nullum numen habes* ſit id. qd. nullum numen es, ſ. non es Dea) equidem non magnopere repugnem. Ceterum hi verſus laudantur Lactant. Inſt. III, 29. (vbi *nomen* pro *numen* legitur, quo ſenſu Cicero dixit: *Ignoratio rerum et cauſarum Fortunae nomen induxit*) et repetuntur inf. XIV, 315. 316. vbi, vt h. l., in plerisque libris reperitur *ſed te*, et *Nullum numen abeſt*, h. e. omnes dii fauent et adſunt iis, qui non temere, ſed conſilio et prudentia res gerunt. 366. *locamus te in coelo*, locum tibi in coelo damus, h. e. te in deos referimus.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM XI.

Satira pulcerrima, qua frugalitas praedicatur, et damnatur luxus, maxime eorum, qui immemores aurei praecepti, γνῶθι σεαυτον, facultatum ſuarum modum transeant. Cane credas, Iuuenalem vel in Epicuri ſectam inuehi,

vel otium et frugalitatem laudare secundum praecepta huius philosophi.

1. 2. Cf. sup. IV, 13. 14. et VIII, 182. *Atticus* h. l. pro quouis nobili ac diuite; qualis fuit ille T. Pomponius, qui vel tironibus ex Nepote et Cicerone notissimus est. *lautus*, splendidus et magnificus, qui ita viuit, vt solent nobiles ac diuites, vtque eos decet. 2. *Rutilus* pro quouis paupere.

2. 3. Cf. sup. ad III, 152. *Apicius* pro homine luxurioso s. guloso. v. sup. ad IV, 23. — 4. *Conuictus*, conuiuia, h. e. omnes, qui in conuiuiis sunt, vt mox *thermae*, *stationes* et *theatrum*. *Thermae* h. l. vel proprie dicuntur, et quidem homines, ibi conuenientes, vel potius thermopolia, vt sup. VIII, 168. vbi v. not. *Stationes* sunt συστάσεις, circuli, seu omnia loca, vbi frequenter, vel audiendi vel confabulandi causa, conuenire aut consistere solent homines, v. c. ciues post negotia, legati *ciuitatum* vel municipiorum, de iure respondentes, senatores, *qualia* fuere senaculum, forum, porticus cet. 5. *De Rutilo* scil. loquuntur, fabulantur, rident.

5—8. Nam mox, dum iuuenis est, dicunt eum, consumtis bonis et inopia cogente, sponte operam daturum esse gladiaturae. Cf. sup. ad II, 143 sq. et VIII, 192-210. *Subficiunt galeae* portandae armisque tractandis.

7. *nec prohibente tribuno* eiusmodi dedecus vrbis. Pro *tribuno* forte leg. *tyranno;* (vt *nullo cogente Nerone* sup. VIII, 193.) nisi *tribunus* h. l. est ipse Imperator: nam tribunicia potestas, Augusto ceterisque Imperatoribus delata, summi imperii vim significationemque habebat, vnde et anni eius, tamquam anni imperii, in nummis et annalibus numerantur.

8. Dicunt eum gladiatorem futurum; non, lanistam. *Scripturus*, descripturus, excepturus, scil. vt ediscat, *leges*, praecepta artis gladiatoriae, dictata, *lanistae*, qui *commentari* dicebatur et *dare dictata*. *verba regia*, superba, imperantia, *lanistae*, qui tironibus in palum, vel aduersarium, cum rudibus primum, postea cum iustis armis inruentibus, subinde adclamabat: *adtolle! caede! declina! vrge! percute!* vel etiam *feca* et *vre:* vnde *regia* quoque *verba* possunt crudelia h. l. esse. *Regia* enim contemtim dicebantur Romanis, quippe qui inde a regibus exactis summum in eos odium gerebant.

9 sq. Sunt praeterea multi, gulae indulgentes, qui pecunia mutuo sumta lautas emunt dapes, quosque *creditor saepe elusus*, h. e. deceptus vana pollicitatione solutionis, in *macello*, vbi delicata venduntur opsonia, et gulosi homines frequenter conueniunt, *exspectat*, vt exigat ab iis fenus. Cf. Horat. Sat. I, 2, 7 sqq. et Epist. I, 15, 26 sqq. Macellum frequentabant Romani ipsique ibi emebant opsonia, quae seruis domum ferenda tradebant.

11. Qui tantum viuunt et viuere volunt, vt edant et seruiant gulae; ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, Phil. III, 18. *Socrates quidem dicebat, homines multos propterea velle viuere, vt ederent et biberent; se bibere atque esse, vt viueret*, Macrob. Sat. II, 8. Cf. inf. XII, 50. 51.

12. Quo quis horum miserior est et pauperior, eo viuit *egregius*, h. e. magis egregie, lautius.

13. Qui mox ad incitas vel extremam redigetur paupertatem. Metaphorae ab hianti et rimoso pariete s. muro ductae, vel ab aedificio, cuius ruina iam inpendet et manifesta est. *perlucente*, adparente.

14. *Interea*, priusquam ad incitas sunt redacti. *gustus*, epulas, quas gustu explorant. *per omnia elementa*, per aerem, aquam et terram: volucres, pisces, et tam feras, quam fructus terrae exquisitiores *quaerunt*.

15. 16. Magnitudo pretii non obstat, quo minus desiderio ciborum capiantur, non minuit desiderium; quin potius, *si interius adtendas*, adcuratius rem consideres, *magis illa iuuant*, delectant, suauiora iis videntur magisque adpetuntur, *quae pluris*, maiori pretio, *emuntur*.

17. Non dubitant, mutuo adcipere, quae perdant magis, quam erogent; Schol. 18. Cf. sup. VII, 73. *obpositis* pigneri, ad securitatem creditoris. *Lancibus* pretiosis, argenteis cet. *matris imagine fracta*, non casu, puto, vel vetustate, vel vt partem statuae vendat, sed *fracta* ex industria, vt non cognosci possit et sine pudore vendi.

19. *quadringentis numis*, magno pretio. Sed *numi* sunt sestertii, non sestertia. *condire*, cibis bene conditis vel delicatis inplere. *fictile* vas, vt *testa alta* sup. IV, 131. (vbi v. not.) *Fictile*, quia lances argenteas obposuerat, aut maxima aliqua patina ei opus erat. *gulosum* vas, quale est hominum gulosorum, vel capax. 20. *Sic*, hoc luxu, *veniunt ad miscellanea*, cibum e variis ferculis mixtum, (*gladiatoriam* et *inmundam saginam* dixere Tac. Hist. II, 88.

et ſimili loco Prop. IV, 8, 25.) *ludi*, ludii, gladiatoris; (v. ſup. ad VI, 82.) h. e. gladiatores fiunt, (cf. ſup. v. 8.) vt largiorem certe victum, cui adſueuerunt, retineant: nam gladiatores epulis largioribus ali ſolebant, vt vires eorum augerentur. Alii *miſcellanea ludi* putant eſſe *ludos miſcellos*, h. e. e variis generibus mixtos, (v. Intpp. Suet. Cal. c. 20.) vt ſenſus ſit: fiunt hiſtriones, ſeu ludii.

21—23. Multum intereſt, diuesne ſit an pauper, qui lautas *parat* epulas et magnos ſumtus facit. Cf. ſup. v. 1 ſq. *Ventidius* h. l., vt ſup. v. 1. *Atticus*, pro homine diuite ac nobili. *laudabile*, honeſtum.

23. Luxuria *a cenſu famam trahit*, ducit, ſumit: ſi magnus eſt cenſus, (res familiaris, opes) liberalitatis, magnificentiae et honeſtatis, ſi exiguus, luxuriae famam nomenque obtinet.

24—27. Stulti ſunt et contemtu digni, qui rerum externarum ſcientiam, quae vel prorſus inutilis eſt, vel ad beate viuendum nihil confert, ſectantur ac probe tenent, at intus et domi ſuae hoſpites, vel in metiendis facultatibus et ſe ipſis cognoſcendis caeci, ignorant, multum inter magnas atque exiguas opes intereſſe, et pro illorum modo ac menſura faciendos eſſe ſumtus. *Tecum habita: noris quam ſit tibi curta ſupellex*, Perſ. IV, 52. *Atlantis*, montis Mauritaniae, mira altitudo notiſſima. v. Heyne ad Virg. Aen. IV, 246 ſq. et 480 ſq.

26. *Ferrata arca* diuitum eſt, pauperum vero *ſacculus* ſ. *loculus* et *crumena*, (inf. v. 58.) vnde *arca* magnas, *ſacculus* vero modicas deſignat rerum copias et facultates. (v. ad X, 25. et XIV, 260. 261.) — 27. *E coelo deſcendit*. Deum habet auctorem, vel diuina, aurea, praeſtantiſſima eſt (v. ad II, 40.) ſententia illa γνῶθι σεαυτὸν, quae in veſtibulo templi Delphici aureis literis inſcripta erat, et a quibusdam Thaleti, vel Chiloni, Cleobulo, Bianti, Pythagorae, Socrati aliisque hominibus, ab aliis ipſi Apollini vel eius oraculo, tamquam auctori, (propter diuinam eius praeſtantiam) tribuitur. (Cf. Diog. Laert. I. Cic. ad Qu. Fr. III, 6. et Tuſc. Qu. I, 22. §. 52. Harduin. ad Plin. VII, 32.) Γνῶθι σεαυτὸν, noſce te ipſum, et in tota vita age ſecundum animi, corporis et fortunae vires ac modum.

28. *Figendum* illud, altius animo infigendum eſt, vt in eo inhaereat. Cf. ſup. ad V, 12. 29 ſqq. In omnibus vitae partibus hanc ſententiam oraculi inſtar conſule, v. c. in matrimoniis contrahendis, vt tibi parem ducas,

vel in petendis honoribus, vt explores ante, num iis idoneus illisque bene administrandis par sis. *Senatus sacri*, venerandi, vt ἱερὰ σύγκλητος. *in parte Senatus*, Senator, *esse*.

30. Non petendos esse honores, viribus nostris maiores, ipse *Thersites* intellexit, qui, quamuis intolerantius se iactaret, non tamen ita immemor fuit suae tenuitatis et ignauiae, vt *loricam* et reliqua *Achillis* arma *poscceret*, in quibus, h. e. quibus indutus *Vlysses se transducebat*, se videndum, vel potius se ridendum praebebat; nam poeta haud dubie innuit, arma Achillis ne Vlyssem quidem decuisse, ne hunc quidem iis gestandis parem fuisse vel hoc honore dignum. De contentione heroum de armis Achillis vid. sup. ad VII, 115. X, 84. 85. de *Thersite* sup. ad VIII, 269. et de verbo *transducere* sup. ad VIII, 17. Sed Thersites illi de armis certamini adesse non potuit, si ab Achille interemtus est, quod tradunt Qu. Calaber et Lycophr. v. 999. vbi v. Tzetz. et Potter. Itaque poeta vel memoria labsus, vel alios auctores, nobis ignotos, sequutus est, vel potius scripsit: *nec enim loricam poscat A. Thersites*, h. e. homo, qualis Thersites fuit.

32. 33. Si *tu cauiam ancipitem*, ambiguam, *seu magno discrimine protegere adfectas;* (nisi leg. *Ancipitem si tu magno* cet.) *te consule*, te ipsum interroga, vel te et vires tuas excute, explora, *et dic tibi*, *qui*, qualis, *sis*. Vulgo legitur *qui sis:* sed illud et mollius est et doctius.

34. Vtrum sis *orator vehemens*, grauis et acri verborum actionisque genere ad permouendos animos idoneus, h. e. praeclarus, *an* mediocris, vel infimae notae rabula, vt *Curtius* Montanus, (v. sup. ad IV, 107.) *et Matho*, (v. ad I, 32.) *buccae*, fastuosi cauillici ac ventosi, qui tantum buccas inflant et nihil grauiter et apte vel accommodate ad persuadendum dicunt. Sic fere *buccam loquacem vetuli cinaedi* dixit Martial. I, 41, 13. et *hominem durae buccae* Petron. 43. Cf. sup. ad III, 35.

35 sq. Praeclarum praeceptum! Cf. sup. VI, 358 sq. et Casaub. ad Pers. VI, 25 sq. *mensura sui*, modus virium suarum et facultatum.

37. *mullum*, piscem pretiosum et grandem. v. sup. ad IV, 15 sq. et V, 92 sq. *gobio*, h. e. pretium gobionis, vel quo ematur *gobio* s. *gobius*, (κωβιὸς, *cobio*) vilis piscículus, (v. Harduin. ad Plin. IX, 57.) vt *asini*, *ouis* et *boues in crumena* ap. Plautum, Asin. III, 2, 44. Truc. III,

I, 10. et Perſ. II, 5, 16. *In loculis*, et *crumena*, v. ſup. ad v. 26.

38. 39. Cf. ſup. ad VII, 129. *aere paterno*, patrimonio, *ac rebus*, re familiari. *merſis in ventrem;* vnde homo guloſus ac prodigus vocatur *gurges* et *vorago patrimonii*, vel *barathrum macelli*. Hinc et lepide *venter* dicitur h. l. *capax* omnium bonorum, *feneris, argenti* cet. quae quaſi vorat ac deglutit. *feneris*, pecuniae, fenere et datae et adceptae. Cur *feneris* ſcribam pro *foenoris*, v. ad IX, 141.

41. *Argenti grauis*, v. ſup. ad IX, 141.

42. *Tolibus a dominis*, helluonibus, *nouiſſimus*, poſtremo, (cf. ſup. ad VI, 356.) *exit*, obpigneratur aut venditur, *annulus*, aureus, inſigne Equitum; vnde *digito nudo*, inminuto cenſu equeſtri: nam *conſtitutum erat, ne cui ius annulorum* (ſ. annuli geſtandi) *eſſet, niſi cui ingenuo ipſi, patri auoque paterno ſeſtertia* CCCC *cenſus fuiſſet*, Plin. XXXIII, 2. ſ. 7. *Pollio*, decoctor, forte is, de quo v. Plin. IX, 10. ſ. 13. Cf. ſup. ad IX, 6.

44. 45. Mors *praematura* et *acerba* minus *metuenda* eſt *luxuriae*, h. e. luxurioſis hominibus, quam *ſenectus*, et morbis et famè laborans, quae grauiſſima eſt helluonum et helluationis poena; niſi ſenſus eſt: mors in infantia vel in iuuentute luxurioſis minus metuenda eſt, quam ſenectus. Nam mors infantium dicebatur *acerba*, iuuenum *inmatura*, et ſenum *naturalis*. Cf. Virg. Aen. VI, 429. Sen. Ep. 123. et Kirchman. de fun. Rom. I, 4. extr. *Cineres* et *funus* pro morte. 46—49. *Hi plerumque gradus* ſunt, quibus iſti perditae gulae homines ad inopiam perveniunt et fidei violationem: primum *conducunt*, h. e. fenere adcipiunt, *Romae pecuniam;* deinde eam *coram dominis* eius, h. e. creditoribus vel feneratoribus ipſis, non ſine dolore id videntibus, *conſumunt;* tandem, *vbi paulum*, et *neſcio quid*, forſan vel ferme nihil, *ſupereſt*, et iam *auctor feneris*, fenerator, *pallet*, timet, ne fenus cum ſorte perdat, *vertunt ſolum* patriae et ſponte in exſilium abeunt: nam *qui volunt poenam aliquam ſubterfugere aut calamitatem, ſolum vertunt, hoc eſt, ſedem ac locum mutant*, Cic. pro Caec. c. 34. Lepide autem poeta dicit, eosdem *currere*, feſtinanter patria cedere, ne a creditoribus comprehendantur, et ſe conferre *Baias*, propter loci amoenitatem et delicias, quo h. l. referuntur *oſtrea*, quae ibi capiuntur. Cf. ſup. ad III, 4. IV, 141. et VIII, 83.

50. *Cedere foro*, creditores fraudare. *iam*, noſtris temporibus, *non eſt deterius*, non magis ignominioſum habetur, quam ex media et aeſtuoſa Vrbis regione migrare in ſuburbanam et frigidiorem. *Cedere foro* Gall. *faire banqueroute:* nam in *foro* argentariorum erant tabernae, et res pecuniaria perſcriptione, transſcriptione cet. tractabatur; vnde negotiatores *in foro* (Germ. Börſe) *verſari*, et contra *foro cedere* dicuntur.

51. *Esquilias*, quae *gelidae* dicuntur ſup. V, 78. *Subura feruenti*, ob ſitum, vel potius maximum populi frequentiam. v. ſup. ad III, 5.

52. 53. Hoc tantum dolent, quod aliquamdiu Circenſibus ludis carent. Facete de inſana ludorum ſpectandorum cupiditate, qua Romani ardebant. Cf. ſup. III, 223. et ibi not.

54. *Non gutta ſanguinis*, nihil ruboris, h. e. pudoris, nullum eius veſtigium. Cf. ſup. ad X, 300. 55. Quin pauci hodie ſunt, quos puderet malefactorum et infamiae; *pudorque* iam tantum non omnibus ridicula res videtur, et prorſus ex Vrbe effugeret, niſi pauci eſſent, qui eum quaſi retinerent. Cf. ſup. ad VI, 19.

56 ſq. Poeta iam ad *Perſicum*, amicum ſuum, nobis ignotum, quem ad coenam vocauerat, ſe conuertit: Cognoſces hodie, vtrum iis, quae de frugalitate pulcerrime dixiſſe ac praecepiſſe videri poſſim, etiam vita et mores mei congruant.

58. *Sed* potius *laudem ſiliquas*, victum tenuem ac pauperum, (cf. Horat. Epiſt. II, 1, 123. quem etiam imitatus eſt Perſ. III, 55.) quum tamen *obcultus* ſim *ganeo*, clam popinas frequentem, et domi guloſus ſim. *Siliquae* vel legumina et propr. eorum folliculi, quales piſa, fabae, lupini cet. habent, vel fructus arboris ſilueſtris ſ. ficus Aegyptiae, (κερατωνία, vnde fructus κεράτιον, Gall. *carobes* ſ. *carouges*) quo non tantum ſues, vt apud nos glandibus, ſed etiam ſerui et infimae conditionis homines, alebantur. (v. Harduin. ad Plin. XIII, 8. ſ. 16. XV, 24. ſ. 26. et Schleusneri Lexic. N. T. voc. κεράτιον) *pultes*, v. ad VII, 185. et inpr. XIV, 171. — 59. *Coram aliis*, palam; vel clara voce, vt alii id audiant, meque frugalem exiſtiment. *dictem puero*, parari adferrique mihi iubeam. *in aure*, clam et inſuſurrans. Cf. Horat. Sat. I, 9, 9. 10. *placentas*, cibum delicatiorem, quem quomodo parauerint Romani, docet Cato R. R. 76. vbi v. Intpp.

60. Qui inuitatur ad coenam et se venturum promittit, dicitur *promittere* (se venturum) *ad aliquem* s. *ad coenam; condicere* vero, *coenam alicui* et simpl. *alicui*, vel *aliquo ad coenam*, (Germ. *sich zu Gaste bitten*) qui denunciat, se ad coenam venturum. 61. *habebis Evandrum*, me pauperem et frugalem hospitem, et *venies Tirynthius, aut minor illo hospes*, a me hospitio ita excipieris, vt olim ab Evandro paupere Hercules, aut Aeneas. Poeta memor fuit loci Virg. Aen. VIII, 100 sq. et 359-369. Aeneas *hospes, illo*, Hercule, *minor* quidem virtute et rebus gestis, *et ipse tamen contingens coelum*, Deos, sanguine, propinquitate; originem, et paternam et maternam, a Diis repetens. (Cf. Sil. VI, 627. et VIII, 293.) Sensus est: Si Evander re hospitibus, a Diis oriundis, frugalem dedit coenam, non lautiorem a me exspectabis.

63. *Alter*, Aeneas, *aquis*, *alter*, Hercules, *flammis ad sidera missus*. Nam Aeneam *veneranda Numici Vnda*, in qua, vel iuxta quam in proelio periisse dicitur, *Deum coelo misit Indigetem*, abluto omni, quod in eo fuerat, mortali, vt vtar verbis Tibull. II, 5, 43. vbi v. Heyne. Herculis autem, *fulgente sacratis ignibus Oeta*, *Ingentem animam rapuere ad sidera flammae*, Sil. III, 43. 44. vbi v. not.

64. *Fercula*, quae tibi adponentur. v. sup. ad I, 94. *macellis*, vt sup. VI, 40. vbi v. not. Cf. Virg. Ge. IV, 133. et Horat. Sat. II, 2, 120.

65. *De Tiburtino agro*, vbi forte villa fuit Iuvenali. *veniet*, adferetur, inferturque in triclinium. 66. *toto grege mollior*, cui caro mollior est et tenerior, quam vlli haedulo totius gregis. *inscius herbae*, lactens, qui adhuc herbam non contigit.

67. Qui nondum tentauit *mordere*, carpere, *virgas salicti*, salicis, vel salices. *salicti humilis*, cf. Virg. Ge. II, 434 sq. — 69. *Asparagi montani*, silvestres, minus delicati, quam hortenses. v. Plin. XVI, 36. s. 67. et XIX, 8. s. 42. *villica*, v. sup. ad IV, 77.

71. *Ova calentia torto foeno*, h. e. recentia, modo sumta e nido calenti. *matribus*, gallinis.

72. *Uvae* variis *seruabantur* modis, et inde *ollares*, *pensiles* cet. dicebantur. v. Colum. XII, 43. Varr. R. R. I, 54. Plin. XIV, 1. XV, 17. XXII, 1.

73. *Signinum pirum*, sic dictum a Signia (hod. *Segni*) Latii opp. et Rom. colonia, vt al. *testaceum* a colore.

v. Plin. XV, 15. f. 16. Celſ. II, 24. IV, 19. Colum. V, 10, 18. *Pirum Syrium* f. Tarentinum, ſpecies Falernorum, e Syria primum adlata et nigri coloris. (v. Plin. XV, 15. f. 16. et Intpp. Virg. Ge. II, 88.) *de corbibus iisdem*, omnia promiſcue, quod ſimplicitatem denotat.

74. *mala aemula*, certantia cum *Picenis*, quae etiam praedicat Horat. Sat. II, 3, 272. et 4, 70.

75. *poſtquam auctumnum*, auctumnalem ſucum, *et pericula crudi ſuci*, crudum noxiumque ſucum vel humorem, quem, quum recentia eſſent, per auctumnum habuerant, *frigore* hiemis *ſiccatum*, exhauſtum et excoctum, *poſuere*, depoſuere, amiſere. Vocem *auctumnum* poeta ipſe adiectis verbis *crudi pericula ſuci* explicauit.

77—119. Praeclara priſcae Romanorum ſimplicitatis frugalitatisque deſcriptio, quam v. 120-129. excipit non minus venuſta magnificentiae elegantiaeque ſerioris aeui imago: quae comparatio deinde v. 129-180. continuatur, et lectorem mirum quantum delectat. Conferant harum deliciarum ſtudioſi ſup. VI, 286 ſq. inf. XIV, 160 ſqq. Horat. Od. I, 12, 33 ſq. II, 5, 10-20. III, 6, 17-48. Ovid. Faſt. I, 197 ſqq. et Prop. IV, 1. *Senatus*, ſenatorum.

78 ſq. Haec notiſſima ex Valer. Max. IV, 3, 5. Plin. XIX, 5. f. 26 extr. Cf. ſup. ad II, 3. Eadem de C. Fabricio Luſcino tradit Sen. de prov. c. 3. *Oluſcula* pro viliſſimo cibi genere, vt ap. Hor. Sat. II, 2, 117. Cf. Ammiani Epigr. XX. in Brunck. Anal. T. II. p. 388. Notanda etiam h. l. epitheta *paruo* et *breuibus*.

80. Bene vilitas ciborum exprimitur, etiam comparatione temporum. Cf. Perſ. VI, 40. Serui autem ergaſtularii pedibus vincti, etiam quum opus in agro facerent. Cf. Ovid. ex Ponto I, 6, 31. 32. (ex quo loco verba quaedam petita videntur) Plin. XVIII, 3. et Lipſ. Elect. II, 15. — 81. *meminit*, quia ante ſeruitutem non parce conſueuerat viuere. *quid ſapiat*, quem, h. e. quam bonum, ſaporem habeat, vt inf. v. 121. *nil rhombus ſapit*, et Germ. *es ſchmeckt nach nichts*. *Vulua* ſuilla in deliciis erat Romanis, et magis quidem electitia, ἐκβόλιμος, μήτρα ἐκβολάδος, electo per abortum partu, quam porcaria, partu edito legitimo tempore ac naſcendi modo. Cf. Plin. VIII, 51. et XI, 37. f. 84. vbi v. Harduin. *Vulua popinae*, delicate praeparata in popina, deuerſorio guloſorum hominum. *calidae*, vbi perpetuo ignis eſt in foco et cibi parantur.

82. *Sicci*, fumo exsiccati, (v. sup. ad VII, 119.) *terga suis*, vt mox *lardum*. *pendentia* in carnario non procul a foco (v. sup. ad VI, 321.) e *crate* lignea et *rara*, non densa, vt vento aerique magis peruia essent; vt *rara tibi cutis craticula sudet ofella* in Martial. XIV, 221. Cf. Heins. ad Ovid. Fast. II, 645.

84. *cognatis ponere*, adponere in mensa, *lardum natalitium*, die natali, vel quod eo die adponi solet in epulis, quae in illo parantur.

85. *Adcedente*, addita tantum, *noua*, recenti vel alia, *carne*, *si quam dabat hostia*, si forte hostia mactaretur vel ab ipsis, vel a magistratibus. Cf. Valer. Max. II, 2, 8.

86 sq. Clarissimi quoque homines *ad has epulas*, tamquam lautissimas, *maturius solito*, ante horam nonam, (v. ad I, 49. et III, 67.) *ibant*, vt largius diutiusque genio indulgerent, et quia ingenti cupiditate tam delicati cibi ardebant. *imperiis castrorum*, militaribus. Alii ad titulum Imperatoris referunt.

89. Priscis temporibus proceres ciuitatis agrum colebant et opere rustico delectabantur, vnde et prima cognomina orta, Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum, Seranorum, Pisonum, Pilumnorum; quod notum ex Plin. XVIII, 3-5. al. *Erectum*, humeris sublatum, *a monte domito*, a colle vel agro montano, quem subegit ligone et aratro, *ligonem referens* domum. En venerandam priscorum ciuitatis procerum imaginem!

90 sqq. Quamdiu Roma timuit Censores horumque censura seuera fuit, simplices quoque fuere eorum victus et supellex. *Tremere* aliquid s. aliquem docte dicitur passim. *Fabii*, *Cato*, *Scauri* et *Fabricii* h. l. clarissimorum Censorum nomina. Septem, quod sciam, *Fabii* fuere Censores, de quibus v. Pighii Annales. *Cato durus*, h. e. seuerus, (ap. Martial. XI, 2, 1. *Triste supercilium durique seuera Catonis frons*) h. l. est M. Porcius Cato, Tusculanus, *Censorius* ac *Sapiens*, et vulgo *Cato Maior* vel *Priscus Cato* dictus, acerrimus nobilitatis aduersarius, cuius frugalitas notissima, et celeberrima ob seueritatem censura, quam a. 569. gessit. v. Liv. 39, 40-44. et Plut. vit. Cat. E *Scauris* clarissimus M. Aemilius Scaurus, qui princeps Senatus, Censor a. 645. bis Consul a. 648. et 646. et auctor legis cibariae fuit, et Aemiliam strauit viam pontemque Muluium fecit. v. Ernesti clav. Cic. et Pigh. Ann. T. III. p. 126. — De *Fabricio* Censore v. sup. ad

IX, 142. Pro *poſtremo* in multis libris reperitur *rigidique*, quod h. l. langueret, quia cum ſynon. *ſeueros* iungeretur, cuius gloſſam redolet. 92. Haec referri poſſunt ad cenſuram Fabii ac Decii, de qua v. vet. Schol. ſup. ad v. 90. et C. Claudii Neronis ac M. Livii Salinatoris a. 549. de qua v. Liv. XXIX, 37. al.

93 ſq. Illis temporibus nemo ſollicitus fuit de lecto teſtudine exornando aliaque ſupellectilis magnificentia comparanda. Poeta memor h. l. fuiſſe videtur nobiliſſimi de laudibus vitae ruſticae loci ap. Virg. Ge. II, 462 ſqq. — 94. 95. Cf. ad VI, 80. Plin. IX, 10. 11. ſ. 12. 13. XXXII, 4. et Sen. Ben. VII, 9. In multis libris h. l. legitur *in oceano fluctu*, vt inf. v. 113. *litore ab oceano:* nec defuere viri docti, quibus vtrumque adrideret. Sed exempla, quae laudantur, vel dubia ſunt, (nam *mare Oceanus* et in quarto caſu *mare oceanum*, non adiectiue dicitur Tac. Hiſt. IV, 12. et Caeſ. B. G. III, 7. ſed vt *Rhenus amnis* cet.) vel ex recentt. petita ſcriptoribus. 95. *Troiugenis*, vt ſup. I, 100. vbi v. not. *fulcrum*, ſpondam. v. ſup. ad VI, 22. Lecti tricliniares praecipua ſupellectilis pars.

96. *nudo latere*, non ornata teſtudine vel argento auroue ſponda. *frons*, anterior pars lecti et altior ad caput, *aerea*, lamina aeris obducta: quod vnicum fuit *lecti*, et quidem parui, (cf. ſup. III, 203.) ornamentum.

97. Huius ritus cauſam Ferrarius Elect. II, 26. iam recte petiit ab Hygino fab. CCLXXIV. pr. cuius loci lacunam ita ſubpleuit: *Antiqui noſtri in lectis tricliniaribus in fulcris capita aſellorum vite adligata habuerunt, ſignificantes quod pampinos praerodendo putare vites docuerit, atque ita vini ſuauitatem inuenerit.* (Cf. ibi Muncker. et Pauſan. II, 38.) *Frons* itaque *lecti oſtendebat*, videndum praebebat *caput aſelli*, effigiem capitis aſinini, in ea expreſſam, vel potius caput vite adligatum: vnde h. l. *Vite coronati* ſuſpicarer, niſi epith. *vile* h. l. aptiſſimum eſſet; nam hoc *vile* ornamentum erat, ſi *claro* illi *ac nobili fulcro* comparetur. *Frons* autem h. l. deſignare videtur fulcra lecti in anteriore eius parte; quod ex Hygin. l. l. probabile fit. *coronati*, ſertis, puto, non panibus, vt in ſacris Veſtae, de quo v. Ovid. Faſt. VI, 311. et 319 ſqq. Malim tamen reponere *coronatis oſtendebat* ſcil. conuiuis, vt ſup. V, 36. Quidam emend. *coronatae-aſellae*, coll. Pallad. I, 35, 16. et Colum. X, 344. Sed ſuperſtitio, ab his memorata, aliena eſt ab h. l. vbi de lectis

conuiuiisque, non de agris agitur. 98. *ruris alumni*, ruſtici infantes; viui, opinor, non effcti.

99. Praeſtiterit: *Quales ergo cibi*, (de quibus v. ſup. v. 77 ſqq.) *talis* (tam ſimplex etiam) *domus atque ſupellex.*

100 – 108. Priſcis temporibus miles eximia vaſa, quorum ignorabat pretium, frangebat, vt inde equorum armorumque ornamenta, quae ſola curabat, conficeret, vel eorum fragminibus ac caelaturis equos et arma ornaret. Quam rudes artium Romani adhuc fuerint ante excidium Corinthi, vel ex eo intelligitur, quod de Mummio referunt Vellei. I, 13. et alii. *Graecas artes*, ſculpturam, picturam, aliasque artes, a Graecis potiſſimum excultas.

101. *praedarum in parte*, quam ſorte adceperat. — 102. *Magnorum artificum*, quales ſup. VIII, 102 ſqq. laudantur.

103. *Phalerae* vel equi, vel equitis ornamenta, quae tamen qualia fuerint, parum conſtat; niſi forte non minus vera, quam perſpicua eſt eorum deſcriptio in Panceroli notitia dignitatum imperii Orientis: (in Graevii Theſ. Ant. Rom. T. VII. p. 1396.) *Aliae purpureae taeniae dorſa ac pectora collaque equorum complectuntur: pro faſciis aureae phalerae cernuntur, quae ſunt ouales orbiculi, et auro diſtincta lora.* Cf. Intpp. Virg. Aen. IX, 359. Suet. Ner. 33. et Sil. XV, 255.

103. *gauderet*, laetaretur quaſi ac ſuperbiret. Praeclare ſenſus tribuitur equo, et ſic praeſtantia ornatus deſignatur, quam et equus intelligit.

103 ſqq. Caelatura vel galearum vel clipeorum patria et origo, aut hiſtoria maiorum rerumque ab his praeclare geſtarum exprimi ſolebat. v. ad Sil. I, 407. 415. VIII, 385 ſq. et XV, 682.

104. 105. Res fabuloſa, et vel tironibus nota. Eadem adumbrata in clipeo Aeneae ap. Virg. Aen. VIII, 630 ſqq. cuius loci venuſti Iuuenalis memor fuit. *Romuleae ferae*, lupae, lactantis *geminos Quirinos*, h. e. Romulum Remumque; qui paulo durius et inproprie ita dicuntur, ſi verum eſt, *Quirinum* eſſe nomen propr. Romuli, idque demum poſt ἀποθέωσιν ei datum. Sed vera notio atque origo huius nominis, quod etiam Romulo puero, Iano, Auguſto et Antonio ab aliis tribuitur, ipſis Romanis parum cognita fuiſſe videtur.

105. *Imperii* Rom. *fato* ac fortuna ita ferente, vt lupa mammas praeberet pueris, conditoribus tantae vrbis. *Iub*

rupe, iuxta petram aquas vomentem, teſte Dionyſ. Hal. lib. I. niſi potius leg. *ſub rume*, h. e. mamma lupae. *Rumis* ſ. *ruma* et *rumen* ant. voc. dicebatur mamma, et hinc *ficus Ruminalis*, ad quam infantes expoſitos eſſe vulgo tradunt. Cf. Plin. XV, 18. ſ. 20. ibique Hard. 106. *venientis* cum *clipeo et haſta*, ad Iliam, vel ad liberos ſuos. Omnia haec dura ſunt atque contorta; et lectio vulgaris *fulgentis* pro *venientis* haud dubie eſt emendatio, eaque parum probabilis, quoniam idem verbum mox ſequitur. Forte leg. *minitantis*.

107. *Dei*, Martis, parentis Romuli et ſic populi Rom. *pendentis*, in ſumma caſſide expreſſi; nam quae alta ſunt, *pendere* dicunt poetae: niſi malis: ad ictum ſe inclinantis, vt fere *proni aurigae in verbera pendent* ap. Virg. Aen. V, 147 et al. Sed *pendere* non ſimpl. ita ponitur. *perituro hoſti*, venuſte et apte ad virtutem militis adumbrandam.

109. *Ponebant*, adponebant olim, *farrata* cibaria, cibos e farre, pultem, (v. ad VII, 185. et XIV, 171.) in *catino*, vaſe fictili, *Tuſco:* nam fictilia Tuſca, et praecipue Arretina, erant nobiliſſima. v. Martial. XIV, 98. Perſ. II, 60. et Plin. 35, 12. ſ. 46.

110. *Omnia*, quae *tunc* temporis poſſidebant homines, paruo contenti et beati, ita comparata erant, vt iis *invidere* poſſis, *ſi liuidulus ſis*, ſi vel paululum ad inuidiam procliuis ſit animus. 111 — 116. Dii quoque ipſi, quum adhuc *fictiles* eſſent et homines minus luxurioſi, magis erant propitii, et vel vatum loco inminentia praenuntiabant mala. Senſus eſt: homines paucis contenti longe religioſius viuebant, multoque cariores erant diis; felicius viuebant et ſecurius: quidquid enim boni contingit nobis, priſca loquendi ac cogitandi ratione Diis tribuitur. Cf. omnino loca praeclara VI, 342 ſq. Senec. Conſol. ad Helv. c. 10. et Epiſt. 31. extr. Tibull. I, 10, 19 ſq. Plin. XXXIV, 7. ſ. 16. et XXXV, 12. ſ. 45. 46. *Templorum* Deorumque maieſtas erat *praeſentior*, magis propitia: nam dii fauent et auxilium praeſtant, quum adſunt.

112 — 114. Haec notiſſima e Liv. V, 32. 50.

113. *Inuiſitato atque inaudito hoſte ab Oceano terrarumque vltimis oris bellum ciente* cet. Liv. V, 37. Cf. ſup. ad v. 94. — 114. Pro *his* legendum puto *hic*, Romae, vt ſenſus ſit: vox deorum Romae praeſentium, non oraculi peregrini, *monuit nos*, vt periculum, quod inſtaret, caueremus. 115. *rebus Latiis*, rei publicae Rom., im-

perio Rom.. vt *res Romanae, Aſiae, Agamemnoniae, Iliae* cet. ap. Virg. et al. 116. *nullo violatus Iupiter auro*, v. ad III, 20. et cf. Lucan. IX, 519 ſq.

117 ſq. Priſcis temporibus menſae conficiebantur e nucibus aliisque arboribus vernaculis vulgaribusque, non e citro, quae arbor longe, ex Mauritania, petebatur. (v. ſup. ad I, 75. et 137.) — 118. *hos in vſus*, vt menſae inde conficerentur. *lignum*, nux. *ſtabat*, erat, vt centies *ſtare* et ἱστάναι pro *eſſe*. 119. *Annoſam*, quae hinc facile *deiici* ſ. ſubuerti poterat. *Eurus* pro quouis vento vehementiori.

121. Exquiſitiſſimi etiam cibi nullum ſaporem habere videntur, eos faſtidiunt luxurioſi homines, *niſi* cet. *Nil ſapit*, v. ſup. ad v. 81. *rhombus*, v. ad IV, 129. *Damae* Αἰγύπτιαι δορκάδες, diuerſiſſimae ab iis, quae Gallis *daims*, nobis *Damhirſche* dicuntur. v. Aelian. H. A. XIV, 14.

122. *Vnguentorum* et *roſarum* vel coronarum vſus in conuiuiis notiſſimus. *latos orbes*, menſas grandes et rotundas: niſi pro *latos* poeta ſcripſit *citreos*. v. ſup. ad I, 137. *orbes ſuſtinet grande ebur et pardus*, h. e. pes altus ſ. fulcrum eburneum, caelatum in pardi hiantis figuram, *dentibus ex illis*, elephantinis, *quos mittit* cet. Cf. ad III, 205. Lucan. X, 144. et Martial. II, 43. XIV, 91.

124. *Dentibus*, quos Pauſanias et alii rectius *cornua* adpellant. *Syene* opp. et peninſ. in Nilo et confinio Aegypti atque Aethiopiae, ſub cancri tropico, (Ptol. IV, 5.) hod. *Eſſuen* ſ. *Asvan* et *Aſſevan*, quo Iuuenalis ablegatus dicitur ſub honorificae militiae praetextu: nam tres ibi cohortes Romanae praeſidii cauſa excubabant, (Strab. XVII. p. 797.) quae *Caſtra* vocantur Plin. V, 9. ſ. 10. vnde h. l. ſuſpicari poſſis: *quos mittunt Caſtra Syenes*. Vulgo exiſtimant, Elephantidem ſ. Elephantinam inſ. et vrbem vicinam deſignari, quoniam ex ea per Syenen, tamquam portam, in Aegyptum transitus, et illa ab elephantorum multitudine ſic dicta ſit. v. ſup. ad VIII, 160. et Plin. l. l. ibique Hard.

125. 126. *Elephantos fert Africa vltra Syrticas ſolitudines, et in Mauritania: ferunt Aethiopes et Troglodytae: ſed maximos India*, Plin. VIII, 11. Hinc etiam praecipue laudantur *Indi dentes* et *Indum ebur*. *Mauri celeres*, vt fere omnes Africae populi. Cf. Lucan. IV, 677 ſq. *Mauro obſcurior*, nigrior, *Indus*, Orientalis. Μαῦρον Graecis obſcurum dicitur. 126. *Nabataei*, quorum

μητρόπολις fuit Petra, vnde Arabia Petraea nomen adcepit. v. Strab. XVI. p. 779. et Plin. VI, 28. f. 33. Ex his quidam commigrarunt in Africam. (Plin. XII, 20. f. 44. et Diodor. II, 48.) Elephanti autem dentes quouis fere biennio, vt cerui certo tempore cornua, *deponunt*, et quoties id faciunt, plerumque recipiunt grauiores craſſioresque. Cf. Plin. VIII, 3. f. 4.

127. Facete poeta deridet luxum. *Hinc*, quum menſae ſunt citreae et pes earum eburneus, *ſurgit orexis*, creſcit adpetitus ciborum. Cf. ſup. ad VI, 428.

128. *bilis* (al. *vires* et *virus*) ira, h. l. id. qd. *improba ventris rabies*, vel *rabies edendi* de lupo, qui *aſper et improbus ira faeuit in abſentes oues*, ap. Virg. Aen. II, 356. et IX, 63. Vetus Schol. "amaror, qui eſcas facit delicatas." Prateus: Famem inritari conſtat bili ſtomachum vellicante. *Pes argenteus* non maioris nunc aeſtimatur, quam *annulus ferreus*, cuius vſus priſcis temporibus honorificus fuit. v. Plin. XXXIII, 1. Nunc eburnei tantum menſarum pedes in pretio ſunt, vt aurei annuli.

129. *Ergo*, quum tam delicate nunc et luxurioſe viuatur.

130. *caueo*, non inuito. *qui me ſibi comparat*, qui poſtulat, vt in ſupellectilem et coenam non minores, quam ille, ſumtus faciam, et *ſuperbus* me frugalem deſpicit.

134. *his*, vilioribus cultellis, cibi non fiunt *ranciduli*, ingrati ſaporis. v. ſup. ad VI, 185. *peior*, peius; vel: gallina non peior eſt et fit, ſi his cultellis ſecatur.

136—144. Cf. ſup. V, 120-124. et ibi nott. 137. *Pergula*, magiſtri in pergulis docentes, et quidem h. l. artem ſcindendi cibos. *Pergulae* magiſteriales erant cellulae ſ. diaetae propendentes in aedium parte inferiore vel editiore, (vnde ὑπερῷα) in quibus artifices opera ſua, vt populo innoteſcerent, exponebant venalia, aut omnium artium profeſſores eas publice docebant. *Trypheri doctoris*, clariſſimi ſtructoris, ſ. carptoris et ſciſſoris, qui pergulam in Subura (v. 141.) habebat, ibique artem fercula ſcindendi tradebat diſcipulis.

138. *Sumen* cibus delicatior, mammae ſuillae, poſt recentem partum exſectae et lactis plenae. Cf. Plin. XI, 37. f. 84. extr. *Pygargus* caprea Libyca, (gazella) a clunibus albis, πυγαῖς ἀργαῖς, ſic dicta: nec non aquilae genus, (*vultur albicilla* Linn. Gall. *Jean le blanc*) et lagopus.

(v. Plin. VIII, 53. f. 79. X, 3. et 48.) 139. *Scythicae volucres*, quae a Phaſide Colchidis fl. *Phaſianae* ſ. *Phaſiani* dicuntur, quod ibi abundant, vel inde ab Argonautis primum ſunt aduectae. Colchidis (hod. Mingreliae) fines a geographis antt. late extenduntur, ſed multo latius fines Scythiae, cui vicinam faciunt alii Colchidem. *Phoenicopterus*, genus auis, quae habet pinnas (πτερὰ) colore *phoenicio;* in aqua ſemper eſt, abundans in Africa: huius roſtrum tam prolixum eſt et curuum, vt, niſi merſo capite aqua in os ipſius non poſſit intrare; vet. Schol. Eius lingua et cerebellum praecipui ſaporis. (Cf. Plin. X, 48. f. 68. ibique Hard.) 140. *Oryx* caprea vnicornis et biſulca, in *Gaetulia*, Africae regione. (v. Plin. II, 40. VIII, 53. f. 79. X, 73. f. 94. XI, 46. f. 106.) *lautiſſima coena*, facete, quoniam non niſi ſimulacra ciborum ſunt, etſi lautiſſimorum. Eadem coena dicitur *vlmea:* nam ſciſſores ſ. carptores, artem ſtruendae menſae dapiumque rite ſcindendarum docentes, vtebantur ſimulacris ciborum, ex vlmo alioue ligno confectis, quorum ſingulae partes connexae erant filo aut leuiter conglutinatae, ita vt vel obtuſo cultello (*hebeti ferro*, niſi *hebeti* dictum pro hebetato ſciſſione) poſſent diuidi, et ſic tirones membrorum reperire iuncturas et ſcite partes distribuere aut carpere diſcerent: quod non ſine ſonitu fiebat in *Subura*, quia multae ibi erant ſtructorum pergulae. De *Subura* v. ſup. ad III, 5.

141—144. Neque etiam *tiunculus noſter*, rudis ſervulus, nouit ſcite *ſubducere* furto partes delicatiorum ciborum, vt ſeruí nobilium ditiorumque hominum. *capreae*, caprae ſilueſtris, damae cet. *Afrae* ſ. *Africanae aues* et *volucres* vocantur etiam *Libycae volucres*, *gallinae Numidicae* et *Africanae*, Gr. μελεαγρίδες, quas putant eſſe noſtras gallinas Indicas, (*indianiſche*, *türkiſche*, *calecutiſche Hühner*, *Truthühner*, *Auerhühner*, *Puter*) quae tamen ab occidentali primum India ſ. America ad nos adlatae dicuntur. v. Colum. VIII, 2. pr. Varr. R. R. III, 9, 18. Plin. X, 26. f. 38. ibique Harduin.

144. *inbutus*, adſuefactus tantum, *furtis ofellae*, offulae, fruſtuli, et quidem vel carnis, vel panis cet. Quo poeta innuit, delicatiores cibos in domo et menſa ſua raro adponi, adeoque eorum ſubripiendorum nullam fere occaſionem dari ſeruo. Vis quoque diminut. *ofellae* augetur adiecto epitheto *exiguae*, vt ſup. V, 85. et al.

Vulgo legitur *exiguae fruſtis inbutus ofellae*, quod expono: ſolitus in domo et menſa mea non aues videre aut feras, ſcite ſcindendas, ſed ofellas tantum carnis, quae *non egeant ferro ſtructoris*, Martial. X, 48, 15. Sed *fruſtum* modo praeceſſit, noſtraque lectio et ſatirici poetae et ſeruorum ingenio magis conuenit.

145. *Plebeios*, vulgares vilesque, *calices*, non pretioſos et multa arte conſpicuos. De vtroque genere poculorum v. ſup. V, 29-48. et Martial. XIV, 93 ſqq.

146. *puer incultus*, non ornatus, *atque a frigore* tantum vel bene *tutus*, craſſa ſc. veſte tectus. 147. *Non Phryx*, *aut Lycius*, ſed Italus et rudis, paſtoris aut bubulci filius. Cf. v. 148. 151. et ſup. ad V, 56. *non petitus a mangone*, qui ſeruos peregrinos *et magno* ſc. pretio vendit, quique, vt verbis Quintil. II, 15. vtar, *colorem fuco et verum robur inani ſagina mentitur*. Cf. Plin. X, 50. XXI, 26. XXIV, 6. XXX, 5. et ſup. ad V, 56 ſq. In quibusdam libris legitur: *Quisquam erit in magno*, et *Quisquis erit magno*. Forte leg. *Quisquam erit et magnus* ſcil. ſtatura: nam proceri ſerui maioris quam parui aeſtimabantur. v. ad III, 240. *Quum poſces* aliquid vini aut cibi, *poſce Latine:* nam ſerui mei ſunt Itali, nec aliam callent linguam, quam latinam: non graecam, cuius ſtudium vſumque delicatuli nunc homines adfectant.

149. Non *idem habitus* familiae ſeruorum in magnifica domo. Cf. Lucan. X, 127 ſq. Senec. Epiſt. 95. et de brev. vit. c. 12. *tonſi*, quales ſunt ruſtici aliique qui parum curant cultum corporis; intonſa vero coma, h. e. promiſſa ſ. prolixa, decor iuuentae. *Capilli recti*, vel horridi, (*fruticantes* ſup. IX, 15.) vel ſimplices, ſine ornatu et arte, non criſpati, aut calamiſtrati et cirrati. — 151. *Paſtoris duri*, aſperi moribus et ingenio.

152. *Suſpirare aliquid* docte pro ſuſpirando aliquid deſiderare, Gall. *ſoupirer:* nam propr. dicimur *ſuſpirare aliqua re*, vel *in aliqua re*, vel *propter aliquam rem:* Cf. Mitſcherl. ad Hor. Od. III, 7, 10. et Intpp. Tibull. I, 6, 35. al. 7, 41. Dulcedinem vſſ. 152—155. quis eſt qui non ſentiat? Refero autem eos ad alium ac tertium ſeruum, qui *vina dabit* v. 159. Poetae plures fuiſſe ſeruos, ex voc. *cunctis* v. 149. intelligitur. Vulgo poſt *bubulci* minorem vel nullam diſtinct. ponunt, vt hi verſus ad bubulci filium ſpectent, qui tamen non *haedos notos*

triſtis deſiderabit. 153. *caſulam*, in qua natus eſt et educatus. *haedos notos*, quos ſcil. ſaepe olim pauit.

154. 155. Qui, quamuis ſeruus, vultum, pudorem animumque non ſeruilem habet, ſed *ingenuum*, liberalem et generoſum, *qualis decet* pueros *ingenuos*, h. e. liberis parentibus natos, quos *ardens purpura*, praetexta, *veſtit*, h. e. praetextatos; de quibus v. ad I, 78. *Purpura* dicitur *ardens*, vt *ignea* Valer. Fl. I, 427. *flammata* Martial. V, 20, 12. *candens* Horat. Sat. II, 6, 102. *mixto incenſa auro* Stat. Theb. X, 60. Quae verba, vt Gr. αἴθειν, αἴθεσθαι et φλέγειν, de fulgore coloris ac ſplendore purpurae, auri, armorum cet. ſaepiſſime adhibentur.

156—158. Puer eſt ſimplex, purus et caſtus, neque turpia aliorum ſeruorum officia praeſtat, vel obſcoena nouit. *Pugillares*, pugilli ſ. pugni inſtar craſſos, praegrandes. in *balnea*, v. ſup. ad VI, 374. 375. *raucus* ex nimis frequenti Veneris vſu, quo vox eneruatur et raucefcit, (cf. ſup. ad VI, 73. 74.) vel potius quia eunuchus eſt et iuſſu heri caſtratus. (v. ſnp. ad VI, 368 ſq. et 515.) 157. *nec iam*, nondum, *alas*, earum pilos dropace vel volſellis *vellendos iam praebuit* alipilo, ne foeteant oleantque hircum; nam per aetatem illi pili nondum excreuerunt. *Alae grandes* virilitatis indicium inf. XIV, 195. Alii non male coll. Martial. XI, 23, 7. interpretantur: Non ei ante aetatem orti ſunt pili ſub alis, qui ſolent fruticari his, qui ante legitimam aetatem per libidinem viri fiunt. 158. *gutto*, olei vaſculo, (v. ſup. ad III, 263.) balnea intraturus, *non pauidus*, non voraces drauci oculos veritus, (v. Martial. I, 97, 12.) *tegit inguina*, quia ſimplex eſt, neque nouit, illorum adſpectu libidinem excitari poſſe.

159. *vina* Tiburtina, non longe petita aut transmarina. *diffuſa* in cados. *luſit* in infantia.

162—164. Forte et ſperas, Perſice, inlecebras libidinum: nam in comeſſationibus fidicinae et cantrices eſſe ſolebant, meretrices, quae laſcinis cantilenis et ſaltationibus conuiuas delectarent, excitarentque in Venerem. (v. inf. ad v. 177.) Quales tum temporis potiſſimum erant *Gaditanae* puellae. Cf. Martial. I, 42, 12. III, 63, 5. VI, 71, 1 ſq. inpr. V, 79, 26 ſq. Liv. XXXIX, 6. Macrob. II, 1. Gell. XIX, 9. *vt Gaditana* puella *incipiat prurire*, mollem laſciuumque corporis motum edere, (al. pruritum libidinis excitare ſc. in conuiuis) in *canoro choro*, in choro ſaltantium canen-

tiumque puellarum; nisi *canorus chorus* est potius saltatio cum cantu iuncta, vt *lasciuus chorus* ap. Tibull, II, 1, 88. *probatae*, laudatae et incitatae *plausu* adcumbentium, conuiuarum.

164. *Ad terram descendant*, terram pedibus, alte iactis, vel saltibus tripudiisque indecoris, pulsent; *tremulo clune*, lumbis natibusque lasciue motis et vibratis.

165. Cf. mox ad v. 168. *vrtica*, v. sup. ad II, 128.

166. Haec Gaditanarum crissatio saltatioque maiori adficit voluptate ac libidine *alterum*, femineum, sexum; (cf. sup. ad VI, 254.) *magis ille* sexus *extenditur*, erigitur, excitatur ad libidinem. vel intenditur, (vt Bahrdt: *kommt in Spannung*) *et mox vrina mouetur, auribus atque oculis concepta*, h. e. imitatur femen genitale, libidine excitata auditu cantilenae et visu lasciuae saltationis. Cf. VI, 63 sq. 314. et Martial. XIV, 203. de ipsa Gaditana.

169—176. *Hae nugae*, vanae deliciae et inlecebrae libidinum, non humilis conditionis hominibus, quales nos sumus, sed nobilibus diuitibusque aptae vel sunt, vel esse putantur. *Non capit*, non admittit, tamquam ipsi consentaneas. *audiat ille* sc. dines, *qui pytismate lubricat orbem* v. 173. — 170. *Testarum crepitus* genus plausus, manibus planis et expansis editi, sonumque consarum testarum referentis. v. Intpp. Suet. Ner. c. 20. *cum verbis* obscoenis, *quibus abstinet* adeo *mancipium nudum*, (v. sup. ad VI, 122.) *olido sians fornice*, vt ap. Horat. Sat. I, 2, 30. Cf. sup. VI, 131. 132. 171. *fruatur*, delectetur. 172. *omni libidinis arte*, qua ad libidinem pelliciuntur homines. 173. *qui lubricat*, lubricum s. vdum facit, madefacit, et foedat, *pytismate*, excrementis oris, *orbem Lacedaemonium*, mensam s. pauimentum marmoreum, h. e. homo dines idemque luxuriosus, cuius spurcissimis comessationibus illae etiam spurcitiae et obscoenitates Gaditanae sunt consentaneae. Sic sententia satis commoda multumque et ponderis et sarcasmi inest his verbis; ac Iuuenalis expressit verba Horat. Od. II, 14, 27. *mero tinguet pauimentum superbum*. Cf. sup. VI, 430. *Lacedaemonium* s. Taenarium marmor pretiosissimum et viride. (v. Harduin. ad Plin. XXXVI, 7. s. 11. Broekhus. ad Tibull. III, 3, 14. et ad Prop. III, 1, 49. al. 2, 9.) *Pytisma*, Gr. πύτισμα, sputum, a πυτίζειν, synon. τοῦ πτύειν, exspuere, inpr. vinum, gustandi causa hausturn. Donatus: *pytissare* i. e. exspuere, dum sapor vini probatur.

Cf. Terent. Heautont. III, 1, 48. et Vitruv. VII, 4. *Orbis* pauimentum teſſellatum ſ. vermiculatum; nam duplex erat muſiuarii operis ſpecies, altera, quae cruſtis marmorum diuerſicolorum, in quadratas, ſexangulas, triquetras, forte et rotundas figuras (v. Vitruv. VII, 3.) ſectis, vermiculatas animalium effigies referret; altera, quae marmoris maculas, quas Plinius XXXV, 1. *ouatas figuras*, Seneca ep. 87. *orbes* et Mathematici ἐλλείψεις vocant, marmori inſereret: (v. Harduin. ad Plin. l. c.) niſi potius *orbis* eſt menſa, (v. ad I, 137.) vel triclinium, quod nonnumquam rotundum erat et marmore conſtratum. Sed aptiore ſenſu *orbem Laced.* h. l. dici nates, recte, opinor, monuit Boettiger in *London und Paris* V. Jahrg. Nr. VI. 1802. p. 179. et iam ante eum Grangaeus, qui ſuſpicabatur, *orbem* ſignificare quid propudioſi, ſcil. μολύνειν κλαζομένας, vt ap. Suet. Aug. 68. extr. (vbi cf. Intpp.) et magis *orbem Lacedaemonium*, ſumtum ex Ariſtoph., cui Clinias dictus κυσολάκων, vnde λακωνίζειν ap. Heſych. et Eupolin pro παιδικοῖς χρῆσθαι, *pytisma* vero pro re obſcoena ſumi, vt *ſputum*, *ſaliuam*, *vorem*, *ferum*, *ſpuere*, *deſpuere*, *perdeſpuere*, *vomere*, (cf. Intpp. Catull. LXXIV, 3.) adeoque ſententiam h. l. eſſe: qui noua Elephantidos figura nudum ſupinatumque in ventrem exſecrandis vredinibus flagitat. Praetermitto aliorum coniecturas minus probabiles.

174—176. Haec aliaque huius generis turpia videntur et inhoneſta in pauperibus; in diuitibus ferri ſolent, et, ex opinione vulgi, ſunt ferenda, vel adeo laudabilia et pro virtutibus, non vitiis, habentur. Cf. ſup. ad IV, 13. 14. *Alea turpis*, v. ſup. ad I, 88. *mediocribus*, vt ſup. VI, 582. *nitidi*, lauti, vt ſup. V, 1.

177 ſq. In lautioribus Romanorum conuiuiis, vt in theatris, acroamata eſſe ſolebant, h. e. homines, qui vel cantu, vel ſaltatione, vel facete dictis, vel etiam recitatione aliqua auditores oblectarent. v. ſup. ad VI, 434 ſq. Honeſtiora oblectamenta erant recitationes, inpr. carminum Homeri (*conditoris*, auctoris, *Iliados*) et Virgilii. Illa ab Homeriſtis, et plurimum Latine, decantabantur. v. Wernsdorf ad poet. lat. min. T. IV. p. 567 ſq.

178. *Maronis altiſoni*, praeclare, ob maieſtatem dignitatemque epicam Aeneidis. *carmina Maronis*, *dubiam facientia palmam*, victoriam, principatum, ſcil. carminibus Homeri.

180. *verſus tales*, tam egregios, quorum praeſtantiam quisque intelligit ſentitque, ſi vel a rudi puero male recitentur.

181. Ad epulas adfer hilarem animum omniumque curarum expertem.

184. *non feneris*, quod ipſe debes, aut quod tibi debetur, *vlla mentio* et recordatio ingrata ſcil. ſit tibi hodie, vel *contrahat ti i bilem*, iram tibi moueat et indignationem.

184 ſq. locus paulo liberior acerbiorque, ſed aptus illis temporibus morumque corruptelae.

185. *tibi tacito*, diſſimilanti ſuſpicionem adulterii, etſi ſatis probabilem et ex multis ſignis (v. 186. 187.) manifeſtam, neque eam prodere audenti; quo patientia viri et vxoris imperium libertasque diſſoluta acerbe notatur. Cf. ſup. I, 56. 57. VI, 206 ſq. 224 ſq. 433 al. —

186. *multicia*, v. ſup. ad II, 66. *Humida*, effuſa genitura ſuper veſte. Cf. Suet. Ner. c. 28. extr. Alia libidinis indicia ſunt *rugae* veſtis, *vexatae*, diſiectae, *comae et vultus auresque calentes* ſ. rubentes. Cf. Suet. Aug. 69. et Calig. 36.

188. *Protenus*, confeſtim, ſimul ac *limen* domus meae intraueris. *quidquid dolet* tibi, te mentemque tuam vexat et angit. *Exuere* aliquid mente, vt ap. Sil. VII, 496, vel mentem aliqua re, pro obliuiſci, vt ἐκδύεσθαί τι et τινά, et contra *induere patrem* ap. Claud. Conſ. Hon. III, 157.

189. *Pone*, depone, abiice (animo) *domum*, domeſticas curas, vel curam domus, *ſeruorum* cet. ne quid hodie hilaritatem tuam turbet vel imminuat.

190. *ſodales*, amicos. *ante omnia*, tamquam acriorem curam.

191 ſqq. *Interea*, dum nos coenabimus, omnes, quotquot ſunt, ciues Circenſibus detinebuntur ludis, vnde ne quidem negotii quidquam cum aliquo perficere, eoque liberius genio hodie indulgere poteris. *Megaleſia*, ludi Circenſes inſtituti in honorem Cybeles, quae magna mater Deum, et a montibus Phrygiae dea *Idaea*, Berecyntia et Dindymene dicebatur. v. ſup. ad VI, 69. et Heyne ad Virg. Aen. IX, 80 ſq. et 617 ſq. *Spectacula* pro ſpectatoribus, vel potius ipſi ludi dicuntur *ſpectacula mappae*, et, per ἐπεξήγησιν, *Idaeum ſolemne*. *Mappa* e loco ſuper carceres eſcenſo editor ludorum iis committendis ſignum dabat. (v. Intpp. Suet. Ner. 22. Scalig. ad Manil. II, 189. et Spalding. ad Quintil. I, 5, 57.) — 192. 3. *ſimilisque triumpho*,

triumphanti, *Praetor ſedet* (v. ad X, 36 ſq.) *praeda caballorum*, qui ita praeſidens magnum ſe virum putat, quum re vera prodiga hac inpenſa in equis aurigisque alendis, exercendis, producendis, comedatur miſer, et patrimonium exhauriat ſub vana ſpecie honoris. Ita acerbo ſale perſtringi munerarium, iam docuit Gron. Obſſ. IV, 14. Vulgo parum apte legitur *Praedo caballorum*. 193. *pace*, cum bona venia, *immenſae* cet.; facete.

194 ſqq. De inſana Circenſium ſpectandorum cupiditate, qua plebs Rom. flagrabat, v. ſup. ad III, 223.

195. *Fragor*, adclamatio, et inpr. plauſus ſpectatorum, vel auditorum. *Percuti*, *quati*, *verberari*, *feriri*, *pulſari*, *ici* dicuntur *aures* vel loca *fragore*, voce, clamore, rumoribus cet.

196. Ex *quo* fragore *conligo euentum* felicem, victoriam, *viridis panni*, factionis praſinae, cui maxima plebis pars et olim Imperatores fauebant. v. Suet. Cal. 55. Ner. 22. al. Cf. ſup. ad VI, 590. et VII, 114. *Pannum* autem non ſine acerbo ſale dici intelligitur ex loco praeclaro Plin. Ep. IX, 6. — 197 ſqq. Etiam haec ſarcaſtice dicta. *ſi deficeret* animo viribusque, et hinc cederet ac vinceretur. 198. *Cannenſis* clades cum delectu memoratur. *Cannarum in puluere*, proelio Cannenſi, quo ventus, quem Vulturnum Apuli vocant, aduerſus Romanis coortus, multo puluere in ipſa ora volnendo proſpectum ademit; quod vel ex Liv. XXII, 43. et 46. notum.

199 — 204. Haec cum ſumma indignatione dicta: *ſpectent* Circenſes ludos *iuuenes*, quos magis certe id decet, quam nos viros, immo ſpectent et in his ludis cum maritis ſuis nuptae illa, quae ne quidem dicere praeſentibus ipſis, nedum facere pudor proſtitutus audeat: (de quibus obſcoenitatibus et licentia Circi v. Ovid. A. A. I, 135-170. et Triſt. II, 280 ſq.) relinquamus inhoneſta haec ludicra adoleſcentulis puellisque, nos interim apricabimur; quae apricatio ſ. inſolatio, (ἡλίωσις ſ. ἡλιοκαΐα) nobis iam viris ſenibusne aptior, gratior et vtilior eſt. 200. *Sponſio* facta pro victoria huius vel illius factionis. 201. 202. Hi verſus in quibusdam libris poſt v. 161, in aliis poſt v. 172, in aliis poſt v. 164 leguntur, a plerisque vero prorſus abſunt, et forſan recte. Procuſi videntur ab interpolatore, et a librariis deinde ex margine variis locis inſerti. Si tamen ab ipſius poetae ingenio profecti ſunt, huic loco magis conueniunt, quam aliis.

203. *Noſtra cuticula*, iam vetula et in rugas *contracta*, oleoque inuncta, *bibat vernum ſolem*, inbibat eius ardorem eoque caleſiat. Cf. Martial. X, 12. et Perſ. IV, 18. 33. V, 179.

204. *Effugiat togam*, fugiat curas et negotia togatorum, h. e. hominum tenuiorum. v. ſup. ad I, 96. An de toga meretricum cogitauit poeta? v. ſup. ad II, 70.

204 ſq. *Iam nunc*, quamuis nondum octaua, ſed quinta tantum diei hora ſit, *ſalua fronte*, non laeſo pudore, *in balneum* ire poteris, h. e. non turpe erit lauari, et deinde ſexta hora ad coenam venire: nam feſto laetoque die, conuiuia tempeſtiua non ſunt turpia et inhoneſta. Cf. ſup. ad VI, 418 ſq. et ad Tac. Ann. XIV, 2.

205. *Frons* pro pudore, cuius ſedes eſt in ea.

206. *Facere hoc*, genio otioque indulgere.

207. *talis*, voluptariae et otioſae. 208. *Nulla eſt voluptas, quae non adſiduitate ſui faſtidium pariat* Plin. XII, 17. Τὸ γὰρ ἡδύ, ἂν πολύ, οὔ τι γε ἡδύ. Cf. Cic. de Or. III, 25.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM XII.

In prima eaque maxima Satirae parte (v. 1-92.) Iuuenalis hanc exornat ideam: *Natali die mihi dulcior haec lux, qua vota Diis ſoluenda ſunt* ob reditum amici, horrenda nuper paſſi. Inde occaſionem adripit heredipetas lepide perſtringendi v. 93-130.

Nec ſuſpecta tibi ſint haec, Corvine: Catullus
Pro cuius reditu tot pono altaria, paruos
Tres habet heredes.

Satira plena eſt feſtiuitatis et facetiarum: quo potiſſimum refero v. 11. 23. 33 ſq. 39. 44. 45. 57 ſq. 95-104. 111-127. Prior eius pars molliſſimos amicitiae intimae ſenſus adfectusque ſpirat, (inpr. v. 1. 10 ſq. et 83 ſq.) et graues paſſim (v. 48 ſq. 57 ſq. et al.) inmiſcet ſententias. Feſti quoque diei deſcriptio v. 83 ſq. animatur vita et actione, tamquam in ſcena peragantur omnia. Ipſe denique transitus ad alteram carminis partem v. 93 ſq. lepidiſſimus ſimul et inopinatiſſimus eſt. Poetices ſtudioſos, vt in-

tellîgant, quam varie idem argumentum tractari poſſit, non poenitebit primam huius ſatirae partem comparaſſe cum Horat. Od. I, 36. II, 7. III, 14. et Catull. carm. IX. alteram autem cum Horat. Sat. 5. lib. II. in qua heredipetarum artes a Tireſia Vlyſſi exponuntur, et Horatius longe praeſtat Iuvenali vrbanitate et facetiis, in delectu tum diſpoſitionis ac formae, (quae in noſtra quoque ſatira admodum quidem venuſta eſt et ingenioſa, ſed minus tamen, quam dramatica, qua Flaccus eſt vſus) tum perſonarum, earumque grauiſſimarum, quibus praeter omnem exſpectationem lepida et iocularis tribuitur disputatio de re, quae ingenio earum aptiſſima, ſed a tempore, quo vixerunt, aliena eſt. — Ceterum et *Corvini* et *Catulli*, amicorum Iuvenalis, non alibi, quod ſciam, mentio fit. De aliis *Catullis* v. ſup. ad IV, 113. et VIII, 186. al.

1. *Corvinus* amicus poetae, ad quem haec Sat. miſſa eſt, et quem Iuvenalis vna cum Catullo ad feſtam laetitiam inuitaſſe videtur. Suauiſſimum eſt initium: *Haec lux*, dies, *dulcior mihi natali die*, qui ceteris et laetior et ſanctior eſt, atque, vt omnis fere dies feſtus, religione epulisque quotannis celebrari ſolebat. Hic dies *Iure ſolennis mihi, ſanctiorque Paene natali* Horat. Od. IV, 11, 17. Epitheton *dulcior* emendationem ſapit, et ex MSS. vel *carior*, vel *clarior* (praeſtantior, aut memorabilior) ſubſtituendum videtur. *haec lux*, dies, quo rediit Catullus, mihi amiciſſimus. Cf. inf. 15 ſq. et 29 ſq.

2. Color orationis ductus ex Hor. Od. IV, 11, 6 ſq. *ceſpes*, ara e viuo cefpite, cefpititia, *βωμὸς αὐτοσχέδιος*, qualis tempore vrgente et in priuatis etiam ſacrificiis exſtrui ſolebat. cf. v. 85. *feſtus*, feſto diei et laetitiae conueniens, vt *feſta frons* et ſimilia. *animalia*, victimas. *Deis promiſſa* et vota olim, quum Catullus discederet, pro reditu eius et incolumitate. Cf. inf. v. 15 ſq.

3. *ducimus* ſc. ad aram, vt inf. v. 112. ſup. X, 65. et paſſim de victimis. Vulg. *caedimus*: ſed illud doctius eſt, hoc e gloſſa. *Reginae*, in honorem eius. *Regina* et *βασίλεια* quaeuis Dea maior vocatur, ſed inpr. Iuno, regina deorum. *Iunoni Reginae* templa Romae condidere Camillus et M. Aemilius. (Liv. V, 22. XXXIX, 3.) *niueam agnam:* nam Diis ſuperis albae, inferis nigrae mactabantur victimae.

4. *Par vellus*, niuei velleris agna. *pugnanti* cum *Gorgone Maura*, h. e. Palladi, pugnanti cum aegide, vel ope

aegidis, h. e. clipei vel thoracis, in cuius medio erat caput Meduſae *Gorgonis*, a Perſeo in *Mauretaniae* finibus, vel in extrema Africa interfectae. *Gorgones* ſ. Graeae fuere tres filiae Phorci, Φορκίδες; ſed Meduſa κατ' ἐξοχήν dicta Γοργώ.

5 ſq. Adumbratur h. l. et quidem praeclare natura ferocis vituli, nec tamen valde reluctantis, quod mali erat ominis. (v. Macrob. III, 5.) Cf. ſimiles victimarum inmolandarum deſcriptiones ap. Horat. Od. III, 13, 3 ſqq. et IV, 2, 54 ſqq. vbi Iani iam recte monuit, eas conuenire homini, meditatione ſacrificii, quod parat, pleno, easque in primis valere ad victimae, per ſe exiguae, pulcritudinem commendandam, declarandamque ſuper ea re laetitiam ac ſpem, gratam Diis hoſtiam fore. *procul*, longe, *extentum funem*, quo ad aram ducitur.

6. *Iovi Tarpeio* ſ. Capitolino. Tria, quae h. l. memorantur, numina, Iuno, Minerva et Iupiter, ſimul in Capitolio colebantur. *frontem coruſcat*, criſpat, vibrat, quatit, vt *coruſcare tela*, *linguam* cet. niſi malis, vibrat frontem, micantem propter cornua primum protuberantia; vel denique *coruſcat* κατὰ *frontem*, h. e. micat in fronte, cornibus iam enaſcentibus. *Coruſcare*, vt κορύσσειν ſ. κορύπτειν, propr. eſt arietare ſ. cornu petere, κερατίζειν, (v. c. ap. Theocr. III, 5.) deinde ſplendere, quoniam lucidae res vibrant et quatiunt ex ſe fulgoris radios. Cf. Lucret. II, 320. ibique Wakef.

7. *maturus templis et aras*, aris templorum; iam ſatis grandis vt ſacrificetur. (Cf. ſup. VIII, 169.) 8. *Spargendus mero:* nam conſecrabatur victima vino in caput, inter cornua, libato ſ. infuſo.

9. *Ducere vbera matris quem pudet*, vt *matre relicta* ap. Horat. Od. IV, 2, 54. ſed quanto venuſtius illud! *vexat naſcenti robora cornu*, cf. Virg. Ge. III, 232. 233.

10 ſqq. Hoc ſuauiter adiectum, et ſenſui amicitiae conuenienter. Vota autem et ſacrificia facultatibus cuiusque reſpondebant: at Dii non niſi purum eius, qui dona obfert, animum reſpiciunt. Cf. Horat. Od. II, 17, 30 ſq. III, 23, 9-20. IV, 2, 53 ſq. *res* familiaris. *ſimilis*, par, *adfectibus*, voluntati, cupiditati, vel adfectui amoris.

11. *Pinguior Iliſpulla*, facete de matrona pingui. Cf. ad VI, 74. *traheretur*, vt ſup. v. 3. *ducere*. 12. *finitima in herba*, forte vt ap. Horat. Od. III, 23, 11. *Albanis in herbis*, in paſcuis laetis circa Albam Longam. *Mole*, pinguedine.

13. *Clitumnus*, Vmbriae Cisapenninae fluuius, (nunc *Timia*) qui iuxta Mevaniam (hod. *Bevagnam*) *Timiae* fl. (*Topino*) miſcetur, et cuius aquae ea vis ineſſe putabatur, vt candida redderet armenta, quorum magna ibi in *laetis paſcuis* copia erat, vnde multa Romam adducebantur, vt in ſolennibus mactarentur ſacrificiis. Cf. VV. DD. ad Plin. Ep. VIII, 8. Virg. Ge. II, 146 ſq. et Claudian. Conſ. Hon. VI, 506 ſq. *ſanguis iret*, manaret, profunderetur, et quidem ingenti impetu ac vi, qua *oſtendit*, taurum pinguem eſſe et in *laetis*, opimis, *paſcuis* nutritum.

14. *a grandi* ac robuſto *miniſtro* ſacerdotum, popa, qui plerumque robuſtus eſt et obeſus. (Cf. Perſ. VI, 74.) Oratio autem h. l. ſcabra eſt et impedita, vixque dubito, quin totus v. 14. obelo ſit transfigendus, et v. 13. pro *ſanguis* reponendum *ſacri*, quo ſenſu *flumen ſacrum* et *ſacras vndas Clitumni* dixere Virg. et Claud. ll. ll. Ita quoque aptiſſimum eſt verbum *oſtendens*, ſcil. niueo pellis colore, quo non ſatis commode referri poteſt, ſi de ſanguine agitur.

15. Pro ituris ſuſcipiuntur vota, quae ſoluuntur in *reditu*. 16. *amici*, Catulli, (cf. v. 29 ſqq.) qui nunc ipſe *miratur*, *incolumem ſeſe* eſſe, et tot tantaque pericula maris euaſiſſe.

17. *pelagi caſus*, pericula maris, inpr. tempeſtatem. *Euaſi*, quod euaſit. In MS. ant. Pithoei legitur *et* (etiam) *fulminis ictus Euaſit*. Non male, ſi poſt *Euaſit* punctum poſueris. Tum *ignis* v. 19. ad fulmen referri poteſt.

19. *Nube vna*, atra nube, per totum expanſa coelum. *ſubitus*, *ſubito*, *antennas impulit*, in eas incidit, illas percuſſit, *ignis*, non fulguris, (nam Catullus *fulguris ictum euaſit*, et *praeter* fulmen *ſubitus ignis*, adeoque ab eo diuerſus, *antennas impulit*) ſed Helenae, (*Helenenfeuer*, *feu St. Elme*) electrica materia, vel igneus ardensque vapor, qui, praecipue poſt tempeſtatem, in mari circumuolat, et malo nauis adhaeret; de quo v. Plin. II, 37.

20 ſq. Praeclare adumbratur pauor eorum, qui naui vehuntur. *Adtoniti* vocantur, *qui viui ſtupent*, *et in totum ſibi excidunt*, Sen. Nat. Quaeſt. II, 27. — 21. *conferri*, comparari, *poſſe*, h. e. incendium multo terribilius eſſe naufragio.

23. *ſi quando*, h. e. aliquando, *poetica ſurgit*, exoritur, *tempeſtas*, h. e. atrox et ſaeua tempeſtas fingitur aut deſcribitur a poetis, rem exaggerantibus. Facete, vt ap.

Lucian. quomodo hiſtoria conſcribenda ſit, (Opp. T. III. p. 405. ed. Schmid.) δεήσει γὰρ τότε (ὁ συγγραφεὺς) ποιητικοῦ τινος ἀνέμου ἐπουριάσοντος τὰ ἀκάτια cet. cf. eiusd. Timon. pr.

24. Ita exclamabundi loqui ſolent ſcriptores, ſuperveniente nouo aliquo infortunio; etiam de re vel improviſa ac ſubita, vel graui, adtentionem moturi. *aliud genus discriminis*, quod, ſententiis quibusdam facete praemiſſis et interiectis, memoratur v. 29 ſq. — 25. *cetera*, quae mox dicturus ſum. *ſortis eiusdem*, non minus triſtia. 27. 28. v. inf. ad XIV, 302. *quis* enim *neſcit* tot quotidie fere naufragia eſſe, vt *pictores* iam eorum pictura ſibi parare poſſint, quae ad victum ſuppeditent? *ab Iſide paſci*, ali, *pictores*, quoniam in eius potiſſimum templis *tabellae*, in quibus pictum erat naufragium, ſuſpendebantur. Nauigantes eius tutelae commiſſos fuiſſe monet Lucianus, et praecipuum illius feſtum Romae erat *Iſidis nauigium*, de quo v. Lactant. Inſt. I, 11. et Apul. Met. l. XI. p. 367. ed. Elm. — 31. Locus haud ſanus videtur: nam duo genitiui, *puppis* et *arboris*, ſine copula, cum voc. *latus* iunguntur, neque commoda exoritur ſententia, ſiue nauem h. l. et *puppim* et *arborem*, ſiue malum dici *arborem* cenſeas. Forte leg. *Alternum* (modo dextrum, modo lacuum) *puppis* (nauis) *latus euertentibus* (magna vi quaſſantibus et labefacientibus) *vndis*, *Arbore in incerta* (in naui huc illuc fluctuante, et modo in hoc, modo in illud latus iactata) *nullam prudentia* cet. niſi malis iungere *alternum latus arboris* (nauis, vt ap. Ovid. Ep. Her. XII, 8.) *incertae*, et pro *puppis* reponere *in puppi*, vel *tumidis*, vel *curuis - vndis*, vt *vnda curuata* ſ. *ſinuata*, κῦμα κυρτωθὲν ſ. κυρτὸν.

33. *Rectoris cani*, ſenis, adeoque vſu periti; quo periculum augetur. *Decidere*, de vita quaſi paciſci *cum ventis iactu*, proiectis bonis ſuis, et pro vita oblatis, vt ita lis dirimatur, h. e. naui exonerata, vita ſaltem ſeruetur iactura bonorum. Lepida dictio petita a litigantibus, qui de re, vel rem controuerſam ſecum decidunt, litem dirimunt pactione.

34. 35. Feſtiua et apta comparatio, etſi continetur errore vulgi, quo *caſtor* ſ. fiber, ab hominibus exagitatus, *teſticulos* ſuos morſu amulſos abiicere putatur, vt ipſe ſaluus *euadat*, quaſi *intelligat*, ſciat, propter caſtoreum ſe maxime expeti, inſidiasque ſibi parari. Cf. ſimil. loc.

Sil. XV, 484 ſqq. et Plin. VIII, 30. ſ. 47. XXXII, 3. ſ. 13. Hic Plin. VIII, 3. ſ. 4. idem memorat de dentibus elephantorum. In multis libris legitur *Teſticulorum*, in quibusdam *damna Teſticulis*, et *damno Teſticuli, atque ideo* cet. Haec edidere, qui hiatu obſendebantur, de quo v. ad I, 151.

36. Poeta ridet opinionem vulgi. *inguen*, teſtes, et caſtoreum. *medicatum*, actiue, vt paſſim, pro: ad medicandum et medicinas vtile.

37. *Fundite*, proiicite in mare. Quare? v. Intpp. Act. Apoſt. XXVII, 38.

39. *veſtem teneris quoque Maecenatibus aptam*, v. ſup. ad I, 66.

40 ſqq. *Atque alias* veſtes, *quarum pecus ipſum* (malim *ipſa*) *natura*, indoles, *generoſi graminis infecit*, h. e. e lana aut vellere pecudum ſ. ouium Hiſpanarum, cuius color natiuus ſ. naturalis eſt rutilus aut purpureus, quem ei non ars operaque hominum, purpura et lutum, tribuit, ſed naturae beneficium, *gramen generoſum*, ac praeterea *vis obculta egregii fontis*, Baetis fl., et *aëris* temperies. Cf. Virg. Ecl. IV, 42 ſqq. Plin. VIII, 48. al.

43. *argentum*, argentea vaſa, vt ſup. I, 76. *mittere* in mare. *lances factas* a *Parthenio*, quem inclutum vel caelatorem vel ſculptorem fuiſſe putant. Is tamen, quod ſciam, neque a Plinio, neque ab alio memoratur; et dura eſt ellipſis praepoſitionis. Forte leg. *Partheniae:* nam Samos inſ. et vrbs primum adpellata Παρθενία; (v. Strab. X. p. 457. et Plin. V, 37.) nota autem ſunt vaſa Samia. v. inf. ad XVI, 6. *Crater* vas vinarium, et quidem capacius, paterae ſ. poculi formam referens. De *vrna* v. ad VI, 426. — 45. Facete amplitudo crateris deſignatur. *cratera dignum Pholo*, Centauro, *ſitiente*, vini auidiſſimo: de cuius crateris magnitudine v. Intpp. Valer. Fl. I, 337. Heyne ad Apollod. II, 5, 4. p. 350-360. et ad Virg. Ge. II, 455 ſq. *coniuge Fuſci*, quae ebrioſa fuit, Schol. Quidam ſuſpicantur, hanc eſſe Saufeiam, de qua v. ſup. VI, 320 ſq. et IX, 117. *Fuſcus* forte idem, cuius mentio fit inf. XVI, 46. (vbi v. not.) vel alius, de quo v. ſup. ad IV, 112.

46. *baſcaudas*, vaſa, vbi (in quibus) calices lauabantur, et cacabus; Schol. Conchae aereae, genera vaſorum; Papias. (Cf. Intp. Martial. XIV, 97. al. 99.) *eſcaria* vel *eſcalia* ſc. vaſa. *multum caelati*, multa vaſa, h. l. pocula aurea argenteaque, eaque caelata. — 47. Poculorum

pretium augetur antiquitate et dignitate priorum poſſeſſorum. *liberat* ex *quo*, quibus poculis vſus fuerat. *emtor Olynthi*, Philippus, Alexandri M. pater, qui *Olynthum*, maximam olim Thraciae vrbem, cepit, Laſthene et Euthycrate pecunia conruptis. v. Demoſth. Olynth. Thucyd. I, 58 ſq. et Diodor. XVI, 53. 54. *callidus*, de quo v. Iuſtin. IX, 8. Idem Philippus plures ciuitates emit, (Senec. Ep. 94.) et caſtellum olim obpugnaturus, quod exploratores munitiſſimum eſſe nuntiauerant, quaeſiuiſſe ex iis dicitur, εἰ χαλκοῦν οὕτως ἐστὶν, ὥστε μηδ' ὄνον προσελθεῖν χρυσίον κομίζοντα. v. Plut. Apophth. Opp. Tom. II. p. 178. ed. Frft. et Cic. ad Att. I, 16. *Poculo aureo pulmnis ſubdito Philippum regem dormire ſolitum* tradit Plin. XXXIII, 3. ſ. 14.

48 ſq. Poeta narrationem interrumpit quatuor verſibus inſertis, quibus vituperatio auaritiae, illis temporibus vigentis, et laus Catulli continentur. *caput*, vitam. *rebus*, rei familiari, opibus.

50. 51. *Non propter vitam*, vitae ſuſtentandae cauſa, *faciunt patrimonia*, opes conligunt, *quidam*, *ſed vitio caeci*, auaritia excaecati, *propter patrimonia viuunt*, putant ſe eam ob cauſam viuere, vt opes cumulent. Cf. ſup. VIII, 83. 84. et ad XI, 11. Sed pro *quidam* ſaltem leg. *quique* vel *quisque*, ne haec verſibus 48 et 49. repugnent: et quam ſcabra eſt oratio *facere patrimonia?* Haud dubie ſpurii ſunt v. 50. et 51. laciniaeque margini adſutae, vt paſſim aliae huiusmodi ſententiolae.

52 ſq. Retexitur tela abrupta. *Iactatur* in mare a Catullo et ſociis eius. *ſed nec damna*, iactura bonorum, *leuant* nauem et periculum. Sed haec ellipſis dura eſt, et forte leg. *iuuant*, h. e. profunt, quidquam proficiunt.

53. *aduerſis* fatis *vrgentibus*, prementibus, periculo creſcente. *illuc recidit*, eo redactus eſt: nam *res illuc* vel *huc recidit* dicitur pro, res eo iam rediit ſ. huc redacta eſt; et ſyll. *re* anceps eſt in verbis compoſitis, quae a conſona incipiunt, ac breuis in *redeo*, *redoleo* aliisque, quae hiatus vitandi cauſa literam inſerunt. Vulgo perperam legitur *Decidit*, quo verbo motus e loco ſuperiori indicatur.

54. *malum ferro*, ſecuri, *ſubmitteret*, ſubcideret.

55. *Recidit illuc — ac ſe anguſtum*, in anguſtias adductum, inpeditum, inplicatum magnis difficultatibus ac

periculis, *explicat*, expedit ex iis, (propr. ſe arctum expandit, anguſtum, quo incluſus erat, ſpatium dilatauit) *quando*, quoniam, quandoquidem *vltima discriminis praeſidia adferimus*, extrema periculi remedia adhibemus, *nauem factura minorem*, leuiorem. Sed forte diſtinguendum, *ac ſe Explicat anguſtum: discriminis vltima, quando* cet. (h. e. maxima pericula tunc adſunt, quum cet.) vel legendum: *vt* (facere ſolemus) *discriminis vltima quando* cet. aut *quae nos* pro *quando*. Subciſionem vero mali vltimum eſſe naufragii remedium, nota res eſt.

57—61. Poeta cogitatione ac ſenſu periculorum, quae in amicum ingruerant, intime adfectus, omnem acerrime exſecratur nauigationem, tamquam rem non minus temerariam ac periculoſam, quam miſeram. Similiter multi poetae nauigantium audaciam increpant, v. c. Prop. III, 7, 29 ſqq. (al. 5, 21 ſqq.) Horat. Od. I, 3, 9-24. et al. *I nunc*, vt in ſimili loco Senec. Med. 650. et ſup. VI, 306. vbi v. not. *nunc*, poſtquam audiſti, nauigantibus tot tantaque inminere pericula. *ventis animam*, vitam, *committe*, vt ap. Horat. Od. I, 3, 10. et Sen. Med. 304.

58. 59. Laertius lib. I. memorat, Anacharſidem, quum audiſſet τέτταρας δακτύλους εἶναι τὸ πάχος τῆς νεώς, dixiſſe. τοσοῦτον θάνατον τοὺς πλέοντας ἀπέχειν. Sic et Arat. Phaen. 300. ὀλίγον δὲ διὰ ξύλον Ἀΐδ' ἐρύκει, et hinc Dio Chryſoſt. Orat. LXIV. de Fortuna nauem adpellat τριδάκτυλον ξύλον πεύκινον. Cf. inf. XIV, 289. Sen. Med. 306 ſq. Ovid. Am. II, 11, 25 ſq. et Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 55.

59. *taeda*, vt alibi *pinus*, cognata arbor, pro naui, e pinu texta, h. l. pro tabula vel aſſere nauis. *latiſſima*, craſſiſſima. — 60. 61. *Mox*, vbi in naui eris, et luſtrabis res, quas tecum tuliſti, et quae tibi maxime neceſſariae ſunt ad vitam et ſalutem, praeter panem et vinum, *adſpice*, reſpice, (al. *adcipe*) etiam *ſecures*, quae *ſumendae* ſunt, quibus opus eſt, *in tempeſtate*, ad malum ſubcidendum. *Reticulum* pera, ad modum retis texta. *ventre lagenae*, lagena ventroſa, h. e. ampla, itineri apta. Cf. ſup. IV, 107. al.

62—67. Sedata tempeſtate, 67 ſq. *veſtes* pro velis, quae igne conflagrarant, (ſup. v. 19 ſq.) extendebantur, et in *prora* alterum *velum* minus, quod vnum ſuperfuerat; atque ita (75 ſq.) lacera nauis portum ſubiit Oſtienſem.

62. *iacuit planum mare*, h. e. tranquillum factum eſt et *planum*, quo ſenſu paſſim *vnda* vel *mare iacere*, *ſtare*, *cubare*, *ſedere*, et contra *ſurgere* dicitur.

63. *Fatum*, quo ſalus nautarum et Catulli continebatur, *valentius Euro*, ventis, *et pelago*, efficacius erat tempeſtate. Fatis Dii quoque ipſi inpares, eorumque leges fixae. v. ad Sil. V, 76. 406.

64 ſq. Cf. ſup. ad III, 27. *Penſa ducere*, vt *p. trahere*, *torquere*, *verſare*, *voluere*. 65. *Parcae hilares*, adſpirante fortuna et coeptis blandiente; vt contra *Sorores triſtes* et *durae*. v. ad Sil. I, 281. *Stamen album* Parcarum longiorem felicioremque vitam ſignificat et portendit, vt contra *atrum* vel *pullum* mortem et infortunium. *Lanificae ſtaminis* albi, docte pro, ducentes ſtamen album, vel lanam ſtaminis albi, h. e. lanam albam, facientes.

67. Bene *miſerabilis* viſu *prora*, nauis, malo, velis, aliisque armis deſtituta; et *arte inopi*, non multum fructuoſa, quam neceſſitas docuerat; *extentis veſtibus*, velorum loco expanſis, vt ap. Tac. Ann. II, 24. vbi etiam *veſtes* ſunt propr. ſic dictae, non funes, aut vela, aut artemon. 69. *Velo* minori, in *prora*, quod *dolon* vocatur, vt maius ἀρτέμων, *artemon*, et quod ad puppim eſt, forte *epidromus*. *ſuo*, quia in prora eſt, vel veſtibus obponitur, quae proprie non ſunt vela nauis. *deficientibus* vi, vel ceſſantibus. *Auſtri* cum delectu poſiti, tamquam venti vehementiores ac tempeſtatem cientes.

70—72. *Tum conſpicitur ſublimis apex*, mons Albanus, *gratus*, dilectus, *Iulo* ſ. Aſcanio, Aeneae filio, quippe qui, condita in eo Alba Longa, *ſedem* ibi imperii conlocauit, et Lauiniae, *nouercae* ſuae, conceſſit *Laviſnium*. Res notiſſima vel ex Liv. I, 1. et 3. Virg. Aen. I, 267 ſqq. vbi v. Heyne. 71. *Lauino:* nam veteres etiam *Lauinum* pro *Lauinium* dixiſſe videntur. v. Heyne Obſſ. in Tibull. II, 5, 49. et ad Virg. Aen. I, 2.

72—74. Etiam haec nota ex Virg. Aen. III, 388 ſq. VIII, 42 ſq. 81 ſq. ad quae loca v. Heyne. *cui*, Albano monti, vt et Albae Longae, *nomen dedit candida ſcrofa*, ſus alba. *Phrygibus*, Iulo et Troianis, *laetis* ob repertam ex oraculi reſponſo ſuem. *ſumen*, ſus. Cf. ad XI, 138. In MS. Baſil. legitur *numen*, quod adridere poteſt: nam *numen* poetis propr. dicitur Dei voluntas eiusque indicium, monitum et oraculum.

74. *Mamillas* facete forſan ſubſtituit poeta pro porcis, vt rei miraculum augeretur.

75 ſq. Deſcribitur portus Oſtienſis, de quo Suet. Claud. c. 20. *Portum Oſtiae exſtruxit, circumducto dextra ſiniſtraque brachio, et ad introitum, profundo iam ſalo, mole obiecta, quam quo ſtabilius fundaret, nauem ante demerſit, qua magnus obeliſcus ex Aegypto fuerat advectus, congeſtisque pilis ſuperpoſuit altiſſimam turrim, in exemplum Alexandrini Phari, vt ad nocturnos ignes curſum nauigia dirigerent.* Cf. Burm. ad Valer. Fl. VII, 84 ſq. *moles*, ingentia ſaxa, in mare iacta, alteque exſtructa inſtar aggeris, quibus pars maris *incluſa* et excluſa; *Tyrrhenamque Pharon*, turrim excelſam, in mari Tyrrheno aedificatam. *brachia*, portus partes vel moles prominentes et dextra ſiniſtraque *porrectas*, protentas in mare, *rurſum*, retro, (*rurſum* enim propr. quaſi *reuorſum*) h. e. vltra Pharon, ad introitum portus exſtructam.

77. Magnitudo portus Oſtienſis deſignatur. *pelago obcurrunt*, alto mari in cornua quaſi coeunt, vt ap. Hom. Od. N, 97. et Virg. Aen. I, 159 ſq. vbi v. Heyne. In multis libris legitur: *pelago currunt*, quod interpretantur: in altum procurrunt mare. Sed ita *in* vel *per pelagus* dicendum erat. *relinquunt Italiam*, ab eius ora recedunt.

78. 79. Haec verba languere videntur; niſi forte haec eorum ſententia eſt: Hic portus Oſtienſis multo mirabilior, quam naturales, qui paſſim a poetis deſcribuntur, admirationem magis, quam veritatem ſectantibus.

79. *magiſter*, gubernator, *petit interiora tuti ſtagna* (aquas) *ſinus*, h. e. ſubit portum interiorem, vbi naues tutae ſunt a tempeſtate et naufragio, vnde vel *cymbae Baianae*, quali vtuntur in lacu Lucrino, *peruius*, nauigabilis eſt.

81. *vertice raſo:* nam in luctu ſummoque vitae periculo caput radi, et crines ab iis, qui ex naufragio vel diuturno morbo alioque diſcrimine ſalui euaſerant, Diis ſoſpitatoribus obferri ſolebant. (v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 422.) 82. Cf. Cic. ad Div. V, 12. et al. *Garrula*, quae garrulos faciunt homines; vel pro garrulis nautis, vel denique adiect. pro aduerbio, ingenti garrulitate, qualis plerumque eſt hominum, magno periculo liberatorum. *nautae*, Catullus eiusque ſocii, quorum adfectus animi egregie adumbrantur.

83—92. Praeclara conuerſio! nam deſcripto periculo et reditu Catulli repente ſenſus in actionem transeunt, qua dramatica ac viuida rerum adumbratione ſumma poeſeos virtus continetur. Poeta ob reditum amici, qui in extremo vitae discrimine verſatus erat, laetitia exſultans, aduocat ſeruos; iubet properare neceſſaria ad vota pro reditu Catulli ſoluenda remque diuinam rite faciendam; omnis morae impatiens eſt. Feſtinantes oculis quaſi cernimus ſeruos, et dominum iam ſequentem, iam diis maioribus vota ſoluentem in templis, et mox Laribus domi, vbi omnia ad feſtam laetitiam parata ſunt. *Linguis animisque fauete*, εὐφημεῖτε, ſolennis in ſacris formula, qua populus vel tacere iubebatur, vel fari verba bona, εὔφημα, boni ominis, ne, qui adeſſent, ſeu conſulto ſeu temere, quid mali ſ. ſiniſtri ominis dicerent, quo vel profanaretur res ſacra, vel eius vis infringeretur. 84. *Serta delubris*, templorum poſtibus foribusque ſuſpendite. v. ad VI, 51. *Farre*, h. e. mola ſalſa, ex farre toſto et ſale, *cultri*, frons victimae et ignis ſ. focus adſpergebantur. 85. *ornate*, parate, vel potius coronate. *molles focos glebamque virentem*, h. e. aram e ceſpite molli ac virenti, ſ. recenti; quo ſenſu *viuum ceſpitem* dixit Hor. Od. I, 19, 13. vbi v. Mitſcherl. Cf. ſup. ad v. 2.

86. *ſacro*, *quod praeſtat*, quod praeſtantius eſt, tamquam publice, et maioribus Diis factum ac promiſſum. Cf. ſup. v. 2 ſqq. *peracto rite*, bene et recte, ex legibus praeſcriptis, animo, loco ac tempore idoneo. *Rite* vox ſacrorum ſ. religioſa.

87. 88. Poeta etiam domeſticos placat deos: tanta eius eſt laetitia, tantus amoris gratique animi adfectus! Praeclare autem *parua ſimulacra*, *fragili cera*, quae facile franguntur, et *graciles coronae* de Laribus parnarum aedium. Cf. ſimil. loc. ſup. IX, 137. 138. ibique not. Eorum vero ſimulacra cur *nitent cera*? quia cerea erant? quod nusquam legere memini. Neque crediderim h. l. deſignari *ceram*, de qua v. ſup. ad IX, 139. et X, 55.

89. *Hic*, domi. *Iouem noſtrum*, vt *noſtri Lares* ſup. IX, 137. vbi v. not. *placabo*, venerabor et ei ſatis faciam, agens gratias et vota perſoluens, ne iraſcatur. *Laribus paternis*, v. ſup. ad VIII, 14. — 90. *iactabo*, ſpargam flores, inpr. *violas*, et quidem *omnium*, quotquot ſunt, *colorum*, de quibus v. Curt. Sprengel. Antiq. Botan. Spec. 1. c. 1. et Voſs ad Virg. Ecl. II, 47. V, 38. X, 39.

91. 92. Iam omnia domi parata sunt ad festi diei laetitiam. *erexit ianua ramos*, h. e. rami, inpr. laurorum erecti, suspensi sunt in ianua. Cf. sup. ad v. 84. et VI, 51. *longos ramos*, cf. VI, 79. ibique not.

93. Sacris festisque diebus, in omni publica priuataque laetitia, ad ianuas ac fenestras, etiam medio die, catenulis suspendebantur *lucernae*, lampades, cerei, funalia adcensa: vnde *festa ianua*, quae *operatur*, operam dat, (vt *operari* sacris, textis, Musis cet.) *lucernis matutinis*, quatenus serui occupati sunt in lucernis ad ianuam suspendendis et matutino iam tempore adcendendis; nisi ex MS. Scriverii et emendat. virorum doctorum reponendum *operitur*, h. e. tegitur, vestitur, quod venustius est. Cf. mox v. 100.

95 sqq. Subita aptaque transitione ad alterum idque primarium Satirae argumentum progreditur poeta, adripitque occasionem sibi oblatam heredipetas perstringendi *suspecta*, quasi non profecta ex animo in amicum benevolo et vera laetitia, sed ex studio captandae hereditatis.

95. *Libet exspectare*, exspectet aliquis, vel frustra exspectabo, donec reperiatur, qui cet. Germ. *darnach warte einer*, vel *den mögt' ich schen*.

96. Bene non modo *gallinam* dixit poeta, sed et *aegram* atque *oculos claudentem*, moribundam. *impendat*, mactet, vt dono eam mittat, vel pro salute amici sacrificet diis; de quo v. inf. ad XIII, 235. *amico tam sterili*, a quo tam parum emolumenti speres, qui tam exiguam fructus spem praebeat, quum tres habeat filios. v. sup. ad VII, 49. Alii *sterilem amicum* εἰρωνικῶς dici putant.

98. Ne vilis quidem anicula *pro patre*, pro eo, cui liberi sunt, *cadet*, mactabitur. *Coturnices* aues, quarum esu abstinebant veteres, quia veneni semen gratissimus iis cibus, et morbum comitialem solae animalium sentiunt praeter hominem. v. Plin. X, 23. s. 33. Varr. R. R. III, 5, 17. et Bochart. Hieroz. II, 1, 15. *calorem*, aestum febris.

99—120. Si *Gallita* et *Paccius*, h. e. diuites iidemque *orbi*, vel leui tentantur morbo: captatores reuerentiam iis amoremque votis pro salute eorum susceptis probare certant, vt ab illis, talibus officiis delenitis, si ex morbo conualescant, heredes scribantur.

100. *Legitime*, rite et ordine, *fixis*, suspensis, in parietibus. *vestitur*, bene, de copia et ornatu. *tabellis* votiuis, quae vota continebant suscipienda, et in *portici-*

bus atriisque aedium ac templorum, vel aliis locis publicis figebantur, vt omnes voti essent conscii. cf. Suet. Cal. c. 14. ibique Ernesti.

101. Ἑκατόμβη sacrificium centum boum. *promittant*, diis voueant pro salute aegrorum. 102—114. Elephantos vouerent heredipetae, si *hic*, Romae, vel in *Latio* nascerentur. Apta sententia, cuius tamen vis, intempestiua doctrina infringitur. Forte et leg. *Quatenus hic non sunt res venales elephanti. Nec Latio. Haud vsquam — sed furua a gente petita* cet. nisi malis *petitum — armentum* cet. 103. *nostro sub sidere*, coelo eiusque vertice, climate, non *concipitur*, nascitur.

104. *furua*, nigra, a *gente*, ab Indis, Mauris, Aethiopibus. v. sup. ad XI, 125. 126.

105. *Arboribus Rutulis et Turni agro*, in saltibus agrisque Rutulorum, quorum rex olim Turnus fuit et metropolis Ardea.

106. Elephanti sunt *armentum Caesaris*, non a *priuatis* hominibus ali possunt, sed a solis Imperatoribus, qui haec animalia, quorum vsus olim in bellis erat, (v. 107 sqq.) nunc ad voluptatem et spectacula adhibent. v. Plin. VIII, 2. et 7. Suet. Caes. 37. Spanhem. de vsu et pr. num. T. I. p. 170. 720. Fabric. ad Dion. XLIX. p. 574. 23. et Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 169. *Priuato*, v. ad VI, 114.

108. *Ducibus nostris*, Romanis, qui eos non modo in triumpho duxerunt, (v. Plin. VIII, 6. ibique Intpp.) sed illis etiam in bello vsi sunt. v. c. L. Scipio ap. Appian. bell. civ. II, 96. *Regi Molosso*, Pyrrho, Epirotarum regi, in cuius *bello elephantos Italia primum vidit, et boues Lucas adpellauit, in Lucanis visos a. V.* c. 472. Plin. VIII, 6. *Molossi* gens Epiri.

109. *Horum* elephantorum, qui nunc a Caesaribus voluptatis et spectaculorum causa aluntur, *maiores Tyrio parere solebant Hannibali* cet.

111. *Nulla mora per Nouium* (v. sup. ad VI, 333.) scil. foret, si Romae et in Italia elephantorum copia esset. *Nouius* et *Pacuuius Hister* heredipetae tunc temporis famosi. De hoc cf. sup. II, 58 sqq.

112. *ebur*, elephas. *ducatur ad aras*, v. sup. ad v. 3-113. *Gallitae*, vt sup. v. 99. Quae *victima sola* est *digna tantis Deis*, Laribus Gallitae, ditissimae matronae; vel potius hominibus, tam diuitibus et orbis, qui a *captatoribus* non solum diuino coluntur honore, sed etiam

tanti illis videntur *Dii*, vt elephanti iis sacrificandi sint, non vulgares victimae. Ita egregie ingenium et mores *captatorum* s. heredipetarum adumbrantur: cui picturae mox etiam viuidiores fortioresque inducuntur colores v. 115-120. *Alter enim*, Pacuuius, (quod ex v. 128. intelligitur) ne illud mireris, *si concedas*, si per leges liceret, *mactare* illa, humana sacrificia, pro salute aegri hominis, qui orbus et ditissimus est, *seruos* atque *ancillas*, quin et liberos *voueret*. 117. Vox *pueris* sic languet et inportuna est, quia modo *seruorum* mentio facta, eademque sententia bis expressa est. Legendum puto: *nec pueris* (non seruis tantum) *et frontibus ancillarum Inponet vittas; sed si qua est* cet. h. e. sed etiam filiae. 118. *Frontibus ancillarum inponet vittas*, tamquam victimarum, quae vittis circum tempora ornatae immolantur. Sic de Sinone arae destinato Virg. Aen. II, 129. 133.

118. 119. Filiam adeo, si qua ei est, eamque iam *nubilem*, (quo scelus augetur) sacrificabit pro salute aegri, quemadmodum olim Agamemnon, quum ceruam Dianae sacram fixisset, et tempestas, ira Deae immissa, classem Graecam in Aulide retineret, Calchantis consilio, vt iratam Deam placaret, ei immolandam statuit *Iphigeniam*, filiam suam, natu maximam; quam tamen Diana, *cerua* pro ea substituta, et caligine sacrificantibus obiecta, in terram Tauricam per nubes detulit, ibique templi sui sacerdotem fecit. Fabula notissima ex Eurip. Iphigen. al. et varie olim tractata: nam alii Iphigeniam vere immolatam tradunt, alii loco ceruae substituunt vrsam, vel anum, vel iuuencam, vel bouem cet. v. Heyne ad Virg. Aen. II, 116. et Intpp. Ovid. Met. XII, 24-38.

120. Etsi non sperandum sit heredipetae, filiam suam ope diuina seruatum iri, quod contigisse Iphigeniae, *cerua* ei subposita, *tragici* poetae fabulantur. *Cerua* fuit *piaculum*, sacrificium expiandi sceleris iraeque mitigandae causa Dianae factum, et quidem *furtiuum*, quia furtim vel insciis Graecis cerua pro ipsa Iphigenia fuit substituta. Eadem *tragica* dicitur, quoniam ex ingenio tragicorum poetarum profecta est. Facetissimo itaque sale et artes heredipetarum et poetarum figmenta notantur.

121-127. Etiam hi versus pleni facetiarum. *Laudo ciuem meum*, Pacuuius mihi multo sapientior Agamemnone, eiusque consilium magis, quam huius, laudandum videtur, salutemque diuitis orbi, ob *testamentum* vel amplae here-

ditatis ſpem, pro qua vel filiam inmolare haud dubitat, multum puto praeferendam eſſe ſaluti *mille* nauium, h. e. claſſis Graecorum, pro qua Iphigenia eſt mactata: nam ſi dives conualuerit ex morbo, teſtamentum forte mutabit et Pacuvium ex aſſe ſcribet heredem, ſummo eius amore deuinctus, vel exiſtimans adeo, ſalutem ſuam ac valetudinem illius votis et ſacrificiis tribuendam eſſe.

122. *Mille rates* ſ. naues Graecorum Troiam profectas eſſe, poetae memorant, certo numero pro incerto poſito. Cf. Heyne ad Virg. Aen. II, 198. et nos ad Sil. III, 229. *Libitinam euadere*, vt *L. vitare* ap. Horat. Od. III, 30, 7. pro mortem effugere. Nam Venus Libitina funerum Dea apud Romanos, in cuius templo adparatum funebrem ſervabant eius redemtores vel curatores funerum, qui *Libitinarii* inde dicti ſunt.

123. *tabulas* teſtamenti. *incluſus carcere naſſae* venuſte dicitur dives et orbus, qui *mirandis meritis*, officiis, votis ac ſacrificiis, ab heredipeta inretitus et deuinctus capitur, velut piſcis in naſſa. *Naſſa*, *κύρτος*, (Oppian. Ἁλιευτ. III, 82. et 341 ſq.) *ἐκ σχοίνων λαβύρινθοι*, (Theocr. XXI, 11.) calathus vimineus anguſti colli, quo quum intrauit piſcis, exire non poteſt. Ea *γραφικῶς* deſcribitur in loco ſim. et claſſ. Sil. V, 47 ſqq. Cf. Lucian. Tim. Opp. T. I. p. 159. ed. Schmid.

125. *Forſan* non ſine vi dictum: innuit enim, incertam hominis ſpem eſſe, adeoque inprobiora eius vota, ſacrificia et cupiditatem. *breuiter:* nam paucis tantum verbis opus eſt in teſtamentis, quibus heredes ex aſſe ſcribuntur, nec plura in iis memorantur heredum nomina vel legata. Cf. ſup. ad I, 68.

126. Cf. Lucian. l. l. *riualibus*, aliis heredipetis, eamdem hereditatem captantibus. *Incedere* aptum h. l. verbum, quod ſuperbiae ſ. oſtentationis et grauitatis vim paſſim habet. (v. ad Tac. Ann. IV, 23, 5.) — 127. *iugulata Mycenis*, Iphigenia, (a patria ſic dicta) h. e. inmolatio filiae: nam *Mycenis* h. l. filia Pacuvii, vt ſup. v. 119. *Iphigenia*, quoniam pro ſalute aegri diuitisque hominis, vt Iphigenia pro ſalute Graecorum, inmolatur.

128 – 130. Poeta, qui ridendo dixerat verum, nunc cum ſumma indignatione Pacuvio eique ſimilibus heredipetis dira inprecatur, vitam longiſſimam, et, qualis auarorum eſſe ſolet, miſerrimam: quid enim triſtius eſſe poteſt, quam ex diuitiis, iisque inhoneſte partis, nullam perci-

pere voluptatem, et per longam vitam omnibus aeque ac ſibi ipſi grauem eſſe atque odioſum? *viuat vel Neſtora totum*, h. e. totam Neſtoris aetatem. (Cf. ſup. ad X, 246.)— 129. *Quantum rapuerit Nero*, docent Suet. Ner. c. 26. 32. et alii. — 130. Cf. Ovid. in Ibin v. 115 ſq.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM XIII.

Satira egregia et plena ſalis ſententiarumque grauiſſimarum; quae conſolationis etiam momenta proponit exquiſitiſſima et efficaciſſima. Eadem aptiſſima quoque eſt ingenio ſatirico. Neque enim poeta eidem indulget dolori mollique adfectu ſe in triſtem amici animum inſinuat, ſed acriter obiurgat eum, quod, quum vir idemque dies ac iam ſenex ſit, et perditis viuat temporibus, non viriliter ferat leuem iacturam, ſed muliebriter ingemiſcat, vel vindictae ardeat cupidine, qua res amiſſae non reparentur, neque reputet videatque, aliis multo acerbiora, quam ſibi, adcidiſſe. Inde occaſionem petit, conruptos ſaeculi ſui mores ineptamque theologiam, tamquam praecipuam inprobitatis cauſam, notandi. — Neque tamen diſſimilo, non deeſſe, quae ſeuero iudici in hac ſatira displicere poſſint, et quaſi egregio inſperſos deprendi corpore naeuos. Primum grauiſſimarum vis ſententiarum paſſim (v. 23 ſqq. 40 ſqq. 62 ſqq. 162 ſqq.) oſtentatione artis ac doctrinae intempeſtiua, et frigida declamatione infringitur. Deinde ingrata eſt earumdem fere rerum ſententiarumque repetitio v. 19 ſq. et 120 ſq., v. 23 ſqq. et 126 ſqq. Praeterea ordo rerum dicendarum nonnumquam perturbatur, e. g. vſſ. 199 ſqq. vbi hiſtoria Glauci parum commode imagini malae conſcientiae (v. 192 - 235.) inſeritur; v. 75 - 119. vbi deſcriptioni conruptelae morum ſcelerumque Romae vigentium (v. 16 - 173.) eorum origo et cauſae inculcantur, quae ei potius ſubiungendae erant; v. 120 - 173. quibus poeta non noua, quae promittit, ſolatia adfert, ſed telam potius, v. 23 - 74. textam, et v. 75 - 119. abruptam, retexit. Denique diſpoſitio carminis et oeconomia parum probanda videtur: nam initio (v. 1 - 12.) totum eius argumentum omniaque ſolatia in

epitomen quasi redacta exhibentur, et deinde copiosa exornantur oratione; quae ratio rhetorem magis decet, quam poetam satiricum. Eamdem tamen etiam supra in Sat. X. sequutus est Iuvenalis. — Ceterum de tempore, quo haec Satira videatur scripta esse, v. ad v. 16. 17. et 157.

1. *malo* recte legitur, non *malum:* nam *malum committit exemplo*, qui illud non primus, sed post alios facit. *Exemplo* autem *malo* aliquid *committit* is, qui turpe perpetrat facinus, quod alios male docet, et ad idem incitat facinus. 2. *vltio*, poena. *se iudice*, iudicio animi sui et conscientiae. 3. Cf. Paulli Ep. ad Rom. II, 14. 15. *quamuis improba gratia Praetoris*, a reo conrupti, *vicerit fallaci vrna*, h. e. fecerit, vt reus iudicio vincat fallacibus sententiis iudicum sortito datorum: nam Praetor s. Quaesitor, cui quaestio s. causa capitalis obtigerat, sortiebatur, vel sorte legebat et dabat iudices selectos e decuriis, tabellis in vrnam coniectis; vnde reo fauere poterat, secernens in iudicibus legendis eius vel suos amicos. Idem quoque iudicibus tabellas dabat, absolutionis, condemnationis et ampliationis, quas hi, in consilium missi, in *vrnam* coniiciebant, iisque eductis sententiam ferebat: vnde *vrna* etiam h. l. ad suffragia iudicum selectorum, a reo conruptorum, referri potest. Sed h. l. *Praetoris* potissimum *gratia* iniqua notatur. Hinc probabile fit, amicum Calvini, qui depositum abnegauerat, adcusatum ab eo, sed Praetoris iudicumque conruptorum sententiis absolutum fuisse.

5. *Calvinus* nescio an idem sit, cuius meminit Martial. VII, 89.

8. *te mergat*, funditus te euertat bonis, et ad paupertatem redigat. Cf. sup. ad X, 57.

10. *Casus tritus*, vulgaris, (metaph. petita a via) *et e medio*, non e summo, *Fortunae* aduersae, h. e. malorum, *ductus aceruo*, multum abest a summo infortunio.

11. *Flagrantior*, acrior, vehementior. 12. *vulnere*, damno.

13. 14. Iunge: *particulam malorum, quamuis minimam leuium exiguamque, vix ferre potes, ardens visceribus spumantibus*, aestuantibus bile et ira, in qua sanguis ab imis praecordiis exaestuat. Cf. sup. ad I, 45.

16. *Depositum*, quidquid custodiendum alicui datum est, παρακαταθήκη, *sacrum*, sancte seruandum et reddendum, vel ob iusiurandum interpositum, vel ne tollatur

amicitia, fides violetur, et amicus adficiatur iniuria ac damno, quo nihil fceleftius eft.

16 — 22. Talis fraus non mira videri debet homini, longo rerum vfu edocto, cui eiusmodi mala tum nota fint ac familiaria neceffe eft, tum aequo ferenda animo. In interrogatione maior vis ineft. *Stupet haec*, vt fup. IV, 119. vbi v. not. *poft terga relinquere*, conficere, vt nos dicimus: *im Rücken haben*.

16. 17. Ex h. l. probabile fit, hanc fatiram Hadriani temporibus fcriptam effe, LXI annis (nam LX annos iam *poft terga reliquit* Caluinus) poft Fonteii confulatum. Sed quatuor, non duo, vt vulgo putant, Fonteii Capitones Confules in faftis memorantur. Prior Conful fuit a. V. C. 720. at fubfectus tantum, *ad vnguem Factus homo, AntonI, non vt magis alter, amicus* Hor. Sat. I, 5, 32. (v. Pigh. Ann. T. III. p. 497.) Alter a. 764. vel 765. cum Germanico Caef. biennio ante mortem Auguffi. (v. Pigh. l. l. p. 540.) Tertius a. 811. vel 812. cum C. Vipfanio f. Vipftano, fub Neronis imperio. (v. Pigh. p. 593. Tac. Ann. XIV, 1. Plin. II, 70. f. 72. et VII, 20. Suet. Cal. c. 8.) Quartus a. 819. vel 820. cum C. Iulio Rufo. (v. Pigh. p. 601. 602.) Si alterum h. l. defignari credideris, a. 825. vel 826. tertio vel quarto anno imperii Vefpafiani; fi tertium, a. 872. vel 873. fecundo vel tertio anno imperii Hadriani; fi quartum, a. 880. vel 881. regnante eodem Imperatore, haec Satira fcripta eft. Tertium innui, probabilis, nec tamen certa, eft Intpp. coniectura, quam iis perfuafit Lipf. Quaeft. Epift. IV, 20. Cf. inf. ad v. 157. et ad XV, 27.

19 — 22. *Sapientia*, σοφία, quam Pythagoras primus φιλοσοφίαν dixit, eft quidem *magna*, potens ac valida, *victrix Fortunae*, quae minas eius ac vim contemnere nos docet; fed idem difcimus quoque *magiftra vita*, longo vfu et experientia. Inde difcere poteras, *incommoda vitae* patienter *ferenda* effe, quamquam non fis philofophus. Cf. inf. v. 120 fqq.

19. *libellis facris*, praeclaris, diuinis; (vt ἱερὸς et δῖος) vel quoniam philofophia, vt verba Cic. Tufc. Qu. I, 26. mea faciam, eft *donum inuentumque deorum — eius prorfus diuina vis — et animus diuinus, aut deus* cet. — 20. *Philofophia eft inexpugnabilis murus, quem Fortuna multis machinis laceffitum non transit*, Senec. Ep. 82.

Similiter *Cato Fortunae victor* dicitur Manilio. Cf. ſup. X, 52. 53. 365. 366.

22. *iactare iugum*, inpatienter ferre incommoda vitae. Metaphora ducta a bobus ferocibus vel ſubcumbentibus oneri, qui *iugum detrectant*, *quatiunt*, *excutiunt*, *eique ſubtrahunt colla*. Contra *iugum adcipere*, *ſubacta ceruice ferre*, *ei ſubmittere colla* et propr. et metaph. dicitur. Cf. ſup. ad VI, 208.

23 — 37. Deſcriptio illorum temporum ſcelerumque, quae tum graſſabantur: breuis pictura, cui principales tantum colores induxit poeta. 23. Nunc quotidie committuntur flagitia, iisque profanatur quaeuis, etiam *feſta dies*, quae religioſe olim et ſancte agebatur. *vt ceſſet prodere furem*, quo non cernere poſſis furem et deprehendere.

25. *gladio*, vi, *vel pyxide*, veneno, quod in ea condebatur. 26 ſq. Poetam reſpexiſſe numerum Sapientum vix crediderim. *numerus vix eſt totidem* hominum, *quot* ſunt *Thebarum portae*, vt *exercitui*, *cuius numerus duodecim millium fuit* ap. Corn. Nep. Iphicr. 2. Vulgo legitur: *numero vix ſunt totidem*.

27. *Thebarum*, Boeotiarum ſcil., *portae* ſeptem, vnde ἑπτάπυλος Θήβη Hom. Il. δ, 406. Nam Θῆβαι Αἰγύπτιαι ἑκατόμπυλοι Hom. Il. IX, 383. Cf. inf. XV, 6. al. *Oſtia Nili* celeberrima ſeptem, Canopicum, Bolbitinum, Sebennyticum, Phatniticum, Mendeſicum, Taniticum, Peluſiacum; (v. Strab. XVII. p. 801. 802. et Plin. V, 10. ſ. 11.) *Nili diuitis*, quia multis auctus fluuiis, et per plura oſtia in mare mediterr. effunditur; vel quia inundatione limoque ſuo Aegyptum ditat ſ. fecundat.

28 — 30. Notum eſt, priſcos poetas, vt indicarent, homines a naturali optimaque vitae ratione ad peſſimam gradatim eſſe delabſos, omne illud tempus, quod effluxerit inde ab origine mundi, in aetates, a *metallis*, pro cuiusque ratione, denominatas deſcripſiſſe, et quidem vel in duas, (Virg. Ge. I, 125 ſqq.) vel in tres, (Arat. Phaen. 100 ſq.) vel in quatuor, (Ovid. Met. I, 89 ſq. et al.) vel in quinque; (Heſiod. Ἔργ. 109 - 208.) non vero, vt plerique Intpp. h. l. putant, in octo, quot ſint metalla, in auream, argenteam, electream, aeream, cupream, ſtanneam, plumbeam, ferream; etſi gradus plures non male ita exprimi potuiſſe videntur. Suſpicor itaque, Iuuenalem reſpexiſſe vaticinia illa Sibyllina de κατακαστάσει ſ. παλιγγενεσίᾳ, (de quatuor ſaeculis denuo renoluendis et

renouandis) vel famam illam, ab Etruſcis vatibus profectam, de octo ſaeculis, mundo datis et vita moribusque hominum diuerſis, de ſaeculo nono, a Sullae temporibus (quibus maxima rerum facta mutatio et corruptio morum inualuit) incipiente, et de decimo, periodi rerum, qualis tum erat, fine. (v. Heyne ad Virg. Ecl. IV, 4 ſq. et Argum. Cenſorin. c. 17. et Plut. in Sulla Opp. T. I. p. 456. A. ed. Frft.) Hoc ſaeculum nonum *peius* ferreo, quod poetae commenti ſint, et tam ſceleratum h. l. dicitur, vt *a metallo* ei *nomen inponi* non potuerit. Facile intelligitur, quanta vis inſit his verbis, et quam praeclare ea ſit expreſſa. Omitto aliorum coniecturas parum probabiles.

31. Summa δεινότης ineſt his verbis, et breuitas adfectui conuenit. *Nos* ſceleratiſſimo viuimus ſaeculo, quo vbiuis et quotidie tot tantaque graſſari videmus ſcelera, et tamen tam ſtupidi ſumus, vt, ſi quid mali aut iniuriae nobis aliisue adcidat, continuo prae ſtupore, et tamquam nouitate miraculoque adtoniti, *hominum Diuumque fidem*, opem, *cieamus*, inploremus, quaſi haec inuſitata ſint, nec ſemper et vbique obuia. *Pro Deum atque hominum fidem!* vel *Dii*, *obſecro veſtram fidem* cet. admirationis quiritationisque formulae, vt noſtrae: *um des Himmels willen! um Gottes willen!* Ita exclamaſſe videtur Calvinus: vnde *nos ciemus* mollius dictum pro *tu cies*.

32. Haec et δεινῶς et σαρκαστικῶς dicta. *Quanto* clamore *Faeſidium* male *agentem* cauſas vel perorantem in foro *laudat vocalis*, clamoſa, *ſportula*, i. e. clientum aliorumque hominum turba, praemio ſportulae conducta, vt dicenti adclamaret *Pulcre*, *Bene*, σοφῶς, cet. v. ſup. ad I, 1 ſq. et de *ſportula* ad I, 95 ſq.

33. Salſe Calvinus ſexagenarius (v. ſup. v. 16. 17.) dicitur *ſenior digniſſimus bullâ*, h. e. qui inter pueros referatur propter ſimplicitatem rerumque inperitiam; νήπιος γέρων: nam *bulla* puerorum inſigne. v. ſup. ad V, 164. *ſenior* ἐμφατικῶς, vt *Tun' vetule* ap. Perſ. I, 22.

34. *Quas habeat Veneres*, voluptates, gratiam, venuſtatem, inlecebras, h. e. quam grata nobis ſit et iucunda?

34—119. Praeclare docet poeta, conruptos ſaeculi ſui mores vitiorumque licentiam, quae remp. Rom. inuaſerit, ex contemtu religionis, tamquam ex primario fonte, fluxiſſe, hanc vero inreligioſitatem ex ſuperſtitione et inepta natam eſſe theologia, quae phantaſiae quidem praebeat alimenta, ſed mentem conrumpat, *et* iam *vulgo*,

plebi, fit contemtui ac ludibrio; homines itaque, quamdiu simplex adhuc fuerit religio, pie ac sancte vixisse, at postquam ingenium poetarum eam multis argutiis, fabulis prauisque opinionibus de natura, vita, moribus et ingenti numero Deorum deformauerit, a probis maiorum moribus ad inpietatem et scelera defeciſſe. Haec igitur θεολογουμενα et commenta poetarum multis deridentur salibus facetiisque, sed et nimia forsan ingenii orationisque luxurie, et iudicio paulo iniquiori de mythologia vet.

37. Stulti ac simplices sunt, qui Deos verentur periuriorum vindices. *arae rubenti* sc. igne, vel potius sanguine victimarum.

38 – 52. Festiua aurei saeculi descriptio, quo Ausonum, adeoque Aboriginum Latinorumque religio admodum simplex fuit, et praeter Saturnum, Ianum, Picum et Faunum alios ignorauit Deos; qui postea ex Graecorum mythologia adsciti sunt. *Indigenae*, prisci incolae Latii, Aborigines, non tantum ἐγχώριοι, sed etiam αὐτόχθονες, αὐτιγενεῖς. *hoc more*, hac simplicitate ac fide, pietate et sanctitate vitae, *viuebant*, aurea aetate, qua regnauit *Saturnus*, *prius quam* hic, a Iove filio suo exutus regno, *fugiens diademate depoſito sumeret agreſtem falcem*, symbolum messis: nam ipse Saturnus fuit symbolum melioris vitae, cuius origo a satione, messe frugibusque inuentis repetenda est, et hinc Aborigines agri vitaeque cultum docuisse fingitur. v. Heyne in Exc. IV. et V. ad Virg. Aen. VII. et in Exc. II. ad Aen. VIII, 314-329. Cf. sup. VI, 1-13.

40. 41. *Tunc*, *quum adhuc Iupiter*, quo regnante argentea fuit aetas, *priuatus*, regno nondum paterno potitus, aleretur in *Idaeis antris*, neque iam vxorem duxisset *Iunonem*. Cf. sup. VI, 14 – 16. *antris Idaeis*, Idae, montis Cretensis. Fuere tamen, qui Iovem in Ida, Phrygiae monte, natum educatumque traderent, postquam confusae fabulae Cretenses et Phrygiae. v. Passerat. ad Prop. III, 1, 27. et Heyne ad Apollod. p. 15. 16. ed. rec. p. 7. Pro maioribus distinctionibus, v. 41. 45. et 50. positis substituendae forsan minores, et verba *Prandebat – Pondere* v. 46-49. parentheſi includenda, vt sic omnia a vocc. *tunc quum* v. 40. pendeant. Hic certe est ordo sententiarum, (cf. v. 53.) neque tam longae propositiones, quas poesis respuit, a luxuriante ingenio abhorrent.

42 – 45. Tum vita Deorum a poetis nondum ad heroum vitam adcommodata erat, nec tam luxuriosa etiam efficta,

vel iucunda et otiosa, vt Saliarem in modum quotidie epularentur. Poetae fabulantur, quod vel tironibus notum est, conuiuia a Diis heroum more agi, iisque *ad cyathos*, a poculis, οἰνοχόους esse, (vt ap. Hor. Od. I, 29, 8. et Prop. IV, 8, 37.) *puerum Iliacum*, Ganymeden, pulcerrimum iuuenem filiumque Trois, vel Erichthonii, vel Assaraci, vel Ili, regum Troianorum, *et formosam Herculis vxorem*, Heben.

44. 45. Cur Vulcanus e diis solus memoratur h. l., vbi de conuiuiis eorum et pocillatoribus sermo est? Mea qualicumque sententia ille h. l. in pincernas scurrasque Deorum refertur, (*et* scil. nondum, nisi potius leg. *nec iam* vel *aut iam* ad cyathos erat *Vulcanus*) et Iuvenalis respexit locum Hom. Il. α, 597 sqq. vbi Vulcanus Αὐτὰρ ὁ τοῖς ἄλλοισι θεοῖς ἐνδέξια πᾶσιν Οἰνοχόει, γλυκὺ νέκταρ ἀπὸ κρητῆρος ἀφύσσων. Ἄσβεστος δ' ἄρ' ἐνῶρτο γέλως μακάρεσσι θεοῖσιν, Ὡς ἴδον Ἥφαιστον διὰ δώματα ποιπνύοντα. Non minus ridicula h. l. adumbratur forma Vulcani, porrigentis pocula et *brachia* e fornace et camino *nigra* sibi detergentis, *nectare*, vino deorum, *siccato*, postquam illud biberat, (cf. V, 47.) vel praegustauerat more pincernarum, de quo v. ad VI, 633. Pocillatores solebant esse pueri pulcri ac nitidi; at pauperibus conuiuis clientibusque *pocula cursor Gaetulus dabat*, *aut nigri manus ossea Mauri*, qualis h. l. Vulcanus fingitur. Cf. sup. V, 52-62. *Vulcani* et Cyclopum *taberna* s. officina a poetis conlocatur in iis locis, quae ignibus subterraneis ardent, praecipue in Aetna, Lemno, insulis Aeoliis s. Vulcaniis circa Siciliam, earumque potissimum maxima, *Lipara*. cf. ad I, 8. et X, 132. — 46. *Prandebat quisque Deus sibi*, priuatim, solus: nondum enim luxurioси erant.

46 sqq. Πολυθεΐα a poetis efficta, lepide inridetur. Cf. Plin. II, 7. et Cic. de Nat. Deor. passim. — 48. *miserum*, bene, ob grauitatem ponderis.

49. 50. Nondum aliquis poeta commentus erat, Saturni filios, Iouem, Neptunum et Plutonem de mundi imperio *sortitos* esse. *Imperium profundi*, maris, (non inferorum) *triste*, ob tempestates, in mari saeuientes, quae tot calamitatum causae sunt. *Pluton*, Πλούτων, *toruus*, saeuus, durus, inexorabilis, Ἀΐδης ἀμείλιχος ἠδ' ἀδάμαστος· Τοὔνεκα καὶ τε βροτοῖσι θεῶν ἔχθιστος ἁπάντων, Hom. Il. IX, 158. 159. *cum coniuge Sicula*, Proserpina, in Sicilia nata et rapta a Plutone iuxta Hennam, vnde et

Hennaea dicitur. — 51. 52. Cf. ſup. ad II, 149 ſq. Nondum aliquis poeta fabuloſe multa tradiderat de inferis et poenis ibi luendis, v. c. de *rota* Ixionis, de *Furiis*, de *ſaxo* Siſyphi, et de *vulture atro*, iecur Tityi et Promethei depaſcente; neque etiam de *regibus* iudicibusque *infernis*, de Plutone, Minoe, Aeaco, Rhadamantho, Triptolemo: nam his non opus erat, quum nulla admitterentur ſcelera, neque talia in mentem veniebant hominibus, quorum et vita et religio ſimpliciſſima erat.

53. *Improbitas*, exemplum improbitatis, *illo aeuo*, quod poetae aureum dixerunt ſaeculum, *admirabilis*, inuſitata et inaudita, *fuit*, vt nunc probitas, de quo v. mox v. 61 ſqq. — 55 ſqq. De antiquiſſima hac honoris teſtificatione, et veneratione maiorum natu v. Heyne ad Virg. Ecl. VI, 66. Intpp. Gell. II, 15. et inpr. Klotz. ad Tyrt. p. 139.

56. *Barbato*, non viro tantum, ſed etiam iuueni, cui *prima lanugo* erat. Cf. v. 59. *licet ipſe* puer *videret plura domi fraga* cet., h. e. quamuis ditior eſſet. *Fraga* autem et *glandes* primi hominum cibi erant ſolaeque diuitiae. Cf. VI, 10.

58. 59. Dodwell. in Annal. Quintil. p. 79. et 136. "*Prima*, inquit, adoleſcentiae barbatae *lanugo* ab anno cenſebatur aetatis XVIII. eoque, vt videtur, expleto. Hoc nos docet h. l. Iuvenalis, quum *barbatum* ſuum, quem *puero* obponit, *quatuor* dumtaxat *annis* puero maiorem adnoſcit, et prima tantummodo lanugine veſtitum. Ita *prima lanugo* in annum XVIII. expletum conuenerit, quum etiam *pueritia* in anno XIV. ſimiliter expleto terminata fuerit. Inde *barbatuli iuuenes* (Cic. ad Att. I, 14.) adpellabantur ad illum vsque annum, vt videtur, quo *barbam primam radebant*, aetatis ſcilicet XXI. Hanc *pubertati plenae* aetatem conſtituunt ICti, (Dig. L. I. tit. 7. l. 40. 1. L. XXXIV. tit. 1.) vsque a temporibus Hadriani. Nec id inmerito, etiam pro ſententia veterum cet."

59. *Primae lanugini*, adoleſcentulis, etſi adhuc inberbibus, idem *adeo* honor habebatur a pueris, qui *ſacrae*, venerandae, *ſenectae*, ſenibus, veneratione dignis, a iuuenibus.

60—70. Noſtris temporibus fides et probitas portento miraculoque ſimiles ſunt. *Depoſitum* dicitur, quodcumque deponitur apud aliquem, eique adſeruandum traditur.

61. *follem*, ſaccum, crumenam, (vt XIV, 281.) *veterem*, dudum ſibi commiſſum, *cum tota aerugine*, cum omni

pecunia, quae fuit in eo, et prae vetuſtate ac ſitu iam aeruginem contraxit. Aeris vitium *aerugo* dicitur, ferri *robigo* ſ. *rubigo*.

62. 63. Eiusmodi *fides* nunc *digna* videtur, quae, prodigii inſtar, in *libellis Tuſcis*, h. e. haruſpicum, notetur, et ex horum praeſcripto expietur luſtreturue *agna* aliaue victima iratis diis caeſa. Haruſpicina, quae iam Pelasgis in vſu fuit, ab Etruſcis maxime exculta eſt, et ab iis ad Romanos peruenit: vnde *Tuſci libelli*, vt *libri Etruſcorum* ap. Cic. de Div. II, 23. et *Etruſcae diſciplinae volumina* ap. Plin. II, 83. ſ. 85. — *coronata agna*: nam victimae et vittis, et ſertis floribusque ornabantur.

64—70. *Egregii ſanctique viri* exemplum nunc tam rarum eſt, vt ſimile ſit *monſtro*, quale eſt *bimembris puer* cet. (cf. Cic. de Div. II, 28.) 65 ſqq. De *monſtris*, prodigiis et oſtentis, in quibus recenſendis paulo prolixior eſt poeta, v. ad II, 122. 123. *bimembri puero*, duplicia, vel hominis animalisque membra habenti, partui monſtroſo. Pro *aut* quidam edidere *vel*, haud dubie ob hiatum. v. ad I, 151. *Piſcibus inuentis ſub miranti aratro*, terram ſcindente. Cf. Liv. XLII, 2. Strab. XII. Plin. IX, 57. ſ. 83. ibique Harduin. *miranti arātro* praeclare: nam ſic ſummum adumbratur monſtrum, cuius nouitatem ipſum aratrum admirari fingitur, et more poetarum ſenſus tribuitur rei inanimatae. 66. *Mulae ſetae* exemplum rariſſimum quidem, (vnde et prouerbii loco dicebatur, *quum mula peperit*, v. c. Suet. Galb. c. 4.) ſed non omnino negandum. Cf. Liv. XXXVII, 3. Harduin. ad Plin. VIII, 44, ſ. 69. Spallanzani Memorie ſopra i muli, et Bochart. Hieroz. I, 2, 20.

67. *Lapidei imbris* crebra fit mentio ap. Liuium. Cauſa huius prodigii a violentis ventis repetenda, qui lapides in altum ſublatos iterum in terram, vel de montibus quoque, deieciſſe videntur.

68. *Examen apum* in pendentis *uuae* ſpeciem (*βοτρυδὸν* Hom. Il. *β*, 89.) *conſidens in culmine delubri* domusque, vel in arbore, foro, caſtris, ſignisque militaribus, ſaepius in dira refertur omina. *apium* paſſim pro *apum*.

69. 70. *Amnes* ſaepe memorantur *fluxiſſe gurgitibus miris*, portentoſis, h. e. ſanguineis, (niſi poeta ſcripſit *nigris* vel *rubris*) aut (ita forte leg. pro *et*) *vortice lactis*, aquis ſcil. a ſoli cretacei aut argillacei contagione albe-

ſcentibus aut rubeſcentibus. Cf. Heyne Opuſc. Acad. T. III. p. 265. 266. *Gurgitibus* et *vortice* poet. pro aquis.

71 ſqq. Infortunium tuum neque inſolens eſt inpio hoc ſaeculo, neque magnum, ſi comparetur cum iis, quae paſſi ſunt alii. *fraude ſacrilega*, ſcelerata, inproba, quae ſcil. perfidia et periurio amici fiebat.

73. *arcana*, h. e. ſeſtertia arcano ſ. ſecreto apud aliquem depoſita, eiusque fidei clam, ſine teſtibus, commiſſa. 74. *patulae*, amplae.

75 ſqq. Apta inprobitatis imago, et ſimul inriſio theologiae veterum vel doctrinae de Diis, quos vel minus hominibus metuendos eſſe poeta docet.

77. *neget* depoſitum amicus tuus. 78. *fulmina Tarpeia*, h. e. Tarpeii ſ. Capitolini Iovis.

79. *Frameam* gladium fuiſſe docent Iſidorus et Auguſtin. Ep. 120. c. 16. ſed haſtam Tac. Germ. c. 6. vbi v. Lipſ. *Cirrhaeus vates*, *μάντις*, vt *Delius vates* ap. Virg. Aen. VI, 12. Apollo Delphicus, ſic dictus a *Cirrha*, Phocidis oppido et nauali Delphorum, quod inde pro ipſis Delphis ponitur. Ei *ſpicula* et arcum dari, notiſſima res eſt.

80. *calamos*, ſagittas. *Puella venatrix* eſt *Ἄρτεμις ἀγροτέρα*.

81. *Tridens* inſigne Neptuni, quod tamen et Nereo tribuitur a Virg. Aen. II, 418. *Neptunus* docte dicitur *pater Aegaei* ſc. maris, (vt ap. Horat. Od. II, 16, 2. et Virg. Aen. XII, 366.) quoniam in eo praecipua illius ſedes eſt, vnde et ipſe *Aegaeus* vocatur. v. Intpp. Virg. Aen. III, 74. Cur vero *pater* maris adpelletur, v. ſup. ad VI, 394.

82. *Herculis arcus* et ſagittae fatales, ac Philocteti dono datae. v. ad Hygini f. 102.

83. *Armamentaria coeli* facete dicuntur.

84. 85. Non tantum *iurabit per caput filii*, vt ſolebant patres, ſed, quod horribilius, ſe, Thyeſtae exemplo, manducaturum filii ſinciput. *Comedam*, ſcil. ſi mentior. *Sinciput ſlebile nati*, h. e. flebilis, miſerandi nati. *Sinciput* totum caput, vt paſſim, etſi proprie vel dimidiam eius partem, (quaſi *ſemicaput*) vel priorem ita dici putant. *aceto*, condimento capitis. *Phario*, Aegyptio: nam *Pharos*, parua Aegypti inſ., (v. ad VI, 83.) totam paſſim Aegyptum deſignat. Aegyptium autem *acetum* laudant Martial. XIII, 122. et Athenaeus II, 26. vbi v. Caſaub.

86 — 119. Cauſae memorantur, cur multi homines peierare non dubitent.

86–88. Notae sunt sententiae veterum philosophorum, qui Deos vel esse, vel, vt Epicurei, res humanas curare negabant, Naturamque credebant a Deo diuersam esse. Conf. Plin. II, 7. et Barth. ad Claudian. in Rufin. I, 1 sqq. p. 1077-1094. *omnia ponant*, omnes res humanas contineri existiment. 87. *moueri*, gubernari. 88. *Natura volvente vices*, moderante vicissitudines, vt ap. Virg. Aen. III, 376.

89. *Altaria tangunt*, qui vel precantur, vel iurant. Cf. inf. ad XIV, 219.

90–105. Praeclare periurorum animus adumbratur. 93. Periuri ab ipsis Diis poena, et plerumque quidem praesenti, inpr. coecitate mulctari credebantur, et ab Iside. Cf. Ovid. ex Ponto I, 1, 51 sqq. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 466. et Jablonski Panth. Aegypt. T. I. p. 111. 112. vbi monet, magnam semper fuisse et esse hodie in Aegypto coecorum multitudinem, hanc vero coecitatem a superstitiosis hominibus Isidis irae, non naturalibus causis, tribui. Idem de hac Dea copiose egit ibid. T. II. p. 3 sqq. *Isidis* autem sacra e peregrinis maxime vigebant Romae, et superstitiosissime agebantur. Cf. Heyne ad Tibull. I, 3, 23 sq. *Sistrum*, quo Isis et sacerdotes eius vtebantur, erat aeneum rotundumque crepitaculum, a σείσσθαι, concutere, sic dictum, in cuius parte superiore felis cum facie humana, in inferiore Isis sculpta erat. Eius *per angustum laminam, in modum baltei recuruatam, traiectae mediae paucae virgulae, crispante brachio tergeminos iactus, reddebant argutum sonorem*, vt vtar verbis Apul. Met. XI. p. 258, 33.

95. Aliae poenae, quae periuris infliguntur ab iratis diis. *Phthisis*, φθίσις, tabes lenta. *Vomicae putres*, vlcera putrida. *Sunt tanti* aestimanda, vt non eligantur cum opibus et patienter ferantur?

96. 97. *podagram optare locupletem*, h. e. quae, vel si cum diuitiis coniuncta est, *num* (ita legendum puto pro *Nec*) *dubitet Ladas?* De podagra diuitum pedibus insidiante cf. Martial. XII, 17. Luciani epigr. XXVII. in Brunck. Anal. T. II. p. 313. et Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 427 sq. *Ladas*, velox cursor, qualis fuit Ladas, cursor Alexandri M., qui in Olympicis palmam tulit. v. Intpp. Catull. LV, 25. Pausan. II, 19, 6. III, 21, 1. VIII, 12, 3. X, 23, 9. *si non eget Anticyra, nec Archigene*, facete pro: si sanus est, si sapit. *Anticyra* pro helleboro

ſ. veratro, cuius praeſtantiſſimum genus naſcebatur parabaturque Anticyrae, cuique vis ſtomachi ventrisque inſanorum, delirorum cet. purgandi inerat, inpr. vbi in illa vrbe bibebatur. Cf. Horat. Sat. II, 3, 83. 166. et A. P. v. 300. loca claſſ. Gell. XVII, 15. et Plin. XXV, 5. ſ. 21. vbi cf. Harduin. *Anticyra*, Ἀντίκυρα, (propr. Ἀντικύρα, Cirrae aduerſa) nomen duarum vrbium maritimarum, in Phocide ad ſinum Criſſaeum, et in Phthiotide ad Maliacum ſinum. Vtrique hellebori prouentus tribuitur, illi a Pauſan. in loco claſſ. X, 36. huic a Stephano et Strab. IX. p. 288. 299.

98. *Archigene*, h. e. medico, qui mediam pertundat venam. v. ſup. ad VI, 46. et 236. *plantae*, pedis.

99. Quid Ladae profuit, in ſtadio Olympico vincere, et tamen eſurire? *Piſaeae*, Olympicae: nam Piſa vrbs Elidis in Peloponeſo, ad Alpheum fl. vbi Olympici agebantur ludi eo loco, cui poſtea Olympiae nomen fuit. Victores autem in Olympiis ludis, Ὀλυμπιονῖκαι, non modo coronis *oleagineis*, (v. Pauſan. V, 15, 3. et 16, 2. al.) ſed etiam aliis muneribus honoribusque fere diuinis adficiebantur. Cf. Le voyage du jeune Anacharſis en Grèce, chap. 38. At tot honores et praemia non ab inopia tutos praeſtabant victores.

100—105. Aliae periurii cauſae lepide memorantur.

100. Sententia notiſſima. Χρόνιαι μὲν τὰ τῶν θεῶν πως, εἰς τέλος δ' οὐκ ἀσθενῆ Eurip. in Ione 1615. Cf. Mitſcherl. ad Horat. Od. III, 7, 32. *Vt*, quamuis.

103. *his*, eiusmodi delictis, *ſolet ignoſcere*, quia plerumque non puniuntur, vel quia non ad Numinis contemtum, ſed ad commodum peierantis ſpectant.

105. Exempla ſuppeditabit hiſtoria omnium temporum. *crucem*, ſeruile ſupplicium. *diadema*, regiam dignitatem, regnum. Cf. ad VIII, 259.

107 ſq. Egregie adumbratur perditorum hominum audacia. *Praecedit* talis homo, non ſequitur, *te ad delubra vocantem* eum, vt iuret. Sic Φθάνει δέ τε καὶ τὸν ἄγοντα dixit Strato Epigr. XXVI. in Brunck. Anal. T. II. p. 365. *immo paratus* eſt *trahere* in ius te cunctantem, *et vexare*, obiurgare te velut ſycophantam et calumniatorem. Mutatio numeri, *confirmant*, *praecedit* cet., paſſim obuia eſt, et adfectui apta. 110. *fiducia* innocentiae. 110. 111. Cf. ſup. ad VIII, 186. 187. *Vrbani*, non cognomen, ſed epitheton ſcurrae ſ. faceti hominis. Cf. Erneſti clav. Cic.

vbi haec notauit: "*Vrbanitas* eſt virtus ingenii animique, qua eleganter poſſumus, vt homines in vrbe liberaliter educati, de omnibus rebus iudicare, neque aliquid inepti et abſurdi dicimus et facimus, ſed potius venuſte et cum ſpecie quadam liberali: eſtque hoc genus vrbanitatis per totam vitam, orationem moresque fuſum. Hinc *vrbanus* elegans in omni iudicio, dicto, facto, qui obponitur inperito ſ. abſono, vt ἀστεῖος a Stoicis κακοδεής: deinde perpetuo Romae viuens, aut otioſe, aut cauſas in foro gerens cet. denique facetus, dicax, quales fieri ſolent otioſe Romae viuentes, nihilque agentes, niſi vt in foro ſtent cet. vnde tandem pro ſcurra dici coepit."

112. 113. Ridet poeta Homeri commenta. *Tu miſer exclamas*, vt ſup. v. 31. 32. *vincere* clamore *Stentora χαλκεόφωνον, Ὅς τόσον αὐδήσασχ', ὅσον ἄλλοι πεντήκοντα*, Hom. Il. ε, 785. *Gradivus*, Mars, *Homericus*, qualem Homerus effingit: ὁ δ' ἔβραχε χάλκεος Ἄρης, Ὅσσον τ' ἐννεάχιλοι ἐπίαχον, ἢ δεκάχιλοι Ἀνέρες ἐν πολέμῳ, ἔριδα ξυνάγοντες Ἄρηος. Il. ε, 859 ſqq.

114—119. Facete increpatur ipſe Iupiter ὅρκιος ſ. ὅρκων ταμίας et periurii vindex, tamquam inpotens et ignauum numen, (vt Mars ſup. II, 130. 131.) ſimulque ſtultitia hominum, a quibus colantur Dii, qui nec audire, nec videre et loqui poſſint, adeoque vita careant, quique inſtar hominum muneribus capiantur. Similis eſt lepos et ſarcasmus Luciani in Timone c. 1-6. Cf. et Virg. Aen. IV, 206 ſq. — 114 ſq. Si audis, Iupiter, cur non *vocem mittis*, reſpondes? *video*, in ſtatuis tuis *marmoreis aeneisque* non plus vitae ineſſe, quam in *ſtatua Vagellii* ſ. *Bathylli*.

116. 117. Grauis obiurgatio, et apta religioni veterum, qui Deos non tam benignos, quam ſui commodi donorumque non minus, quam homines, cupidos fingebant, adeoque non precibus eos inplorabant, ſed votis, horumque exauditionem non ab illorum benignitate, ſed grato beneficiorumque memori animo exſpectabant. Hinc etiam in precum formulis Dii ſaepe munerum adceptorum admonebantur, v. c. ap. Hom. Il. α, 39 ſq. θ, 240. Odyſſ. δ, 763 ſq. ρ, 240 ſq. Virg. Aen. IX, 406 ſq. *carbone*, ara, non acerra: nam *iecur* etiam et *omenta* dicuntur inpoſita. *charta*, in qua thus inuolutum, *thuris piperisque cucullus* ap. Martial. III, 2, 5. *ſoluta*, aperta, vt thus effunderetur. Cf. Ovid. Ep. Her. XI, 4. *pia thura*, quae pietatem in deos teſtantur. 117. *iecur*, praecipuam extorum

partem. *ſectum*, reſectum a ceteris extis. Al. minutatim ſectum. 118. *Omentum*, panniculus ſ. membrana tenuis, ventriculo puluinaris inſtar inſtrata et inteſtina involuens; (Gr. ἐπίπλοον, Germ. *Netz*) deinde inteſtina molliora; denique adeps, vt forte h. l. et *νίσση* vel *δημὸς* ap. Hom. Il. *κ*, 460. et *Υ*, 240. *alba* e natura adipis; vel albi porci. 119. *Vagellius* forte is, de quo v. ad XVI, 23. In plerisque libris legitur *Batilli*, *Batylli* et *Bathylli*: vnde deſignari putant *Bathyllum*, non pantomimum illum, de quo v. ad VI, 63. ſed adoleſcentem Samium, cuius inſigni pulcritudine Anacreon non magis, quam Polycrates, tyrannus Samius, captus dicitur, et de quo Apul. Florid. II extr. *In Samo templum Iunonis, cuius ante aram ſtatua erat Bathylli, a Polycrate dicata, qua nihil vmquam adfectatius fuit.* Cf. Winckelm. A. z. G. d. K. p. 55. Sed huius Bathylli mentio parum apta h. l. cui maxima potius vis ineſt, ſi ſtulti cuiusdam ac fatui hominis nomen memoratur.

120—125. Audi nunc, Calvine, quae *ſolatia* ego tibi *ferre*, adferre, poſſim, et quidem e ſenſu communi deſumta, quoniam non ſum philoſophus: neque enim philoſophicis opus eſt argumentis ad te conſolandum ob leuem, quam feciſti, iacturam, ſcil. decem ſeſtertiorum. Haec praeclare expreſſit poeta, inpr. v. 124. et 125, vbi metaphora petita eſt ab aegrotantibus, quibus pro vario morborum genere vel peritiores, vel rudiores adhibendi ſunt medici. Conf. ſup. v. 19 ſqq. Infra tamen v. 184 ſqq. philoſophiae praecepta traduntur. 122. *Cynicorum* et *Stoicorum* idem auctor erat, Antiſthenes, eademque paene dogmata; ſolo fere habitu *diſtabant*. Vtrique etiam pallio vtebantur, ſed ſub eo Stoici *tunicam* gerebant, Cynici vero leuiores interulas ſiue tuniculas lineas: vnde paſſim *ἀχίτωνες* dicuntur. v. Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. II. p. 472. et Boettiger über den Raub der Caſſandra p. 58. not. 56. E ſectis philoſophorum h. l. memorantur, quae potiſſimum Romae vigebant.

123. vid. inf. ad XIV, 319. *Suſpicit*, veneratur, magni aeſtimat, admiratur. *plantaribus*, plantis, vel arboribus.

124. *aegri dubii*, quorum ſalus dubia ſ. anceps eſt.

125. *committe venam* ſecandam, h. e. curationem morbi. *Philippi*, medici, et forte inperiti. Modeſte poeta ſe talis medici *diſcipulo* comparat.

126—235. Vid. sup. ad v. 1-12. *tam detestabile factum*, quam quod amicus tuus commisit in te. Similis autem orationis color ap. Horat. Sat. II, 3, 41. *hoc si erit in te Solo, nil verbi, pereas quin fortiter, addam.*

127. 128. Maximi doloris indicia. 129. *claudenda est ianua*, in signum moeroris, vt in *funere* (v. 131.) propinquorum fieri solet, (v. Tac. Ann. II, 82. al.) h. e. iustus est dolor et luctus.

131. *numi* amissi, iactura pecuniae. 132—134. Iactura pecuniae vero, non ficto, dolore, *veris lacrumis ploratur*, non fictis vel similatis, *coacto humore*, vt plurimum funera propinquorum, quod lepide h. l. notatur. *Nemo dolorem fingit in hoc casu*, ita vt *contentus* sit, *vestem summam*, eius superiorem partem, *deducere* tantum ab humeris, more lugentium, (v. Ovid. Met. VI, 405. et Sen. Troad. 86 sq. 102 sq.) neque etiam scindere, s. dilacerare, vt fit in summo luctu. Minus apta vulg. lectio *diducere*, etsi exposueris: distrahere tantum, pectoris nudandi plangendique causa. 133. *vexare oculos humore coacto*, vt ap. Terent. Eunuch. I, 1. *vna falsa lacrimula, quam oculos terendo vix vi expresserat.* Sic *coactae*, *inanes* et *iussae lacrumae.* Cf. sup. ad VI, 273 sq.

136—139. Si saepe fit, vt *tabellis*, cautionibus s. obligationibus, non semel, sed *decies*, et *diuersa* in *parte*, variis locis, coramque testibus, qui singuli eas subsignarunt, *lectis* a creditore, et ipsa debitorum manu scriptis, tamen haec *chirographa*, has tabulas a se ipsis scriptas, *vana*, conficta et adulterina, adeoque *superuacua*, quibus nulla insit vis probandi, esse *dicant* ii, debitores, *quos arguit*, conuincit, *ipsorum litera*, scriptura, manus, chirographum, et *sardonyx*, sigillum gemmae insculptum.

137. *chirographa ligni*, tabulas ligneas, cera inlitas, et cautiones ipsa debitoris manu scriptas, quales sunt obligationes nostrae et literae cambiales. 139. *Sardonychum* gen. plur. pro quo forte leg. *sardonychis. Sardonyx princeps gemma*, sigillum, quod praecipue in sardonyche insculpitur, *quoniam sola prope gemmarum scalpta ceram non aufert*, Plin. XXXVII, 6. s. 23. vbi v. Harduin. Cf. sup. ad I, 68. VI, 382. VII, 144. *loculis*, in thecis.

140. Num *te*, — *o delicias!* o rem ridiculam! vel, o ridiculum hominem! — *extra communia ponendum*, a

communi hominum fortuna eximendum *censes*? Faceta inrisio! Cf. sup. ad VI, 47.

141. *qui*, h. e. qua ratione, cur tu es, (qui fit, vt tu sis) *gallinae filius albae*, h. e. singulari felicitate natus, cui contigerit vni, quod nescio an vlli, (vt Gall. *le fils de la poule blanche*, vel *Fortunae filius* ap. Horat. Sat. II, 6, 49. et nostrum *Glückskind*) *nos* vero reliqui homines *viles pulli nati infelicibus ouis*, h. e. communi hominum fortunae obnoxii? Horum prouerbiorum origo incerta est. Vulgo repetitur ab historia, quam Suet. Galb. 1. et Plin. XV, 30. s. 40. referunt, et ab auibus mali ominis, cornice, bubone et coruo. Sed prius forte spectat ad rarum partum et sterilitatem *albarum gallinarum*, quae fere molles minusque viuaces sunt. vid. Colum. VIII, 2, 7.

143. *bile*, vt sup. V, 159.

144. *Confer*, compara tuo damno, quae alii patiuntur, *latronem*, sicarium, *conductum* mercede ad necem alicui inferendam, et *incendia* excitata *sulfure*, face aliaque materia sulfurata, quae *dolose* adposita est *ianuae*, vt haec *primos conligat ignes*, et exitus praecludatur iis, qui in domo sunt. Cf. sup. IX, 98.

147 sq. Varia sacrilegii genera venuste adumbrantur, et magna vis inest in epithetis.

148. *adorandae robiginis*, venerandae antiquitatis, qua pretium eorum augetur et quasi sanctitas. *Robigo* autem h. l. id. qd. aerugo, aeris, non ferri vitium. — 149. *Dona*, ἀναθήματα, (vnde et mox *positas*), et quidem non singulorum hominum, sed *populorum*, et *antiqui regis*. Forsan tecte h. l. notatur Nero, (quem et incendiarium, et sacrilegum fuisse, simulacraque ex auro vel argento fabricata et templis detracta conflauisse, Suet. c. 32. 38. et alii memorant) aut alius satis notus illa aetate.

152. *bracteolas*, tenues auri laminas, aeri inductas, πέταλα, *de Castore*, Castoris statua s. imagine, *ducat*, detrahat.

153. *An dubitet*, tam tenues bracteas, vel auri quid argentiue detrahere, is, qui *solitus* est, *conflare totum Tonantem*, totam Iouis effigiem?

154. *artifices veneni*, qui illud parant. *mercatorem veneni*, non qui vendit, sed emit venenum, vt eo alium quem nocet.

155. Parricida designatur. Cf. ad simil. loc. sup. VIII, 213. 214. *deducendum in mare corio bouis*, culeo, cui insuitur.

156. *simia innoxia*, lepide, quae nihil peccauit, et tamen simul poenam luit.

157 sq. Haec est minima pars scelerum, *quae vsque a Lucifero, donec lux occidat*, a mane ad vesperam, *audit* ad se delata *custos Vrbis*, praefectus Vrbi, cui tutela Vrbis commissa est, (*villicum Vrbis* sup. IV, 77. dixerat poeta) *Gallicus*, Rutilius Gallicus, quem Domitiani temporibus praefectum Vrbi fuisse, patet ex Stat. Silv. I, 4. cuius carminis v. 16. est hic: *Quem penes intrepidae mitis custodia Romae.*

160. *vna domus* scil. Rutilii Gallici, vbi audies, quot Romae scelera et quam grauia quotidie committantur: nam praefectus Vrbi sub Imperatoribus omnem fere iurisdictionem exercebat. *Paucos consume dies* in domo ista, *et te miserum dicere aude*, si potes, h. e. non audebis, si te aliis, qui grauiora passi sunt, comparaueris.

162 — 173. Non magis mirum est, Romae tot videre sceleratos homines, quam in Alpibus tot strumosos cet. Quis vero mirabitur, quae sunt vulgaria, et naturae quasi cuiusuis loci congruunt? — Exquisita variarum rerum similitudine ostenditur, quanta sit Romae morum conruptela.

162. Cf. Vitruv. VIII, 3 extr. et Plin. XI, 37. s. 68. ibique Harduin.

163. Hoc non alibi legere memini. Qui Pomp. Melam consuli iubent intpp., vellem eius quoque locum laudassent, quem nondum reperi. De *Meroe* v. sup. ad VI, 528. *mamillam* feminarum.

164. 165. Cf. Tac. Germ. c. 4. et 38. *stupuit lumina*, v. ad IV, 119. *Cornua*, vt κέρατα, nodi capillorum et implicationes. *Cirri*, cincinni, crines crispi, vel dependuli. *cirro madido*: nam Germani capillos lauabant crebro et sapone rutilabant. v. Lipsius ad Tac. l. c. et Harduin. ad Plin. XXVIII, 12. s. 51 extr. *torquentem* sc. caesariem, cui docte tribuitur, quod proprie ad ipsum spectat Germanum. Dura autem dictio est: *torquentem cornua e madido cirro*. Forte leg. *madidos torquentem in cornua cirros*.

167 — 173. Fabula de parua *Pygmaeorum* statura, eorumque pugna cum *gruibus*, quae ingruente hyeme in calidiores plagas abeunt, (v. Plin. X, 23.) notissima est, et ex

etymologia forte efficta, (nam *πυγμὴ* ſ. *πυγῶν cubitus* dicitur, et *πυγὸς breuis*) vel, iudice Strab. XVII., inde, quod corpora ſummo et calore et frigore exigua fiunt et contorta: Pygmaeos enim Plinius VII, 2. in India, (at IV, 11. in Thracia) Homerus, Mela et Strabo in Aethiopia, alii in Scythia ponunt. Cf. Harduin. ad Plin. l. l. et Koeppen ad Hom. Il. γ, 3-7. Poeta autem de induſtria ridicule magis quam vere rem memorauit et ſatirice auxit, vnde etiam v. 169. gruibus *curuos vngues*, hominem rapientes, et

173. Pygmaeis minorem tribuit ſtatuam, quam Gellius IX, 4. Plinius et alii. *Ad*, aduerſus, *ſubitas*, ſubito aduolantes, *Thracum volucres*, grues, quae hyeme ingruente e Thraciae finibus in Graeciam plagasque calidiores migrant, vnde *Threiciae* dicuntur Ovid. Art. III, 182. et *Strymoniae* Virg. Ge. I, 120. et Aen. X, 265. XI, 580. *nubem*, ingentem gruum multitudinem, vt Gr. *νέφος*. 172. *Quamquam*, immo quoniam. Vox illa ab h. l. plane aliena videtur, et vix dubito, quin totus hic verſus ab ingenio interpolatoris profectus ſit.

174. Obiectio, vel ipſius Calvini querentis verba.

175—179. Reſponſio poetae: Supplicio ſcelerati hominis nihil proficis, nec damnum, quod paſſus es, ſarcitur. 178. 179. *ſed* vel *minimus ſanguis* e *trunco*, truncato, mutilato, *corpore* effluens *dabit* tibi *ſolatia inuidioſa*, quae tibi inuidiam conflent et odium. Praeſtiterit tamen, verba, *ſed corpore trunco — vita iucundius ipſa*, iungere, et Caluino tribuere, vt ſenſus ſit: *Sed* vel minimum ſanguinem ſi e truncato ſcelerati hominis corpore effluere videro, id mihi *dabit ſolatia inuidioſa*, inuidenda, ampliſſima, quae mihi quis inuidere poſſit; *at vindicta* eſt *bonum iucundius ipſa vita*. Ita pro *At* ſuſpicari poſſis *Et*; illud vero conuenientius adfectui, in quo certe *τὸ ſed* ſaepe repetitum leges.

181—192. Praeclare reſpondet poeta. *hoc indocti* dicunt ſentiuntque. *praecordia flagrantia*, animum aeſtuantem ira. Seneca de Ira II, 19. *Volunt quidam ex noſtris* (Stoici) *iram in pectore moueri, efferuescente circa cor ſanguine. Cauſa, cur hic potiſſimum adſignetur irae locus, non alia eſt, quam quod in toto corpore calidiſſimum pectus eſt. Quibus humidi plus ineſt, eorum paulatim creſcit ira, quia non eſt paratus illis calor, ſed motu adquiritur. Itaque puerorum feminarumque irae*

(cf. inf. v. 191. 192.) *acres magis, quam graues ſunt, leuioresque dum incipiunt* cet.

184 ſq. Hoc non praecipit philoſophia. *Chryſippus* Stoicus. *mite Thaletis ingenium*, Thales mitis ingenii vir. v. ad IV, 39.

185. *ſenex vicinus Hymetto*, monti Atticae, (*dulci*, ob mellis optimi copiam) eſt Socrates Athenienſis; cuius patientia ac moderatio irae praeclare adumbratur h. l. v. 186. 187. *cicutae*, v. ſup. ad VII, 206. *adceptae inter vincula*, in ipſo carcere, in quo venenum hauſit Socrates. *ſaeua*, ob eius innocentiam. 187. Tres proprie Socratis fuere *adcuſatores*, Anytus, Melitus, Lycon. *nollet*, noluiſſet, ſcil. ſi is ad poenitentiam verſus ſimul cum vel pro eo voluiſſet mori. *Felix Sapientia*, philoſophia, quae felices reddit homines. Egregia h. l. ac vera philoſophiae laus. (Cf. ſup. ad v. 120 ſq.) 188. *exuit vitia*, nos vitiis, vel facit, vt ea exuamus.

190. Cf. Sen. de Ira II, 34. qui contra de Clem. I, 5. *magni* dicit *animi eſſe proprium, placidum eſſe tranquillumque, et iniurias atque obſenſiones ſuperne deſpicere.*

191. Lepida argumentatio. *Continuo*, ſine vlla dubitatione, *ſic conlige*, iudica, ſcil. infirmi animi eſſe vltionem, *quod*, quoniam, *vindicta nemo magis gaudet, quam femina*, quam ſcil. natura finxit imbecilliorem, et irae adfectuumque inpotentiorem. Cf. ſup. ad v. 181.

192 — 249. Pulcerrima malae conſcientiae, tamquam grauiſſimae ſcelerum poenae maximique cruciatus animi, imago. Cf. ſup. ad v. 174. Cic. Mil. 23. Sen. Ep. 43. 97. 105. et al. *Euaſiſſe* meritas poenas.

194. 195. Conſcientiae malae, animum torquenti et vrgenti, vt ſymbolis eius, Furiis, quae Graecis Ἐριννύες et Εὐμενίδες dicuntur, veteres praeclare *flagellum* tribuebant, et ſtimulum quoque, v. c. Aeſchyl. Eumen. 150 ſq. Hinc conſcientia *flagellare* et *verberare* dicitur Sen. Ep. 97. et al. Prov. Graec. ἡ συνείδησις τὴν ψυχὴν πλήττει. *ſurdo verbere*, vt mox *obcultum flagellum*. v. ſup. ad VII, 71. Conſcientia mala etiam *tortor* eſt et carnifex, qui caedit, torquet, vrit, lancinat. 196 ſq. Cruciatus animi multo grauiores, quam corporis. Cf. Perſ. III, 39 ſqq. — 197. Sic fere Horat. Epiſt. I, 2, 58. dixit: *Inuidia Siculi non inuenere tyranni Maius tormentum. Caedicium* aulicum Neronis crudeliſſimum fuiſſe, monet vetus Schol. Alius, opinor, *Caedicius*, et quidem patronus cauſarum, non

iudex, memoratur inf. XVI, 46. *grauis*, ſeuerus. De *Rhadamantho*, ſeueriſſimo iudice, v. Diodor. V, 80. et Heyne ad Apollod. p. 335. 336. et in Exc. XI. ad Virg. Aen. VI.

198. Praeclare Auſonius: *Turpe quid auſurus te ſine teſte time;* et Seneca Ep. XLIII. *Bona conſcientia turbam aduocat, mala etiam in ſolitudine anxia atque ſollicita eſt. Si honeſta ſunt, quae facis, omnes ſciant: ſi turpia, quid refert neminem ſcire, quum tu ſcias? O te miſerum, ſi contemnis hunc teſtem!*

199—207. Hiſtoria nota ex Herodot. VI, 86. ſed parum apte intexta h. l. vbi de mala conſcientia agitur. *Spartano cuidam*, Glauco Epicydidis filio, qui *dubitauerat* tantum, redderetne Mileſio cuidam pecuniam apud ſe depoſitam nec ne, et hinc Delphicum conſuluerat oraculum.

204. *moribus*, bona animi indole et principiis honeſtatis vel probitate ductus. 205. *adyti*, ſacri penetralis, vel ſpecus, cui tripus Pythiae inpoſitus.

207. *longa deductis gente*, ab antiqua gente originem genusque ducentibus. 208 ſq. Sola voluntas *habet crimen facti*, habetur pro facto, et non minus reum ac poena dignum facit. Cf. Wetſten. ad Matth. V, 8. et 28. Cuiac. Obſſ. VIII, 22. et Gell. VII, 3.

210. *cedo*, quid autem dices, quantaque eum poena dignum cenſebis, *ſi conata peregit?* v. ſup. ad VI, 504.

211 ſqq. Venuſta imago hominis, malae conſcientiae cruciatus ſentientis. 212. Prae continuo animi aeſtu *fauces* ſemper *ſiccae* ſunt et ſiti vruntur, vt in *morbo*, et aeſtu febrili, et tamen *displicent* ei et inſipida ſunt *vina*, etiam pretioſiſſima. *Cibus difficilis*, quem difficulter tantum mandit deglutitque, *inter molares*, maxillares dentes, prae faſtidio ipſi faucibus haeret, et *creſcere* videtur. Sic *in ore creuit cibus* ap. Sen. Ep. 82. et *Creſcit et inuito lentus in ore cibus* ap. Ovid. Ep. Her. XVI, 226.

213. 214. b. Herel ingenioſe et recte emend. *Setina miſellus Exſpuit, Albani veteris* cet. Eadem vina etiam ſup. V, 33. 34. iunguntur, (vbi v. not.) et τὸ *ſed* h. l. ineptum eſt, *vina* autem ſimpl. dicta non ſatis reſpondent conſilio poetae, qui id agit, vt faſtidium exprimat deliciarum cuiuscumque generis, quod anxius habeat homo ſcelerisque ſibi conſcius. Cf. ſup. X, 27. vbi *Setinum* ſcil. vinum dicitur, vt h. l. *Setina*. Pretium vini *ſenectute* augetur. *Albani ſenectus*, vt ſup. v. 184. *mite Thaletis ingenium*.

215. Si vel *melius* vinum *oſtendas*, ei dederis.

216. v. ſup. ad IV, 138. — 218. Sen. de tranq. an. c. 2. *Adiice illos, qui non aliter, quam quibus difficilis ſomnus eſt, verſant ſe, et hoc atque illo modo componunt, donec quietem laſſitudine inueniant.* Cf. Hom. Il. XXIV, 5. 10 ſq. Catull. L, 10 ſq. et Prop. I, 14, 21.

219. *templum et aras*, vbi peierauit.

220. *ſudoribus* gelidis aeſtu ac perturbatione animi expreſſis. Cf. ſup. I, 166. 167.

221. *tua imago ſacra*, veneranda, (al. exſecrabilis) religionem horroremque incutiens, *et maior humana*, diuina, qualis deorum eſſe ſolet. v. Lipſ. ad Tac. Ann. XI, 21. et Heyne ad Virg. Aen. II, 773. Egregie declarantur effectus turbatae phantaſiae et horroris, omnia augentis, maxime in ſolitudine, nocte et ſomno.

223 — 228. Praeclare et graphice de homine ſcelerum ſibi conſcio, in quo reuiuiſcit ſenſus religionis, quem fruſtra obprimere conatur. Cf. Sen. Nat. Qu. II, 59. Suet. Calig. c. 51. et contra Horat. Od. III, 3, 1 ſq.

225. *fortuitus*, caſu, ex Epicureorum ſententia, *nec ventorum rabie*, ex conflictu ventorum nubiumque. (Cf. Sen. Nat. Qu. I, 1 ſq. VI, 3. et Plin. II, 43.) — 226. *Iratus*, ab irato miſſus Iove, ſcelera vindicante. Sic *iracunda fulmina* dixit Hor. Od. I, 3, 40. et ζάκοτον ἔγχος Pind. Nem. 5, 90. *iudicet*, iudicis quaſi perſonam agat, condemnantis ac punientis: niſi e plerisque libris et Serv. ad Virg. Aen. VI, 179. reponendum *vindicet*.

227. Si *illa*, prima tempeſtas *nihil nocuit* cet.

228. *hoc ſereno*, hoc die, quo mox ſerenitas rediit.

229. *lateris dolorem*, pleuritida, h. l. pro quouis morbo acuto et *vigili*, h. e. qui nos vigiles facit, vel non dormire patitur. 230. *Morbos corporis* mortemque praematuram poenas eſſe grauioris ſceleris, inpr. periurii, a diis vindicibus inflictas, vulgaris olim opinio erat. v. Mitſcherl. ad Hor. Od. II, 8, 1 ſq.

231. Metu perculſi grandinem et fulmina *putant Deorum* iratorum *ſaxa et tela* eſſe. Sed h. l. de morbis potius ſermo eſt, et iterum forte Epicureorum dogmata reſpiciuntur. Seneca Ben. IV, 19. *Tu*, inquit, *Epicure, Deum inermem facis: omnia illi tela, omnem detraxiſti potentiam, et, ne cuiquam metuendus eſſet, proieciſti illum extra motum.* Morbi quoque acutiores ſagittis Apollinis et Dianae inmitti credebantur.

232 sq.. Ouem non audent pro salute sua vouere Diis, quibus se inuisos esse sciunt. 233. *cristam galli promittere Laribus* pro auertendo morbo. Sic Aesculapio gallus inmolabatur ab iis, qui conualuerant, vnde se huic deo gallum debere dicit Socrates ap. Plat. in Phaedro. Wernsdorf poet. lat. min. T. I. p. 249. "Ab gallis, inquit, multa remedia morborum petiit vetus superstitio. Exta eorum et fibras, vt opimas victimas, Diis adceptissimas esse tradit Plin. X, 21. et cristam galli contritam efficaciter inponi cani, morso ab alio rabioso, id. XXIX, 5. s. 32." Cf. sup. XII, 96. Plin. X, 56. s. 77. et Iacobs ad Anthol. Gr. T. II. P. I. p. 122.

235. Magna cum vi poeta dicit, *hostiam*, et quidem quamcumque, ac vel minimam, *vita digniorem* esse scelerato homine, pro cuius salute voueatur.

236—249. Vltimum idemque grauissimum consolationis momentum. v. Argum. *natura*, indoles animi, (Germ. *Charakter*) *malorum* hominum, quae egregie mox ac vere adumbratur.

239. 240. Cf. Horat. Epist. I, 10, 24. 25. *Natura* iam facta *fixa*, constans, *et mutari nescia*, obfirmata consuetudine peccandi, quam sibi contraxit mens ad vitia procliuis, eorumque dulcedine iam inretita, et in illis abiecto omni pudore confirmata. *Ex voluntate peruersa facta est libido, et dum seruitur libidini, facta est consuetudo, et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas*, Augustin. Confess. VIII, 5.

242. *adtrita de fronte*, h. e. dura et inuerecunda vel pudoris experte. Sic et *perfricare frontem* et *os* dicitur pro, pudorem deponere et expellere vel *eiicere* quasi de fronte adtritione eius.

244. *Dabit vestigia*, pedes, *in laqueos*, quos ei vitia quasi ponunt; metaphora petita a feris auibusque, quae pedicis et laqueis capiuntur. Alii *laqueum* putant vincula dici et catenas.

245. *vncum* ferreum s. vectem *nigri*, obscuri, tenebrosi, *carceris*, ad quem ibi adstringetur; nisi *vncus* est catena: nam *vnci* certe et *hami* dicebantur orbes, quibus catenae adligantur. *Vncus*, cuius sup. X, 66. mentio fit, ab h. l. alienus, vbi cum *carcere* iungitur.

246. 247. Cf. sup. ad I, 73.

248. *Nomen* h. l. pro homine, vt ὄνομα.

249. *ſurdum*, qui nec preces et vota, nec periuria audiat. *Tireſiam*, h. e. caecum, inſtar Tireſiae, vt non videat hominum facinora. Vel tironibus notus eſt Tireſias, vates Thebanus, eiusque caecitas, cuius variae tamen cauſae traduntur. v. Spanhem. ad Callim. H. in Lav. Pall. v. 82. Intpp. Ovid. Met. III, 322 ſq. et Heyne ad Apollod. III, 6, 7. p. 619 ſqq. ed. rec. p. 249.

COMMENTARIVS IN SATIRAM XIV.

Satira haec rerum adfectuumque grauitate prae ceteris excellit, et praeclaris ſententiis tamquam gemmis diſtincta eſt clariſſimis. In prima eius parte (v. 1-134.) redarguuntur acerbe parentes, exemplis et praeceptis liberos ſuos ad vitia vel in ſuos eosque prauos mores formantes, in altera (v. 135-331.) potiſſimum notatur auaritia. Cum hac conferenda Horatii Sat. I. libri I. et lib. II. 3, 108 ſqq. vt ita diuerſiſſimum dicendi genus perſpicue cognoſcatur; (Horatius enim, vt ſolet, ridendo vitium hoc conripit, Iuuenalis autem altius inſurgens declamatorio more et magiſtri ſeueritate illud in inuidiam adducit, et indignationem excitat) cum illa, praeter loca, in Comment. laudata, Senec. de Ira II, 22. et Epiſt. 97. Plut. de inſtitut. liber. et inpr. Quintil. Inſt. Or. I, 1, 6.

1. *Fuſcini*, ad quem Satira ſcripta eſt, non alibi fit mentio. *ſama digna ſiniſtra*, in turpiſſimis rebus habenda, digna quae vituperentur.

2. *rebus nitidis*, pulcris praeclarisque, *haeſuram*, non facile eluendam, *maculam figentia*, infigentia, inurentia, aeternam turpitudinis labem adſpergentia.

3. In plerisque libris *maculam ac rugam*, et in multis ante hunc verſum alius, haud dubie ſpurius, legitur: *Et quod* (al. *quid*) *maiorum vitio* (al. *vitium* et *vitia*) *ſequiturque minores*. 3. *monſtrant* exemplis, et *tradunt* praeceptis.

4. *Alea damnoſa*, v. ſup. ad I, 89. 90. *heres bullatus*, infans paruulus, qui bullam praetextamque nondum depoſuit, vel decimum certe quartum aetatis annum non-

dum egreſſus eſt. (Cf. ſup. ad V, 164.) 5. *paruo*, aetati infantis apto. *Fritillus* pyxis cornea vel vaſculum poculo ſimile, in quo tali et teſſerae, (h. l. *arma*, ludi inſtrumenta, vnde forſan *armiger* dictus ſup. I, 92.) concutiuntur, et inde per pyrgum ſ. turriculam, quae etiam phimus, φιμὸς, et orca vocatur, in alueolum ſ. forum, tabulam luſoriam ſ. talariam, coniiciuntur. *mouet:* nam tali, fraudis vitandae cauſa, mota prius agitataque manu in alueum luſorium iaciebantur; vnde Graecis dicuntur διάσειστοι ἀστράγαλοι. v. Caſaub. ad Theophr. Char. V, 4.

6 — 14. Spes nulla erit, mores filii alios melioresque futuros eſſe, quam parentis, ſi hic delicate ac molliter viuet. *Non melius*, quam filius patris eius, quem alea iuuat; vel *non melius de ſe*, quam de parente ſuo.

7. *Tubera terrae*, Gall. *des truffes*, *champignons*, Linn. *lycoperdon tuber*, Germ. *Trüffeln*, *Staubſchwämme*. *radere*, corticem eorum cultello abradere, et tum ea cibo parare. 8. *Boletus* optimum fungi genus, Gall. *champignon poreux*, Germ. *Bilz*, *Löcherſchwamm*. Cf. V, 147. et VI, 621. *eodem iure*, quo parens mergebat. 9. *Ficedula*, motacilla Linn., Gall. *figuier*, *bec-figue*, Germ. *Graſsmücke*, *Feigeneſſer*, *Feigenſchnepfe*. Romanis in deliciis erant *tubera*, (v. ſup. V, 116. Martial. XIII, 50. al.) *boletus*, (v. ſup. V, 147. et Suet. Claud. 44.) et *ficedula*. (v. Gell. XV, 8. ibique Intpp.) *Mergere*, deuorare: nam ficedulae totae a guloſis comedi ſolebant. Cf. Gell. l. c. *cana gula*, ſenex guloſus, pater gulae delicatae.

11. Deſignatur ſeptimus aetatis annus, quo primi dentes excidunt.

12. *Barbatos magiſtros*, philoſophos, qui barbam alebant, vt ap. Perſ. IV, 1. et al. *admoueas*, adhibeas ad erudiendam emendandamque mentem, prauo patris luxurioſi exemplo deprauatam. 13. *paratu*, adparatu. 14. Venuſte pro, a paterno luxu haud deflectere et quaſi degenerare.

15 — 20. Num clementiam pater mitemque iuſtitiam, quae placide fert parua delicta, an crudelitatem docet filios, dum in ſeruos propter leuia peccata flagris ſaeuit? 16. *noſtra materia*, ex eadem, ex qua formata ſunt noſtra. Quae verba iungere malim, quam cum Wakef. ad Lucret. III, 375. emendare, *Materia conſtare pari paribusque elementis*. 16. 17. Cf. ſup. VI, 222. — 18. *Rutilus* homo forte illius aetatis, nobis ignotus.

19. Qui Sirenum cantum (de quo v. ad IX, 150.) non aeque ſuauem et auditu iucundum putat, ac ſonum flagellorum.

20. Qui ſaeuiſſimus in ſuos tyrannus eſt. *Lar*, domus et qui in ea ſunt, h. l. inpr. ſerui. *Antiphates* Laeſtrygonum rex, notiſſimus ex Hom. Odyſſ. κ, 114 ſq. et Ovid. Met. XIV, 233 ſq. vt *Polyphemus* Cyclops ex Odyſſ. I, 68. IX, 182 - 542. Virg. Aen. III, 618 ſqq. et Eurip. Cycl.

21. *Tum felix* ſibi videtur, gaudet. 22. *Ardens ferrum* laminae ardentes ſ. candentes, quaeſtionum cruciatusque inſtrumenta. *propter lintea*, res viles amiſſas et deſideratas, vel dolo ſubreptas.

23. Quid filium docet pater crudelis, qui delectatur ſtrepitu compedum, quibus ſerui in ergaſtulis vinciuntur?

24. *mire*, mira voluptate. *Ergaſtula* propr. *carcer ruſticus:* nam in villis, non in oppidis erant, et quidem ſubterranea, anguſtis inluſtrata feneſtris, in quae detrudebantur ſerui, ſiue fugitiui ac mali, ſiue captiui, barbari ac viles. (Cf. ſup. VIII, 180.) Sed h. l. *ergaſtula* ſunt ipſa mancipia, vt alibi *ſeruitia*, *ſtabula*, *naufragia*, *aucupia* cet. abſtr. pro concr. vel *ergaſtula inſcripta* vocantur, in quibus ſunt mancipia *inſcripta*, h. e. ſtigmate vel ſigno fronti inuſto notata, vt *ſerui inſcripti*, *literati*, *inuſti* et *barbarus* (ſeruus fugitiuus) *compunctus notis* (στίγμασι) *Threiciis*. Cf. ſup. ad X, 183.

25 ſqq. Cf. omnino ſup. VI, 232 ſq. 239 ſqq. ibique not. *exſpectas*, ſperasne? Cf. ad VI, 75.

27. *contexere*, ordine recenſere, *tanto curſu*, tam cito. 28. *conſcia matri*, adulteriorum amorumque matris. *ceras*, tabulas ceratas, et quidem h. l. literas amatorias. (Cf. ad VI, 233.) 29. *dictante hac*, matre, vt eas conficere, ſcribere diſcat. 30. *dat ferre*, ferendas, vt ap. Hom. δῶκε Φορῆναι, φέρειν, ἄγειν. vel ὅπασσε κομίζειν. *eisdem*, quibus eas mater ferendas dederat, *cinaedis*, turpiſſimis miniſtris et internuntiis.

31. Sic natura comparatum eſt. 33. *auctoribus magnis*, nam exempla dant parentes, quorum magna eſt apud liberos auctoritas. *ſubeunt animos*, ſenſim furtimque iis ſe inſinuant. *Vnus et alter iuuenes* iunge.

34. *haec ſpernant*, parentum vitia ſatis habeant perſpecta et fugiant. 34. 35. Quibus benigna natura ingenium ad virtutes propenſius quam ad vitia, vel plurimum ſalis tribuit. *Titan* Prometheus, prudentiae ſym-

bolum, cuius pater Iapetus fuit vnus Titanum. Is ex limo primum hominem formasse fingitur, de quo v. sup. ad IV, 133. et VI, 13. Poeta autem expressit verba Callim. Fragm. 133. εἴ σε Προμηθεὺς Ἔπλασε, καὶ πηλοῦ μὴ ξ ἑτέρου γέγονας. 36. *fugienda vestigia*, mala exempla, quae vel inopinantes et inuiti sequuntur. 37. *veteris orbita culpae*, malorum parentum via, h. e. vitae ratio, vel cursus, vestigium, h. e. exemplum. 38. *damnandis*, inhonestis turpibusque factis. *huius vel vna potens ratio est*, ad hoc vel id solum satis graue incitamentum est.

41 sqq. Malum hominem patriaeque proditorem vbique reperias, sed vix vsquam inuenietur ciuis bonus et patriae defensor, qualis fuit M. Iunius Brutus, percussor Caesaris, et M. Porcius Cato Vticensis, frater Serviliae, matris Bruti. Similiter Seneca Ep. 97. dixit: *omne tempus Clodios, non omne Catones feret.* Cf. sup. ad V, 36. 37. *axe*, coeli plaga.

44. *foedum dictu visuque*, turpe verbum factumque.

45. Poeta venuste vsus est sacrorum formula, *procul, o procul este*, *profani*, ἐκὰς, ἐκάς ἔστε βέβηλοι. Sancta quasi sunt *limina* illa h. e. domus, in qua liberi sunt. (Cf. inf. v. 68. 69.) Sed inportuna est vox *inde*, et reposita forte ab indocto librario, vt τῷ *hinc* responderet. Legendum, opinor, *procul hinc, procul ite puellae.*

46. *cantus*, obscoena cantica, quibus conuiuas oblectant *parasiti*, *pernoctantes*, qui noctem agunt in aliena domo.

48. Caue credas, filium tuum per aetatem non curare, quae agas, nec turpitudinem cognoscere.

49. *obstet filius infans*, eius praesentia, quo minus pecces, ne prauum ei des exemplum. *obstiterit* in plerisque libris rectius legitur: nisi potius repositum est ab iis, qui metro timebant. v. ad I, 151.

50—58. Quomodo filium tuum *conripere* audeas et *castigare*, si tibi fuerit simillimus, tuoque exemplo peccauerit? *Censoris ira*, nota censoria, quae et ignominia est et poena.

51. *Quandoque*, aliquando.

52. *morum quoque filius*, qui morum quoque similitudine ostenderit, se filium tuum esse.

53. *tua per vestigia*, tua vestigia premens. *deterius*, quam tu.

54. Haec εἰρωνικῶς intelligenda. *nimirum*, vt al. *scilicet*. v. sup. ad II, 104. et 122. *Clamore*, increpatione.

55. *tabulas* teſtamenti, ſcil. eius exheredandi cauſa.

56. *Vnde tibi* ſcil. ſumes? *frontem* ſc. grauem, h. e. ſeueritatem grauitatemque.

57. *cerebro*, ſana ratione.

58. *Cucurbita*, σικύα, (*Schröpfkopf*) inſtrumentum, occipitio inciſo admotum, quo vtuntur chirurgi ad ſanguinem e cute eliciendum phreneſinque ſanandam. v. Celſ. II, 11. VII, 26. et inpr. III, 18. *ventoſa*, plena aeris. *hoc* δεικτικῶς, tuum. Proprie caput et homo ipſe cucurbitam *quaerit*, opus habet, deſiderat. Venuſte autem hoc dictum, vt ſup. XIII, 97. *egere Anticyra vel Archigene.*

59—69. Curas, vt domum omni modo nitidam, non vt eam filio caſtam exhibeas. *ceſſabit*, otioſus erit.

61. *Aranea arida*, quae loca arida amat, vel macra, tenuis.

62. *Argentum leue*, vaſa argentea et polita nec aſpera caelatura, quibus obponuntur *vaſa aſpera* ſculpturis et caelaturis, vel ſignis exſtantibus, ἀνάγλυφα. 63. *domini inſtantis*, vrgentis, excitantis ſeruos.

64. *miſer trepidas*, miſere, h. e. vehementer times.

67. *Scobs* ſ. *ſcobis*, qua detergebantur pauimenta, πρίσματα, ramenta ferrarum, (quae tamen a ſcobe diſtinguit Colum. IV, 29, 16. vbi v. Schoettg.) Germ. *Feilſtaub*, *Sägeſpäne*. Pro vulg. *emendat* e 5 MSS. recepi *emundat*.

68. *agitas* mente, curas. 70 ſqq. Grauiſſima ac vera ſententia. *Patribus ciuem populoque* emend. Bentl. ad Hor. Od. III, 6, 20. putans ineptam eſſe h. l. tautologiam, et inficetam quoque repetitionem voc. *patriae*. In hac vero repetitione magna potius vis ineſt, et *patriam populumque* diſerte etiam iunxit Ovid. Met. XV, 572. neque ea prorſus ſynonyma eſſe verba, ſed *patriam*, quatenus ſit ipſa res publica, cum partibus ſuis, maieſtate, dignitate, ſecuritate et ſalute publica, diſtingui et poſſe et debere a *populo* ſ. ciuibus, iam monuit Iani ad Horat. l. l.

71. *agris* colendis.

72—85. Ipſa quoque animalium exempla docent, mentibus infixa haerere, quae ab ineunte aetate, et a parentibus diſcuntur. Cf. Horat. Epiſt. I, 2. extr. Haec eſt loci ſententia: nec tamen, vt vulgo putant, imitationem malorum morum ciconiae et vulturis, bonorum aquilae exemplis inluſtrari crediderim. 74. Pro *pullos* in vno MS. legitur *nidos*, quod non a librariorum, ſed poetae

ingenio profectum, vel ex V, 143. petitum et a docta manu h. l. adſcriptum videtur.

77. *crucibus*, quibus non modo ſerui, ſed etiam ſicarii et homicidae adfigebantur. Cf. Lipſ. de Cruce II, 13.

79. Vultur, vbi adoleuit, eodem, cui adſueuerat, cibo veſcitur.

80. *Vultur facit in arbore nidos*, quod non ſine exemplo, etſi rarum eſt: nam plerumque in excelſiſſimis rupibus nidificant. Cf. Hard. ad Plin. X, 6.

81. *famulae Iouis* aues, vt ὄρνις Διὸς Κρονίδαο διάκτορος in Antipatri Epigr. XCII. (in Brunck. Anal. T. II. p. 32.) aquilae; quas armigeros fingi Iouis, fulmina eius gerentes, ex poetis monimentisque vett. notiſſimum eſt. Iuuenalis docte loqui, vel mythos ita ὡς ἐν παρόδῳ ridere ſolet. *Generoſae aues* ſunt eaedem aquilae, non accipitres.

82. *cubili*, in nido. 85. *rupto ouo*, quum ouo excluſa eſſet.

86. *Aedificator*, cupidus aedificandi, *bauluſtig*, *ein Bangeiſt*. 87. *Caieta* promont., vrbs et portus in finibus Latii et Campaniae, ad mare Inferum, nunc *Gaeta*. v. Heyne Exc. I. ad Virg. Aen. VII, 2. et Strab. VI. p. 330. vbi et nominis origo traditur, ad quam nonnulli verba *curuo litore* referunt. Locus amoeniſſimus ac conſuetus Romanorum feceſſus, vt et *Tibur* ac *Praeneſte*, vrbes Latii, non procul Roma, in editis locis ſitae, vnde h. l. *ſumma arce* et *montibus*. v. ſup. ad III, 190 et 192.

89. Magnificentia villarum Rom. vel tironibus nota. *Marmoribus Graecis*, vt ap. Stat. Silv. III, 1, 5. Spartani potiſſimum marmoris praeſtantiam laudat Plin. XXXVI, 7. *petitis longe*, procul, ex Aegypto, Armenia, Numidia cet.

90. *Praeneſte* fuit celebre templo *Fortunae*, vbi oracula et ſortes Praeneſtinae edebantur, vnde Fortuna etiam dicebatur *Dea Praeneſtina*. *Tibure* autem *Herculis* fuit aedes, τὸ Ἡράκλειον, vnde *Tibur Herculeum*. Sed poeta forte ad templa Romae condita reſpexit, vt vſ. ſeq.

91. *Poſides* Claudii Caeſaris libertus et *ſpado*, (Suet. Claud. 28.) a quo maximis ſumtibus exſtructae *Poſidianae aquae*, thermae magnificae in litore Baiano. v. Plin. XXXI, 2. *vincebat*, exſtruxit aedes, villas et thermas, quae magnitudine et magnificentia Capitolium vincebant ſ. ſuperabant. *Capitolia*, plur. pro ſing. vt ſup. X, 65. Romae quoque et vetus, et nouum fuit, illud octaua, hoc ſexta in regione. *Capitolia noſtra*, Romana, maiora

et praeſtantiora aliis: nam Capitolia etiam fuere Capuae, Pompeiis, Beneventi, aliisque in oppidis Italiae; arces ac templa magnifica, primoribus Diis dicata Capitolioque Rom. ſimilia. (Cf. ad Sil. XI, 261.) Cum delectu itaque poeta dixit *Capitolia*, templum magnificentiſſimum, et, vt rem augeret, *noſtra*.

92. *ſic habitat*, tam ſplendidas exſtruxit aedes, in quibus habitet.

93. *Fregit*, inminuit.

94. *turbauit*, abſumſit. v. ſup. ad VII, 129.

96—106. Ritus etiam, quamuis ineptos et ſuperſtitioſos, liberi diſcunt a parentibus, v. c. Iudaeos, qui h. l. ridentur, vt ſup. III, 14 ſq. VI, 159. 160. et 542 ſq. Quae acerba de Iudaeis iudicia caue crimini vertas homini, patriis ritibus et religioni auitae addicto, et poetae ſatirico, commodam ridendi occaſionem amplectenti. Res autem Iudaicae per excidium Hieroſolymitanum multis innotuere Romanis, quamuis ita, vt vera mixta eſſent falſis. Cf. ſup. ad VI, 542 ſqq. *metuentem*, religioſe colentem et obſeruantem, *ſabbata*, h. e. Iudaeum, qui religioni ſibi ducit, die ſabbati conſueta vitae negotia peragere. Sed propter ſimil. loc. Perſ. V, 184. (*Labra moues tacitus*, *recutitaque ſabbata palles*) ſuſpicor potius, poetam reſpexiſſe ad triſtitiam et ieiunia, quae ſabbatis a Iudaeis exerceri putabant Romani. Cf. Caſaub. ad Perſ. l. l. qui exiſtimabat, hoc non ita eſſe intelligendum, quaſi omnia Iudaeorum ſabbata ſint triſtia, ſed tantum ſuperſtitioſorum. Romani tamen illud ſibi perſuaſiſſe videntur. v. Suet. Aug. 76. Petron. XXXV, 6. et Iuſtin. XXXVI, 2. An *ſabbata* dicuntur dies feſti et feriae eſuriales Iudaeorum? Cf. ſup. ad VI, 159.

97. Quum Iudaei ſub coelo, et illud ſuſpicientes precarentur, Romani putabant, ipſum ab iis *coelum adorari*: vnde Petronius etiam p. 683. ed. Burm. per iocum dixit, illos *coeli ſummas advocare auriculas*, et Tac. Hiſt. V, 5. (vbi v. Lipſ.) *Iudaei mente ſola vnumque numen intelligunt — ſummum illud et aeternum, neque mutabile, neque interiturum: igitur nulla ſimulacra vrbibus ſuis, nedum templis ſunt.* Cf. ſup. ad VI, 545. *Coeli numen*, coelum, tamquam numen. Quidam emend. *coeli lumen*.

98. 99. Poeta falſe dicit, Iudaeos, *carne ſuilla abſtinentes*, eam non magis violandam cenſuiſſe, quam humanam, nec minoris aeſtimaſſe ſues, quam homines.

Cauſſas huius ritus adferunt Tac. Hiſt. V, 4. et meliores Michaelis Iur. Moſ. §. 203. Cf. ſup. ad VI, 159.

99. *praeputia ponunt:* nam *circumcidere genitalia inſtituere, vt diuerſitate noſcantur,* Tac. Hiſt. V, 5.

100 ſq. Cf. Tac. Hiſt. V, 4. pr. et 5. it. Plin. XIII, 4.

101. *metuunt,* religioſe obſeruant, (vt forte ſup. v. 96.) inpr. ob metum poenarum.

102. Forte leg. *Tradit et arcano* cet. et v. 103. *colenti, et Quaeſitum* cet. Poſt *Moſes* non minor, ſed maior diſtinctio ponenda, vt infinitiui *monſtrare* et *deducere* non a verbis *Moſes tradidit,* neque, verſibus 103 et 104 poſt v. 100 conlocatis, a verbo *ſoliti* pendeant, ſed narratiui ſint ſiue hiſtorici. 103. 104. Iudaei non niſi Iudaeis vlla praeſtant officia; *non monſtrare* ſolent, vel monſtrant *vias* errantibus, vel *fontes* aquarum (quarum penuria laborat Iudaea) ſitientibus, *niſi eadem ſacra colentibus,* eamdem profitentibus religionem, et *verpis,* h. e. Iudaeis; qui *verpi* dicuntur, vt *recutiti,* a *verpa,* verendis. Tacitus Hiſt. V, 5. *Iudaeorum,* inquit, *miſericordia in promtu, ſed aduerſus omnes alios hoſtile odium: ſeparati epulis, discreti cubilibus* cet. Cf. Wetſten. ad Matth. V, 43.

105. 106. Cauſa huius et ſuperſtitionis et inhumanitatis eſt pater, qui quouis ſabbato otium agit, nec vlla vitae negotia curat. Ineptas huius moris cauſas tradit Tacit. Hiſt. V, 4. veras autem Michaelis Iur. Moſ. §. 159. 194-196. et 249. Cf. et Dio XXXVII, 17. *Ignaua ſeptima lux,* vt *frigida ſabbata,* et *ſeptima quaeque dies turpi damnata veterno* ap. Rutil. I, 389 ſq. et σάββατα ψυχρὰ in Meleagri carm. 83. in Brunck. Anal. T. I. p. 24 nam τὸ ψυχρὸν, vt Lat. *frigere,* de otio et ignauia dicitur.

107. *cetera* vitia parentum.

108. *Inuiti;* cf. Horat. A. P. v. 164. et 170.

109. 110. Hoc *vitium,* auaritia, non niſi *ſpecie et vmbra virtutis,* ſcil. frugalitatis et parſimoniae, *fallit* et fallere poteſt homines et praecipue iuuenilem mentem, quum externa eius forma triſtiſſima ſit, et deterreat magis, quam adliciat. 110. Venuſta auari imago. 111 ſqq. Quae quum ita ſint, parentes, vt filios fallant, auaritiae ſpecioſum frugalitatis nomen tribuunt, et vitium tamquam virtutem commendant. Cf. Horat. Sat. I, 3, 49 ſqq.

114. De *Heſperidum* hortis ac pomis, eorumque cuſtode, dracone, Typhonis et Echidnae vel Terrae filio, vid. Heyne ad Apollod. p. 406-413. et ad Virg. Aen. IV,

483 ſqq. De *Pontico* ſ. Colchico dracone, qui eiusdem erat ſtirpis, et aureum vellus in Ponto apud Colchos ſervabat, v. Schol. Apollon. II, 1213 ſqq. Diodor. IV, 49. Ovid. Met. VII, 149 ſqq.

116. *fabris*, artificibus. 117, 118. Opes creſcunt quocumque modo, per fas atque nefas, flagranti cupiditate et ſtudio. Id poeta egregie expreſſit metaphora, a fabrili arte deſumta, et aptiſſima h. l., mentione *fabrorum* modo facta.

122. *illam viam* auarorum, *eidem incumbere ſectae*, eamdem *viam*, h. e. vitae rationem, idem vitae inſtitutum perſequi. *Secta*, via et methodus, vt *viam et ſectam, aut rationem vitae ſequi* ap. Cic. 123. *vitiorum elementa*, ſemina et principia. cf. Hor. Od. III, 24, 51, 52.

124. *minimas ſordes*, auaritiae principia et elementa. His *protenus*, ſtatim ab initio, teneras puerorum *inbuunt* mentes, non extremis ſordibus; ſenſim iis ſenſimque auaritiam inſinuant, ab qua abhorrent.

126. Cf. Theophr. Char. XI. extr. et ibi Caſaub. *caſtigat ventres*, edendi cupiditatem famemque coercet. *modio iniquo*, iniuſta ac nimis parua demenſi menſura.

127. *Neque ſuſtinet*, ne a ſe quidem animoque ſuo auaro inpetrare poteſt vmquam, vt omnia, quae in alium diem ſeruauit et ſepoſuit, *mucidi panis fruſta conſumat*. Cf. inf. ad XV, 88. et Horat. Sat. II, 2, 57 ſq. *caerulei*, nigri. *mucida*, quae diutino ſitu mucorem contraxere. 129. *Minutal* condimentum, vel cibus et opſonia ex variis rebus minutatim conciſis, ap. Iſidor. ex piſce, oleo, ficis et oleribus. 130. *Septembri* menſe, in quo Romae flagrantiſſimus peſtilensque aeſtus ſaeuit, adeoque opſonia citius corrumpuntur. Cf. Horat. Epiſt. I, 16, 16. et ſup. ad IV, 59.

131. *Conchis* et *lacertus* viliſſimi cibi. *Conchis* faba cum cortice elixa, non *faba freſſa*, quae ſine cortice coquitur, *aeſtiua*, et propterea durior, quam quae primo veris tempore; Grang. Cf. ſup. III, 293. Alii *aeſtiuam* dici putant, quoniam opſonia facile aeſtiuo tempore putreſcunt. *Lacertus* vile piſcis genus, Ital. *lacerto*, Gall. *maquerelle*. *Lacerti tenuis* meminit Martial. XI, 28. et 53. XII, 19. eumque cum *conche* etiam iunxit VII, 77. *Signatam* inpreſſo ſigno, ſ. nota adpoſita, ad fraudes ſeruorum prohibendas. *Silurus*, vilis piſcis, potiſſimum Nili, (v. ad IV, 33.) nobis forte ignotus et paruus, adeoque nec ſturio,

nec, quod Hard. ad Plin. IX, 15. ſuſpicatur, ille, qui Pannoniis Arcia ſ. Harchia dicitur.

133. *Porrum* eſt vel capitatum, (*κεφαλωτὸν πράσον*, quod in caput nutritur) vel ſectile ſ. ſectiuum et ſectum, Germ. *Schnittlauch*. Cf. ſup. III, 293. Colum. XI, 3, 30 ſqq. Plin. XIX, 6. ſ. 33. *numerata*, vt nemo ſeruorum ne vnum quidem auferre poſſit. Singulis fere verbis viuida auaritiae imago adumbratur, et cernenda quaſi obiicitur oculis. Cf. Theophr. Char. XI. extr. et ibi Caſaub. 134. *Aliquis de ponte*, mendicus. Cf. ſup. IV, 116. V, 8. *negabit*, ſe eſurum, recuſabit venire, *ad haec* fercula, edulia *inuitatus*.

135 ſqq. Cf. Horat. Sat. I, 1, 70 ſq. et II, 3, 82 ſq. 109 ſq. *quo diuitias* ſcil. habes ſ. poſſides? *tormenta*, animi curas et ſollicitudines. *coactas*, conlectas. 136. *phreneſis manifeſta* leg., quia priores ſyll. voc. *phreneſis*, *φρένησις*, breues ſunt: et v. 137. pro *egentis* e plerisque libris reſtitui *egenti*, quod doctius eſt. Ex iisdem v. 139. reuocanda forte vulg. lectio *pecunia creſcit*. 139. Cf. Mitſcherl. ad Horat. Od. II, 2, 13 ſqq. et III, 16, 17. 18.

140. *paratur*, et mox v. 143. *mercaris*, forte actus pro conatu.

142 ſq. Cf. Horat. Od. II, 18, 23 ſqq. et Sat. I, 1, 110. II, 6, 8. 9.

144. *canet oliua*, floribus oliuarum, exquiſite pro, iis conſitus eſt.

145 ſqq. Si agri dominus pretio induci non poteſt, vt eum vendat, fraude et iniuria cogetur.

146. Magna vis eſt epithetorum, *macri*, *laſſi*, et hinc *famelici boues*.

148. *Nouale* ſc. ſolum, quod alternis annis ſeritur; (v. Plin. XVIII, 19. et Virg. Ge. I, 71.) ſed h. l. quiuis ager, vt ap. Virg. Ecl. I, 71. *In ventres ſaeuos*, ingentes, (v. ad Sil. I, 2.) vel potius, quos fames vrget et exaſperat. Similiter *iratum ventrem* dixit Horat. Sat. II, 8, 5. et *rabiem edendi* Virg. Aen. IX, 63. *actum*, id factum, vel omnia ablata eſſe.

151. Cf. Heſiod. Ἔργ. 346 ſq.

152. Quam mala eſt fama auari, eiusdemque potentis? Obiectio poetae, cui auarus v. ſq. reſpondet. Cf. Horat. Sat. II, 2, 94 ſq. Egregie *buccina* tribuitur Famae, quae omnia quaſi debuccinat, h. e. diuulgat, *auſpoſaunt*. 153—155. Cf. ſup. I, 48. XIII, 92 ſq. et Horat. Sat. I, 1, 66 ſq. *tunicam lupini*, folliculum fabae; h. l. pro re viliſſima.

156–160. Verba poetae, quibus amara continetur irrisio. Cf. Horat. Sat. I, 1, 80 sqq. et Epist. I, 2, 47 sqq. *Scilicet*, v. sup. ad II, 104. et 122.

161 sqq. Egregia priscae simplicitatis frugalitatisque imago. v. sup. ad XI, 77 sqq. Sed ante hunc versum vnus forte aut alter excidit: ordo certe sententiarum turbatus videtur. *Mox*, paulo post Titi Tatii regnum. *fractis*, debilitatis, *aetate*, veteranis. 162. *inmanem*, regem belli peritissimum, et bis victorem. *gladios Molossos*, Epiroticos, bella cum Pyrrho, Epiri rege. *Molossi*, incolae Epiri. Cf. XII, 108.

163 sqq. *Iugera bina* agri ex hostibus capti viritim plerumque diuidebantur colonis eo missis. Cf. Liv. VI, 16. inpr. 36 extr. Varr. R. R. I, 10. Plin. XVIII, 2. et Sicul. Flacc. de cond. agr. I.

166. *Curta*, manca, (cf. ad VI, 449.) *fides patriae nullis visa*, nemini ingrata nimisque parca videbatur patria, quae hanc mercedem tantis constituebat meritis.

166 sq. Talis agellus alebat patrem familias, et qui in eius erant casa. Romanorum aedes priscis temporibus non nisi casae erant.

169. *Vernula*, seruae filius domi natus, *vnus*. Temporibus contra poetae vnus dominus magnam seruorum familiam alebat. *tres domini*, filii familias, domini s. heri minores, vel olim futuri. Germ. *junge Herren*.

170. *A scrobe*, a fodiendo, plantis vitibusque defodiendis, *vel sulco*, arando agro. *Amplior coena et grandes ollae*, quod parantur et adponuntur *fratribus magnis*, adultis, et a rustico opere famem integram adferentibus, quodque hi pulte tantum vescuntur. Cf. ad Pers. III, 55. *Altera coena*, nam prior eaque exigua paruulis fuerat parata. *Puls*, h. e. far tusum et aqua maceratum, cibus priscorum Italorum, (qui eo CCC annis ante panis vsum vescebantur) vt polenta Graecorum: nam illi farre, hi hordeo victitabant. Vsus antiqui huius cibi mansit in sacris. Cf. XVI, 39. et ad III, 187. Plin. XVIII, 8-10. et Heynii Opusc. Acad. T. I. p. 372.

172. Nunc horti ampliores sunt, quam olim agri. 176. *Indomiti*, immensi, vt *indomita prela* ap. Plin. XVII, 10. s. 14. Al. *Immodici*, quae glossa est. 177. 178. Cf. Hor. Od. III, 24, 34 sq. ibique Mitscherl. *properantis*, qui cito vult diues fieri. Forte leg. *Quis modus aut pudor*, vt ap. Hor. Od. I, 24, 1.

180 sqq. Inducitur sermo Marsi senis et Vestini Hernicique cum *pueris*, h. e. filiis suis; et priscorum Italiae incolarum frugalitas prae luxu hominum, his temporibus viuentium, laudatur. Cum delectu autem memorantur *Marsi*, *Hernici* et *Vestini*, gentes laboribus bellisque asperae. Cf. sup. ad III, 169. VI, 164. et Heyne ad Virgil. Ge. II, 167 sqq.

182. *Qui satis est mensis*, qui victui tolerando sufficit; nisi malis cum aliis *Quis* legere: *aratro panem quaeramus mensis* nostris, *quis satis est*, quibus subficit panis. 183. 184. Cf. sup. VI, 10 sqq. Virg. Ge. I, 7. 8. et Ovid. Fast. I, 675 sqq.

185. *Nil vetitum*, nihil, quod nefas est, *feciisse volet*, faciet, vel facere solet, *quem non pudet*, *alto per glaciem perone tegi* cet. h. e. homo frugalis, qui in vestitu non ornatus et nitoris, sed vsus, quem praestat, rationem habet, quemque non pudet, vili habitu crassoque panno vti, quo frigus arceat. *Pero*, corium crudum. Gloss. *calceamentum pilosum*, (*rusticum* ap. Isidor. Orig. XIX, 34.) cuius erat vsus tempore hiberno. *submouet Euros*, vim ventorum aerisque iniuriam arcet. *Pellibus inuersis*, quae introrsum pilos habent.

187. 188. Cf. Prop. III, 13, (al. 11.) 1 sqq. et Tibull. II, 4, 27 sqq. *purpura*, luxus. *quaecumque est:* nam *nobis ignota* est, et de ea non nisi fando audiuimus.

190. *Finis auctumni* antelucanae lucubrationis initium. *supinum* in lecto, dormientem, pigrum. 191. *ceras*, tabulas ceratas.

192. *rubras leges:* nam veteres Romani legum reliquorumque librorum principia ac titulos rubrica, *μιλτῷ*, minio, vel *κηρῷ μεμιλτωμένῳ*, cera miniata, notabant.

193. *libello* supplice, non, vt olim, per et propter virtutem. Honores militares, inpr. ordines, ab Imperatoribus *peti*, et per gratiam dari solebant; quo legionum robur infractum esse queritur Veget. II, 3. *posce vitem*, pete centurionatum. *Vitis* insigne centurionis, qui milites ea castigabat. Cf. VIII, 247. ad Sil. VI, 43. et Fabric. ad Dion. Cass. T. II. p. 798.

194. 195. Exhibe vero te incultum vel negligentem circa cultum corporis, ac pilosum, vt strenuus idoneusque militiae videaris. Cf. sup. ad II, 11. 12. VI, 397. Casaub. ad Pers. III, 77. et ad Theophr. Char. XIX. *περὶ δυσχερείας* §. 2. *τὰς μασχάλας θηριώδεις καὶ δασείας* (h. l. *alas grandes*)

ἔχειν ἄχρις ἐπὶ πολῦ τῶν πλευρῶν. *buxo*, pectine buxeo. *nares piloſas*, nam molles et delicatuli pilos narium euellebant, vt et alas. Cf. Ovid. A. A. I, 520. — 195. *alas grandes*, axillas grandibus pilis hirſutas, quod virilitatis indicium eſt. *Laelius* pro quouis imperatore.

196. *attegias*, caſas, vel mapalia, (rectius magaria) tuguria Nomadum plauſtris inpoſita, ſic dicta forte ab adtegendo, vt κκλύβαι a καλύπτειν. *Brigantes* populus Britanniae numeroſiſſimus, cuius regina olim clariſſima fuit Cartismandua. (v. Tac. in Hiſt. III, 45. in Ann. XII, 32. 36. et in vita Agric. c. 17.) 197. *aquilam*, primipilatum: nam aquila aurea, legionis ſignum, erat in cuſtodia centurionis primi pili. *locupletem:* nam huius centurionis dignitas admodum quaeſtuoſa erat. *ſexageſimus annus*, quia gradatim, per decem cohortes, ad primi pili dignitatem adſcendebatur.

199 ſqq. Si non ſine timore cornuum lituorumque ſonum audire poteris, mercaturam exerce, et ita quaere opes. Cur venter ſoluatur pauore, docent Macrob. VII, 11. et Gell. XIX, 4.

201—4. Neque faſtidias merces viliores aut foetidas, modo fructuoſae ſint et quaeſtuoſae, vt coria, quae trans Tiberim portantur. Ibi putida conficiebantur opera, v. c. ſulphurationes et excoriationes.

204. Poeta reſpexiſſe videtur ad nota illa verba, quibus vrinae vectigal commendaſſe dicitur Veſpaſianus. v. Suet. Veſp. 23.

206. Dicitur εἰρωνικῶς *ſententia Diis atque ipſo Iove digna*, digna, quae dei alicuius atque ipſius Iouis ſententia ſit. *ſententia poetae*, ſcil. Ennii, ſumta a Bellerophonte Euripidis, qui hoc ironice dixit; Farnab. Grangaeus comparauit verba incerti poetae ap. Senec. Ep. 115. *Non quare et vnde: quid habeas, tantum rogant.* — *Vnde habeas*, ſcil. opes, diuitias, vel quod poſſides. 208. *pueris repentibus*, paruulis. *Aſſa* nutrix ſicca et vetuſta, quae lac non praeſtat infantibus, ſed ſolam diligentiam et munditiem adhibet; vet. Schol. Lectio vulg. *repetentibus* vel *poſcentibus aſſem* e Sat. V, 144. petita videtur.

209. *ante alpha et beta*, prius quam prima literarum elementa diſcant.

212. *Feſtinare*, filios tuos quam primum et ante annos auaritia inbuere. *Praeſtare aliquem* dicuntur, qui

ſpondent pro eo, vt talis ſit vel futurus ſit, qualis eſſe debet, vel qualem eum eſſe alii cupiunt et optant. (Cf. Erneſti clav. Cic.) *magiſtro*, te, parente.

213. 214. Quemadmodum Aiax Telamonius et Achilles parentes ſuos virtute, ita te filii tui auaritia omnibusque ſceleribus vincent.

215 ſqq. Salſe et haec dicta: Ignoſce puerulis, ſi tibi nondum pares fuerint ſceleribus; exſpecta dum adoleuerint, videbisque, iniquitatem eorum cum annis creuiſſe. *nondum impleuere medullas maturae mala nequitiae*, ſumma nequitia, qualis eſt parentum, nondum ſatis alte in teneros penetrauit animos, et tamquam venis medullisque infixa haeret.

217. *mucronem longi cultri*, nouaculam, barbae tondendae cauſa, *admittere*, h. e. adoleſcere. 218. *periuria vendet ſumma exigua*, parui quaeſtus commodique cauſa peierabit.

219. Iurantes precantesque *tangebant aram*, (cf. III, 145. et XIII. 89.) vel *pedes*, genua et ſimulacra deorum. *Cereris* pro quocumque numine, et quidem ſanctiſſimo.

220. *Elatam*, mortuam ac ſepultam. (Cf. ſup. ad I, 72.) 221. *Mortifera cum dote*, magna, et hinc cauſa mortis. Verba *limina ſubit* ſpectant ad ritum nuptialem, quo noua nupta, ad aedes ſponſi ducta, vt inuita virginitatem deponere videretur, a paranymphis portabatur trans limen, quod tam ab ingrediente quam ab egrediente tangi ominoſum erat. *premetur*, ſubfocabitur. *quibus*, quam *ſceleſtis!* niſi malis poſt *digitis* ſignum interrog. ponere, vt ſenſus ſit: quibusnam aliis quam mariti ſui, qui tuus eſt filius? Alii de digitis aconito infectis adcipiunt, coll. Plin. XXVII, 2.

223. Caede ſibi facilius diuitias parabit, quam aerumnis *terra marique* tolerandis. Forte leg. *Anquirenda*, h. e. circum circa, vbiuis quaerenda.

224. Magnum ſcelus, quod quaeſtuoſum eſt, caedes, facili negotio perpetratur.

227—232. Comparatio venuſtiſſima aptiſſimaque, a circo petita: Quicumque pueros opum amore et cupiditate inbuit, et eosdem *laeuo monitu*, peruerſis infauſtisque praeceptis, *auaros producit*, format, efficit, (v. ad VI, 241.) is ſimilis eſt aurigae, qui *curriculo*, equis, *dat libertatem et totas effundit habenas*, h. e. is filiis *dat libertatem* inmoderatam, vel quoduis ſcelus audendi, is in

effrenatas eos cupiditates et quaeuis ſcelera pronos faciet, fruſtraque deinde a curſu quaſi et impetu, quo in flagitia feruntur, illos reuocare conabitur, vt auriga, qui equis in circo currentibus habenas ita remittit, vt, ſi curſum deinde velit inhibere, non poſſit. Verſus 229. abeſt a 6 MSS. et haud dubie eiiciendus eſt. Minus quidem languebit, ſi *τὸ et* v. 228. et 230. pro *etiam* poſitum adceperis. At quis ferat hanc copulam toties ac vario ſenſu repetitam, eamdemque ſententiam ter expreſſam? *patrimonia duplicare*, vt ap. Lucret. III, 71. — 231. *Curriculo*, equis, vt *currus* ap. Virg. Aen. XII, 287. et Ge. I, 514. *ἅρματα πεπιχάλινα* dixit Pind. Pyth. II, 21. *quem* graece et docte pro *quod*, ſc. curriculum, quoniam, ſi ſenſum reſpexeris, ad equum, h. e. filium, ſpectat. (Cf. inf. ad v. 240.) 232. *te*, auriga, h. e. patre et auctore, ſ. doctore. *metis relictis*, equis indomitis adeo ruentibus, vt metas curſu praetereant, nec circum eas flecti ſe patiantur. Similiter animus in auaritiam praeceps fines et modum transit.

233 ſqq. Poeta vere et naturae hominum conuenienter philoſophatur. *Nemo ſatis* eſſe *credit*, ſubficere putat, ſatis habet. 234. *indulgent ſibi latius ipſi*, filii, non contenti modo finibusque, a patre definitis, eos transeunt.

235 ſqq. Quum ſtultum eſſe dicis, qui aliis bene faciat; doces filium, quocumque modo diuitias ſibi parare. 236. *paupertatem leuare et adtollere*, vt contra *paupertate*, vel fame, inopia cet., *premi*, *vrgeri*, *grauari* dicimur, metaph. ab onere petita. 237. *circumſcribere*, decipere, fraudare. Cf. ſup. ad X, 222. — 238. *anquirere* etiam h. l., vt v. 223. ſuſpicari poſſis. 239. *Deciorum*, v. ad VIII, 254 ſq.

240. *Menoeceus*, Creontis, Thebani regis, filius Marti ſe immolauit, vt ſecundum Tireſiae vaticinium ciues ſui victoriam reportarent. v. Eurip. Phoeniſſ. v. 841 ſq. Stat. Theb. X, 589 ſq. 751 ſq. Pauſan. IX, 25. al. *ſi Graecia vera*, veridica, verax eſt, h. e. ſi Graecorum ſcriptores vera nobis tradidere, (cf. ad X, 174.) nec potius hoc commenti ſunt, vt alia, quae de Thebis earumque origine fabuloſe narrant. Haec vt rideret poeta, adiunxit vſ. 241-243. qui tamen h. l., vbi a comparatione tantum occaſio eorum ſcribendorum petita eſt, neque ipſi ad caput rei inluſtrandum quidquam faciunt, parum opportuni ſunt, et intempeſtiuam produnt artis doctrinae-

que oſtentandae cupiditatem. Hiſtoria autem originis Thebarum vel tironibus nota ex Ovid. Met. III, 1-130. et forte ex etymol. vocc. γηγενεῖς et Σπαρτοὶ orta eſt. v. Heyne ad Apollod. p. 554. et Herman. Mythol. Lyric. T. II. p. 239. 240. *legiones* pro multitudine virorum armatorum. Res de induſtria amplificatur, riſus captandi cauſa, quo et v. 243. ſpectat. *quorum* graece et docte dicitur pro *quarum* ſcil. Thebarum, reſpectu ad incolas vrbis et nobilius genus habito, vt *quem* ſup. v. 231. Cf. ad Sil. V, 495. X, 306. et Liv. I, 59.

243. Tam horrido modo tantoque impetu inter ſe armis decertarunt, vt putares, vna cum iis natum fuiſſe *tubicinem*, qui ad pugnam eos excitaret.

244. *ignem*, inſatiabilem auaritiam, quae etiam *ardens* dicitur Cic. Fin. III, 11. *ſcintillas*, ſemina et originem.

246. 247. Filius etiam te ipſum, patrem et praeceptorem, interficiet, vt leo nonnumquam magiſtrum ſuum, a quo enutritur, in *cauea*, ferarum receptaculo vel theatro, dilacerat. Poetam h. l. reſpicere hiſtoriam ſui temporis putant, coll. Martial. de Spectac. epigr. 12. Particula autem comparationis omiſſa, vt ſup. v. 229 ſq. et paſſim, v. c. Horat. Epiſt. I, 2, 34. 42. 3, 19. al.

248 ſq. *Filius ante diem patrios inquirit in annos*, Ovid. Met. I, 148. Hosce annos filius e *geneſi* computabit, vel *Mathematicos* ea de re conſulet, et, ſi hi vitam nimis longam tibi promiſerint, eam tibi veneno eripiet, vt tuis diuitiis ocius potiatur. v. ſup. ad III, 43. 44. et VI, 553 ſqq. *Sed graue* eſt filio tuo *exſpectare tardos colus*, (al. *colos*) mortem, nimis tarde ad te aduentantem. Φεῦ μοίρης τε κακῆς, καὶ πατρὸς ἀθανάτου Strat. Epigr. LXXII, 4. in Brunck. Anal. T. II. p. 376. *colus*, vitae *ſtamina*, quae fuſis ſuis Parcae ducunt. *tardas colus*, vt *nimium ſtamen* ſup. X, 252. *ſtamine* Parcarum *nondum abrupto*, ante naturalem vitae modum.

251. *ſenectus ceruina*, ſumma. De longa ceruorum vita v. Ariſtot. H. A. IX, 6. et Plin. VIII, 32. ſ. 50. extr. — 252. *Archigenen quaere*, h. e. medicum. Cf. ſup. ad VI, 46. et 236. *quod Mithridates compoſuit*, antidotum, de quo v. ſup. ad VI, 661.

253. 254. *Si vis* auctumnum et ver aliud videre, h. e. vel annum viuere. *medicamen* Mithridaticum, antidotum, alexipharmacon. *et pater et rex*, non minus pater, quam

rex; quoniam his temporibus patri a liberis non minus metuendum eſt, quam tyranno a ciuibus.

256 ſqq. Maiorem voluptatem, quam quae ex *theatris*, h. e. ludis ſcenicis capitur, (quibus Romani maxime delectabantur) promitto tibi. ſi conſideraueris labores, et pericula, quae ſubit auarus, vt omni modo rem augeat.

257. *Praetoris pulpita*, ludi ſcenici, a praetore dati. *Pulpitum*, λογεῖον, cathedra, ſubgeſtus in proſcenio ſ. theatro, vbi hiſtriones recitabant. *lauti*, elegantis, diuitis, vel potius magni et dignitate conſpicui; niſi malis, qui laute, ſplendido adparatu ludos facit, vel iis in ſella curuli et praetexta ſ. toga picta, veſte triumphali, praeeſt. Cf. ſup. X, 36 ſq. et XI, 192.

258. *quanto conſtent*, tamquam pretio, quo emta ſint et parata. Sic *morte conſtare* dixit Caeſ. B. G. VII, 19.

260. *Fiſcus*, corbis ſpartea ſ. viminea, in quam pecunia condebatur, vel ipſa pecunia. *ad Caſtora*, apud menſarios et feneratores in foro, vbi erat Caſtoris aedes, vel in aede Caſtoris ponendi numi; nam non modo foedera, pactiones et teſtamenta, ſed pecuniae etiam deponebantur in templis, quae tuta erant religione deorum et potiſſimum excubiis militum, vnde *vigil Caſtor* h. l. dicitur.

261. Ex quo fures in foro Martis h. e. in foro Auguſti, quod aede Martis Vltoris ornatum erat, numularios diripuere, et ipſi quoque Marti inſignia in aede ſua, vel pecuniam in ea depoſitam, abstulere. Cf. ſup. ad X, 25. Poeta forte ad ſui temporis hiſtoriam, nobis ignotam, reſpicit; et hac occaſione, vt paſſim, ridet infirmam diuini numinis potentiam, et quidem h. l. (vt ſup. II, 130 ſq.) *Martis*, qui ne *res* quidem *ſuas*, ſua ipſius inſignia, ſeruarit, nedum res hominum, ſibi, tamquam patri ac tutori Romanae gentis, in cuſtodiam concreditas.

262 ſqq. *Licet relinquas*, relinquere, ſpernere poteris, *omnia aulaea Florae* cet., h. e. cuncta ludorum genera, ex quibus non tantum percipies voluptatis, quantum ex auari laboribus; niſi malis: quamuis vel omnes ludos relinquas, nihil cures, non magna carebis voluptate, modo reſpexeris varia negotia, labores, nauigationes, peregrinationes, incommoda et pericula, quae auarus ſubit, vt rem familiarem amplificet opibusque adfluat; tanto tibi iucundius haec, quam ludi illi, ſpectaculum obferent. Poetae obuerſabatur locus Horat. Epiſt. II, 1, 197 ſq. Cf. ſup. ad III, 223. et alia loca, quibus vita noſtra ſcenae

comparatur. v. Palladae Epigr. C. in Brunck. Anal. T. II. p. 427. ibique Iacobs ad Anthol. Gr. Vol. II. P. III. p. 247. *Aulaea* vela picta, in aedibus, porticibus, et theatris ſuſpenſa, vnde h. l. pro ipſis ludis ponuntur. *Florae* ludi, Floralia ſc. ſacra ſ. ſolennia, de quibus v. Ovid. Faſt. V, 183-378. *Cereris* ludi, qui in Cerealibus ſc. ſacris agebantur. v. Ovid. Faſt. IV, 39 ſqq. *Cybeles* ludi, Megaleſia, diuerſa a ludis magnis. v. Liv. XXIX, 14. et Ovid. Faſt. IV, 179 ſqq.

266—284. Quam vecors ſit auarorum audacia, docet poeta comparatione eorum cum aliis hominibus, qui non minus quidem audaces ſunt, ſed vt quaerant victum, non vt opibus adfluant: vnde temeritas illorum iuſtiorem habet excuſationem. Cf. inf. XV, 93 ſqq. *Petaurum*, πέταυρον, propr. aſſer ſ. tabula parieti adfixa, ad quam ſe gallinae volatu recipiunt, vt pernoctent; hinc machina in altum ſuſpenſa, in quam, gallinarum inſtar, quaſi volatu ſeſe ferebant petauriſtae, (οἱ πρὸς ἀέρα vel πρὸς αὔρας πέτονται) vel machina lignea, noſtris oſcillis ſimili, qua homines rotis in aerem iactarentur; vel rota, in ſublimi poſita, et a duobus verſata, altero ſuperne, altero inferne nitente, ita vt alternis deiecti nunc penderent, nunc erecti ſederent. v. Scalig. ad loc. claſſ. Manil. V, 433 ſq.

266. Deſignatur funambulus, σχοινοβάτης et νευροβάτης.

267. *Corycia*, Cretenſi; epith. orn. petitum a mercatura, quam olim Cretenſes potiſſimum faciebant; quo etiam ſequentia ſpectant. *Corycus* ſ. *Corycum* vrbs et mons Cretae. At recte forſan in 5 MSS. ante *Corycia* inſeritur *in*.

268. *tollendus* cum naue, intumeſcentibus fluctibus: pro vocat. *tollende*. 269. *Perditus*, miſerrimus, omni ſaepe ratione ac ſpe deſtitutus. *facci olentis*, croci, opobalſami, aut malobathri, foetidae mercis. Vulg. *a Siculis* pro *ac vilis*. *Per dites Cilices* emend. Scriver.

270. *antiquae Cretae*, poſt hominum memoriam iam habitatae, adeoque fama nominis ſui notiſſimae. Quemadmodum enim hominum, quae vulgo dicitur, nobilitas ex antiquitate generis aeſtimari ſolet; ita et antiqua origo ſaepe a poetis in magna vel vrbium vel terrarum laude ponitur. 271. *Paſſum*, vinum, quod ex uvis paſſis h. e. ad ſolem expanſis et arefactis (v. Intpp. Virg. Ge. II, 93.) praeter alios conficiebant Cretenſes, de quo v. Plin. XIV, 9. et Martial. XIII, 106. *lagenas*, vino paſſo repletas.

municipes Iovis, Creticas, eiusdem quasi patriae cum Iove, qui in Creta nutritus dicitur. Cf. IV, 33. Martial. X, 87, 10. XIV, 114, 2. et Aristoph. Acharn. Ὁ λάρκος δημότης ὅδ' ἐστὶν ἐμός.

271 sqq. Funambulus arte sua periculosa non nisi victum sibi et vestitum parat, auarus autem non minore vitae discrimine diuitias, quibus carere possit. *ancipiti figens vestigia planta*, incerto gradu per funem incedens. 273. *brumam cauet*, frigus arcet. 275. *tu temerarius* es, temere periculis te vitamque tuam obiicis.

276. *trabibus*, nauibus. *Plus hominum est iam in pelago*, quam in terra; tanta est hominum auaritia et lucri cupido. Omnia in maius extolluntur, et nihil omittitur, quod ad auaritiam ἐναργῶς adumbrandam valere possit. Eo etiam spectat v. 277. *classis* pro multitudine nauium.

278 sqq. Naues non Orientem modo, sed Occidentem quoque extremum petent. Cf. Horat. Epist. I, 1, 45. 46. *Carpathium aequor*, a Carpatho ins., (nunc *Scarpanto*) inter Rhodum sita et Cretam, dictum, et cum delectu positum, quoniam et periculosum est, et transeundum iis, qui Bithyniam petunt, quo frequenter commeabant mercatores Romani. (Cf. ad Horat. Od. I, 35, 7. 8. et III, 7, 3.) *Gaetula aequora*, Libyca. Libya s. Africa horreum Rom. populi. 279. *Aequora transiliet*, traiiciet, et quidem cum summa temeritate atque audacia, ipsis naturae legibus inludente, vt ap. Hor. Od. I, 3, 24. et Sil. IV, 71. *Calpe*, Hispaniae Baeticae promont. (*Gibraltar*) *ad gurgitem* h. e. fretum *Herculeum* s. Gaditanum, (*die Straſse*) in quod sol mergitur. 280. Solem, vndis se mergentem, instar candentis ferri, aqua tincti, *stridorem* sonitumque edere, poetae passim fingunt.

281 sq. Sarcasmi vim facile senties. *folle tenso* et *aluta tumida*, βαλαντίῳ, sacco argenti pleno. (Cf. sup. ad VII, 192. et XIII, 61.) 283. *Oceani monstra*, marinae belluae, quae summum maris petunt tempestate imminente. (Cf. Mitscherl. ad Horat. Od. I, 3, 18.) *iuuenes marinos*, cf. Tac. Ann. II, 24 extr. et Hard. ad Plin. IX, 5.

284 sqq. Varia sunt insaniae et furoris genera, inter quae auaritia etiam et potissimum referenda. Cf. Horat. Sat. II, 3, 77 sqq. *ille* Orestes, a Furiis, μητροκτονίας vltricibus, *vultu* terribili, et *igni*, facibus, *terretur in manibus fororis* Electrae, quae fratrem, furore conreptum et querentem, Ὤ Φοῖβ' ἀποκτενοῦσι μ' αἱ κυνώπιδες Γοργῶνες, consolatura duris his verbis repellebatur, Μέθες, μ' οὖσα

τῶν ἐμῶν Ἐριννύων, Μέσον μ' ὀχμάζεις, ὡς βάλῃς εἰς Τάρταρον. Ita Eurip. Oreſt. v. 260 ſqq. qui locus Iuvenalis, opinor, animo obuerſabatur. *Eumenides*, Εὐμενίδες, eaedem deae, quae antiquioribus poetis Ἐρινύες dicebantur. Cf. Herman. Mythol. T. II. p. 491. 492.

286. *Hic*, Aiax, de cuius inſania v. ad X, 84. *mugire*, bouem eſſe. 287. *Ithacum*, Ithacium ſ. Ithacenſem, (vt X, 257. et XV, 26.) Vlyſſem, vt *Dardanus*, *Itala tellus*, *equus* ſ. *exercitus Aſſur*, populus *Phaeax*, (inf. XV, 23.) *Macotis ara* et *Memphitis terra*, (inf. XV, 115. 122.) Δελφὶς ἄκρα ſ. πέτρα, Κελτὸς Ἄρης, Θεσσαλὸς λεώς et ſimilia.

287 ſqq. Quamquam auarus et mercator, qui diuitiis inhiat, et lucri ſtudio tot periculis ſe committit, non, vt furioſi ſolent, veſtes ſuas lacerat, tamen inſanit et propterea *curatoris eget a Praetore dati*, vt vtar verbis Horat. Epiſt. I, 1, 102. Cf. eiusd. Sat. II, 3, 217. 218.

289. *tabula* ille (propr. nauis) *diſtinguitur*, ſeparatur, disiungitur ab *vnda*. v. ſup. ad XII, 57-59.

291. *Argentum conciſum in titulos faciesque minutas*, conciſum in argenteolos ſignatumque titulis et imaginibus paruis Principum, vel pecudis, Iani gemini, Victoriae, nauis, bigarum, quadrigarum. Cf. Plin. XXXIII, 3.

292 ſq. Mercator lucri cupidus nil curat tempeſtatem.

293. *piperisue* MS. Gud. 3. et edit. pr. forte rectius.

294. *faſcia nigra*, nubes atra, quae longo per coelum tractu fertur.

295. *Aeſtiuum tonat*, vt aeſtate fieri ſolet ob calorem.

296. *cadet*, peribit. 297. En graphicam auari deſcriptionem! Tabulam dextra, *zonam* vero (in qua Romani vel peregrinantes vel negotiantes pecuniam habebant) non *laeua* tantum manu, ſed *morſu* quoque, h. e. dentibus, tenet, quaſi eam perditurus, ſi corpori adhaereret, neque reputans, ſe ita facilius ſubmergi: mavult autem perire, quam pecuniae iactura et natatum reddere expeditiorem et ſic vitam redimere.

299. *Tagus* et *Pactolus*, auriferi fluuii Hiſpaniae et Lydiae. *rutila*, aurea.

301. 302. Qui naufragio olim vel alio inſigni periculo euaſerant, funeſtos, quos tulerant, caſus, ne toties eos ſtipem conligentes narrare cogerentur, et quoniam mentem magis adficiunt, quae oculis, quam quae auribus percipimus, pingere vel ipſi ſolebant vel pingendos curabant in tabulis, quas humeris primum ferebant, et deinde vna cum veſtimentis, quae ſeruauerant, tamquam

ἀναθήματα, in templo Dei σωτῆρος, Neptuni, vel Iſidis et Aeſculapii, ſuspendebant. Cf. ſup. XII, 27. 28. et Mitſcherl. ad Hor. Od. I, 5, 13 ſq. *picta tempeſtate*, pictura tempeſtatis et naufragii, *ſe tuetur*, vitam ſustentat.

303. 304. Cf. Horat. Sat. I, 1, 76 ſqq. et ſup. v. 135.

305. *Hamae* inſtrumenta ad incendia compeſcenda hauriendamque aquam, vel vaſa aquae acetique plena, quibus vtebantur Vigiles, quorum *cohortes* ſeptem incendiis coercendis Auguſtus inſtituerat. Vaſa autem illa non a Vigilibus quauis nocte circumlata videntur, ſed dispoſita in publicis priuatisque aedibus, inpr. locupletiorum, qui in earum propatulo ſecundum Neronis edictum (v. Tac. Ann. XV, 43.) *cuſtodes* (nocturnam ſeruorum cuſtodiam) *et ſubſidia reprimendis ignibus habebant*. v. Lipſ. ad Tac. Hiſt. III, 64. et Henbach Comm. de politia Roman. Gott. 1791. §. 46-51. *Hami* piſcium ab h. l. alieni, ob ſenſum ac metrum.

306. *Licinus*, forte *Licinius*, de quo v. ad I, 109. *adtonitus* δεινῶς pro anxius et ſollicitus. 307. *Electro*, poculis et vaſis ex electro. Cf. ſup. ad V, 38. *ſignis*, ſtatuis, vel potius ſimulacris. *Columna Phrygia*, ex marmore Phrygio, inpr. Synnadico; nam Synnas ſ. Synnada vrbs Phrygiae maioris, marmore nobilis. cf. Tibull. III, 3, 13. et Plin. XXXV, 1. *ebore et teſtudine*, ſupellectile iis ornata, vel ex iis facta. Cf. XI, 94 ſq. et 123.

308 ſqq. Diuite illo Licino ſ. Licinio, qui quauis nocte incendium domus metuebat, multo felicior Diogenes ille Cynicus, qui paucis contentus erat diuitiasque ſpernebat. Huius domus non ardebit; nam dolium, quod in Metroo ipſique pro domo erat, non ligneum, ſed fictile ex terra: (*teſta*) quam domum ſi quis fregerit, vel cras ex argilla et luto fingetur alia, vel eadem conglutinabitur. *Cynici nudi*, nam Cynicorum humerus alter nudus erat, pallio in alterum reiecto. v. Salmaſ. de Pallio p. 296 ſq. *plumbo commiſſa*, h. e. ferrumination ſ. plumbatura, μολυβδώσει. 311 ſq. Conf. omnino Plut. vita Alexandri, Opp. T. I. p. 671. et Diog. Laert. lib. VI.

313. Cf. ſup. ad X, 168 ſq. Cynici honores et diuitias ſpernebant, docentes ſolam virtutem ſubficere ad vitam beatam.

315. 316. Cf. ſup. ad X, 365. 366. vbi eadem leguntur verba.

316 ſqq. Si quis tamen a me quaerat, quantus rei familiaris modus eſſe debeat, *edam*, dicam, reſpondeo cet. Cf. Horat. Sat. I, 1, 73 ſqq.

318. *In quantum*, κατ' ὅσον, vel εἰς et ἐς ὅσον, f. ἐφ' ὅσον, vt ἐς τί ap. Anacr. III, 15.

319. *Epicurus* honeſtae voluptatis amator, cuius famam, olim magnopere laeſam, hodie alii alio modo et ſubceſſu defenderunt, Athenis in *horto* docere ſolebat, et olere, polenta atque aqua contentus, ipſo Iove feliçior ſibi videbatur. (Cf. ſup. XIII, 123.) 320. *Socratici penates*, frugalis Socratis domus et ſecta, *ante* Epicurum.

320. *Sapientia*, philoſophia. *dicit*, docet ac praecipit.

322—331. Haec cum indignatione et ſarcasmo dicta. *Videor acribus exemplis te claudere*, auaritiam et cupiditates tuas nimis anguſtis frugalitatis terminis circumſcribere: exempla Diogenis, Epicuri et Socratis, quae tibi commendaui, vereor, ne nimis *acria*, ſeuera et rigida ſint. Quod ſi haec philoſophorum frugalitas auſteritasque tibi displicuerit; *de moribus noſtris*, Romanorum huius aeui, *miſce*, admiſce, adiunge illi auſteritati *aliquid*, non multum, ita vt modicis contentus ſis opibus, non immenſas, vt illi, quaeras.

323—326. Cf. ſimil. loc. Perſ. VI, 78 ſqq. *effice ſummam, quam lex Othonis dignatur bis ſeptem ordinibus*, para tibi cenſum equeſtrem, quadringenta ſeſtertia, quae vt habeat, qui in quatuordecim ordinibus ſ. gradibus (orcheſtrae, in qua ſenatores ſedebant, proximis) ſedere cupit, ſancitum eſt lege Roſcia theatrali, lata a L. Roſcio Othone Trib. pl. a V. C. 686. Cf. ſup. I, 106. III, 154-9. V, 132. Docte autem et εἰρωνικῶς *lex* dicitur *dignari ſummam bis ſeptem ordinibus*, h. e. equeſtri loco et ordine: nam lege illa proprie quidem non ſumma, ſed, qui eam poſſideret, hoc ordine et honore dignus cenſebatur; at dignitas haec magis ex pecunia pendebat, quam ex homine eiusque moribus virtutibusque: quo etiam ſpectat ſarcasmus ſup. III, 154-159.

325—329. *Si haec quoque ſumma* tibi non ſubficit, *ſume duos Equites*, h. e. para tibi cenſum duorum Equitum, et ſi id nondum ſatis tibi videtur, trium: ſed hoc tibi perſuadeas velim, cupiditates auarorum numquam ſatiari, nec vllis terminis contineri poſſe. Simillimus locus finisque ſatirae eſt ap. Perſ. VI, 75-80. *Haec quoque* ſumma *ſi rugam trahit extenditque labellum*, vt contra *iam redit in rugam*, h. e. multiplicatur, πολλαπλασιάζεται, ap. Perſ. VI, 79. vbi Caſaub. verba noſtra interpretatur ita: ſi ſumma nondum tendit neque explet marſupium, ſed adhuc hians et laxum eſt os illius. Metaphoram putat deſum-

tam esse a vestibus, quarum sit proprium *rugare;* vt alii a sacco, qui, quum plenus non sit, rugam trahat. Vetus autem Schol. et plerique intpp. sensum verborum ita expediunt: *si haec quoque summa rugas* in fronte tua contrahit, h. e. te tristem facit, adeoque tibi displicet, non satis magna videtur. Illud adridere potest, quoniam tum v. 327. metaphora, a veste petita, continuatur. Hoc vero praeferendum videtur, quia subiungitur *extenditque labellum*, quo non minus aegritudo et mens parum contenta adumbratur. Similiter Angli dicunt, "*to bend the brow, and hang the lip.*" 326. *tertia quadringenta*, tres census equestres, h. e. censum senatorium, quem Augustus ad duodecies sestertium auxit.

327 sqq. Si nondum satiaui cupiditatem tuam, h. e. si ea ne sic quidem satiatur, sed si pluribus inhias, plura concupiscis: nec Croesi, nec regum Persarum, nec Narcissi opes *subficient animo* tuo, h. e. auidam mentem tuam explebunt. Poeta toto h. l. cum indignatione loquitur. *Persarum* ac Parthorum reges et olim et tum temporis potentissimi erant iidemque ditissimi. Cf. Intp. Horat. Od. II, 2, 17 sqq. et III, 9, 4. — 330. Commentarii loco sunt verba Suet. Claud. 28. Cf. ei. cap. 26. 29. 39. et Tac. Ann. XI, 12. 26-38. *vxorem*, Messallinam, quae propter adulterium et nuptias cum Silio, aliaque flagitia, auctore potissimum Narcisso, occisa est, inscio et inuito Claudio, qui veniam ei daturus erat, nisi libertus ille caedem festinasset. Cf. ad X, 342.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM XV.

Ex argumento intelligitur, poetae consilium non eo potissimum spectasse, vt religionem vel superstitionem Aegyptiorum derideret, sed vt insigni ostenderet exemplo, diuersitate religionis huius populi inexpiabile nonnumquam odium et inauditam inhumanitatem gigni. In ipsa Satira (inpr. in postrema eius parte v. 129-174.) magna est orationis vis ac grauitas, rei conuenientissima; quae tamen passim, vbi locus est, admixtis facetiis temperatur. De tempore, quo eam scripserit Iuuenalis, v. ad v. 27. Minus constat, qua occasione, et quo loco scripta sit;

num Crispini Aegyptii, (v. ad I, 26 sq. et IV, 1 sq.) an Paridis (v. ad VII, 87 sq.) odio, et vtrum in Aegypto, tempore exsilii, an, quod probabilius est, Romae: nam versum 45 etiam ad annos iuuentutis referre licet, quibus poeta Aegyptum lustrare potuit.

1. Cf. Cic. Tusc. Qu. V, 27. qui tamen minus acerbe loquitur. *Volusius Bithynicus*, e Bithynia oriundus, amicus Iuvenalis, nobis ignotus. 2. *Portenta*, quae *monstra Deum* dixit Virg. Aen. VIII, 698. Conf. Lucian. de sacrific. c. 14. 15. vbi haec portenta deorum ridet. Eadem vero etiam India coluit: neque *dementior* Aegypti, quam Graeciae et Romae, religio fuit, ob cultum animalium. De quo eiusque causis v. Lucian. de astrolog. c. 5-7. Herodot. II, 65-76. Jablonski Panth. Aeg. IV, 4. T. II. p. 260 sq. et Proleg. p. 19-25. et 83-87. (vbi monet, animalia, tam viua quam inanimata, deorum tantum symbola fuisse) Meiners Grundriss d. Gesch. aller Relig. p. 322 sqq. ed. sec. Ipsa quoque Roma Aegyptiorum sacra adsciuit. Quaedam autem animalia ab omnibus colebantur Aegyptiis, e terrestribus bos, feles, canis; ex aquatilibus lepidotus, lutra, anguilla cet.; e volatilibus accipiter cet.: alia a quibusdam populis, vt ouis a Saitis et Thebanis, capra et hircus a Mendesiis, aquila a Thebanis, lupus a Lycopolitanis, hippopotamus a Papremitis cet. Haec religionis diuersitas saepe odium, rixas, caedes ac bella peperit; quale fuit odium, idque vetus et inmortale, ac bellum inter *Tentyritas* atque *Ombitas* ortum, quod inf. v. 33 sqq. describitur. Simile bellum sua aetate exstitisse memorat Plut. de Is. et Osir. Opp. T. II. p. 380. Romanis quoque ipsis aliquando, simili de causa, aduersus Aegyptios arma fuisse capienda, docet Aelianus hist. anim. XI, 26. Cf. Pierius hierogl. XXXI. extr. Idem Plutarchus l. c. et Diodor. II, 4. tradunt, priscos reges, rebellante frequenter populo, Aegyptum diuisisse in varias partes, singulisque edixisse quae separatim colerent animalia, vt inter se dissidentes non in Principes conspirarent. 2. *Crocodilos adorat*, quia et Aegyptum securum praestant ab Arabiae Libyaeque latronibus, qui metu horum animalium perterriti Nilum traiicere non conantur, et Menam regem ab impetu et furore canum defendisse dicuntur; quas rationes adfert Diodor. II, 4. *Crocodilon adorat pars haec* Aegypti, v. c. praefectura Arsinoitarum, (v. Strab. XVII. p. 558.) et qui ad Nomum Thebanum pertinebant, (v. Herodot. II, 69.) vt *Ombitae*, qui religiosis eos colebant ritibus, et liberos

ſuos ab illis deuorari honori ſibi ducebant. (v. Aeliani H. A. X, 21. et 24.) Contra *Tentyritae* eos vt hoſtes perſequuntur, et ſola voce terrent, dorſo etiam equitantium modo inpoſiti, addita in os claua, vt frenis in terram agunt captiuos, ſi fides habenda Plin. VIII, 25. ſ. 38. XXVIII, 3. ſ. 6. Aeliano l. l. (qui accipitrem quoque ab iisdem coli, ab Ombitis vero crucifigi tradit) Steph. Byz. et al.

3. *illa*, alia pars, adeoque non tota Aegyptus, quod alii memorant. *pauet*, religioſe colit: nam religio ſaepe dicitur *pauor*, *metus*, *timor*, *formido*, *horror*, δεισιδαιμονία, פחד, *Gottesfurcht* cet. quoniam ferarum gentium religio metu magis quam amore diuini numinis continetur. *Ibis* auis ciconiae fere ſimilis et vtiliſſima Aegyptiis, quia ranas, ſerpentes, bruchos, locuſtas, aliaque inſecta et amphibia innumera, quibus Aegyptus, poſt inundationem potiſſimum Nili, infeſtatur, deuorat ac delet; vnde h. l. *ſatura ſerpentibus* dicitur. Cf. Cic. N. D. I, 36. Plin. X, 28. ſ. 40. inpr. Herodot. II, 75. 76. et Jablonski Panth. Aeg. V, 5. T. III. p. 161 ſqq.

4. *Cercopithecus* ſimia caudata, (*Meerkatze*) a κέρκος *cauda* et πίθηκος *ſimia* ſic dicta, nigro capite et pilo aſinino, (Plin. VIII, 21. ſ. 30.) quam vel Thebis, vel in aliis Aegypti oppidis cultam eſſe, non aliunde, quod ſciam, conſtat.

5. Deſignantur Thebae Aegyptiae, vbi in templo Serapidis coloſſus fuit vel ſaxea *Memnonis effigies*, (e nigro marmore et forma hominis ſedentis) quae, ſolis orientis percuſſa radiis, ſonum citharae ſimilem edidiſſe dicitur. (v. Strab. XVII. p. 818. al. 1170. 1171. Pauſan. I, 42. ad Tac. Ann. II, 61. Pocockii Deſcription of the Eaſt T. I. p. 101. 102. et Jablonski de Memnone p. 58 et 83 - 117.) Qui miraculum rei augent, ſonum illum, quarto adhuc ſaeculo p. Ch. n. auditum, dicunt oriente ſole laetum, occidente lugubrem fuiſſe, vel adeo vocem hominis, et quidem canentis, vel clamantis, vel querentis. *Memnon* autem Aegyptius ſolis orientis ſymbolum fuit, et nomen eius corruptum, traductumque ad res quoque Troianas ingenio poetarum, qui eum Tithoni et Aurorae filium fecere. (v. Jablonski l. l. et Heyne Exc. XIX. et XXVI. ad Virg. Aen. I. et not. ad Apollod. p. 756. 757.) *chordae magicae*, h. e. ſtatua, quae magica arte ſonum vocalem, inſtar chordarum citharae, edere credebatur. *Memnone dimidio*, h. e. in ſtatua, quae non integra eſt, ſed dimidiata; (v. ſup.

ad III, 219.) quod terrae motui tribuit Strabo l. c. ſed Cambyſi Pauſan. l. l. et vetus Schol.

6. *Thebae*, Θῆβη. Διὸς πόλις, vulgo *Thebae*, antiquiſſima huius nominis vrbs, in Aegypto, vnde h. l. *vetus*: nam et alia huius nominis oppida fuere in Boeotia, Phthiotide Theſſal., Cilicia ſ. Myſia, Arabia felici, Attica, Corſica cet. *portis centum*, h. e. multis, vt ἑκατόμπολις Κρήτη. Alii tot templorum ianuas, vel aulas domosue Principum deſignari putant. Cf. ſup. ad XIII, 27. Diodor. I, 45. II, 1. Mela I, 9. *iacet obruta* ruderibus ſ. ruinis; diruta a Cambyſe. v. Plin. XXXVI, 9. ſ. 14, 2. Diodor. II, 1. et de *veterum Thebarum magnis veſtigiis* Tac. Ann. II, 60. Strab. XVII. p. 816. et Itineraria Pauli Lucae, Pocockii, Savarii, et inpr. Nordeni. (Drawings of ruins and ſtatues at Thebes 1741. 4.)

7. *Illic caeruleos*, (maris caerulei ſ. marinos) *hic piſcem* (forte leg. *piſces*) *fluminis* venerantur. Sed non conſtat, marinos piſces ab Aegyptiis cultos fuiſſe, et ex ipſorum potius religione Iove nihil dignum gigni poſſe in mari docuit Plato et ex eo Pierius hierogl. lib. XXXI. pr. Poeta forte ſcripſit: *Illic aeluros* cet. *Aelurus*, αἴλουρος, dicitur felis, quae Bubaſti Aegyptiorum ſ. Lunae ſacra fuit, eiusque viua quaedam imago. v. Herodot. II, 66. 67. Plut. de Iſ. et Oſ. p. 376. et Jablonski Panth. Aeg. III, 3. §. 3 ſq. p. 60. et 66-71, *piſcem fluminis*, Nili, v. c. τὸν λεπιδωτὸν, τὴν ἔγχελυν, τὸν ὀξύρυγχον, τὸν λάτον et al. v. Herodot. II, 72. Strab. XVII. p. 812. et Jablonski Panth. Aeg. T. II. p. 87.

8. Notatur ridicula religio hominum, qui canes colant, non vero dominam eorum et venationis deam, Dianam. *Canis* in Aegypto animal ſacrum, inpr. Cynopolitis, dedicatumque Anubidi. v. ſup. ad VI, 534. Verba *nemo Dianam veneratur* pathice magis, quam vere dicta putant, quod Aegyptii Bubaſtin coluerint, quae Ἄρτεμις Graecorum ſeu Romanorum Diana fuerit. Ita certe Bubaſtin interpretantur Herodot. II, 156. aliique, quos laudat Jablonski Panth. Aeg. III, 3. T. II. p. 59 ſqq. Idem tamen bene de h. l. ibid. p. 58. ita disputauit: "Poteſt hic eſſe verborum illorum ſenſus, oppida permulta colere *canem*, Anubim videlicet, in quibus tamen nullus Bubaſti vel *Dianae* cultus obferretur. Aut potuit poeta id intelligere de *Diana* Graecorum et Romanorum, montium nemorumque cuſtode, et venatorum praeſide, quam ſane in *Bubaſti* ſua (ſymbolo nouilunii) Aegyptii non venerabantur. Forte etiam tem-

pore illo, quo ſcribebat Iuvenalis, ſacra Bubaſtia, olim Aegyptiis ſacroſancta, ſummaque ſolennitate ac laetitia celebrata, a priſtino ſplendore magnopere defciuerant, neglectaque iacebant: vnde et Strabo XVII. p. 553. ſolum forte Bubaſti vrbis nomen commemorat, non templum quod ibi erat ſumtuoſum et vere admirandum."

9. Non animalia tantum ſacra erant Aegyptiis, ſed arbores etiam et plantae, *porrum*, *caepa*, allium, lens, faba cet. Cf. Diodor. II, 4. Plin. XIX, 6. ſ. 32. pr. Neque tamen, quod poeta h. l. ridet, has plantas in deos retuliſſe diuinumque iis cultum tribuiſſe videntur Aegyptii; quod nec Plinium l. l. ſibi perſuaſiſſe crediderim. (v. ibi Hard. et Jablonski l. l. p. 8. 9.) Aegyptii plantas, ſupra memoratas, valetudini forte noxias eſſe putarunt, (cf. Diodor. l. c.) et ſacras hinc fecerunt, vt nemo eas ederet; vel alias ob cauſas iis abstinuerunt. Cur nefas duxerint, *caepas* edere, docent Plut. de Iſ. et Oſir. Opp. Tom. II. p. 353. E. F. et ex eo Gell. XX, 7. al. 8.

10. Salſa. ſed iniuſta, opinor, inriſio ridiculae ſuperſtitionis. *O ſanctas*, religioſas, *gentes*, σαρκαστικῶς, vt *o ſancta ſimplicitas!*

11. *Lanatis animalibus abstinet omnis menſa*, h. e. ouium eſu abstinet omnis Aegyptus, et quidem, ſi Diodoro II, 4. fides habenda, quoniam bis edunt fetus, et lac, caſeum lanamque hominibus praebent, adeoque propter ſummam vtilitatem: vel propter primum ſignum Zodiaci, ouis vel arietis, quem ſol ingreditur, figura expreſſum; vnde etiam Saitis ac Thebaeis aries vel ouis ſacra erat, et in templo Iovis Thebaei ſ. Amun, tamquam viua Ammonis imago, nutriebatur; de quo v. Herodot. II, 42. Strab. XVII. p. 559. et Jablonski l. l. T. I. p. 74 ſq. et 161 - 173.

12. Capra, et potiſſimum caper ſ. hircus animal ſacrum Aegyptiis, praecipue Mendeſiis, quorum ſanctiſſimus Deus fuit Mendes, ſymbolum vis ſatiuae ac genitiuae, quae in natura ineſt; vnde hircus, tamquam viua Mendetis imago, colebatur in magnifico eius templo. Cf. Herodot. II, 46. et Jablonski T. I. p. 272 - 289.

13. Nefas in Aegypto animalibus, ſed fas *humanis carnibus veſci!* Hinc omnis et iuſta poetae indignatio, quam per totam effudit ſatiram, et quae ad hanc ſcribendam eum inpulit. Conf. Diodor. II, 4. qui tradit, fame olim Aegyptios premente, multos fuiſſe, qui humanam ederint carnem, et ab animalibus abstinuerint, ſed ſacris tantum et quae viuae Deorum imagines eſſent. Illa quoque de-

mentia inmanisque crudelitas, cuius insigne exemplum inf. v. 33 sqq. commemoratur, non omnibus Aegyptiis exprobrari potest; et minus mira videri debet, quoniam ex religione profecta est. Ab hominibus enim, quorum mentes superstitione aut peruersis de Diis rebusque diuinis opinionibus inbutae sint, inhumanitate ac saeuitia omnem superari posse barbariam, historia omnis aeui docet.

15 — 32. Quae Vlysses *Alcinoo*, Phaeacum regi, a quo exceptus erat hospitio, (Hom. Odyss. VI - XIII.) *super coenam*, h. e. inter coenam s. coenandum, narrauit de inhumanitate et *ἀνθρωποφαγίᾳ Cyclopum*, inpr. Polyphemi, et *Laestrygonum*, ferarum Siciliae et Italiae gentium, (Hom. Odyss. IX, 106-125. 180-547. et X, 80-132.) etsi fabulosa videbantur ipsis Phaeacibus, tamen minus atrocia sunt, quam quae his temporibus in Aegypto contigerunt, quaeque de Tentyraeis referam. Aegyptii, sapientiae fama olim clarissimi, barbaris comparantur populis: quae tamen comparatio proprie non nisi ad Tentyraeos et crudelitatem, ex religione natam, spectat. *Adtonito* nouitate et miraculo rerum, quas Vlysses narrabat. *Tale facinus*, scil. *ἀνθρωποφαγίαν* Polyphemi et Antiphatis.

15. *bilem*, iram et indignationem. *quibusdam* conuiuis, Phaeacibus discumbentibus. 16. *Aretalogus*, qui de virtute sua (*ἀρετῇ*) rebusque a se gestis multa praedicat, qualis fuit miles ille glorioſus Plauti. Cf. Intp. Suet. Aug. c. 74.

16-23. Verba cuiusdam e Phaeacibus adcumbentibus, fabulosa haec audientis. (cf. v. 24.) Egregie autem augetur miraculum rei eo, quod vel rudi feroque populo Vlysses mendax videtur aretalogus; sed, quod facete poeta v. 24. 25. addit, iis tantum conuiuis Alcinoi, qui *nondum ebrii* erant. Ipsa quoque Phaeacis huius oratio festiua ac praeclara.

17 — 22. Memorantur fabulosa, quae Vlysses Alcinoo narrauit de Charybdi, Laestrygonibus, Cyclopibus, Scylla, Symplegadibus, vtribus Aeoli et Circe.

19. *Charybdis* propr. vehementior fluxus vndarum, quae a septemtrione in Austrum, acrioribus potissimum ventis australibus, qui eas repellunt, ad scopulum, ex aduerso Scyllae positum, adliduntur. *vera Charybdi*, non fabulosa, qualem adumbrauit Vlysses. *abicit ἀρχαϊκῶς* et metri causa dictum pro *abiicit*, vt passim omnia ex *iacio* composita, *subicere*, *inicere*, *adicere*, *proicere*, *conicere*, *obicere*, vnde *obices* et *subices*. 18. *Laestrygones*, ferus populus, cuius reges Lamus et Antiphates fuere, ac prisca

ſedes Formiae, opp. Latii in finibus Campaniae, (hod. Mola, in Terra di Lavoro) prope Caietam (nunc Gaeta) in intimo ſinus Caietani ſ. Formiani receſſu. *Cyclopes* fera Siciliae gens, quae, aeque ac Laeſtrygones, carne humana veſci ſolebat. Notiſſimus eorum Polyphemus, qui Vlyſſis ſocios deuoraſſe dicitur. Cf. ſup. ad IX, 64. 65.

19. *Scylla* rupes ad litus Italiae, verſus Scyllaeum opp., cui humana forte olim forma fuit.

20. *Cyaneae*, Κυανέαι ſcil. *πέτραι*, petrae ſ. cautes, duae inſulae vel potius cautes ſub ingreſſum Ponti Euxini ſ. Bospori Thracii, a caeruleo vel maris colore ſic adpellatae, quae olim non ſine periculo transeuntium inter ſe *concurriſſe* feruntur, (vnde et Πλαγκταὶ, vagae, errantes, Συμπληγάδες et Συνδρομάδες dictae) ſed Argonautis transgreſſis inmobiles ſtetiſſe. Fabuloſa narratio de concurſu earum inde orta, quod tam paruo (XX ſtadiorum) discretae erant interuallo, vt, potiſſimum iis, qui eminus eas conſpicerent, concurrere quaſi inter ſe aut conlidi viderentur, (v. Strab. III. p. 149. et VII. p. 319.) vel vt ex adverſo intrantibus geminae cernerentur, paulumque deflexa acie coeuntium ſpeciem praeberent; (ita Plin. IV, 13. ſ. 27.) vel potius, quod ſitus earum ſub nauigationis per Pontum Euxinum initia incertus habebatur, ita vt errare per mare crederentur. (v. Heyne ad Apollod. p. 197.) Ita etiam Argonautarum nauigatione inmobiles aut ſtabiles factae perhibentur propterea, quod illa verus earum ſitus veraque indoles innotuit, et transituris poſtea metus periculi ademtus eſt. Ceterum harum quoque petrarum in *Vlyſſis narrationibus* mentio fit ap. Hom. Od. *μ*. 55 ſq. vbi tamen in Siculo mari conlocantur. Pro vulg. *Cyaneis* et *Cyanes* e MS. Steph. repoſui *Cyaneas*, vt haec ſit adpoſitio et interpretatio verborum *concurrentia faxa*.

20. Ex Hom. Odyſſ. *κ*, 1-75. nota eſt fabula de ventis, qui *vtribus* incluſi ab Aeolo dati ſint Ulyſſi nauigaturo, et poſtquam huius ſocii vtres aperuerint, rati aliud intus latere, ſoluti atrocem mouerint tempeſtatem: vnde et poeta bene *tempeſtates* dixit pro ventis, earum cauſis. Cf. Heyne in Exc. I. ad Virg. Aen. I.

21. 22. *Circe* famoſa venefica, cuius ſedes a poëtis ex Aea, Colchorum vrbe, translata eſt in Aeaeam inſ. ſiue Circeios prom. Latii, vbi Vlyſſem excepiſſe hoſpitio, et *Elpenora cum* XXI aliis *remigibus* vel ſociis eius *tenui verbere* virgae *percuſſos* (ῥάβδῳ πεπληγυῖα) mutaſſe in *porcos*, mox vero veneficiis priſtinae formae reſtituiſſe

dicitur: quo mytho voluptatum vis ad mores ferinos hominibus induendos, et rationis ad eosdem exuendos declaratur. (Cf. Hom. Odyss. κ, 135-468. Heyne Exc. I. ad Virg. Aen. VII. et Hermanni Mythol. T. I. p. 392 sq.) *Elpenora* fuisse e sociis Ulyssis, in sues mutatis, non constat ex Homero, qui tamen alia de eo refert Odyss. κ, 552 sqq. et λ, 51-80. *cum remigibus porcis*, h. e. qui in porcos mutati erant.

23. *Tam vacui capitis*, sine cerebro, h. e. tam bardum stupidumque, *populum Phaeaca*, Phaeacium, (v. sup. ad XIV, 28 n.) *putauit* esse, vt talibus fabulis fidem haberet? *Phaeacia* ins. Ionii maris prope Epirum, quae etiam *Corcyra* vocatur, et nunc *Corfu*: vnde mox *Corcyraea vrna*. *Phaeaces* autem pro crudelibus et stultis etiam prouerbii loco dicebantur: vt et pro iis, qui cutem curant luxuriaque diffluunt, v. c. Horat. Epist. I, 15, 24. Notus potissimum Alcinoi luxus: vnde lepide mox apteque de eius conuiuis v. 24. *Sic aliquis merito* dixit, qui *nondum ebrius* erat cet. et de *vrna* temetum ducere. Cf. sup. ad v. 16 sq. *Temetum*, vinum, (quod praecipua *temulentiae* causa est) *duxerat*, hauserat s. biberat. Sed leg. *temeti minimum*. De *vrna* v. ad VI, 426.

26. Ulysses solus sociis amissis naufragio euaserat, et postquam duas natauerat noctes ac dies, in litus Phaeaciae eiectus erat. v. Hom. Odyss. V, 365 sqq. *Ithacus*, Ulysses. v. sup. ad XIV, 287. *nullo sub teste*, sine teste. v. sup. ad IV, 12. Quae contra mox narrat poeta, non minus *quidem miranda* erant, *sed nuper gesta*, et totius *populi scelus*; vnde veritas rei facile explorari et cognosci poterat. *canebat* facete dictum pro narrabat, vt fabulosae designentur narrationes, quales solent esse poetarum, qui proprie *canere* dicuntur.

27. En memorabilem temporis definitionem, quae ad maiorem quoque rei fidem faciendam valet. Sed pro dolor! neque lectio satis certa est, (nam alii legunt *Iuno*, *Iunco*, *Vinco*, quae tamen conruptelae iis debentur, qui ignorabant, vocem *Iunio* διασύλλαβον esse) neque constat, quis et quando *Iunius* ille *consul* fuerit. Nonnulli intelligunt App. *Iunium Sabinum*, qui cum Domitiano consul fuit a V. 836. alii Q. *Iunium Rusticum*, qui consul fuit cum Hadriano, anno imperii eius tertio et V. c. 872. Haec coniectura ceteris probabilior est, et tum haec satira eodem anno scripta videri potest, quo decima tertia. v. sup. ad XIII, 16.

28. *Geſta* quae ſunt *ſuper moenia Copti*, ſupra ſ. vltra Copton, h. e. Ombis, quae vrbs ſupra Copton ſita, et ad quam venerunt Tentyritae die feſto, vt incolas eius vexarent. Cf. ad v. 38 ſq. *Coptus calida*, tropico ſubiecta, fuit commune Arabum Aegyptiorumque emporium et metropolis Nomi Coptici mediterranea, XII mill. a Tentyris, et ad canalem e Nilo ductum ſita, in quo merces, ab Arabico ſinu vel Berenice camelis et via publica Coptum deuectae, nauibus in Nilum, et inde Alexandriam deferebantur.

29 ſq. *Nos* referemus *ſcelus*, non vnius hominis, ſed *vulgi*, totius populi, quale numquam auditum eſt, nec a *Tragicis* poetis deſcriptum; *grauiora cunctis cothurnis*, h. e. iis, quae in tragoediis ſolent tractari. Cf. ſup. ad VI, 506.

30. *a Pyrrha*, inde a tempore Pyrrhae, h. e. diluuii, quo Deucalion et Pyrrha, vxor eius, vixere. Cf. ſup. I, 81 ſq. *ſyrmata*, tragoedias. v. ad VIII, 229.

33 ſqq. Cf. ſup. ad v. 2. *Inter finitimos Ombos et Tentyra*, h. e. inter finitimas vrbes ac gentes. 34. *Vulnus* animi, dolor, vel indignatio et ira, Gr. ἕλκος. Sed totus forte hic verſus eſt pannus, a verſificatore aliquo adſutus. 35. *Ombi*, Ὄμβοι, oppidum, ad orientalem Nili ripam ſitum, a quo dictus *Ombites Nomos*: vbi nunc caſtellum *Cûm Ombo*. v. Brucii Travels Vol. I. p. 143. *Tentyra* vel *Tentyris*, τὰ Τέντυρα et ἡ Τεντυρὶς, hod. *Dendera*, vrbs Thebaidos, in Africae latere ſeu ad occidentalem Nili ripam ſita, et proxima Diospoli paruae, vnde Τεντυρίτης νομὸς dictus: vbi permulta adhuc reperiuntur rudera cum tot notis hieroglyphicis, vt vix per annum delineari poſſint. (v. Bruce's Travels T. I. p. 103 ſqq.) Ex his intelligitur, non adeo *finitima* fuiſſe haec oppida. (v. 33.) *vtrimque*, ab vtraque parte, ciuitate.

38. *tempore feſto alterius populi*, Ombitarum. *rapienda*, captanda, raptim et cupide amplectenda: nam *rapere* ſ. *conripere*, gr. ἁρπάζειν, dicitur pro raptim ſiue facere, ſiue capere, v. c. tempus, diem, pugnam, greſſus, letum, viam, campum cet. *occaſio* odii expromendi et vlciſcendi, vel prohibendi, *ne* Ombitae *laetum diem*, h. e. laetitiam feſti diei, *ſentirent* cet. quo inuidia rei augetur. 40. *primoribus inimicorum*, Tentyritarum.

42. Aegyptii *cibos palam et extra ſua tecta capiunt, obſcoena intimis aedium reddunt*, Mela I, 9.

43. *Toro*, lecto diſcubitorio, *peruigili*, in quo noctes quoque peruigilant, genio indulgentes. v. ſup. ad VIII,

158. *iacentem*, ſtratum. Sed forte leg. *quo nocte ac luce iacentes* cet. 44. Sacrorum feſtiuitate et hilaritate conuiuii ſeptem interdum dies noctesque continuae extrahuntur. *Horrida*, aſpera ac ſaeua *ſane* eſt *Aegyptus* tota, omnes Aegyptii; *ſed barbara turba*, gens, (Ombitae) *luxuria non cedit famoſo Canopo*, (v. ſup. ad I, 26.) adeoque luxu effeminata eſt et minus fortis, vel facile vincenda. 45. *quantum ipſe notaui*, αὐτόπτης: vnde conſtat, poetam in Aegypto fuiſſe.

47 ſqq. Alia memoratur cauſa, cur facile Ombitae a Tentyritis vinci potuerint. *madidis*, βεβρεγμένοις, ebriis. Sic *vino madere*, *madidum eſſe*, *dilui*, *inrigari*, *tingui*, *proluere ſe*, βρέχεσθαι, τέγγεσθαι, et hinc *fluere mollitia* et *luxu*, *diffluere luxuria*. Iidem ebrii dicuntur *blaeſi*, balbutientes, quorum lingua oberrat et vacillat, qui non perſpicue, neque omnia, quaedam vero iterum tertiumque dicunt.

48 ſq. *Inde*, ex vna parte, ſcil. Ombitarum, ebrietas et ſaltatio, at (v. 51.) *hinc*, ab altera parte, Tentyritarum, *odium ieiunum* erat, h. e. hominum ieiunorum ſobriorumque. Poſſis etiam verba *inde* et *hinc* ad vnum ſubiectum referre: *inde*, ſcil. ex ebrietate, ſaltatus cet., *hinc*, ex eadem *ieiunum* h. e. infirmum *odium* (viribus ebrietate fractis) proficiſcebatur. Sed illa ratio praeſtat. 49. *tibicine*, tibiis canente, *nigro*, Mauro, Aethiope, adeoque forte rudi, quod tamen ebrii non curant; vel potius fuſco Aegyptio. *qualiacumque*, cuiuscumque generis. Etiam hoc ebriis conuenit. Non deſignatur vilitas vnguentorum, quae in Aegypto pretioſiſſima erant.

51 ſqq. *Iurgia*, contentiones verborum, altercatio, *prima*, primum, *ſonare incipiunt animis ardentibus*, vino et ira; *haec tuba*, incitamentum, *rixae*, certaminis, inſtar tubae, quae ſignum dat et adcendit ad pugnam. Cf. ſup. III, 288. et V, 26. *Iurgia* ad verba tantum ſpectant, *rixa* vero cum ad verba et obiurgationes, tum ad facta et vim inferendam. Poſſis etiam *iurgia* referre ad leuiorem diſſenſionem altercationemque, et *rixam* ad acriorem verborum contentionem et conuicia, quibus ita inritati ſint animi, vt *dein clamore pari concurſum* et *manus* conſertae ſint. Similis locus eſt Tac. Hiſt. I, 64.

53. *vice teli*, loco armorum.

54. *Saeuit manus nuda*, inermis, ſine iuſtis armis: vnde *nuda proelia* et *pugna*, quae mox praeclare adumbratur.

54—74. Cf. Virg. Aen. VII, 505-527. *toto certamine*, in omni pugnantium turba: nisi leg. *caeco certamine*, in quod caeci vel caeco impetu ruebant. 57. *Dimidios vultus*, v. sup. ad VIII, 4. *facies alias*, mutatas deformatasque vulneribus et cruore. *hiantia*, detecta, exstantia.

59. *Ludere*, ludicram, non seriam rem agere *se credunt*, nisi aliquis interimatur et conculcetur, vt in iusta pugna fit.

61. 62. Faceta poetae sententia. *quo*, v. sup. ad VIII, 9.

62 sq. Cf. Virg. Aen. I, 150. et VII, 507.

64. *domestica*, familiaria et consueta, vel propria, vel quae in promtu sunt: nisi epitheton, si sensum spectes, ad *seditionem* referendum est. *seditioni*, doctius quam *seditionis*. *Tela*, arma.

65 sqq. Non tam grandia iaciunt saxa, qualia olim heroes mississe perhibentur. Heroes Homerici saepe (v. c. Il. IV, 517. V, 303 sq. VII, 264 sqq.) saxa, eaque immania, iaciunt, quum alia deficiunt arma vel ad magna conamina non sufficiunt: quod ad ipsos quoque Deos transfertur Il. XXI, 403 sq. Id quidem nobis videtur parum decere bellatorem; sed quam maxime congruit moribus heroum hominumque, qui et rudes sunt et ira feroces. Non plane etiam vana est fides illa et opinio de vastis priscorum hominum corporibus viribusque, vitae cultusque elegantia nondum inminutis. Res tamen ab Homero in maius et in miraculum extollitur: idque obiter significat poeta satiricus; etsi illud consentaneum est primario consilio, quod epici poetae sequuntur, quodque ad animos rerum narratarum admiratione adficiendos spectat. *hunc*, talem, *lapidem*, *quales* (doctius quam *qualem*) sc. torsit *Turnus* in Aeneam, (v. Virg. Aen. XII, 896 sq.) *Aiax* in Hectorem, (v. Iliad. VII, 268 sqq.) et *Tydides*, Diomedes, in Aeneam. (Il. V, 302 sqq.)

69. Cf. Hom. Il. I, 271. 272. V, 303. 304. XII, 447 sq. Virg. Aen. XII, 900. et sup. ad VI, 9. — 71. Facete poeta dicit, si quis Deorum homines, quos nostra aetas fert, adspiciat, eum *ridere*, quod tam pusilli, et *odisse* eos, quod tam mali sint.

72. Poeta retexit telam narrationis, inde a v. 65. abruptam. *Deuerticulum*, digressio a re proposita ad aliam, sic dicta (vt *deuersorium*) a *deuertere*, h. e. ab vno loco ad alium se conuertere. Adposite ac perspicue Liv. IX, 17. *vt ab rerum ordine declinarem, varietatibusque distinguendo opere, et legentibus velut deuerticula amoena et*

requiem animo meo quaererem. Fabula eſt hiſtoria, narratio, ſiue ficta ſit, ſiue vera. 73. *aucti* Ombitae. 74. *Sagittae infeſtae* non ſunt inimicae vel hoſtiles, ſed in aliquem aut aliquid directae et inlatae. Cf. ad Liv. I, 13. et II, 19.

75. *Terga fugae praeſtantibus*, dantibus, praebentibus, *omnibus* Ombitis, (niſi leg. *Ombiis*) *inſtant, qui Tentyra colunt*, incolunt, (Tentyritae) *vicina vmbroſae palmae*, h. e. palmis vmbroſis, (niſi ita leg.) ſiue palmetis.

77 ſqq. Cf. ſup. ad v. 13. *quidam* Ombitarum.

78—83. En plura dirae inhumanitatis indicia, quae animus legentis horret! 80. *Subficeret*, cibi loco eſſe poſſet.

83. *Exſpectare focos*, h. e. tempus, quod ad carnem in foco vel coquendam vel aſſandam requiritur.

84—87. Inmanitatem Tentyritarum, crudam hominis carnem auide deglutientium, δεινῶς ſimul et facete adumbrat poeta, dicens, tam dirum eſſe ſcelus eorum, vt fas ſit *gaudere* et *gratulari igni*, tamquam rei ſacrae, quod eam non *violauerint* coctura carnis humanae, et ſic ſcelus ſceleri addiderint. *Violari* autem aut *pollui* dicebantur omnia ea, quae vel in alienum nefariumque adhibebantur vſum, vel a rebus hominibusque ſceleſtis, et aut phyſice aut moraliter inpuris, contingebantur, in primis res ſacrae, (ignis vero Veſtae et Vulcano ſacer erat) et *elementa*, aer, aqua et ignis, quibus res inpurae purgari luſtrarique ſolebant, et ex quibus omnia credebantur nata eſſe, vnde etiam inter res ſacras habebantur. Cf. Cic. Roſc. Am. c. 26.

85. Haec languere videntur, vel intempeſtiuum doctrinae oſtentandae ſtudium prodere. Sed poeta forte fabulam illam, omnemque ſimul veterum doctrinam de morali rerumque ſacrarum pollutione, de elementis, tamquam rebus ſacris, e quibus omnia ſint nata, et quibus luſtratio fiat, forſan et de igne aethereo, h. l. ridere voluit. Faceta certe ſunt verba, *elemento gratulor*, (h. e. igni, quod non violatus ſit) *et te*, Voluſi, mecum *exſultare reor:* multo autem facetiora, ſi Voluſius fuit philoſophus, vel inbutus certe opinionibus illis. *Prometheus*, ope Minervae (cui artium inuentio tribuitur) in coelum ſublatus, in ferula caua, (νάρθηκι) furtim ad Solis rotas admota, ignem mala fraude ſubreptum ad homines detuliſſe, et artes inpr. metallorum vaſorumque fictilium eius vſu parandorum inueniſſe dicitur. v. ad IV, 133.

87—92. Quis talia fieri poſſe ſibi perſuadeat, niſi ex hiſtoria conſtaret, quoad progredi queat inhumanitas et

furor mentis, caeco religionis ardore incenſae? 87. *qui*, quicumque; quo ſpectat *Nam* v. 89. niſi forte leg. *ſed quae* ſc. *turba* v. 81. — 88. *Sustinere* dicitur, qui poteſt aliquid ferre, et deinde ab animo ſuo inpetrare, (*ſich überwinden, ſich entſchlieſſen*) hinc audere, vel valere. Cf. ſup. XIV, 127. Verbum aptiſſimum tali facinori, cuius perpetrandi conſilium non niſi ab eo capi poteſt, qui omnem exuit humanitatem, et promtae eſt audaciae ad omnia, quae vel praeter naturam ſunt.

90. *Prima gula*, h. e. qui primus guſtauit deuorauitque carnem humanam.

93 ſqq. Quanta ſit inmanitas Aegyptiorum, oſtenditur nunc comparatione eorum cum Vaſconibus vel Calaguritanis, v. 115-123 cum incolis Cherſoneſi Tauricae, hoſpites Dianae inmolantibus, et v. 124-128 cum Cimbris aliisque feris populis. Cf. ſup. ad XIV, 265 ſqq. *Vaſcones* populus Hiſpaniae Tarraconenſis, ad Pyrenaei radices, in hodierna Catalonia et Navarraeo regno: a quibus oriundi *Vaſcones*, qui partem Galliae Aquitanicae, ab ipſis *Gascogne* dictam, occuparunt. Illorum, non horum, vrbs olim eximia fuit *Calaguris*, vltra Iberum et in dextra eius ripa ſita, Quintiliani patria, (hod. *Calahorra* in Noua Caſtilia) quae diuerſa eſt ab oppidulo eiusdem nominis cis Iberum, quod nunc *Loarre* (in Valencia) dicitur. Illius, non huius, incolae (cf. v. 108.) olim a Cn. Pompeio obſeſſi, vt fidem Sertorio datam praeſtarent, vxores liberosque ſuos comederunt. v. Valer. Max. VII, 6. ext. 2. et 3. qui eorum et ſimile Numantinorum facinus, tamquam ſummum feritatis exemplum, notat. Neque illud probat Iuvenalis v. 94-106. ſed recte docet, neceſſitatem famemque Calaguritanis iuſtiorem certe excuſationem dare, quam ſolam feritatem et odium Tentyritis, et v. 106-112. ſapientiam Stoicorum a gente tam barbara quam antiqua minus requiri poſſe, quam ab ea, quae his temporibus viuat, quibus literae Graecorum Romanorumque in omnes terras ſparſae ſint.

94. *animas*, vitam, vt VI, 501. et IX, 122. To *ſed* cum vi repetitur.

95. *Fortunae inuidia* dicitur ſecundum priſcorum hominum loquendi et cogitandi rationem, qua Fortuna Diique nimium felicibus hominum rebus inuidere credebantur. *bellorum vltima*, extrema, ſumma pericula ac mala, vt *belli ſubita* vel *fortuita*, *extrema*, et omnia fere adiectiua neutra, quae a poetis pro ſubſtantiuis ponuntur,

vel ita, vt siue haec subplenda, siue illa his adcommodanda sint.

97. *quod nunc agitur*, a me memoratur, de quo nunc loquor.

98. *cibi*, ἀνθρωποφαγίας Calaguritanorum. *gens*, Vascones s. Calaguritani. 99. *quidquid cogebat* sc. edere. 100. *vacui ventris furor*, vt *inproba ventris rabies* ap. Virg. Aen. II, 356.

101. *maciem et tenues artus*, adtenuationem corporis, alimentorum inopia contractam. — 102. *Membra aliena*, h. e. aliorum hominum, vt *sua*, vxorum liberorumque, *parati esse*, edere, ad edenda *et sua* corpora, vt ap. Ovid. Met. VIII, 877. quo nihil dirius fingi potest.

104. *Viribus*, virilibus animis, vel viris fortibus; quae tamen ratio dura est. Forte leg. *Ciuibus*, vel *Fortibus*, vel *Talibus*. Editores recentt. reposuere *Vrbibus*, sc. Calaguri, Numantiae, Sagunto et aliis; vel *vrbibus* pro *vrbi*, Calaguri, et hoc pro ciuibus, vt Gr. πόλις, Ἄργος cet. 105. 106. Non poterat grauius exprimi miseratio, qua digni videntur Calaguritani.

106—112. Nos quidem Romanos meliora docuit philosophia, inpr. Zenonis, h. e. Stoicorum, scil. *non omnia*, sed *quaedam* tantum pro *vita* tuenda *facienda* esse, et quidem non nisi ea, quae honesta essent, adeoque Calaguritanis moriendum potius fuisse, quam vitam ratione tam inhonesta et inpia producendam. Haec *Zenonis praecepta* etiam sup. VIII, 83. 84. inculcantur, et passim a Stoicis, v. c. Plin. XXVIII, 1. s. 2. Senec. Ep. 17. 70. 72. al.

108. *Sed Cantaber vnde Stoicus* esse vel fieri poterat, h. e. vnde Vascones et Calaguritani, gens barbara et rudis, Stoicae philosophiae praecepta discere poterant? *Cantaber* (poet. pro *Cantabri*) Hispaniae septemtrionalis fera et bellicosissima gens, (in hodierna Biscaia) Vasconibus finitima, vnde pro his h. l. ponitur. 109. Q. Caecilius *Metellus* Pius, Q. Metelli Numidici filius, qui contra Sertorium cum Cn. Pompeio bellum gessit, in quo Calaguris, Lauron, Pallantia aliaque Hispaniae oppida obsessa sunt. *antiqui*, qui *aetate antiqua*, veteri aeuo vixit. Vulgo exponunt: antiquo genere orti, vel grauis aetate, (vt *antiquus Butes* ap. Virg. Aen. IX, 647.) vt poeta respexerit ad faceta Sertorii verba, in concione militum dicta: *Puerum hunc* (Pompeium) *ego quidem, nisi annus illa* (Metellus) *superuenisset, verberibus castigatum Romam misissem*. v. Plut. in Sertor. Opp. T. I. p. 578. ed. Frft.

110 sq. Nostris temporibus, quae contra humanitatem peccantur, non amplius ignorantia vel feritate excusari possint: nam *totus* iam *orbis* terrarum (quantum quidem Romanis cognitus fuit) *habet Graias nostrasque*, Romanas, *Athenas*, h. e. literas artesque liberales, quae scil. in illa vrbe potissimum floruere: vnde Thucydidi ea dicitur παιδευσις τῆς Ἑλλαδος. Diodoro κοινὸν παιδευτήριον πάντων ἀνθρώπων, et Ciceroni (pro Flacco c. 26.) *vrbs, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortae, atque in omnes terras distributae putantur.* Simili autem orationis colore poeta sup. III, 62. dixit: *Syrus in Tiberim defluxit Orontes.*

111. Eloquentia aliaeque artes liberales ex Italia in Galliam, et inde in Britanniam transierunt. De Britannis v. Tac. Agric. c. 21. et de *Gallia facunda* sup. ad I, 44. et VII, 148.

112. Facete haec et ὑπερβολικῶς dicta. *Thule* extremi septemtrionis insula, veteribus ignota, quorum alii insulas Shetlandicas, Britanniae a septemtrione obiectas, alii Scandinauiae peninsulae (Sueciam et Norvegiam) alii denique Islandiam intellexisse putantur. *iam loquitur* et cogitat.

113. *populus ille*, Vascones, Calaguritani, *par virtute atque fide* Sagunto, vel potius eadem, non minore virtute, quam fide fuit; *sed*, etsi, *Saguntus maior clade* fuit: nam Saguntus expugnata ab Hannibale et excisa, postquam incolae ex desperatione in rabiem versi se coniecerant in rogum vel inuicem ingulauerant, (v. Sil. I, 296. — II, 695. Liv. XXI, 5-15. Polyb. III, 17.) Calaguritani autem obsidione liberati. (v. Liv. Epit. 93. et Appian. bell. civ. I, 112.) Sed oratio h. l. scabra videtur, et forte leg. *et par Virtute atque fide, sed non et clade, Sagunto;* vel ita interpungendum: *Nobilis ille tamen populus, quem diximus, et, par Virtute atque fide, sed maior clade, Saguntus Tale quid excusat.*

115 sq. Calaguritanis si non iustam, certe aliquam excusationem et veniam dant obsidio, fames, virtus et fides: sed *quid excusat tale*, facinus, quod Tentyritae commiserunt? quid horum sceleri potest praetendi? an speciosum nomen religionis? Nam *saepius olim Religio peperit scelerosa atque impia facta, Aulide quo pacto Triuiai virginis aram Iphianassai turparunt sanguine foede Ductores Danaum.* Lucret. I, 83 sq. Sed *Aegyptus saeuior* est *Maeotide*, Maeotica, Taurica, *ara*, h. e. Tentyritarum saeuitia maior, quam quae in Chersoneso Taurica exercebatur:

nam ibi *inmolabantur tantum* homines Dianae Scythicae ſ. Tauricae, non vero comedebantur. Haec eſt ſententia vſſ. 115-119. breuiter expreſſa: quae breuitas adfectui conuenit. — *Taurica* ſc. terra ſ. Cherſoneſus (hod. *die Krim*) peninſula, quam formant et paene circumfundunt Pontus Euxinus, (*das ſchwarze Meer*) et *Maeotis* palus. (*das Aſowſche Meer*, vel *Mar delle Zabacche*). Taurorum rex Thoas aduenas inmolare conſuerat vsque in aduentum Oreſtis et Pyladis; quibus agnitis (et Thoante ab iis occiſo) Iphigenia, templi ſacerdos, ablato inde Dianae ſigno, aufugit, idque Ariciae conſecrauit; Schol. Fabula notiſſima.

117. Iterum commenta poetarum, more Iuvenalis, perſtringuntur. *vt*, h. e. fac vt, ſi vel (quamuis) *credas digna fide, quae carmina*, poetae, *tradunt*, ſc. de Thoante, Iphigenia, Oreſte ac Pylade.

119. *hoſtia*, homo inmolandus Dianae, *nil timet grauius cultro*, timet tantum, vt Deae mactetur, non, quod multo grauius eſt, vt ab hominibus ſanguinariis deuoretur.

119 ſq. *Qui* (h. e. *quis*, vt vulgo legitur) *modo*, nuper, *caſus*, quae calamitas et dira neceſſitas, *quae tanta fames*, et quae *infeſta arma*, hoſtiles copiae, *vallo*, circumuallatione, arcta obſidione, *inpulerunt et coegerunt*, vt Vaſcones, ſic et *hos*, Tentyritas, *tam deteſtabile monſtrum*, monſtroſum ſcelus, (v. ſup. ad II, 122.) *audere?*

122. 123. Horum verſuum ſententia videtur eſſe haec: Anne alio grauiore ſcelere ita obſendere poſſent Nilum, vt iratus *ſurgere*, intumeſcere et *ſiccam terram Memphitidem*, h. e. Aegyptiam, inundatione ſua fecundare nollet, et ita in *inuidiam* odiumque veniret eorum, qui nullo ſuo merito hanc calamitatem paterentur? Ita conſeq. poſitum pro anteced., *inuidia* pro ira et calamitate illa. *Inuidiam* enim *Diis facere* dicuntur, qui vel ipſi grauiſſimas calamitates inmeriti patiuntur, vel ſceleribus ſuis efficiunt, vt a Diis iratis illae inmittantur multis, etiam inmeritis, qui ſiniſtras inde de Diis opiniones concipiant, eosque inuidia proſequantur. Nilus autem ab Aegyptiis inter principes colebatur Deos, (v. Jablonski Panth. Aeg. Tom. II. p. 140 ſq. et 168 ſqq.) et quidquid fere mali hominibus contingit, ex communi antiquitatis opinione ab ira Deorum repetendum eſt. *terra ſicca*, h. e. ſi terra eſſet ſicca, ſi ſiccitate laboraret. *Terra Memphitis*, vt v. 115. *Maeotis ara*, pro Memphitica, (v. ſup. ad XIV, 286.) h. e. Aegyptia; quoniam *Memphis* clariſſima olim fuit vrbs Aegypti, et

ſedes regni, ad Delta et ſiniſtram Nili ripam ſita, cuius rudera etiam nunc e regione vrbis Cairo reperiuntur.

123. Varias incrementi Nili cauſas tradunt Herodot. II, 17-25, et ad eum Larcher T. I. p. 158 ſq. et Weſſel. p. 113, et 787-802. Diodor. I. Senec. Nat. Quaeſt. IV, 2. Jablonski Panth. Aeg. T. II. p. 14 ſq. et 163 ſq.

124-128. Aegyptii, vel potius Tentyritae inhumanitate ſuperant barbaros populos. *Qua* ſcil. rabie ſaeuiunt. De *Cimbris* v. ſup. ad VIII, 249 ſq. *terribiles*, qui ingentem olim terrorem incuſſerunt Romanis. *Britones* vel *Britanni* ita dicti a voc. *Brit*, (coloratum, depictum, verſicolor) quia corpus caeruleo colore inficere ſolebant. v. Intpp. Plin. XXII, 1. ſ. 2. De eorum feritate cf. Intpp. Hor. Od. III, 4, 33. et Barth. ad Claud. Laud. Stil. II, 246. In quibusdam MSS. non male etiam *Biſtones* legitur, h. e. Thraces. Cf. III, 79. — 125. *Sauromatae*, v. ſup. ad II, 1. *Agathyrſi*, Scythica gens in Sarmatia Europaea, Gelonis contermina, ambiens Maeotidis paludis flexum, vel, vt alii dicunt, adcolens Mariſium fl., qui, ſi Herodoto fides habenda, in Danubium influit. Quod ſi verum eſt, ſedes huius populi in hodierna Transſiluania fuere. Cf. Herod. IV, 100. 102. 104. 125. et Plin. IV, 12. ſ. 26. *immanes*, feri, etſi molles fuere, vt omnes Thraces, teſte Herodoto.

126 ſq. Acerba inriſione et indignatione haec dicta de Tentyritarum omniumque ſimul Aegyptiorum, qui Nilum adcolunt, inpr. Alexandrinorum et Canopitarum, mollitie, quae mirabilem facit illam feritatem et barbariem. — 127. 128. Aegyptii cymbis papyraceis, quae *barides* dicebantur, et teſtaceis ſcaphis per Nilum discurrere ſolebant. v. Diodor. I, 98. Herodot. II, 96. 97. Strab. XVII. p. 801. A. et, qui locus Iuuenalis animo obuerſabatur, Virg. Ge. IV, 287 ſq. Pro *fictilibus* ſuſpicari poſſis *futilibus*, ex papyro, coll. Virg. Aen. VI, 414. Sed epitheton illud apte etiam deſignat materiem, e qua compactum eſt exiguum illud nauigium, vnde et *fragilis phaſelus* dicitur Hor. Od. III, 2, 28. et Ovid. ex P. I, 10, 39. *Phaſelus* ſ. *faſelus* nauicula longior et anguſtior, (*Gondel*) ſic dicta a forma fabarum, φασήλου, (*Türkiſche, groſſe, Sau-Bohnen*, de quo v. Intpp. Virg. Ge. I, 227.) et mirae velocitatis, quam potiſſimum debebat prorae, longe et oblique ſupra aquam porrectae. *Remis incumbere*, vt al. *inſurgere*, ἐμβαλεῖν κώπαισι Pind. Pyth. IV, 356. ἐπερρώουτ' ἐλάτῃσι Apollon. II, 663. Similiter *adſurgere in haſtam, clipeum, enſem,*

ictum, ἐρείδειν, ἐπερείδειν τὸ ἔγχος. *teſtae*, ſcaphae teſtaceae. *remis brevibus*, nauiculae aptis.

129. *poenam ſceleri*, quae Tentyritarum ſceleri debetur.

130. *in quorum mente pares ſunt ira atque fames*, qui putant, aut certe putare videntur, nihil differre, vtrum quis ſola ira et odio, an dira fame motus carne humana veſcatur, quique hinc per iram eadem nefanda faciunt, quae alii (Calaguritani et Saguntini) per famem.

131—158. Aureae ſententiae, ſed declamatoria magis quam ſatirica arte prolatae.

131 ſq. Saeuitia illa Tentyritarum eſt praeter naturam, quae non ad crudelitatem formauit homines, ſed *cor molliſſimum* dedit et ad miſericordiam propenſum; quod vel eo *fatetur*, indicat, (vt ſup. X, 172.) quod non aliud animalium genus *lacrumas* fundere poteſt. Cf. Plin. VII, 1.

133. *optima* et propria *pars*, indoles et adfectio, *noſtri ſenſus*, animi vel mentis, eſt mollities et miſeratio. 134. 135. Scabra oratio, quae nec ſatis fluit, ſi ex multis libris *cauſam* (vel *caſum*) *lugentis amici* repoſueris: nam ſic particula, *quae* non voci *Squalorem* ſed *pupillum* adnectenda erat. Forte leg. *cauſam dicentis amici Squalorem; atque rei pupillum* cet. vt iungantur *rei* (ſuae familiaris) *circumſcriptorem;* aut potius, ne tot verba quarti caſus concurrant, *Squalorem*, *vel rem* (cauſam) *pupilli ad iura* (ius) *vocantis Circumſcriptorem.*

135. *Squalorem* vel *ſordes* tam *reorum*, quam ſubplicantium lugentiumque, ad miſerationem mouendam ſpectare, vel tironibus nota res eſt. *circumſcriptorem*, tutorem, qui pupillum bonis ſuis fraudauit. Cf. ſup. ad I, 46. 47. et X, 222.

136. 137. Deſignantur fletus, pueritia et decora facies pupilli, quae omnia ad miſerationem augendam valent. *cuius* pupilli *capilli puellares*, longi, ſoluti et fluentes, quales eſſe ſolent puellis puerisque delicatis, *ora manantia fletu*, lacrumis, (ſed in quibusdam libris doctius *fletus* et *fletum*, de quo v. ad VI, 623) *faciunt incerta*, h. e. incertum faciunt adſpicienti, ſitne puer an puella. Venuſtae ideae, eleganter, vt paſſim a poetis, expreſſae. Cf. Horat. Od. II, 5, 21-24. Ovid. Met. VIII, 322. IX, 711. — 139. *quum terra clauditur*, conditur, *infans*, *et*, etiam, *minor igne rogi*, iunior, quam vt cremari fas ſit. *Hominem prius quam genito dente cremari, mos gentium non eſt*, Plin. VII, 16. ſ. 15. *Suggrundaria antiqui dicebant ſepulcra infantium, qui necdum XL dies impleſſent,*

quia nec buſta dici poterant; quia oſſa quae comburerentur non erant, nec tanta cadaueris immanitas, qua locus tumeſceret, Fab. Planciad. Fulgent. in Mythogr. Lat. T. II. p. 171. ed. Munckeri.

140. 141. Docte et exquiſite homo pius, probus et innocens deſignatur: non alius enim erat *dignus face arcana*, h. e. dignus, qui initiaretur vel intereſſet myſteriis (v. ſup. ad II, 89.) ſiue ſacris Cereris *arcanis*, myſticis, quae effari nefas erat, quaeque ſecreto et noctu agebantur. Hinc *qui Cereris ſacrum Vulgarit arcanae* docte pro ſceleſtiſſimo quouis dicitur Horat. Od. III, 2, 26. Quinto autem myſteriorum, et quidem magnorum, die, qui dicebatur ἡ τῶν λαμπάδων ἡμέρα, in memoriam Cereris, Proſerpinam filiam adcenſis facibus quaerentis, *faces* ardentes cum ante fores ponebantur, tum a viris et feminis geſtabantur; vnde δᾳδοῦχοι et δᾳδουχεῖν τὰ μυστήρια. Hi δᾳδοῦχοι non amplius μύσται erant, vel ad μυστήρια tantum μικρὰ admiſſi, ſed iam ἔφοροι ſiue ἐπόπται, quibus *ſacerdos Cereris* (ἱεροφάντης, ἱεροφύλαξ, ἱερονόμος, μυσταγωγὸς) μυστήρια μεγάλα et arcanas eorum ceremonias reuelauerat, habita ante ſenera quaeſtione de vita potiſſimum pure et ſancte acta. (Cf. Meurſ. de Eleuſiniis, et Potteri Archaeol. Gr. lib. II. c. 20. Vol. I. p. 851. verſ. Rambach.) Hinc intelligitur vis verborum, *qualem* initiandum *Cereris vult eſſe ſacerdos*. Simili ſenſu caſtae ac probae mulieres dicuntur *Cereris vittas contingere dignae* ſup. VI, 50. vbi cf. not.

142. *Quis bonus vlla mala* humana *credat ſibi*, a ſe, *aliena* eſſe, non credat ſibi adcidere poſſe, quae aliis contingere videt, vel credat, haec aliorum mala ad ſe non pertinere, adeoque iis non adficiatur et doleat? *Iſte verſus* (Terentii Heautont. I, 1, 25.) *et in pectore et in ore ſit: Homo ſum, humani nihil a me alienum puto*, Senec. Ep. 95. Cf. Cic. Off. I, 9.

143. *A grege mutorum* animalium, quae nec malis alienis dolent, nec bonis laetantur. *venerabile ingenium*, intelligentiam et rationem. 144. *diuinorum*, rerum diuinarum, *capaces*, intelligentes. Cf. Cic. N. D. II, 56.

145. *capiendis*, cognoſcendis ac diſcendis.

146. *Senſum*, mentem ſ. animam ratione praeditam, ex anima mundi, cuius natura aetherea et ignea, ſedes autem praecipua in *coeleſti arce*, in coelo et ſideribus eſt, duximus. Cf. Cic. Tuſc. Quaeſt. I, 27. Heyne ad Virg. Aen. VI, 736 ſq. et in Exc. XIII.

147. Cf. Ovid. Met. I, 84 sq. (ex quo loco verba etiam petita) Sallust. B. Cat. 1. vbi v. Corte, Herderi Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit T. I. p. 219 sqq. *Prona*, animalia, ad terram incuruata.

148—158. Egregius locus, expressus forte e Cic. de Inuent. I, 2. et Horat. A. P. 391-399. *Anima*, Gr. ψυχή, est id, quo viuunt, sentiunt, ac mouentur et homines et cetera animantia, quae inde nomen habent, vis vitalis, vegetabilis ac sensitiua, quae plantis etiam et arboribus tribuitur: *animus*. νοῦς et φρήν. est mens, vel id, quod in nobis cogitat, intellegit ac vult, et quo sapimus.

150 sq. *Mutuus adfectus* beneuolentiae atque amoris, et communis vtilitas sunt vincula societatis humanae, quod praeclare docet poeta.

151. Cf. Horat. Sat. I, 3, 105. et Cic. Tusc. Quaest. V, 2. s. 5. *Dispersos* homines *trahere*, contrahere, congregare, *in populum*, ciuitatem.

152. Cf. sup. VI, 2, 3. *proauis*, a maioribus. 153. *laribus*, aedibus.

155. *Vt conlata*, mutua, *fiducia* et spes auxilii etiam noctu *tutos* praestaret homines *vicino limine*, iunctis aedibus et vicino opem ferente vicinis.

156. *nutantem*, labantem.

158—174. Magna orationis vi et verborum grauitate increpatur odium, quo se inuicem prosequuntur homines. 158—164. Haec si non prorsus, tamen maximam partem veritati consentanea sunt, et h. l. aptissima. Feras non nisi in diuersa genera saeuire, contendunt etiam alii. Sed v. Mitscherl. ad Horat. Epod. VII, 11. 12. et Harduin. ad Plin. VII, 1.

160. *Cognatis maculis*, h. e. ferae, easdem maculas habenti, *parcit similis fera*, pardus pardo, lynx lynci, tigris tigridi.

165—171. Homines non modo se inuicem occidunt ferro, sed etiam comedunt. *nefanda* epitheton rei et adfectui aptissimum.

166—168. Primi fabri ex ferro instrumenta rustica parabant, non gladios. 168. *extundere* doctius pro excudere, tum et proferre, inuenire. v. Heyne ad Virg. Aen. VIII, 665. Alii edidere *excudere*, *excludere* et *extendere* scil. cudendo s. malleo, h. e. cudere.

169. *populos*, Tentyritas.

171 sqq. Similis color orationis sup. II, 1 sq. et 153-158. Praeclare autem anthropophagis obponitur *Pythagoras*,

qui *cunctis animalibus*, h. e. eorum carne, et quibusdam quoque *leguminibus abstinebat*, (v. sup. ad III, 229.) ac lepide simul huius philosophi doctrina de μετεμψυχώσει et, quem inde praecipiebat, victu inridetur, quam etiam perstrinxit Cic. de Div. II, 58. et asperioribus facetiis Lucianus in Dialogo, qui Ὄνειρος ἢ Ἀλεκτρυών inscribitur. 172. *haec*, talia, *monstra*, monstrosa, portentosa, scelera, (vt sup. v. 121.) qualia perpetrarunt Tentyritae. 174. *Tamquam homine*, tamquam hominis, non animalium caro esset; vel tamquam animalia vix differrent ab hominibus, quia animae illis essent, quae in corpora eorum transmigrassent e corporibus humanis. Cf. sup. XIV, 98. *ventri indulsit*, edere permisit.

COMMENTARIVS
IN SATIRAM XVI.

In priore huius Satirae parte (v. 1-34.) poeta satis ingeniosam ei formam induisse, et, dum aperte commoda militiae recenset, tecta ironia et specie laudis vituperationi inposita, nimiam militum licentiam insolentiamque, quam illis temporibus vix Imperatores coercere audebant, perstringere videtur. Eam non integram supersse quidam opinati sunt, forte quia tam breuis, et argumenti tractatio non omnibus numeris absoluta est: nam plura militiae commoda ac priuilegia, cum legibus, tum Imperatorum edictis constituta et concessa, a Polyb. VI, 39. Lipsius Mil. Rom. V, 19. et de magnitud. Rom. I, 6. aliisque memorantur. Sed quis poeticam rei tractationem ita ad calculos vocabit? — De auctore huius Satirae iam olim fuere, qui addubitarent, neque haec lis facile dirimenda est, quum in vtramque partem quaedam, eaque satis grauia, disputari possint. In antiquissimis libris illa non exstat; in aliis est penultima. Primis quoque eius versibus ingrata, ne dicam insulsa, inest tautologia, qua eadem notio quater exprimitur: *felicis militiae*, *prospera castra*, *secundo sidere*, *fati benigni*. Hoc tamen eius principium si exceperis, haud dedeceret Iuuenalem, illam scripsisse: nam et a stylo eius rhetoricaque rerum tractatione non abhorret, et politissimis placet facetiis. Nonnulla etiam eius loca tamquam Iuuenalis laudantur tum

a Seruio in Virg. Aen. I. et II. tum a Priſciano lib. VIII. c. 9. et 14. Quae quum ita ſint, Satiram hanc vel ipſe Iuuenalis, forſan admodum ſenex, aut non ſatis limate, ſcripſit, vel antiquior ſaltem nec malus poeta. — Non magis exploratum habemus, quo loco et qua occaſione illa a Iuuenale, ſi huic tribuenda eſt, compoſita ſit; vtrum in Aegypto, et in inuidiam hiſtrionis, a quo Vrbe remotus ſit falſaque bonoris ſpecie cohorti praefectus, ne is conditionem ſuam miſeram putaret; an, quod probabilius eſt, Romae, et eo forte tempore, quo *Gallus*, ad quem ſcripta eſt, in militiam iuerit.

1. *Gallus*, amicus poetae, forte idem, cuius paſſim mentionem facit Martialis.

2 ſq. Si felicibus auſpiciis capeſſitur militia, (quae felicitatis notio ingrata exprimitur tautologia) praemia eius tanta ſunt, vt facile mihi cupiditatem militandi iniicere poſſint, etſi pauidus ſim tiro.

3. *Portam* ſignanter dici putant, quia caſtrorum aggerem ſubire capitale fuerit.

4. Cf. ſup. ad VI, 553 ſqq. et 581.

4—6. Facete dictum: Felix geneſis ac fatum plus valet etiam in militia, quam fauor *Martis*, praeſidis bellorum, conciliatus nobis per literas precesque efficaciſſimas vel *Veneris*, amicae eius, vel Iunonis, *genetricis*, matris ipſius. De amoribus *Martis* ac *Veneris* v. ſup. ad X, 313. — 6. *genetrix* Martis, Iuno, *quae delectatur Samia arena*, h. e. Samo, inſula arenoſa in mari Icario ad litus Ioniae, quae nunc *Suſſam Adaſſi* vocatur. Ex antiqui ſermonis genio Dii illas terras amare et incolere, vel certe frequentare dicuntur, quae iis ſacrae ſunt, et vbi ſacrificiis templisque coluntur. Celeberrimum autem *Iunonis Samiae* et templum et feſtum fuit. Forte tamen vox *arena* non ſpectat ad ſterilitatem inſulae arenoſae, (Samum certe frugiferam eſſe Strabo dicit) ſed ad terram Sami argillaceam, vnde conficiebantur celeberrima illa vaſa fictilia, et teſtae, quae duriſſimae erant et ad ſecandum quoque adhibebantur. Cf. ſup. ad VI, 513.

7. *Commoda communia*, omnium militum. Malim tamen ea intellegere, quae militibus communia ſunt cum togatis. Huc poeta v. 8-34. refert, quod miles aeque ac togatus proprios habet iudices. Deinde v. 35-60. *commoda* memorantur, quae ſolis militibus propria ſunt, citus litium exitus, ius teſtandi viuo patre, honores et praemia. *Togatus* ciuis Romanus, quatenus obponitur ar-

mato vel militi, qui ſago amictus eſt, non toga, quae inpedimento eſt in pugna. Eodem ſenſu inf. v. 33. *paganus* dicitur, inpr. ICtis, qui inde teſtamentum peculiumque vel *paganum* eſſe dicunt, vel *caſtrenſe: pagani* enim proprie vocabantur ruſtici, quibus vel Numa, vel Seruius Tullius in locis montanis ipſaque natura munitis prima fecit perfugia, quae Graece *pagos* adpellauit; hi vero, Imperatorum certe temporibus, a militia videntur immunes fuiſſe, ne agri eſſent inculti.

8—34. Iniuria, etiam grauiſſima, a milite inpune inferri poteſt cuiuis, et ab his patienter ferenda eſt, quoniam iudex militis non Praetor, ſed centurio eſt, eiusque adcuſatione nihil proficitur, ſed noua potius iniuria excitatur, a commilitonibus metuenda, qui partes rei per fas ac nefas tuentur. De his militum commodis ad iudicia ſpectantibus v. tit. ff. de re milit. et Salmaſ. Obſſ. ad Ius Att. c. 21. p. 420. Feſtiue autem ea h. l. adumbrantur, et falſe perſtringitur licentia petulantiaque militum, qua ciuibus Rom. inſultabant Imperatorum temporibus. 9 ſq. Cf. ſup. III, 288-301. *Praetori*, iudici.

11. *Offa* tumor carnis ſ. vibex; proprie maſſa carnis aliarumue rerum rotunda et in tumorem creſcens vel in vnum conuoluta, inpr. globus farinae conſperſae, μάζα, ὄμπη, Aeol. ὄππη, vnde Lat. *offa*. Cf. ſup. ad II, 33. *Liuor* macula percuſſione, vel contuſione ac preſſione contracta.

12. *oculum* vnum plane excuſſum, alterumque *relictum* quidem ac ſuperſtitem, ſed in tali conditione, vt *nil* opis ſalutisque promittat medicus. Plurimi legunt *oculos relictos*, eosque putant dici vel deperditos, vel excuſſos.

13. Togato ſ. pagano, *haec punire* ope iudicis, h. e. puniri *volenti*, *datur iudex*, non vrbanus ſ. Praetor, ſed militaris, centurio, quique non ingenio iudicioque, ſed e calceis, grandi ſtatura craſſisque ſuris aeſtimandus eſt, et facete hinc dicitur *bardaicus calceus* et *grandes ſurae*, h. e. cuius grandes ſurae tectae ſunt bardaica caliga ſ. ocrea; niſi malis verba *Bardaicus iudex* iungere, et poſt *volenti* diſtinguere, vt *calceus* ſcil. militaris ſimpl. pro caliga vel phaecaſio, (de quo v. ſup. ad III, 218.) et deinde pro caligato dictus ſit. *Bardaicum* (al. *Bardiacum*) quidam dici putant ſeruilis infimaeque conditionis hominem (a *Bardaris* ſ. *Bardiaeis*, ſatellitibus Marii, aut populo Illyrico, qui tamen plerisque *Vardiaei* vocantur, vt bardaici cuculli militare eorum geſtamen fuerint, vt *Liburnici cuculli* ap. Martial.) alii barbarum ſ. Gallum, (v. ad VIII, 145.)

alii bardum ſ. ſtupidum; alii vero bardocucullum, (v. ad VI, 118. et VIII, 145.) h. e. bardocucullo ſiue bardaico cucullo (vt ap. Capitol. in Pertin. c. 8.) veſtitum iudicem; vnde h. l. ita exponere poſſis: *index datur*, et quidem *bardaicus* ſcil. cucullus; (vt ap. Martial. IV, 4, 5.) *calceus* et *grandes ſurae*, h. e. cui bardocucullus eſt, et calceus ſ. caligae et grandes ſurae, vel cui caput cucullo, et grandes ſurae caligis tectae ſunt: quo fere ſenſu centurionem ſup. V, 155. *hirſutum capellam*, h. e. ſago hirſuto et villoſo indutum, dici putant, et Claud. in Ruſin. II, 85. *Maerent captiuae pellito iudice leges.*

14. *Subſellia* in iudiciis non ſunt tribunalia, ſed ſedes tam iudicum, quam patronorum, quae tam *magnae* erant, vt etiam alii honeſtiores homines in iis locum haberent, v. Erneſti clav. Cic. Tribunal erat Imperatoris prope praetorium, ſubſellia Centurionum et Tribunorum militum ad *ſigna*. in principiis locata. *grandes ſurae*, vt *planta magna* ſup. III, 247.

15. M. Furius *Camillus* in obſidione Veiorum edixit, ne miles in ius vocaretur extra caſtra, vt ſcil. praeſto eſſet ſemper ad nutum ducis et quoties confligendum eſſet cum hoſte.

17—19. Haec poeta ſibi, vel Gallus poetae obiicere cenſendus eſt: Centuriones non minus ac Praetores vel vrbani iudices ſecundum fas et aequitatem ius dicent. *Centuriones* autem de leuibus cognoſcebant cauſis, et primi pili etiam imperatori in conſilio aderant cum Tribunis.

20 ſqq. Reſpondet poeta: at tota legio obſtrepet in iudicio, ne damnetur commilito, et, ſi forte damnatus fuerit, vltrix aderit, et *conſenſu magno efficient*, *vt vindicta*, vltio, quam parabunt et ex te petent propter adcuſationem commilitonis, *ſit curabilis*, curanda, h. e. metuenda, *et grauior*, *quam iniuria*, a milite tibi olim inlata. In multis libris legitur: *Conſenſu magno obſiciunt. Curabitis*, *vt ſit* cet. quae poſteriora verba tum vel militum ſunt increpantium togatum, qui militem adcuſare audet, vel ipſius poetae, obiurgantis togatos ſ. ciues, adcuſatione militis nouum ſibi incommodum, idque priori grauius, inportantes. Praeclare autem h. l. notatur ferocia militum, illis potiſſimum temporibus omnia per vim agentium licentiamque immoderatam vſurpantium.

22 ſqq. Haec facete dicta. *Vagellius* Mutinenſis, *declamator*, cui *mulinum cor* tribuitur vel ob ſtoliditatem, vnde et ſtultus homo *mulus* dicitur Catull. LXXXIII, 3. et

idem forte *Vagellius* eamdem ob cauſam memoratur ſup. XIII, 119.) vel ob audaciam temeritatemque, qua quaslibet cauſas, malas etiam ac periculoſas, ſuscipiebat, vel denique ob pertinaciam, qua in vnumquemque inuehebatur, ſine reſpectu perſonarum, qualem mulorum naturam eſſe monet Grang. In plerisque libris pro *mulino* legitur *Mutinenſis*, quo perit ſarcasmus, quem librariis deberi vix crediderim.

24. *Quum duo crura habeas*, quae clauis vndique pungi poſſint. *obſendere tot caligas, tot millia clauorum*, facete pro tot milites, quorum caligae clauis ſubfixae ſunt; de quo v. ſup. ad III, 248.

25. *Quis tam procul abſit ab vrbe*, tam alienus ſit ab vrbanitate, tam inurbanus, rudis et ruſticus; vel tam ignarus rerum vrbanarum et licentiae militum. (Cf. ſup. ad XIII, 111.) Sed aptior, opinor, ſimpliciorque ratio eſt haec: *Quis tam procul ab Vrbe abſit*, abeſſe ſustineat, vt militis adcuſandi cauſa ad caſtra et exercitum, longe Roma remotum, proficiſcatur? Ita et melius cohaerent ſequentia v. 26. *Praeterea quis tam Pylades*, h. e. tam amicus alicui, omniumque eius periculorum comes ac particeps, (qualis Pylades fuit Oreſti) *vt vltra molem aggeris*, vltra vallum, in caſtra *veniat* cum illo, cauſae eius apud Centurionem agendae, vel teſtimonii contra militem reum dicendi, vel miſerationis iudicum veſte mutata, qui amicorum mos eſt, mouendae cauſa?

27. *Lacrumae ſiccentur protenus*, lacrumas confeſtim, poſt adceptam a milite iniuriam, comprimamus, tamquam vanas et inutiles, et diſſimilemus vel patienter feramus hanc iniuriam, *neque ſollicitemus amicos*, vt nos, militem delaturos, comitentur ad caſtra nobisque in iudicio adſint, *ſe excuſaturos* et detrectaturos officium tam periculoſum.

29. *Iudex*, centurio, *quum dixerit* togato, militis nomen deferenti, *da teſtem:* nemo facile erit, qui, ſi vel *pugnos*, ictus pugnorum, quos adcepiſti, *vidit, audeat dicere, Vidi*, ſe vidiſſe. (Cf. ſup. VII, 13. 14.) Si auſus hoc fuerit *neſcio quis*, (vtpote qui haud facile inuenietur) tum *credam* eum *dignum* eſſe *barba et capillis maiorum*, h. e. qui in maioribus noſtris referatur iisque aequetur, viris ſummae fidei et conſtantiae, quibus mos erat *barbam et capillos* alere ac promittere; de quo v. ſup. ad IV, 103.

32 ſqq. Facilius reperietur, qui falſum teſtimonium dicet *contra paganum* ſ. togatum, (v. ſup. ad v. 8.) quam

qui verum contra militem dicere audeat. 34. *fortunam*, bona et libertatem s. licentiam, *armato* h. e. militi conceſſam. *pudorem*, bonam famam et honorem: nam *contra pudorem* alicuius *loquitur*, qui ei exprobrat, quae ipſi ſint dedecori ac rubori, vel quorum eum pudeat neceſſe ſit.

35. Priuilegia *alia*, ſolis militibus propria. Cf. ſup. ad v. 7. *Sacramentum* propr. iusiurandum militare, h. l. pro ipſis militibus ponitur.

36—50. In iudiciis vrbanis lente omnia procedunt: at lites militum ſine mora dirimuntur.

36—41. Recenſentur exempla cauſarum, quae in fŏro aguntur. *Conuallem*, planiciem, vndique collibus ſeptam. *ruris auiti*, a maioribus mihi iure hereditario s. teſtamento relicti.

38. *Terminus*, ſtipes vel *ſaxum*, lapis terminalis, *in medio limite*, inter duos agros et in eorum confinio, poſitus, qui tam *ſacer* erat, vt Dei loco *coleretur*, vtque eum violare, aut fraude mala loco mouere s. proferre (pro quo docte h. l. dicitur *effodere*, vt al. *reuellere*, *conuellere* et *euertere*, antec. pro conſeq. poſito) ſummum eſſet nefas, iam inde a Numae temporibus, a quo lex lata: *qui terminom exaraſit, ipſus et boueis ſacrei ſunto.*

39. Termino quotannis primum ſacrificabantur *puls* et *liba*, (cf. ſup. ad III, 187. et XIV, 171.) vel primitiae frugum, thura, faui cet., poſtea vero agni etiam et ſues. Cf. Dionyſ. Hal. II, 9. et Heinſ. ad Ovid. Faſt. II, 644. 651. et 655. Pro *vetulo* in quibusdam libris legitur *patulo* h. e. ingenti. Sed *vetulum* dicitur *libum* ob vetuſtatem vel huius ritus et ſacrificii, vel poſſeſſionis agri lapidisque terminalis: vtrumque vero ad ſcelus augendum valet. Cf. Tibull. I, 1, 12. al. 18.

40. *numos ſumtos*, vel fenore vel mutuo.

41. Vid. ſup. ad XIII, 137. vbi idem legitur verſus, vtrique loco aptiſſimus.

42. 43. *ſpectandus erit annus*, annuum, vel longinquum tempus, (vt ap. Terent. Heautont. II, 2, 11. *dum comuntur, dum ornantur, annus eſt) qui inchoet*, nedum finiat, *lites totius populi*, adeoque et meam. Tanta eſt multitudo litium totius populi, vt ſpes meae litis inchoandae diu differenda ſit. Cf. Suet. Veſp. c. 10. et de centumuiralibus iudiciis ac cauſis, quarum exempla v. 36 ſqq. memorantur, Erneſti clav. Cic. et Intpp. Plin. Ep. I, 18. VI, 33.

43. *tunc quoque*, lite iam inchoata.

44. *Subſellia ſternuntur*, adponuntur et parantur, *tantum*, non etiam iuſtus iudicum numerus in iis ſedet; ſed quia maior eorum pars abeſt, iudicium differtur in aliud tempus.

45 ſqq. *Caedicius* (al. *Caecilius*) et *Fuſcus* nomina non iudicum, opinor, ſed patronorum cauſarum; vnde et *facundus* ille dicitur. Alius, ni fallor, *Caedicius* memoratur ſup. XIII, 197. *Fuſcus* forte Aurelius Fuſcus, patronus inſignis huius temporis, de quo v. Martial. VII, 27. vbi etiam ob bibacitatem notatur, vt forſan h. l. et coniux eius ſup. XII, 45. Alius videtur eſſe *Fuſcus*, cuius mentio fit ſup. IV, 112. *ponente*, deponente, *lacernas*, ob aeſtum, vt putant, dum exſpectat iudices et frigus captat, veluti veſtium onere grauatus, et mox vel auditurus cauſas, vel, ſi patronus eſt, acturus. In multis libris h. l. legitur *lucernas*, vnde Barthius Adverſ. XIV, 16. non male emend. *poſcente lucernas*, vt ſenſus ſit: Quum tantum temporis fruſtra exſpectaueris, quantum loquaciſſimos cauſidicos, diem dicendo eximere ſuetos, in Vrbe laſſare poſſit, vt alter *iam lucernam poſcat*, alter vrinae iniuria vix morari ſuſtineat; abibis tamen non ſolum non expedito negotio, ſed nec propoſita actione. Cf. tamen ſup. ad VII, 154.

46. Facete dicitur *iam micturiente*, tum ob longam ſedendi et exſpectandi moram, tum ob largam meri potionem. Cf. Macrob. Sat. III, 6.

46. *parati* ad dicendum cauſamque agendam, *digredimur* infecta re, fruſtrati exſpectatione iudicum.

47. In foro, vbi litigamus, lente procedit lis noſtra. Metaphora petita ab arena amphitheatri, et gladiatoribus, qui in ea pugnant.

48—50. Militibus contra quouis die, et quando vel quotics iis libet, tempus cauſae agendae conceditur, neque *res*, cauſa ſ. actio, *longo ſubflamine*, longa mora, (v. ſup. ad VIII, 148.) *adteritur*, deterior vel mala fit, quum bona eſſet, et perditur. *Adterere* vel *terere*, vt Gr. τρίβειν et ἐπιτρίβειν, comminuere, inminuere, infirmare, perdere. *Subflamine adterere* etiam ſimpl. pro morari ſ. differre dici poteſt, vel *res* de re familiari adcipi, ne ſynonymae voces *res* et *lis* iungantur. Sed illa ratio praeſtiterit.

51—54. Militibus etiam (primum a Iul. Caeſare, deinde ab Auguſto, Tito, Domitiano, ac potiſſimum Nerua et Traiano) id priuilegii conceſſum, vt quae a ſe *parta* eſſent *labore militiae*, h. e. ſtipendium, praemia, praeda aliaque

in militia ſ. bello adquiſita, (quod vulgo *peculium caſtrenſe* dicitur) *non eſſent in corpore*, ſumma, *cenſus*, bonorum filii, quorum *omne regimen*, dominium, *teneat pater*, h. e. non patriae poteſtati obnoxia eſſent, vtque adeo *militibus vivo* etiam *patre ius eſſet teſtandi* de hoc peculio caſtrenſi. His aliisque Imperatorum inſtitutis inminuta eſt patria poteſtas, cui olim omne filii peculium vna cum corpore ac vita ſubiectum erat.

54—56. Quae quum ita ſint, *pater*, *quamuis iam tremulus* capite, h. e. ſenio confectus, *captat Coranum* filium, *ſignorum comitem*, in bellum proficiſcentem, et *caſtrorum aera*, ſtipendium, *merentem*, h. e. militem, vt heres ab eo ſcribatur bonorum militia partorum, vel olim pariendorum. Poeta iam ſup. XII, 93 ſqq. captatorum artes perſtrinxerat, et nunc docet, ipſos quoque patres fuiſſe captatores filiorum, et quidem *iam tremulos*, quo rei indignitas augetur. Hiſtoriam autem temporis ſui haud dubie reſpexit; et *Coranus* videtur alius eſſe, quam qui memoratur Horat. Sat. II, 5, 57.

56. 57. Inepta eſt ſententia: *labor reddit ſua dona labori;* praeterea vox *labor* modo praeceſſit, et h. l. bis repetitur. Forte leg. *hunc fauor aequus* (iuſtus meritusque ducis) *Prouehit* ad honores ac dignitatem, *et pulcro reddit ſua dona labori* militiae.

57. *pulcro labori* militiae, quia ſaluti patriae inpenditur. *dona*, honores et praemia, qualia mox v. 60. memorantur. *dona ſua*, propria ac iuſta.

58 ſqq. Ipſius ducis refert, milites honoribus ac praemiis adfici, quoniam ſic non tam virtus eorum excitatur, aliique adliciuntur ad militandum, quam tum ipſius ducis iuſtitia probatur, tum amor ac gloria militaris augetur.

60. Haec et alia virtutis militaris praemia memorantur Gell. II, 11. et Sil. XV, 254 ſqq. De *phaleris* v. ſup. ad XI, 103. et de *torquibus* Lipſ. Mil. Rom. V, 17. Repetitio vocis *omnes* magnam vim habet, (nam quo plures milites dona, et quo plura adcipiunt, eo glorioſius id tum toti eſt exercitui, tum, qui ei praeeſt, duci) et ſatis eſt, a poeta duo tantum virtutis militaris praemia memorari. Non neceſſaria itaque emendatio Henninii: *Vt laeti phaleris, armillis, torquibus omnes;* quae dona militaria etiam ap. Gell. II, 11. et in Inſcriptt. iunguntur.

ADDENDA.

Cum extremis ſpeciminibus typographicis, autographo comparandis conrigendisque, a bibliopola ſimul ad me miſſum eſt Vol. I. Miſcell. philol. ab Aug. Matthiae edit. Altenb. 1803. quo praeter alia continentur cl. *Jacobſii* Emendationes in Iuvenalis Satiras p. 80-92. Quas etſi ſolertius excutiendi ſpatium non habui, facile tamen intellexi, tales ſymbolas meae Iuuenalis editioni maximo poſſe ornamento eſſe. Quum itaque nefas ducerem, epulas conquiſitiſſimas inuidere iis, quos ad coenam inuitaſſem, vel, quia primas coqui partes non egiſſem, infimas ſtructoris carptorisve recuſare, quumque conſilium meum non modo lectoribus gratiſſimum, ſed etiam viro illi celeb. et humaniſſimo, cuius veniam mihi, temporis anguſtiis excluſo, petere non licuit, haud ingratum fore ſperarem: raptim deſcripſi ingenioſas eius coniecturas nec niſi primas earum lineas duxi. Sunt vero hae:

SAT. III, 90. 91.

Miratur vocem anguſtam, qua deterius nec
Illa ſonat quum mordetur gallina marito.

Vox anguſta et exilis domini deterior illa, quam gallina edit, quum a gallo mordetur. Pro *quum* in Codd. *quo* ſcribebatur. Hinc error.

SAT. III, 238.

Eripient ſomnum Druſo vitulisve marinis.

Hoc Druſum, ſomnolentum hominem, vitulis marinis exaequat, non, vt *vitulisque*, in vno loco quaſi coniungit, quod ineptum. Cf. mox ad V, 128.

SAT. IV, 63.

Vt ceſſit, facili patuerunt cardine valuae, et
Excluſi ſpectant admiſſa opſonia Patres

i. e. Senatores, in Domitiani limine exſpectantes et ab eius adſpectu excluſi, piſcem vident ad dominum intrantem, dum ipſi ſibi eumdem honorem fruſtra exoptant. Copula periit, qua omiſſa membra orationis hiant. Cf. mox ad VII, 88.

SAT. V, 128.

ſumitue tuis contacta labellis cet.

SAT. VI, 109.
Gibbus et acre malum foede ſtillantis ocelli.

SAT. VI, 206. 207.
Si tibi ſimplicitas vxoria, dedítus vni
Si eſt animus; ſubmitte caput cet.

SAT. VII, 88.
Ille et militiae multis largitur honorem, et
Semeſtri vatum digitos circumligat auro.

SAT. VIII, 71.
Haec ſatis ad iuuenem, quem nobis ſtemma ſuperbum
Tradit et inflatum plenumque Neroue propinquo.

SAT. VIII, 194.
Nec dubitant celſi praetores cernere ludis.
Turpiſſimum, etiam praetores in illis ludis *cernere*, h. e. decernere. v. Heſſel. ad Ennium p. 100. Ita tollitur verbum *vendere*, ter in tribus verſibus repetitum, et periodus graui ſententia terminatur.

SAT. X, 23. 24.
Prima fere vota et cunctis notiſſima templis
Diuitiae, et creſcant vt opes. —
Bina vota indicare poeta voluit. Pauperes *diuitias* ſibi exoptant; diuites, vt diuitiae creſcant, precantur.

SAT. X, 132.
et tuto Vulcano ad rhetora miſit.
Tutam artem, quaeque nihil minabatur periculi, exercebat Demoſthenis pater; quum contra filius, *tuto Vulcano* relicto, ad rhetorem miſſus arte illa, vnde ſibi gloriam petebat, miſere periret. Cf. Claudian. in Eutrop. II, 456 ſq.

SAT. X, 150.
Furuos Aethiopum ad populos albosque elephantos
Additur imperiis Hiſpania.
Elephantum genus Aethiopiae finibus proprium requiri, iam intellexit Plathnerus; et Ptolemaeus in Aethiopia elephantos *albos omnes* tradidit, an ex rei veritate, nec ne, nihil ad rem. De epitheto *furuos* v. XII, 104. Claudian. XLVII, 16. et Heinſ. ad Ovid. Met. III, 273.

SAT. XI, 64.
Fercula nunc audi, nullis conraſa macellis
i. e. ſtudioſe conquiſita.

SAT. XI, 173.

Qui Lacedaemonium pytismate lubricat orbem.

Longiſſime a vero ſenſu aberrant, qui rem obſcoenam ſignificari exiſtimant. Nihil enim continent haec verba niſi diuitis et ſplendidae domus ſignificationem, cuius pars quaedam, triclinium ſine dubio, pretioſo marmore Laconico incruſtata eſt. Hoc perſpexit *Schol.* qui haec habet: *Qui expuit ſupra marmor Lacedaemonium, quo ſtratum eſt pauimentum;* reliqua, quae ibi adduntur, inepta ſunt. In hac tamen interpretatione caue ne cum *Ferrario* diuitum luxuriam carpi exiſtimes, qui pretioſa triclinia oris excrementis foedauerint; ſed eſt ſimpliciter magnifici triclinii deſcriptio, more Iuuenalis adumbrata, qui in talibus ſpurcas voces honeſtioribus praeferre ſolet. Si quis tamen *pytisma* cum *Scaligero* de cottabismo adcipere velit, nec hic ineptam interpretationem probauerit. Cogitandum eſt autem de ſimpliciſſimo cottabismi genere, quo vini partem reſiduam e poculo in pauimentum iaculabantur. Pro *orbem* legendum eſſe ſuſpicabar *oecum*, quod verbum de conclauibus, maioribus hominum conventibus deſtinatis, vſurpari ſolet. Cf. Vitruv. VI, 5, 4. Nunc perpenſa Scaligeri explicatione et Iuuenalis dicendi more, qui generalioribus circumſcriptiora praeferre ſolet, *orbem* verum eſſe puto. *Lacedaemonius orbis* eſt *macula* in marmore Laconico, *circuli ſpeciem gerens*, cuiusmodi maculae marmori pretium addidiſſe videntur. In hunc ſenſum adcipio locum Sen. Ep. 87. *Pauper ſibi videtur ac ſordidus, niſi parietes magnis pretioſis orbibus refulſerint, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſint.*

SAT. XII, 31. 32.

Alternum puppis latus euertentibus vndis
Aequoris incerti.

Vndae aequoris incerti ſunt fluctus a diuerſis et inter ſe proeliantibus ventis commoti. Cf. Claudian. in Rufin. I, 90. et Sen. Med. 939. Hinc etiam ventus, qui crebro mutatur, *incertus*, vt ap. Prop. II, 7, 71. Eodem ſenſu *dubii fluctus, pontus, aequor, aeſtus* ap. Liv. XXXVII, 16. Lucan. V, 569. 602. Claudian. in Rufin. I, 72.

SAT. XII, 48.

Ecquis nunc alius —

Nam nulla plane eſt obpoſitio in his verbis et praec.

SAT. XII, 54 sq.

illuc
Recidit, vt malum ferro submitteret. Hoc se
Explicat angustum discriminis, vltima quando
Praesidia adferimus, nauem factura minorem.

Posteriora enim haec omnia per gnomen dicta. In eo adparet summum discriminis, quando quis sponte pericula auget, malum subcidens et praecipitans, nauemque adeo ea parte priuans, sine qua alias ne nauigari quidem posse videtur. Mox v. 57. *dolofo* lubenter amplecterer, si codex obferret. Τόλμα, νεῶν ἀρχηγὲ — οἷον ἐτεκτήνω δόλιον ξύλον ap. Antiphil. Epigr. XXIV. in Brunck. Anal. T. II. p. 175. vbi quaedam notauimus T. II. P. II. p. 55. Vulgatam qui tueri velit, is *dolato* pro *tenui* adcipiat. *Gracile lignum* dixit Statius Sylv. III, 2, 78. Cf. Mitscherl. ad Horat. Od. I, 3, 10.

SAT. XIII, 70.

tamquam in mare fluxerit amnis
Gurgitibus rubris aut lactis vortice torrens.

Vulgatam forte defendas ex Virg. Ge. I, 477. Iuuenalis tamen antitheses captandi consuetudo efficit, vt existimem, pro *miris* significantius olim vocabulum fuisse positum. Inter prodigia, quae Caesaris mortem portendebant, puteos fluuiosque cruorem manantes laudant Virg. Ge. I, 485. Cic. de Div. II, 27. et Dio Cass. LXII, 1. p. 1002.

SAT. XIII, 131.

Planguntor numi —

Male sibi respondent *claudenda est* et *planguntur.*

SAT. XIII, 172.

Quando eadem adsidue spectantur proelia.

Quando est pro *quandoquidem*, et sic narratio terminatur, vt v. 166.

SAT. XIII, 205.

Vocem adyti dignam Phoebo veramque probauit.

Quacumque ratione verba vulgatae lect. iungas, sensus exsistit aut ineptus aut languidus. Nam aut *vox adyti* (ex adyto edita) quae *templo digna* adparet; aut vox *digna templo adyti.* Neutrum tolerabile.

ADDENDA.

Poſtquam hic in Iuvenalem commentarius iam de prelis exierat, Cel. Böttiger vulgauit librum, non minus venuſte quam docte ſcriptum, cuius eſt titulus: *Sabina oder Morgenſcenen im Putzzimmer einer reichen Römerinn. Leipzig b. Göſchen* 1803. 8. Huius profecto vſus non ſatis commendari poteſt lectoribus veterum auctorum, inpr. Martialis et Iuvenalis, cuius haec potiſſimum loca in eo inluſtrantur:

I, 28. pag. 412. de *auro aeſtiuo*, vel *leuibus annulis* ap. Martial. V, 63. de quibus et v. Gorlaei Dactylioth. p. 12.

I, 64. p. 428. 444. de *lecticis* et *ſellis*.

I, 65. VI, 91. IX, 52. p. 29. 30. de *cathedra* mulierum, ſella ſublimiore, (ſpecie θρόνου, quae δίφρος dicitur Theocr. XIV, 39.) in qua vel ſedebant vel vehebantur, brachia dorſumque adclinantes fulcris, adfabre factis, quae etiam pulpitorum inſtar erant. Cf. Paſſerat. ad Prop. IV, 5, 37. et Intpp. Phaedri ad III, 8.

II, 94. p. 50 et 148 ſq. de *obliqua acu*, (quae Galeno dicitur μίλη, ſpecillum, *eine Sonde*, τῶν ὀσημέραι στιμμιζομένων γυναικῶν) de acu discriminali et de toto illo *fuliginis* adparatu, quem Varro ap. Non. p. 607. *Calliblepharon* adpellat.

II, 99. 103. IV, 21. p. 400 ſq. 419 ſq. de *ſpeculis* veterum.

II, 107 VI, 461 ſq. p. 42 ſq. de vſu *lactis aſinini*.

II, 141. p. 69. 87. de *pyxide*.

III, 60 ſq. p. 311 ſq. *Graeculus* et *Graecari* contemtim dici.

III, 240. p. 438. 458. de *Liburnis* robuſtiis, *horridis* ap. Mart. I, 50.

IV, 24. VIII, 162. p. 300 ſq. de ſeruis *ſubcinctis*.

IV, 118. p. 324. de *baſiorum iactandorum* ritu.

V, 52. p. 438. 456. de *curſoribus*.

V, 63. p. 308. 309. de *calidae* vſu.

V, 114. p. 319. de ſartoribus et *magno anſeris iecinore*. Ἥπατα συκωτὰ dixit Pollux VI, 49.

VI, 26. p. 330-336. de *tonſoribus* variisque eorum negotiis.

VI, 30. IX, 78. p. 31. 32. *Dominae* Romanis primum nobiliores dictae feminae ipſaeque Imperatorum coniuges, (vt Angl. *Miſs* et Germ. *gnädiges Fräulein*, *gnädige Frau*) ſed mox et plebeiae mulieres.

VI, 91. v. ad I, 65.

VI, 120. p. 121 ſq. 140 ſq. de *flauo* crinium colore, et de *galero*, (*crinibus emptis* ap. Ovid. A. A. III, 165.) quo priſcis temporibus non niſi meretrices fere vtebantur, vt et recentioribus, donec neceſſitas primum, et deinde mos vſum fecit honeſtiorem.

VI, 123. p. 408. *Auratae papillae* ſunt potius aureis catellis ornatae et tectae.

VI, 155. p. 432. 450 ſq. de *cryſtallinis* pilis ſ. globis et vaſis, vt et *murrhinis*. Cf. Plin. XXXVII, 2. ſ. 10. 11.

VI, 156. p. 413. de *annulo Beronices*. Cf. Gogueti Origine des Loix T. II. p. 117. ed. Paris. 4.
VI, 353. p. 436. 455. de *ceruicali*, προςκεφαλαίῳ, puluino, in quo reclinat mulier, quae lectica vehitur.
VI, 459. p. 409 sq. *Elenchi* Germ. *Respectsperlen*, *Girandolen aus drey Glockenperlen:* vnde *margarita tribacca* ap. Petron. c. 55. vbi v. Burm. p. 271 sq.
VI, 461 sq. v. ad II, 107.
VI, 476. p. 89. *Librariae* seruae praelegentes et eleganter scribentes: quarum etiam in lapidibus mentio fit. (cf. Pignori de seruis p. 115.) De lanipendiis et quasillariis v. p. 366.
VI, 477. p. 247. 263. *Cosmetae* s. ornatrices ad mammas vsque nudatae ministrabant dominae, vt facile et vel verberibus castigari possent.
VI, 480 sq. p. 262. 442. *Tortores* s. carnifices publici faciunt, quod vulgo *lorarii*, seruorum genus, quod conseruos flagellabat, *Knutmeister*. De inmani crudelitate feminarum, etiam mollissimarum cf. p. 251 sq. 263 sq. 276 sq.
VI, 488 sq. p. 199 sq. de Isidis cultu et sacerdotibus lenocinantibus.
VI, 527 sq. p. 211. Aquae Nili sacra adsignabatur vis, (v. Maillet Descr. de l'Egypte T. I. p. 29.) et olim qui templum ingrediebantur, aqua lustrali se adspergebant ipsi aut a sacrificulis adspergebantur. (v. Casaub. ad Theophr. Char. XVI.) Fingit itaque poeta, Isidis cultricem eo superstitionis progredi, vt ab Aegypto arcessat aut ipsa potius petat aquam Nili, et quidem eum tantum in finem, vt *in aedem Isidis spargat*.
VII, 14. p. 429. 444 sq. de seruis *Cappadocibus*, et de prouerbio τρία κάππα κάκιστα.
VIII, 162. v. ad IV, 24.
VIII, 229. XV, 30. p. 417 sq. de *syrmate*.
IX, 52. v. ad I, 65.
IX, 143. p. 429. 444. de seruis e Moesia, Bithynia, Syria cet. adductis.
X, 216. p. 440. 441. de seruis horas nuntiantibus.
XI, 196. p. 431. 448 sq. de aurigarum factionibus et pannis.
XV, 30. v. ad VIII, 229.

Ceterum ad VII, 122. conf. Tac. Ann. XI, 7 extr. (vnde intelligitur, licitam honorarii summam ὑπερβολικῶς inminui a poeta, vt magis efficiat pudenda circi et infamium artium pretia; quod iam monuit Gron. de pec. vet. II, 5. p. 82.) et ad IV, 41 sq. omnino Tac. Ann. XII, 63. Strab. VII. p. 320. Aristot. H. A. VIII, 13. 16. XV, 10. Plin. IX, 15. s. 20. et Ambros. Hexaem. V, 10.

LIBRARY OF CONGRESS
0 003 091 156 8